Biblioteka Jagiellońska.

№ 6044
II

№ 6044

BIBLIOTH. UNIW. ONIGAE

Najprawdopodobniej rękopis niniejszy
stanowił wykład prawa
cywilnego wydziału prawa
Uniwersytetu Warszawskiego
według wykładu prof. J. Wim.
Bandtkiego-Hesitysiakiego z
roku roku 1824.

Do takiego toku wywodów
nas upoważnia treść wzmianki o dziele Lele-
wela „Instytucjach praw w
Wilnie" (wiersz 13 od spodu
str. 2 ręk.). Wtenczas profesorem
Lelewel instytucji „dziejów
prawodawstwa polskiego."
Wykładającym prof. historyi
pr. polskiego w r. 1824 był
w Uniwers. Warsz. Bandtkie.
Rękopis jest odpowiednio
krótki a notatki spisane
podczas wykładu.
Bandtkiego hist. prawa polskiego
wydała w Warszawie w r. 1850
nakładem rządu profesora, jako
„dzieło pośmiertne." A. [illegible]

Prawo Polskie.

Narodu polskiego prawa rozciągają się od końca 10go do końca 18go wieku. Trudny dawniejsze zaciągnione bo naród ten był odziedziczeństwie. Schlözer mówi że od 9go utworzyły się narody potrzebne i tak naród polski r. 840 za Piastów a Węgierski 880 za Ruryka. Duński 860 za Gorma. Norwegski 875 za Heralda i od tej Epoki zaczęły te narody istnieć i wychodzić z dziecinństwa. Po końcu wieku 18go i od roku 1795 do 1807 był wszystkim naród polski od r. 1807 do 1815 przechodzi zmartwienia do nowego życia.

Użyteczność nauki tej dla nas jest szczególny a dla innych narodów pożyteczna. Interesującą cały obejmuje w sobie przestrogę i doświadczenie. Mamy znamy szczególne powody do uczenia się tej nauki, bo do dziś dnia wydarzają się czynności w sądach które rozstrzygnienie na znajomości tej nauki prawa zależy. Przywiązanie do swoich współobywatelów powinno rozdzierać naszą ciekawość. Dzieje pod względem Rządów i praw uważane za najciekawsze, czytania. Dzieje Narodu Wpływ Rządu, zmiany jego, dla prawa postępowania się lub upadającej mają wielkie użytek, dla tego wpływ Wojska mamy rozlewiny Opisy Naszych Panujących, obszerne Opisy obrad Sejmowych opisy pojedynczych familii i zaprowadzeń lecz niemamy Historyi praw dawnych Polskich w dawnych czasach niemożna było nawet pomyśleć o zbiorze praw dawnych z przyczyny Szlacheckiego Katolicyzmu Starodawnego Magistratury nad Chłopami Szlachty Rycerską w Warszawie, zuchę od Narusz. powodzeń do pisania Dziejów Narodu bezstronnie, gdzie za napaści nienawiści o chwilowości Stanisławowi urlopowi tego w tych czasach dane przez dwa wieki, wprzypisach Narusz. do Dziejów Narodu Polskiego za przestrogi wprowadzenia Dziejów Cudzego przypisy do praw Litewskich, rozumie się polskie bo do spr. Polskiego, oprócz tych dzieł niema nigdzie Dziejów prawodawstwa Polskiego i niemamy nawet przygotowania

Pożyteczność i użyteczność Nauki.

Ja

do Statutowego Dzieła, bo prawa Nasze z 14. i 16 wieku są bez krytyki wydawane, chociaż z 16 wieku za Alexandra wydziły z powagą Panującego bo wydawca Jan Łaski niedbale postępował, Niemamy dotąd wydań kronikarzy naszych przeto te prace są konieczne do wydania krytycznego Historyi praw Polskich.

Źródła do poznania Statutu pr. polskiego.

Źródła do poznania praw polskich dzielemi na obce i krajowe. Do obcych źrzodeł należą prawa Sakse i urządzenia Świeckie i Duchowne krajów zachodnich, mianowicie Francuzów Sasów Włochów Prus pod krzyżakami; znajdują się te prawa w dziejach obcych narodów, z krajowemi zaś mają wiele podobieństwa mające do tego. Do źrzodeł krajowych należą Statuta Konstytucye i dawniejsze od Konstytucyi i Statutów zwyczaje tych zwyczajów należy szukać w spisach krajowych i obcych zbiorach statutów i praw naszych zaginione i datują się od Kazimierza W. i od W. 14— z dawniejszych czasów zaginęły utonęły w dziejopisach naszych, źrzodła krajowe przebrania porównania z przywilejami dawnemi które były pozostrzegane. Jan Łaski Kanclerz Arcy-biskup wydał r. 1506 w Drukarni Halena ustawy krajowe i obce, wszelkie jakie w kraju były, pozostawił on pojedyncze ustawy w Statucie Kazimierza III wydanej od Władysława zwanym, ustawy Kazimierza umieścił jako od Jana Olbrachta nadane.—

Do krytyki i Historyi prawodawstwa naszego z wielu Wydań należy 15te poprawnieszem było może dzieło Jachyma Lebedy w Wilnie drukowane pod tytułem Statutów praw z 1449, 1506, 1529 zawierało mal. że tedy Statutowania wcześniej bez wątpienia będą, ale również ważnemi będą prace Hipolita Kownackiego którego postrzeżenia ciekawe tyczące się pr. Polskiego są godne jako umieszczone w Pamiętniku Warszawskiem Bentkowskiego wydawanym ale z tego nie można źródła spostrzedz można że na Statucie które niema mieć na względzie obce chodzą im niekoniecznie przynależące krajowi naszego a które można nazwać mieszane. Do Statutowych źródeł należą źródła obce przyzwyczajone źródła obce pomocnicze czyli powszechne i źródła polskie czyli krajowe.—

2te Do obcych źródeł przyzwyczajonych liczymy prawa Kościelne prawa Saskie, Chełmińskie i Magdeburskie.—

1te prawa kościelne. Dla tego należą że wielkiem naszym rozumie

Zakł

ciele i samo duchowieństwo były wyprowadzaniem.

2 prawa Saskie czyli Niemieckie, z nich utworzone r. 1233 Chełmińskie były nam zachowane po wszystkich Osadach wolnych i Miastach które szczególnemi przywilejami były uwolnione z pod praw polskich

3 Co się dotyczy praw Wiślawych w 2ey połowie 15go W. bo w r. 1775 za Stanisława Augusta gdy stanowiono pierwszy rząd prawa Wiślawe uchwalano, iżby dzieło naukowe Hajneckiusza jako Exemplarz było pozitywnem do naszych praw Wiślawych, Gdy tedy dzieło podobne mogło znaczny wpływ na nasze prawodawstwo Historyą praw Saskich i Chełmińskich obejmuje dzieło nasze następ: Zbiór praw o przedmiotach prawa Polskiego r. 1812 w Warszawie i Według w Wilnie i w Warszawie wydane.

II Do źródeł pozitywnych należy przy Brzmieniu: Kroll i wyciąg Rathman. Di Parthenopei z woli Alexandra przez Łaskiego i jego pisarze umiejscowiony postał, ten wyciąg Parthenopei Samoż. że przynajmniej po Miastach było uważane przy Brzmieniu i wpływało na Sądownictwo, przynieś niemogli mieć tego wpływu gdy Sądownictwo na Litwie i Szlacheckie polegało. —

III Następnie do źródeł pozitywnych Słowiańskich należą mające zbiór prawa przez Jarosława 1 Nowogrodzkie. i wielu innych danych czyli tylko potwierdzonych, zbiór ten nosi tytuł Prawda Ruska, prawda bowiem o tem wyrażeniu oznacza Księgę zbiór dekretów, najdostatyczniejsze dla nas jest wydanie tego zbioru przez Benedykta Baranowskiego pod tytułem: Prawda Ruska wraz z krytycznemi nayd. wiadomościami w Warszawie w Pijarach r. 1820 i 1822. w 2ch tomach in 4to rzuca to dzieło wiele światła na nasze prawo dawne i zwyczaje winien je mieć każdy prawnik. — Do źródeł pozitywnych liczyć należy Statut Litewski, Nazwiska i Kommentarze Ruska i Statut Litewski jest zbiorem praw W. 16go ułożony przez Kazymierza 1go obowiązujący właściwie Litwę, lecz z niego mamy i to wiernie prawa i zwyczaje poznawać. Wydanie Polskie Statutu tego uległy tymże samym wadom co i Statut Łaskiego Liczne, bez liczby, że wydanie było r. 1588 a im pierwsze było 1529 dnie tem gorsze o czem przekonywa porównanie dzieła Lindego o Statucie Litewskim wydanego r. 1816 w Lwowie i Według. Tadeusz Czacki wydaje tylko krótki dodatek do Statutu Litewskiego z rękopismów za 15 lat. zastępuje sobie na stałe przeznaczenie obejrzeń, poszukiwań, badań licznych rownie ciężkich, z prawa prawda wszystkie wymagających lecz jak sam powiedział lord Bacon bez porządku a nawet bez regestru. — Statut Mazowiecki wydany przez Rodzinę Gorzymskiego r. 1711 w Brańsku u Hieronima Dietora, opisanie tego Statutu wydał Czacki w

rozprawie

rozprawie o prawach Mazowieckich ver. 1811 wbrzemieniu dziełu
dana lecz pisanie to iest niedokładne gowiernie bezane, nieobejmuie
nawet tytułu tego Statutu. — Kronika Kluka Cruska ver. 1598
dla Prus Królewskich ułożona a potwierdzona przez Zygmunta Aug.
z całą listem przywilnym wydana przez Hrabenstejna Niewieścin.
skiego wydała z druku r. 1599. Jest to prawa dla Szlachty Prus Kro.
lewskich która nastadowała Szlachte Polska Koronna i dworzyła
prawo pod imieniem Kommentary czyli poprawy prawa ziemskie
stwyć może do poznania praw polskich. — Posługując dalej
wypada powiedzieć iakie są pomocnicy nauki niżey Dzieła
tych imgrna powiedzieć wszystkie pożyteczne do nauki Historyi, albowiem Historya prawa iest nie inaczej pra.
cz. dzieiow Narodu, głowna przeto pomoca ze Kronikarze i
Dziejopisowie tak krajowi iak i zagraniczni tak ci pod sąsiedz.
nowicie — Jornandes czyli Jordan żyiący w VI. Cku czasow Justy.
niana Cesarza był Konstantynopolitanczyk — Prokop Wspołczesny Jornandesa
pierwszi ony czynią wzmiankę o Słowianach zatem ta
na uwagę zasługuią: Eginhard pisarz Karola W. umarł ver 839.
Konstantyn Cesarz Greckis zmarły r 859. Dytmar Biskup Mers.
burski opisał polskie za krótkie po przyięciu Chrześciaństwa Polsko
r 1018, naylepsze iego wydanie Dytmar Kronican przez Jana Augusty.
na Wagnera drukowane w Norymberdze r. 1807 in 4to maiący przy.
pisane Fredyrykowi Auguście Królowi Saskiemu. 4to Warszawskiemu.
Nestor zakonnik w Kijowie w Klasztorze S. Teodozego umarł r. 1116
podług Schlözera, podług zaś Dzienniku Wileń: z r. 1806 zmieniaia
Maiąc na S. 166 urodził się r. 1056 a miał umrzeć 1125 Naylepsze
iego wydanie, wzór do wydań krytycznych ustanowione zostało
przez Augusta Ludwika Schlözera profesora w Gettyndze
pod napisem: Nestor oder Russische annalen, zatrzymać tytuł należy
iż od r. 1802 wyraz tytuł z łacińskiego in 8vo pędmagd bowiem znaleź
Drukarze coby taki kunszt na łonienie tego dzieła z tego ze Schlözer
obrad nie spotrzegł charakter nie Rossyiski lub inny ustanowiwszy
Niemiecki dla dogodzenia zapewne swym rodakom. — Martinus
Gallus idzie po Nestorze był on benedyktynem duchownym i żył podo.
bno za panowania Lecz nieznajdujemy iakiego żył stanu r. 1109 i 1113
najpierwsze iego wydanie ustanowił Lengnich w Gdańsku znacznie
z lepszego rękopismu ze zbioru Kowalewskiego przyięciad nadto do.
pełnione zostało pod tytułem Martini Galli Cronicon 1824 w Kow.
szawie u N.N. Pijarów przez W. Nandtkiego — Helmold pro.
bosz w Bozowie pod Lubeka pisał około r. 1170 wydanie iego gruntow.
nie: Cronica Slavorum z Adamia Bremen Bangert. w Lubece 1659.
Saxo Grammaticus Duńczyk umarł r. 1204 Kronikę iego należy ra.
czej tylko dobrą Łacina lecz oraz prawiony wcale wzmiankuie o Nara.
dach Słowiańskich nas obchodzących. — Wincenty Kadłubek Biskup
a potem zakonnik umarł r. 1223 wydania iego mamy 6, naydawniey
sze w Dobromilu dziełowane przez Starowolskiego r. 1612 in 8vo 2ge w Lipsku
i Gdańsku

i Frankfurcie przez Kraunego r. 1710 in fol. — Be Hippolita Kromerskiego
w Warszawie r. 1824 2da Vol. in 8vo. Kraunego iest nayleprze.
Rocznik Bis. Poznań. umarł r. 1253 pisał Kronikę Polską, która
wydana, została po raz pierwszy przez Sommersberga pod tytułem
Scriptores rerum Silesiacarum w Lipsku r. 1729 do 1730 w 2ch
tomach in fol. zbiór ten obejmuje i wiele innych dawnych bezimien-
nych Kronikarzy Polskich i Ślązkich. Cały ten zbiór szacowany do hi-
storyi i praw polskich przedrukowanym został r. 1752 w Kr. Pijarów
w Warszawie in 4to Ten nderaleca iuż to wydanie nizem bo zły papier
i druk gorszy. — Piotr de Duisburg Kapłan w Prusiech opisał ich
Posążków i kapłanów, gdy do nich przyprawiano do nich brzydkich ich mszy
wydanie iego nastąpiło w Jenie przez Hartknocha 1679 in 4to umarł on 1326.
Joannes Dlugosz Polonus umarł r. 1389. Aeneas Silvius pozniey Papież
pod imieniem Piusa II umarł r. 1464 wydał opis naszego kraiu.
Jan Długosz umarł r. 1480 uczony bardzo pisarz wydany naprzod
został przez Herberta w Dobromilu in fol. minarł lecz ze tem wy-
daniu nie mamy wszystkich pism Długosza, większa ich część pozo-
stała długo w rękopiśmie, całkowicie Długosz wydanym został w Lip-
sku i Frankfurcie przez Kraunego wraz z kartuzkiem Orzechow-
skim Sarnickim in fol. r. 1711 w 2ch tomach. — Nomijaiąc
Kromera Orzechowskiego Bojarkowina Biskupiego Stryikowskiego
i innych wszyscy kronikarze zawarzenie do dziel i prawa dawnych przy-
lo na wspomnienie najdawniejszych i najdawniejszych. —
Wiadomości o literaturze wydaniach do prawa i historyi służące
czerpać należy nietylko ze źródeł krajowych ale nawet i zagranicz-
nych, pomocne źródła do wydania praw Niemieckich i onych poznania
są w Lipsku wydane pod tytułem Grundzüge des Deutschen
Rechts von Eichhorn Rechtsgeschichte Oelzyna 1840 str. 10
Wiadomości o zrzodłach i pomocach krajowych w tym względzie
podaią pisma rożne Jarockiego drukowane po części w
Archiwum części w Warszawie, także pisma Mukyera
Acta Literaria, luszpier pismo Journal de la literature
de Pologne a zwłaszcza wydane Polskie Kazimierskiego
w którem rozprawa o prawnictwie przez J.W. Bandtkie
wypracowany został.

Księga I.

Dzieie prawa naszego.

Dzielącą na części wystawiemy w 1ey Części wyk dziejów prawa Polskiego.

Część I.

Wyk Dziejów prawa Polskiego

Rozdział I.

O czasach starożytnych przed przyięciem Chrześciaństwa
kraie podnacno Wschodnie Grecy zwali Skytya, zrzyli Scytyą, tak iako
Indie

lenie Zachodnie Celtyą czyli Kiołtyą. Galie nazwiska nadaniem za-
stały u Herodocie, żaden wszakże naród pienarzywał się tym imieniem
i Grecy sami utworzyli sobie dowolnie takowe nazwisko, Polska przeto do-
piero późniejszy pod tem ogólnem nazwiskiem od Herodota była obejmowana
nim nawet imie Polskie nastało. Niemasz w ogromie tych krajów szu-
kać czy Polski bo nie należy brać kraiu za narod, narody bowiem za ten
czas niemieszkały stałe, lecz koczowały, to iest podług potrzeb zmienia-
ły swe czasowe siedziby. Później po Herodocie, naprzód Wojny, potem o-
sady nawet Grecie w krajach lub na ich brzegach dały dopiero wiadomość
Grekom o krajach Scytyą mianowanych i ich ludach, zaczęto rozróżniać
narody ale miękkość mowy Greckiey i niezwykłość języka mężowego
były na przeszkodzie że poznawane narody nie były nazywane istotnemi na-
zwiskami, dawali oni tylko greckiemi narodom nazwisko na los lub
domysł, lub zpozoru, Nazywali zatem Melanchleni może od czarnych sierm ag
i byli wołoszky Rusi Argipeowie, Argipeni czyli Patakry od głow gołanych tak
zwani dziś podobno w Kafy i Azyatyckiey mieszkaiący. Scytyą właściwa podała
obejmowana rozszerzonych granicach bo iuż nieznacznie cała, północy Wschodniey
ale się rozciągała nad morzem, Czarnem, Donem, Dnieprem, Dniestrem, znaj dowały się po nim
znaczne osady Greckie i handlowe, najznaczniejsze z tych Olbia czyli Olbiopolis nad Bogiem
czyli Bohem Hypanis, przy ujściu tegoż do Dniepru, tam Herodot powziął wiadomość
o Scytyi on bowiem był kupcem Greckim na lat 40 przed Chry. głowniejsze ago doniesienia
i trzy podania co do Scytyi iest że Scytya podobna do czworograniu 100 mil wzdłuż i tyle
wszerz podaia co do Scytyi iest że Scytya podobna do czworograniu 100 mil wzdłuż i tyle
wszerz ograniczał: Dunay Ister od południa, Don Tanais od Wschodu
Góry Agathyrsos Południowe, i naród Neurów przy źródłach Dniestru od Zachodu
naród Budynów smaże w olbrzymich Lasach Sarmatów Narod Androfagow Pudzierzewo i Melan-
chlenow Północy. Wiec Scytyi mowi Herodot oprócz Greków i Scytów właściwych inne
ieszcze ludy jako to Taurowie w Taurycie, Kalipidowie pomieszkaney może stało tu-
mienia na Południe, Alazanowie, może dzisiay Kaliza i inne. Wystawia on
nam Scytyo jako naród wielki bezmierna czego ogromnie wozy będący dzielił
bowiem na Scytów rolniczych, koczuiących i błędnych czyli Nomadów i Królewskich
mających wraz stały, Rolniczych mieszkaiących nad Bohem może za Kijowa, bo-
czniących na Wschód rolniczych, a Królewskich mowi że mieszkali nad Dnieprem
mówi że w wielkich był obierany Król dziedziczny panuiący nad Scytami Ukry
miał władze, nad starszyzną wszystkich hordy Skolotskich, mówi że kurz stan
czynał miesiąc samego Króla, pierwsze składało, oprócz niemałej liczby Scytów
Rolniczych i Królewskich wszyscy inni w życiu koczownem zaprzątali się pasza bydła,
i podług tego zmieniali siedliska Scytam koczuiącym stanęły wozy zasłonami
ku przyiacielskiemu domowi, na tych mieszkały nieliczebniey rodzicami a małżonami na
koniu w nocy tylko na wozach lub pod namiotami, bogactwem Scytowego wiel-
szey części były stada, mleko, mięso, zwierzyna, a zbiory i futra, były ich odzieżą
wspomina dalej Herodot że niewiasty umiały robić płótno zbronopi. Dzieli owo narody
i plemiona były, szaty lekkie. Wszystkie piszące zgodzą się że Scytyo była zamieszkała
od narodów najdawniejszych aż do Nestora Homera przez narody potężnego
ogromnego wzrostu. Obszerniejszy opis tych ich przymiotów, przytoczenie
na to Autorów w samych znajdzie czytelnik w Szaniawskiem
Niedokończonem poznaniu narodów Polskich wydanem w Warszawie r. 1824 w 8-o str. 108.
znayduie wielkie dzieło, wrocławskich Sowa: Przyiaciół Nauk w 5. tom. Ubiór
Scytów bo zacny zbliżonych do Greków lub tych gdzie pierwszy dowiadujemy osady Grecie
rozniż się od innych Scytów osobliwie koczuiących. Scytyą bowiem obszerny kra
ków miała iuż familie czyli plemienia z rożnemi zwyczaiami zgodnie przeszłe, robione
z tkanin od Greków bzanych a podlejsze same wyrabiali, orężnych rownież
i ubiór był prosty składał się bogiem z Sielinery szabli, pugnału i prowzach.
nie płaszcz rzęsiście przez nich używanego, kuty rzaiem u nich było rozpuszczane

Dalej

długie włosy bez pielęgnowania, a to pale mawia, Grecy nadawało im straszną postać
Wielobarwne szarawo-siwe lecz bujne były wrzosy na nich rośnące
i u innych owczesnych narodów, Grecy opisując ich Bóstwa, przymioty ich
znaczenie dodając, z nalu swych Bogów i Bóstw Scytów mawiają, że o-
znaczało to co Hellian, Papajos (Jowisz), Stopiros (Apollo), Artympasa (Ve-
nera), Tamimasadas (Neptun), Ares (Mars lub Sterlules). Nie wyobrażali
Scytowie swych Bóstw pod ludzką postacią przedstawiali im czynności świata oprócz
Bóstwa Ares, stali pomost rozrastu długi na 3 stadia, który na dalej sięgał
rozciągał gdy tym był krzyżem, na najwyższym onego miejscu był ich kluczowy miecz
jako godło Aresa, przy tym zaś pomoście, rabiano na cześć jego koniczowce i
i inne zwierzęta a nawet i ludzi, liczby pełny jeńców wojennych bywało Are-
sowi poświęcany. Zwierzęta ofiarowane zwykle duszono, a ludziom rabiją,
nym odcinano prawą rękę, potem otwierano piersi a płuca wyrzucano wróż-
by, płuc jaśnym, otaczając Scytan uważali za narzędzia święte jakby im
przeczą bezpośrednio przypisane i płaz narzędzia te mieli w uszanowaniu
chowano je i wystawiano co roczne ze zdania zebranego ludu, zachowywali
Scytowie pamięć zwycięstwa Zagilessa Syna Skiłaki contu Bory-
stenu jako Ojca swego narodu, w końcu ręce, płaz można za pasem Scyto-
wie pozostawali brzegi Borystenu za źródła swojego narodu, pamięć o
tem dochowuje Herodot. Wierzyli Scytowie w przyszłe życie i uważali du-
szę, za niemiertelną, bóstwo wyobrażali tego przy tem Scytowie, jako dzwonne podłużne
rozlewom symbolowym przyporządkowali, gdy król ich umiera wypychali zrodzili
jego zwłoki obdzierali ciało wodnistem i prowadzili rozkazali ciało o Grobów bro-
dzących, gdy ujrzeli miejsce Gerrhus wypadającej do Borystenu nabych kłody pogrobowa-
lach (cyrkułach) dusząno najpiękniejszą z żon, konia Ulubionego, sługi i Mi-
nistrów przeszłości ich obrokiem na tamten świat, dodawano także i sprzęty wszyst-
ko to do grób wrzucano grandiozy zakopywano a na wierzchu sypano wielkie
mogiły, takich mogił za śladu w południowej Europie tak przy Kralowie Wandy
gach nad Dniestrem, Dnieprem i Wołgą, Rzyanie rozwią do Parkanami (Stwo-
nich namienia. W czasie pogrzebu króla lud kaleczył sobie twarze i ręce, ob
cinał uszy i chodził z popruciami u salwem rozkazanemi na znak pałoby, wrocz
nie tego pogrzebu gdzie mówi Gerrhus duszono 50 młodzieńców i stolarzy ich
na tyleż pięknych koniach, innych umarłych przez 40 dni codziennie dwunastych
gdzie skóry odpruwano. Kapłani u Scytów byli poważani bez miary kłótnie
obowiązek, wszakże bowiem choroby króla musieli wróżyć przysięgano złożonej
i wymienić osobę która przez krzywoprzysięstwo zaciągnęła na króla klątwę, chorobę
niekrafili; przywoływano do wróżby innych, tych zaś wzdrażano dawszy wymówkę
złamaną, zapuszczone nowały rozpalano i puszczano na rozpuszczenie złego mojna
wnosić o zwyczajach i prawach Scytów te były odwrotne, gdy bójcie zbrodnie
jednak tracono zanim, z życia pla myśliwy, ich nie jeżeli przysięgi wytłumaczali na dro-
wie z pamyślności króla, przy zawieraniu przymierza wypuszczali nieco ostarmy krwi
wnętrzny, który wypijali, brzydzili się, swymbry i brzydzili się temi którzy w zdali a nie
brzydzili się, pierwszych starań i krew zniesprzyjaciół wypuszczali, utaiwiali
prace rolnicze przez całe życie, brakowały mieli tylko po jednej ranie, za
tylko król miał ich kilka, nieprzyjaciołom winnali głowy odpruwali płuca,
włosami i talonowe powiązane nosili przy cugla ch lub na bandoubna znak
honoru, znakiem takich nieprzyjaciół znaczali wzwyczaju grabarzy, liczby po walce
mieciad złożyć chcę jednak głowę nieprzyjaciela, zwycięzcy powiem nie należą
do tupoc ani pabaw. Kultura była nie u wszystkich znakowa, u Kralewskich był
jakby kaleczyć a nawet dowiedzieć się stąd nauki, Lucyanos, Sławny
Anacharsys wyprzedzał z Grecji powiedział Grecja, by zwyczaj odzielów ojczystych
rodzi

został ich dalsze obrazy śmiercią, co prowadzi nieraz powrotem wyprawa do rodzinnych obrzędy Religijne Greckie, Herodot dziwi się nad ozdobieniu Alteia gmachów hrabiów. słuch. przyjaciołu ich i wejścia zdobiły kolumnie wyrabiane finezyą sztuki. —

o Sarmatach. Umiłło potem Imie Skyty i Skytów, a zgoła była skyta a tam w B.W. po Ukrainy znaj. Dzienty Sarmaty, dzielono ich jako Skyta na Europejskich i Azyatyckich, Rimnusz i Pomponiusz wspominają o Sarmatach i Sarmacyi. Herodot dalsze o nich wzpomina bez miejsc ich wcinnem miejscu, i w Azyi za Donem pod gorami Kaukazkiemi, czyli raz w Sarmacyi przeszli pogranicze do Europy czyli inny powod miał Herodot do nazwania Skyty i Sarmaty, niewiadomo. tyle jest tylko pewne że temu krajowi który starożytni zwali Scytya, po Chrystusie nadania piśmiennicze Sarmacyi, tez samo można powiedzieć o tem nazwisku czasy o Skyty powszechnie pochodzenie tego nazwiska zdało pochodzić z greckiego Sarmatae, jako znaczące, quasi dla jakiby te narody obcieli, jako znaczące Brzy. bez tego niemogące wnosić, utrzymywać, że Rzymianie zwrócili w tych Cesarzach na Chrz. dzień znali Sarmatów od Germanów, i nadawali im Imie niby ustawiczne Sarmatów byty do tego przywodem, handel przymierza i zbrojenia, zaczepienie i aż do Wisły z wielkiej strony rozciągania się przyprzymierze Krajana r. 165 aż do Wołgi rzeczy 2ej strony, zawsze do tego przyczyniły się napady Sarmatów samych lub łączenia z Germanami na obce panowanie i Rzymianom. — Sarmatowie w C. Ptolomeusz Geograf rzeczy po Krajanie opisując Narody w Sarmacyi wspominając wymienia ich 8 rozróżniając ich

1 Wenedów nad M. Baltyckim ich gniazdo wskazał Homer w Iliadzie, Herodot Strabo złoto zgor Hermenskich. kiedy rzymskie panowanie przeszło nad Baltyk nie wspadano — 2o Peucynowie Bastarnowie mogli zmieszali się z pod nazwą Bastarnów i Rostolanie, podobno ustawiczne Imie Sarmatów — Ale Venedowie Scytowie zowią się, rozprzestrzeniają się aż tych ludów w czasie wędrowali na zachód i południe do Francyi, Włoch Galli a nawet Hiszpanii zkąd znajdziemy Wenedów we Francyi we Włoszech nad M. Śródziemnym i w Hiszpanii. Rokolania ciągnęli jarzmo Hunnów przeniosły się razem zone od pod nazwą tych stron Ponu do Skandynawii, wybrzeżu plemiona znów w C.W. pod nazwiskiem Rosów i Waregów czynili napady na różne narody, ujarzmili Słowian nadbałtyckich tam będących i obsadzali stałe się dzisia zniemi. Obyczaj Sarmatów polubiał się ze zgodnie zgodnie Herodot pomiędzy ludźmi, od brzu do pasa chodzili nago, owijają uszy na kładzie w potrzebie płaszcz długi bez rękawów zwisły na ramionach, przodem otwarty w zimie nosili kapturki zgod kłobych tylko oczy i brody widać było niewiasty używały długiej i faldzistej odzieży, nosiły kamizele, na uszach na szyi złote, na głowie czapice kostyale i sznurowały się obojczyki. Mają dniejsze Sarmaci używali strojów Azyatyckich i nosili zbroje podobne do Rosów. Jako pomiędzy Scytami tak i Sarmatami niejednakowe były obyczaje miejscowe i ubiór — brzy Sarmatów składał się z płaszcza strzał napuszonych jadem. wtorzne długiej szable i sztylet nieszpronej u pasa nosili tarczy, zbroje ich z skórzany były ze skóry rogu i łapy dzikich zkuwanie w łuski ułożonych. niewzyscy znali używanie zelaza na niektóre potrzeby więcej barbarzyńskie miedzy tylko włócznie z twardego drzewa bez dlucia — Co do religii brali jak Scytowie wielu Bogów szczególniej zaś cześć oddawali Rosłowi Marsowi, zadnego wzpomnienia Ko Rosłwa niemiało posągu na ofiarę zabijali nie rogate zwierzęta, oddawali cześć przy wyżynie Rosłwu czyli Herkulesowi i ogień uważali za Rosłwa. prowadzili życie kutacho-pasterskie

Mieszk

Mieszkania Sarmatów były wozy zdobrami pokryte a zimie
zaś lochy w ziemi; mężczyźni wojować lubno, władza
wodzów była tylko na czas wojny, w pokoju na sędziów
obierali mężów w wojnie wsławionych sędziwych, nie
wiasty nawet zdawały lubno do bitew i dotąd dziewica
niedostała męża dopóki żadnego nieprzyjaciela
własnoręcznie niezabiła.

Stowianie

W tych krajach które nazywano Skythyą, poźniey Sarmacyą,
poźniey odebrały imie słowiańskie, plemie słowiań
zajmuie wiele ziemi, zajmuie bowiem miejsce od
Elby do Kamczatki, cud największym jest plemieniem
Azyi i Europy, do tego plemienia należą Czesi, Polacy
Ruscy, ludzie narody innych ras, pokolenia należą na-
rody miejące Serbowie, Łużacy i wyższey, Polabowie
w Saxonyi niższey Dowiane w Styryi niższey Karyn-
gii i Karniolii Dowalu w Węgrzech, Serwianie
w Serwiy, Bośniacy Dalmatowie Bułgarowie i Czarno-
chowie można ich przynaymniey liczyć na 60 000000
głow, Grecy Wołochy Niemcy Cesarii i niemało dzielic
Azyi dawnie swe zaludnienie Dowianom, Muzułma-
nie nawet najwięcey przez Dowian ugruntowali
swe panowanie, pismo i języki długo były nadwornemi
w Porty, owi ostatni Janczarowie powszechszey rzeczy
Dowian się plotadali, wreszcie chemi i przypuszczeń zaleczy
pochodzili nieznajomo jednak dzieły do Europy przybyli
to pewno iż niemasz żadnego starożytnego narodu od
którego by nieczerpiono Dowian, i tak ich wy-
prowadzaią od Sarmatów Mysłow Wandalów Cra-
chów medów, jednak te wywody nieudzielaią przeko
nania najpodobniey działaią Dowian w Wenetach
znanych w starożytności wymienianych przez Strabony
usza Ptolomeusza całio mieszkańców Sarmacyi, w tym
wszelkim Chrześciaństwa zaczęto wenedow przy prawym
brzegu Wisły zaczynaiąc od Estów przy Bałtyckim Morzu
zajmowali kraie przez Niemen Inflanty
Estonią aż do Wielkiego Xięstwa [illegible] wodą i
Dźwiny

do Lipska Nilem dalej rozciągając się, aż tego rzeki aż do ich źródeł
dalej przez nasze Dniestr aż pod Tatry i Wisłę tamtejsze siedliska
nazwania Pliniusz, Tacyt, Ptolomeusz, tam od wieków
Wenedowie mieszkali, Wenedowie zupełnie wskazują
się Słowiany Klawiny, Słowi Wenedi, Gmile, Enchi, Antes przez
zwane, te zapewne były Gminna krajowe własne i dotąd
wielkich dyalektach za wzywane podobne Gminna
pod temi Gminami ogólno narodowemi były szczególne
narody mające swoje pasmienia, wprzódy Wieku VI
po Chr. za Justyniana Prokopa, Jornandes Włoch i pisarze wyż
rzeni najpierwsi wzmienili najpierwsza w Jornandes o
Słowianach a powodem było iż ci napadali państwo
wschodnie i pisarze wskazują siedliska Wenedów za
Istrem i Dniestrem bez niemowarcia odkąd te kraje za
mieszkali to potwierdza iż tam odtąd nie mieszkali
potwierdzeni się z Prokopa ze Brzehy Morawa i strony za
chodnie wesły bu Elbie przy końcu Wieku VI były
przez Słowian ozadrone i zajęte, zbliżyły się Słowiany
nad Dunaj po upadku państwa Attyli i zajmowali
wszystkie kraje na południe rozciągnęły od dolnego Dunaju
nad Beskydą, jak świadczy Prokop i potwierdza po połowie 6go wieku
pochodzą wędrowych narodów przy zniknieniu lub pozo
stawieniu się narodów Północnych mogli pozostać owe siedzi
by bu południowi do Ponty, od wieku 6go do 10go Greccy
ledwie znali narody do Dniestra i Bugu ponku rozcią
gające się tak były niemowni iż Cicero tak ich nie znał
nieznana, jak Herodotowi, Konstantyn Porfirogeneta
wspomina o Krowatach zpowieści za Babią górą granicz
czyć mających z Bawarczyą, wzpomina o Swatku
Serbii graniczącej z Frankami, narody bu zachodow
chodź wiały nie były znane Grekom, a oni wiadomości
swoje Grecy Słowian zakarpackich mianowali Sklawami
a nad Borysthenem Sarmatami, Nestor wskazuje się
dzisia Słowian dawne bu zachodow zkey strony Dunaju
wpanowi i Bułgaryi, pazney wskazuje nad obydwoma
brzegami Dniepru

czyniąc on takie granice niezmiernie czasu wędrowali
i sprawiedliwie gdyż oni w tenorze niemieli dalekich sie-
dlisk zatem wszędy mogli wędrować, układ dziejów
Dowcan najprawdobniejszy jest taki że Dowianie od
niejakiego czasu byli w Europie dosyć znani wszych siedlis-
kach losu i przygod, r. 870 Goci na krótki czas skali-
nęli ich panowanie, 450 Hunnowie, 568 Awarowie czy-
li Obrzy, przeszedszy Dowianie zmieszani zawsze formo-
wali narody takie i odtąd te narody po rożnych odmia-
nach i losach zachowują swoiey swiebności, zajmują
do dziś te narody większą część Europy. — Prokopiusz mia-
nuie Dowian mieszkańców tych których Jordan nazywa
Wenetami lecz i ten nazywa ich Dowianami i Sklawa-
mi, lecz Jordan mowiąc o Wenetach i o Dowianach dodaie że
przed nim pisarze nazywali Dowian Sporami, to
słowa iego, nomen etiam Slavenis ab antiquis unum erat
ultroq enim antiquitus appellabiti Sporoi, dodaie przy-
tym etymologią tego wyrazu lecz nieistniejącą, z takiey
że wypowiedzianych hasłach mieszkali, może być że Sta-
tego nazywano Sporoi że przynaymniey część ich tru-
dniła się rolnictwem od greckiego wyrazu (σπειρω)
Imie Dowian było właściwe ogólne, chociaż greccy pi-
sarze podobieństwa miały właściwe od miejsc Jmiona
Sprey nieużywali tego wyrazu mowiąc o Dowianach
lecz przeliczali na Sklawini Sklawini co pochodziło
z ich języka ze piśmienia i mowa Grecka niedopuszcza
ta pisać s l, mamy dowod że gdy Jornander chciał
nieznane wiele napisać wiadomości, nowsi pisarze
pisali Dawianie zamiast Dowianie a to zkąd że to
nazwisko wywodzeni od sławy lecz ta Etymologia iest
mylna, bo sława zdaie się pochodzić od słowa chw.
podobna do prawdy że ich Dowianie zwykli nazywać
narody dla nich niezrozumiałym językiem mowiące
nazywali niemymi a zrozumiałem Słowiańskim
a języku Wołochów dowodzi zna-
czy zdrowieka wolnego a rab niewolnika. —
Dowianie byli rośli i silni, mieli wzrok niezwykłe ani
płowe lecz ciemne oczy jasnobrunatne

oczy siwe, słoną rumiane te lichy wymienia Prokop czy
był uniósł zwyczaj pięknowania nieznajomo, odkiedy było
zgodnie serdale kasztanowaty włosy, i płciowy ubiór len i
teraz dane się po Dowiańszczyźnie spostrzegać, głowę o
krągłej czaszce niską lub wysoką, koniczastą, obwisłe były
kurpie z słoną lub tyłu, na sposób u nas ze do wie-ku w
Polsce noszono kunicami et pallium za ogrodzenie.
niem włosy przerzucali ubrobiony podobno zupełnie
przed kontuszami nosili Polacy Sargi pasowiała tego
ubioru dochowanie się w sukni kiecka zupana. Ostrzygali brody
i wąsy włosy zaś równo przeciwnie Lyllio wcześnie za tobą
nie strzygli o ubiorze kobiet nieznajomo ich Lyllio do.
myśl ze włosy z wstążkami i addziała, i kabat po
kolana był ich ubiorem i to się znajduje w dziele Boloc.
liego. Mężatki jak domysłać się można nosiły głowę
okrytą z Dzieła Marcha cz. 29 i 34. w tym dziele
znajdujemy dziewicę z warkoczami bez diadema i to
zdaje się być podobnym do prawdy gdyż len zwyczaj
trwa do tej. —
Prokop mówi ingenium ipsis nec malignum nec fraudu
lentum et ac simplicitate mores servant Maurycy Cesarz mówi
tak o Słowianach quod gregarie educentur peregrinos
magnos, sibi servant incolumes
benigne etc. podług nich świadectwa jednozgodnego haral
berem Dowian była ludzkość otwartość wzajemnow
gdy pomiędzy Słowianami opowiadano wiarę Chrześcijań
skim lud niczynił gwałtów na burzyciołach ale zbywał
śmiechem i ziewaniem, zarówno jak Tacyt o Wenedach
tak Prokop i inni mówi że mieli Słowianie stałe
mieszkania, słowiane domy przywiązane do stałego
mieszkania, rolnictwo od dawna było u Słowian glo.
sonym zalrudnieniem. odosobnienie familii pomagało
do wzrostu rolnictwa i len zwyczaj utrzymuje się u
polaków za Dunajskich gdzie razem kilka familii żyje
pracuje i mieszka, gdy tedy mieli stałe zamieszkania
i trudnili się rolnictwem wypada że rolnictwem słynęli
wypadkiem dają świadectwo że byli do rożnych prac
zakarbowani

że na małym przestawali i wszystko ochotno robili
i zamożne Słowianki nie wstydziły się od cierpa
wiarzywali od wielów [illegible] do handlu, gdzie kupiec
cudzoziemiec był nich osoba, świętą, nietykalną,
oni podczas niemiaty ogarywali pod noc i zachod
w przychodzieła z Grecyi i to ich zbogaciło i miasta
zamożnemi się stawały, niektóre pololenia Słowian
miały zupełne nauki własne pismo gdyż bez tego
niemoże się obejść handel, o tych charakterach mamy
rozprawę Surowieckiego r. 1822 w Warszawie, wywo.
dzi dowody twierdzenia jakoby rzadne pololenie Słowian
nieznało pisma, że prawa i ustawy pisywali na dęb.
kach świadomy przykłowi, czytać od Serbii do Dessi
przy łagodności charakteru i przy bystrości obrazo.
wie wystawiane przez dawnych kronikarzy kwitnę
ły miasta Lublin Kijow Nowogrod Królów Kra.
szewic i słynęły jeszcze za pogaństwa Adam Bremeń
ski kronikarz mowi o mieście Lubeka o jego wiel.
kości rozległości i łagodności złych obyczajów, zga.
dza się świadectwo Saxa Grammatyka mowi on że
Arkonie tego miasta były obrasane na morzu pord
tego miasta był zamykany brama, żelazna, a sam
pord wytoczony kamieniem. Kijow rownano w
tenczas z Carogrodem za zdobyciem go przez Bolesława
znaleźli Polacy złote bramy Abo kościołow ogro.
mnej wielkości a obwod jego mord wynosił mil 7.
Nowogrod był wszerznie znakomitym, obok tych miast
istniały inne osady handlem rzemiosłami i kunsztami,
kiżne świątynie miały pozłacane ołtarze
lub drzewa miały wspaniałe rzeźbienia w dowodzi
kunsztow i przemysłu. widziałe Marcha i Jana
Potockiego w Hamburgu 1795 opisuja starożytności
Rybickie które mogą się równać z greckiemi a
Rzymskiemi; przykych zabudowaniach niebyło słonia
do wojny tylko dla obrony praw i ukarania przy.

właścicieli

ienci Dowiańscy woleli umrzeć niż wyiawić iedności
wyrobrać, kobiety nawet wystrzebu walczyły. Wenedzi
brzywali tarczy i mężnie się bronili, zniepryiaciół
nienoszą zbroi ani płaszcza lecz wyprodnieli się
do boiu iak mowi Prokop. Iornandes mowi że nieiaki
straszneme orężem lecz trudni byli do polonania dla
waleczności i swey mnogości, groźnicy używali dzid
tutu obrzed iadowitych, ich oręża zatruwali przez
mysłem i podeyściem, niełatwo im było zanarzać się
w wodzie przez czas długi brali z liczny rurki, w gębę
a drugę ich końce nad wodę wynosili aby mogli oddy-
chać, podczas wojny obierali Wojewodę czyli dowodzcę
stanowiska stawiali taborami lub rowtoand tworzyli
obronne rogatki, barla do boiu dawali Dowiańie krą-
bieniem ciągłym, używali znaków horągwi zwanych
stannicami, takowe stannice były podczas pokoiu
przechowywane w Świątyniach, zwanych Kontynatii
podczas wojny na
czoło iè przodek na drzewcu, każde pokolenie,
miało osobną stannicę, stannica Świątowida z Bałtonskiego
była widzialnie horągwi rozpostartey wyobrażeniem
Bóstwa rozpostartego na widok tey horągwi obowią-
kiem było każdego Dowiana stawać do boiu, pod-
czas czasów z nieprzyiacielem rozniecali ogień, cze-
li się poddawali ulykali dzidę, ziemię a miecz
kładli na głowę, podczas napaści nieprzyiaciół
czyrzebywali w ziemię żywności i kosztowności
starców zas żony i dzieci do grodów mało przyia-
cielskich odprowadzali a sami szli do odparcia nie
przyiaciela, Helmold zarzuca Dowianom niespo-
kojność i gotowość do kłótni nieswidzieć dla iakiey
przyczyny gdy ci brali się tylko iedynie do odpar-
cia nieprzyiaciela do brzegu, lecz sam Helmold zsobą
sprzeczny gdy mowi że Dowiane wyrzucali Niemcom
że oni opłacania podatku nie chcą a oni im nie
dawaią podatku

Pobloy mówi iż czcili nay wyższe bóstwo sprawiedliwości, piorunów, lecz mylą się inszych Bóstwa tylko czynili ofiary, [illegible] mówią i Kronikarze XII wieku jako to Helmold. Naywyższe Bóstwo władaiące światem władzę piorunów nazywali Perun było wyobrażane wyobrażeni ludzkiey z grotem ognistym w ręku, u Słowian Zwodrzańskich nazywane było Prone, uważano za wymierzaiące kary i sprawiedliwość w dziele Polochuje znayduie się to Bostwo z błyskawicą w ręku podobnem do lemieszu wyługu etc. w gaiach temu bóstwu poświęconych odbywały się obrady przez kapłana z dobraną starozytnością. r. 1690 znaleziono w Brydbicach w Xięstwie Mehlemburg. w wielkim kotle brunzowym mnostwo toporzyczów i narzędzi ofiarnych, były one rożnemi literami rzepisane długo to chowano (zobawy) kroiod dostał się złotnikowi i na dzwony stopiony, były te bostwa z złota srebra i otowiu należały te starozytności do świątyni Radogasa w Retrice które to świątynie opisał Dytmar i Helmold. Opis ich wydał szwiżeran. liami Mauch w Berlinie 1771 p. Jezuicy Jan Polochi uczynił dnia Maycha w dniu dziele Voyage en Saxe w Hamburgu 1796 drogie to dzieło bo na nieszczęście nie mało były tylko ilości drukowane [illegible] Polochi. — Swiatowid było bostwo mające świątynie w Arkonie o czem mowi Saxo Grammaticus miał było olbrzymiey postawy o 4 głowach, wyrazisty trzymał rog z bursztynu wlewey ręki ze złota, trzymał, odzież było [illegible] robionych z lnu drzewa z płaszczem postawanego, przy tym posągu leżał miecz [illegible] etc. między starozytnościami Prybisławiem znayduie się wyobrażenie tego Bóstwa leż odmienne

jako u Sowa Grammatyka — Było czasu Bożkow Rożnych
Dogodz wyobrażali ludzkiey zkwarzą, ~~wdzięczną~~ wdzięczną, nagą, na
głowie miał gołąbka był ozdobiony czegobnie w Kobiecie
miał kaem pozag ze złota, w prawiey trzymał wdzię-
czą, w lewey głowę wołu, nosił Imie Salire Swarabii
był Bożkiem Siebą albo Dziewą było wyobrażone w
postaci kobiecey nagę, albo obrytę szatami zkwarzą
wdzięczną, miliczky zamiast głowy ludzkiey zyrsa
Był bożkiem Trzygłow iedną głowę miał wgorę, zadarta
drugie 2ie ku ziemie pozag miał ze złota w szereginie
kwarze zeztaniała kamlona zkłotkana, koń kary
był skowany przy swiątyni iego — Rugevit był wy-
obrażany podobnie obrzymiey 5ciu głowach pod iedną
czaszką, a pasa miał 7 mieczów a osmy trzymał
w ręce prawey trzymaney do gory. w prawych na-
dziono pozag tego Bożka lecz tylko o 6ciu tłach wy-
obrażaiących nieżony wiele trzyma teb twa na
pierśiach opatrz. Gerowit i Porowit a Porewit
wyobrażano go w 3ch twarzami. — Porent z 4ma gło-
wami na pierśiach miał 5cą głowę, to bożkiem miał
być Latraczym czyli Zbożkiem, czy Bożkiem te wszystkie
były wcatey Słowiańskiey rzeczone niewiadomo
lecz to pewno iż miały tylko rzeźe w szczegolnych po-
łożeń. Inni Pisarze wymieniaią od mienne Bożkow
np Długosz zachował szczegy Bożkow w Polsce rzeczonych
Jest to Marzana, co go perzem Zowiszą, Ladon (Mars)
Dziewica (Venus) Nia (pluto) dodaiąc iż miał rzeźe
w Gnieźnie — Dziewanna (Dyanna) Pogodę (przy-
iemna pora) — Żywie (życie) Marzanna bożkiem
co u Starożytnych Ceres było może że Bożkiem nie
rożnity się od wyżey wspomnionych Bożkow lecz mogły
być własnie tylko niektorym położeniom, w czym
rzeźbi Słowianie dobre i złe przyznawali bowiem

Bożkowom i ale wszelkie te nazywali białem. Te
Czernemi Bożkowami, a razem jednemu przy
pisywali i dobre i złe lecz ludziom stałom nazwi, mia
ły Bożkowa Dowiadome jeszcze poświęcone przybyłe
miejsca nazywały się Chonkynami, wyraz. Chon
oznaczał miejsce zgromadzenia i składzyny a Lem
się odbywały obrady i dotąd utrzymuje się wyraz
ten oznaczający prawo, ustawę, znano także dawno
bardzo siedzenia w lunie, niektóre chonkyny zalecały
się pięknością i ozdobnością dostawała się im bowiem
wszędzie zdobyczy oprócz ofiar, tam chowane wszelkie
znaki narodowe, niewolno było nikomu się do nich
zbliżeń tylko podczas uroczystości, oprócz niebezpie
czeństwa w którym wolno było szukać schronienia
kapłani przy chonkynach używali odmiennego stroju
od innych ludzi, nosili zapuszczone włosy na brodzie
i głowie głowę obrzynali czaplą dziobą, obowiązkiem
ich było oznaczać uroczystości, czynić ofiary, wróżby
i przestrzegać nieśmiertelności chonkyn, niektórych
było obowiązkiem utrzymywać ogień, lub miejsca
mięte w lunie, powinni błagać pomyślność ludu
przodkowali [illegible] ustanawiania na obradach i podczas
wykonywania czynności, w uroczystości zgromadzeń
się lud do chonkyn tam zabijano zwierzęta na ofia
rę, a kapłan czynił wróżbę z tego zwierzęcia
po ofiarach gotowano mięsiwo dla ludu którego re
szta dnia przypadała na wzniesienie, były uroczystości
pewne [illegible] w grudniu na pamiątkę wiosny w
Czerwcu i po żniwach, w wiosenne uroczystości od
bywano na wzgórzu Merowida do dziś zachowuje się
ten zwyczaj po Dowiadomiczynie a to najwięcej nad
Salą i Elbą, wtenczas obchodzono uroczystość przy wyce
lanej kolumnie na wierzchu której była wdzięcz
kobudki a nas wkoło rzeźbione świętojańskie również

na górze Sobudka o 5 mil od Wrocławia za ... rabytkiem
bezwątpienia świąt starożytnych na cześć bożka oko-
ło S. Jana etc. po gniazdach zachowała się bliższe
podania wyłomywane, Dowianii rzeźbiągali woli Bożka
którym Bonawiam byli kapłani ... to zlewom ofiar
ich a to ważnych rzeźbach wojnie przedsiębranej
klęski, w zapytaniach mniej ważnych były zapytania
zpliśnia żadney drożyzny ... bicia wdzwony a to dla
ubłagania Bożka ozem mówi Saxo Gram ex l. 3 & 14
i Dytmar. czy Dowianie zabijali ludzie na ofiarę to
może bydź wątpliwym, wspomnienia o tem Dytmar
i były takie ofiary potakanie temu i Helmold bez
niebezpieczeństwa przeypominać ... Dytmar był najwięk-
szym nieprzyjacielem Dowian, a przytym gdy i wszyst-
kie pisarze jako to Eginhard. Konstantyn, etc
milczą zupełnie o tem i nie wspominają
wierzyli Dowianie w nieśmiertelność duszy a to
złąd się pokazuje ... temu dopóki ciało nie
wyniesiono za rzekę i tak nieprzyjaciel ludzkiego wzro-
stu ... ciężkie etc niewieście igłę, nożyce, te igły zna-
dzywane miały formę szydeł ... i to dowodzi tey wiary
że nosili do grobu prawe czas niejakie potrawy zmar-
łemu i mniemano że dopóki zwłoki nie były pogrze-
bane dopóty duch musiał się błąkać po lasach, bez
zwyczaj zatrzymania umarłych, niektórzy palili
zwłoki trupów, inni grzebali, mieli zwyczaj prze-
chodnie rzucać na te pogrzebowiska ... gałęzie
gałęzi, nazywały się Virgulta złąd nasze kościoły
niektórzy sławiali pogrzeby na słupach przy drogach
to wszystko przekonywa że wierzyli w nieśmiertel-
ność duszy Dytmar twierdzi że Polacy rozumieli
się wszystko z śmiercią bożyzy. Helmold chcąc
go przepisywać niepowtarzył dosłownie tego chcąc być
nazbyt zwięzły

arafem Dytmar Jakto napisał. S. Bonifacy wzdraw
Dowiarami grunta nad menemy vam więc miał
dobre anieb wyobrazenie, po grobowiska czyli kapli
ca z Aktami wymienał. Dlugosz dwa mowiąc
ze dat zjawiskami nadzwyczaynemi natury lecz
tych niemożna na Dowiarstwie wszystkich po-
wszystkich, gdyż tam ludzy rozmaite narody przechodzily
Wolioa opisuie rzecz nastepuiąc: Sclaveni ad ante O Rzędzie
non aut parum vivo sed ab antiquo inpugnatores im-
perio Rodeam agant, ac prosperea ditilitates ed
Damnas ad ipsos ~~[illegible]~~ in commune vocari solent
alias etiam sed pene omnia etc. z tego swiadectwa
wydawnie się że niebyło monarchy ani Thazcy
ani rozney Slawi, lecz dy nawet nobi Familii na
lezal do wybora Slawszyzny, co ~~[illegible]~~ wydawał do
obrad na których stanowiono o dobru ludu na tych
wybieranu starostow i Wojewodow przeciw ludziom
do boiu Wolioa swiadczy że tam obierano Slawszyznę
i stanowiono o wszystkim co mogło polubienca do
chodzić Lalii Rzeczy ubrany wad się po Dowcen
czyzna ad do Religii Chrzescian, chociaż niektore
polubienca przed Chrze. mieli Zupanow Wojewodow
etc. lecz ten nie niemogł stanowić aremen zwaczyć
sady stanowiony, za wprowadzeniem Chrzescian
dwa zepruntowała się władza Rządowa, zwierzy po-
spolite gdzie dy nose w niebezpieczeństwie bazyły się
Slawszyzna tych obrona, praw i porządku, ze Slaw.
szyzna nosiła Imie Zupanow Aldrosow ibo za stadz
po całey Dowiarszyzny np u Bulgarow Chrzono
Kraj na 10 Zupanij, w Chrwacyi 11, w Mani 16
a wszystkie zakwiatuemy w dwoiakim Władztwa Spra
wdzia zwrzędnicza nosząca ghlad zupana Kriesyspol.
w nadaniach przywilejow Szlachcic za zwrzednie

Zupanach

bydzi może że nasze Pan iest skrzeczeniem lub zepsuciem dawnego Zupan, zkąd u nas dawnych książe Panow zwano bydzo Panami czyli Sędziami, nieklo rzy krajowi pisarze chcą dowodzą że Zupani byli znani rzadzili Zupan leż to sulenca iest prozneg. Czym obiorem iest Kapłanska siedzibą, Zupan wywodzi iedni ze znaczy skarszego ze prodkowi od przedymka do czyli ze z oznaczonego Pisma znaczyć wypowiadania iego zrodło słowa Zupan nalezy zrubać w Zupach cztzna, czyli gromada siedzi, zbior, cimi wywodzą za Zupa znaczy sąd ze więc zupanie byli skrzeczeniem Czeskie czeńskiego, z Normanow. Zupan znaczy to co rozumią u nas Pan zagranicznie rozchodzi Pan Panowie Panale są wszystkim zwyczaiu oznaczana władzy Jurysdykcyą, Sądzy wszystkie i Starszyzny do dziś zowią się Supanami, co Węgrzech gdzie niegdzie utrzymuie się podział na Panaty czyli Panaty miejsca prowincyonalne były miejscami zgromadzenia ludu ku celu obrad lub obierania skarszyzny ze się to działo w Gajach dowodzi to wyraz zagaić czyli zgromadzenie itp. Taiowe gaie nazywano Bugaie wiele mogą od dołu zwrot Bugaić, w takowym miejscu zasiadała skarszyzna wtedy zgromadzenie nazywało się Gaiem, Ludem, chuży prze mowie wszystko wspólnie wszelkiego, pozwalaiący dawali zgody przez podniesienie wołania, lub kto był przeciwnym wystawiał się na kare cielesną, okupu lub podpalenie przybytku, wyrokowanie sprawach zwłaszcza od ludu skarszyzny do większych zdań, zdano pospolite zbierano i karbowad się na Turce czyli znaczyć urzędnik Metelli skarbowy lub Dowiane zgiąć w Gminowładztwie przebiało niemogli się obeyść bez pracy przymuszenia bez wykroczenia od przodkow podanych

o Zwyczajach i prawach.

le podania nazywały się zakonami do takich na-
leżały też Dowiatowie ieńce z rzemiosł wich znaj-
dują się dwa stany na ziemi Dowiat były wolny
nie znali Dowiatowie niewoli i nie mieli nawet ob.
tych niewolników, Maurycy zwiedziwszy że ieśli się
dostał do nich obcy w niewolę, nie rozdawał tam
na wiekie, mówi i owszem że był tylko do pewnego
czasu niewolnikiem, po tym czasie mógł wrócić
do swego kraiu lub zostać ich współobywatelem
mógł nawet przed czasem odmówić swą wolność
dabrem zakupem było. powszechne klątwa u
Dowiat przeciwko dłużnikom nie dołężono ale. ile było
powszechne u Dowiat i to pisarze Niemieccy
u Dowiat uważali za zjawisko że umiał niebyło
zebraków, także była powszechna gościnność lub
była wypływem szczerego serca bez niemniey i pra-
wa czyli zwyczaiu to nakazywały nawet obrady
dla tego gościa, niebyło karane, i każdemu
wolno było się mścić na tym który gościa nakrzyw-
dził ieśli się kto podczas był przewodnikiem
odpowiadał za wszelki przypadek, zabójcę wypę-
dano drewnym zabitego i tym wolno było tak
chcieć sobie postąpić, zbrodnie karano ułaską
nowaniem iak Maraeus Gall na str 90. i 112
mówi, kradzy Gospodarze podczas były kary powinien
się w miejscu kary stawić, zdrowane kamieniami.
Dłużnik oddawany był wierzycielowi do uspokojenia
tego co był winien ten zwyczay zachowujący w Polsce
we Francyi za W. wielkiego księstwo niebyło bronione
skuby zbrodniarze byli ułaskawione, obłubieńca
była gorszana od chodzieniu a ze to niby było gwał-
townie wyrzekała zakonie, nie czesanych ani
strzyżonych kobiet jak we Czyt, przy odpuszczaniu grzechu
walki Dowiatowie prawa, i nagłe

niektórzy rzucali na znak kamień w ogień, dawali
kosmyk włosów i trochę trawy, lub (oznaczali to)
jednym tchem. Przyjaciół na progów i miejsca swo-
je wszystko, wrzaw. Kalisz, obtaczali wszelka
broń i rozbitą głową, aby wrzaw krzyw przyjaciół
twa własnym mieczem był poświęcany itp. okwicrdza
no przyjaciół te sprzedniem wzory wody lub inne
najczęściej.

O Polsce. Ob. wielu 8 str. wyjść od. 1ej wzmianki w odnośnej
do kości w. 8 żaden pisarz nie wspomina o Polsce
o Polakach ale skąd można pochodzić że nieukro-
szył się oddzielny naród pod tym nazwiskiem lub
lecz skąd pochodzić że nikt nie wiedział o tych
siedzibie Polaków zajętych w w. 8 lub 9 wszystko skła
dać może nad Wisłą i Odrą, oznaczy podział ów
na Lechitów pomorzan Mazurów i Polaków czyli
Lachów, to ostatnich najpóźniejszą tylko rozwinięcia
Polaków stanowią, oznacza piasta czyli Ziemowita
syna tego zaś 12ego pokazywała wzmianka w w. 9. Nast.
daw wiadomości o odwiedzanych przed wszystkim okolicz
ne nich w T. 2 str. 34. 66. po Długim wzmianka przy
nie ich siedzibie Dowiany nad Dunajem gdzie dziś
i Bułgarów Dowiany niektórzy przyjaciele nad Mo-
nazwali się Morawami Czechami etc. gdy Wołochy wyga-
wę gwałty nad Dowianami nad Dunajem wspomnianymi Dowiany
nad Wisłą i nazwali się Lachami Lutyjami Po-
lanami Mazowszanami etc. Długosz i Szlecz wzmian-
mieją przez Wołochów Longobardów których Nestor
mowi inni polskiemi Bryanem inni Bułgarami
li Lachowie znad Dunaju byli istotnie przodkowie
Polaków i pisarze skarodawni mianują ich Lecha
ale nawet dotąd Rossini, Nestor wyprowadza ich
znad Dunaju nie jednej wędrówki lecz kilkoma
Nestor wtóre najpierwsze podanie byli przybyli Pola

mieści ich tam gdzie teraz polacy rzecz dzień się
y przymowali do polaków i zrzęś mało polski
Szlapki, Poliani w małey Ukrayn Lachowie za Odrą w Bran-
debursyi, Luby cy dzielili się gdzieniey nyż na Cyr.
cypadnie Polaccos. Wymienia Nestor Mazurów
pomorzan aż do Odry, zkąd wychodzi że polen.
Oraz zaymowali polacy brzeg od Elby do Wisły
zajmując brzeg z zachodniey strony Leypszelic
do Łuc. 6 nastąpiła wędrowka Lachów iak dowo-
Schlözer z Cyrolińskiey w T. 2 dro. 507. czy z ado.
wiąnic znad Dunayu dawney czy z Scytyi czy w
Sarmacyi czy w krajach Wenedyckich mieszkali
na to niema pewnych dowodzonych dowodów
ani dat, wędrowki narodow wyżey wzwanych Wolanu
Chrześcian: z czego Rzymski bisty pobudka zdawa
nom do zmiena swych siedlisk.
Sami polacy w dawnych czasach zwali się Lachami Imio Polaków
gdzie dawni kronikarze nasi tego Imienia u-
zywaią nadto cała Ruś do dziś używa tego Imie-
nia Dowod Lech miał rzeczyć u Dowcip miedzia
ca był to więc nowy naród podług domysłu dow.
wiele razem przybyłych narodów wcale by się
tak nazywać co niebyło, to pewno że to Imie
po całey Dowiadczyście znajoma z tak w Węgrzech
Czechach i Polsce dow ani Gall ani Radhubek nie
o Lecha Polskim niewiedzą, położenie miejsc był
przyczyna do nazywania ludów blisko z zamieszki-
wały nyż nad morzem mieszkaiących Womorzana-
mi, Chrobatami blizey na gorach mieszkaiących
bydź zatem znosze że polacy od pol rozłożonych
to Imie przyięli i olem zwiadczy Długosz w T. 1.
Ponieważ mieszkańcami Polski dwie są sprzeczne Czechach
rozmaite ich przyprowadzone te przychodzi wszystkim przyrodzo-
nych.

Dziedzic Sarogrodzki

Siedzenia powszechnie narodowe Dowoyna słuch 1822.
wreszcie Caulaincourt jako to Caulfus wdzięczny
Polens untergange / 1808 in 8vo nay stro. I. następ.
uwaga rożnice, między zolowianinami wbranadzyc
ciemno włosach niebieskich oczach a lepiey urodzo-
nych czarnych włosach oczach etc. dzieli ie drugie
dwie rasy, ale rożnica nie iest u nas gruntowna
i niemasna ślad do prawdy podobnych conieskow lac.
rzyć i niemożna wnosić odmiennego rdzegpochodzenia
ani loco minoyna ślad wywodzić podobieństwa a gdyż
to iest gospodarzym czy zwierzęciem bo gdyby to było od
6go wieku u nas zapewne by był wyraz ewste nad.
rożniający ewste podobieństwo ale Niemcy eigenthümer
Rusini Krzyżacy etc. — Dawny Dowoyna ślad.
bior rachowywać się aż do w. 16. a drugi zolo-
wianami do dziś, wstawienie Carlinga wydanym
1806 znaydnie się ryciną wyobrażającą obrady, la.
dzież papieskiego w Gwadzdzie Indoly dwóch zolych
oyców golonych głow, rudawych kontuszow, szyra.
now, tylko bereye rozpuszczonemi brodami, kobi
ty rytowani obrzędem panny rozkosznie rozpu.
szczonemi, prostymi wiąc do piersi teraźniey czy i
dawniey czy ubiór nastad. Kopiałowicz na str. 350
wydanie rzad zbliżenia się Carlow Polacy rozrzu.
nosili krotsze zolozy a dłuższe suknie ale oprzodem
Carlow i Tatarow przyięli od nich kontusze ra.
pany opaski like rzędy wspaniałe i prze.
pych obrazowy, to potwierdza się na drewnych na.
grobkach tych ubiorow nierozbrzegami. —
Nestor prowadzę Dowoyna znad Dunayu mow.
ze idąc byli Obyszyni imi dzieci, mow. bowiem
ze idąc byli z nad zenatowi, a drugie wzupełney
dziewi

o zgrobie
Życia

Lalize Kromer. Lozo sano mówi o Czechach, mówi że starożytni Czesi żyli w zupełnym barbarzeństwie; z tego świadectwa Kosława wnosić można że i wszędzie niebyło jednostajności w obyczajach i sposobie życia; dopiero w W. 9 i 10m u wszystkich dowiadujemy się z porządnych dziejów mowa i ustawy ich bohaterów ustalone są. Gnieźno Krakowiacy, Kraliców, bydź może że te rzeczy miały początek dawniejszy lecz pewno że w 9 i 10 W. Chrze. żaden naród dowiadywali się niebyło, czuły i jakie kobiece wiadomości miał. Mamy Lesarzowskim dziele piszący na konu 6 Wieku świadczy że mieli płody ziemne w obfitości ze, gólnie proso, pszenicę, i jabłka, gruszki inne tłomaczą orkisz lub gryczka

Oprócz tego świadectwa w Francyi i Hiszpanii brali się do rolnictwa niemogą bydź wiele. ale się dowiadujemy dopiero o późniejszych do pol. skich Francyi innych rolnictwa nauczyli się. le owszem przeciwnie, tego jednak przeczyć niemożna że za przyjęciem religii Chrześcijańskiej wiele przejęli zwyczajów i wszystkich od Francyi a nawet i w gospodarstwie wiejskim o ziemi przekonywamy niektóre narzędzia są podobne przetłumaczone z Kosiewek, pług, radło, bór, zabawer, podobnież ściśle sobocizny podatki, które były przyjęte od Francyi, oprócz rolnictwa znali dowodzenie rzeźbiarstwo budownictwo. Rzemiosło, hycenia miodów, rybołowstwo, łowienia i wyrabiania kruszców niebyły wcześniej starożytnym polakom o tem mówi Anton w swym dziele Linius niemożna [illegible]

szczególniej wtymdziele mówi w T. 1. str. 105. 149
iw T. 2 str. 100. — było u polaków wzwyczaj
wielożeństwo mamy dowód tego względem zdrugiego
Mieczysława który miał mieć kilka nałożnic bez
tego namowania, że oddalił i pojął Dombrowkę, czy ten
zwyczaj był powszechny nie wiadomo zdaje się że
było można miał go kilka Ten sam Mieczysław
będąc Ateizm miał było T. Neuton podług Schlözera
w T. 2 mówi że słowian znad Dźwiny przeszły
tych żadne polubienia były godne zyty w mał-
żeństwach że nowożeńcow nieprowadzał żony do
Domu lecz mu aż przyprowadzano że na zaję-
przynoszano im godziły, lecz mnie zyty trybem
Dziwiącej się iadły niezgłodu że zyty bez nad-
żeństw porywaczy gwałtem nieświadomy, zkąd wy-
płynął że nierówny kolor i obyczaje były rożne
ludzi u polaków, ale mogło pochodzić zbliższego
lub dalszego obcowania z Chrześcianami. —
Religia Ani Gall ani Kadłubek ani żaden pisarz nie
dochodzi religii polaków przed Chrześcian zkąd
wszystko się nie nie wzmiankuią, gdyż wypowiadają
Długosz starali się nawet pamiątki zacierać, o tey
doznaniu świadczy Gall na str. 26. późniejsi dopiero
pisarze np Długosz (15 w) Miechu i Marcin z Miechowa
w 16 wieku podali nulitace o religii dawnych
dowodzi bez różnego zdania gdyż przy ubóstwowa-
do mitologii Chrześcijańskiej, Bóżków za nich nie
były po całej Słowiańszczyźnie rozsiane iako to
Marzanna etc.. bez zupełne osobne polubienia
ty oddzielne bóżkowa np Nia wyraźnie rozróż-
nigdzie się, nazwy dłuci być więc bóżkowem rozu-
nego polubienia, tudzież Jesse było żrzd u Lach
wzmiankowano

ukrzyżowanie się, domyśl że świątynia Niebyła
obracona na Areopagiczną, za wprowadzeniem
Wia. Ukrze. pewnieyszą do prawdy o ubóstwo-
wanych Lubieńskim, S.a Korzyckim że byli wyda-
wrone na prowadach dawnych kontynowo, Długo-
na str. 362 mówiąc o Jeźrex mówi rego błagano
o dobra doczesne, że mu przypisywano złe bó-
stwo wypadły, że Marsa nazywano Liadon z
niej modlili się o zwycięstwo i oddawali mu
cześć może złudzi, dodaie że inne bóstwo Nia
porównywa z Plutonem, poważywali bo bóstwo
za stroża i opiekuna dusz zmarłych nad świą-
tynią wyższą, mówi o Dziwannie jako bo-
gini lasów, o Dziedzilii jako bogini obrzędów
weselnych i dawczyni potomstwa, o pogodzie
o żywie, lubie o Madzannie wydawanej za
ślub, Bogini urodzaiowo lecz ku musiał się po-
mylić albowiem u innych to bóstwo było bóstwem
śmierci Lór i u Polaków podług Bielskiego, wszyst-
kie bóstwa miały swoje kuntyny ofiary i grzyska i
kapłanów być może że u kapłani nazywali się
Krniczianmy, wyraz ten oznacza władać, panować
wyrazy Krnez, Kiąże, Kiąże było cudownacznie
w kurzaju młody Krnez znaczy panicza, znaczy rzecz
dziś gospodynią, Krnezkwo Gospodarstwo, wreszcie
kapłanie znaczy duchownego Księdza, u nas Kiąże
i Kiąże były zarówno używane wcześ r. 1552 Krnez
wizyt kap Jmienia, Rogusad na str. 9. mówi że pan Gospod
Księża obdarowanielich dyalektach się cudno znaczny
lecz dodaie że Kiąże cert wyższe od Pan oznacza
władzę wyższego rzędu, tylud Kniąże Kalwo
mogą przyjść na panowanie cychgdyż u za pogańskiego
mogą być razem kapłanami

BIBLIOTEKA JAGELLONICA

zbożowych kłosów i obrzędów pogańskich zachowane
nabożne do dziś dnia a to pochodzi może stąd że
rozsądni opowiadacze Chrześciańscy przenieśli ś.
pogańskie na Chrześciańskie i że zapewne przy
Konsecracji odbywały się w 7 roku pokoleniu leczy
nieświadomo czy przy obrzędach odbywały się grzmoty
siedach całej mowy Gall na str. 19 22 i 28. cel tych
pokrzyżowych był chrześciańskiej religijny leczy całkiem
nieświadomo. — 2ga Skado ołtarz Długosz L.10. 38.
mówi że skado był ołtarz uroczyście przechowywana na
niej postrzeg Zielonych świątek co i u nas nyc
na Białany. ukrzyżowanie się, Bielski świadczy że
w Białach, niedziele po Wielkiej Nocy Lajdi Radwana
cała go wieś prowadziła do lasku obrzędu rodzaju
i rzucała wodę, śpiewając zalotnice, o śmierci
wieję się po polu, zabobonie chłopstu i całe najprzedniej
wieczór. Lego Radwana jak mówi Bielski na
zywana Marzanna, ten zwyczaj utrzymywał się
około Gtogowa i Lchowy niedaleko, Lalże ruchom
ruchom się zabytek wczesi odawanej Dymowni
się na pewnych miejscach zabudki nyc postawiano
Polskie, chrupało na Rusi rozpalacą ogień na Jan
w Zielony świątki itd. te obrzędy miały być dla o
czyszczenia przyszłych zbiorów życia, Góra w Salazlu
nazywa się Lobadla (Rozprawy Kubrowy) ale zapewn
ni tam te obrzędy się odbywały — Lalże dróżby
są dawnym zabobonem. Wyraz prosić anaczyło
pytać się całe dołaż ukochany, gadać znaczyło wy
pyć, wcałej Wowiańszczyźnie służyło płaskowo do
wróżb a czasto i gadziny. — Lalże śpiewy krome
odnoszą do dawnych śpiewów weselnych Ruskich
lado lado, wiedli znimi trzymać się przemysłowy

przypuścić że inaczej dania na Latwie grzebano
drzewa, zgliczny można wywodzić od palenia
trupów gdyż od grzebania gdzie, na co mamy
świadectwo w Budnym tłumaczu pisma S.
r. 1752, zgliczny Latwie gdy zamiast za drewnym za
bydlęcia; Jak obchodzili dawniej pogrzeby nie
wiadomo dostatecznie Nestor w t. 2 na d. 26
mówi że niektóre plemiona obchodziły urodzy,
słowie Tryzne na wzór zmarłego, by dla może
że by Tryzna zwyczajna za na zgrzybiałych
na wzór zmarłego, lecz mówi że niektórzy
palili trupów a popiół w urnie na słupie przy
drodze stawiali, palenie było powszechnem, lecz
niektóre plemiona zdaje się grzebały trupów
w ziemi jak w Dobrzeńskie i w Łużni
Belmeńskiej ieb wiele pogrobowisk od
pogańskich zwanych Żalami, za na szlachetnie
lic pogrobowiska i zowią się pieklem, gonkowy
i urny przy pogrzebach zostały przez nie
brzystawa I zaliczane, czy wdowy przy pogrzebach
mężów były palone ieb ważny liwy za Chaciaż
Dytmar zeznawszy że wdowa była ścinana
i palona nieb wrzący olem nie wiadomo czy z prawa niego.
Samo przyrodzenie przeznacza Rząd Gminno Rząd.
władny Na ludzie w dzieciństwie zostającego
lecz krwa królla, gdy Kulykach Dytmar mówi
na s. 154 że Lutycy nie mieli Rządy którzyby
całym narodem władali że odbywali obrady
na zgromadzeniach przez zdania iedno zgodne
że niezgodnych bili kijami, przeciwnych
palono ale i Ruscini mieli Gminowładztwo
dopiero nie obrali Książąt dla
obrony

swoiey przeciw Waregom. Polacy tedy rząd miedzy Ruskiey i Ruśmi o czem Rogufad w 24. v. 16 podług Sommersberga, mówi że Lachy niemcy Króla and Księcia że żyli iak bracia i żywności iednego bycia obyerali 12 starszych Ludzi rozsądzali spory rządzili krajem nie wymagaiąc zadnych składek, ani usług od zwierzchnych, lecz mówi że po śmierci Wandy obrano Wojewodę i 12 rządców (Vojevodam et 12 gubernatores) zkąd powiada Długosz stworzył potrojony wybor też inni nie pisni niezgadzaią, iakie imie dla starszyzny na ich czas używano. nie starostami hetmanami gubernatorami niewiadomo. Konstantyn mówi że niemcy Dowiane innych naczelników nad naczelników Supanów starostow. Dowiane nad Elbianey 1104 nazywali Bolesława Chrobrego starszym starostą Dytmar v. 106 starszyzna dla późniey zamienienia nie ustawiczney potrzeby nad rządcow i sędziow urzędu hetmańskiego wzorem wpięcym od Francuzów, starszyzna u Rogofala była sędziami i Rządcami narodu iak tedy wiadomo że w dzieiach wszelkiego narodu, nawet w Rządach Monarchicznych władze Rządu i Sądowania wiedney osobie wydzielowane, podobnie iak nasi Królowie obwodzali kraie dla wymierzenia sprawiedliwości zgromem starszyzny a co nawet i za Piastow się działo że po Seymach pospolitych Sądy odbywali. Wojewoda był dowodzą do boiu do woiny, pierwiastkowo był to urząd czasowy też pozniey gdy woiny były obustronne mogł się stać urzędem długo trwałym, lub też w tych czasach gdzie była obawa

dzwonie woiny

wreście mogło się przemienić na Książą, król bowiem ma pochodzić od Kunda W. który się dał we znaki Lo. wojanom. na Szlązku Książęta Piembiccy nazywani byli Władysława 2 Wojewodami Piembickiemi, z poda. nia Bogufała o 12. rządach i Wojewodzie jego śmierci Wandy pozniejszej urosła dwoiaraky wybor Wojewodów i to 12ta lecz to nie iest pewno czy mieli Lalii Lykud bydź może że mieli Lykud Zupanów, slazkych, bydź może że po ustaleniu Monarchii rzędzcy ciągle się zmieniali. Trzymowali na prowincyi, może pod zmienionemi Imionami i Lalii Bolesław II miał mieć 12 prowincyi od Gall ci więc pewno rządzili krajem, — Lech miał bydź przewodnikiem Lachow znad Dunaju przybyłych lecz żaden ty ani Gall. ani Kadłu. bek tego nie o tem nie wzmiankuią, bajecznie tego wydawał r. 1594 Jan Brochanowski w rozprawie o Czechu i Lechu Historya rozprawa nacechowana, przeciw temu Bajecznie wydawał Schlözer pod tytułem wy. wod Historyczno = krytyczny o Lechu 1772 r. in 8vo tłomaczeniu z Niemieckiego, do utworzenia tey bajki był powodem wiersz Czechi o Lechu Dalemil na Ludwiczkę Kronikarza str. 16. Lech znaczy młodzieńca całą tę rzecz od Lecha do Piasta i Ziemowida iest niepewny, zatego tego prawiącego tyle zdania się że. obne ze iedno polożenia mieszkały swe dzieci z polu. dzeniami i nazwiskami. nie wiadomo jak się Chrzciły Polacy przed religią Chrześciańską, nazywali to pewno że nie stosili Imienia Krolow, co g W. udali tu się w tych stronach położenia ludow i Monarcho. wie rządzili pod Switopełkiem w Morawii pod Kuzy. kiem w Podgrodzie i pod Ziemowitem nad Warta i Wisłą u Kodalow, W. Morawa dała przewagę do połączenia się i podbicia pod władzę pojedynczą

poje

lub Lech gnieźnie za przemoc Sasow, były to pobudki Lech same do russichow do podania się Waregom, które wid po wygnaniu Popiela obrany Książęciem i szczepem panującym Ilory od tego bycia nazwany zostali Ilorami to było i po innych krajach, bunt i niezgoda przeciwko Popiela na Ziemowita że bunt był od tego powodem i że od Ziemowita nastali prawnie Piastowy mamy świadectwo w Marcinie Gallu zaczyna on swoią Historyą od Ziemowita poprzednią pomiancze ale nie szczerą, wspomina Gall o przybyciu dwoch gorzu na Dwor Popiela skąd wyjechawszi udali się do Piasta, którzy tak się z nim i jego żoną Rzepicha zpowinowacili że u nich się wszystkiego zwierzali W Polanach wonsi że te gorzu byli spiegami z Swidbiny Morawii Światopeługa i oni te tak wielka zmianę uczynili przenosząc panowanie z familii popiela do Ziemowita, la dynastya trfała do 1370 w Mazowszu do 1506 w Szlązku 1675. Niewątpiemy Polacy byli wtenczas pod rządem jednego, podług podobieństwa była to Polska Ruś i Mazowsze pod temi krolami. Pomorzanie byli Polianie wsie i poznanie zostawali w Wielkopolskiem samo nazwisko W. Polska to potwierdza że była wszystkie narody zawiązania się, od r. 879 po śmierci Światopeługa Monarchowie Lechytow co raz dalej posuwali się w Chrobacyą aż dopiero Bolesław Chrobry zdobył Serbow i pod bił Chrobacyą, skąd wyniósł nad godziad na wielkie i Małą Polskę, a stolicami najprzemi były Gniezno Wrocław i Kraków. Herb Polski Orła białego w polu czerwonem ma pochodzić od Lecha nadany od znalezienia gniazda orłego, bo dz może że nastadowanie otrzymał było do tego powodem bo że może oddawano dawniey cześć temu ptakowowi jak Długosz mowi że to godło nastało przy czasach od Bolesława Chrobrego

pod Zamowiem dopiero sie ustalił Rząd zaprowadzony
Rząd wojskowy i bywały przeciwko Krakowiacy świad
czy Kadłubek w X. Liście 2. kor. świadczy 2ch krom
biarzy Kcryptores rei Scleriacae. Nagusad i Galbus
nieczynią o tem wzmianki, pierwszy ze wzmianki tego
służy w Kadłubku Maximilian Orsolinski, w nie
wow głownym zatrudnieniem była wojna, Duchaty
Wojewodztwa oznaczały liczbę rzemiegow te zwały się
Komitetami czuwiorały tenta centenaria ale ten
dzielił się in Quinquagenarios Quintanas, te dzie
lono in Decanas Decanatus, przełożeni tacy
zwierzchi, wojskowa i bywała Decani byli dzie
siątkowi czyli przełożeni nad 10cia ludźmi, byli wrazie
potrzeby sędziami mieszczeni, Quinquagenarii
w boju 50cia ludzom przewodniczyli wojskowi byli
przełożeni nad tylą Kamiłkami ich centenarii
podlegali Comesom, sprawy o własność głowę wol
ność były sądzone przez tenty rajców. Kollegiaty byli
te zgromadzenia ogólnych i podziałowych
Trybuni byli namiestnikami Grabstow czyli sędzia
mi wyższemi; ta godność była godnością przedniejszą
pną, do godności Komesa, Ksiązęcia przewodniczył
1000 ludzi Magister Militum był dowódcą, het
manem, Prefecti Urbium byli starostowie lub
Kasztelanowie w niemczech mieli zwierzchność
gardłową, Primipillarius był naczelnik czyli setnik
pierwszej coby. Prezes rozpoznawczy Komes, Comi
ti podlegali wszyscy urzędnicy, do niego należały
sprawy o wolność gardła majątek, w wojnie był
najwyższym hetmanem wypełnia sędzia kollegiat
urzędnik Kamiłkowski rząd dawny, wiele złych urzą
dzeń i pogwałcenia zrobiła, wiele razy zniesiono porządek w
niepamięci i dopiero za Kazimierza W. na nowo
lepiej mniej doskonale były przywrócone teraz dzieje
następujące obrazowiej

lepiej

Sądownictwo było przez starszyznę wykonywane tak,
że ta starszyzna zwała niewiadomo, czy tłumaczid
wtym jakiej nowośc zaprowadzid niewolny dokładać
bez tej trzeba domyślać że mieniała zmiana nastała
z wsądownictwie na wzór francow, do sądownictwa
najwyższego wpływad zwykle sam panujący było
to sądownictwo pod gołym niebem wykonywanem
sąd ten zwał się termini magni Colloquium gene-
rale, lub Wiec a to za Panującego zwierzchnid wiele
i wyrokowad, zdanie i wyroki były uważane za pra-
wo a tych sądach Wiecowych czyni wzmiankę Długosz
tak że wzmiankę w Życiu Stanisława da-
wniejszym od Długosza, sama nazwisko przełożonego
że samowładne zdanie przełożonego nakendało w
tym sędzie znaczenia, podług Kolinga Radowiańe w
sprawach ważniejszych zbierali się a starsi radzili
i to było początkiem Wiecow, tym zwiadectwem
zgadza się Bogufał, że mieli Polacy swoie zwyczaie
Zakony etc od przodków przeciwe niemożna wątpić
to popiera Nestor na str. 1214 wd. 2. mowi że dowo-
dzid przybyli mieli zwyczaie i zakony od Ojców
podane, Kronikarze mianowicie kadłu-
bek wiele mowi że Kraliestwo jura Justitiid legez
promulgowid i dodacd bez że niepewno czy ten Kraka
był Wandalem czy dowodnicem wiec cała ta wiado-
mośd skłoniła się podejrzeniu Narusiewicza pewnej Dzieio-
niema za złe prawodawstwa Kraka a utworzyło się
prawodawstwo Kraka w polskie obowiązujące. Długosz
Kromer Kadłubek i Wincenty w przedmowie do Ust. Kaz.
praw zazwodzą się nad prawami Kraka etc.

Rozdział II

Czasy poprzednie od przyjęcia religii Chrześcian aż
do Ludwika Króla

od r. 966 czyli od przyięcia wiary Chrze. rozrzyna
się Dziejopisarza nasza pewniejsza, Epoka 1ma usilnie
wić można na Ludwiku Królu czyli na śmierci
Kazimierza W. czyli r. 1370 w całey tey Epoce
Rzą. był mniey więcey zamowiony i bitny, od
roku 966 do r. 1166 rozdawała polska jedna i
nierozdzielna jedna i zgodna niepryjaciołom
lecz gdy Bolesław III podzielił kraj między
Synow zdało się tym samym Rząd a porzez to klęs
kręcej cierpiał, naywyższa władza po rozdziale
zostawała przy Księstwie Krakowskim na Rusi
przy K. Kyiowskim od. 1140 do 1289 czyli do
śmierci Leszka czarnego zostawała Polska pod jarzmem
niem prawdziwem, podzielona na Księstwa Cześlawsk.
Mazopolskie, po śmierci Leszka Czarnego wszy-
scy skazeta rościli pretensye do K. Krakowskiego
Przemysław I koronowany r. 1295 i Władysław
Łokietek a głownie Kazimierz W. przywrócili
porządek i całość Rządu, rozległość Polski
w tey Epoce niebyła jednakowa za Mieczysława
i Chrobrego Polski, M. Polski Książęta Mazowsza Kujaw
skie mazowsze i Mazyle zabrały się rozciągały nie
wiadomo ludności była mniejsza jak poznniey gra-
nice w lasach i puszczach były zasypane mniey
pewne lubyey i samorzutnie zostawały wdzięczy wolnoś
Prusy były zasadzone ludem dzikim litewskim
Ruś - Litwa tez samo, na Ruś powstawało
polączne państwo, Brzeg się walczyli z Polakami
Krzyżacy Niemcy poczynają się za Krzyżowcami
i Panowie Śląscy podbijali słowiańskie narody
Serbią, podbił Henryk Kazandzki, prowadzi pod
margrabiow i Hrabiow na granicach dla podbi-
jania Słowian, li się gali za Elbę Gyeron nawet
czasy Mieczysława I

i może być że był przymuszony do Polski religiey
i Sroby. Bolesław rozszerzył granice prowadząc
szczęśliwe wojny w r. 1013 podbił Sadonią, i wyjęcia
Sali i Elby zdawszy słupy granic — w r. 1017 tenże sro-
gonia i Łużyczan na obie Salawe potrzeby wdzięczne przy
wyjściu rzeki Sali; Kiedlubek i Bogufał zwiedzają
Italich Stypach od Węgier, lew. Kromer i Sclewel
podbiają te słupy pod wątpliwość, Mieczysław II
utraciwszy Mobycie bycia zawsze nieustępnie niedrzychad
brajow nad Elbianskich Henryk Lew i Albert Nie.
dźwiedź najbardziej granice krainow za Brzanskim
a Zubrowa zaludniali te kraie, r. 1163 odstąpie
na rzeczka za Bolesława III skutkiem z
jednego odpadnienia tey krainy na zawsze, zaden
Białego Konrad K. Mazowiecki powołał w r. 1222
powołał na polożenie Prusakow krzyżakow wy
pędził ich ziemia Chełmińska, na lat 20 aby pod
bili Prusaków i za Władysława Łokietka wdzięcz
ci ich wdzięczny Polski, nie dla ostabienia i nic
moc były z powodu podziału powyższego kraiu, kaz
mierz to. odbrad krzyżakom bujawy a ziemie sta
ły wynagrodził przyłączeniem Kuś i wydobycie
st Mazowieckiego zupełności — co do podziału w tey
Epoce dzielności kraj na prawiały Gminy sprawy
podział na Ziemie ieś bardzo dawnym, ow. 12 g
bernatorcy czynią domysł że za nieb Polska na ty
ziemi była podzielona, po przyjęciu chrze. dzielon
na Biskupstwa ten podział ważny w do religii
pod Bolesławem i dzielono Polskę na Kasztelanie
po r. 1180 nastał podział. Na Wojewodztwa
owe zaś 12 guber. za Bolesława za wzmiankowanie
jako Amici i Conciliarii, Naruszewicz mowi o
niektórych z tych podziałach

za Bolesława I. Cumca Krakowska Sandomirska
Szląska, Pomorska Kujawska, Łęczycka Mazo-
wiecka Sieradzka, Poznańska, Kaliska Gnieźnień-
ska i Pruska. po Bolesławie III nastąpił podział
na udzielne Księstwa, Krakowskie miało być
Księstwem naczelnem, były znane Polakom rzez-
biarstwo Budownictwo, tanie biustów ważenie
miedu a może i pisma, Hlackwo, wyroby płócien
płótien udowadniają dawność Hlackwa
po niektórych Polskich Dowiązań, które futra służyły za
miarę pieniędzy w zamianie rzeczy. Wielgopolska
była najpierwo i najwięcey Oświecona, inne zmie-
szkane lepsze wyrabiano po Hlaszkach a zatem
nie one przedawały; żony i córki Książąt
zatrudniały się przędzeniem i tkaniem odzieży
dla familii; przed Wacławem były wybijane
brakteaty czyli pieniędze Hlaszkowe za Bole-
sława I obfitowała Polska w bogactwa, bez te
mogły były pochodzić ze zdobyczy częścią nabyte
kopalni wlościowe i Pochni znane były od
czasów niepamiętnych odnowienie i urządzenia
tych kopalni za Bolesława 3 dały powód jako
by te za niego były odkryte niby ucieczką
S Bronegundę jednak Schröder powołuje się
dem opisując te kopalnie że były znane od naj-
dawniejszych czasów to dowodzi że winowajców
wdawszy wano do kopalni a to wcześnie w bez
Epoce, na Szląsku od dawna znajome były kopal-
nie kruszców a to pewnie złota, Hlaszkory wcze-
sne ratułdane przy otwarciu ziemi zapewne do
Kultury wkraiu i tak Florencyusz opad Cyder,
skiż sprowadził z Minni rodzaj jabłek które
teraz szczególniey darzą w Krakowskim

sady i winnice nawet były zakładane przez
Benedyktynów, Cystersów etc — Dytmar wspomina
że winnic liczą rodzaje zwierząt było wtedy znaczne
Polaków barsjo wiele, Kosmas r. 1131 świadczy że sa-
dami dzikie leśne biegały po Szląsku, od 12 w. zaludnia
się, kraj przez dwieście lat przed 12 wiekiem były w nay-
rzędzi ludniejący się handlem Królów za Kazimierza do
należał do Krzeszowskich miast sukiennice gorzel
Kazimierza do wystawione świadczą o handlu tego
miasta, budowaniu kościołów Królów
wzmogło się nas Brzeziska. Ostawian Wrocławia
lowianie w r. 1150 wystawili Kościół NMP. Świętych
Wiary kraj ich Krzestem S. Jana —
Początkowo rzemieślnicy kraj sam dowiadu
dzier mazu lu mieszkańcy lud wieśniejący od Słowian
w 12 ludność zaczęła się pomnażać przez napływ
cudzoziemców, około r. 1150 przybywali kolonisci
gromadnie do Szląska, powody do przybywania by
były 1° dwojny, 2° zniszczony zniszczeniami
Niemieckiemi przez kolejnych Monarchów, 3° wy
ludnienie kraju przez Tatarów, 4° sprowadzenie
zakonników z Niderlandów Holandyi z Francyi
Pomorzany zapobiegli osadników przez dawane im przy
wileje, odtąd Szląsk zyskał z Niemiec, za Władysła
I zaczęli przybywać tędy do Szląska i Polski z Francyi
wygnani, bawali oni się dawaniem pieniędzy na ja
na procenta Polakom z Wielkiej Polski r.
nadał im przywileje, Kazimierz 2 w. pomnożył te
przywileje, do 12 więc 12 byli mieszkańcami Nie
z Francyi (Niemiec) byli wolnemi osadnikami
przybywali do uprawiania gruntów pustych
byli uwalniani z pod ciężarów ciężkich a Ła-
=dwa

krajowego i miał własny Sąd złożony z ludzi wybierany we wsi Łęgu w W. 12 można dalowni pozwolić dobrady — Dalej byli żydzi a ulegali samemu tylko królowi lub wojewodzie nie zwierzchnemu przywilejem Bolesława K. W. Pobożnego, dany żydom rozpoczynali spory, a między żydem a krakowianinem król lub wojewoda, ich Bożnice cmentarze osoby były przez panujących bezpieczne szczerze i zabezpieczone, ten sam przywilej dozwalał zupełną wolność handlu i wypożyczania pieniędzy na lichwę na procent, ten przywilej potwierdzają w Statutach W. 32, i 35 prawie dzisiejszym, prawdę tego nadto pod tym względem ze żydzi mieszkające do z mieszczanami opłaci ten sam przywilej im to zapewnił — natenczas najlepszym jarem miejscowościami byli Polacy pomiędzy temi nastała później zbawcze względu na rod na pochodzenie, co się dalej ze względu Osobiście do W. 12 za przypuszczeniem wszędzie nastała różnica między ludźmi na pr. Polakiem i na pr. Niemcem uznanemi pr. Polakiem stanęło pierwszym jus Teutonicum drugim dała zatem zachodziła różnica między mieszczanami o tem mowi rozprawa Michała Skotnickiego de Depolicz ustalił in gubonia orijgo to się tyczy naszych włościan tych pozostałych niebyli indigenowy, włościanie na pr. Polakiem dali się takowemi pozbyć zbrani broń wojennych pozbyć samowolnie mogli byli temu stanowi się pozwolić Długosz de adscriptitiis wspomina wreszcie w tej epoce że ich nadawano do gruntu przywiązanych włościanom, pomiędzy temi stanowi. Ten sposób tworzenia się ich włościy przez lat 30 rozdania ale- nie manuali pozostałe

lub którzy dobrowolnie to przyjęli lub pochodzący
od tych obydwóch gatunków, adscriptitii albo inni
wszystkie robiąc na włościach swych pańskich, inne mogą
zostawać pod pr. polskiem lub po 12 osadzie na
gli wolni od danni zwarunkowaniem płacenia czynszu
dworskiego włościan na pr. polskiem bydła oznaczonego
woli pana lub dowodnością wszystkich tych pańskich
rozrządzeń się na imporcie na przywileiu szczególnym
gdy zobaczymy się przez W. Q. nie było złego dla nas
możem podejrzywać pod wątpliwość aby włościanie
u nas byli niewolniejsi, aby było podziałanie włościan
bowiem potrzebuje Rząd tutejszy w Q. W. nastąpi w Ordy
Dowiadnie znad Dunaiu przybyli rozpaczone analo
giczne nie znaleźli zatem tu włościan rzadszych
by dnie może lud tutejszy nieliczny, mogło u Gotów
i Frankow włościaństwo się podnieść gdy przebrali
narodem tam mieszkającym nie było gotowe
gospodarstwa ale nawet i niewolnicze do upra
wy roli. grzebiane Frankow wyświecania na do
wiadach w Saxonij i Westfalii Krzyżaków
w Prusiech i Liwonii zaprowadziły najdawniej
sze poddaństwo (adscriptio glebae) od Franków
idzie u nas za przyjęciem Chrześciaństwa poddaństwo
nastało w wiele wyrazeń dlaczego, dawne
przywileje Słowa Bogusława ze Sachowic żyli ja
Prusaki od jednego rzeczypospolitej przebywa
jący ze poddaństwo nie nie było od wtedy
przyjęcia religii Chrześciańskiej było powodem do
zapatrywania się na lisiące rzeczy nie mogła
wiedzieć wątpić aby tu Epoka nie była Epoką rzeczy
pisma się u nas poddaństwa, co dowodzi że lud
po śmierci Mieszysława I chciał wrócić do bałwo
chwalstwa i tymi nowinkami cisnęło się do

musiało bydź nad zwyczajnym rozpowszechnieniu gdyż
że wsrod ludu nawet wspomnienie dawny Wrzes
i Religija, ze wiązi na pierwszem tu tey Epoki na-
stała gleba, adscriptio musiało poddaństwo nie-
ma wątpliwości, pierwotnie wszystkie tylko na-
wolnicy zwoień byli wrywani ku do uprawia-
nia gruntow Dytmar około r. 1020 mowi
ze Bolesław przeszło 2000 ieńcow znad Elby
wyprowadził do Polski – Kadlubek pod ro. 1113
opisując zwycięztwa Bolesława III na pomorzu
mowi ze wiele tysięcy ludu pomorskiego ten mo-
narcha wyprowadził do Polski jako niewolnikow
ze temi ieńcami prowadzono handel Marcin Gall
wspomina za Ludwiku żona Hermana wiele
ieńcow przed śmiercią wykupywała od Żydów
niektórzy z nas lecz i wszystkich krajach Fryman-
dzono ieńcami ze Bolesława III pomorzanie
wyjadając do kraju rabowali jeńcow i onych
przedawali Helmold mowi ze Duńczycy prze-
dawali Polakom Serbom i Czechom obustronnych
tych ieńcow zapewne z nas na pierwszem tu tey
Epoki przeznaczano do roli Kadlubek r. 53
wspomina de Servis glebae adscriptis którzy
bez zezwolenia Pana niemogli się oddalić, lecz
tych niemożna uważać za kapłanów jakoż mi byli
Serwi u Rzymian, zróżnych Kapłanów można
się dowiedzieć, że ci ludzie nigdy niebyli uważa-
ni za rzeczy że ich panowie niebyli panami
życia i śmierci, przekonywa niewola z jaką
się gdy nadała wolność złota szlachecka, ustaw
przez Kazimierza II. mogło go tylko dobrowolnie
opuszczać grunt i pana obciążony rolą

w czasach Panowie coraz większe przywileje sobie prawa nad włościanami a to za przykładem krajów Zachodnich, gdzie mieszk. włościańskie zwyczaj ab immemorabili uciążliwe na ziemi pozostawiał. Włościanin na wszystko zabierał głos, wsze włościanie opuszczać gruntu chcieli za pozwoleniem z przyczyny z rodzaju ciężkiego włościaństwa, ley Egolii, lecz gdy go urodu niepozwalało, a wieś dziad z nim nie miał, na prawie Niemiec. przenosić mogli grunt opuścić byle tylko innego na swoje miejsce włościanina zostawili, mogli wsze pozwanie opuszczać pana, najprzód gdy Pan włościanie przez rok trzymał, 2do gdy pan przywodził włościanie, 3tio ludzy włościańskie na wojnę Pana byli zadawnie grabieni. — emelanes in jure Polonico et Emelanes in jure Teutonico residentes et emelanes in jure Teutonico residentes lub za prawami wyższych przywilejach prawach &c. Podział włościan państw do W. XV. powodem do ley rożnicy tego wyliczenia bo przez Kalarów jako bez zgrodzieniu krajów przez Bolesława III do opustoszenia kraj pomocnych rzemieślników wszystkie to było powodem do przywolenia obcych do grodów i tym nadawano przywileje, rożnica między włościanami była iż włościanie na ger. pol. ulegali dom krajowym krajowodom kasztelanom lub swym panom, kależe byli obowiązani do powszechnych robocizn a to na korzyść kraju, inaczej się rzecz działem włoscy na pr. Niemieckiem siedli i mieli wsze sądownictwo ulegali Urzędowi swemu przez dziedziców przez Sołtysów sprawowanemu kależe byli wolni od wszelkich obowiązków względem kraju i źródła

Tacki tylko czynsz z gruntu i miał obowiązek
w wojennej wyprawie się znajdować wszelkich oko-
liczności mogli oni nawet grunt ich swój wbrew ich
nowemu Państwu Jordanowi że żaden dziedzic
niebędzie mógł gruntu swego opuścić chyba z jego konsen-
sem przeda zdalnemu do uprawy roli tak oni
Panujący pozwalali prywatnych zakładać osady na
gr. Niemieckim nasadzone a nawet będące na
gr. Polskim zamieniać na wsie na gr. Niemiec-
kim prywatni o to się ubiegali dla tego ponawa-
żnym wybrali wszystkie korzyści wielkie czynszowy
bowiem tak z przywileju grunt zbatowania mogą być
na takowe osady zamienione, i to było konieczne dla
dziedzica że poddani byli od razu dla Urzędu i sługa
wolnemi od wszelkich danin, nadto mogli zdalnie
ścią prywatni swe dobra zbywać, ciągnęli korzyści
zwłodownictwa które wtenczas sami wyprawowali, że
te urzędy dziedzica pisarstwa mamy dowód tego
w Statucie Wiślickim Vol. v. 61 którym statucie
wielkorym Kazimierz W. zabronił aby żaden miesz
niemógł kupować od Rycerza bez pozwolenia Wła-
dzicielu wsi.

Najczęstsza dziś wspomina u nas o miastach Lwa,
lwowi Gimnazjalnej Kruszwicy Kalisza ale zdaje
się miasta przed r. 12 zdaje się już znanym od
dawnych lub nieco zniszczonych chyba ruina zaczęto
zabudowań budynków obmurowaniem ogrodzeniem
a zkąd nazwisko grodów, od wprowadzenia
Chrześc. Duchowny Klasztory miejscowienia dużych
pomnażały takowe grody, odbywane tam targi
i nabożeństwa odpusty przemieniały powoli zrazu
na grod osadnicze te miejsca gdzie lud się zgroma-

dzał brzeżny

że osady przed W. 12 nazywały się Lisowskie, o tem
świadczy Kadłubek; podobnie jak Henryk Kłasznik
w Niemczech tak u nas Bolesław I wielkim po
znieś nad nazwisko założyciela Miast, grodów, że gro
dzisk Bolesław I powstawał nad kasztelanami tak
że nazwisko prawy przełożonego nad załogami lub
też garnizon podany pod dowództwo kasztelanowe,
miał one obowiązek napady obce wstrzymywać, bro
nić porządek w kasztelu i w obwodzie jego, wyprawi
li oni sami wojny i biesiadowali a to aby zachęcić aby
tam siadano i aby garnizon wybrany przeznaczony
nie więzy tych grodów tylko na granicach, wszystkie
że zachęcenia biercady wprawiły się lud osiadał w tych
grodach a nawet pod tem zamkami i grodami a
przy się formowały miasta, bydź może że te grody
były stawiane z marmuru lub kamienia a to dowodzi
się wprowadzeniem Chrześciaństwa kościoły z
marmuru były stawiane, Lubusz Krosna na Śląsku
były grody wcześnie ley Rzymu i daley Rzymom o tem wzmi
mina Strugon, Głogowa mowi o niey Dytmar, Le
ciława, Przy Brod Chaibor, Niemcy wzmian
kowane przez Dytmara, Kłuszko (Głuch) Świdnica
i inne, gdy rozdrobienie państwa ustało Kazimierz
W. zastawszy Polskę spustoszoną rozstawił się z mar
mur kamienia, rozstawił miasta znaczne, całe podgórze
Ruskie i Małopolskie ieżd ozdobione przez Kazimierza W. wszystko to świadczy że by
ły u nas osady liczniejsze niż wyprzedniach, lecz prawo
miasta nadawane nam dopiero od Ch W. nastały ale
wiem że dawne osady groby nowym się od wtóre na
rozwaliły chiba że marmurami, od W. 12 nadawano
miastom i dawniejszym osadom prawo Niemieckie

że prawa Niemieckie zapewniały przybyszom osobliwe ochronienie i zachowanie praw ich pod ich imieniem urodzili byli znane ich rodzicom i to sprawiło że w Kaz. od r. 12 rozwinęło się szeroko rybołowstwo Kaz. Mieszczan (cives), wiele z tych osad zapomniało prawnej o swoich swobodach i poszło to do prawa i Rządu Polskiego o czym nam zwłaszcza w prawach Kazimierza r. Lecz pomienione mogło pochodzić także z albo bezpieczeństwa przynależności albo bez na osadach mieszczańskich nadziałów panow, nadaniach więc pr. Niemieckiego tych lat na wolnej ziemi i dla miast leżących od siebie, jeżeli w osadzie było Wójtostwo Advokatskie tem samem ta osada otrzymała się miejska gdyż wówczas były tylko osady przy takich przywilejach za wyd. pr. Chodzieskiego na str. 303 i 299. Ludzie wsi, celnych Królewskich T. 8. str. 60. do ustanowienia Advokatskiego był potrzebny przywilej prawnego, od tych osad tam mogły być dwojakie i przez prywatnego dowód na to znajdujemy w Kapitule dziele Derby wyciągnięte Polskiego str. 16. Mogli dziedzice w Osadzie na pr. Niemieckim bez tylko przybyć i chciał rozkaz włościan Polskiej Osady, miejskie osady zaś nadzwyczaj bardzo wolnego przybywania i dziedzica wnieć, znajdujemy w Kapitule T. 4 str. 29 przywileju Ziemowita X. Mazowieckiego włościan wszystkich do dziedzicznego w Osadzie nadawanych na pr. Niemieckim, także znajdujemy przywileju Władysława Łokietka z roku 1254 r. włościan zwłaszcza Królewskich r. 1257 włościan zwłaszcza Wójtowie przyrzekli że nie przyjmą żadnego poddanego ani dziedzicznego

ani Duchownego ani innego zadnego zadarcia
ani nawet polskiego wolnego libry grund wybawia.
Woyt po wsiach miejskich Sołtys po miejskich na
pr. niemieckim albo sam dziedzic rzeczki wsiow
wai lud za granica lub wieraji a to według tego za
przywileij pozwalaia, Sołtys i woyt mogli, mogą
karzem albo kilka talarow a to wynagrodzenie za ich
prace, wolność wszystkim była rzeczoniana albo
na czynsz lub na brzeg lub na obadwa razem.
stosownie do przywileiu lub umowy późniejszey.
bez zezwolenia panuiącego niewolno było cudzie
na pol Niemieckim na polskim zaś kazdy dziedz
gruntu moy osadzić, zakładaiący osade na pr. 6
Na zachęcenie zwykle rzeczoniane wolności wszystkim
lub czynsz na nie przez kilka lat będą wolne
wszelkiey od daniny i powinności względem zakła
dzenia na wolność nayszczęśliwey do lat 10 trwaią
w przywileiu 1285 znayduiemy na klasztor sy
lwiey rzeczoniana wolność w latach do lat 30 na
dąbrowach do 12 wyiątkach do lat 6 których wszy
dzie len przywileiu w szczęśliwego dzieła Fran
Nowey Rady miejskiey woyt a miejskiey Sołtys by
przewodniczący po wielu miastach gdy to do zna
dzenia przyszły starano się znieść tych woytow i
grunta wsiekie w territorium. Sołtystwa były albo
Królewskie albo Duchowne albo Szlacheckie niekie
na wsi Sołtysa nazywano kiedy lenne to p
pewne w lennych gdy sam dziedzic był sołtysem
ustępuie lennerza wojskowości i szlacheckie wszy
obszerności były u nas naśladowane z Zachodu, gdy
się Chrześciaństwo Królestwa i przyłączenie po
ganie Cesarzow w całem Chrześciaństwie były przy czy

naśladowania krajow zachodnich, Bolesław I
zapewne wraz z dziećmi wojskowemi trybem niemieckim
sparowawszy rycerstwo z Zagranicy i one chciwie
wynagradzał, miles znaczyło dzierżącego ziemię
orężem obowiązanego wziadać na koń, pod tą
znaczyło rycerza sparowanego, przy dawnej tey
Polski szlachcie był miles famosus, ci rycerze za
wszelkie wiązki wtowarzystwa po bitwach
za czasu Bolesław I dwojako pomnażał ze wszyst.
kich nawet pieniędzy walecznych na rycerzow
nadawał im dobra jure militari pod obowiąz.
kiem ciągłey służby, że zwabił z innych krajów
rycerzy czyniąc im hojny szczodrobliwie
i grunta, znaczą honorowaną rycerza był tarczą
złoty nowany na pierścień, zwrzemy tego wszyst.
kiego pozwolił był w krajach Zachodnich, za ślady
wtłumaczonych ze naszą Panującą wówczas tey
Polski dostąpował godności rycerskiey to więc
oblicznie że dla godności była wielkiey wagi, dla
godności była dostępowana bardzo militari ini.
gere przez sparowanie. Dytmar mowi o Bole.
sławie I był od Ottona na rycerza sparowany
Thor i o Mieczysławie II o Brokmierzu
mowi Gall in acta militari audaissimus
fuerat hoc probatus, przy tym sparowaniu
pozwalano były na wszystkie rycerskie godności
nawet i religijne. Długosz mowi o rycerskiey
pod r. 972 procures et milites gladio militari
accincti powinni w chodzić do wieży tych wroli
Mieczysława I mowi takoże że ci godności nasy
dobywali broche, pancerze zapochew na dowod że
godowi bronią wiary, tego to zapewne był bystry
ostrożności jakieś wypoczątkiem bacznie

Długosz mówi o pasowaniu Bolesława III przez
Ojca mowi iż wielu razem wzpodrowcow Kilkoro
Król pasował, wzięcie to przekonywa że ina
wówczas nie Rycerstwo nie brano za godność wzbu
dzającą, za godność nierozerwaną bez względu na stan
na urodzenie. Wyjątek Rycerstwa pasowanego
nadawały kilka godności osobistą, mniej więcej
znaleźmiła, urzędy majątkowe, wyjątkach
wiele innych było urzędów honorowych bez nie
rzniej były honorowe ale czynne, wszyst
kie urzędowanie zaradzały się na lennościach, a
nagrodą urzędu dawano nie ziemię urzędniczą
Całe dobra zostawały zawsze przy samym urzędu
bez nie przy familii urzędnika na co dowod
Vol. Leg. str. 37 i 152. brak krasnem wybijanego
mity nadawania ziemi lennicznemi, służba woj
wojskowa przy urzędowaniu były nagradzane
miała obrona ziemi była przywiązana ściśle do
posiadania onejże zawsze więc dobra rycer
skie i urzędników były lenne za podstawie
jednak ku lennym nadzorzą do bez skłonia całe
brzegach zachodnich bez skutek wszyty nazwy len
ko jest iż zawiązało się szlacheckie. Naruszewicz
w T. 6. str. 52 i w T. 6 s. 196 wywodzi szlachectwo
od czasów najdawniejszych narodu nawet od
wszystkich narodu jednak trudno dać temu wiarę
aby szlachectwo w tym znaczeniu jakim było za
Piastów. było od początku bydź może za pogo
dowa uważano za szlachtę Władysław Długosz
rękopism bowiem Polski zawiadamiają Słowianie
wszelkich Karinis. W. Słowianie wyrazu miłość przy
Władysław Latery to wyraz ieró właściwy Duchowny

Rycerstwo a Szlacheckwo nawet w tey epoce nie było
jedno bardzo wiec wiernie świadectwa Bara-
szewicz, aby to było rowne prawne wszystkich sta-
nach, abydwom stanom Kazimierz de. roznym
prawodawstwie nadane głosnoś równą. Oprocz tego
dóbr rycerstwu nadanych były dobra prędziarza
jak je nazywa Długosz wiecznych trwających
były zwane Allodialia, niemożna więc szla-
chectwa wywodzić u Nas od posiadania narodu
gdyż wiele za Kazimierza de. szlachta a milites
rozniły się między sobą. Stefek clemanta, jure
feudalis świadczy że początkowo sami tylko u-
rzędnicy byli nazwaniem się od innych i mieli
tytuł comites, w Polsce rozbicia rycerstwa za-
pewne dała do przewod u nas do Szlacheckwa
tym bardziej że ten stan tak był powabny że
nawet Kmiecia oniego się starali zły pochodzi
ze Kmiecianowie inni w tey Epoce się nazywa-
ni milites, przy koncu tey Epoki Szlachcic
a miles Tamarus były jedno znaczące, szlacheckwo
w tey Epoce zmieniło się później dalsko wiecej
znaczenie gdyż później do Szlacheckwa tytuł
rod i posiadanie gruntu były wymagane do ry-
cerstwa pastwanego przyrzepiły się urzędy i
przybierał tytuły milites illustres et milites
Tamozi, mogli Rycerze i Urzędnicy nadane
dobra polączyć się wedenstan gdy wszyscy
posiadający Ziemię z postanowienia Ziemowita
obowiązani byli siedzieć na koń wprzebrcza
to tym łatwiej ze pastwanie w tey Epoki nie-
to. Za Kazimierza de. rod nie był wtedy po-
trzebnym jednak tytuł prawego tego nie brał
szlacheckwa

w późniey nastało, o dowodzie inp. iuxta fides makes
trzy ley rud. wszelowieństwo a niedowiod. był karany
bo ma przywonany groszy nadto był winien odszczebu
to potwierdzenie Stanisław, znayduie się na to dowod
w Vol. 1 str. 31. — Herbów używanie wkły Egroie
iest iak ney dawnieysze a może może mieli potrzeby znaki
swe aby za pogaństwa były to godła dowolnie obie-
rane Historycy familie wypodnie wzywały, i pod
temi godłami zapewne bazyli się potrzeby na wo do bo
nazywały się Arma insignia późniey Clay nofem
szlachectwa, te znaki były odmienne na karwach
a inne na szyszakach, przy końcu kóy Egroie w
Sta. Wiślia. mamy wzmiankę o herbach iako o
znakach które niemogły być dowolnie zmie-
niane. Kwizmierz D. w V. 1 str. 8 mówi że te her.
by pozniey przeszły tylko na pieczęcie, bardziey
przypisuie początek herbów szlachectwa a tym spo.
sobem aby te szlachty z B. stopni zapewnić
się zrobią potrzebnieństwo przypisuie ten znayduie się
w V. 1 str. 16. Gdy Bolesław B rozdrobił kray
przez te obdarzenie" nam nastało się wiele wydolnych
urzędów przy dworach. Nazwat pozniey gdy się te
urzędowy połączyły z Rycerstwem i formowali wiel
kie dosz szlachty, a co niebyli szlachtą zwali się
pospolitey (plebei) pod tem wyrazem obejmowano te
ner opidanos, agricolas villani, aratores labori
tores colonos Cyrotes, za nastała wolnością a za
razem za śmiertą niewolą nazwano mieszczan cho
teri Włościan wyrazem rustici etlop, cham. —
w świadczy Cromer in descriptione Polonie —

o kulturze o oświecenia

Oświecenie stało się znacznie przez przyjęcie
religii Chrześciańskiey która wzięła przypuszczała

Paulus

autorowi obym krakowskiej czy ces. (kurier beilage
cur. Oesterr. Schulen in Breslau przez Jerzego Samuel.
Bandtkiego znajduje się ta rozprawa. w literalnej
beilage ale — 2° Dziejopisarz Krakowski
skreślił w kwietniowym 1875 in 8° — tegoż autora
3° Joachyma Lelewela rozprawa „O wiekach
i narodach wspólnie „znajduje się w 1m tomie
Tygodnika Wileńskiego str. 1816. Maruszewicz Bandtkie
Janocki Bentkowski wszystkich dziejach zawierają
ustawowe wiadomości, z których korzystał
Lelewel. — Mieczysław I przyjął chrzest r. 965
w styczniu lub 966 i to zrazu A. czyniąc za
nią przykładem poselstwa znaczną część ludu za-
pewne co do godności swojej a nie co do liczby
Lubo ciemności mieli przyjęcie chrześciaństwo
jednak nikt nie zadrzy chorągwi chrześcian,
skąd, niemożna twierdzić żeby Mieczysław
przyjął religią chrześ. podług obrządku rzymskiego
i dopiero późniejszy przekroczył do obrządku łacińskiego
gdy byli kapłani łacińscy chrzcieli a obydwa
obrządki obrali po przyjęciu chrześciaństwa
i zapewne Bolesław Chrobry biskupi i dopie-
ro za czasów Bolesława od 992 do 994 lud
był do tej religii nawracany a to rożnemi spo-
sobami. Długosz donosi że Mieczysław ustanowił
trzy Arcy-biskupstwa Gnieźnieńskie i 8 Biskupstw
mianowicie do Poznańskiej Krakowskiej, Ino-
gorzewskiej później Wrocławskiej, Kujawskiej
Płockiej, Chełmińskiej, Kamieńskiej, Sługijskiej
jednak to jest mylnym. Czasy Niemiecczyzny
rozciągały się zdobyczą, chrześc. swą, prawie nad
całemi krajami r. 965 ustanowienie Arcybiskupa
Magdeburskiego

otrzymało 6 Sufraganow tj. 3 nowe Biskup. stwa Meisen Leitzo i Merzeburg a 3 dawniej wyprojektowane tj. Hawelberg Brandeburg i Po. znań. Hawelberg i Brandenberg były od r. 946 lecz były to tylko Biskupstwa wyprojektowane bez dyecezyy gdyż było tam prawo pogaństwa były to więc tylko Biskupstwa tytularne po. dobnie jak r. 960 było wyprojektowane Bis. kupstwo Poznańskie po zwycięztwie nad Lutyka mi, albo r. 968 wyniosł Biskupstwo Magdeburskie na Arcybiskupstwo, co r. 968 dozwolił Erekcyą Bis. kupstwa Poznańskiego do wykonania, przy czym się do niey głównej Sam Mieszysław a nie Otto I a wtenczas dostało się pod Archydyecezyą Magde. burską. Robertow Archidyakon metropolitan Magde. burski ustanowił Arcybiskupstwo Gnieźnień. skie i poddał mu Biskupstwo Kołobrzeskie na pomorzu Wrocławskie i Kraków skie a potym też Archydyecezyą, uznało Biskupstwo Pozna. ńskie, kiedy te Biskupstwa były założone nie za. pewne pewno — Biskupstwo Lubuskie lubo przez Księcia Mieczysł. przypisowane nieważ. nie kiedy powstało. Biskup. Kujawskie nastało nieważ. Gdzie pod Mieczysławem II Biskup. Chełmińskie dopiero około r 1292 przez Konrada K. Mazowieckiego założone zostało. Biskup. Warmińskie za wzmianką około r. 1294, Krakowskie r. 1262 założony Arcy-Biskupstwo Lwowskie r. 1375 stolica ta została przeniesiona do Halicza M. S. Odnie r. 1411 przeniesiono napowrót tę stolicę do Lwowa

jednak Biskupi zachowali tytuł Italskich
wzrzyało to dowodzi że gramotu a nie tak ich
Dlugosz mówi. Biskupstwa fundowane zostały
Mordy i uiemnięzania wyłonywane na biskupach
po śmierci Mieczysława II przekonywa nas że do
go Chrześciaństwo wprowadzonym niebyło, za.
kładane katedry i Kapituły przyczyniały się
do podniesienia kultury, zdawały się wszakże
zbyt dobrze obdarzane zakony, sprowadzano zakonników
z Francyi Włoch a najmniey z Niemiec. Bolesław
I założył trzy klasztory Benedyktynow, na Łysey
Gorze, w Sieciechowie i Tyńcu, zakon ten za granicą
w ten czas był rozkrzewicielem nauki i ta przyczy.
na była powodem Bolesławowi I do sprowadzenia
go, lecz nie zajęty się Bolesława zdawary albo
zniem oddał się ten zakon czynnej i miłującej Bo.
gomyślności, modlitwie i wygodnemu prożniac.
twu. Mieczysław II założył klasztor w Mogile
w Wielkopolsce. Kazimierz I sprowadził Bene.
dyktynow z Georgii. Cystersi i Norbertanie rozkrze
wiali naukę i emulowali z Benedyktynami. Boga.
jąc przyczynie Władysławowi I-mu ustanowienie Bi.
skupstwa katedralnego w Zagrzebiu Krakowskiemu S-mu Ka.
zimierzu i 24 Kanonikow dla obierania Biskupa
Kazimierz II udzielił fundusze Zakonnikom
w Sulejowie Płocku i Polenzynowey a zwłaszcza
mu duchowieństwo na klęsznie. Piotr Duni.
za Bolesława 3go wystawił 70 lub 77 dworzistow
upatrzywszy się chojnie ze swego ulubionego ma
jątku. Po przykładzie Bolesława lubo ubodzy starzy
ta uczestnowali jednak wygarniwszy i zakładali
klasztory. Synowie krzywoustego zaprowadzili
templaryuszow cystersow i Mnichowskow, odtąd obok

Gallus

Gallów sprowadzano Niemców, za Leszka białego zjawili się z jego woli Dominikanie i Franciszkanie pamiętają różne szpitale. — ze powaga duchowieństwa była nader wielka oświadczą to klasztory stawiane a Bolesław I tak ich szanował iż w przywileju Biskupiów nieurzędd i oddawał im Lyttuhnie. Mając czynić pisząc o dziesięcinach opiemy wzruszają powagę. Idąc przez to powagę monarchów zmocniała się czy przykład dawnych szczególnie na Bolesławie II i Władysławie II, ustawy zwłaszcza Kazimierza II były powiększone i zatwierdzone nietylko przez Biskupów ale i samą Rzymską wybierała Papieże Świętopietrze Opłata ta była opłata od dawnych zasów wspólne Długoszowi że wtenczas nakłada gdy Kazimierz I przyciska zwłaszcza Lechitom Lechitów bajka; gdyż ona już dawniej się ustanawiała, wydawała Stolica Apostolska rozkazy bezpośrednio do Biskupiów, także papież r. 1197 wysłał nuncyusza do Wszystkich Lechicłów polskich ten zwołał Synod i na nim nakazał surowo bezżeństwo Księży Potem nakazał pierwszeństwo przyznane między duchownemi wspólne r. 1207. Henryk Wrocławski wyjednał przywilej iż żaden duchowny nie ma ulegać sądownictwu krajowemu tylko własnemu i ten Rzym potwierdził — koniecznie śpiewania potrzebne przy nabożeństwie stała się powodem założenia szkół łacińskich najprzód przy katedrach a następnie i przy innych klasztorach, odtąd zaczęto się posługiwać pismem. za Krzywoustego zjawił się Dziwożon Marcin Gall i ten pojął bez przesadu, a dosyć bezstronnie złego przykładu tak wielu kronikarzy wyśmiewających wypadki krajowe

Odzyskanie pr. Rzym. we Włoszech stało się sprawę
zaraz znajomą w Polsce, od podziału kraiu przez
Bolesława 3 wpływu Niemiec stad się znaczny a Gal.
low i Włochow wstęp i ostab, Książęta drobni Szlązcy
szukali pomocy w Niemczech, a przez to ten kraj
zupełnie zniemczał. Biskupi nowi Epoce przy-
tnęli się do wypadku Nowi iednak między ducho-
wieństwem to iuż się znajdowały co dowodzi że
w l. 13 Piotra Syna Drogosława rodem ze Blum.
wa Arcy=Biskup Gnieźnieński niechciał przyjąć
na katedrę w poznaniu dla tego iż był mały nauki i nieznacz pr.
lubo zdatna, moc i powaga ten za to była większa
zgromadzenia, w l. 13 ze stanu kraiowych wyszli
Bolesława herbu Mateiczy † 1166 Vadlubek r. 1207
Prozyfad Bis. Poznańskiu umarł 1253. od 12 l.
zwyczaiu się pomnażać więc i dla świeckich zwy-
kłych z pod prawa i obowiązków powszed-
nych które zbierały powagę pamiętnego i zmie-
szały iego dochody. Bolesław 4 wyraźnie nadawał
osady prawem Teutońskiem, Thurzmiera syn kroy-
wonskiego Bawid dość długo umiejętnie Lamfryda
Bb. niemieckiego nad Renem przez odbiegnienie
sprowadził wnuka tego Lamfryda obdarzył
włościami i uwolnił ie od obowiązków wszelkich
i praw. w l. 13 podczas zamieszań mnożyły
się tym bardziej nadawania pr. niemieckiego
w l. 13 przez nieostrożność Konrada K. Maza.
iedna oddana Krzyżakom wkradła się zupełnie niemiecka
przez te nadawania wzmogły się kupiectwa kandel
tem Rząd wychodził nędznie i porządnie, nasz
kraj winien nauki Duchowieństwu, nie dopuszczał
duchowieństwo nauczał cudzoziemców nie biegłych
w Języku Polskim i statut Synodalny r. 1247
potwierdził

Ks. Szczepanowski Bis. Krakow. doktoralidzi w Paryzu
zkąd powróciwszy sprowadził do kraiu znaczny
zbiór ksiąszek, w Paryzu ciągle zamieszkiwał się, Polacy
na naukach byli tam w r. 1241 Konrad K. Szląski
na Głogowie, w Padwie i Bononii byli wpisywani
za narody za altyssime, Władysław brat K. na
głogowie Konrada obrany był w 1266 Arcybis.
Ezepem Salzburskim a to zebyd mieszany w Padwie
Mikołaj Archydyakon Krakowski obrany w Padwie
rektorem Transalpinów r. 1271 postanowił na-
stępne postanowienia — Grott Bis. Krakow. woy.
stany był do Awenionu do Papieża i zarazem
aby sprowadził nauczyciela do pr. Krzyżackiego
Kazimierz w r. 1347 uchwalił Uniwersytet
Krakowskiego był. w Wiedniu był założony r. 1360.
w Pradze r. 1365 zatem później iak Krakowski
chciał Kazimierz mieć go urządzonym na sposób
szkoły wyższey ~~Brat~~ Paryzkiey, ponaubiając
ale założenia go w r. 1360 wyjednał u Urbana
Papieza na wprowadzanie go ziemem wszystkim
lecz niemogł wyjednać ustanowienia katedry
Teologii. Uniwersytet Krakowski dopiero za
staraniem i woli Władysława Jagelły rozwinąć
się, nieznajdnie się w ley Epoce zaden ślad Ja-
nalizmu, i owszem Czydzi wszędzie wygnani i
prześladowani wszędzie mieli przytułek, ludz-
kość hojność i gościnność zawsze były cechą Polaków
za Kazimierza W. gościnność się kraj nasz wyżywym
co do nas od Niemiec i innych krajów —
mimo rozdrobieniu kraiu służyła ciągle mięso-
dzigtwu krajowi i iego Rządowi, Niemcy dowodzą
że w wiekach średnich Polska była podwładną
Cesar. Niemieckiemu i dopiero w latach 1252 i
1278 skutkiem niepodległość

Rządzie

Dytmar wyznacza że Mieczysław I oddawał hołd
Cesarzom złotych do Werli. zaburzenie sięgło
dziwy od Prus i Rusi władzy Książęca Mieczysła-
wa ścisłe należeniu słaba mogły być powodem
że płacił hołd złotych do Werli ale nigdy należy
łości. godność i tytuł Władcy u nas niebyły bez-
względnie powiązanie, Mieczysław I będąc tylko
Książęciem chciał przybrać tytuł Króla bez Pane-
gyrik 67 Papież wolał ten tytuł dać panującym
Węgierskim, Bolesław I otrzymał tę godność
od Ottona Cesarza przybyłego złym do Polski:
i tytuł Króla brzmiał aż do Bolesława II, Wte-
dy stał Herman brat Bolesława II nieużywał
tytułu Królewskiego, następcy zupełnie tego tytułu
zaniedbali, a po podziale Krzywoustego nie mogli
na rozbitych dochodach otrzymać tej powagi
dopiero przemysław w r. 1295 przywrócił ten tytuł
Elżbieta Łokietkowna wybierała do węgier mieć
Berło i Jabłko złote ten przez Zygmunta Cesa-
rzowicze zostały Ladysł. Jagiełło. Przemy.
stał używał pieczęci na której był dziecię
strony wieńczanej Króla rzymskiem Sigillum
Wrocławskiej Polonie Regis na tej pieczęci
drugiej strony przed rzymskiem redit ipse sui
victoriae arma polonis pieczęć była na pergami-
nie wybijane
Do Bolesława II czyli r. 1080 następował syn
dziedzicznie po śmierci tego następnego Króla
podzielił Kraj w 1097 i w r. 1137 ostatecz-
ko następstwo które było przerywane wpływem
możnowładztwa. zwyciężał Kraj chciał Bo-
lesław aby władza Najwyższa była przy Księciu
Krakowskim chciał aby prawo wypowiadania
wojny zawierania pokoju należało od tego Księ-
cia co to było między drugimi Książętami wzbu-
dzało rozdroże

przez co wszystko panowanie znaczną władzę sobie przywłaszczyło. W dowodzie gdy Mikołaj Wojewoda Krakowski, pod pewnemi warunkami ofiarował koronę Leszkowi, przywróceniem pod moc jednego za Bolesława. Co nigdy Panom władzy przy Książęciu lub Królu była najwyższa władza wszystko Panowie z dosady znakomitszych Urzędników i Prałatów przynajmniej od Bolesława I. bez ich rady niebyły żadnem prawem żadnem obowiązkiem dla monarchi, w dowodzie zebrana Rada po kilka kroć przez Bolesława III na sądzenie Zbigniewa zdrajcę Państwa jednak Król wszystko a Zbigniewowi dowód, władza monarchów była Samowładna, rozciągała się na życie mienie i życie każdego bez ograniczenia

Zjazdach

Znaczniejszego przywileju do K. Krakowskiego Polski Bolesława III wynikała potrzeba zjazdów Prałatów Kasztelanów Wojewodów Książąt polecenia Kr. Krakowskim/ stanowili co albo sami albo zebranym panującym powinności były te osoby dla panującego tylko rada, lecz później osobliwie w czasie rozkrzewienia K. Krakowa same wszystko stanowiły znaczniejsze są te zjazdy r. 1180 w Łęczycy 1347 za Kazimierza W. w Wiślicy na wszystkich tych zjazdach odbywało się wszystko pod powagą i wolą Monarchi zwołującego tylko pod czas rozwalowania tylko osoby stanowiące zjazd wszystko stanowiły. Osoby te oprócz Książąt nazywane są Prałaci (Arcybiskup i Biskupi) Baronez Komites (Wojewodowie Starostowie Kasztelani a niekiedy rycerstwo) wszystkie te osoby stanowiły tylko radą monarchi, lecz ich zdanie nie obowiązywało Monarchi, osoby te także nie były koniecznemi, a zdaniem raz drugi raz więcej ich na zjazdach bywało

te osoby zwiami byli Palatini Curiales lub jako ich
Długosz tytułuje Consiliarii. wczesnie w tey Epoce
nazywano te osoby Radami lub Panami radami.
przed Lwem: dowodzy wtym nowotarbii mogli się
nazywać rozmaicie Pan Zupan, Judex, Dziedz
Gospodyn, Hrabia etc. Kiemowit zaprowadził
Urzędy na wzór Krakow, Bolesław I
odnowił go, postanowił różne urzędy; w tej Epoce
są następne urzędy, pochodzące od czasów Bole.
sława I — Wojewoda pochodzi od Waj czyli Bój
i wodzic wodzić, po Niemiecku Palatinus, Comes
Palatinus, lub Comes. Dwór Merowingów dał
nam wzór do tego urzędu, ponieważ rozumie
był jeden Wojewoda na całą państwo Francuzkie
w Gallii, w Schlązkiem też podzielono na
mnożyło się tych ile było Książąt, ponieważ
co rozumie nieby stały ten urząd, ciągłe wojny
musiały go zamienić na stały, urząd ten od tey
połowy 12 W. skwapił się coraz znaczniej przez
Książąt na dowód za Wenceslaus K. Czeskiego
wstarożytney pieczęci iest nazwany Wojewodą
Czeskiey Ziemi — Gall nazywa często Wojewo.
dow Duces w wskazaniu że mogli być mianowani
tym tytułem Książęta gdyż często przewodzili
wobóy, sam także nazywani Palatini Cracovien.
ses i Duces Exercituum. Hospodarowie w Wołoszy
i Mołdawiji sam nazywani Wojewodami, nietylko
Wojewodowie dowodzili Wojskiem lecz także
byli Rządcami kraiu w nieobecności panuiącego.
później tytuł dowodzili wobóy, judex terrae
judex Curiae dostali w udziale po Wojewodztwach

Sądowa

Drugim ważnym urzędem był urząd Kasztelana i ten urząd jak i Wojewodow pierw był znany w krajach zachodnich niż u nas, bylliż sami panowie u nas mogli nakładać miejsca warowne nikt prywatny niemiał tej władzy, każdy gród miał kasztelana ten obowiązany był czuwać nad spokojnością całości swego ogłu, i zewnętrz podług prawa miejscych i zwyczajów wziął od powiatu od znalomości miast, obwod i miejsca do jurisdicii jego należące nazywały się castellatura, sądzili wszystkie sprawy judicia majorjudicia sanguinis, simplicia et minor causa. judices czyli sub judices byli namiestnikami Kasztelanow, rozliczne nadania na pr. Niemieckie pamiętniki to w tedyszej Epoce a później ten tytuł sam tylko został, później kasztelan zyskał sprawy o zabójstwo rozmyślne; Ska. Wiślicz. wzmiankuje o kasztelaniach Królewskich i innych, te ostatnie były zapewne bądź duchowne bądź świeckie prywatne. Kasztelanowie rządzili tak królewszczyzn jak i prywatnemi w swym obwodzie dobrami, wybierali i podawali namiestnikom monetarii Setnicami lub decurionibus byli nazywani, co się tyczę obowiązek utrzymać straż wzamku mogli wybierać ludzi na straż i zachowanie karności i porządku w kasztelu, miał dowodztwo pod czas wojny nad całą kasztelanią musiał wychodzić na wyprawę będąc pod rozkazami Wojewody, jeżeli sam niemógł dowodzić zastępował go chorąży, gdy dochody znacznie uszły

gdyż znaczna część dóbr groziła na duchowień-
stwo klasztory i dary i gdy rumbli wpadły
samo tylko przewodnictwo w boju do kasztele-
lana i Wojewody należało i ten obowiązek
był by zupełne klątwami zaginą gdyby
w następnej Epoce nie zrzekł się Senatu
tu od w 14 i 15 Wojewodów a Kasztelano-
wie wraz z Duchownemi składali Senat w do
dziś utrzymało ich tytuł. — Starostowie są
nazywani Kapitanei prefekti Castelanei Burgra-
bi na to dowód w Kammerbergu w dziele Scrypio-
res rer silesiacar. Starosta był wzwiązku zwy-
razem straży straż dała starszy znaczy prze-
łożony Dux wszyscy wywodzi od starać się te
i Urzędy całych prowincyi ten tytuł nosili w 1296
był Magnus Starosta Sprzymie
Polakowi starostowie zupełne byli wyżsi od kasztele-
lanow i Wojewodow, gdy zarząd Dóbr oddzielony
od straży rumbli Bydgoszcz może za urząd kasztele-
lana rozpoczął się od Urzędu starosty. Staroste-
wie byli wotacyi we zarządzie Dóbr Króla
Kalisze poborcami Dóbr od przeworzów byli ze-
razem Sędziami wiobrach Królewskich, miewa-
li swego zastępcę nazywany Podstarosta v. pod-
starosi na to dowod w Sprawach (v. byx Derby
ryc. Prawa Polskiego) ten szczególniej zastępował
starostę w Sądownictwie, ten zastępca mógł iemu
judex Castri v. curiæ — Był Kalisze urząd bur-
mistrza v. podskarbiego Camerarij Subcamerarij
pewien ten tytuł dawniej nosił Kazdy porządnie
od panującego na to dowodu Galla i innych

byli czynnemi wczasu pokoju rozwożąc rozlewy
Lasz i podczas wojny. Camerarius późniey był do
różniany od Subcamerario gdyż ten był podwład
Camerario, spory graniczne były przez kyb urzę
dników załatwiane w Jmieniu granicy, na
dowód w Sommerebergu — był Salize chorąży
(vexillifer) powinien był hasagiom wwojnie i na
uroczystościach — Salize był Judex subjudex ju
dex terre judex curiæ, tym czasem judex na
zywano wszystkich Ławniy sądzili tj. Wojewodów
Starostow Kasztelanow etc. przy urzędnikach
wyżey mianuiących szczegulniey byli oddzielnie
Woyni (ministeriales lub officiales) do nigo
należało nosić pozwy, przywoły wać strony ro
bić obdukcye o czém w zwiastka w D. 1 s. 24.
Salize należało do niego (wystawianie wyroku, miał pod
sobą niższego stopnia sługa albo nazywano
Jamtliares judicii D. 1 str. 13. — był urząd Woyska
go (tribunus) byli dwojakiego rodzaiu woiętey i
miejscy (tribuni militares et majores) Majores na
zywali się niekiedy tribunus beneficiatus mniey
szy non beneficiatus a to złe rozumie pocho
dzi że beneficiatus miał wynagrodę służby na
dana ziemią beneficium, obowiązkiem iego było
nować porządku wyprzątkim ruszeniu, Salize
w nie obecności kasztelana pilnować Kamlu
i bezpieczeństwa i porządku onego — Mone
tarius był urząd nad mennicą przełożony był
od D. 12 czyny i rzeczy zapisany gdyż ciężka
bodzy brali się na sposoby odwodząc kilka razy
monetę, czasem widomym rabunkiem, za mieszczanie
do niego były opłacane kary od winowajców.

Thesaurarius był przełożony nad skarbem mo-
narchy, daley Marescalcus czyli Marechalcus
Marszałek dziwad nad porządkiem dworu
Agaro sub agaro Koniuszy, podkoniuszy — Kola-
rius scriba Cancellarius, pisarz odpisarz
Kanclerzy ten urząd podniósł sam duchowni
będąc sami pierwiastki, po sądach nowid nazwis-
ko scriptor judicii scriptor causarum — Dapifer
subdapifer Stolnik, podstoli te urzędy znaczyły
się do stołu monarchy podczas wiat — Pincerna
podczaszy, — Pocilator v subpincerna czaśnik
podczaszy zapewne miał obowiązek nalewania trun-
ku monarsze przed ich gośćmi — Venator
łowczy, pod tym czasem stali zapewne Bobrownicy
(castorarii cani duelores) gończe — Enrifer, arm-
iger Giermek lubo zbroj miał obowiązek noszenia
zbroj przy boku Monarchi a byli tylko ze Szlachty
iż ozdobnie używano ich Licet — Salue za wzmianki
o urzędzie Chlewnika — pierwszego, prościej
ka (lectisstrator) ——— Po podziale krain przez
Bolesława III namnożyło się wielu urzędników
gdyż każdy książe miał swój dwór, najpierwsi
urzędnicy nosili tytuł Comites Cubicularii
pierwszego, Arabia utworzył im zwyczaj z
niemieckiego przykładu, Salue Arcy-biskupi
i Biskupi dzierżali nawet pierwszeństwo przed
innemi, rozróżniano Baronem od Comitem
i wyłonywał Sądownictwo było to urzędnicy
zastępujący samego Monarchy a stwierdza
to Balicki Spicto. ——

Stan skarbu i jego dochody

Dochody skarbu były w tey Epoce rozmaite i
rozpiszane Monarchowie byli nawiązani za zwyczaj
chmielowo wspólnej ziemnej
roboczanodzi-

Lub daleco ze bez iego przewodnictwa niemogły być
Alienacye żadne ani nawet działy, woyny z ney mia-
łany były obowiązani do podatkow do pewnych
powinności na korzyść Króla i narodu z rzadu
dochodow były / Dobra monarsze 2 Regalia
jako to łowy, miewa, rybołostwo, mennice
koy palnie 3 powinności i daniny powsze-
chne 4 to są Cła 5 te Kopne dary z ziem
najprzod Duchowieństwu następne Rycerstwu
exzemptaty atakowe monarsze gruntowa
zarządzali nad Urzędniki starostowie i ten
rząd został do nayposzczych Krzeszypospo-
litey czasów. Każdy Szlachcic był uważany
za zdolnego do Rządu dobr do poboru podatkow
i do Rady Monarchi, czyste prześwietnej Monarchy
lub iego urzędnikow trawiły ze znaczniejszych dobr
krolewskich Dochody koszowano Woyny i napady
dla tego też uczynili Monarchowie zarządzanie
zdobr gdyż z nich sami nie mieszkali uczynią sobie
zastrzeżenia z nayhoszczytniejszych nayprzednieyszych
dochodow uczynionej złowoco, wod były dawne prawa
służące Monarchom za Mieszysława III gdy tylo
prowincya zabór ptaci po grzywien, co się i poszły
dziesięcie gdyż nastepuy krzywali znaczna dzie
prow prześwietnych sołectwikow etc. wiadomo ile dob
obowiązanie były dostawiać prom ptakom i skrzyd
cam rzywności na to dowod w przypowieści Leszczyn
w Lubiensu na orlastwie w r 1578 w którym uwa
cał Monarcha tego zakazu od otrzymywania prezen
tow Krzeczow etc. niekiedy sama rabacya lecz
musiał być zmyślicielka i zdrzyciel, niekt panowie
czyn krzywego dochod z prawiali podobnie fakto miały
wiekie warkoc

nawet ze wyżowiedzeniem się pieniędzy miały znaczną
równą wartość, że Monarchowie uzyskiwali zwod
ko dowodzą przywileje dawane przez Monarchów
na mlyny na tamie, na czynienie przepędzki
na to dowód w dziele (Obro nców Cracków) także
Dr. Zapendia przywilejów. Bolesław Wstydliwy
udzielając przywileju Krakowowi r. 1257 zastrzega
sobie młyny odstępowanie ich lub użytkowanie należących do
każdego lata
Cesarzom pertanem, rozróżnia dania świadczą o prawie
leśnych kaliciem są, urna melis (dunica) ve-
rejuicum (mech) kolumbatum (gołębnik) ireze
r. 1496 znajdujemy przywileje dla Michała Ziemo-
czyć Na leży Kutory wyrażenia czy ze dobra mura-
skie, nadawane z prawem polowania kazdego za-
kunku zwierza z wyłączeniem zubrów i Łysiów
(Czacki w Dziej. Wiln. str 1806 s. 171) nawet pry-
watni naśladowali Monarchów np Dobiesław
Bis. Płocki wkrasłobiany wsi Prabosławowice za 1375.
pr. Chodmirskiego z pr. Polskiego nadał Polowa-
dobrzyn pr. kobienka myb z tym. szczęśliwemi warunkami
Michał chciał sibi facere piscinum pro piscibus suis
piscinam naderiam possidendam et venationem etc.
Że czynki barczmy pr. do wyrabiania krumbów
nabyty wsiej — Choć ani później prawem
wyłącznym Monarchy wyjmowali Ziemi wszystkie
wie o Czynszach. Kopalnie od niepamiętne były u
nas znane dochód znikomy był wydobycia z wydobycia
Monarchi, może bydź że w Polsce (skory szwedzkie
wkrawadzał lub całkowicie zaniedbywały w za-
mianach pieniądze, gdy pieniądze nie u nas były
Jutro zarówno znikomo cenione (Nestor s. 90. nad
Kalisz Miechowski r. 1269 bez i Czyżkowski, w D.
pr. Kazimierz ustanawiał opłaty cadowe wsiutrach

zkąd wzięwanie fałszerstwa bicia o pieniądzach Niemieckich przed Wacławem, zrozumiano że do tego czasu polskie nie miały pieniądzy wybijanych fałszerstwa, gdyż Ś. Wojciech wyjeżdżając do Prus był opatrzony pieniędzmi Polskiemi już pod r. 1002 wspominają o monecie, przy bicia pieniądzy służyć Królowi lecz były przywilejem na to dawane Duchownym a czasem i Klasztorom pieszczał nie mniej wiadomo zawsze pierwsze nasze pieniądze za Bolesława Chrobrego przekupiano przynajmniej oraz do roku 1138 Bolesława a dawne wywoływano a Monetarius zaś wydawał dawne za miejscu cenę ten przywilej nadał w 1138 w Wiślicy. Warz z r. 1816 w 8re z Marca S. 257. ieś rozprawa o tem przekupianiu, bo przekupianie zapewne było dla zysku Monarchi lub też aby tak ciemny pieniądz nie mógł być fałszowany. że zyski był do tego pobudką, bowiem przywileju r. 1138 dla Krzyżaków domyślać, fałszy warunek że denarius ma tylko 10 lat być przekupiany i że przy wymianie za 12 nowych 11 starych przyjmowane będą, zkąd przekupiania wydawały różne nadużycia i uciski na ludzie bele za Władysława III Kor. Sommersberg ekc Wacław zaprowadził do Polski groszki Praskie przy Czechach ustanowił Dzierżawa i pieniężarza, skąd dlatego i później nie odróżniały się groszki mniej za jednej stronie lwa Napis groszu Pragensis z drugiej koronę i napis Wenceslaus II dei gratia Rex Bohemiæ Wiązanek tych groszów znajduje się w Rozprawach de primis Polonis nummis Argenteis vive grossis pragensibus Edentatis przy końcu ekc r. 1702 autor Adam Lemeken Gdańszczanin

Sereniss. pus posterior filorey Autor Kephalide
Węgrzyn w Lorowicu in Officina Gymnasii in 4to
na końcu w 1. Verzeichnis groszow przez Leszczyńskiego
mieszczanin w wybijanych znajduie się wiersz Mieszczański
ma rr. 1737 pod tytułem Casimirus D. G.
grosze wyprawuią z iedney Orła znakiem Grosza
Lotaryńskiego z drugiey Korone znakiem Leszczyńskiego
sus. I. Dei gratia, Rex Poloniarum etc.
w ięzyku powinności i danin nazywano ex dania,
mi: czyli daniami (datio) poborami (exactiones
pensiones tributa, census, solutio Łacińskie) to
słowie używane w N. T. Latwie i w Liturgiey
były te powinności do dania czego na Łacinie
Tributa na Łacinie Danina, czego inne obowiązki
nazywane były Angaria, Perangaria, ale te
gaty ięz do służby na Dworze Królewskim, obydwa
te obowiązki obejmowano pod temi nazwiskami
gravamina exactiones tributa dań i jakoże
tych powinności zupełne od Boga i natury monar-
chy zawsze na to dowod ze zdrady Ryzy zostały
zaprowadzone Latwi dania dań Łacińskie w Polsce
dniebyły znane, wyprowadzili aby właściciele
Dóbr dostarczali na obiad Królewski drobiu w
tato powod do utraty Portu Mieczysławowi
Mieczysław Z Boz rożne powinności gospodarczych
i ale Lex Salicha wreciad dawne powinności Łacińskie
wyrazy czynszu a te utrzymywad Kazimierz
W. Lex Lubowla wydad w Radzie poszyrokiey za
gdy wstąpi na tron przestano na tych daniach,
i ale były przez Salicha, 1o zwolnienie
się bez reszty nad daniami robociznami i
2o nad robociznami —

Corbes 1a

co do 12ey Ley danin i robocizn do tych należą
stawy wynoszą lub dla Dworu pól i ogrodu
dów Dworowych, te były na poczet tey Opłaty
niemożna wierzyć arcby Mikołay i poprzednicy
pobierali dziesięciny iak mówi Kromer zwrzelin
płodów ziemi uprawianey przez. ptacy, koz mowi
Mieszysław dlatego do Duchowieństwa bez sam
Kromer te pomyłkę poprawił, te pomyłkę postrze
pierwszy Mat. Grzymała uwrzymiał o Dziesięcinie
r. 1576. niema zdania ale wątpliwość rozpozna
nowienia Bolesława I musieli dziedzice pewną
ilość zboża dostawiać do grodów na utrzymanie
garnizonów co Lucas. Gall i Bogufał, przeciwnie
uprzedzają monarchow były dostawy zboża
i bydła o tych danin ani świadczą, nazwisko tey
daniny Opłata, w Kraków. Latinie nazywała się łac. dan
werna w Mazowszu Kwarcowne
podobnie świadczą Kronika Kronowe, aneks poprawi
Columbaki, ale nazwa była dostawa zboża do Kapra
Króla (Nazwa rewizja) Vol. I str. 1774 Komisarz nazwa
przez poprawę, zapewne i dla Kobiet przechodzących
były podobne dalej idą zdania, bywały one podług
okoliczności i potrzeby większe lub mniejsze
podziały Kraju możni starali się o uchylenia tych
prestacyi dopiero w W. 12 za Kazimierza
zostały uchylone i to co do dóbr Duchownych i to
dano na Synodzie Łęczyckim, Kazimierz
palatynuje grabieży podczas pospolitego ruszenia za
nawa się, per hoc tamen non ele że woyska
wszystko powinno były dostarczane, ale dani
niebyły udeterminowane co do ilości były więc
przeciwnie, ustanowienie takich danin w Kapra
tach przeciw czynne z Zachodu, polskie czyn

winni dostawić Miodu. Sari w W 6. rolnikii
Wezery i Elby dawali na potrzeby Solara 300
korcow
z postanowienia Jegena dawali po 300 korcow r. 753
i ztego to przykładu rozpewne do nas te gerdstaye
przeszły, Bolesław więc zapatrywał się na Krankow
icy powagą zasadzona na mędrcow związkowi
y bracmenami duchownych
y świeckimi rozsparta mogł do nas te gerdstaye
rzyprawadzic, oprocz dołą wymienionych danin
ge należą dwadzieścia wolne pomieszkania
kalowe były obowiązani dawać wszyscy bądź monar-
sze bądź ich Urzędnikom, ten zwyczaj był w Krankow
od czasow nay dawnieyszych i był u nich nazywany
mansio stabli aiunbitus, hospitale hospitalitas
albergum, albergarium, herbergarium, gistum, conjec.
tus lonjectura, torredium etc. przepis wypraszający
lub wkładający obowiązek na przyjmowanie i
udzielanie tym gościom czy wnoszeń nosid nazwisko
tractorium u nas nazywało się stan, stabli hos.
pitalis. — Tydzi wszelkiey przywileyi z r. 1264.
Bolesława St. Mazow. uwolnieni byli od tego W.
r. 314. Kazimierz II. ulrócił bezprawia na rzecz,
dzie Łęczyckiey złych obowiązkow wymieniaiąc.
do tych prestacyi należą podwody ten zwyczay
był wkrywany od Gołoso pochodzid od Dwora for
wercyi lub paraberegi Kalize y naprzod to znane
było przy mostach
przez rzeki ten obowiązek i do Krankowa był ten ob.
wiązek na Monarchi lub Urzędnikow ta po
winnoscid była nasz pod ssmiercem duchownych rzez
wrzenie. zastrzegał Monarchowi rzeptaly zale
dostawy i to nastąpiło dopiero po podziale i tak
Ten starszy St. Mazo. wypuszczeyi dla Warszawy
w r. 1413 wyraza się że iżby on lub ięzo sulichora-

albo

potrzebowali podwod wiano miasto bodzcz la-
bowych My nas będziem płacić za nie podsmie-
niem furlan. Dalej należą prawa rzymskie
ze i sprzężajne które u Franków i Longobardów
wżywane były nosiły te nieb nazwiska landfromen
Angarid z parangarid u Rzymian, którzy to przeniel,
od Persów w świadczą, Pandz X. 50. J. 5. l. 10. a Niemcow
ten sam nazwisko nosiły, a nas mieszkańcy rzeczy
by w obowiązkami do ley dostawy nie byłby wojenne
ale i wypełnienie do naprawy dróg do zbrany wlecz
zielach, do przerzebywania lodow przy młynach
i ostatni ten nazywano się przeniela (Worbs) także wrzu-
ścigać zbiegow lub tokowi ten nosił Imię Pogon (Na-
ruszenie str. 2) także prawa udzielali pomoc wzajem-
nadlu gwałtu bronią kolwiek w skalnie bezimiatka
W. dla przyp aby wzgardzi rozdanej pomocy winien
kwoty za zabawieniem biedzi i zleczywodzonego brania.
Dalej należy do prostszych służba wojskowa nazywała
od Jazyna u Niemcow i Franków na Ziemi najwyż-
sze zbiegi pochodziło ze Niewiasty były od powszadania
ziemi wytazone gdyż sami nie mogli na wyprawy stawać
byli do boju w świadczy Marcyn w formularzach. Wreszcie na
zachodzie zawiązała się lennoś zdobycie na najwyż-
szadzie podzielali między siebie, posiadanie ziemi aby
ulżyć ciężarow rozdzielali wzięli gruntow innym pod
pewnemi danimi a szczególniej wstępali na nich
służbę wojskową, Wszyscy tam byli posiadacze ziemi
byli obowiązani stawać do wojny skoro Książęca ogłosi
herbanem. Kwoty winien się zbroniąc i zywnością sta-
wić w miejscu przeznaczonym Karol W. skoro bogat-
szy w Europie przywiązał więcej obowiązkow do służby
wojskowej rozciągał sprawiedliwie ciężar ludności.

wreszcie

Ludwik Król zachował miały te spisy na celu
tak większe przysposobienie kraju do wojny do tego
spisu należeli 12 tys. ludzi, którzy tym sposobem obięty
zostali do wojny uprzednio raz
był obarczany na hasła ostra lub wszelkoprawi oneyza-
ptgnięcia wyjątkiem na królewskie
lub 12 tysięcy wojska stawiali 150 złotych ela
do boju który przez 3 miesiące sam się żywnem
utrzymywać, ten plan zprawił że odebrano
grunta allodialne ~~grunta~~ na lennowe, a lenny
musiele te obowiązki na dziedzicow wypełniać. Ten
zwyczaj uprowadził od Bolesława I. po jego śmierci
kraju ustanowienie Bolesława I był zniesione
Kazimierz te go przywrócił i nawet wydatniejszy
gdyż kazdy podług wielkości gruntow dostarczać do
boju, nawet mieszczany miast miele ten obowią-
zek także miasta obowiązane były do dawania pod-
wod tak np. Jan Starszy wprzypisi: Na Warszawy
wszystkich na Warszawę pod czas wojny obowiązkiem
będzie dostawiane dwa wozy z potrzebami wojennemi
mianowicie wozy po 24 łokcie — to do dania pieniężnych
i te były rozmaite. 1mo należy do tych poborów
gruntowych wiejskich był on powszechny dlatego idą
zapewne wszystkie i nazywał się realnie regale, fumale
po polsku gorzałczane, poborowe, grosze, pogymne etc. opłaci-
ten gorzałczany wszystkie posiadający grunta wyprawne
za opłatą po 12 groszy Lechickich na rok z łanu
z każdego kawałka gruntu który pługa, wołów i pana
koń mający był wyprawiony ten świadczy Examen
c. 117. d. V. ten pobor nazwał Bellow gruntu Orne
zapewne dopiero później został zamieniany na pod-
worne — te podworowe, miejscowe, (census de quo libet
area i de qua libet apotheca) 1a były opłatą z domow

byta więc zapewne tylko po miastach co potwierdza przywileiy dla miasta Głogowa z r. 1253 nadała on ... wiązek do opłaty płaszczyzny domus per dimidia scotae Argenti podobnie przywileiy z r. 1257 udzielony Krakowowi warunek de qua libet area dimidium talum ponderis Teutonici Argentei po pod funta srebra 3° należy targowe pod tym imieniem była wybierana opłata od kupujących po targach, stawiano po miastach kosztem Monarchy Kramy, później dla wiano gmachy w których sukiennice w Krakowie przez Kazimierza W. wystawione z których miejscowi brali Monarchowie opłatę a ta była targowa, taleu byty opłaty ex macellis ex tabernis ex menis ex mercatoriis ex tabulis ex molendinis &c. rzeźnickie, szkaramowe piekarskie, rzeźniczych od młynów &c. z tem świadczy przywileiy z r. 1317 Wojkowi M. Lublina udzielony, wyraźniej tem wyraża przywileiu Jana Starszego z r. 1413 miasta Warszawie udzielony — 4° należy tu postawione ten podatek tylko od tych dóbr był opłacany, dopiero r. 1520 uchwalono tę opłatę na Sejmie Radomskim i rozciągnięta na wszystkie stany i płci, przy ustanowieniu tey opłaty były zarazem ustanowione i tej skopy ten podatek później w r. 1662 był ponowiony i nadano mu skarbowe subsydii charitativi później tenże postawione coraz bardziej podwyższane szlachta powszechnie za wszystkich swych głosowaniem plebejuszami opłacali ten podatek i w Uniwersytecie r. 1775 zniesiony jest ten podatek a na miasta tenże podymne Jeneralne zdymało

o tym postanowiony on iest Królestwa rzeczowi Poznańskiego z r. 1818 w Nrze 9 s. 21.— byty iesze inne podatki z natury swoiey nieustałe, iak Marcin Gallus pisma za Bolesława I de servitiis determinalis rzecz wnosi, ale determinalne do tych należą opłaty Sądowe tak wyższych, iako i policyynych i kryminalnych, dawnowiekie uznawane dochody Monarchi, za tym mamy przykłady że opłaty Sądowe były uznawane i pobierywodzone Sądowi i Monarsze te opłaty pobudzały Sędziego do pokapiania winnego gdyż za zawrocie kraiu rzeczy złych kar, o tym II 1, s. 10. 12 i 13 przekonywa, że opłaty były uznane zapieczętowanych lub fałszywych lub tez bydź fantowano za kare, lub niemiał czym kary sądowy zapłacić tez ztąd związanym i przeciwnikowi wydawany na wyrobek tez zbywszy ruchomości. Na wiekie za zbrodnie były konfiskaty majątku na rzecz Króla na rzecz Kraiu, na rzecz Miasta, Kazimierza W. przypisuie za złych zaborach trzymać ich trzeba zdobyć ruchomy ich dobytek tez te nieuiszczone opłaty z dochodzono na ruchomościach, obdarzano zabrami i egzekucyami opłaty Sądowe w tych dobrach, zdarzało ich że panowie zwykle uchylili carowi czynszu zapłat Sądowych Na Żydkach i tak Bolesława Chrobry ustąpił Klasztorowi Tynieckiemu opłaty 12em marcas za głowę zabitego. Bolesławus Gallus Na Cystersów w Lubiążu uczynił w wszelkiej 1173.
Sądownictwo Opatowi gdzie zato o uczciwą głowę lub rękę wskutku zaś opłaty miały bydź ustanowione

Klasztoru

r. 1387 Jan Starszy S. Marco. nadaiąc pr. Chod mieście Dobrom pozwalanym przez nobiles viros de Klodno Panowie takie uwolnienie ze pozwabami wszelkich sprawy w obwodzie dobr sądzić, ratibadzić wszystkich i Kmiecie Szubienice, wszelkie zbrodnie i wyskoki karać, bod chociażby te zbrodnie zasługiwały na utratę życia lub członka jakiego członka znajdować się ten przypisej w Paprocinego herbach Rycerstwa Polskiego — o którym causa magna et pargua na to dopuszczenie (wszystkim przykładzie znaczy dudemy causa de perussione de contentione de suspensione Jan Starszy K.M. wprzypisem Na Pn. Sabowic r. 1423. mówi in omnibus causis tam criminis quam pariis scilicet furti incendii homicidii etc. inne byte causa pardy — wprzypisem r. 1263 Na Pn. poznania przez Przemysława i Bolesława czytamy advocatus infra circulum anni tribus ex Panuiący odpuścili swoie dochody Advokatom Wojtom. Wojtowie zatrzymali sobie dochody ze spraw o dzieciństwo, zgwałcenie, etc. ze sędziowie za. sem całą opłatę sobie zabierali świadczy Ogrodnik. wszystko to nastało po podziale kraiu czego mamy ślady w Na. Kwidzinie za Wyp zkarzy on się że wymowano czynsz 6, 30 lub 40 wołów za. bieżano za nieuiszczenie się wsądzie lub większe. stwo wzytkiem zapłacone, mówi że wojny czynią obdzielny a obdzierad do naga koupa i to sobie zabierad ze sędziowie pobierali przysiężne ze brali od kmiecego wyrobku (kres chmie lub bresne). świadczy Appendix in jure Culmensi Somersberg i Ogr. 1 na D. 22. lubo tę opłatę

Kazimierz znios

ziawiła się pod imieniem pamiętne (memoriale) we kwarcie Appellacyi brali Dziesięcioro opłatę, i to im appellacya przypuściła, kwarimierz lw. przymusił do zwrotu wraz zwłoką piętnastu złotych, ieżeli by appellacya pokazała się sprawiedliwą V. 1. str. 42. Na nagane woyskiego Kasztelana Chrzanowskiego miało być dane futro granowe, za nagane Woyskiego Kasztelana Sandomirskiego lub Lubelskiego futra popielice, za nagane woyskiego Kuiawskiego, gdyby tam futra popielicowe miały być dawane, za nagane woyskiego Krakowskiego i Sandomirskiego miały być dawane kuny. Podkomorskiemu futra lisie, Podkomorzym Cyrzyckim, za nagane woyskiego Kamienieckiego Cyrzyckiego, za nagane woyskiego Sędziego Kasztelańskiego Pomorskiego futra baranie lub stanowić kwarimierz lw.

Jeżeli nagana była sprawiedliwa to appellacya musiała zwrocić tę opłatę wraz z zwłoką piętnastu złotych V. 1. str. 36. i 43. Ustanowił kwarimierz lw. przy końcu tey Expedycyi w kwocie tey opłaty. Na sądzenie należące się jako też należytości. Na innych expedycyach iako to podkomorzych woźnych pisarzach, na woźnych oprawnych zamknięcie zadawanie i pozieranie grabieże dworskie oprawnych ich ściąć przypadki i złoić kar od najmniejszey do nayważniejszey i ustanowił podług następnych stopn. 1mo trzy pertones dwa złoty ma być jako kary najniższe V. 1 str. 42. 2do sześć marek Cyrzyckich za plandze ewulsione za wyrwane krzewy, pro violenta ablatione nec licet sub za zabranie gwałtem rzeczy drugiemu choć by do siebie należącej

3° pięćnaście grzywien ustanowił Kazimierz W. V. 1 s. 13, 36, 37. za sprzedaż bydła przez sąd zawczesnie uczynioną, równie za złożenie się do sądu i ostatnie niestawienie, nieprzyzwoite, także za niesłuszne oskarżenie, zapozywanie, niemiły za przywodzenie sprawy bez powodu, za sprzeciwianie się sądowi w fantowaniu równie za niesprawne fantowanie, za brzemia i obelgi słowne uczynione o długi żydy pochodzące za grabieże podczas pospolitego ruszenia, za wyjęcie sprawa była opłata pięćnaście dowodzi to Vp. 1 s. 5, 8. 9, 11, 12, 13, 14, 32, 34 Ludzie że ta kara czy nosiła 15 grzywien, s. 36, 37. — 4° iest kara Siedzenia siedzenia marcas groszorum ta, ustanowiła Kazimierz W. za nagłe skłaniawiorocznego ex 5 daley kara iednodziesta Stat. Kazimierza Przydania Kanarskiego. V. 1 s., winney edycyi iednadziesta. Ta była kara za ranienie tego wdzięku ustanowiona przez Kazimierza W, kara 80 iest na rzecz skarbu pro pinando pro violentia pro hypotio in strata publica communio pro vulnerationem i edictio facta et pro inobedientia contra judicem ~~contra~~ V. 1 s. 13, 5, 33 ta kara była najwyższa kara pieniężna, między opłatami pieniężnemi 6° iest pomocne czyli jamowe to nazywano inaczej powołanie (adjutoria, adjumenta, auxilium) były to składki na wyprawy wojenne, na wykupienie z niewoli Książęcia Królewskiej, ludzie na wesela rannie Królewskich córek, przywileiu r. 1413 wyraźnie takie składki zastrzega, pod tym nazwiskiem uważane nie były były wszelkie składki pieniężne 7° godziwe czyli godne, Naruszewicz w S. 2. s. 86 wyprawia ten ani ten ani Linde oświadczenia zaświadczenia tego wyrazu zdaie się że składki na wesela Królewskie miały to nazwisko

przywileiu z r. 1418 K. Mazow. Jana Starszego mówi wyraźnie o składzie na każde wesele po 40 kop gr. praskich. Ryga była zaprowadziła w Polsce daniny z pewnego rodzaju dobrowolne późniey zamienione w obowiązek składu na stół królewski i to może nosiło imię godźnego, prawdą jednak convincie. nalia zagranicy, godźnego miało nazwisko —

8o Item Theloneum Bolesław Śmiały ustąpił michom Magistratui medietatem theloneii in Flamine Póz (Długosz T. I. s. 288.) to dowodzi że u nas cła były wcześnie zaprowadzone, panowie zaś późniey nadawali osadom miejskim pr. gubernatora cła, uwalniali zagranicznych od opłaty cła na pewny czas lub na zawsze, przywileiu Ks Poznania r. r. 1253 stanowi Theloneum claqua libertate per medium solo at, r. 1317 przywileiu dla Lublina zawiera uwolnienie od cła na zawsze dla mieszkańców tego Miasta, przywileiu r. 1257 dla Kralewa przez Bolesława Wstydz zapewnia wolność od cła dla Kupca na zawsze a dla mieszkańców do lat 10ciu miesz Kraiowcom §. 2. —

9o Skąd czyli z jakich źródeł opłaty te wpływ wychodziły przeciętnie jakie wyszczególnienie kupy lub cudzoziemcy od bezpiecznego przeprowadzenia przez Polskie przez kraj, na ich niekiedy drogach pobierania. czyli przeprowadzał przez kraj. Opłaty te były obcięły pod imieniem jus Ducale, i jej terre. Cła także od W. 12 były obejmowane pod imieniem jus polonicum, postępowania Króla W. i jego następców były dla nas wzorem, Chrześcijaństwo, skasowanie zlesaw. wszystko to ustanowiło naśladowanie po Bolesławie Z tak też dochody zmiejszyły się Nagasta niemogąc sam mieć wkrótce.

mac

przyczyny do ustania dochodów tych 1mo byli uwolnieni
włości Duchownych od Jurysdykcyi, wż Bolesława /
czynił duchowieństwu takowe dary Kromer. s. 603
Lubieński in vjere podług. v. 306 Łos i Długosz
za przykładem Bolesława posłu i szyi nastąpiey rabta
dali klasztory kościoły i kojnie ie obdarzali Sommersb.
S. 1. s. 894. Władysław I. W. Polski nadał Arcy=Biskupom
pom Gnieznen. i Biskupom Poznańskim pr. bicia pieniędzy
i pr. polowania, oprocz uszczęśliwia mieli te dary
kościołom Łos ze stanu się pewnością do rozpragnienia swo
bod danowi Rycerskiemu, a tak mieszcz. Krakowscy
mieli pozwolenie wywyższania przeciwnych cesarzom
wszystkich nad siebie, staraniem o pomnożenie tych
swobod, zrodziło Arystokracyą. Mieszysław ilosy
był powołowany i oddalony stronnictwem Biskupów
i Wojewodów Krakowskich, Władysław Łokietek
tego samego doświadczał. Kazimierz W. był
wyższy nad wpływ możnowładców, rozszerzając
od 12 W. te pomnożone wszystkie i szlachcie i rycerstwu
podobne swobody jak dawniej duchownym świadczy
Długosz i Kołudzki T. 2 str. 110 i 111. — 2do przy czym
uszczęśliwia była od W. 12 w lokacyach nadawanych
pr. Niemieckim Włościa i Miast, do prawa Niemieckiego
dali sami wsady na pr. Niemieckim panującym przez
te nadania pr. Niemieckiego zwolnione wolne od
powinności, danin, obowiązków, niemieckich
bowiązków jak ad exercitum, ani do straży, ani do gro
wód ani sieci wogóle byli wolni od wszystkich
powinności jakie były przywiązane do pr. Polonicum
gdy w 13 W. kraj przez rożne napady i rozruchy był
spustoszony gdzie niegdzie rozpuszczyła zakaz

wynikała potrzeba onych zakładniania, nademiąże
zgasłych Monarchowie wszelkim chętniej po-
zwalali osiadać na pr. Niemieckiem, nadania
juris Teutonici były nazwane nye jus nowi forense
w Szlązku, mianowicie Neumark zgasłe wo-
dzenie nadane Lego pr. Niemieckiego, u nas często
rozwić się jus Corcinense zkąd zapewne że Korczyn
był wcześniej w dawnych dokumentach tem pr. nadany
zawierały te nadania wolności od obowiązków y
nadawały pr. do dobrodziejstwa Sądu i Urzędu rzyc.
między samych urzędników wybieranych.—
Sołectwo jako kultura i dobra skarbu Lahi i dusz woj. o sołectwie,
słowy był swobodny, bez jakie kmiece Lahi i ten skarb wojskowości
w Lechy Epoce do świadczeń rozmaitych zmiana
uczynienia przez Książąt były zapisane tylko
czasowe, Bolesław I przywrócił urządzenia Lu-
mowita zastosował obowiązek służby wojskowej
do pr. dziesięcia ziemi i do ilości dochodów płacy
ze Łanu Gall mówi że Bolesława I było
tyle rozkazów ile za Galla było mieszkańców
Gall rzuc na Bolesława III pr. ciąd słowa tego za-
tempore Bolesławi I Polonia milites habuit
quod hominos ejusdem generis apud nos nunc sunt.
Obowiązek służby wojskowy był ciągły. powodząc
Bolesław I
Grody przez siebie założone ciągle zatoga-
podczas wojny każdy zdolny do noszenia broni po-
siadający ziemię był obowiązany stawać do boju
Gall świadczy że Bolesław starał się usilnie aby
jak najwięcej rycerstwa pozyskawszy przywiązania
mógł zwabić nadziałał im dobra pod obowiązkiem
gotowej służby wojskowej na każde swoje
wezwanie

ciwze ze Kwarimierza ten ślad Dobr bona jure militari
wynoszą Bolesława ad agreste na Rycerzow nadawa
ich Balleo militari ad bona jure militari consti
tuti Długosz i Gall to pozwala ad czasy naszego
Bolesława I takież czynili nadania co świadczy
Paprocki na str. 364. Le passowania balleo militari
cingere brwato przez cały ciąg tey Epoki, byłe może
jak Karol M. z 12 wiotek nabierywał 13te cudzego
zbrojnego byłe może że i Bolesław I tak uczynił co
do jazdy, prawa tego był że Bolesława I obowiązek
wtorzony na Mieszkanow Miast do służby woyska
wey pierwszey, poźniey Osadzanie i Mieszczanie obo
wiązani byli walczyć pieszo gdy walka toczyła
się w publicznie, taki obowiązek wzmiankuie
przywileiy Bolesławi alti w Sommersbergu T. 1. str. 864.
podobne zastrzeżenia względem pierwszych zawiera
przywileie dla Poznania i Warszawy ——
Słowo miles w tey Epoce miało rożne znaczenie
1° oznaczyło ogulnie każdego militarem co na
tylko rycerze ale ich orszak i cudzy mieszkali wy
konywał stąd tego rzeczownika w Statu Wiślic T. 1.
str. 33 szczególne znaczenie było tego słowa w ich owa
to tylko rycerza pasowanego. który był nadany
balleo militari i bona jure militari pozniedaw
no podziałe Braque Rycerstwo skupiało na swojey pow
łoce gdyż ziemia zwiększem dziedzictwem lub Lenowdą
na drugich naprowadzeli; wzdow u nas były ro
zmaite stopnie tak jak i na zachodzie Sa woyane
mone w Statu Wiślic. T. 1, str. 37. — W stopień
byli milites famosi z loricati ki pasowaniem ubo
wiel dobra nadane i w byli wrotem Wojska i
pierwsze czyli wboju sztandar

Stąd Kazimierz na mianie ich alias Szlachcic
nazwisko loricati pochodzi zkąd że chcąc być od-
mienni odnale nie zelaznej zbroy obrywali się
pancerzami, lyrysami które się zwały lorica
aż do Bolesława II ke pancerze się utrzymy-
wały od Bolesława zaczęło ke zbroje zarzucać
a używano trojakich — w 2m rzędzie szlachc.
peati, Sculiferi, Armigeri lub Scarlabelli lub
nieliudy zwani Familiares po polsku Łowa-
rzysze lub geremiawie albo piechoty o tych
wymianie Stąd Wincenty i Kronikarze
nasi Sta. Kazimierza na K. 10. Długosz pod r. 1162
o nich wyraźnie, Kowarzyszyli mieli famosi
powod do tey kowarzyszenia być lub dla mandi
lub dla usługi dla wygody, lub dla obrony. mogł
być i wzięli kowarzyszący mieli swych pachołków
ci niemogli przy mieli famosi stawać ale
za nimi. byli utrzymywani albo przez rycerza
którzemu kowarzyszyli lub przez wypodkowa-
szy że ko było i ona za chodzić można się przekła-
nać przy. longych Longobardzkich liczba ich była
znacznie większa od loricatorów, bardy loricator
mieli przynajmniey 2ch pachołków a bogatsi
i więcey Marcin Gall wymienia aż wiele lori-
catorów i ich peatorów wymienia więcey ostatnich
Gdzie postępowaniey szyle stanowili mieli creati
że sadzano z do emelone chłopi na koń wza-
dzani o tych mowi Sta. Kazimierz ale jako
o rzeczy od dawna ustniejącey zapewne od Bo-
lesława I, ci rzadko używali się Simplices
V. I S.A. wzięcie wprzód Bolesława I
wyżey za rzeczenie

Bolesław I. Świętopełk na Śląsku przywrócił
pierwszy wojskowość do dawnego stanu, Kramer
dlem nowi qui primus ex nobilitatem ex censu
pro magnitudine possessionum et reditum descripto
militare jussit cum vitio anlea nobilitabant.
Te słowa znajdują się S. 273 tegoż samego Kazimierza W.
wszystko w Polsce wskrzesił urządzenia Bolesława i
Kramer tak mowi: militiam suo possessionem
beliciam qui, libera et arbitraria, tunc erat pro
modo facultatum sive reditum cujusque. Te słowa
są na S. 622. ze Kazimierza W. i tak to wszystko
prawdziwe to i Stanisław Wielicki dawniej bowiem
że kmiecy posiadali ziemi że nawet sołtysi czy
wiejscy czy duchowni a nawet sami duchowieństwo
jeżeli posiadali grunta winien się służbę dla boju
V. przy. 1 s. 5, 43, 44 i 102. niewiadomo jakiej ilość
gruntu lub jakiej ilość dochodów chciał mieć za normę
dostarczeni się mający tych wydziało na pospolite ruszenie
z W. 15 nadania Kaz. Mazowieckiego stanowiła,
w tem następne odnoszące się prawidło, że ci którzy
lubo 10 mansis mieli być dostawiany zbrojny
i wydziele stanowią, zwarzem gdzie się zbroj i wartość
koni te przypisali znajdują się wydziele Kazimierza
regni polonie et magni Ducatus Lithuanie Dogiel
s. 36, 47, 50, 52. 54 i innych w 2m alfabecie ar.
kuszy, podobna powinność wkładał na przypisy
Krzyżaków r. 1233 znajduje się in expeditione jerusa
culmensis widzimy się i Kazimierza W. urządza
aby z 10cu wioski był dostawiany zbrojny wydziele
oprócz tego rycerstwa zaciągano na wyprawy kosz
tegoż innych kmiecych, i tych tak zwano służebnymi

Bolesław I wyd Niemcow i Węgrow do wyprawy
na Ruś ten rodnieyn pobierał zoło, i zyelicoad
wdział zdobywszy, nad całym wojskiem hetmanid
Monarcha lub swego zastępstwo lub wrazem
z nimi Wojewoda, Wojsku dzielono na pułki huf
ce chorągwie miały sołtmałrzow setników pod
setnikow, dziesiątników wzorem obym. Woj
sko krajowe w tey Epoce erto do boiu poloże
niami pod pewnemi znakami, ktore później
zepewne na pieczęciach i hurely się przeniosły
że u nas te herby były wzyte mamy dowo
wody. w wyprawie Kazimierza W. na wołoszczyznę
utracono trzy chorągwie Krakowską, Sandomirską,
Lwowską. Ten sam rzwyczay utrzymywał się i pod
Władysławem Jagiełła. Kazimierz W. wołoszczyznę
Wilki. ogłosił aby każdy zdwie trzymał się certi
versi, zagrożą mu nieboszczym się utrata
konia na rzecz skarbu. tak i ale poprzedniey Epoce
groziło, zdobycze były celem boiu tez cele były wojny
i wtey Epoce, najlepsza uzyskia dostawała się Ho.
dzono były wię wojny zamięte, abym bardziey te
wojny były niszczące ze Dabi Książęta niemogli
dać odporu Tatarom i Litwinom. Sojusze trak.
taty stwierdzano przysięgą, takze zwierzchnicy
innow byli dawani zakładnicy, zaślubiny między
monarchami. Traktat między Leszkiem Białym
a Konradem r. 1205 był zagrożony bałaszwą. Kazd
Kazimierzem W. były krabaty zaprzysiężane na
przypadek złamania bałaszwami zaostrzone
co dowodzi słabości Rządow ulegającyeh duchowym

o Sądownictwie.

Sądownictwo za Gminowładztwa było przez starszyznę wybierane ważne, za przyjęciem Chrześciaństwa i ustaloną Monarchią dawne wiele spostrzegać urzędów sądowniczych a zarazem w Lechowa sądy sprawowały. — Naruszewicz w Dziej. N. P. T. 2. s. 254, T. 6, s. 182 i nast. i s. 194. — Steiner über das polnische Rechtsgrundsätze Nemine contradicente nie pierwiastkowe w Berlinie r. 1791 st. 45 i nast. Był on prof. pra. Polskiego w Warszawie za Stanisław Augusta. — Dzieło Bandkiego w Wrocławiu 1820 s. 9 i nast. — Rozprawa o Notaryacie w Pamiętn. Warsz. T. Niedzielskiego 1815 z listopada s. 82 i nast.

o Urzędach Sądowych

Wzrzymy się autorowi danych nam niejakich wiadomości o Sądownictwie, Wojewodowie, Kasztelanowie, Starostowie, Monarchowie wtedy Egzekucje sądy sprawowali. Bolesław I miał 12 asessorów z którymi rozprawiał sprawy, byli oni od Bolesława na wzór Lombardów zaprowadzeni, jako był też Wojewody wiadomy Długosz, wspominając o pogromie Wandy podług liczby 12 tam było wybranych 12 Wójtów i ze tym Sądy Wojewodzkie w Wojnie dowodztwo było powierzane bez wątpienia musiał być bardziej ten wzmianka dowodzi bo też nie od razu, stało gminowładztwo bez było przerywane mowi Długosz dalej gdy za suchodo illo tempore iterum et multas successiones traducta etiam in hanc diem apud Polonos manet etc. Gdzie bierze Prowincja ma swego Wojewodę od skarbu płatnego bardzo rozpoznanie i zarządzenia sprawy wszelkie ziemi sobie zdolnymi sobie urzędnikami. Podobnie ouzzeni

wyprowadzał na wojnę wszystkich przeciwko wojskiem
niemu na wojnę łowczy ziemski wyzwolany ma
krajów ieśli chcą się usprawiedliwić dawszy
aby ich nikt nie napadał, że do niego należy
mianowicie wojennych odbywać zgromadzenia
wszystkim województwie, a urzędy sprawiedliwości
miasta co kolwiek tyczy się dobra i porządku
wojewodzkiego, albo sądownictwo należy za
Kolestawa III Długosz s. 332. lubo wyraźnie
sam panujący po wieczach przewodniczył podczas
urzędu. Co województwo sprawowało Długosz
mówi ze sprawę S. Stanisława Szczepanowskiego
o które [przez Piotrowina] sądził gdyż to była
sprawa ważniejsza gdyż to szło dobra, było
więc wojewodowi najwyższemu przełożonemu gdyż
przełożonemu miejsce panującego byli zatem primi
inter barones, mieli nawet głos w Sejmie
sądownictwo cywilne lecz ze wojenne także
przewodzili musieli mieć przed swoich za
kłopów przywodzi Kolestawa i wszystkie
de Judiciis palatinalibus i o szczegółach, a za
kłopy były zapewne powszechnem zdaniem
sług, wszystkich panującego wojewodowie
oprócz sądzenia sporów, swoją powagą upo
ważniali oczy skończyli spory lub nie dział
Lubopirskich w r. 1688. wyprzedzony odbył się
przed Sieciechem wojewodą [sandomirskim] — kwit
i zapis summy 100 grzywien zeznany w r. 1176
zeznany został przed Mieszkiem wojewodą Krakow
skim, kwit i zapis summy posagowej na 1284 przed
Leszkiem wojewodą Krakowskim

ciągle powaga Wojewodow trwała pod Książętami
do znaczniejszey powagi doszła trwała ta powaga
ze Kazimierza W. w dowodzi że Sędziowie y Ławnicy pod
Sąd Monarchi lub Wojewodow należeli, po podziele
r. 1140 linii przez Bolesława III byli Sędziowie Sy Kulawi gdy
niemcki rządnego sądownictwa. Kazimierz W. usta
nowił aby ieden sędzia był w Ziemi Krakowskiey i
ieden w Ziemi Sandomirskiey i żeby ci mogli rozpo
znawać sprawy nawet i te które Sędziowie Monarchy
rozpoznawali dzisiaj więc wiadomo iż ci sędziowie
zastępujący Wojewodow władomictwa, nielatwy
piérwsze domyślamy się że ci przedtey Sędziowie przed
Kazimierzem W. niebyli, lecz to tylko gdyż wyraźnie
dowiadujemy się ze Kazimierza W. wszystkich podobnych
Sędziów zbasował wyjąwszy Krakowskiego i San-
domirskiego. w 1306 znaydziemy Sędziego Pomeranor.
rzędnie urząd oddzielny od Wojewody i Kasztelana
Długosz T. 1. st. 911, 933. Od Kazimierza W. sądownic-
two Sędziowskie na Sędziów i podsędków Ziemskich
wszystkich przeszło, sądownictwo zaś Sędziowskie nie
przeszło na Sądy Ziemskie i Grodzkie na jurides
et subjudices Castri — Jeżeli zaś od powiatu były
Kasztelanowie oddzielnym urzędem od Starostów
przynajmniey wtey epoce ten podział nastąpił
Kasztelanie i ich sądy dopiero za Bolesława V na
ślub, przysłuchy tego Monarchy wszystkie sądy jurid.
castellanorum, — Kasztelanowie jako urzędy ziem
skie Grodów i razem pewnego obwodu Grodowego
były przeznaczeni do sądzenia Zabójstwa W. i S.

były mocen wtych karach wskazywać na kary
pieniężne i potencyas było zpór rozpoznawać
gdy kto się uskarzał bez ex officio nadziałał
niemiał sądowniczego sądownictwa Kryminal.
nego i Cywilnego ani Policyjnego, przed Starost
stem W. były Castelanei regales et alios judices
o tem wspomina Starodawne Statuta Vol. legu.
Stefner w swéy rozprawie mieni iako te wątpliwości
Domarzy ex eo tytuł Castelanei alios judices
Bolesław I miał był nadać Prałatom wielkie
przywileie ale i Castris (Długosz) np Brzesku r. 1304
było grod należący do Biskupow Krakow.
Starostowie byli sędziami przy
czynnemi kryminalnemi lub policyjno kry.
minalnemi, Nadzwyczajnemi bowiem byli za.
mi Monarchowie lub od nich wyznaczone
Osoby ex sędziowie przypadkowi mogli jednak
castri capitanei skąd sądy starościńskie do
najpoznieyszych czasow nosiły imie judicia
castrensia capitanea Sądy grodzkie starościń
skie. Imie capitaneum zapewne dopiero weszło
od czasow Kazimierza Sprawiedliwego a to na zpo.
sob zachodni gdzie ad capitaneum należała zpo
łeczność domowa barona ex nad miesznańcy do
tej zpołeczności, byli oni tedy w niemocach zaw
sze obywatelskim na gwałty i najazdy ze zwis i urzą
dzenia Castri byli zawsze kryminalnym przy
łożeniem Statut Wiślicki w D. I. v. 46. 53 jakie zaś
ad capitaneum sprawy należały dowiadujemy się
z Ustawy Wlady. Jagiełły r. 1420 znajdującej
się w D. I. v. 78. Statutu ad nobus gwoli ch

pro violentia foemineae pro depredatione aeraria publica
pro incendiis et immissione ignis pro violentia dom
liis invasione. w tych to sprawach oni dzieci lew
poprzy mieszali gdy nawet wszystkie nieprzy
1496. mowne w skwierdze Wacława Albrechta i Ale
xandra wiekszych ci Monarchowie surowo im za
karzą, mieszanie się w sprawy niedonich należą
gdy autor artykułu judicii castrensis wyprzedzających
prawach były umieszczane vel dyplis. foeminae
raptus. w konfederacyi r. 1588 ieszcze wzmian
kowane homicidia, ale sprawa należąca do
starosty lew. to powszechnie nabyło artykułu ju
dicii castrensis lew. należało do zaczęcia kazi. Volani
mylnie wydanie prawa pol. przez Konarskiego
i Katarzyńca wszystkie w V. 2 v. 1055, 1096 ces. znaj
dzie publice ad pote homicidio ale dzisiaj homici
dium ad judicium castrense, Kawadrlu jest zaczęty
do K. dzisiaj homicidium za zbrodnie do rozpoznania
Sejmowego. Owa więc autor artykułu Kalego był
były skarosłom porucznane za śmiercią grabieżem
majątku infamia, jako in delictis privatis, dary wy
rzane były przez Starostow w Polsce a w Niemcach
przez Grafów to obejmowano pod nazwiskiem
(der blutbann) wykonywanie wyroków przez ur
zędy wydanych służyło takze Starostow ci zlego
nazywali się Starostowie wszyscy brachium regis
gdy się Starostowie zbogacili judex castri byli za
niego sądownictwo odbywali, pod starosta miał
wiec do chodów lew. dostał mu się sądownictwo
wypodziale Grodowe bo do chodami sam pan się
trudnił gdy te sądy miały dozy dozrzymane

Sędziowie niemieli wielkiey nauki potrzeba
wiec było pisarza który nosił imie Notarius
scriba lub scriptor a tak ułworzył się sąd
grodzki złożony z podstarosty Sędziego
i pisarza, nielandy Lapitaneus miał usta
wę sądowa, Starostowi grodowi byli w kto
rych jurysdykcyi było sądownictwo grodowe
Starostowi niegrodowi były takie dobra krolew
skie w których niebyło sądownictwa grodowego
to się tyczy Lamerarii et sub Camerariis
byli oni ekzekutorami krew tylko wyrokow
wych byli oni przeznaczeni do wypisowania gra
nicznych od wsiadow najdawniejszych to
sądownictwo mogło pochodzić zkąd że porozu
mowo sprawy o grunt należały do monarchi
a gdy Monarchowie niemogli wydołać wo
porządzać tę władzę Chomorniczom i podsto
rzym v. i — z początku dawano takowe urzę
dnicy obierali panowie y w prowincyach
bierali Na wymiarze sprawiedliwości, Kramer
twierdzi że u nas Lechi miał to zwyczaj, o Bolesła
wie I mamy świadectwo w Gallu historyo
rzanie to poświadcza, bydź może że Bolesła
wowi w tey drodze towarzyszyli wow 12 con
siliarii za Bolesława i sądownictwo było
jednostajne i dla wszystkich mieszkańcow
jednakowe obmyślał on dla wdow sierot i inne
Letnich obrońcow i ze swego skarbu ich płacił
do tego sądownictwa nayiwyższego ex tyczyny
od Wojewodow Kasztelanow i Starostow
jako drogą Appellacyi gdzie Monarcha przez dawał

na tych obwarzanch traktowane były i sprawy
publiczne nasze na sierdz[ą]cym Kazimierzu II ce
rzycy i Kazimierza W. wielkiey sąd ten na
rzycad ten collegium jenerała a to rzepewne z
pochodziło ze nom Monarcha wydał wyrok by
naredzenie poprzednia, takze Termini jenera
lskich głosek a to zkład ze zapewnych miey[sc]a
i zwyczaich ten sąd ten odbywał, takze głosi
jenerała a to zkład ze za zgodą ważnych
zgromadzonych osob nadawało rozporządzan
takze Seruitia dzien mianu ze pewne wyzna
dney powinni ten sam zasadzał i powin
ney radą biskat, do tych sądow ezty zagany
od Sądow Grodzkich jako do nayważnieyszey Izby
ey i ten zarazem były te sądy nayważnieyszą władz
w sprawach tak bydł. iak i Criminalnych
ktorych Monarcha chciał być sam sędzią to
w tych takze ose Articuli gwałtow Starostom
niepodawały iako tych takze nienależały d
dzierzawcow i Kwartelanow ktore w sprawie S.
nikawa Szczepanowskiego sam Kazimierz III by
sędzią iako w sprawie te samey Heredytarza
gosz ze Dola S. Stanisław, Kazimierza W. wyłą
gnęli ten Heredytarzom zpod sądow swoich
wodpisałych zachowuiąc sobie rozstrzygania
w tey sprawie a ieżeli by sam niemogł ze dodał
przemu uwiadomiaiącemu gdy ten sprawce
C Baranek. wzgardy obrazonego maiest
tu i zdrady leżeli w tey Epoce i pozwany
był wyznaczany ad przysłuchaniu do tey
podług Dat iudicium extraordinarium a rege
locandum

V. 1 s. 153. przy schiłku ley Epolii nauy wały
ze sądem Wieczorym bardzo sądy ukorc się sądz.
bywały pałacinod et Baronu prdrenbe
wyraźnie wiąz urzędników rządowych rzecz.
pnących Monarchę nagana od takiego wy.
rolu wojewodzego nieśmiała takze miejsca
o ten swiadczy V. 1 s. 42. sprawy Mola.
nyczne z 42 znay dują się dowody. Długosz w
Żiła S. Stanisłai r. 1046 na str. 54 i 54 mowi
że sądownictwo Wieczowe przeszło na woje
wodow jako namiestnikow Monarchi tak
dalece że na tym Radzie Wojewoda przy.
dawał że sąd ten był nayważniejszy, że
że sąd ten odbywał się w miejscach rozłożo
stych nad wodami tądami i lasami aby
nie zbywało na opale grzewcze — były tu
w tey Epoce rożne sądy wyszczególnione
wyżej wytaczane przed królewskiego sądownictwa
wskutek przywileiu były także które mogły
zanosić appellacyą za granicę lub bez wiedzy
do tych należy sądy Duchowne czysto
i Żydowskie — to się tyczy Duchownych. wie. I co do sądów
my iako uległość Bolesław I okazywał Du. Duchownych.
chowieństwu czynił mu znaczne ofiary bez
za niego niebyło czystego sądownictwa du.
chownego Sam król sprawy tyczące się ducho.
wieństwa i kościoła rozsądzał w swoim
Marcin Gall. Naruszeniu wtym mieyscu
znayduie po rządach odwołanym kościelney
za Bolesława I wzgranicy przeszłey bez
Naruszenia brał to wszystkim znane

Mcu

Sądownictwo Duchowne odbrzidlne dopiero na
powszechnem W. P. unas nastało Henryk Król Lisz
Abp Rzeszy Opiezinskiej wyprowadził do Sądownict
tenyt, on wszelkiego starania i nabywania i
rozprzestrzenienia przywileyow dla kościoła
duchownych, gdy chciał by do sądu powoływani
ich wszyscy inni wyjąwszy wiec Henrik Król Lisz
wyjąwszy Salwoy przywileyi od Kazimierz Polskiego
dla Zakonników i Klasztorów aby ci tylko do swoich
duchownych mogli być rozpoznawani, że zaby na
bieli pozwani do Sądu ani z powodu umowy
a to nawet choćby przed samym monarchą
nadto wyjąwszy przywileyi dla wszystkich podda
nych w dobrach kościelnych, potym udał się do
Rzymu i tam postarał się o potwierdzenie tego
przywileiu i powrócił zkąd tem i dla swoich
następców służącym bogatus nabył i zaczął
iak nayiusko ten przywileiu przywodzić do skut
ku, Długosz nawyrzekał od tego przywileiu wzno
sem, okazuje się że ten duchowny sąd podczas
podziału krain zgubił dobrą jurysdykcyą
dla siebie i swoich podanych, a przez to dobrą
powagę ten skan nad monarchą wyższy lub
przynaymniey równey, Henryk Król Lisz zwo
łał Synod na którym przyszło do wyłonienia
postanowienia Rzymu i uznał ich do przyjęcia 1197
do Ewangelią, że niebędą żyć z Żonami albo
nałożnicami i że zachowają czystość, ślubu po
wody, zapisy testamentowe zaty jako rzeczy zamienia
do sądu duchownego, a to od W. P. Kłada do pisyp.

dyktuja

się rozszerzała bo ten plan człowieka nauka a władza brania niestała ze zmianami brania i jego podziałami a ustawami Synodalnemi uprzedzali prawodawcow krajowe. ale jurysdykcya ta powoli wzrastała dowody na to są różne w Długoszu t. 1 p. 794, 795 przy Lokiecu key Epo. ki była tak znalazła władza duchowna Arcy-Biskup Gnieźnieński był arbitrem między Monarchą Biskupem krakowskim jak gdyby równy był monarsze i zawierał z nim traktaty w r. 1359 i 1361 spory o nadużycia Dziesięcin między Kazimierzem W. a Bodzantą Biskupem krakowskim Arcy-Biskup Gnieźnieński Jarosław rozsądzał rozpoważał Długosz w t. 1. przytacza ten wyrok idź on i w zbiorach Łaskiego i w zbiorach praw. Zabieraiący dziesięcinę szlach. ic lub czynszy gwałt miał być odkomunikowany a jeśli w 6 miesiącu nie wyskał się oczyszczenie to i jego poddani mieli rzeźbawać pod klątwą, kto zaś zabicie, rany, lub uwięzi Księdza ten będzie oddany Biskupowi a kościoły tego miejsca gdzie jure będą podlegali interdyktem a jeśli by złoczyńca uciekł mieszkaniec tego miejsca muszą przysiądz że nie mogli go ująć i kościół otwarty będzie a ten który miał być pod klątwą. Dziedzic który chciał kupić od Księdza dziesięcinę powinien się z nim umowić przed S. Michałem Jakóbem inaczej może Ksiądz komu innemu ją puścić co tylko się uprawia pługiem złego ma być dziesięcina dawana ukrzyżowy snopek, cebulę, mak

czosnek.

i przez to się sprawia bezmierne wyjątkowy bezpie-
sze laty rolnych 11 wiązku a pod rabunki 2 wo-
łu konopi ma dawać jako dziesięcinę bonorum
ieb res od tego wolny jako nieruchomości sprzeda-
że interdykt zniszczony na krakowie niemożności
gać na Kazimierz miasto także interdykt wy-
pony na Kazimierz niema się uciągać na krakow
i że wypłaty jeżeli by się zbliżył na komendarza
lub wszedł do kościoła wozami Najpierwszeństwo
należnego nabożeństwo na natychmiast być za-
wieszone, należnie że zwyczaj krzyż Dniów ego
interdykcie w miejscu gdzie by wypłaty przyszedł
niema być we zwyczaju nieobliczając się nad
ustawom Samego Rzymu, włościanie r. 1821
zrobiono ten wyrok wobec osób tylko
osób duchownych. — Podczas kompromisu wy-
wypisu ich interesta się interdykcyi Duchowna
go dowód w Długoszu i w Dziele Jerzego Radego
polskiego, rozpoznanie szlachectwa niepraska
drogą do sądu przychodziło Dziesięcina była wolna
od szlachty i niewolna do której plebejusze byli
obowiązani) stąd duchowieństwo uważało się
w ten punkt, rozpuszta urlopy do sądów ty-
nemi. Jeżeli by sprawa była duchowna lub za-
wiązana lub w było związku z dziesięcin
między klerykiem a świeckim do sprawy należ-
ty do Sądu duchownego w Wolnicznie P. C № 40
Długosz w T. 1 mówi że od tego kompromisu się
Dowództwo Duchowne zostało upoważnione
w wykonywaniu wyroków niepotrzebowało
Sądownictwo

pośrednictwa ani pomocy świeckiej, albowiem stały się polegającemi na głosie sumienia prawa. Sądy żydowskie były wprawdzie 2 Rady Żydowskie
duchownem żydowskiem aż najwyższy sądzący
Izraelowej powierzane do stanowienia przywileju
Bolesława K. Kaliskiego — potwierdzonego K. Litwy
rozpoczynającego się przywileju do Litwy wsze
i za Zygmunta Augusta ich przywileje po
mnożały się nadal on r. 1581. wydany
znanem in omnibus causis et excessibus
judeos vel urbe pellere vel etiam vita privare
et ut nulla prorsus difficultas a moderno pelatino
Krzyżtopor Wojewoda W. Polskie do uczynienia nad
wytworzeniem tej ustawy był komisarzem
Królewskim — to do sądów Radnie wszystkich
Tejlonskiego należy ta Rozprawa z roku 1780 Rady ora-
wydanych we r. 1872. Każda Gmina na pr. Nie- Inne prawa
mieckiem Wójtowstwa miała Sołtysa Miejskiego Niemieckiego
swojego Wójta którego to urzędowej było obcia-
nie zwykłe z innych urzędników, zwykle bowiem
sam przedsię jednak ten korzystny obowiązek
narzucano zabużnie Sołtysom Wójtami, Sołtysi
i Wójtowie mieli pomocników przysiężnych
ławnikami, lub rajcami przez
wybierali. Sądownictwo to było rozmaicie
wytłumaczone a to podług brzmienia same
go przywileju nie wiadomo, mieszkańcy
ey co roku wybierali radców ten gdy ci
pod przewodnictwem Wójta Adalberta prze-
ciw Sołtysom bunt podnieśli; Sołtysek
ten wybór przeniósł na Wójtowo. Krakow-

działo się to r. 1312 i 13 Dłuższ. Wójt nazwa
prosdad ustanowiony przez Robertawa Wsby
i wtym roku Królów nadano pr. niemieckie
i po innych miastach nie obyczajów
to tylko się działo po miastach znanych
mniejszych rzeg nazywali się sołectwa
(sołtysy) Wsady pr. Niemieckim nadane od
wały sądownictwo przez osoby
sądy zaś appellacye za granicą do Wali i Mag
deburga. Kwiecień W. wznad najprzyzwo
łość i sołtysy z tej appellacye Na dworach po
danych r. więc 1356 na przedaniu ustawiono
S. Franciszku odbytym do którego wezwano
te sołectwa Wojtów ich należało rozwa
te appellacye a to pod konfiskatą majątku
postanowił pan w prawie Królewskim
wyżny Dz pr. Niemieckiego z ich słapy
żony to postanowienie zmy dnia w Dług
szu S. P. i w stanie Sandomierz r. 1 1.0. 148. Sąd
ten 1o- nazwierad Sąd Sandomierski Kay wyżny
prowincyonalny ten składał się z Wojta i z
wyprawd biegłych Sołectwo ci zaś byli ob
rani przez Wojta i Starostę Jpex procurator
Generalem Latini et terrd exactionis a to z
miast nadbrzeżnych z Brochni, Pierzchni, Do
brzyć, Mysłenic, Millusza, Wolbroma, z
pnia, Sulisławia, Jerzmanowic, Podzamow
z Podhorzy, z Babicy z Krawiny Rybny Brz
ka z Bysach, z Chrzanowa z Głogowca z Pobiedzisk
i innych okolicznych

V. Polskie

2e zawiera ad Ten sąd składający się z wyprawionych przez króla po dwóch rajców z miast tych: z Królewca Sandeca Brochni Wielunia Kruszwicy i Bydgoszcz, 1a to instancya na: rzypada się jus supremum albo 2a rozpoczynane jest Trybunał w stolicy majestatu regni w Lowmiszarii Sex literalem, że sąd ten od r. 1256 ustanowiony Stolle i Magdeburg. osady pr. Niemieckim rządzące się miały Ten Instancye o czym można się przekonać z art. 10 i 11 prawa Munic. Magdeburskiego 17 skopien odbywać się przed Wójtem Sołtysem i Rajcami; 2a w Stolli; 3a w Magdeburgu od r 1256 2a Instancya i 3a była w rzeczach Królewskim iako też wyżej powiedziano to postanowienie Kazimierza W. niebyło przy: pierwszym wszakże przykładem iako ustanowienie sądownictwa na pr. niemieckim było w Kaźmierzu Królewskiej także było zaprowadzony i w Kaźmierzach Sandomierskiej Poznańskiej i Lubelskiej w rzeczach rozpraw pod nazwą dowodzenia Selowel krzyżyk leży dzieła rządu dowodów szczególnych o czym w pomieniony Statucie także szczególny dowód w przywileju r. 1263 Kalisz. Poznania udzielony przez Przemysława i Bolesława Ks. Wielkich stanowi że sprawy sądów miejskich w poznaniu ma być rozstrzygowany sąd Wojtowski prowincyonalny całego Księstwa w Kaźmierzu Dzie odzwa była Wójtowi i Ławnikom z mieszczan, a to z wsi tylko do roku

w Cypsen. Juris culmensis k. 200. zaluzuią
wię ci. Książęta dzisi indzisi czynili zata-
kowienia i spory iako tylko w poznaniu zabawiać
mieszczanie, tworzeniem drzeźdom w bor sądowni-
two, zakazuią aby nikt nieważył się wyiąć
kolwiek przypadku mieszczan Poznania gdzie
indzisi iak do tego sądu przychodzą, a zamuią
że ieśli by iaki sąd wydał wyroki wyprawie tych
samodzkom wyroki ten nieważny ar. 1298
Władysław K. Polski nadał sądowi Wojtow-
skiemu miasta poznania Kalisza Gnieźnia
Pyzdr i sądowi sądownictwo kryminalne
podług sądowniczku prawa magdeburskich
przywileiu r. 1253 nadany Wojtowi Pozna-
nia ustanowił tenże prawa do 3go grodzka
złoci sądowych przez tego Wojta wskazywa-
nych dowodzi to bardzo tychliwie że w Poznaniu
odbywały się sądy przez Wojta w zastępstwie
Monarchi na całą prowincyą, na podobieństwo
Królewskiego zbór miast był sąd krymierna
Poznania Pyzdr Kalisza Krosna Sobiesz-
i Płocka złożony. ze rady tych miast składał
Nayważniejszy sąd dla prowincyi Cuiavi. Wielkopol.
Ślub przełożywszy wyrok r. 1430 krzyżacky
w tym sądzie zapadły i 6ma przysięgami tych
miast opatrzony iest on w dziale Zbiór pra
dowodów, uwag Deputacyi od Stanow Polskich
do rozpatrzenia praw Mayętnich wydanych
podany w części 5tey p. 13, podobnych sądów przy
Dworu mieyscu był ustanowiony przez Leszka
K. Krakow. Sandomir. i Sieradz r. 1286

jak za dawny przywiley w Sandomierzu po-
stanowiony. Leszek nadaiąc 1228 takow
prawem dzierżawnym Sandomirzowi a
wszelkim obdarzaiąc pr. Teutonskim
prawa wszelaką mieszczanom służy kaźda wolność jak w Magdeburgu
postanowiona do nayan sąd Wielki prawniy-
malny ktory z strony urzędu miedzy dwiema odbywać
ku zasiadali woyt Sandomirski i Rzeźba-
nu Rycerskiego lub Miejskiego przez Xięcia
przydany Exekutor kaźdy przy Sandomierzanie
iak i woyt prawnicy onalny podlegali bylli
za dawni Xięcia słowa są: ad magnu judicium
q uod ter per anno alatere nostro dertenebing
militem sese advem quemcunque fidelem qui
primul eum advocatu judicium causas eis
dem predicabit. Promittentes liberis na-
stris supra dictis et advocatis quod nullum pravi-
legium advocatum superiorem super prios elaluemus
nisi ad magnu judicium etc. " " " "

Dzielnieyszy woy nadał Lenczeńskiemu przywileiu
Kwietnia 10. r. 1336. tym bowiem Kazi-
mierz uwolnił Włościan i Mieszczan prawem
Niemieckim lokowanych całey ziemi Sando-
mirskiey od wszystkich sądow ale oprocz dla
Włościan i mieszczan głowny przy ich sądach
wy pod woyskim Sandomirskim na zamku
tegoż Miasta posiadać maiąc tym słowa
tego przywileiu maiąc takowy powiatek
gnia Jaligacionem et vexacionem edui-
um et habitantium etc słowem mowiąc.

Kazimierz

ustawiwe przez kapitułę od Biskupa miesz. W.
postanowienia dawniejsze i odwołania do
Króla wszystkie niepotrzebne. Ten przywiley
znajduje się w Statucie prawa Chełmy. Część 5 tey
przywiley r. 1233 przez Biskupa Nicolaia dla Chełmna
i całey prowincyi, który przyznawał temu miastu
władzę, rozstrzygania nagan z miast i Wsi Prus-
kich jako ten nadał przy pr. rozwiązywaniu
wątpliwości sąd Magdeburskim. Dziwne
iż Kodeksie Mazowieckiego Kanonicy Kujaw
nadawali Wsi a nawet całe Biskupie prawem
mianowicie Chełmińskim, warowali że apel.
lacye miały iść tylko do sumnego sądu Księcia
Mieszanie i Magistratus został uwolnieni
od podległości Książęt, zapewnione miały te
miasta wolny wybor Magistratus co dowodzi
przywileu dla Warszawy Książęcia Mazowiec.
Rada z dalszym mowa wydziela Kanonicy
r. 1330. wszystko to dowodzi że w Kandawii
ziemi Prusach w Poznaniu były zwyczaje usta-
nowione i wyższe sądownictwo w do pr. Niemie-
ckiego jak postanowienie Kazimierza W. po-
tym większa rachodziła niepewność i za-
mieszanie w sprawach. Sądy te przez Panującą
ego Pana i przez niego i wego Imie wyłonyo-
nych polegały na Orderach przywileu r. 1256
wydany przez Bolesława Księcia Kiewego Ka-
mensa Ubi Król z Ruszkiy na
po Antecessorach ich przez Monarchę nadane ek
wolnie swobody jakie sam Bolesław mag-
wowych dobrach przy. zadzenia tak i sam Sąd

wrzucać wody wrzące i żelaza, poczem kłamca
łyżkę i szable do sądzenia na skrobanie,
na miejscu złodzieja Baruszewicz T. 6 s. 206.
Srodki te rozstrzygania spraw były używane
u Słowian i za gminowładztwa na co dowod
widzieć Kalkowiecką. Sądy te były używane
na zachodzie, gdzie sąd niemogąc rzeczy rozpoznać
używał tych środków np. nalazano obwinionemu
mocno żelazo rozpalone chwytać ręką, ciężkie i
w następnej ręce otrzymywały się kalectwo
Srodki te bowiem Sygmund I dowodził
poczęstku wyżej wzmiankowanej sprawie. Za Kazimierza
W. znajdujemy ślad w jego postanowieniach,
że nawet w wyżej wymienionych przysięgach sędziowie
mogą swoją niedołężność potwierdzali i pokrywali
tj. ta strona przegrała której odpowiedniej się przy-
sięgnąć wyłamu pozwalnęła się Kromer. s. 313
Długosz T. 1 s. 1060. W czasach sądownictwa do
Kazimierza były mieszaniną wszędzie mają
rzeczy dawnych zwyczajów w większej przy-
mowanych praw kościelnych i zachodnich. Dłu-
gosz mówi że sądownictwo nie odbywało się po-
dług praw i ustaw lecz podług widzimy się
dzieje, zali się za niebyło cudzoziemcy nowi w
sądach wtedy bez winne nagany kłamcy krzyża
rzucano, zali się że ten który był uwolniony,
wskazany, wyprowadzeni: kowadłem wdzięczy
dającemu a nawet i wrogowi musiał się
przysięgami wystawać, kwitczy tym że całe są-
downictwo było chaos i niesprawiedliwością

sam Kwiniersz w Sta. Wiślic. rozsyła sądom
zamieszania dowod nowe rzeźnictwo O. 1 ok. 1213
926 i wsinych miejscach, ustanawiając on i po-
rządki sądownictwo w r. 1336 Na miasta
Na wsiach w r. 1347 w Wiślicy postanowił porzą-
dek w nagannych oznaczył ściśle kary słowem ska-
rad się wrzeźnie ustalił porządek i tak kiedy
porzew miał wyrazić na którego sądu rozkaz
na nadanie ręki i oko iest porzew nanoszony, nad to
bez szczególnego postanowienia sądu niemogł woźny
wynosić porzew pod karą piędnacznia utraty
urzędu i majątku na rzecz skarbu, tamgdzie
niebyło powoda niemogł sędzia porwalać woźne-
mu wynosić porzew i sam niemogł działać ex
officio, Woźny wynosząc porzew powinien baculo
solito baculo tangere et clamando citare li-
teraque citationis porrigere O. p. 1 p. 9.
bez porzewu niewolno było sądowi wdawać się w roz-
poznawanie sprawy wyjąwszy zbrodnie na za-
pozywanie nieobecnych niewiadomych lub dale-
mieszkających przypisał aby tak porzew na miej-
scu publicznym lub przy kościele parafialnym
po 3 razy uroczych dniach był publikowany i
publicznie zapozywany pag. 12 O. 1 Nakazał spra-
wy bez szczędu na dostojność osoby i na ważność
sprawy, i pisany pod utratą urzędu miał przynosić
przed woźnego do Sądu porządnem chronologicznym
porzewu wydanych, kto ze stron niestawał utracał
pierwszeństwo być sądzonym, Wsokalnej godzinie

Sądzenia winne wsądzie 2 razy był wołany a po-
ten niepryszłemy sprawę przegrywad P. I. s. 8.
Każdy obwarowany miad mieć obronę swego, ni-
mieniała niemiała potrzeby chodzić do Sądu ale
Sędzia Woźnego i przyjaciela posład do niy
Domu czyjego była powodla, lub pozwana, aby
pozwoływany swoią sprawę ialbemu obrony
adwokato P. I. s. 6. w sprawach warnych osobli-
wie in quadratione hereditatis lub dzie ipór
szedł o 10 grzywien miad Pan naznaczony
termin trzechtygodniowy, w sprawach mniey-
szych mogł Pan termin raz nakazujący
wszystkim sprawy i wywody na piśmie ma-
ły być podawane P. I. s. 10. — ieżeli by komu
panniący odmowił obrony sądu ten mogł ska-
rżyć się przez Wojewodę lub Pisłuszne Królewskie-
go o wysłuchanie wyprawiedliwienia swego ex ieżeli
tego nie uczynił mogł mocą prawa zniszczeć. —
Sądy mogły się tylko rano odbywać, niepostuszne
nieiawienie w sądzie miało być za raz P. I.
obwarowane przeciw niemu pary wołano ieżeli zaś tyle
ni raz do uczynił upadał w sprawie tenty zaś przed
przydaniem powinny były przez tydzień trzymane
a w domu przez 3 tygodnie nabrzy niemogł sąd sądzić ieżeli
zbrodnia nabyła dowiedzioną, lub ieżeli winowaj-
ca do kilkuset nie przyznał, służnik oddawa-
ny był wierzycielowi a ieżeli inkolt zabronił był
wolny było by ten dług niepochodzić z Winy za-
bitego, świadectwo woźnego ono rannym lub
zabitym po odbytey obdukcyi lub innych świad-
kiów w do rannienia lub zabójstwa miało być przed-
nią

przez

zniszczony o grabież na publicznej drodze leż. bez dowodu mego ani odprzysięgi z leż. razem z 12 świadkami, iżli skarga była o 20 grzywien nie dopuszczano jemu przysięgi ale ozwany winien opłaty sądowe karzmierza dla Radziców Komorników dworzanych etc.

O czynnościach dobrowolnych. Powszechnie zupełnie umowy zawierano ustnie przy wielkiej uroczystościach lub przy świadkach przechowaniem znaków symbolicznych co z upływem się działo [illegible] sędzia należywał głowę nabywcy względem sprzedawającego, także kupującemu była dawana na rękawicznika lub gałązka zielona na dowód przelewu władztwa, dalej zabezpieczał kupiec kowego odwrócenia za zapłacenie dawnym zwyczajem dawał wreszcie przy Epoce ze obecności znajomych osób jako świadków ze przysięgi na Ewangelia wypowiadano, także za zagrożano nastąpowało to wszystko wraz publiczna Sommersberg. v. 818. 833. przykład przedniejszy przed duchowieństwo na nie, dokazywniającego dowody w Sommersbergu. Gdy duchowieństwo i w następnej Epoce byto pisarzami po sądach i kancelarzami tym więcej powagę mogły mieć ich Sankcye, umowy o grunt zupełnie najpierw były na piśmie w Epoce przykład r. 1000 Dugosz Pamięt. War. Bellowerskiego Monarchowie i Wojewodowie po wsiach wydawali, i dochowywali takowe pisma. do Kazimierza te. pozwalały bezpośrednio wchodzili do takich czynności, od Kazimierza te. prawo opatrywania takowej umowy pieczęcią publiczną przechodziło na Sędziów i Posłów. Sądy Ziemskie były do tej czynności

wlenszym Urzędem lecz po roku zkąd powinny były do grodu właściwego przeniesione
sądy jako czynności wgrodzie w Polskim zostały
ta sporządzona, niebyło obowiązku oney do gro-
du właściwego przenosić, można było tylko
albo sporządzić wkamellaryi Metryki
koronnych bez przenoszenia do właściwego
grodu, wwiększej Epoce zjawiały się leżące
po Województwach Kolegii: były one przez pora-
gę, leżących papierów ustanowienie i inne
li moc nadawania czynnościom powagę, du-
wag. Ustawy tymodalne w prowincyi słynie
pamiętney wspomnienia o tém. można wnosić
że ten urząd Edyktowad u nas za tey Epoce
Chrześciańskiey, zachowywad się ten urząd
przez Zygmunta III był on czynny niebyłkow
sprawach dochodowych ale i zwykłych dowody
wkazyp. o Kolacyach s. 421. li nolaryusze
postępowali wswych działaniach tak cało
winnych kroków opuszczali rzecz historyczna
jak się działa dosyć było na ich podpisie i zna-
ku raz przez nich obranym słobny rzecz na
dowód znamiąd podpisów zawieszały przy koń-
cu albo swoie pieczęcie na pasmach (Długosz
Słowniki w tey Epoce formowały się postęp- Słowniki
prawne
ky kommictwa pkii męzkiey, kiedy poimcia
był obowiązani do zpłacania kwoty, do alienacyi
dóbr potrzeba było przyzwoli bliskich krewnych
po mieczu aby w prokem ky sprzedaży niemogli
odwołać

w Alienacyach bywali i świadkowie (Długosz) sami nawet Książęta wyniąz darowizny Na dobrowieństwa z Dóbr przypuszczali na świadków swych synów i sukcessorów aby ci tego potem niemogli odwołać Długosz s. 754. bbb. darowizny dóbr przez przypuszczonych Na duchowieństwa potrzebowały potwierdzenia Monarchy Długosz s. 1. s. 802. zkąd też niemożna było na przeszłość to za duchowieństwa oddziedziczyć dóbr przez testament chiba że takowy testament Monarcha potwierdził, przez godną wzmiankę ze ustawy ewidentne Gwarnienie obrew się temu sprzeciwiania bez te ustawy niekiedy w wyłączaniu przy kościele bez Zgody zwierzchności Biskupiej bywały na rożne przypadki postanowione przedawnianą podczas potomki posiadanie przez lat 3 z tytułem możności nabywało prawo własności, przeciw Wdowom potrzeba było posiadać przez lat 6 przeciw Mężatkom przez lat 9 skargi o kradzież obwinienia o zabójstwo, odgadnienia się o dług miały zdziedzicznej ustawy czas przypisany, po którego upływie niemogły być przynoszone, zwykła lat 15 przedawnienia się lub 30 ex. iuris communis albo przed sędzią lub na wiecach było wyniane zwiadczenie za strony Przedtem że ten a ten iest tytuł rzeczy dawno przed Kwarimieniem weszło w zwyczaj że albo przez lat 30 nieprzerwany skutek się odbierania ten skutek przechodził i na tego potomków Ks. Wisłuć. Nieczuwał tego przedawnienia co do

Orzech

i owszem dozwolił pod wielkorem wyłączeniu
mi każdemu chcę najdawniej wiadomu
wolnego przesiedlania się, Duchowni, na
pr. niemieckim uiedlić i od W.K. krzyżem
utwierdzili nieskadowanie praw i zwyczajów
naszym krajom z krajów Zachodnich i Nie-
mieckich wrażnych obdziwanie do wiadomości
się sprawdza i tak zastawy z przypadem pignoris
nub lege commissoria dowód ust pierwszy dlego
dali przykład krzyżacy li biorąc w zastaw
od Leszka K. Krzywoustego Lignicę i Michałowicz
zawarowali przy ich żołnierz z niewypłaci ma
ją się ich stać panami, w marowspu zastawy
te pod nazwiskiem Obligationes nub tapru
nieskadowano. Bolesław K. Staszica na Lignicy
i Brzegu dał na obstagium (w zakład) dwoch
synow swych Krzyżom Wrocławskim, przez
obstagium ci dwaj Synowie w zakładzie będący
zrobili akkord z krzyżami temi w 1336. Stu-
gowie ci przyjaciele wiadomi z niemoralno-
ści osób i zwyczajach Niemieckich do Polski
idących się: kary nie były przed Statkowicz.
z przykładu Franków. za Bolesława III Krzywo- 1128
ustego zakład zpalony pod Wrocławiem na Wę-
grach za krzywdzenie i grabienie — Bolesta Krzywst.
Marcin: zagrabił dwór Wernera Biskup. Pucki.
w Sądzie Świeckim Biskup uggrad ten zaś za
to mszcząc się na nim pomordował go, za co na
Wiecach Gnieźnieńskich w 1150 zakład zpalony
żywcem będąc obwinieny wspólnie wszystkim ob-
ne i zgrowadzony po mieście wolno będzie zpalony

Zakład

Władysław Łokietek królowanie zbuntowanych
sposobem niemieckim ukarał ich czynów
zrabie-
nia, innych bicia[m] kołem Długosz T. 1 str. 952.
Kwietnia 16. około r. 1334 karał ścięciem Ba-
ronów bawiących się grabieżą, gwałtu bicia
siekaniem (ćwiertowaniem) łamaniem kości kołem
ibi r. 1358 Mawko Borkowicz Wojewoda Poznański
propter furta et spolia commissa przez kwietnia
roku w Kalisztynie głodem umorzony i cały ko-
niec ukarał na miał Długosz T. 1 str. 1031, 1113 i 1118
Wszystkie kary skutku świadczące o grabieżach powstały na pieniądze
futrach i bydle, które przestępstwa najsurowiej karano
razem z powrotem zniewagi, musiał się przekupić ten który
dawał i temu co przez ukarał L. L. p. 4, 33, 46, 56. Kradzież na
dworze Króla projektowana lub szlachcica, karana była ukrzyżowaniem
ulica, łagodniej zaś były karane inne zbrodnie, krzywoprzysięstwo pociągało utratę Sukcesyi i odsądzenie od urzędów, za-
bójstwo tego kogoś, „ranienie ich miało być opłacane podług
przywileju Skarbu zabitego lub ranionego Panowi, po-
krzywodrzeniu lub krewnym, na zabójcę Skarżyć się
mógł karą Śmiercią, w tenczas ludzie zabójcy nie byli
wolni opłacania grzywien Panu lub poszkodowanym
obelgi czynne były pieniężnymi opłacane, obelgi słowne
przeciw Szlachcicowi za niesprawiedliwe iest kozia lub żadnie
małe wspólnością pociągało odszczekiwanie „Mentis-
sum sicut canis„ gwałt jawnie zrobiony oddawany był w
gratiam regis, pozostali miały być podług prawa Rzymskiego karane opłaceniem winowajcy, jeżeli winowajca uszedł
płacił natenczas konfiskata jego majątku następowała

Prawa.

Powszechnemi zwyczaje zabezpieczały prawa dochodzenie
prawdy wyroki przez Bractwa czyli Sądy Boże zachowywały się długo dobrej Epoce ich w XIII do Warszawskiego Sejmu

dowodów na to przytacza Kromer in descriptione Polonie
za Zygmunta o tych Ordaliach takie wzpomnienie. Hau-
stus aquæ ex melis pusillo potatus a Potitibus irrecuptabe
przysięgę długo a nawet po przyięciu Chrześciaństwa
wzyście tego znaydowieny wprzywileiu Henryka Księcia
Wrocławskiego po nadaniu pewnemu Rycerzowi 1208.
pewney Wsi od Szlachcica nabytey, o tem wzpomina
także Sommersberg gdzie Szlachcic na dowod przysięgi
wypił Miod z puchara, Dlugosz mowiąc o czasach
Bolesława II mówi że gdy kto po stole Wielkiego Księcia
chował wprzykazano mu pęby, za nieprzestrzeganie było bar-
dzo sroga i okrutna kara. Cnotliwie w swej rozprawie czy
prawo postne było, zasadza Pabiańego zdaia to i że kary
takowe były chiba złudliwem Janakyrmu ale niepraw
Naruszeniem uznaie te prawa za szczególne tylko a nie
powszechne w czasach Bolesława I. — Kanarowski Kazi-
mierz w swej rozprawie o prawodawstwie przypisuie Nie-
czysławowi II nastąpnym Monarchom stanowione
prawa polegaiące na bajkach Gadzickiego Nieznaiomo
zna tego przypuszczenia, mogli wprawdzie zaiąć swo-
wale, ustnie i na czas krotki lecz nie niezmiennie
stale. Długosz i Kromer nigdzie za czasow tych monar-
chów tj Mieczysława I i następców o legce niezapo-
mnia tylko o Edicie ich Kanarskim o tamiejszej
za praw polskich także za pr. nayzacniejsze pieśni
Boga Gadzica dzieweia i rozlicznych zpiewaniach
przed bitwa dany przez Bolesława I. Dalej tak.
Idzie za drugie prawo przychylej Żydom nadany 1264
przez Bolesława V. Gadzickiego Litery Kazimierza te-
go Kanarskiego stanowi zmieszanie
Kazania rozlicznego Bolesława I ani przywileiu K.
Gadzickiego niemożna uważać za prawa pierwiast-
kowe, Ołx mowi i dowodzi że pieśni te ieszcze pó-
zniejszym dworem oczekiem i malarz ten niemoże
być przypuszczonym iżby ią przed potykaniem
zpiewano. Przywilej Żydom nadany był tylko

na

nadany na szczyptach całej Polski a dopiero za Kazimierza W.
przez Wszystkich na Sejmie rozszerzony został, prawdziwego
że znajdujemy w Papradnie Statutów etc. i inne przywi-
Długosz p. 1178 mówi o Bolesławie I. Leges saluberrimas
gratia humana sanctate descriptas condidit et edicto
publico promulgavit ut eas metu humanae coerceret
audatiae, iest dość podobna do prawdy że Bolesław I przej-
mując zwyczajem zachodu potrzebował i prawodawstwa
do nich teyste w 12 w. przez zgodę braci zagęszty, bydź
może że niektóre postanowienia jego przeszły wprawdzie za
Kazimierza W. w Statu. Wiślic dla Wielkopolski które-
mi gdyż znajdujemy w Sta. Wiślic. wiele podobnych u-
stanowień jakie były za Bolesława I. Słynie Statut
1180 przed Sędzią Kazimierza Sprawiedliwego na mi-
bydź obcemy Nam Kazimierzu i Statucie, niektórym Czech-
ale i Niemczyźnie a nawet i dawni Autorowie Na-
lubszy mąż Duchowny wdzięki Miechowita wznawia Se-
piewdy za Synodalny i nazywa go Synodem, Stanowion
na nim iż nadwyżki Stany przez Monarchów i Urzę-
dników oraz podwody i zabory zpadłe Duchowny ch na
maiątkach miejscu nadal pod Anatematem Stanowy
postanowienia te Przym iesze, ktwierdził nowemi
Statutami, lecz tej ustawy nie chowała się w Długoszu.
wyciąg Gradi breve Papieskie z Bulli Królewskiej tak
za pierwsze potwierdzenie Kadłubek i Długosz mowią
o tem, Synod Łęczycki niebyć pierwszym w Polsce, od-
bywały się i inne przed nim, lecz postanowień na nich
za prawa brać niemożna — Ztych prawodaw Prawo Wiślic
za pierwsze zabytku prawa Polskiego uważać można
w Pamięt Warsz. T. 1 str. 1820 iest wydrukowany Statut
1347 Piotrkowski w tym samym tomie iak Wiślicki ma-
łoni tey kilka, miesiącami prędzey — Statut Piotrkow-
iest Księgą praw dla Wielkopolskich a Statut Wiślicki
dla Małopolski. Statut Piotrkowski wydrukowan
iest przekładzie Królewskiego przez Ossolinskiego
Statut Wiślicki obowiązywał nad Kwiecą Królewską

Sandomirską

Kazimierza w roku 1347 Lubelskie, te więc dwa artykuły na pierwiastkowe prawa Polskie uważać można. Długosz mówi że Henryków Barbatus objąwszy rządzenia Bolesława Wstydliwego odbył zjazd w Krakowie zwoławszy na niego Bis. Krakow. i Baronów tej ziemi i że przerobiwszy miód leczy uprzątnie i spisał postanowienie prawa, i że miód uchilił niektóre prawa stanowienie powinne pomocne Virginale et Viduale abolił i tego prawodawstwa niemamy pewnego śladu. Długosz mowiąc o prawodawstwie Wiślickim a przypisując prawodawstwie Kazimierza W. Potkowskiemu mówi że wiele on niedorzecznych poprzednikow swych poprawił wiele uchilił a wiele nowych ustaw postanowił, bezzgody nie ptamtych ustaw do nas niedoszło więc Statuta Wiślickie i Piotrkowskie za pierwsze prawa uważać będziem, zbiory te obejmują examinowanie rożnych praw cywilnych, kryminalnych i policyjnych etc. ze leczy tak rozległy przez Kazimierza W. musiał mieć pewne swe prawa iest niezawodnie, gdy Sądownictwo wykonywano które pewnie na zasadzie miało zwyczajne, potem iż naytęp Duchownych był wielki z zagranicy Statut Wiślic. obejmuie urządzenia dawniejsze, w stałe prawa przemieniane, w części te prawa zwiększ sądu uporządkowania Sądownictwa i procedury które to Sądownictwo wyszło z swych dołów, Statut Wiślicki dąży do uchilenia bezprawi przywrócenia i nierządu, sama przedmowa Statu. Wiślic. przekonywa o tem ale Kazimierza W. oraz niektóre miejsca w samym Statucie, Styl Statutu tego nierownie iest lepszy iak wprowadzano w niem. czech pisano, lepszość wyrażeń Stylu iak wykazano w Pamiętn. Warsz. r. 1824 przez Dmochowskiego wydawanego, iest także dowodzącym to w rozprawie de studio iuris która wyszła w Krakowie. Co do układu ustawy Statutu Wiślickiego i Piotrkow, służą pokazania się lepszości i od późniejszych

ustaw

ustaw za R. Rzpolitey, wszędzie Kazimierza W. wyraza się
w chronologii, nierownie więcey zbliża się Kazimierz W
do powagi prawodawstwa ~~jak~~ za Zygmunta III, Długos
zachowała się i przy tey zachowywać zwiastowremi zmiana
do dziś dnia nie tak mierzią się wyjaśnieniem przedm
przyległem prawodawstwa Kazimierza W. Miopeli Ma
sza. Wiel. Koron. wydał tylko opis herbu Kazimierza
Kazimierza W. i opis Sta. Wiślickiego, prawa te ma
runa, bydź tylko może za przygotowawcza tylko cey;
Kazimierz W. 1777 w Warszawie bez imienia wyda
ło dzieło, Mostowskiego przedrukowało się, Statut Kaz
mierza W. wychodził po 2 kroć zdarzało bezwątpienia
Kraju zdaie się przy staraniem prywatnych, bez mieysca
drukarni roku i nazwiska, Wydawcy wydrukowany
1490 Najdokładniey Edycye to Opisał Dz. Solińskiego, aby te
druki zagrzebione 15 lat w Lublinie umieszczony iest
tylko Sta. Wiślic. lecz znacznie rożnią się te Edycye o
1506 Edycyi Lubliego, który niedbale wydał zbiór swoy w Jana
Hallera w Kraiowie, Ale. Dziatyńskiego Exemplarze po
siada tych Statutów w rękopismie. J. W. Bandtkie
Lubinie B. Biblioteka Ar. Kraiowskiego na Statut
Kazimierzowski i Wiślicki oraz wydanie wychodzące w Wil
Jest w Warszawie w Metrykach Koronnych przekład Sta
tu Wiślic. zwany Wiślicia iest on przez wydawcę pilno
frankowany zgodnością iemu właściwą, i wydrukowany
To prawodawstwo Kazimierza W. było tylko dla nadan
kraiowych przeznaczone przez nowe nazwisko jus ter
stre V. Długosz nazywa nasze prawa Ziemskie
legem Municipalem a nawet nieiednokrotnie tak rozu
Statut Wiślicki, prawie tego prawodawstwa obowiązywał
w teraźniejszych prawa obce, Duchowne, Niemieckie Rzy
skie i Lenne nabierały Kalinie swoiey powagi. —

Prawa Kościelne.

Powaga duchownych i Kościoła od Bolesława Xięcia
naywiększa, wielkie fundusze i uwarunkowania Biskup
uroczoni z Monarchami, a tak nabrały i przebrały Kanonu

Kalinie

Iakoże powagi w Naszym Kraiu i byty oraz wet byty
w aż ~~[illegible]~~ em od Swieckich jako pochodzące od gło.
wy Kościoła. Dytmar mowi o Bolesławie I że Len
w drace się bydz. w Listach z Cesarzem Niemieckim
chad Swiętowych mniemanych win podług Kanonów
usprawiedliwił. Ustawy Synodalne byty u nas zna.
ne wcześnie i wygrzedzity prawodawstwo Swieckie
i one zustępowały Kanonu wzięte z Kanonów mó.
wi o różnych ustawach dawnych Jarosława Bellu ży
wcześnie Iakoże u nas, stanowił Rzym na Synodach
tak nyż Clemens III Papież w Kralowie, Celestyn 1189
III w Kralowie i Lubeku ustanowił Bezrzenstwo
Kapłanów i aby Małżeństwa zawierane byty po
Kościele o tem Długosz p. 560 i 575. Henryk Kolliz
legatus natus Arcy=Biskup. Gnieznieński pouż. 1219
gnał wszystkich Księży do przysięgi na Ewangelią
aby nie bez miał Żon ani Nałożnic, tytuł legatus
natus czyni od Kapłana Gnieznieńskiego strojem
Stolicy Apostolskiey i iurysdykcyi Duchowney,
przytym pod dawniejszego do Polski z Rzymu le.
gata mamy dochowanych w Marcinie Gallu za Bole.
sława III który wspaniale był przyimowany i wiele
darowań Duchownych uczynił. Nie tylko zwyczaje
nawet Kościoła i dwóch Biskupów miał ztąd
z Urzędu, Ustawy Synodalne Statuta prowincyi
Gnieznieńskiey bez wyrażenia druków i roku
wydania, Ustawy te stanowią o Lichwie, Testamen
tach, pożyczu z Żydami i że Żydzi majątku le.
wem wiecznie Nowi tate, Czerwona Gorączka
ich od Chrześcian, zabraniają Żydom Mieszkań
Łaźni i biesiad wspólnych z Chrześcianami, stano.
wią o Notaryuszach Duchownych, na niedołężny.
mi ciężych imion stanowią, Kary pieniężne i Utra.
cy

Prawa Niemieckie

Za Kazimierza II zawarto się przymierze wpalnie handla.
we z Obywatelami z Niemiec przybywaiącemi

byli

bydź maje ze Bolesław Dozwalał kazdemu Ludzi
ziom swym w Polsce rządzić się swym prawem, dwie
zatem wyty w mamy by nie od Bolesława i wyswobo
dzenie Szlachta i Krajow polskich przez nowady
Tatarów Ruscinow Silwinow i Brzyzalow itd. 13.
stały się Epoka rozmnożenia prawa Niemieckich w
Polsce, przez tą Epoka, były czynione niektorym
tylko osobom dozwalenia rządzenia się prawem o
cym, teraz zaś całym dworom klasztorom dla przywatnie
wet Osady na prawie Niemieckim nalezącej; za
rytla Bracholego Bolesława wtoty z Leszka czarne
mnożyły się nadawania na prawie Niemieckim
ale
nie tylko duchownym i rycerstwu tego dozwolono
Bolesław i uwolnił włościan należących do Ducha
ownych od wszelkich powinności zwyczajnych płacenia
złota, czynił tez samo ten monarcha i dla klasztorów
jak się przekonać można z dzieła Cyrneya Benedykt
Skrzyszowskiego. — za Kazimierza II znowu dwie
1186. przywileje w Kielcach w których Wincenty da Ka
zimierz II uwalnia od wszelkich danni i dwie mu
tawiane Sądownictwo, co ny podobny przywileje zna
dwie się w Cyrro dwie; Zapewnić nie sami przy
kysze do XIII. nadawani byli prawem Niemieckim
ale rzadko ne i Rycerstwo tylko nayważnieysze sprawy
dzieniow składało za Miecznyslawa i przedrzeło się pra
Niemieckim, w tey Epoce prawo Niemieckie zawsze
to nawet przybierało powagi pomiędzy Szlachtą
nawet Krajowa D. I. Kazimierz mowi, gdyby tego
miał nadane robił pr. Niemieckie a wzywa Polskiego
ma utracić Niemieckie. Alexander król zamienił
był przez Kanclerza Laskiego w zbiorze swym po
tą pianie Papiezą niektorych praw Saskich, o tym
zmieszczeniu ust wspomniano ze pr. Saskie w Polsce
było w wielkiej powadze, skarbow Kalisz Alexander
ze tubo prawa Saskie nieprzyzwyczaiwszy wprowadzenia
z mad przemysłowa niepraworządnego, bydgoszczanego polomstwa

przez

przez zawarcie małżeństwa potomnéy i że Brym
na to ~~nie~~ pozwala przeto podług prawa tamo niż
nego stanowi Alexander w Lyon wzgledzie w tygod
Wilin. z r. 1516 p. 330 lam 1. narpuczano prawu temu
po wa, tgiewanie wypada więc na to więcey dowodów
przytaczyć, przyznacie tam Autor że przyczyny
wprowadzenia prawa Niemieckiego do nas, iest:
nastadowanie krajow Zachodnich, rozdział teroim 1242
stabow naszy, zniszczenie przez Tatarow, Rusinow
Litwinow, brzypadło kraju naszego ednak rzyprze-
cza wielkiey powadze u Nas prawa Niemieckiego
Długosz zaś mowi że Jasza z Miechowa powrociwszy 1162
z Jerozolimy fundował dwa klasztory, wprowadził
ie wiecie i wyiednał u Monarchi zatwierdzenie tego
Nie dotalio processu temporis a propinquis et qui-
oteris tabefaceret, podług dawnego Sarlinego zwyczaiu
bez pozwolenia krewnych niemogły bydz zadne alie-
nacye dobr czynione, przeto Jasza o to az u krola
starał sie aby przemazc pozwolenie krewnych, czego
przykład znayduiemy w Naruszewiczu w Sb. wlo-
rolim Kazimierza K. Kujawskiego, w tym wyroku 1254
znayduie sie dozwolenie Landemu Szlachcicowi
odlanywać na rzecz kościoła dobra przez testa-
ment, te dwa fakta biorąc przekonywaią że od da-
wnych czasow zwyczaie Sarlii nabierały powagi
a to wcześniey niż Ekart de Repkow speculum
juris teutonici zebrał a tamtey Miasta Magde-
burga ustawy leges Municipales, Ekart ten mó-
wi że nie on te prawa wymyślił lecz że one od iego
przodkow pochodzą za Robertawa L. II zwanego
largus był w Polsce wielki wpływ rycerstwa
z Niemiec które swe zwyczaie u nas szerzyło.
wypadałoby dowodu Sądowom znayduiemy na to dal.
że dawod ze zwyczaiu praw Sarlich przynieży mu
dzy pojmanym na uczynku gorącym i zbrodniarzem

pojmanym

pojmanym późniéy podług zwyczaiu dawnego Saskiego
zbiorze Kopiowa Speculum juris miał bydź. gwałt
stanowiony mit gerefte / cum clamore / Glossator ius sa
méi objaśnia to tak, że niewiasta lub panna gdy dopna
gwałtu powinna lwef lioret i tem co podobnego na głow
na prawéi włosy potargać i inaczéy krzyczéć: porów
wáimy z tym ustawę Kazimierza W. mowi on tak, że ie
by wdowa panna lub uprzeiła dopnata gwałtu, przybie
rzuiąc się w ciągu trzech dni do pierwszéy wioski powinna
się przerzyłém siałić przed mieszkańcami tey wsi, wtedy
ieie Wisticium mowi Kazimierz W. Statuimus ut vi
ni ad prosequendum furem vocati teneantur eandem pros
et auxilium prestare etc, że ieśli by zaś dni wezwani byli o
schwytanie złodzieia powinni go ścigać, gdyby zaś tego uch
bili mają wynagrodzić szkodę poniesioną. Lecz przeciwko
juris Saxonici stanowi o złodzieiu pojmanym na gorącym
uczynku, złodzieia nieztapanego na gorącym uczynku trze
ba było per citationem awizować przed Sędziego, który mogł
się dopytywać o toż i prawa Saskie stanowią. Prawa
1233. Krzyżackie zaś wchodzą także wspomnienie w Kolbie
przez Manswore, krzyżacy prawem niemieckim rządzili
się, tylko Appellacya nie szła z nich do Magdeburga ale do Kulmu, oraz iż podług prawa Flamandzkiego
spólność majątku między małżonkami przypuszcza Kazimierz W. podobnie stanowi co do wspólności ma
jątku i przędzy od bicia nie mogąc domagać się tego żaden
Małżonek majątku, chyba gdy inne małżeństwo chciał by
zawrzeć. Niepełne wydziele pod tytułem Kazimierz W.
przytaczanie wyżéy praw Saskich na statut Wisticia
cinni, prawo to niemieckie nosiło nazwisko juris Theu
tonici, Saxonici, Francondei, Magdeburgensis przez
zepsucie, rzeczą prawo to rzeczywiste miało nazwisko od
Wsad od dawna używanych między nim. — Prawa te nowe
Kolbe inne prawa Kulmińskiego, Krzyżackiego i ju
nowi forenses na Szląsku. Jus novi forense nazwisko

Ta

znaydziemy w Sommerbergu p. 1088, za wenzesw dzie
ko Papradliega Herby Rycerstwa Polskiego p. 16, Jus
Choszczeńskie czytamy w Maliekskiego Mieszczan, gdy nie
było zwyczaiow tych niemieckich obiorow, Magdeburg przeto
był głownym wzorem, iuż dla tego że był stolicą Saxonii
iuż za naywiększey odległości do nas stamtąd przybywało iuż że od nas Appellacyą tam wnoszona była
Między Szczegolnemi Imionami prawa Niemieckiego
iest szczególne nazwisko jus Schredense Sprodensezne.
dense, wyrazenie te znayduie się w Długoszu, Kalikle
sze w Papradzkim Herb. Rycer Polskich p. 46 w zbiorze
rozpraw o przedmiotach prawa Polskiego iest wzmiano
lego nazwiska, Jeliel rozumnie że jus Schredense dlatego
nazwane że pierwsze nadanie iego było w Wielkiey srodę
przed Wielkanocą Lengnich, domaiemywaiąc się zno
wu że Stedense a nie Schredense jus być powinno i przy
ie to przypuscie. Gdzieś na inny znowu padł domysł
że jus Schredense iest od miasta Szrody które naypierw
iak on mniema miało być nadane tym prawem
lecz tylko ieden Warunek wzgląd uczyniwszy, dla
tego prawo wpuściło swe nazwisko, Schredense jus zdaie
się pochodzić od Schrade gockiego wyrazu obrazić, pisać
a stąd Niemieckie Schraben, stąd pewnie u nas jus
Schredense powstało. Stąd pochodziło że pr. Niemieckie
Magdeburgskie Chełmińskie u nas za iedno brano
ane prawa te od siebie rozumieiąc. Magdeburg ow
było wiadomo, wielkim uszanowaniu, iednak to iest
bayka, aby Otto miał te nadać tym prawem czyli
przywilejem który znayduie się na Łańcu i pocztu
dziel obeymuiącego pr. Saskie, przy tym iednak
ten iest przysłany i przetrzymany, iednakowoż gó
dzi westfalski Falcow za prawdziwy uznać, nie dziw
nego że Miasta Szlezkie, Czeskie powstarzali tey
bayki — Wytrzyć fałszywość tego przywileiu w Memorał
Ludewika w T. I w Lipsku 1720 s. 29. Zbiór pr. Saskich
specyalnie Jurys-Saxonici w Jus municypale Magdeburgen
se iest dowodem rzeczone w. 13 lub powtarzaiąc 14

wcześnie w Polsce starania ucz. wyjednać prawo Ma-
1308 gdeburskie Krakowu miast. Lokat. pr. Magdeburskich pra-
wa Mistrz Konrada z Gyata cui dato Lancice i po Niemcach
na Pomorzanie, który przykład znajdziemy pod sa-
mym Kazimierzem W. on bokiem postanowiwszy aby wypra-
wo do Magdeburskiego prawa Niemieckiego należące zebrać z ksiąg
praw i Sędziom onego trzymać się Długosz T. I. s. 116
Ta kopia pr. Magdeburgskich i Statutów złożona w Zam-
ku w Kraliowie mogła bydź ta sama która Kazi. pra-
dziadowi swemu Krakowie — bo się łyże pr. Chełmn.
1233 narodem był ieje przywileij Krzywuchi nadaiący Ziem
Chełmińskiej pr. Magdeburgskie i innym rzeczom
podbitym mieszczym gdy się przypisuje r. 1233 rzpa-
1251 trzymuiąc odnowiło go w r. 1251 w Kronice Dan.
znaydnie się pierwiastkowy przywileij, tym przywile-
iem nadano było zamoim najazdy na granice a [illegible]
Chełmna mogli one rozwiązywać, nastąpiło wspólnoś
między mieszczanami i to ieżeli ieje rozsądku do pr. Mag-
deburskiego, więcej tym prawem ieżeli w rozprawie by-
wało Kiedyindziey prawa Prawskich znajdnie się wiadomość
rzeczy wydania pr. Chełmnim służą w Wag. r. B. oprócz
tych praw było i to prawo Niemieckie. Elbląg, Gdań-
bega i Rauenburg z Niemiec wzięły się prawem Lubec-
kim z Miasta Lubeki, przyczyna było to że rozsądnie
tych miast podsądki po większey części z Miasta Lub-
eckich oboie gdzie to prawo było używane, wzbiorze
Saskiego to prawo znayduie się iakoby wolero conym
niezupełnym zarzyć a tą czyni podobno do prawdy
że to prawa Magdeburskie iak i Znalezd Kozbiorze
Kazimierza W. w Zamku Kraliowskim. —

Prawo Rzymskie

Znaiomość pr. Rzym. szerzyła się w Polsce dość wcześnie
bo iuż w XII. i XIII. do tey rzeczy naywięcey Duchowieństwo, Krzyżacy obcy osadnicy do tego się niemało
przyczynili

chowań. może wszystkie dla wszystkich [illegible], Krzemieńcze
nasi najdawniejsi prowodzą pr. Brzyniskie pod tytułem
jus libile, Romano-Imperiales iak jus Canonicum &
Gall. s. 328. 292. wolnej śladów znajomości pr. Brzyn
ieśd obradubleu i tak podług wydania Koronacyjnego w
F. 1. str. 85 gdzie wszystkie Kraiskie adaptiane et arro-
gatione, na s. 106 de occupatione, 196 wzmiankuie
de dolo bono Ludwik przytacza wyrażenia in dem Repet.
lere etc. 202 de casu de infamia etc 218 przytaczaiąc
nie przywileiu communem bonum non Jacuerit, 233 za
wolna zdanie beneficium remitz obtru dikum, 302 de
institutione, substitutione testamentaria & tutela te-
stamentaria, w F. II-m tegoż wydania na s. 13 wzmian-
kuie de casu lubrica et dolo et prostitutione dolu cuius
et casu, s. 18, przytacza consentkine videtur etc. etc
Długosz także gdzie niegdzie powołuie się na pr. Brzyniskie
Kronikę pod r. 1102 mowi że skarb po Bjcu był podzie-
ny między Bolesława i Władysława pobożnego brata
a to za zdaniem Biskupa Krakow. i innych chociaż
podług prawa Brzyn. i Lemickich nieważny się tym
dziecioom. Kallo Bis Krakow. popierając testa tyna
starszego na tron dowodził że podług pr. Brzyniskiego
niektóre wyłączyć dzieci ale i pozostałe Bjca prze-
dzonym należy się sukcesya, krzyżowy wypodatkowanym 1311
nabyciu od Waldemara Pomorzu powołuią się na
pr. Brzyniskie a Waldemar z rzeki się wytłaczeń czy
podług pr. Kanonicz. czy Brzyn. iemu służyć mających
krzyżowy przywłaszczali pobudzali na morze roz-
bite a na tych przymnieszone a to podług lex Rhodia
(Długosz), to przeciwnego że Duchowieństwo i krzyżowy
choć wrodzonych etatu rozszerzali pr. Brzyn. o Polsce
zbiór Summaryczny pr. Brzyn. przez Kazimierza
przez nazwanie Statuta Kazimierza Jagiellończyka
Kazimierze w. czy on był Magdeburczykiem czy Nie-
politan czyliem niewiadomo gdyż i Magdeburczyk
Bartłomiejem

ziągu zapewne ten zbiór zwano Turzi: Wi. a zapewno był
dzony w tym celu aby służył za skazowidło sądom po
dług pr. Niemieckiego, z nay dziwniejszem zbiór zbiorów
lego, zrodem musiała mieć jakowąś powagę prawa
Sam Alexander potwierdzał zaraz zbiór Zaruskiego dla tego
mowi iż ta summa bardzo umieszczona nabłonszy ma
zdania y polaki tym prawem się rządzą: że pewni bra
na pr. Niemieckiem przypatrywały się na pr. Brzymskie
ieb nieważ tłumaczą się pr. Chodmieńskiego pozwa
mocą i pośrednictwem pr. Brzymskiego bo Statuta Wo
Wajskowość Rycerskie z Lennowi zostawały obcemi
ziemi obcemi prawy rzeczą się Lennowi pr. mel
dia dicitella militer sunt in Gallia, str. 96, 828 Laboro
fideles curiales Nobiles z tamtą one się domyślaiąc że
Bolesława I przeimowad z tamtą granicy Lennowi, Kaźmie
był winien swoim Kwierzchnikowi wiernosć i posłuszeń
słowo rzeczą dowod w Gallu s. 813. nielytlod Bole. I
i następcy mieli Lennikow ten nawet prawa na
wet prywatni znayduiemy ze S. Stanisław Bis. Curia
mia curiales et beneficios, tamże Zbigniew za Bole
sława III miał zwoch fideles curiales (Gall) za
Bolesława III Pomorze poruczone było Xx. la mo
nym pod obowiązkiem, lennowi, Kiążęta Sylezy
niedhamtenkowani wyniesieniem Lotuitia na Kra
Sodalicie Wrocław, i Bolka tamtego zmienili na cza
na kampromyśle między Lenrzyalmi a Krzyżmi
1335 ki, ieb wyraźna wzmianka o Lennikach tak pod
Lenrzyalkow dale i Krzyżmierza (Długosz) następcy Len
nika nieodnawiali przysięgi wiernosci, nadania pry
watne działy tam, tad nazwa na Lennika i iego potomka
dobra zwn nadane miały byty zarazem z iego nasłę
sam nadane bez potrzeby odnawiania przysięgi, bo
nach i prawach względem dobr Lennych, trzeba bydź
pewnie Królewa Monarchi lub iego przełożonego zdania
alienacyach tychże dóbr

Pr. Polskie VI.

tali iak lennośc. z przypadaw obcych do nas przechodzi. ta tak ter. i z wskazowkach lennicznych zwyczay pilnuiąca zachodnich przyimowany przewodnicznych, pierwszeństwo otrzymały z zwyczaie Saskim bliskie Karimarzyce, krai ciarad

Rozdział III
Od Ludwika do śmierci Zygmunta Augusta.

Smierć Kazimierza że nastąpiła bez potomstwa płci męskiey, to sprawiło że Rząd niebyt spiedzieny cała ta Epoka niepokazuie nam takiego monarchy, jakim był Bolesław I lub Kazimierz W. żaden niemiał takiey znaczy charakteru aby upadaiącemu monarchowi zaprowadzkiem ustalić, wyniesli tak szlacheckie że, to było wszystkie nad samego monarche, przez panowanie Ludwika tarli Jadwigi objęto berło plemie Jagiellow Epoka ta cia zaczem ulepszenia monarchowi szlacheckiego — kraj w tey Epoce wcale rozprzestrzeniał się. Jadwiga przywiozła Polsce Litwę przez połączenie Litwy takie w tym czasie przypadło, iż wiadomo połączenie to niebyło skutkiem zaślubienia Jagiełły z Jadwigą Zygmunt. Augusta potwierdzone było w Wilnie r. 1401 w Brodnicy r. 1413 ostatecznie zaś w Lublinie: wskutku tey Unii Litwa pod dla Litwy na Podlasie i Kyiow uznane były za dziedzictwo Polski Inflanty wspólne dla obu narodow, Wołochy chociaż uznały Polski pod Władzą Jagiełły, za Władzy III K. Otton cesarskie było połączone z Koroną K. Zatorskie i Połockie za obrachunkiem do Polski wcielone było, za Zygmunta III r. 1513 przyszło do połączenia do Szwecyi K. Płockie za Obrachunkiem wróciło do Polski K. Mazowieckie za Zygmunta I powróciło takoż do korony wcześnie za Obrachunkiem Konrad K. Czerskie zapisywszy że po iego śmierci ma do K. wrócić do korony

przez Unią

1390

krzyżacy zabrawszy wiele ziem przemocą, niechcieli ongeh powrócić, r. 1410 pod Gruneweldem i Tanenbergiem przegrali walną bitwę, zednak nieskorzystano ze zwycięstwa a leh korzyści tej wojny były rzadne, r. 1454 poddały się całe prusy Kazimirowi IV. alit tego poddanie się prus dwa się w l. p. t. r. 1466 wydaleni zawarłym zostały tylko prusy zachodnie przy Jedrowie zwane Królewskie, wszystkie zostały przy przysiahach pod warunkiem hołdu len Królestwu iest o czym s. 201. i następ. w tej Epoce tego. nad zdaniem przysiahi Albrecht Margrabia Brandenburski zamienił habit na suknia świecką, miała ona dlatego następców służyć do zwierzchności i miała chodzić Polsce sam Zygmunt I był przychylny temu, na sejmie Lubelskim r. 1569 rozszerzono to mianowicie na Zygmunta Augusta Margrabiego wyłączywszy przysięgę i w lenowanie to wstano Brandeburskiemu drogę do tego wielkości. posiadały Limburski i Bielskie r. 1526 dostały się lennością Xięstwu Pomorskiemu Ziemia Dobrzyńska r. 1412 była zajęta zwrócona od Zygmunta za leżatwa przez Polskę. Za Zygmunta Augusta r. 1557 Inflanty i Kurlandya przyznały zwierzchność Króla Polskiego nad sobą, Gotthard Kettler Mistrz zakonu Inflanckiego ustąpił Inflanty r. 1561 a do tego było powodem iż car Jwan Wasilewicz II. one gnębił, i chciał podbić. Inflanty na Dźwinie do Polski przytaczone, zaś strony Dźwiny Kurlandya, i Semigalia Ordynat Kettler iako lennowi pomnożyły się znacznie przypadłemi granice Polskie. Berło Węgierskie po dwa kroć było piastowane z Polskim tj przez Ludwika i Władysława III. Władysławem Jagiełłe stany zbuntowane Węgierskie także bardzo ofiarowały lennego przyjąć niechciał iako lenno i szkodzące Zygmuntowi Królowi Węgierskiemu. Pan Gruszyński ofiarowano Władysławowi III lennie przyjęło go zobacz Kazimierza Jagiellończyka, na Kazimierza IV. odpadły, Nowogród Wielki bijatey Ruś a Ziemia Siewierska Smoleńsk odpadł za Zygmunta I. W tej Epoce zdwarzyły się na Węgrzynie Korony pro-

Prawdziwie nie dobyto Marienburga

1525

Przestawem Landwirathschaftlichy i innemi, powod do tego
byli ci Panowie Ukraińscy Ludzi bogatych musieli u
trzymywać przeciw Tatarom ktorzy potem zbiegając
się nad Dnieprem napadali Turcyą i utworzyli naród
ważny w późniejszey Epoce.

Podział Ukrainy we względzie Duchownym trwał na Dye
cezye we względzie zaś Politycznym na Województwa
prawnicze zdobyte przyłączone Dzielono na Wojewodz.
two, Prusy, Litwę i Inflanty, Prusy dzielono na Woje
wodztwa Chełmińskie, Elblągskie Warmińskie i Gdańskie
do czasow unij Litwy z Koroną mieszkańcy obu Krajow
mieli zkładać iedno ciało iedną wspolną Rzplitą V. 2770
iednak do najpoźniejszych czasow zachowad się podział
na Koronę tj Mało Polskie Wielkopolskie Ruś, i na
Litwę, w tey Epoce Xiążęta Litewscy byli dziedziczne
w Litwie a obieralnemi Królami w Koronie lubo
miano względ na następstwa, naród był zpolszczony
przez długie panowania Kazimierzowe, wprowdy
zwobody chandel kwitnął, wzniosła się znamienite
szczególnie Królow dynastyą handlem i zamożnością
domy iednak Kajny Wierzytelne podziałały Kazimierza W.
a Kaiu Królowali Mikołay Kurozwęki Arcy Biskup
Gnieźnieński na Jagiełły zwyczaj odprawty do Alexandryi
ze zbożem i miodem solonem i zbiorad bogactwa Pol.
14 i 15 Królow należąd do zwyczaiu miast handlowych
Anzeatyckich / rozumiej Sawa. Przyp. Nauk Hrab. 1847 p. 89 /
Królom Polskim przyznawano niekiedy tytuł protek.
toron handlu, r. 1511 Zygmuntowi I. prowadzono
handel w tey Epoce zbożem, zprowadzano wina kosz.
nie, sukna adwab / kromet in deserip. Pol. 110 et seq /
Bogactwo Stanów Mieszczańskie. Szlacheckie pasa.
Dzało się ozdobnością przyrodzoney, kazdy należał do
iednego lub drugiego stanu zwyczajowy Tytuł wolno
obejmowano za Świeckich Duchownych mieszczan i chło.
pów.

Szlachta Stanowczemi w tey materyi są przywileiami
Ludwika r 1355 w Budzie, w którym on będąc prawo.

Stany

tany Stronie przyrzekł Postaliom ze skoro obejmie rządy
niebędzie wymagał większych podatków iak te które były
przed Jego wiekiem, obiecał że niebędzie odbywał stanu po
dobrach Szlacheckich, lub gdyby to było będzie mu przywr
łaszczem ukrzywdzać, oraz że będzie obowiązany rycer-
stwu do wynagrodzenia Szkod poniesionych w wyprawie
za granicą, gdy obiąć koń przystał na zmniejszenie po-
datku poradlnego inaczey Kmiecego zwanego Ogniowego
z 12 groszy na dwa złote, uwolnił od robocizn tak dobra
1374. Szlacheckie iako i Ziemskie Duchowne. a co przerzeczo-
ność że Polacy rozpowszechli mu iadne z Córek wadzić na
tronie wydał on to rozporządzenie w Kroznach, za nie
znayduiemy aby się rózpiekał inter milites et nobiles V. 1. 65.
ichtney rozney między nimi co plusku obu przywileiom
Ludwika między niemi niebyło, poznicy więc mówiąc
nobilis idem było, w tey Epoce sama posiadłość ziemska
dzierżona purzedawania lub obowiązku dawnego gwałto-
wości i lennowi nadawała nobilitatem, chociaż dawney
tą, zrana ku pochodzenie z wolnego rodu ex ingenuis, te uwol-
nienia Ludwika stały się wyraźnym kamieniem zgorsze-
nia Szlachty i ubogiey narodu, niedostatek skarbu, zgra-
wował targi Monarchi złotowiciami ziemi opodatkowa
bo Ludwik prócz 2 gr. groszy złotu przeliczonych po-
datków i nadzwyczaynych swych imieniem, za wytargowane
pobory otrzymywała Szlachta od Krolow liczne przywi-
leye które wynikały Stany nad Monarchey ustawiczny
ty Brzeski Koszycki i Nowy Brzeski Szlachecka
Ludwik zapewnił w Kroznach że urzędy dzierżawnie za-
mu tylko Krajowa Szlachta wyłącznie będzie mogła
piastować, że Zamki warowne grody Sądowe niebędą
poruczane Cudzoziemcom lub potomkom przodu Cudzie-
go dato zarod do ustanowienia Szlacheckiey
Zamku Castra Ziemi posiadacz lub Margrabia winien
wypadku reparować, w czasie woyny obowiązani mieszcz-
kaney winni dawać pomoc do reparacyi, gdyby Król chciał
nowy zamek stawiać a chciał aby się do tego przystał dali
mieszkaney winien to czynić cum consensu et concilio Ba
ronibus

mogą takie stawiać Zamki i bez zezwolenia Szlachty
Dzierżawcom Dworem, oraz o tym przywileiu Król
przyiął na siebie straty rycerstwa i okupy znieważo-
ierzone po kraiu Swoim dworem utrzymywać się
będzie, V. 1, 054, 062. Władysław Jagiełło nadwiór 1422.
Dzierżawcę to przywileie obiecał niebrać pieniędzy bez
zezwolenia prałatów i Baronów, niekonfiskować
dóbr ani za wyroków sądu nadzwyczaynego, niewoma-
wiać rozporządzeń z dobrami królewskiemi, ze Sę-
dzia niebędzie Starostą, ze kar Sądowych nikomu
nie ustąpi. Uczyniwszy zapewnienie następstwa 1433
tronu dla którego z synów pomnożył swobody Szlach-
ty, przyobiecał że kwaterne i kwiecie zupełny samym
tylko krajowcom i to Szlachcie dawane będą, że
ich znowu niebędzie, że wszelkie przywileja będą
wyłamywane, że wszelkie od nowu dawane będą o
zadney krajowey Szlachcie mieyscowey. Zamki Starostw
Państwa i Starostwa niebędą dawane Rzeczom lub
obcym, sztuki wojenne i okupy będą zwracane przez
monarchę, obrona kraiu ma się odbywać w kraiu
bez nagrody i żołdu, w czasie Wojny zagranicznych król
powinien będzie pisać przywileu super quamlibet hastam
przyrzeczenie to było niebezpieczne gdyż Skarb był
próżny, postanowił także iż żadnych Sędziów po
ziemskich stanowić niebędzie, żaden krajowiec oswo-
bodzony niebędzie mógł być więziony i winny tylko za
przewiedzionym prawem, w każdey sprawie ~~nie~~
będzie mu wolno godzić się zkąd niebędzie monarcha
żadnych opłat Sądowych, ratyfikował przywileie Lu-
dowikowi ten przywileiu Jagiełły r. 1442/V.II, s. 82, 89, 92/
Łączące Litwę z Polską przyznał wolności niezgranicz. 1418
nych Szlachcie Litewskiej równą, iakiemi miała Polska
wzaiemnym dóbr przez siebie posiadanych, porównał
Szlachtę Litewską z polską, wielu Litwinów przy-
ięto herby Polskie pomnożył więc klasę uprzywile-
wanych. V. 1, s. 66 etseq, następcy pomnażali swobo-
dy Szlachty. Kazimierz IV uwolnił Szlachtę od

opłaty

BIBLIOTEKA UNIW. JAGELLONICAE

opłaty iest od rzeczy które sprzedaią na swą potrzebę
lub które wywożą na sprzedaż, ustrzymuią swe z nowu
dochody Statutowe V. 1 s. 268. Jan Albrecht zatwierdzaiąc
to rozciągnął też przywileiy i na włościan Szlachty V. 1
s. 269. Alexander ponowił to, abowiązuiąc do opłaty te
samych handluiących bez różnicy, między Szlachcicem a
1496. Plebeiuszem. Przez postanowienie Albrachta po-
mnożyły się swobody, postanowił on bowiem że duchow-
ne prebendy maią powiadać Szlachtę zkościoły
uposażone, z dobrodziejstw Fundatorów, a prawa lanicznego
i medycyny będą przypuszczone do godności Duchownych
chociaż by nie byli Szlachtą, nastrzeżono zarazem że
to ten czas tylko ieśli by nie było innych Szlachty V. 1
1496 s. 262. i 263. — Przez postanowienie Albrachta u-
znano Szlachcie za wyłączenie podatku do posiedzenia
Dóbr Ziemskich, mieszczanom zaś wypuszczać ziemiano.
V. 1. s. 291, przyznano Szlachcie Wybór Sędziów prawem
ius tale consuetudinem antiquam, dawny zaś zwyczaj był
Odmienny bo Wojewoda lub Monarcha mianował Sę-
dziów. Od r. 1404 za Jagiełły zaczęły się po raz pier-
wszy Sejmy które wypędzały z przywileiem Ludwika
uwalniaiącego od podatku. Gdy Ziemia Dobrzyńska
była zagarnięta przez Krzyżaków którzy chcieli za
mąż 40000 dla wspomnień Jagiełło r. 1404 odbywanie
Conventus particulares Sejmików po całey Polsce na naz-
dzie następnym uchwalono ten podatek i wszystko przeciw
100000 grzywien. Zarazem Szlachta mianowała swoie
Do Sądów Generalnych — r. 1454 za Kazimierza IV.
1454 za Alexandra uchwalono że przywracanie Szlachty
1505 iest potrzebne na ustanowienie praw nowych i uchwale-
nie wojny zawsze Szlachta wpływała do prawo-
dawstwa i Stanowienia o wojnie, V. 1 s. 254 299 od
1468 za Kazimierza IV. po dwóch Szlachty z każdey Ziemi
lub powiatu miało prawo przybywania na Sejm
dołą przybywali i wpływali do Obrad lecz ich obecność
nie była konieczna zkąd lecz nie oznaczono ich liczby

lecz

lecz dla, oznaczono po 2ch reprezentantow lub posłow
Ziemskich gdy dawniey Szlachta gromadnie zbierała
się na Sejm: za Zygmunta I uchwalano aby nie gromadzić 1540
dnie lecz po 2ch z każdey Ziemi było obecnych, V. l. 565
Zygmunt I r. 1538 zapewnił Szlachcie wolny wybor 1538.
Królow V. l. s. 576. r. 1510 uznał posłow Ziemskich za
Swiętych i nietykalnych, tak aby Szlachcic na Sejmie
lub Sejmiku napadać nie tylko gdy przed tym lecz po Sejmie
lub po drogach i miastach, będzie karany
za zbrodnię obrażonego Majestatu, to postanowienie
prawnie potwierdzone przez Monarchę, r. 1539 zmodyfikowa 1539
no to. Zygmunt August zabezpieczył ich Dobra tem 1562
sklonowane rozdawnie Szlachcie, V. II s. 621. — Zagroził
karą 120 grzywien i wieczną na roli i urodzie tak aby 1597.
Plebejusza nadawać za Szlachcica V. II 606 Kromer
in Descrip. pol. s. 91 mówi tak o swobodach Szlachty
habet nullus et magnas prerogativas quas partim
rogum seu roboleum lub przez przywilej nabyta
lecz po wojnie przez przywłaszczenia, to służyło tylko
Szlachcie rządzącej. Niemającej posiadłości ziemskiej
po miastach osiedli Szynkiem się bawiącej nie mieli
prawa się i byli równi z mieszczanami. Całemu
mężowi włościaninowi (Cmeto) nadawać nie tak chciano
tym sposobem Statut Jagiełły rozróżnia Szlachtę, 1420
Szlachta osiadła ulega Radom Ziemskim Litewskiej
dań na wojny i mieszkającej w Miastach Szynkie-
rującej i bawiącej się V. l. s. 579. Do wytłumaczenia
praw tak ważnych posiadłości Ziemskich nadawała
prawo, iż ażeby Szlachectwo było całkowite, aniżeli
przez tego wolny rod, herb jako to w należały
Kromer in Descrip. Pol. za Baborego pisarzy mówi, no-
bilitas generis ignobilitur et meritis adjunctis modo
vitiis, w tedy nie wolno było Szlachcicowi bawić się
szynkowaniem Mieszczanin Kromer 95 to się dziwuje
do późniejszych czasów bez Rzeplin, między Szlachtą

przyczyna

z przyiaciela Ludwikał zaś uczyniona rówanoń Szlachcica,
lub bratersiwa, przyniosły ten wyłączny Ziazd i
pierwsi ich pochodzących, dlaż Szlachtał mniemata się,
bydź wyłączoną od Xięcia, Gdy Katarzynał Granowskał żona
1420 Jagiełły chciała swego Syna z pierwszego małżeństwa zro-
bić Hrabią i Król go nim zaś czynić, kanclerzyna to
przecz nie chciał przyłożyć, poznicy to potwierdzenia
Miłatay Radzibić Wayewoda Wileński otrzymał przy-
wileg Xięcia Przezy Niemieckiey, pozwalanie nowzenia
Szlachtu otrzymał r. 1548 to co nał niepmieszkiwało za-
gięcie małżeństwa z Granowskał, inaczey sąd działo za
Zygmunta Augusta Matky zaślubił Barbarę Radziw.
Łowney, w czasie w tey Epoce każdy ulegał Szlachcic
Królowi i Sądowi iego, był wwiey powinności panem
przed Bogiem i Biskupa Krakowskiego wyznaniem Kie
pierza, Bis. Warmińskiego i Kaliskiego którym szla-
chta ulegała, Szlachcic ulegał Szlachcianow, gdy nabyw-
wał w Dobrach iego Sołtystwo lub Wojtostwo za ich
pozwoleniem V. 1, 5th, Zapomniano dawne Bycie-
stwo a miysce iego zaięto Szlachectwo na rodzie pole-
gaiące. Za Jagiełły zaś wzmiankie pasowania na rycerza
przed bitwą pod Tanenbergiem i Grunwal-
dem, w poznicy zapomniano, nabywano Szlachectwa
przez urodzenie i nadanie, Urodzenie było w pay-
szey cenie, nadany Szlachectwem przez Króla niegdy
niepowiadał Dobr Ziemskich, dopiero iego potomstwo
było godne posiadania Szkieni Dzierzyn Vol. Cromer 93/
aby bydź Szlachcicem przez urodzenia trzeba było aby przy-
naymniey Ojciec był Szlachcicem i z tydzad
prawego małżeństwa bo Szlub uszlachcał, z tąd
tytuł Szlachty urodzonej generowan, prawe małżeń
stwo było koniecznie potrzebne aby był Szlachcica
Ojca, bo potomstwo Szlachcica z Szlachcianki bez
małżeństwa Prawego niebyło Szlachcicem

Dzierzyn

Dezeryj. Pol. kromer pag. 92 i 93. to się zachowało do Sta-
nisława Augusta, nadawać Szlachectwem miał
prawo cały Sam tylko Król dopiero poprzedzy no-
bilitacyą i Indygenat należały do Seymu, przezte,
Epoki, Sam król tylko nobilitował, w dalszym poste-
pie tey Epoki Zygmunt I r. 1535 Szlachectwo głowney
Krakowskiey przyznał osobiste Szlachectwo Pro-
fessorom tam lub gdzie indziey wrazym zasługom
raz po 20 tu leciech wrzenia. Vide Acta litteraria
V. 1. pag. 43. Zygmunt August pozwolił w Wiadeniu
Krakowskiey Rzeczować Doktoraminis teyż Doktorom
Filozofii nadawać Szlachectwo Polskie r. 1560
To przeciwnym się Nickym tu odwaga była za okazana
za zasługą do Nobilitacyi teyż i inne wzięte z tego
sprawowały. Statut Litewski mayetności dla Żydów
przechodzą, gdy do Religii Rzymsko-katolickiey
Szlachectwo. Odpiadaiąc Monarcha Szlachectwo
Plebejuszowi z swoiey chęci lub na przedstawienie
Szlachty dawał mu Herb arma insignia, gdy raz
ten postawał Szlachcicem na prozbę Szlachty
za go przyjmowano do swego Herbu i Familij to
stanowiło nayblizsze powinowactwo consanguini-
tatem. Confraternitatem, w Unij Litwy z Koroną 1418.
w Grodnie odbytey między Jagiełłą a Witoldem Ka-
nowa i Baronowie Litewscy zostali Szlachtą
Polską przez pozwolenie używania ich herbów.
tylko tym Bojarom tego pozwolono którzy tego
przyjęcia do Herbów dojrzeli i wyznawali
Religiyą Rzymsko-katolicką Długosz r. 1413
V. 1 pag. 68, 70. Kromer Dezeryj. 93. Utracano Szla-
chectwo za wyrokiem Monarchi lub Urzędu w
zastępstwie Monarchy wyroki ogłaszaiącego, gdy
ten wnet ialowa zbrodnia pozbawiał Szlachcica
nawzayem, iak wyprzedniey Epoce mogł utracić bona

lub teraz Nobili genere nati v. nobilis generosus tra-
ci mówiąc za zbrodnię poczytniana przy wyraźnem mo-
narchi Pana, dalej ukrzdiano Szlachectwo gdy lub ge-
rzucaiący robią lub patria rura wyłączywad rzemiosło
miejskie albo Szynki lub inszemy handel. Dorobku miej-
skie Szynki rzemiosła i kramarstwa były tak ochydne
że poważały ukrakey Szlachectwa z rzadow niepozwol-
nych. Herby arma insignia, klejnoty, miewały swe
nazwiska często od rzeczy powod dawszey do ukształcenia
np Lopór, iclita, gdzieindziey Groby poznawały swoje
Herbach czy za jednego rodu, procz pewnych herbowych
miad kazdy Szlachcic z Imieniem Ojczystem np Herbowe
Ogonie, Pomiatalsy temi swoimi mianami nazywano
dodawszy czasem nazwisko herbu, poznieyszey nastad rzecz
czay mianowania swoich Panstwo miast potrzeb i ale
bo posiadad lub w potomstwie trzymad, to powiadano w kaz
dey Epistoli (o czem wszadzey Kromer mowi że dawniey
nie nazywała się szlachta od grodow potrzeb) kazdego że
na ulicy, nie należy rozumieć zeby to nastąpiło wtedy
16 wieku bowiem było to przed tym bo Długosz nie tylko
rycerzy nazywa na ulicy i ulicy lubo to inne przebyło po-
wszechne, Mistrza Wincentego Kentrycia de Plawen
nazywa Plawińskiego mowi dalej interdum autem
sine hac adjectione quasi et vici unius dominus est co-
gnominis loco cum praepositio quadam usurpatur
appositaque paleonikene na ulicy Lukowskiego
Słowie swych przepisuje de, a, ab, in, bowiem to Lyttu
magnates, Mariorres, w rzeczy tych przedniejszego było
ale za granica nie jakie rozumiano, ab znaczyło że
przedstawia ich kim mieszkali, in. że znaczyło że był
rzecze wyposażania tego miejsca przykład niemiedy
towarzyszył temu ij np Jakan zum Habemschlo.
O rzeczy Szlachty powszechney Rzeczy pospolitey ich radzie
niach i ich Stan Kromer Decretis Pol. 98 eksey v. 1597

na

na pogromadzeniu zwanym ralioszem Lwowskiem był
proiect podzielenia Szlachty na wyższą i niższą
w tey było dopuszczonem, lecz cała gromada temu się
opierała / Przechowało się Rocznikiem. —
Plebeuszami zwali dawniey niższą szlachtą, zwaną
plebs, plebei i grobiles, Gallus poprzednia nobiles i
ignobiles a w końcu tey Epoki rzuciwszy chłopi
ani mieszczanie ani stan ani sposób życia mieli.
nowiny mieszczanina lub chmiecia po miastach kupcy
kramarze rzemieślnicy mieszkali, po wsiach przed
mieściach mieszkali rolnicy, ogrodnicy, karczmarzy i
bawiący się chowem bydła, furmani młynarze szy-
karze byli po wsiach i miastach, rolnicy bywali po
przedmieściach jako i pasterze karczmy ogrodnicy
za cechę stanowiącą mieszczanina uważali rolniy
zamieszkanie w mieście i przysięgę magistratowi
na prawo miejskie, ztąd którzy tego prawa nieżyw-
ili niewolno było używać praw obcych i ztąd też,
Włochom Szlicom i innym niewolno było wmieście
bawić się handlem ani kupczeniem skoro nie
przyięli prawa miejskiego A. 2 s. 624. jedynie
sługy Dworu królewskiego i Szlachty możnieyszey
mogli po miastach bez przyięcia prawa miejskiego
używać sposob życia miejski A. II s. 690.
Osobom nie miejskim obcym wolno było w czasie jar-
marków na funty i całe przedawać towary
A. 1. 824. Cale włościanie sami i niekiedy mieszczanie
opłacali rocznie czynsze pospolicie zwa-
ne w owczas Szos, lubo zaś wszyscy plebeuszowie
przez wprowadzenie się szlachty zostali prawie
zniżeni i mieszczanie sami od królewskich
używali większych swobod niż mieszczanie polscy
i miastach Szlacheckich Kromer mówi iuxta exulem
obligandi

aliquando meliorem et liberiore conditione appidani quam agrestes decuriis 102 / Aliquando zdawało się rozumieć o miastach królewskich, miasteczkach szlacheckich rzemieślnicy zapewne często na rady więjskie czynili to własne dobre aby rzemiosł czynszu pobierali drożejszy w przeciwnym wcześniej. — Mieszczanie miast prywatnych królewskich z początku mieli mało rożne prawa do Szlachty, miasta wielkie Królów polskich Sandomierz, Kalisz, Lwów wchodziły do obrad publicznych z dygnitarzami koronnymi wyprawne Szlachta. Opis osób do przyjazdu i Sejmów przez Karskiego miesiu Deputowanych większych miast. gdy Ludwik chciał swoim cłem zapewnić tron polski wyjednywał to przez nie a prelatis Baronibus i miast większych 1370, to zdołali niedługo trwało, w Unii Litwy z koroną, 1569 na Sejmie Lubelskim przez Zygmunta Augusta zaprowadzono porządek Senatorów dygnitarzy Klasy mieli należeć do rad walnych Koronnych, opuszczono zaraz wcale owe Miasta 1. 1. 1777 seq. Gdzie prawodawcy miasta wowych rzeczy Szlachtą, wziął Jagiełło za grzywien na tego Litoby taky przeciwko. i wodę, postanowiony nieznacznie Jan Albrecht 1496 chciał miejscy Rzemieślnikom w czem uwolnić do jakiegoś prawa Lekarzy nieznany, tego dnia nie wyłonano o co się Szlachta zarzekły. gmunta I bo było niebezpieczno nawzajem przy woli Zygmunt I r. 1532 wyznał że lubo pamiętnie nakazu cichy tak pieczęci, sąd musiało być tolerowane bo mają przywileje i nie są słuszne byłe boje. wodowie i Starostowie stanowili Radę na rzeczy przy. Dawać pieniądze 1. 1. 1504. r. 1538 ogłoszono nowe ustawę pierwsza na zdawnieszą na nalegania Szlachty uchilono Conlubernia et Fraternitates Artificum

1. II. 1826

otrzymywały się wszelakie cechy leczmiaty prozór
nieprawych związków i były na przyszłość nara-
żane, odtąd Włochy Szpiaty i inni towary nowe
czynili wszelkie miastu czego za panowania Zygmunt
August, VII, 624, 690. Niemowlęcy byli Szlachcianie
Studzy za listami króla lub pana Szlachectwo
wyłonywania handel po miastach. Żydzi byli wy-
zwani nie mogli dawnego w lenno zaścieżenia ich za
obcych bo nie mogli przyjąć p. r. miejskiego, przy-
siędze na Ewangelią, wdzierali się do miast na
mocy umów z mieszczanami zawieranych a wy-
konywania dowolne swe wyroby przynosili mia-
stom wszelkie VII 624, 690. Powstały prawa
sześć pisane wolność przeciwdziałania się włościan
a stąd trudność w zaludnianiu miast które lu-
dzie ziemianie zapychano, stąd utworzył się stan
miejski przemysłem i handlem trudniący się
Jan Albrecht 1496 zakazał miastom przyjmo-
wać włościan na prawa miejskie pod karą 14
grzywien gdy ci uciekają na to od pana pozwole-
nia do się powie litterą testimonales. Kazi-
mierz IV dał powód do tego postanowienia XI, 259
postanowił on że z Szlachty włościan wychodzący
na naukę powinny mieć od pana litterę testi-
monales, gdyby włościanin miał bytu ucieczego
z Syna ten miał zostać na granicach zbiegli wło-
ściane mogli być pobrani skrępowani jurzy pociągali
do Pana, za Zygmunta I uznano to postano-
wienie za niesłuszne lecz przystano na obietnicę
przyszłej zmiany która nie nastąpiła XI. 829. 824.
Wszystkie prawa były na korzyść Szlachectwa
a poniżenie miejskiego stanu, Szlachta miała
[illegible] do kanonika wyciągnięty mataszlicbę dobro.

Cyzowanych

zwyczajnych plebejuszów w niedostatku Szlachty uroney
U. I, 262 veg. Zygmunt I r. 1538 rozciągnął ten przywi-
Do Cracow. i Mazurów aby na przeklętych miasta po-
wszechne Szlachta U. 1521. Postanowienie Albrechta
r. 1496 wzbroniło nieszlachcie nabywanie Dóbr ziem-
skich a nabyte sprzedać rozkazało U. I. 271. ten nakaz
musiał pod nadanie Szlachty i niemałą summą czasu do
sprzedaży, za Alexandra zobowiązano r. 1505 mieszcza-
Dobra Ziemskie posiadających zarzucona ze Szlachtą
Do obrony krain zdatni mieszczanie iż im znowu Dobra ziem-
skie nabywać pozwolono U. I, 308. Za Zygmunta I
1538 przypomniano i chciano wykonać postanowienie Al-
brechta, Na żądanie Szlachty ruszano na nowo
z mieszczanom nabywanie Dóbr Ziemskich zagrożono ie-
rzednikom przyjmującym nabycia kara 100 grzywien
i kazano im sie wyprzedać w 4 lata pod kara ten-
fikaty, ktokolwiek mieszczanie będą do tego obowiązani
którzyby dawniejsze mieli przywileie na zakup dóbr
ziemskich U. I, 526. Szlachta kazała na wykonanie
tey ustawy najprzykrzej pewnikrolowi r. 1543 rapre-
zentował król wykonanie tego postanowienia i oswobodzył
sie niektórych mieszczan o to kazał do siebie zupełnie
do wprawadliwienia sie. Ten ruszał to za tem, pocią-
gnął i co mieszczanie niemieccy posiadłości Ziemskiey
niemogli piastować urzędów cywilnych ani wojsko-
wych, prawa bowiem stanowiły ze Szlachectwo i
Ziemia nie raz Mauka wszystkiego dostarczała
Miastom większym służyły prawa nie ius empo-
prawo składu, ius stapulum Niderlage, Staatengerech-
tigkeit te przywileie dawano miastom zaprzysiadu
mart zagranicznych, to sie niepodobało Szlachcie
która żądała aby te przywileie były zniesione
aby Szlachcie niebyło przymuszonym sprzedać towaru w mieście

przestrzegała temu obawiał aby nienaruszone nie były ich przywileiów, liczano więc miastom ślubować przywileie i onych dochowano ślubie na prawo ślubowa le więc przywileie r. 1565 zostały w swey mocy tu by. gmunta L. 02. 700. Do upadku miast przyczyniło się uwalnienie miast i ich poddanych do naprawy Zamków i grodów, dzierżawcy temuż były dawane Starostwa. com i Starostam. Ludwik ustanowił że wypełnie ko. Do zamku naprawiać Dzierżawcy lub Burgrabiowie w czasie pokoiu Wojny Zamku na pogranicznu miała Szlachta naprawiać i tylko w tenerus obowiązana dawać była pomoc gdy Król cum consilio Barnaby zamek stawiać, ten przywileiu stąd się przyczyna upadku grodów i warowni na pogranicznych, sła. ranniu wspomnionych.

Włościanie będący najbliższemi sąsiadami byli przy. wami podawieni na niższym stopniu od mieszczan byli oni w tey epoce obowiązani do robocizn Kramer 102, wielu włościan nawet na prawie Niemieckim 1355
osiadłych temu prawu uledz musiało między dawne. mi nazwiskami włościan przywileiu nazy. wa ich Jeuwadzianes Długosz 1002. 01.58 Wymar. ten ieść ile przedstawionym na Jagiones. Szlachta przy. właszczała ad eugenda commoda sua, że sądzyła i Wayt. ła na poddaństwo obróciła nawet Sołtysi. i Wojt na prawie Niemieckim zostali poddanemi Prawo na Jagiełły dozwala skuteczania ocultatos ialio in utilem ad rebellum A. L. 76 To takowy da. wało przekład Szlachcie. Za Kazimierza IV. chłop. rzniczy Szlachcia miał być pociągany od sądu ziemskiego Sołtysa Nieszanowała Kra. szewski IV. rozd. 33. Włościanie na prawie Polskim z postanowienia Albrechta do długi byli zaciągnieni

Do swych Panów

gdyby pan admawił sprawiedliwości miał ley p. pan
sioná skarga do Sądu Ziemskiego, niebyła uznaná Spła
ta Sędziami Grymmatnemi V. I. 261. Wtórém ley
Epokie za wypłostaleniem przywileiów Szlachty prze
wtaszyli sobie Sądownictwo o życiu i śmierć swoich
włościan, dopiero po Zygmuncie Auguście zapewn
ta sobie prawem to Sądownictwo, że byli nawet Se
dziami in Spiritualibus ley myśli włościan Krom. pag 108
habent nobiles in rusticos vitæ necisque potestatem.
to do czasów Jana Albrachta stużyło i przy włas
nie, to zaraz potało sie dla Szlachty przywilejem i pre
wszechnym prawem. w Konfederacyi Generalney p
śmierci Zygmunta Augusta przywłaszczyła sobie
Szlachta władze, sądzenia zupełnie niby na zasadze
odwiecznego Zwyczaiu tak in Spiritualibus iak in
Secularibus. w ley Epoce powstało wiele praw które
włościan in glebe adscriptitios zamieniły, takowe przy
wiązanie do gruntu stworzyły różnice dwóch stanów
iako to pozwolenia Monarchi na osady na prawie Nie
mieckiem, pozwolenie Wład. Jagiełły kardego płuszczow
nia z sułtek in subsidio v rebellio, władza szlachty iako
stanu prawodawczego stanowienia ustawy dla siebie po
myślne a dla włościan uciążliwe. Za Jagiełły mogło
się nim opuszczać Pana i zmieniać miesczanie, ednak
uznano uiszczenie zastosowaé leges Imperiales de
manumissis et Servis prawa Cesarskie stanowiące aby
kardy donosił o zbiegłym chłopie pod karą pięć na speciał
V. I 79, 81 aby go Pan mógł odebraé, w tey ustawie uwa
rano włościan na prawie polskim wzgledem Szlachty za
równy, Kazimierz IV i poprzednicy iego postanowienia
Albracht zostawili do woli Panow manumissiem ca
łościan, pod temi prawidłami zostawiono także zwie
kszeni iako właściwy do dochodzenia zbiegłych poddanych
chowanie przez to określono ściśle poddaństwo, ustawy te
przeciwnemi wcia, uzupełniania prawa Kazimierza IV.

V. I. 269.

1587

Albrecht r. 1496 postanowił że każdy chłop może być
pod karą pieniężną na tego u którego by większy dowód
pociągany czy z Dóbr Królewskich czy prywatnych. V.
276. Za sądy właściwe do dochodzenia podanych czyn.
no sądy grodzkie poźniey Sądy Ziemskie V. I. 258. 259
za Kazimierza IV. zkolei Synowi Cyllio jednemu po.
zwala prawo na naukę i rzemiosło opuszczać dom bę.
dący i zastrzega aby miał Literas testimoniales
Dowód Emancypacyi. że zaś po dobrach prywatnych mia.
ły bydź od pana po Królewskich zaś od Starościch
Starosty. wzbroniło opuszczać Dom bez wiadomości
a dozwoliło odzywania ich sine strepitu iuris V. I. 259
i kara 10 grzywien temu kto by go bronił zagrożił. Jan Al.
brecht zatwierdzenie niby Statut Kazimierza IV.
względem oddalenia się jednego włościanina z każdym
rokiem polega na powyższem kary względem Panów Dóbr
by przeszkadzania włościanom nie czynili odpuścić
jawno więc iest że to nie tylko zakwierdzeniem ale
obaleniem prawa Kazimierza IV. bo nie wyznaczono
na ten czas Sądu V. I 262. Za Alexandra zabroniono
opuszczać wieś włościanom bez prawnego wyjątku ucz.
nicom na naukę tylko konieczne za zezwoleniem
Pana tu i zagrożono utratą majątku opuszczającemu
i ściąganie zbiegłych. Alexander nakazał włościanina
wchodzącego za granicę innym starostom lub komu
kolwiek dozwalającego przez mienie uczynić do robót
dopóki za którego czasu wydawano aby go właści.
ciel odebrał V. I 290. Zygmunt I chciał polepszyć los
włościan lecz nie mogąc polecenie nierządy Szlachty
na co się żalił, nakazując miastom wydania zbiegłych
włościan lub kazie stanowił innego V. I. 302. Zyg. August
uznał statut Jana Albrachta o włościanach zamie.
szczany lecz odroczył zmiany jego zachowało posta.
wienie na czas poprzedzający względem zaś włościa.
włościanek ustanowił że ich posiadłość lub jednemu
miała dana być sesyja czyli ona miała być podana

V. I 302.

1264, 1506

bezo dorocznà zmiana Statutu Albrachta nienastąpiła
nigdy. Naliczał Zygmunt I włościan kulawców cha-
łat i do robót wszystkie publicznych V. I 390. Za-
nalizy krzywania włościan zbiegłych V. I 395, 800 i 524
pałaszowiąc ich imać i oddawać panom niemowi nu
o kilku synach którym ustawa Albrachta dozwalała
oddawać pięna naukę, zobowiązuje włościan wolnych ab
po jednym dniu w tygodniu od łanu robić i pańszczyzny
ta ustawa V. I 394, 396. Dawniej nie dała, byli włościa-
nie gdzie nigdzie wolni, to wiadomość że pod Zygmun-
tem I stan włościan nieboż teorzysty, lubo włościanom
przy końcu tey Epoki miedzy prawo własności gruntu
i rzeczy leżących gdy ciężar podatków spadł na nich i byli
poddani dowolności panów stali się gleba stricte adscripti
V. 1, 79, 293, 379. mieli inne jednak własności quoad sam
sortem patrimonii —

Co do Żydów ci byli prawdziwie od włościan stanowili
odrębny stan w Stanie lubo nie stanowili stanu rzą-
dzącego ani nienależeli do Narodu, za chowywali przy-
wileje od Kazimierza W na cały kraj rozciągnione, po-
tym Bolesława V. Kalisiusza nim ieszczony pod Łaskiego
dla przykładu lecz nikła za chowania go był on barzo
swobod ludu Żydowskiego, chociaż zmieszanie doznawał
niepomyślnych postanowień, włościan zmieniono in
glebæ adscriptos, Żydom nieznacznie przywileje
mieli oni wiadomości, za Kazimierza W i Zygmunta
zabierali Arendy Łąki, Karczmy, przywileje
używali spokojności. Komendant r. 1561 przeciwiają
przeciw polskim dziwić się nieznacznie że Żydzi wypra-
wiali role, znali gwiazdarstwo Medycynę, i wyprawo-
wali Urzędy słynęli w Litwie z Cnoty i tak Rabin
Szyman z Mansburga był biegłym nieprzyjacielem Albin
novidi ten sam którego panowie wyprzedniey Epoce uży-
wali Naprodu Gwiazd Cnoty i Kat Łaskiego łatwo wy-
wnieść że ubiór baranem ad lomitum był podobny żydowskiemu
za Kazimierza IV nastało prawo aby żydzi nosili odmienny
ubiór od Chrześcian aby ich można odłychrz rozpoznać

w Lublinie R. 1. Zygmunt I powołuje się na ustawę Ka-
zi. Wo i na ustawy Sejmowe postanowił ażeby Żydowstwo
(zajęciami) o dawnych przywilejach: / zarzuciwszy dawny
sposób nakazał aby nosili podłe kołpaki ostre
i czapki i żeby w takowych wszędzie się pokazywali
wyjąwszy w podróżach i postanowił karę 10 złotego
na rzecz Wojewody Sandomierskiego wyżej mianowanego
sam brał r. 1534 przywilejem pod pieczęcią polskoją
wa, w Wilnie wydanym to postanowienie uchylił
pozwalając aby żydzi nabierali rzemieślników i aby byli
przemiadze dawali na fanty na procent, przepisano
aby te fanty w Księgach na ten cel przeznaczonych były
zapisywane ta ostrożność była potrzebna, bo gdy rzecz
była wzięta a tego zapisu niebyło, więc by nie było do
wodu czy ta rzecz przeszła iako fant czy iako przeda-
na R. 1 s. 525, gdy ale takowe fanty vadią pignore
były rzecz prowadzone do Urzędu jako sam Zygmunt
I do pewnej ilości procentu prawa wyrzekły
przez kary, okupienia na rzecz Króla Jeżeliby nie chciał
wskazać tego od kogo rzecz kupił lub nabył ta zaten.
czas rozumiano że w zajęciu nie nabył R. 1 23 §
starał się Zygmunt I dla kupca handlowi polskiemu
przeciw Gdańsku po miastach postanowił aby przeciw
niechandlowali aby umowa z miastami zawartych
nie przekraczowali lecz gdyby co nie niepozwy a postawie
na to się wzbali gruntownie ten Statut R. II 621.
przeciw temi postanowieniom zastawiali się Żydzi
z miastami zawartemi i twierdzili że na mocy tego
zdało im się przez to prowadzić wolny handel, kazano
im złożyć to pismo a gdy ci się z tym nie zgadzali zakazano
aby żydzi nie bawiąc się handlem sprzedaży mas rzeczom
kupiectwa nie odejmowali lecz tylko na przekupstwo
dawy niebyło za tem ta ustawy na nic się nie przydały
zakazano Żydom trzymać karczmy i dobr pod zewsz
czy pod cudzym imieniem, pozwalano zakazy

aby myd ich najmow niemogli trzymać O. 1525, VII 6
698, 725, zabraniano Zydom Aug, pod kara 10
grzy. na Zydow i więzienia na Chrześcianina słuzby
obojey płci Chrześcianina u Zyda, zwyczaiem prosiu
czasowey np furmanki V. II 691 lecz postanowienia
były bezskutecznemi na co dowod mamy że Zydowie
przywłaszczali nawet nad Szlachta, Samo krolewo
Zyg Aug przyłuza że Szlachta Mazowiecka i ich pod
dani uskarzali się na Zydowskie Samo krolewo przy
właszczone i stanowi że ani Szlachta i poddani będą
mogli miedzy się kupna tudzież przedaz
V. II 789. Zaciągali oni na siebie od Monarchow sum
my aby przez to zaberpieczyli się przed nadu
zywaniem swoich podatkow i aby Chrześcianie brzydzili się
wielkim procentem pożyczaiącego za lichwę Zydowskiego
braliby. Za Zyg Aug w samym Krakowie brali
od Sta 10 na rok po 43 i 1/3 tak iż procent ten wzrasta
ny wynosił Warsz 1815 z dnia 3 Czerwca St. 105. Zyg I ustawo
Szlachcic korzystać Monarszey i ani miedzy Zydowa
a nawet ustawił nad temu Szlachcic Zadawnodawna na
temi bliskiey po dobrach Szlacheckich byli zamieszkali
postanowił że prerogatywy ani Zydzi i ani słuzba Zydow
skie Krolewskim Siedmiu zaszczycać, co się tyczy obowiązku
do Rządu Monarchi Cierpieniow prawa otrzymali
ich obcno z Mieszczanami Zyg I postanowił że Zydzi
Mieszczanie maią opłacać zarowno kwarta Cancellarym
że zarowno maią dostawiać Kodnie zimą na drogę
było Zabrze że zydzi niemaią opłacać wieluszczyzna
od kupiectw Chrześciańskich, że obostrzenia na Zydzi
byli pod opieką Monarchi lub Wayewody ich więcey
korzystali po miastach niż inni byli powodem że wię
cey się do miast ciągnęli a osobliwie gdy ich na wzrost
oddano pod władzą ich panow, to ostatnie było podem
nie nabrali się do uprzywey zali to aby się nie stali pod

Danemi

Kromer s. 106 mówi "Hebrei quibus abunde pulcri
Rusią & Lituaniąchłopięta że ich u nas była mnieysza
dzieci miasto niechciało żadnemi rzeczami zapowiedz
oni zaklinadali pod murami miasta miarkowa
rzeczy mamy przykład w Kralowie na Wazimierza
lecz wszędzie nie ważniejsze na cudzoziemcow nastarali
się o piękne i trwałe budowy ——

O Oświeceniu. Ukrzc. Greckiego Łacińskiego
obrzędu i wprowadzaniu nowe nauki, Talarzy
i machometanie jako lecz i Żydzi wyłuczywali
ciągle swe obrzędy religijne za Jagiełły znalazł
przezpiecznodą za Zygmuntów swobodnością nieroz
nie ograniczonąs; co do Chrześcian nauka Husza w Polsce
Lutra i współczesnego Kalwina za pierwsza zjawiania się
ich za do Niemiec powodowali na władze Brzymia
przy końcu panowania Jagiełły za Władysł. III i Kazi
mie. IV wyznawcy Husza zjawiali się w Polsce
lecz powaga Monarchów i Biskupów niedozwala
ła się szerzyć ley Nauce za Zygmuntów nauki
Marcina Lutra 1517 w Wittemberga Zwynglusza
1518. w Szwajcarach znalazły przez kupców i inne.
Dzięki za granicą uważa się przykład do pobudza
zrobiwszy lecz przez wolność Szlacheckiej zwyczajnej
Kromer D. 18. 105 [wolnow] za sprawiała że [szczególne] zapew
wodnictwem Szlachty każdy chciał być zabezpiecz
czyciele królom i prawom wszystkich nowych.
Prusy przyjęły naukę Lutra 1522. Mazowsze pas
by to codziennym sprowodu czyli Jana Kazim. Mazo. 1525
nakazał sprowadzanie Księżek z Prus i karania śmier
ci zagrożił tym którzy by wyznawali naukę Lutra.
wojny które w Europie w 16 W. powstały za sprawą
nie wojny o Religiją w Polsce nie trwały podczas
aż różne były zdania w Wielkopolsce nauka

Husza

Kassa wzaiemnie przyjęta od nastu Lutra na lat 100
przyięta, niebyło jednostajności obrządkow Religijnych
wiego Dawody obrzędy Greckie i Łacińskie aby nieja-
dnostajność mówi Kromer i ustawicznie na nowa-
nia Teologowanie obrządach Religijnych niemiały
wpływu na polityke. za Zyg. Aug. w 16 w. nowe
zdania brały przewagę nad dawną religiją gdy
były umysły ludzkie do tego przygotowane. w Kraiu
nie nowinowcy zgruntu Szkołą głowną przyszłym
1548 wszelkiego zaprzeczu dali zaczęcie do różnych kraiów
Niemiec i tam zaciągnąwszy nowey nauki i do lu-
dzi powszechszy rozszerzali się między uczonemi i
możnieiszą Szlachtą prosty zaś lud zostawszy przy
dawnej wierze, nawet duchowni przyiaciół tym no-
wym naukom iak np Orzechowski łacno nie przy-
mysli pojąć żonę i skad się powodem do ustanowa-
nia ważnych praw. Nayważnieiszemi zdaych cza-
sow dziełami są pisma Andrzeja Modrzewskiego
pisma iego za rządu bo za granicą były opracowane
i tam opublikowane np w Bazylei, pisma iego
są ważne i co do prawa bo rozbiera pr. Obrachka
zalecaiące plebejuszom nabywania Dóbr i wy-
przedawania się z nich ter. i iego mowy za temże nie
powinno być złodziejstwo małe śmierci karanem
Walenty Pleban Mszczonowski i 2ch braci Ma-
tobrzeskich bracia i Przyłuscy nastadowali Orze-
chowskiego. Przyłuski ustroił wprawdzie
r. 1550 Wymogli Duchowni na Sejmie w Piotrkowie
króle że Heretykom nadawane Urzędy, daliżali nawet
tego iż na zapozwał Stanisława Sternickiego z Pinczowa
o to iż on trzymał u siebie Franciszka Stankara
Księdza Kalwińskiego i Kalwinskich zdań swoich wyma-
zad

Nieśnickiej obiecał poprawę, darowano mu winę, odtąd
wprawdzie Stanisław od siebie też przyjaźń na ko-
niec życia innych a wielu Panów naśladowało jego
przykład. Arcy-biskup Mikołaj Dzierzgowski
r. 1581 powołał Synod do Piotrkowa, aby zaprowadzić
zaprzestanie nowych zdań Religijnych. Na tym Sy-
nodzie był najerymniejszym Stanisław Hozyusz
Biskup Warmiński lubo nieobecnie należał do Sy-
nodu bo z rzymskiej Dyecezyi ulegał approbat Rzymow.
sławne wyznanie wiary na tym Synodzie przez Ho-
zyusza ułożone stało się uchwaleniem prowincyonal
dla innych dwierzących, uchwalono na tym Synodzie
iż Biskupi mogą powiązać Szlachtę do zwrotu dóbr
zaprzestanie zdań Religijnych aby przez to przyczy-
nić nowych zdań zaprowadzić. Postanowiono wyrok
Jana Dziadurskiego Biskupa przeciwko Szpechow.
skiemu wydany, Duchowieństwo prosiło Króla o jego
wykonanie teraz Piotr Szmita Wojewoda Przemyski
powiódł za rzeczy wodzenie. — Skutku tego Synodu
rozpoczęły dwie Straże Sacharuni. Dziadurski zaprzepaścił
Wojciecha Skarmińskiego z uprowadzenie nowey Wiary
Dzierzgowski Arcy-biskup Gnieźnieński przyprowadził
przed Swoy Sąd Strzegomskiego i Krzysztofa Łosińskiego
Zebrzydowski Biskup Kralewski Konrada Krupę,
na takowych zaprzestanie wszystkie Fejmiki pilnie by
Swym Posłom iż by zawsze na Fejmie domagali aby Bi-
skupi o wiarę i życia Szlachcica niebyli mogli sądzić
Fejm Piotrkowski r. 1582 uchwalił na zażalenie Po. 1582.
słow ten palcat a skąd pewnie wyrok duchowne
w tej materyi zapadłe i ich wykonanie, a to aż do
dalszego nastąpienia maiących. Wyrok ten Królewski
na Fejmie był taki aby Biskupi o wierze i nauce
tylko sądzili mocni byli a zatem aby do wiary i życia
nie rozpuszczali swych wyroków, od tego Fejmu był odr. 1582
zawsze

zawaty się tym bardziey szerzyć prawdę bez przeszkody
podania nowe, lubo w krajach zachodnich przelewano
krew z prawodawcy Religiy u nas łaskawość wrodzona Xięcia
ich wówczas niepozwalały podobnych zarzynaczy Duchow-
ieństwa w Ogólności było umiarkowane, pogodzili się
się nawet z Przeciwnikami z warunkiem aby ten przy-
kład w Rzymie rozgrzeszenia z którego teraz dostają. —
Tak więc gdy wszystkich krajach przelewano krew obszer-
niey to na słowach iuż pod mieczem luterskim zawsze
1555 walki zapalczywych u nas tego niebyło. r. 1555 odprawu-
ią pierwszy Synod niektórych Polskich w Koprzy-
nie pod Kaliszem, na tym Synodzie wyznawaiący Confessyą
Helwecką, pokazali się z Braci Czeskich, w tych sa-
mych latach w Pinczowie zaszedł pierwszy Synod Bra-
cinów. Gdy więc Sakramentalne Duchowne od r. 1581 było
wstrzymane, niedziw więc że r. 1586 na Sejmie w Pia-
skowie Domagano się przez posłów Kiemskich aby mogła
Sa odbywała się w Ojczystym Języku, aby Sakramenta
białe i Krwi Pańskiey pod dwoma postaciami były
dawany, aby Annały niesły do Rzymu że aby Księża że-
nili, lecz to wszystko były tylko żądania. —
Na Sejmie w Warszawie gdy Posłowie Kiem Prus
Domagali się zaprzestania co do wolnego odbywania no-
wych obrządków Religijnych, Xiędza K. Kanclerza Koron-
uznaymić się od Króla że Król wyraźnego Exemplu na
piśmie nieudzielił pozwolenia, gdyż mówił on jeżeli by
to pozwolił na wszystkie Papiesz mógłby Cesarza Niemie-
ckiego poddanie przeciwko Polsce lub Koronie, innemu
Panstwu przyznać, a tak mogły by wynaść zaburzenia,
gdyż nie Xiąże przyrzekli że nigdy ich o religiyą prześla-
dować nie będzie, dozwalaiąc ruś monarchą przez swoy
Kanclerza wolnego odbywania obrządków Religijnych z
strzegł aby Kościołów nieburzono obrazów Swiętych
i aby nie we wszystkim odmieniano obrzędy Kościelne
to iest aby niektóre obrzędy komieszanie zachowano.

Gdy

Gdy Jednalizie Xiemie Pruskie zadały konieczznie zezwole. Do Polski
nia na pismie r. 1557 rozdzielono katolikom zezwolenia VII
Gdańskim, później niżeli Toroniom i Elblągom. —

Do starań Duchowieństwa ieże względzie Religijnym
należy ze Biskupi wyjednali w Rzymie nadesłanie do
Polski i utrzymywanie ciągłe Legata, bo lubo ten tytuł
miał Arcy-biskup Gnieźnieński udział była wszelka te
go powaga i władza. Alojzy Lippomani został pierwszym
Nuncyuszem wysłanym do Polski. —

Postanowienia Sejmu Piotrkowskiego r. 1551 za
wiesiły Władzy Duchownieństwa co do czci i przyzwoitey
ilości Szlachty, zdarzało się często lubo bardzo rzadko że
wyższe sądy Miejskiego stanu przez nowowe
lu wiepre były pociągane do Sądu Duchownego i karane
Śmiercią, r. 1559 Katarzyna Katarzyna, Szlachcianka w Krakow
wie była spalona, o innych podobnych
ale tylko co do mieszczan znajdują się opisy w Węgier
skim czyli Bezerwolskim na str. 207, 219, 220.
Gdy atoli jedną Uprzedzeniem i ludzkim tydeń w Krakowie 1558.
wie stracono z mocy Wyroku Duchownego za to iż
ta sprzedała hostyą Żydom a ci mieli ią kłuć i krew
z niey aż dem wytrysnęła, obruszyła się na to Szlachta
r. 1559 na czele której stanął wszy Sędziwoy Jan Kar.
nowski, powiadał na to uwagę, iż tylko samemu Bo.
gu zostawiona bydź może pomsta za obrazę tego
Sakramentu nad rozum ludzki, a w uniesieniu swey gorliwości
radził aby Biskupstwo uwolniono z Senatu bo w całym Kon
dzie podlegając władzy nagrodzonej niemogli bydź przy
chylni Ojczyźnie i przywiązanemi do wolności swych
Interesów. w r. 1570 odbył Sejm Jenerały wyznaw. 1570.
ców Konfesyi Augsburgskiey i Szwajcarskiey w Kon.
Domierzu Zaś przeszło pole, zenie lubo nigdy do skutku
nie przyszedzione Akatolikom przewagę nad Katolikami
zgodzili się na tym Synodzie aby nachodzące spory z dnia
powodzenia wzajemnie jako wspólni Bracia, że okoliczności
sprawiły że przy końcu tey Epoki mało co było panów
Katolickich w Senacie wyjąwszy Biskupów jednalize

niemyśle

niemyśleli nigdy Panowie o nawracaniu Poganstwa i swo-
ich poddanych, to prze tabyże nigdy nie wstrzymowało od pier-
wiastkowo przyjętey Religiey. Zygmunt August r 1572 za
pewnid to Braciey dla każdego wolność Religii a ieżeli mogą
wierzeć wiarygodnym świadectwom sam się wiecha swey
wierze. Długosz l. 2 Edye. Lipsk. str. 1666 i 1667 Epistolas
Viro celebrum. Jednakże niewdzięczność samych wyznań ca-
łolickich podłość Francuzka Lizmana Legata wysłany od
Króla za grania dla zatrzymania w tym rodzaju Religiey
sowych opieni się w sprawy cary obrócowszy pieniądze na swoie
potrzeby i ciągłe uwagi Kardynała Hozyusza wstrzymały
Króla od krokow stanowczego w tey mierze. Wszystkie nowo
rie w Polsce znajdowały dla siebie przytułek od 2ey połowy
16go Wieku a to pod tarczą swobody Szlacheckiey. —

Żydzi trwali ciągle w wadze Religii jako świadczy przytacz
niem Kromer na str. 106 en descrip. Pol. Tatarzy za
dzieni w Litwie od Witolda pod panowaniem Władysława
Jagiełły wyznawali Religiey Machometa, w Litwie i na
Rusi oddawali swoie obrzędy a jako Kromer powiada
bezbożności bez przestrzody w cudzoziemstwie trzymali. Epolie
Kromer świadczy że w miejscu nabożeństwa Swiątyni
Tatarskiey pod Troki nie niebyło tylko na wyniosłym
miejscu zawoż opisuie to jako naoczny świadek [pp. 106 D. 12.]

Uważaiąc religią Chrześcianską Łacińskiego Obrządku na
powszechny Epoki była ona panuiącą przez nawrócenie
Litwy i Żmudzi za staraniem i pracą samego Jagiełły. Przed
nim ieszcze Dziwił założyć Biskupstwo Kamieniecklie Lwo-
1378 lskie i Przemyskie. a Władysław Jagiełło ufundował
1413 Biskupstwo Żmudzkie w Miednikach Ludzkich Chełmskie
1434 Wyłowalskie a r 1434 Biskupstwo Obrządku Łacińskiego Lod-
zkie. Arcy-biskup Gnieźnieński był pierwszym co do
godności Duchowney a po nim Sędź Arcy-biskup Swarzy
jednak za Kazimierza IV Olbigniew Biskup Krakowski
wyniósł godność Kardynalską z tego powodu powstały nieprzy
jaźni i spory między nim a Arcy-biskupem Gnieźnieńskim
o pierwszeństwo siedzienia tego przez długi czas było że obadwa na
Sejmach na obradach znajdować się niemogli, Ludzki po-

kowicz

nowiono na pierwsze aby nikt nieprzyjmował od Kardynał.
słowo a tym bardziej starał się o tę godność Lyttio za rzetwo.
leniem Króla i Rady. Długosz pale się na to mocno wyra.
żając, że żaden Król niebyć mocen przepisywać praw Bogu
i Kościołom. Mikołay Straba Arcy-biskup Gnieźnien.
ski uwrażony że koronacyą Elżbiety Pileckiey żony powtór
nej Władysława Jagiełły odbytą została przez Arcy-bis.
kupa Lwowskiego mniemając że ta ceremonia odbyć się
przez niego niemogła i że była nieważna, wyjechał na Ko.
borze Konstancyenskie dla siebie i dla swych następców
tytuł Prymasa Królestwa Polskiego i całey Litwy.
Za Zygmunta I Jan Lubli Arcy-biskup Gnieźnienski dla
siebie i swoich następców uzyskał od Leona X na soborze
Rzymem Lateraneńskiem godność Legata nati a płat miał
Drugiem Lateraneńskiem godność Legata nati a płat miał
jednak nad całem duchowieństwem Polskiem, y Litewskiem.
Den Nauczyw Papieski wyjechał a drugi nieznaraz przy.
był Arcy-biskup ten miał go zastępować, nieznużyli się
Nauczyciele Papiescy wyciągnąć pismo z Polski dopiero z
Rzymu zastępca bezpośredni nieprzybył na ich miejsce.

Ciągle w tey Epoce nayczęściey sami Monarchowie
mianowali Biskupów i Opatów często bez względu na wy.
bory Kapituł i nawet woła Papierów, i tak między rokiem
1458 a 1460 Biskupem Kralewskiego Kazimierza IV
Jakób Senińskii był mianowany od Rzymu, Jan Gruszy.
ski od Króla a Jan Lubli od Kapituły Gruszyńskiego dowiadu.
jąc się otrzymał się przy Katedrze. Kolegiata Lubieńskii r. 1460
zobowiązuje się niewbierać Opatów bez woli Monarchy i inne
postanowienia (cf. C. I. p. 65.).

Liczne były zatargi Kapituł w tey Epoce a by się nie starano
o godności duchowne w Rzymie, tam ów zabiegający zwani
byli Romanistae Curiales a najpospolicie Corteggiatori po.
chodzi z francuskiego wyrazu Coteriser (z tąd tego wyrażenia
używa C. I. p. 561 i w innych listach, w Biskup.
stwie Warmińskim bezpośrednio samemu Rzymowi ule.
gającym Król po śmierci Biskupa miał prawo mianowa.
nia 4 kanoników indygenów Pruskich filialnych Kapituła
musiała obrać jednego, przeto to prawo zamocy Kontordatu
za Zygmunta I zniewolego. Mówiliśmy powyżej że godność
Kardynalska wzięła się u nas pierwszy raz w tey Epoce.

Chociaż

chociaż Kazimierz IV starał się przez listy i posłów aby to niebyło uczynione w Rzymie; 1448 roku wszczęły spory między Kardynałem a Biskupem Krakowskim a Arcy-biskupem Gnieźnieńskim o przeciwieństwa, które ciągłe kwestye aż do r. 1534 w tym to roku na Sejmie w Piotrkowie uchwalono że bez pozwolenia Monarchy i Rady nikt starać się nie ma o te godności Kardynalskiej. Dla pogodzenia zaś postanowiono aby koligo do rady wchodził Kardynał z Arcy-biskupem. To postanowienie na które tak bardzo pali się Długosz znajduje się w V. 1, p. 171. Danie mylne lubo powszechne bierze się od r. 1466 gdy od Kazimierza IV Królowie Polscy zaraz jak inni Monarchowie Rzymsko Katolicey zaczęli Rzymowi podawać Kandydatów na Kardynałstwo i nie powodem do tego było, gdy Radziwiłł Biskup Warmiński Legat Papieski przytoczył się wiele do tego Królestwa Gorącego o przypuszczenie iż za to przez Króla był podany do Kapelusza Kardynalskiego, ale zważyć należy iż to podawanie Kandydatów na Kardynałstwa nastąpiło dopiero poźniey, Monarchowie nasi nawykli byli podawać do tych na takowych Kandydatów bacząc się niezgody między Prałatami jakiej ta godność sprawiła za Kazimierza IV.

W tey Epoce lubo mniey więcej jak w poprzedniey Monarchowie i przywileje tey czasowy panowanie Władysława Jagiełły spatrywali zalety duchowne, szczególniey Duchowieństwo starało się o zaopatrzenie siebie w fundusze
1448 Zbigniew Kardynał Biskup Krakowski r. 1448 lipca 18 Bożego Narodzenia od Papieża Mikołaja V. Liczyńskiego na Splacenie i przysłanie tych i na zawsze do Biskupstwa Krakowskiego, oddał Biskupi Krakowscy nowiki Rytuał Obrzędów Kościelnych.

Za Zygmunta I od roku 1510 zapisy dóbr na rzecz Duchowieństwa były ograniczane prawem nawet r. 1511 uczyniono wyjątkowe dla umierających bezpotomnie że ci dobrowolnie mogli rozporządzać zwracając tłumaczy V. 1 p. 369, 376.
1549 na Sejmie wyrzeczono głosem prawa że testamenty przeciwne powyższym prawom z r. 1510 zrobione orzekają za nieważne od Monarchy i chociażby zyskały ważności mogą być zniesione

xx.

że postanowienie V. 1, s. 390. Ustawy zaś Paulińc Sejmu Poznańskiego r. 1338 zakazywały wyraźnie duchownym nabywania dóbr na rzecz Kościoła od osób obcych wyjąwszy tylko własnych majątków bez szczególnego na to zezwolenia Króla. Dozwalając zaś duchownym nabywać dobra na rzecz swoich zastrzegały też ustawy że gdyby ich za życia nie zbyli po ich śmierci do skarbu należały V. 1. p. 344.

Stawiliśmy także wyżej że dla umożliwienia szlachectwa samej tylko szlachcie była zdolna posiadać godności wyższe duchowne np. prałatury kanonikaty i katedry a później rozciągnięto to i do tych osób zwyczajnie małej tylko liczby dokterzyzowanych. Niebezpieczeństwo V. 1, p. 262 i 302. postanowienia te powtarzano często za Janem Olbrachtem.

Religia Nauki i Oświata znalazły umocnienie i rozszerzenie po założeniu Uniwersytetu Krakowskiego. Kazimierz W. poczynił wprawdzie w tej mierze przygotowania otrzymał na to listy od Urbana V, dopiero za Ludwika przeszło to do wykonania. Między r. 1364 i 1369 Jadwiga Królowa obmyśliła wprawdzie dla siebie w Pradze w Czechach fundacyę na założenie półkampie w Naukach, lubiła ona czytać Królowej czytała Pismo S. w przekładach Polskich i inne nabożne książki, pisma te wymienia i dowody ich znaczny przerzut. Długosz a za nim rozprawa o Oświecaniu w Polsce za 1816 w Tygodniku Wileńskim umieszczona, zobowiązała ona w testamencie swego męża do wykonania zamysłu Kazimierza W. r. 1397 wydawała od Bonifacego IX przy. 1397. wiley dla Uniwersytetu Krakowskiego na mocnowładztwie nadania Teologii, czego długo Kazimierz W. dopraszał u papieża nadaremnie. r. 1400 w roku po jej śmierci Władysław Jagiełło przemocą zaprowadzoną będąc obrony Senatem dworem i Rycerstwem Uniwersytet z Kazimierza do Krakowa o czem obszernie mówi Długosz T. 1, s. 160 i 167. przeznaczył Dom Królewski na Kolegium

Sęp

Św. Anny r. 1401 należącej Dewnuey do Jana Pana [illegible]
i Herzdorfa a dla Akademii darował, uwolnił ten dom od
wszelkich ciężarów co ciężarze nadał mu swobodę, bo ciężarna
ij tabia z jaka, miał bowiem bronienia winnowajcy tamże
schronienia Sprawiedliwego, nadał rektora Akademickiem ray
ta, czynić nad uczącemi się, przez studenckie uwolnień od opła
ci wyrownał ie w swobodach i przywilejach pismem zagra
niczne Uniwersytetami, Kamienic tu należy ciężkich praw
zwany Volumina legum nieobejmuie tych przywilejów za
one zamieszczone tylko w Herburcie i "inventarza Bre
slawskiego Ludwig w części wdzięcznie Mühlbacha acta littera
ria" prawie puste w całości w nieukończonym dziele bez tych
tu i Krakowie wychodzącym w Krakowie w czasie 40 letniego
Sejmu panującem zawierało wszelkie przywileie Uniwersyte
tu Krakowskiego, że dla nauki Sztuki i religii w czasy
by ten państwo dozyć wiedzieć że tamże Uniwersytet odbywa
dysputy Scholastyczne z Dysputami o Duchu przybyłym;
czycielami i tym spółczesnie byli zgrabnie wytłumaczone duchowne
mówiąc o Ustanowieniu niewypadło nam przypomnieć o wy
nalazku drukarni wynalazcy ten w czasy miał talent wyciągnąć
i na światło Publik. Pierwsze pisma Słowiańskie wy
chodziły we Krakowie pod nadzorem się tłacze domyślać że nie nas wy
nie znano drukarnie. r. 1461 był drukowany psałterz
1461 Dawida — Oktoich czyli Ostmogłosnik tamże w Krakowie r.
1491. Biblia Ostrogska wyszła pod drukiem kosztem Xięcia Ostro
skiego r. 1581 i inne pisma drobniejsze mniey ważne, w cze
mie u nas prawa Krajowe ustawy Synodów i inne uchwały
dawniejsze przy końcu 15go w. w krótce wiadomość wynalazku
drukarni będą mogą że u nas w Krakowie wychodziły i pod pra
wnie pod granicą, nawet Statut Kazimierza W.

W 15 w. miał u nas powstać szczególny zwyczaj do łacińy
powodem do tego miał być sam Kazimierz IV będąc bawią
w Gdańsku gdy niemogł rozmawiać się z Burmistrzem Gdańskim
po łacinie i potrzebował dla zrozumienia jego słowiańskiego
powodowiony rozkaz aby młodzieży uczyła się po Łacinie i
bez znajomości tego języka niemogł nikt być przedniejszym
stanu u nas świeckiego ani duchownego chociaż jako kapłan po łacin

Dzieje

Dopoki wojny krzyżackie Szwedzkie i zatargi Religijne
niepotrzeby nawiedzały tamy, w ley takoże Episcopat za sta-
waniem Hozyusza Biskupa Warmińskiego był za-
prowadzony zakon Jezuitów a to dla sprzeciwiania się
rozszerzeniu zdań nowych Religijnych, daprowadzo.
no ich najprzód w Warmii w Brunsbergu. Zalion
len słynął wiele, znalionitemi i uczonemi mężami
dopiero poźniey osobliwie od Zygmunta III mego.
wiadał zalion len zumiarom Hozyusza. Szlachta
uchodząca przystępowała się gorliwie do nauk aby przez
te znalesć wyuczenie w Stanie duchownym lub
świeckim bez utraty Szlachectwa i nie chwytając
się Przemysłu ani handlu mamy na to świadectwo
Kromera D. P. p. 815 wołowach: non tam autem ad
artes mechanicas traclandas Polonis apti esse viden.
tur quam ad studia doctrinæ, nisi forte illas contemp-
tui quam non possint assequi videntur, ele
gantiæ tamen studio quam non possint assequi videntur, ele
liąc te takoż duchowieństwo starało się dostępować stopni
naukowych honorowych jako nam tego pokazuje Długosz
i Kromer gdzie Kanonicy wyższi mieli tytuły Doktorów
magistrów ultriusque juris lub kottiu decretorum ut
Stanislaus de Opole decretorum doctor decanus Cra-
coviensis r. 1482 iest ten podpis w V. T. także mamy
inny dowód na to Joannes de Pniów decretorum doctor
archidiaconus r. 1455 V. 1 p. 197. Joannes Ludko de Bze-
śnie archidiaconus Gnesnensis ultriusq; iuris doctor
r. 1447 V. 1, p. 172. Jacobus de Uchańcz decretor doctor
proposilus — Henricus de Oporow ultriusq; juris doctor
Paulus de Łączniewice Licentiatus in decretis r. 1460.
w polonii Warmińskim przywileiu nazwanym zwiadcz.
się maią różne tytuły tego rodzaiu V. 1 p. 320. Nico.
laus Köllner był juris Pontificii ac legum doctor
V. 1, p. 516 tractat iego de interdictis et communicatis
iest bardzo ciekawy przypisty niewiadzieć z jakiego po.
wodu do Statutu Warmińskiego V. 1 p. 516 J zwierzy nawet
niepogardzali tym nazwyskiem honorowym cenili go nawet

wiele

wiecey nad herby i klejnoty Szlacheckie wal. Jan Ostrorog
lubo ze starozytney familii pochodzacey zostawiwszy w Bonon
Doctor ulrissy, iuris jako Senator urzędo wojewodzki nad o lem
i obsle tytułow swoich nieznamiedbywad go umieszczaiąc P. I. p. 2
320 — Janocki w dziele swoiem w Pomce II na str. 193 przy
tacza nam wiecey o tem dowodow ze i swiecy starali sie gdy na
lic i powszechne godności dosyć sobie przypomieć Zamajdlu
go litery w Paryzu Strazburgu Bononii długo przebywaiąc
sie naukom, Sirlejowie i inne uczonili tako samo, zwiedzali
Paryz, Ingolstadt i inne sławniejsze Szkoły. Piotr Bajsz
sławny uczony Hiszpan, Paweł Szczebliny, Bolandus milesz
Wojt Wilna byli uważani u dworu dla zaufa osobliwie za
do prawa, mieszczanie swiecy mniey od duchownych a od
tych mniey uczone plebejusze oddalczali sie naukom, Szla
chectwo bowiem było przewodniczem do godności do powia
dłości i do urzędow.

Przy tronie tey Epolii co do Literatury mostaty wielu
zlote nieżbywało na uczonych w kazdym rodzaiu, Bej
drzychanowscy, Gornicki, Orzechowski, Warszewicki, Papro
ki Historyki i rodopis, Modrzewski politykę, Bojerni de
Astronom zaiednali sobie sławę do dnia dzisiejszego znaiom
tan. Biblia pierwsza Polska przez Jana Leopolite
Scharfenbergowa wydana została r. 1561, druga w Nieśwież
wie była tłumaczona przez Jana Laskiego, Szymona
Demetrusza, Grzegorza Orszanczyka, Andrzeja Trzecieskiego
Falimba Lubelczyka i innych została wydrukowana r. 1563
w Brzesciu Litewskim nakładem Pana Radziwiłła sobu
dwie te biblie są nawet drogo dla czytaiących Polskiego cenione
za granicą nawet i jako rzadkość w Bibliotekach zagranicz
nych starannie chowane.

Szkoły ciągle zostawały pod rządem i opieką Duchowieństwa
Akademija Krakowska od początku na zawsze była poddana
Biskupom Krakowskim, za Zygmunta Augusta r. 1563 do
magali sie postawić Kiemscy do Króla reformy Szkoł Krako
wskiey, Poznańskiey i Pułtuskiey, Zygmunt August wyrzekł
że zwierzchnictwo to należy do Biskupów gdy im tego prawa
nasi przodkowie ustąpili i starania powierzyli, wypełnia

przyo

przyobiecał napamiętó Biskupów i Doktorów aby Artykuły
jako mowi postawiony dobrey sprawie 10. II p. 625.

W ogólności celowało duchowieństwo w całey tey Epo-
ce światłem nauki i umiarkowaniem. Na Zaborze
w Bazylei Dolnoreńskie Polacy otrzymali pierwsze mie-
sce po Bonończykach, Uniwersytet Krakowski gdy zachodzi
wielkie były Spory a nawet i na Sebonach czy Concilium
supra Papam lub czyli Papa supra Concilium, wydawał
Polacy różne dzieła rozbierające szeroko powyższe pytanie
i przykład swe rodowiał, w rozprawiając na stronę Sobo-
rów, w dalszey zapiero Epoce Germ. starał się aby cała
wychowanie Młodzieńcze im powierzono albo jako szczególny
przywilej tego zakonu.

Jak Historycy Brat w tey Epoce przez uprzywilejowanie
i pomnożenie swobod praw Obcych Akademicy zatrzymy
nasiono bezsilności i następnie upadku Polski wspomniało
la Europa w niniejszey Epoce jako mowy Erazmus Ro-
terodamczyk i inni uczonemi wyznania byli Obcy zna-
wszystkich którzy uczonemi być chcieli. Polacy jako
uczeni byli poważani nawet za granicą. Gesner Duten-
ger Kalwin i inni nowych wyznań pisarze pisywali do
Zygmunta Augusta, Radziwiłła sam Kalwin przypisał mu
wykład swój listu S. Pawła, a Luter biblią swoją
Jeden exemplarz tegoż był w Krakowie w Jezuitów ale pod-
czas Wojny Szwedzkiey za Jana Kazimierza przeniesiony
do Krakowa przywrócony.

Zaprowadzona przez Jana XII Inkwizycya zajęła
się i u nas w tey Epoce. Melchior Mościcki zakon czyli
szereg Inkwizytorów u nas, był on Dominikanem umarł
r. 1491 w Krakowie, życie iego iest iedwabne i iest umie-
szczone w Officinie Pr. 1 str. 121 i 122. Jednakże ta
Inkwizycya niebyła w Kraiu naszym bardzo czynna z powodu
Sejmu w Piotrkowie r. 1551 nastąpionego, niebrakło iednak
że na pozwanych przykładach, i tak r. 1508 stracono Kyda
w Krakowie, r. 1509 Katarzynę Wejglową Żonę Złotnika i
Bajcy Krakowskiego za przejście na Lydostwo, Węgierki za-
przestrzega tey przyczyny i powiada że Gorzelki pomyślił się w tey
mierze bo nie dla ogrodowych leczy przywodzenia i zabawy Gam-
rata Biskupa Krakowskiego stracono Katarzynę.

VI. O Składzie Rządu.

Przez lata, kt. Egolia, kroy nazwę był ciągle niepodległy i wolny
zdarzyły się w tey Epoce następy Sukcesow i lubo za Zygmunta
I. dla unieszczenia ich zgruntowanie dawano im podarunku 1200
Mil. to iednakoże nie wiele przykro ubezpieczeń. Prusy Inflanty Moldawia
Multowaty Polskie, Panuiący miedzy ciągłe godnowe i Lytwa Kroluiąc
a od czasu wcielenia Litwy do Polski Krolowie Polscy nosili
Tytuł Wielkich Xiąząt Litewskich, i lubo byli obierani za do
browany Dziedzicznemi rostawali w dzo Litwy. Zwyczaj za Piastow
miały miejsce Elekcye Krolow lecz te Lytwa w kenezow przed-
siebrane byty; gdy wzbudzona rodzina walczliwość w do nas-
stwa, Smierć bezpotomna Kazimierza W. uprawniła elekcy
krone a następna Egolia sprawiła to uznastały Elekcye kro-
lów tak nazwane wolne, chociaż nigdy takiemi niebyły. Uwo-
mienie Ludwika Króla pozwalaiące dobr od poddanych dało po
wod do paktow konwentow i do wielkiego wpływu Szlachty. Od
Ludwika ciągle panuiący wymuszali przysięgi na zachowanie
swobod udzielonych duchowieństwu i Szlachcie przez poprze-
dnikow ktore ciągle pomnazali. Powod raz do tego zapewnie-
nia dał sam Ludwik Król Węgierski i Polski w przywile-
1374 r. w Koszycach danym i wcześniey nizeli r. 1355 w Budzie za
życia nawet Kazimierza W. w Koszycach maiąc zapewniony
Tron dla iednej z swych corek zatwierdził wszystkie poprzednie
swobody i takowe powiększył V. 1. pr. 55. Szlachta mocna nie
obojętna o zachowanie swych praw i swobod aby dostąpić ich za-
bezpieczenia, czynila zawiązki od siebie Elekcye Krolow, Elekcye
1382 r. Tron zatwierdzone byty przez Konfederacyą, w Radomiu po
Smierci Ludwika zawiązane. Akt unia Litwy z Polską
1401 r. zawarta podaie nam alt w do tego przedmiotu spisany kto-
ry wareuie ze prałaci et Barones Szlachta bezmała cała,
miele wpływ do wolney Elekcyi Monarchi. V. 1 pr. 89, 61.
Sejm r. 1433 w Jedlnie zapewnił Szlachcie Mężnowładcom
i Baronom prawo obierania monarchow, Sejm ten zapew-
nił nasledstwo po Jagielle jednemu z synow V. 4 pr. 89.
Kazimierz IV Syn Władysława Jagiełły młodszy odziedzicz
zaprzysiężenie swobod tako iuż był obrany i namaszczony
Królem w Krakowie, zkadkiem tego obiągania było za piano

w Nicolo

w Piotrkowie r. 1449 odbyty oświadczył Królowi że dopo-
ty niebędzie słuchał iego rozkazów i narod niebędzie mu
dał podległy dopoki niezaprzysięże swobod i praw
od poprzednikow nadanych. Zaprzysiągł że iedno Bazi-
mierz i iak by niedosił na iednej prowincyi, powtarzał
to Szlachcic w Oborach na pospolitem ruszeniu edzącey przeci-
wko Wrzyszczom przyczyna to znayduie się w Długosza
tamże w T. 1 str. 226, przyczyna tego zwolniania się.
Następca ma być wynajemniey na rannych aby Szlachtey
nie dzierżała ale na tym że wyjścia Litwinom poprzysiąg
nie nie czynić dla nich szczerbliem chociażby wybrany
na tron Polski został, przysięgi następcow iego iakoto
Alexandra, Zygmuntow znayduią się w T. 1 pp. 255, 257.
w T. II p. 591. wszystko to przelicznywa się panuiącey
przysięgami i dyplomatami wgrowali zachowanie swo-
bod szlacheckich. Zygmunt I r. 1538 uwarował uroczyście
ze Stany na Sejmie maią prawo wolnego wyboru Króla
że wybor za życia przez Zygmunta Augusta Synaptemu
prawu niema uwalniaiąc ani stanowić żadney przeszkody
to rozpoznienie panowid r. 1538 a w r. 1557 przyobiecał
że Litt nie będzie obowiązany do posłuszeństwa Zygmuntowi
Augustowi dopoki tenże swobod krajowych niezaprzysięże
i dyplomatami nieulwierdzi T. I pp. 414, 495, 515, Ustawy.
Stanu Jagiello starał się o Baronow i możnych uwolnia tyz
a u Zygmunta Króla Węgierskiego i Cesarza zawsze tyż
aby Litorego iego Synow obrano na tron Polski, Zygmunt
zaś utrzymywał że te zabiegi były niepotrzebne albowiem
Interes Polaków wymagał aby się utrzymała iego Familii
dla stałego połączenia Litwy. i Jako Władysław Jagiello
doznał przebiegłości i podstępów Zygmunta Cesarza ten
mu iednakże doradzał aby tego na Sejm nieprzywid. ——

Wtaley ley alboli Epoce ciągle trzymano się w wybo-
rach Królów Familii Panuiącey dopiero zmierć Zygmun-
ta Augusta bezpotomna otworzyła pole do tak zwaney
wolney elekcyi Litora stąd imie swe mowita że nieuważa
no na Króla panuiącego ale zapomnieniem iey przyzwo-
lywano obce osoby do tronu. Kromer in d. p. przy tronu

ley

ley Epolii przyrzeczey na k. 115 w herolickich to wyrazach godnie rzeczą non temere autem discedetur a stirpe masculo regia et qua existat. Gdyż na początku ley Epolii dopisano to prawo wyiątkowe bo lubo na Sprzątkach znajdowali Piastowie drobni leczy nieżyczliwi Polsce i lubo znaydowali się Piastowie w Mazowszu przychylni krajowi jednakże Powołali Polaky Szlachtę, obcego do tronu. Prawo zatem wyboru Królów lub prawo pierwszeństwa następstwa należało tylko do Kasztelanów i co niższey Szlachty dopiero znakomitszych urzędników. Szlachta drobniejsza jak Kramer wyraza tam minutas / nieopisywała do ley Elekcyi dopiero na początku przyszłey Epolii niedawno przerzane i bardzo zdanie Jana Zamoyskiego ten wpływ sprawiło. Na obrady ważniejszey sprawy przed tym czasem szlachta nie miała jednakże głosu w wyborze Królów. Sam Kramer to powtarza w słowach: jus eveandi regio penes Senatum est atq in diem eqvestr. Ordo sibi vindicare coepit ita ut tum p. 115 / aż w ten czas tylko ich wybór ważny zwali się cetera nobilitas na to przydrzała, ostatnie te słowa świadczą że do późniejszych aż czasów mniejszey i do początków nas lepszey Epolii wiemy bowiem że to Spiellio Kramer pisał za Batorego. —

Zygmunt I r. 1520 zapewniając prawo obierania Królów wspomina wyraźnie że to prawo służy radom z Prelatis et Baronibus a drobniejszey zaś szlachcie bynajmniey nienamienia. dopiero r. 1608 na prozby Szlachty zapewniając dawniejsze zdanie przyrzeczenia mowi o wyborze Krola i tam ieżli wyraźnie de militibus nobilibus et omnibus quibuscunq. Komisya ieżli odnieśiemy 18. I p. 1696 r. 315. Zygmunt August r. 1580 uroczyście warował że nikt nie będzie mógł być obrany Krolem cudzoziemiec aż od trzech stanów obranym zostanie Ku woiy ieżli i Szlachta wspólnie obrzymała 18. II p. 393 jednakże i te iuż postanowienia nieuchroniły bardzo Szlachcicowi prawa obierania Królów bytą wprawdzie Szlachta obecną na Sejmach ale tylko jak Kramer wyraza byli świadkami i mieli tylko głos przez posłow swoich, dopiero na początku następney Epolii bardzo Szlachcic po śmierci Zygmunta miał te prerogatywę że był Elektorem Krola. —

Juba

Lubo Królowie byli wiecznie obieranemi w tey Epoce i z Familii panuiącey wzgledu uważali się za Dziedziców i tytułowali się publicznie domini et hæredes do Zygmunta Augusta" a lo rozuiązuiąc ten tytuł na koronę i prowincye do niey należące.

Co się tyczy Dobytku samego Rządu ten dawniey odmienił prawidły samowładny ściśle monarchiczny zamienił się teraz na Rzeczpospolitą z Polski i Litwy złożoney chociaż poznać się wyraźnie daie Rzeczypospolitey wyższość nowiś o Stanach utworzonych w tey Epoce o Królu Senacie i Szlachcie, to dosyć nadmienić że Kromer chociaż zasługuiący na pochwały uczonego tak złe umiał ocenić dobroć tey Rzeczypospolitey że ią porownał z Lacedemonską przenosił nawet nad Wenecką, nie zważaiąc iż to tytułem była Rzeczpospolita Szlachecka (D. P. p. 115).

A Król

Król był uważany w tey i następuiącey Epoce przez rozmaite prawa i ustawy na Stan na urzędy należące do składu Rządu nie zaś na władzę najwyższą. Król nowo obrany winien był uroczyście zaprzysiągać że będzie rządził podług praw i przywileiów dawnych że swobody ogólne i szczególne zachowa że nie zgranie krzywdy nieutraci, a o odzyskanie utraconych urzędów starać się będzie, po wytłomaczeniu tabelowey uroczystey przysięgi naywyższem rady Senat i Rycerstwo przysięgały wierność. Po tych wzaiemnych przysięgach przystępowano do namaszczenia i koronowania Króla które koronacye rozpoczynaią się od Władysława Jagiełły te koronacye w mieyszey Epoce nagle się odbywały w Krakowie w Katedrze przez Arcy-biskupa Gnieznieńskiego i dwóch Biskupów assystuiących. Król namaszczony olejem Św. przysięga wtedy Sakrament Kommunii, zasiada na tronie swoiym trzyma złotą z szczerbcem wręce prawey a w lewey maią kulę złotą z krzyżem maią przypasowany miecz Chrobrego z szczerbcem prowadzony, potem odprowadzony był do zamku, dnia następnego konno z dworem się udawał po mieście za nim Senatorowie Biskupi i inni urzędnicy, najpierwey pomienionego nieśli kulę złotą berło i miecz do tych czasów

bie udawał się Król przed ratusz zasiadał na przygotowanym tronie na uprzednim nieco rusztowaniu a Senat niżey niego sam przyimował przysięgę wierności od Królowa z godności mieysc i obrzadu go na cztery strony świata oblatuiąc przez gotowość obrony kraiu, potem zasiadał na tronie i pasował na rycerzy Szlachtę godną tego: Kramer p. 116 podkuiąc się kontrakta głaskiem ramion tłem nagiego przez co wynosił go na Szlachectwo tak właśnie iak tey były ballco militari cingkus. Lubo ta cingcia ballco militari była właściwie swoia od Nobilitacyi gdyż godność tego stanowiła zasługa osobista i gdy tego nawet dostępowali znaleniem zkrzodpenia wyzolało Kramer namienia o tem w niniejszem mieyscu bo iuż Szlachectwo i szlachectwo zwięło mieysce pasowania, po tych ceremoniach odbywało monarcha ucztę na zamku przy tym trybunale gdzie resztę dnia i część następnych przepędzono na uroczystościach i biesiadach często iedne po tey Epoce na uroczystościach podobnych, zaślubinach urodzinach monarchi odprawiały się gonitwy i walki na drzewcach &c.

Koronacya Królowey odbywała się w podobnych sposób uprzeymości króla ale iuż bez nobilitacyi i pasowania nie przysięgana iey na wiarność a przez namaszczenie nie dostępowała żadney władzy w Rządzie.

Królowie w niniejszey Epoce sprawowali nayważnieysze Rządy. Jeżeli monarcha był małoletni lub nieobecny w Rządach Rząd był wykonywany przez namiestników tak działo się za Ludwika Węgry sam przeznaczaiąc w testamencie Rządy w Polsce poruczył matce Elżbiecie a potym Władysławowi Księciu Opolskiemu a gdy i ten nie był lubian na sieradzie w Bydgoszczy wyznaczył Sprzech Gubernatorów Biskupa Krakowskiego, Kasztelana Krakowskiego i Księcia Wodza Kaliskiego nadał zaś samemu Biskupowi Krakowskiemu moc rozdawania prowincyi wszelkich wojsk wszystkich Kasztelana Krakowskiego i Wojewody Kaliskiego na lubo ne to Urzędy sam Król mógł mianować, za mego panowania wielkiego Władysława III przydano mu małżonkę Zofią Księżniczkę Litewską

1381.

Senat

Senatorów po Województwach zaś i Starostwach byli w teraz ustanowieni Rządcy szczególni zwani prowizorowie.

Dopoki Litwa za Zygmunta Augusta nierozdzielona ostatecznie połączona i obbrona i panuiący w Polsce rządzili Litwą zwłaszcza mniey ograniczonego, Królowie Polscy nieustannie bezpośrednio wykonywali swą zwierzchność, byli bowiem odszczepieństwa Litewscy iak WW. Xiążęta za WXtwa Jagiełły zprawowali rządy Woyny. —

Prusy wcielone do Polszcz Królewskiemi zwane Wschodnie od r. 1466 były rządzone iak inne Prowincye Korony przez Wojewodów Malborgu za Kazimierza IV. za razu przy poddaniu się Prus były mianowani. Prusy zaś pozostałe a Krzyżakom hołdowały Polszcz rządziły zaś niemi W. Mistrz wiarą z Koronadozorami Mistrza. Które Wioły miały prawo należeć do Rządów bez wzbudzenia Woyny. Lecz na Koronacyach Jedno. Za Zygmunta I Prusy Krzyżackie zamienione na Xięstwo Lenne trzymały lenne oam prawie Herzogt i sposób rządu Xiążęcy miał prawo bywać na Sejmie Lenczyckim iak W. Mistrze nienależeli do wyboru Królów lubo wiz dawnieyszy WW. Mistrzowie a teraz Xiążęta starali się o to prawo. VI. 735 Prusy Królewskie miewały tak iak w Polsce i Litwie swoie oddzielne Prowincyonalne Rządy, swoie Stany Baronów Prałatów i Szlachty nad które Stany te rozmaity zwierzchność do Stanów Polskich gdyż do ich Rządów wchodzili i Deputowani Miast większych czego niebyło w Polsce. Prusy przez wojskowość swoich wpływały i do Sejmów Polskich.

Władza Królewska bez stanowienia osobliwie przy koronacyi niemieyszey Epoki nie wiadomie nieznaczyła bez zdania bowiem Senatu i Rad czyli Panów Rad bo takie Imie nosili Consiliarii ultimo ordinis et gradus li ecclesiastici et secularis seu temporalis / król niemógł mocen wypowiedzieć Woyny, zawrzeć Traktatów, pomnożyć cel, podatków nakładać, nie pieniędzy nieciągnąć ani nic ważnieyszego przedsiębrać co by zie tyczyło rzeczy publicznej, lecz tego prawa nabyły Rady dopiero w czasie późnieyszym li wdal. szym postępie Epoki / Chromer in D. R. p. 119 fabry

Senat

Senatus consulto (rea) nec bellum alicui faut, nec foedus cum aliquo, nec tributa aut telonea nova imponit aut quicquid bonis aliquid alienat ele. Bez przywatania prostow Szlacheckich na sieydzie niemogł Król w poprzednych czasach kóy Epoki nowych stanowić praw i podatkow, kramer my tnie tłomaczy się w tym względzie na stronie 118 mod legen. nas sondere juata Rempublicam monetam cognare nec cum senatu gotest aboy, conventu ederá nobilitatis id est equestra et militaris, właściwie dopiero po Albrachcie uzy wszystko za wpływem nielytow Senatu ale i Szlachty się działo, mylnie przeto kramer w tym względzie wyrażają lepiey znó inaczi na Str. 187 że Król z Senatem odbywał pewne przywileje niezależne i zatatowia a wszelkie inne Szlachty.

Oprócz Królów Składały się sieydzie Stany z Senatu i Posłow Ziemskich obieranych przez Szlachtę obadwa te stany były ze Szlachty.

2. Senat i Rady

Stan ten Senatorski niniejszy utworzył się z Rad dawnych początkiem może od Bolesława I i ztąd to pochodzi że ciągle w tey i następnej Epoce Senat iest nazywany Radami lub Panami Radami po łacinie Consiliarii, te rady wypisze dnisy Epoce tylko monarsze doradzały poprzedy przybrały Senatu a to wczasie ludzy Szlachta zwyciężała wpływ do Rządu jako Stan odrębny. Godność Senatorow była dożywotnia niemogła być wyłączywana, jak tylko za popełnieniem przysięgi monarsze zawsze z pośród swych Urzędow i Dostoyności Duchownych lub świeckich. Dwoch Arcy-Biskupow Gnieznieńskii i Lwowskii, 12 Biskupow Rzymsko-Katolickich do których należeli Biskup Greckiego i Ormiańskiego obrządku, Wojewodów 15, Kasztelanow 65 zaś z pomiędzy urzędników Koronnych officiales regni zwanych, Marszałek czyli Hanaleyż W. Koronny zwany Kanclerzy i Podskarbi Koronny, z Urzędników Nadwornych Marszałek Nadworny i Starosta czyli Jenerał Wielkopolski ludzież Starosta Generalii należeli do Senatu Koronny

za Lucca

w Liście tey Epoli bardzo ze swoiey godności Senatorskiey
prawem byli Senatorami (Kramer D. P. p. 128 et seq.)

Senat dzieli się na Starszych czyli Wyższych i
mniey szych czyli niższych Senatorów (Majores et Minores
Senatores) do wyższych należeli Arcy-biskupi; Bis-
kupi; Wojewodowie i ci którzy Kasztelanowie, drudzy zaś
później przyjęci w Interessach wymagaiących łatwości i
większey wagi byli zawsze voty rami od rad i ci byli młod-
szemi. —

Rady Prus Królewskich wchodzące do Rad Ty-
tułowych koronnych czyli Senatu Prus Królewskich
składały się z Biskupów Pch, Wojewodzic Pch i z Kasz-
telanów i Podkomorzych, Burgrabiów Starostów z Toru-
nia Elbląga i Gdańska, gdzie każdego miasta po dwóch
burgrabiów z Miast to nie wiadomo dla
czego czyli to z przywileiu prawa czy ze zwyczaiu powin-
no być przysięgłe (Kramer str. 204, 206) jak niżej wyżej
namienione młodsze w Interessach większey wagi
łatwości wymagaiących mogli być voty rami. —

Przy koncu tey Epoki Zygmunt Augustowski
tuż odstąpił swoich odrzednych Senatorów, (Kramer
D. P. p. 128, 206) ale ci należą właściwie do dalszey Epoki

Byli także przypuszczani do Senatu Sekretarze
Królewscy, niemieli oni iednakże miejsca prawnego
w Senacie ani głosu, przybrani tylko do pracy, i ci rów-
nież powinni by li przysięgli, gdzie o nich zachodzi
wzmianka za Władysława Jagiełły (Kramer bowiem
donosi p. 12 in D. P.) że on grabowszy Prowincyą pod
Grunwaldem i Janemburgiem rozpisawszy swoim Sekretarzom
ieńcow przysyłać tych pory niemogli nastarczyć. —

Wchodzili także do Senatu dwoy Referendarze ale
bez głosu i miejsca w Senacie przeznaczeni tylko byli
do referowania do wiadomości Interessów pod rozwagę
Króla i Rad, za Zygmunta I przywiązuje o nich zucho-
dzi wzmianka, wtenczas prawo że żaden z nich powinien
był być ze Stanu Duchownego i że powinien był wyżu-
wić biegli. —

Polska

Poddanowie albo Urzędnicy Ziemscy znalazłe
byli tylko w Senacie do zawiernienia, i ten Poddanowie przed
obowiązek w którego Ziemi odbywały się Sądy, Synowie
celniejszych Senatorów mieli tamże przystęp do Senatu wol
ny ale niemogli tam wchodzić tylko pod tytułem Sekretarzów
i za wyłonaniem przysięgi Kromer p. 129 ii D. JJ.

Król sam tylko miał prawo wzywać do narady Sena
torów gdy to uznał za potrzebę, w Interesach mniejszej
wagi wzywał obecnych Senatorów, nieobecnych zaś w waż
niejszych rzeczach a to przez listy szczególne lub uniwer
sały, jeżeli np. szło o zawarcie Króla lub jego Dzieci, lub o
łonanie hołdu lub przyjęcie jakiego hołdownika lub gdy
miał być zwoływany ziazd wielki lub prowincyonalny
bywali wzywani albo wszyscy Senatorowie albo ci którzy
ziemi byli ziazdy, odbywały się jednem z narady zobecnem
Senatorami osobiście a znieobecnemi na piśmie, gdy Król
mierzył IV był na wyprawie przeciw Krzyżakom Kardynał
Biskupi Królewscy listownie dawał mu swoje rady i nap
mienia Ojcowskie podług Długosza.

Król wzywał Senatorów do porad krajowych publi
nych do zwłocznych poselstw za granicę, do Sądowniczych a
zwyczajnego i nadzwyczajnego, mamy tego przykład za Wł
ysława Jagiełły w ostatniem roku jego Żony iż każdy Senator miał
szczególne obowiązki, gdyż do pewnego urzędu godność Sena
tora była przywiązana albo duchownego albo świeckiego.

Arcy-biskup Gnieźnieński jako Legatus natus Sed
Apostolicæ i Prymas Państwa, był najpierwszym w Se
nacie, na łonie tej Egzulii w prowadzeniu Rzeczypospolitej
po śmierci Zygmunta Augusta dostąpił prawa odbywa
Sejmu, zwoływania Senatu, ogłaszania postanowień Se
gdzie Senatu, które to prawo miał aż do końca Rzeczypos

Skład i porządek Rad Świeckich za Aleksandra ba
ło był mniej liczny i odmienny do porządku za Zygmun
ta Augusta który na Sejmie w Lublinie przy Unii ob
z koroną Senat znacznie powiększył, wokoło Senatu
Ławiczego należą do niego deputowani z miast: Królewca

Pozna

Poznania Sandomierza Kalisza i Lwowa Sasi p. 141
i V. 1 p. 180 et 199. Zygmunt August na Sejmie w Lublinie 1569
ustanowił jako prawo nowe porządek rady koronnej
Polskiéj i Litewskiéj iako Drey Rzeczypospolitey na
stępuiący:

Pierwsze miejsce miele Arcy=biskup Gnieznieńskii i Lwowskii Dalej Biskupi Krakowskii Kujawskii Wileńskii Poznańskii co dwoj alternative były przerzucaney raz iden drugi raz drugi na zieckrzie, dalej Stolki Hejslbergskii, Sudii stałe dwoj alternative, dalej Krzemyskii, Łmudzkii, Chełmińskii, Chełmskii, Kujawskii i Kamienieckii.

Kasztelan Krakowskii pierwsze trzymał miejsce między Senatorami świeckiemi a to od czasow Bolesława III dalej z Wojewodzcow koronnych Krakowskii z Poznańskii alternative, 4 Wileńskii, 5 Sandomierskii, 6 Kasztelan Wileńskii, 7 Wojewodzcie Kaliskii 8 Gnieznieńskii, 9 Sieradzkii, dalej Kasztelan Gnieznieńskii, Wojewoda Łęczyckii, Starosta Łmudzkii, Wojewoda Brzeskii Kujawskii, Inowłocławskii Ruskii, Wołyńskii, Podolskii, Smoleńskii Lubelskii, Kaliskii Podlaskii, Kijowskii, Wileńskii, Mazowieckii, Podlaskii Rawskii, Brześcieńskii, Chełmińskii, Mścisławskii, Bracławskii Pomorskii, Mińskii; Kasztelanów zaś więszych było 30, Kasztelanów mnieyszych 19 porządek ich i następstwo co Nadacb wymienia tego prawo.

Po Kasztelanach następowali Urzędnicy koronni i nieletorzy nadworni wyznaczeni: 1 Marszałek koronny 2 Marszałek Litewskii, 3 Kanclerz koronny — 4 Kanclerz Litewskii — 5 Podkanclerzy koronny — 6 Podkanclerzy Litewskii, 7 Podskarbi koronny, 8 Podskarbi Litewskii 9 Marszałek dworny koronny 10 Marszałek dworny Litewskii, na końcu tego prawa przepisano: że Referendarze lubo maią rzecz dawania przy królu swoie zdania nienależą, iednak do grona Senatu, V. III p. 277. w tey ustawie niezmaydnie sie znayduie wzmianka o woyskich pomiarach co widzieny w Statucie Alexandra nieliczą Referendarzy ogolna liczba Senatorow była 140.

3. Co do Stanu Rycerskiego.

Stan ten w niniejszey Epoce stał się Stanem Przewyższającym dawniejszym prawie wyłącznie narodem, działo się to stopniowo nie prawem i przez rozmaite okoliczności, niebezpośrednio. Przeniósł Kazimierz W. przywilej Karola Węgierskiego, ten uwalniał posiadaczy dóbr od podatków wyjąwszy bardzo małą ilość z dwa grosze z łanu wprzód zaś porządnego z łanu 12 groszy opłacano 10. 1 p. 53. przywilej ten można uważać za węgielny kamień wolności wszystkich swobod Stanu Szlacheckiego.

Władysław Jagiełło następca Ludwika potwierdził i powiększył wszystkie te wolności nadane, musiał przeto przywilej na 2ch groszach z łana, pamiętny dotąd swobody przez Ludwika udzielone 10. 1 p. 82, 89. obiecał nadto za absensu et consilio Prelatorum et baronum niebędzie bez nich nowych, potwierdzał te przywileie i następujący, strzegł także dóbr królewskich nieuciążliwany i skarbu prawa przez wszystkich Jagiełłów zdobrocierca pochodzący, a to wszystko dla Szlachty i rycerstwa pomnażało co raz więcey nieodstatek skarbu. W takim stanie rzeczy nastała konieczność proszenia się upomnionych o pomoc dalsze na wojnę lub inne potrzeby, z tąd wypływały frymarki i targi między Monarchą a uprzywilejowanemi którzy przez to pomnażali swoie swobody i przywileie, to także dało początek Sejmom gdzie Szlachta jako nowy stan odrębny wchodzić zaczęła niektórzy Prelaci et barones. Władysław Jagiełło
1404 potrzebował 40,000 złotych na wykup ziemi Dobrzyńskiey ta potrzeba zmusiła go do proszenia się o pomoc, odbywało się przeto konwentus particulares zwane rokiem na których rozpisywał pobierał się Szlachcic na Sejmiki aby na wspólnym jeździe tem takowey uchwalono pobór powszechny a tak r. 1404 wydarzył się pierwszy przykład Sejmików i wpływu Szlachty do Rządu i prawodawstwa. Odbywały się przedtym wprawdzie pod Władysławem Jagiełłą i następcami w formie dawniejszey przez tak że nieliczenie Szlachta wpływu ta lecz ludzi cała o spodatku tam szlachta przynajmniey mały

Knijaza

[illegible] wchodzila [illegible] wroc[illegible] [illegible] [illegible]
zielone lub przez poruszenie [illegible] razem [illegible]
Sejm w Chorzynie czyli nowym Miescie był złożony
pierwszy raz po owych Sejmiach z Rad prałatow
Baronow i Szlachty 11 Listopada 1404 uchwalo-
no na nim po 12 groszy z łana de quolibet lanco na
wykupienie Ziemi Dobrzynskiey, ktora K. Ogrodzie-
niec do niey żadnego nie miał prawa, krzyżakom za
40000 złotych zastawił, Długosz mowi że 100,000 wply-
nęło do Skarbu wyrzeczonego podatku, ale Sejm
w Chorzynie warował zaraz że podatek ten w niczem
Szlachcie nie ma uszczerbku stanowić a do przyszłe
jow i ze napiorem rzeczony podatek zprotestowali
i płacony nie będzie nigdy. Tego postanowienia nie
masz ani w Statucie ani w żadnych zbiorach praw
znaydziemy tylko to tem wiadomo że w przywilejach. Za
wsze przy uchwaleniu podatkow zastrzegała Szlachta
że to czyni nie zprotestowawszy nie zobowiązuiąc i że to
tylko ma być na raz jeden, przykład tych zastrze-
żeń o dowody mamy w V. 1 p. 186. i 202 ozobliwie za
Kazimierza IV.

Poradliwo wchodziła Szlachta do obrad ziazdo-
wych gdy szło o rozwolenie na podatki, od czasow ale
Kazimierza IV władza Szlachty iakio stanu znacz-
nie się rozszerzyła, Kromer zradzaią, iakiemkolwiek
niem rozumieć należy wolność, niepozwalaiąca
niektóry wypływaiących złąd kłutliwa (Kromer p. 184)
Kazimierz IV r. 1454 na ziazdzie w Nieszawie miał 1454
podać kaliszanom ustawę: Item pollicemur, quod nullas
novas faciemus leges statutiones neq; terrigenis ad bel-
lum moveri mandabimus absq; convencione com-
muni, in singulis terris violabuenda. To przyrzeże-
nie znayduie się w V. 1 p. 254, zasługuie na to nasz na
uwagę, że w pierwszych wydaniach praw Polskich
wcześniejszych od zbioru Zarliego niemaszpowiada

[illegible]

ley ustawy Kazimierza IV. ustawy całe Nieszawskie na
dwa się w relacyiach nie obejmuiące wcale owego przy-
rzeczenia: tylko Jan Albracht kalwierdzaiąc nie ów odpis
dla owego postanowienia Kazimierzowy IV przyobiecał to
wam przysłać. Za oboiętnością że ani Długosz równie
ani pisarze owczesni o tem nie wspomnieli czyni mi
manie prodobnym do prawdy że powyższe zobowiązanie
się Janowi Albrachtowi mniey prawnym sposobem
rozumiało fałszywie, tak więc prawo stanowienia po
datków uchwał czyli ustaw prawo nakładywania pobo-
rów ich rozszerzał przeszło przed władzy Króla do Szlachty
i iey zezwolenie a to dopiero nie od Kazimierza IV lecz nie
wątpliwie od Jana Albrachta. —

Od r. 1504 iż od Sejmu w Korczynie nie chodziła
Szlachta do obrad w Ziazdach w liczbie determinowanej
przez swoich posłów jako reprezentantów tylko jak da-
wniey zwykły się ziazdy wobec prałatów i Baronów
w obecności mężney Szlachty która wchodząc do obrad
miała iesze prawa zawiadowania głosu ale tylko miesz-
nem lub innemi znakami oświadczała swoie zezwolenie
chętne lub nieukontentowanie, zmieniła więc postać
rzeczy od r. 1563 od Kazimierza IV gdy albowiem we
lu wypłaty zaległego żołdu w czasie Wojny Inflanckiey
uchwalono aby na Sejm w Piotrkowie po dwóch posłów
z każdey Ziemi czyli Powiatu przybywało do dalszey obrad
dzad Szlachta przez reprezentantów swoich zaczęła uch
dzić do rad jako stan odrzielny Wyrownanie Szla chty
Ruskiey, Podlaskiey a następnie późniey Litewskiey z
koroną pomnożyło znacznie liczbę owych wysłańców a
sprawiło że do dania mnogiey liczby braty górę nad zda
mi przeważennemi Rad i Senatu. —

Alexander król r. 1504 zobowiązał się nie zustawiać
Dóbr Królewskich ani Starostw bez zezwolenia na to Sejm
i Rad, ani dalsze dawać Summ na zeustawy zobowiązanie
się to było lex perfecta, postanowiono bowiem oraz że ewa

ma

Summa przypadała temu ktoryby Krolowi dał pieniądze na rzestaw bez rezwolenia Rad i Sejmu i ze tak dawcy miał być infamis V. I. fo. 298. Lecz Alexander r. 1505 uchwalił w Radomiu ze nic nowego niemoże być ustanowionego bez wyraźnego rezwolenia Rad i powołaniu Ziemskich z wlaszcza co byłoby rzeczy pospolitey, ze Szlachcic żadnego prywatnego lub zanaruszeniem publicznego prawa jak to słowa same ustawy wyrażają starannie znayduiące się V. I fo. 289. Przeciwko postanowieniu wyrownanego stanu Szlachty czyli raczey ich poddanstwie z Senatem radami i samym nawet monarchą uznano ich za stan znadaniem Mocy sprzeciwiania się każdemu porządkowi, bo kazde chociaż słuszne żądanie mogli uważać jako przeciążenie takim sposobem stan Szlachecki stad się wnosi nilicm nayważnieyszey władzy a wnastępnej Egzekucyi samą nayważniejszą władzą.

Zygmunt I. r. 1507 zagroził karą śmierci a na przypadek niewinney przestępcy konfiskatą maiątku tak temu kto by zbrojno nachodził Sejmiki lub Sejmy i dawał mieć uważanym takowego jako communis pacis violatorem, a ieśli by Starosta nachodził Sejmiki lub Sejm zbrojną ręką ieszcze srozszerzył postanowienie tey ustawy albowiem zastosował kary Albrachta na nachodzących Sądy V. I fo. 360. Gdy ustawa ta niewystarczała i niepraworządnego zbiegowiska zgromadzenia się Szlachty a zkąd także mu zgromadzeniu się Swiętość nadawała jak gdyby nie było dosyć na tem Zygmunt I wyniosł do najwyższego stopnia powagi wszystkich Sejmujących a zatem i poselskich Ziemskich, godność ich prawom zgodnością stanie. stanu albowiem ustawą r. 1540 zgłoszoną ich będzie uważany jako rewizor minimis laesa majestatis lub by się odważył napadać gwałtem Panów radnych i posłów a to 4 niedziele przed i w 4 niedziele po Sejmikach lub Sejmie czyli to na miejscu Sejmu lub też w drodze

V. I

V. 1 p. 852 Na radzie Stanów r. 1539 uchwalił Zygmunt I stare rzeczona, ale to tylko w do rzędników dworskich Królewskich nie ważonych nie zaś w do prostów Sejmujących V. I p. 880. —

Zygmunt I r. 1537 zwołał do Lwowa Szlachtę na pospolite ruszenie, zebrała się pod w liczbie 18 000 ale otoczyła się tylko z Królem i Senatem o swoje swobody nalegała mianowicie na Króla i domagała się uniesienia Instrumentu nadającego Mazowsze Królowej na oprawę Sen to ziarno dało pierwszy pomysł na potem przyszłe rozpoczęte zgromadzeniem Szlachty Ruskiej by mogła tak tylko w owczas zwyciężyć zuchwałość Wołochy. roku 1538 zapewnił Zygmunt I posłom Ziemskim prawo wyboru Króla V. 1 p. 916, zapewnił nadto na należnie posłów Ziemskich że nie przeciw prawom ani on ani jego następcy nie będą, stanowić, usprawiedliwiając się niby przymów zarzucanych mu pod Lwowem V. 1 p. 816 899

Gdy pomimo tych ustanowień Szlachta gromadnie zbierała się na Sejm r. 1540 wybroniono aby nie przybywało więcej posłów nad liczbę zwyczajną, daleko przyczyna, aby zgromadzenie przez opłatę tych posłów nie wywierało wad, albowiem posłowie na Sejmie Lwowskim publicznym byli utrzymywani, nakazano oraz, aby takowych nie obciążano Ustawy dla własnego interesu podające się na pos. Ziem.

Nomi to stopniami wzrastała powaga stanu Szlacheckiego i jego znaczenie wzmocniło. Dawniejsi wypisują się piorunie rozpisywania się nad tym stanem swobody i kontrastem Rządu, Kromer uważał nawet podobieństwo bliskie władzy Efora Lacedemońskich i Trybunów ludu Rzymskiego ale rzadzy nadzwyczajne i doświadczenia pozwoliły przekonały jak zgubny był mylny Kromer p. 554 D. 6.

Całego tego stanu rzeczy przyczyną był ów przywilej Jadwigi uwalniający posiadaczów dóbr od podatków ludzkich z braci serca i wspaniałości wszystkich Jagiellonczyków.

Syrau

O Prawa Senatu czyli Rad i Stanu Szlacheckiego Pr. Polskie
niebyło żadnego pośredniego Stanu lubo za Alexandra VIII.
Miasta głównieysze Królów Poznań Sandomierz
Kalisz Swoie przez swych posłów należały do obrad pu-
blicznych jako Stan / Statut p. 141 i V. 1 p. 130. / gdy
atoli powaga Szlachty co raz bardziey wyrastała gdy
ci przywileiow zdali sobie prawa nastepnie iedne po drugich
tak dalece ciotce samemu Majestatowi wyrownały co
pogrzebieniu przeto mieszczan upatrywali dla siebie więk-
szey swobody gdy w r. 1569 za Zygmunta Augusta ulotą
Dano porządek obrad Sejmowych nienamieniano nic
o miejskich posłach V. III p. 777. Tylko ieden Kra-
kow ubezpieczywał swe przywileie przy tey prerogatywie
w Koronie niniejszey Epoki bez większey zazdrości
nikt wolnemu prawu, Kromer p. 183 D. P. takowym
wzgledzie się wyraża: Avorum fere nostrorum me-
moria cum civibus Cracovienses civitatis commu-
nicata sunt comitia, ea per untq; adhiberi etc. Oddał.
ne przykładem prawa Niemieckie jakiemi się osadzili
Rządy miejskie Rządzity a rząd odrębny postrzegli
du mógł ten rozbrat zaprowadzić i ugruntować.
Takowe więc w takim stanie rzeczy mogły uprzadzać mia-
sta w znaczeniu i zamożności swoiey, przez rozdzier-
stwa starostow i wcisianie się Żydów do miast przez
umowy czyli pakta. Mogły miasta rozsmieć w ta-
kiey nieporządności o prerogatywach wspolnych ze
Szlachtą jakie miały za Alexandra zwłaszcza przy
tak znacznej liczbie Posłów Ziemskich i Senatu
prostowie miast nadewszystko mogli by doiarzać, niebyło
w tey Epoce żadnego Monarchi takiey by tak podnosił
miasta iako Kazimierz Wielki, on bowiem upatrywał po-
moc swoich przeciwko Panom i zamiarom Szlachty
Naród ten przybrał takiemi prawami ukształcony
Imie Rzeczypospolitey, Obyt za granicą młodzieży
Szlacheckiey zamiłowanie Greckiey i Łacinskiey

Pilten

Litteratury podawały rzepewne chęć do naśladowania tych braci, Jan Zamoyski bawiąc za granicą dla nauk rozbierał w Szregatach rzeczpospolitą, o Senacie Rzymskim więc w tey Epoce porównywane a bardziey cesarze w następnych postrzegli do Trybunów, ale nieumiano naśladować dobrze a kopie bardzo od rzymskich oddaliły się oryginałów.

Król i Szlachta były dwa stany rządy wyłonywać maiące Stany z stron w Rzpltey z natury swoiey będące że inny pośredniczy stan do Rządu nie należał łatwo osądzić można gdyż Senat składał się z samey Szlachty, tak więc iedna strona musiała przeważać nad drugą, na nieszczęście przeważyła Szlachta zostawiona w sprawie dóbr godność przy monarsze, szanowano jego osobę, ale go ograniczano w sprawach i pozbawiano dochodów. Skoro tedy chcemy widzieć Majestat zwłaszcza Szlachty starać się o przewagę, niemożna było przeto takowego postrzedz Rządu, summowanie Rzeczypospolitą nazwać w poprzednim rozdziale rzeczy wypada namienić.

O Zjazdach

Zjazdy w tey Epoce były rozmaite albo powszechne wszystkich braci albo prowincyonalne mniey więcey Szlachty albo zjazdy po województwach i Ziemiach zwane Sejmikami pierwszy raz zajawiane w tey Epoce. Na pierwszych dwóch zjazdach była wyłonywana władza Rządu przez Króla i stawiane się stany na trzecich odbywały się właściwie narady przygotowawcze do zjazdów walnych czyli ogólnych o rzeczach przeto zjazdów za szczególnie mówić potrzeba takiemi rzeczy były.

O Sejmach.

Zjazdy takowe zwane Sejmy nowiey pierwszorzędnie Jmię Conventus Generalis, albo Conventus generalis, congregatio generalis, albo parlamentum generale, albo dieta

albo

albo wreście comitia, nazwiska to mianowicie conventus conventus congregatio sa, powszechne w Długoszu inne używane w V. 1 p. 69, 70, 139, 141, 272 w naszym rzecz głosie prawa wyrazu stawić dicta używany bywały mniey często w Długoszu, po Polsku to zgromadzenie. niż narzywano rząd lub Sejm, to wyrażenie ostatnie stała się wyrażeniem powszechnym technicznem —

Wyraz Sejm był ogólny obejmował wszelkie zgromadzenia stanu powszechne jakoż prowincyonalne lub nawet rządy powiatowe z rozkazu Króla odbywane rozróżniano zgromadzenia ogólne przez dodanie wyrazu Sejm walny, powszechny wszystkich Prowincyi lub iednej ważnej a Sejm powiatowy zebranie Szlachty iednego Województwa lub Ziemi. —

Sejmy w Koronie odbywały się przy placu Piotrkowie a niekiedy w Krakowie r. 1413 na Sejm wspólny Litwy z Koroną wybrano miejsca Lublin i Parczów V. 1 p. 69, 71. wprawdzie bywały rządy Korony w Nieszawie Sieradzu Łęczycy zgoła tam gdzie się Panu Ojcu temu podobało. Dawne zgromadzenia prawa odbywane przez Króla zmieniły się w Łęczycy na Sejmy różnią się od nich znacznie, bo nie przychodził do rządów tych a wdalszey Epoce wszystko znaczenie dawne zniknęło, Sen to wpływ Szlachty utworzył dwie Izby Senatorską czyli Izbę Panów Rad i Izbę Poselską czyli Posłów Ziemskich. Od r. 1569 od Sejmu w Lublinie za Zygmunta Augusta gdzie Litwa zupełnie została połączona z Koroną miały osobne Sejmy Litwy, porządek rzeczy w owoczas przepisany podług którego miały się odbywać rządy na obradach publicznych czyli Sejmach porządek oznaczający liczbę przodkowanie między Senatorami i Posłami Ziemskiemi iako i Prawidłowe wolnych zmianami trwał do naszych czasów.

Czarnow

rządów Rzeczypospolitéy. —

Od r. 1404 od rządów Władysł: Jagiełły ludzie pierwszy przykład ujawnił się Sejmu a nieważ tylko od r. 1468 za panowania Kazimierza IV. Sejm u nas obejmował z prawa Króla Senat i Posłów Ziemskich. —

Zawsze naty się obrady po odbytych Sejmikach Powiatowych rzeczy będzie niżéy. Od nabożeństwa poprzedzonem zbierały się Stany Król Senat czyli Rady i Posłowie. Gdy Król zasiadł na tronie Senat około niego zajmował miejsce, Sekretarze Królewscy i Posłowie stawali za Senatorami i Monarchą, Kanclerz lub Podkanclerzy za imieniu Króla wymieniał przedmiot obrad i narady. Po tem oświadczeniu poważywszy od Arcy-biskupów Biskupów Senatorowie dawali głosy swoie porządkiem ustanowionym Aleksandra i Zygmunta Augusta przepisanym, posłowie następnie za rozwaleniem Monarchy udawali się do osobnéy izby w celu naradzenia się nad uchwałami poddanemi, powróciwszy tego dnia lub dalszego nowéy Izby oświadczali przyzwolenie obranego co u stanowili lub czego żądali od tronu, nieraz wybierano kilku aby mowili w imieniu ich do Rad i tronu zdarzało to często osobliwie gdy o różnych przedmiotach rzeczy mieli czynić aby kłopoty złych kilku tym Talucéy przedmiot swoy i dalszéy mógł wytłuszczyć. Przezto oświadczali swoie nawet życzenia co im się podobało nie tylko przedmiotu wolizanego gdyż co tym wyżéy nie było żadnego prawa żadnego przepisu, jeżeli zachodziła potrzeba narady Senatorowie wynurzali swe zdania i życzenia czy to poddaleniem Izby Poselskiéy czy też w téy przytomności, Król na samym końcu podawał swe zdanie i to miało powagę prawa, jeżeli tylko nie było przeciwne dawnym prawom i swobodom dla Szlachty lub Duchownych nadanym, jeżeli zaś było lub zdawało się im przeciwne Senatorowie i Posłowie mogli się

przeciw

sprzeciwiał i na ten czas zdanie Króla nie stawało się
prawem. Zatym to sposobem nayiaśniey stanowiono nayleprze i
nayzbawienniejsze zdania Króla. Król zwykle nieokwie
rał swego zdania przedtrzy dopóki między Senatorami
i Posłami o przynaymniey większą ich część nie.
zeszła zgoda w jakowym przedmiocie. Przy tak ów
dopóki zgoda powtów ziemskich czyli pozwolenie uważa.
ne były za rzecz Koronną. Roku 1549 na Sejmie w
Piotrkowie oddalili się Posłowie Ziemscy radzić Sey.
mowych chcąc Sejm zerwać. znaleźli się między Se.
natorami i tacy którzy nie chcieli dopuścić Monarsze
wyłączonych od Sądów Sejmowych dopóki by się ów
czas Panuiący Sygmunt August nie rozwiódł z Bar.
barą, lecz Król ten nieuważaiąc na to odprawiał
Sądy spokojnie z Statecznością nieporuszoną wytrwa.
iąc i naganiaiąc Szlachcie targnienie się na
władzę monarszą. Przeczy bydź prawem niezbro.
nione i nieubliżaiące swobodom stanów i Szlachty
mogł być sam Król za zdaniem Senatu zatwierdzać
bez postów Ziemskich. —

Odbywały się Sejmy zwykle co rocznie wdal.
czym posłuszeństwie tey Epoki lecz to nie tak nieuchronnie mogły
być zwoływane częściey i rzadszey a to stosownie do
okoliczności podług potrzeby i woli Monarchi, gdyż
w tey Epoce cesarskie zwoływanie Sejmów należało wy.
łącznie do Króla. Tak Gdy Sygmunt August u.
przykrzył sobie Sejmy ustawiczne przeciwiał się
przeciąg czasu nie chciał zwoływać Sejmu. Arcybiskup
Dzierzgowski nalegał o to na Króla i groził że ieżeli
Monarcha nie zwoła Sejmu On go zwoła, lecz Sy.
gmunt oświadczył iż nie ma tego prawa nikt
ze mu wyłącznie służy i swawolney rzeczy trwał
swoim zamiarze i zwołał w ten czas Sejm kiedy
mu się podobało. —

Siedmiu

Pierwiastkowo niebyło przeznaczonego miejsca na odbywanie Sejmu, ale i po nastąpionem oznaczeniu Król za zdaniem Senatu mógł inne miejsce przeznaczyć na obrady Sejmowe. Od Kazimierza IV gdy postawiono Ziemscy za czasu wchodzić do Obrad Sejmowych byli gotowi na szkarbu na utrzymywanie się, Senatorowie zaś nie byli gotowi w tym celu, będąc bowiem znakomitemi osobami mieli wiele prawne i stałe swe fundusze V. I. p. 86. Każdy Senator miał obowiązek znajdowania się na Sejmie a niestawienie się bez przyczyny była zagrożona karą pieniężną, ale nieznaczną, o której nigdzie wzmianki niebyło Król wyznaczał tylko karę wyznaczał.

O Sejmiki.

Zgromadzenia tego rodzaju zwane były inaczéj Sejmem Prywatnem V. II p. 395, Sejmiki po Łacinie nazywały się conventus particularis, Sejmiki te stały się tym dawniejszemi od tąd jak Szlachta zaczęła uchodzić do Sejmu Ogólnego całego Kraju lub iednej prowincyi dla uchwalenia podatków. Ci od czasów Ludwika, którego zaprowadzenia podatków Kromer p. 194 za D. P. mówi nunc sine nuncio terrarum non habentur legitima comitia, ale to nunc miało swój początek od r. 1404 o którym iuż o tém mówiliśmy a ustanowione za Kazimierza IV. gdy Król uznał potrzebę zwołania Sejmu oznaczał czas i miejsce na Sejmiki wzywał Szlachtę per nuncios y per litteras aby poprzednio Sejmiki odbyli. Czas i miejsce do odbywania Sejmików w każdem Województwie później w tej Epoce prawem były oznaczone. Szlachta sie sama zbierała z Dygnitarzami Ziemi lub swego Powiatu ieżeli nie za chodziła jako prawa przeszłość i zlecz nemi, Byli naprzód na nabożeństwie Introniowe zgromadzenia złożone potem słuchali Postów lub Listów Królewskich oznajmu-

ych

cych gdzie i kiedy ma się Sejm odbywać. —

Na Sejmiku in Conventu particulari powinni być byli Biskupi Wojewodowie Kasztelanowie et ceteri officiales w swoich ziemiach pod karami pieniężnemi V. I pp. 366. —

Zebrana Szlachta ze swoim Biskupem Wojewodą, Kasztelanem i innemi urzędnikami pod ich powagą obierała posłów swoich, dawała im szczegulne instrukcye na Sejmie lub w ogóle aby się starali o dobro pospolite. — Mowiliśmy iuż powyżey że prawa zabraniały obierać na posłow tych którzy by mieli Interessa na Sejmie takowe do załatwiania, bo mogli by się grawnować osobliwie na Sejmie. —

Po wszystkich powiatach czyli Województwach równa liczba posłów była obieraną, zwykle bowiem obierano po dwóch z każdego Województwa, od czasu Kazimierza IV posłowie sami obrani zbierali się na Sejmiki Generalne Conventus generales które odrazu nazwy od Sejmu walnego i zlamtą odzwali się na Sejm walny, zbierali się sami prowincyami np z małey Polski, Wielkiey Polski etc. Miejsce na takowe Sejmiki Generalne było oznaczone w Wielkiey Polsce Kraków, a w Małopolsce Korczyn czyli nowe miasto, gdzie ci posłowie dziewięcy zbierali się przed Sejmem walnym nebrawszy się o tem miejscu przypuszczaiąc do narad tych wszystkich którzy tylko chcieli bez obcenemi, słuchali na nowo wezwań i poleceń Królew. ich i czynili potrzebne na radzie o co się potem zdawali się na Sejm. Sygmunt I. Biskupom pod karą 40 grzywien, Wojewodom i Kasztelanom wielkiego pod karą 20 a Wojewodom i Kasztelanom miejscowym pod karą 10 grzywien nakazał aby się na tych obradach Sejmikach Generalnych znajdowali i na nich przytomni byli. Kary te przeznaczone nie były na rzecz skarbu miał Monarcha na celu iż rozsądzali tych urzędników i powagą potrafi wstrzymywać niedopuszczenie kłótni.

ga

go zgromadzenia lecz nieznaydziemy śladu aby ich zdą-
gnienia liżby nastąpiło. V. 1 p. 366 mowią, o przyczynach
rozmaitych wypada namienić tu.

3 Konfederacye i Rokosze.

Sejmy w ludzkiem znaczeniu były zgromadzeniem stanów
prawnem odbywanem prawa Monarchi czy to zgroma-
dzenia Szlachty tylko liczniejszy byłto prawnej zwyczajnéy
Prawnieyszy, od tych prawnych zgromadzeń różniły się
Konfederacye, Bayturry i rokosze o których Epoce zjawia-
iące się.

a Konfederacye przeważnie były zawarte zabezpie-
czania się Szlachty dla utrzymania porządku wewnątrz bez
królewiąt i zachowania nadzwyczaynych praw. Ale po śmierci
Ludwika r. 1382 Szlachta Wielkiey Polski zobowiązała się
do zachowania wiernośći córce zmarłego Ludwika Jadwi-
dze ani na królowa była dana, tudzież do obrony przeciwko
gwałcicielom spokoyności publicznéy dóbr kościelnych ina-
czéy granic Państwa gdyby te wydarzyć się miały
Konfederacya ta iest w V. 1 p. 38. Podobnież za Małżeństwa
Władysława III Panowie duchowni i świeccy tudzież Szlach-
ta communitas zobowiązali się r. 1438 i 1439 do zachowania
spokoyności publicznéy i do obrony przeciwko ey właścicielom
V. 1 p. 140. pierwsza z tych dwóch przytoczonych konfedera-
cyi wspomina o dawniejszych konfederacyach Szlachty wspo-
mnienie Biskupie i Jednie odbywać się mianych nie zna-
dziemy jednak zwyczaynego ich celu i zamiaru. —

6 Roku 1572 Panowie Rady po śmierci Zygmunta
Augusta zobowiązali się do zachowania spokoyności nowo
związku ten nazwano kayplurem, może dla tego że Sędziowie
czyne wyżą wszy gradzie prawieszano i że wichrzyciele wolno
było ująć mimo przywileiu przez Władysława Jagiełłę
nadanego nemoliem capti vabimus etc a złe wyrażenie cap-
tura V. II 839. r. 1573 stanęła Konfederacya w Warsza-
wie wszystkich stanów mająca za cel zaprowadzenie spo-
koyności w bezkrólewiu do czasu koronacyi Króla Nowego

cząca

iąca tymczasowo Rząd i Sądy d. 11 Sty 841, z tego więc widoczna iest rzeczą że konfederacye i kapturky pierwiastkowe miały ad chwalebny ale tylko w tey Epoce, za następnych dopiero czasach niepraw[e] związki te nazwisko przybiera. ty, te tylko były legalne które na Sejmie przez Stany za stały zatwierdzone. —

O Stanę rokoszu nazwanie każdy związek czyli związanie się Szlachty bronącey swoiey wolności przeciwko Królowi niemamy w czasach[?] przykładu zbrojnego nieprawego rokoszu nad ten który po de Lwowem za Zygmunta I 1537 podniesiono. Naruszewicz w życiu Chodkiewicza T. II s. 204. twierdzi że ieszcze przed rokoszem 1537 używano zbrojnych rokoszów w czasie trwogi na zwołanie Szlachty, ale zważyć należy że to niebyły właściwe rokoszu ale tylko przypadłe rozruchy na obronę kraiu lub monarchy przeciw nieprzyiacielowi zaś pod Lwowem r. 1537 Szlachta zwołana przez Króla przy Glinianach uporczywie i nieprawnie domagała się zdania sobie sprawy z Rządu Rzeczypospolitey od Króla grozila nawet Królowi i Senatowi i rozeszła się bez uskutecznienia celu na który zwołana była, ten zaś kunktowanie czy podobało się nielicznym nazwać Sejmem ogólnym bo nie miał żadnej postaci Sejmu. Lubieński Biskup Płocki mówi że rokoszem po Węgiersku oznacza się rząd powszechny. Naruszewicz nie o tem niewspomina[?]. Alberandy mniemaią że rokosz iest nazwany od wsi tego imienia w Węgrzech leżącey blisko miasta Pest gdzie przy zbrojnej sile miano obierać Królów, następna Epoka dopiero była obfita w rozmaite rokosze i konfederacye. —

O Urzędach.

Pomiędzy Duchowieństwo Wyższe Prałatów i ich obowiązki co do Rządu namienionemy tylko o tych obowiązkach których obowiązki i urzędowanie ściśle związały się do Rządu a które powszechnej części zjawiły się dopiero w tey Epoce.

Arcybiskup Gnieźnieński (Prymas) był tylko najwyższym Kapłan

Kapłanem ale w nieobecności lub śmierci Króla był razem najwyższym Rządcą krainy, kapłan len dostąpił tey obszernej władzy dopiero na dwóch niższej Epoki i pozostałe następnej.

Urzędy właściwe w tey Epoce były rozmaite, można by je podzielić i uważać, iż były: Dygnitarne Dignitatis Coronae i Wielkiego Xięstwa Litewskiego Magistratus et officiales Regni et magni ducatus Lituaniae. Urzędy nadworne Magistratus Aulae, Starostowie i Urzędy nazwane ziemskie Officia terrestria, o tych tedy wszystkich mowić wypadało. —

Dygnitarze Dignitarii.

Do Urzędów tych oprócz kapłanów wyższych i Prałatów należeli Wojewodowie Palatini, którzy ciągle byli najpierwsi ze świeckich urzędników, obowiązki ich w czasie zmieniły się znacznie w tey Epoce od poprzedzającey mieli oni obowiązek w tey Epoce prowadzić pospolite ruszenie ma woyse, sądzić woyewoda przewodniczył Sejmikom Wiecom i Sądom swoiego Woiewodztwa, ustanawiał wartość czyli cenę produktów wraz z innemi Urzędnikami, Dostrzegał sprawiedliwość wag i miar pod kara, dania na skarb konia Pale rwana, poena equi ambulatorii kara ztąd ta wyszła zapewne wczesnia zwyczaj. Powinien należało do niego czuwać nad bezpieczeństwem Żydów i sądownictwo w sprawach między niemi zachodzących wykonywać w najwyższey Instancyi jako w zastępstwie samego Monarchy miał ich nale że swoich do tey czynności zastępców. Vide Kromer D. P. p. 131. N. 1 p. 81, 271, 323, 339, 341. —

Powinszego do Dygnitarzy należeli Kasztelanowie, godność ich następowała zaraz po godności Woiewodów, Kasztelanowie w tey Epoce dawodzili pospolitem ruszeniem i stawali pod Woiewodami, ludziem na rolnych wielkich Dwie cach, jeżeli niebyli obecni Woiewodowie przewodniczyli tymże V. I p. 295 — V. II p. 292. nosili Insignia od pułków i grodów nad którymi byli przełożeni, nie wykonywali oni w tey Epoce Sądownictwa byli tylko przełożeni nad grodami

Sądownictwa

Xięstwo zaś Kasztelanów do Komissyi przeszło w tey Epoce na ziazdy Sejmowe zwalczane są naypospolicie przez Panami zdudaltiem nazwiska ich grodu czyli Kasztelanie np. Pan Poznańskii. Miele pewne dochody zarowno jak Wojewodowie z Dóbr Królewskich, Kasztelan Krakowskii jak zaporządku Sejmowania przez nowe Aleksandra i Zygmunta Augusta widzimy miał przewodnictwo przed Wojewodami, którzy wprzod tytułu i dochodu miał drugiemi wojenna godność Senatorska mieniąc za dnych innych obowiązków. —

Ani Wojewoda, ani Kasztelanem ani żadnym innym Dygnitarzem niemogł bydź nikt mieniąc Dóbr swoich odziedzicznych w Województwie w którym przestawał gdzie Wojewody lub Kasztelana, Wojewodowie i Kasztelanowie byli nazywani Dygnitarzami dla preferencyi a to dla tego iż ich mowi Kromer quasi honores et dignitate przed. ti, quasi honore et dignitate przestawiaiąc. Jednakże drey-biskupi, Biskupi, Abatowie byli pod tym tytułem obejmowani gdzie wchodzili do Senatu. —

Za Zygmunta I uż rozróżniano Kasztelanów wyższych Kastelani primarii majores i Kasztelanów mniejszych castellani minores V. 1 p. 366. Biskupi Wojewodowie Kasztelanowie i inni urzędnicy wyższi mieli edykt Lubie byli obejmowani pod ogolnym imieniem officiales V. 1 p. 366. —

O Urzędy Koronne i Litewskie

Monarchia pod Jagiellonem i Kazimierzem W. znacznie zmieniła się w tey Epoce na Rzeczpospolitą mianowana. Stąd urzędy najwyższe niebyły już urzędami Monarchii ale urzędami Państwa. Królowie dla swoiey potrzeby i wygody mieli swoie Urzędy nadworne różne od urzędów Państwa, stąd też iest rozmaita urzędników koronnych czyli krajowych od urzędników Dworu gdy za Zygmunta Augusta Litwa zupełnie przyłączona została do Polski nastały urzędy czyli Ministerstwa W. X. Litewskiego. —

Za

Za Władysława Jagiełły i Alexandra wypisić urzędników niebyło różnicy między urzędnikami czyli Ministrami Króla i urzędnikami Dworu V. I p. 130. Dopiero r. 1504 Alexander odnowiwszy przysięgę obowiązku i różnice pomiędzy urzędnikami Króla i Dworu. V. I p. 295. Za Zygmunta Augusta r. 1565 postanowiono że urzędy koronne Marszałka i Podskarbiego niemogąc być jak dotąd łączone były razem sprawowane zdygnitarstwem przez osobę V. II p. 676. r. 1569 Urzędników koronnych i Litewskich wymieniono na wyższy stopień godności albowiem na Sejmie w Lublinie umieszczono ich w gronie rad w gronie Senatu z urzędów nadwornych czyli dwornych dostąpili w tenorze tego zaszytu tytuł Marszałek koronny i Litewski. Same słowa prawa V. II p. 978

Tytuł koronny i Litewski jako dwie główne prowincye miały swe urzędy do Senatu wchodzące, był wprawdzie podskarbi Wielkiego Królewstwa koronnego ani inny niema podobny urząd nie należał do Senatu. Takiemi urzędnikami koronnemi i Litewskiemi którzy r. 1569 umieszczeni zostali w gronie Senatu byli:

Marszałek koronny i Litewski Marschalcus Regni et M. D. Lithuaniæ, był on przełożony Dworu królewskiego a złego przełożenia wypływały obowiązki dostrzegania porządku na dworze, zwoływania i zwoływania Senatu, udzielania i odmawiania głosu podług woli króla na obradach, oddalanie zobrad osób do nich nienależących, przyjmowanie i wprowadzanie posłów obcych, oglądania bogactw królewskich tych rzeczy które się do skarbu życia, przyjmowanie gości znakomitych, baczenie na bezpieczeństwo Dworu, bacznie obrad i wystąpienia popełnionych w Stolicy albo w miejscu odbywania się Sejmu lub pobytu króla, ustanawianie straży i porządku w miejscu pobytu Monarchy, baczenie na zgodę służących nadwornych i rozsądzanie sporów pomiędzy niemi zachodzących, wyjaśnianie i obieranie mieszkania dla króla w czasie Sejmu lub przyjeżdżania a po

pust

niektóre dla samego Monarchy ale i iego urzędników
pobieranie dochodów stargowego ilp. zbyć więc obowiązkiem
ich było wypatrywać nie mieli uprzywileiowań nad otworzanemi
listami wolnemi, nawet przed wychodzącym publicznie
Królem bez to mieli oni talerz i zarzeptów swoich i tak
gdy marszałek był stary lub innych przyczyn nie
mógł pełnić obowiązku swego, zastępował marszał-
ka koronnego Marszałek Nadworny a Litewskiego
Marszałek Nadworny Litewski W. I. p. 295. Wogół
nowe powiedziano co tey ustawie że marszałkowie mie-
li być omnium ceremoniarum magistri, oni przyj-
mowali stawili i oddalali sługi nadwornie króla &c.

Kanclerz i Podkanclerzy koronny
Litewski Cancellarius et Vicecancellarius Regni et
M. D. Lithuaniæ, urzędnicy ci byli od dawnych
różnień tytułem i porządkiem czyli przodkowaniem
wrzesień mieli wspólną władzę i obowiązki; Do nich na-
leżało wszelkie pisma publiczne i prywatne wycho-
dzące od króla wygotowywać i pieczętować, ludzi
przychodzące otwierać odbierać i czytać. Kanclerz
zachowywał pieczęć większą a podkanclerzy mniejszą,
przy której tey epoki władza Kanclerzów i Podkanc-
rzów wzrosła bardzo ale była uszczuplona, zastąpiony
albowiem gdy ten chciał Synowi Corny swey nadać ty-
tuł Hrabiego i Dobra Kanclerz odmówił w tym razie
pieczęci. Kromer p. 134 donosi że powaga ich tak dale-
ko iest wielka że bardzo wiele rzeczy bez wiedzy króla
wydaią, gdy zaś co iest przywileiom przyięciowne chociaż
król rzadko odmawiał pieczęci. Mamy zaś że przy-
łożenie pieczęci nadawało pismu uwierzenie autentyczne
nowe i wiarę. Do niedawna zwyczaiu aby nie król sam
podpisywał, za Aleksandra r. 1504 iuż prawo wy-
raźnie wyrzucało Kanclerzów i Podkanclerzów
aby pism przeciwnych prawu nie wydawali osobliwie
na zastawy i darowizny króla na wstrzymanie
biegu sprawiedliwości i uwolnienie długu od powszech-
ne ruszenia W. I. p. 296. A zpowiedzieli także Kanclerze

lub

lub podkanclerze Imieniem Monarchy do Izby oświadczali wolę iego. Opowiadali Senatowi przedmiot ich obrad i nad czem mieli rachować parady. Spisywali ustawy bractewskie, Senatu i Sejmu, podawali też ustawy do publicznéy wiadomości i utrzymywali alta dobrowolnych zeznań przy boku Królewskim, co było zabytkiem dawnych wieków i dowodów wylanywanych przez Króla V. 1 p. 529. Do urzędu tego należała natalizia apellacyy czyli nagan od miast do Króla zanoszonych, Byli ciężarami urzędniczy przełożonemi nad Sekretarzami, Pisarzami Księgami, Kancelaryami, Spiewakami nadwornemi i nad obrzędami Duchownemi, ale to w ten czas gdy ci kanclerze sami byli duchownemi. Przez długi czas w téy Epoce urzędy te były sprawowane przez samych Duchownych co pochodziło z dawnych czasów gdzie duchowni znali tylko Szkoły, pisania r. 1507 na żądanie i nalegania Rostow Biskupich postanowiono iż ten kanclerz ma być świecki a drugi duchowny gdyż ich prawo się wyraża duchowni wszystkich Interessów załatwić nie mogą V. 1 p. 361. Duchowni pełniący ten urząd mieli pierwszeństwo do Biskupstw i innych godności które im prawo dało nagrodę zapewniło V. 1 p. 296 mieli zatem pierwszeństwo do Wicy-biskupstw Biskupstw Sekretarz itp. Prawo to rozciągnięto i do stanu świeckiego a tak kanclerstwo lub Podkanclerstwo było zastawą i drogą do wyższych godności i Władzy. —

Nadmienić tu wypada że będącego w mowie urzędu niemogł posiadać razem Biskup Kasztelan lub Wojewoda, uważano te urzędy za zupełnie oddzielne. Jeżeli Senator czyli Dygnitarz chciał być kanclerzem potrzeba było na to szczególnego zezwolenia Sejmu co dopiero nastąpiło przy kanclu niniejszey Epoki V. II p. 676. 679. Zdaje się iż potém dopiero od powyższego zastrzeżenia Biskupi Przemyscy, Chełmińscy, Chełmscy i Kamieńscy razem mogli być kanclerzami lub Podkanclerzami V. 1 p. 296 Kromer D. P. p. 134. Podkanclerzy pastorał

powad zwykłe na złapień Banderyi, wiadomemu na-
kazy urzędu wypływał ze ważności do obrad Senatu
w chodzić zwykli Vol. p. 661. Za Zygmunta Augu-
sta Banderzeci podbanderzowie zostali umieszczeni
prawem w gronie Pan w gronie Senatu. V. II p. 798.

Podskarbiowie Koronny i Litewski Thesau-
rarii byli zachowawcami Skarbu Królewskiego i Ja-
syrów władzą Królewską, oznaczających, tudzież przy-
wanych przy koronacyi Pałac to Koronę mieli Sukien-
bicu berła i buławy ziemskie. Zachowywali także pisma
publiczne czyli Archivum na Zamku Królewskim.
Byli oni przełożeni nad urzędnikami mennicznemi,
nad poborami, opłatami poborców i sługi królów ró-
wnież byli przełożeni nad płatnikami Wojskowymi. Od
bierali od nich lub od jednych jak od drugich rachun-
ki będąc sami obowiązani rzdawać rachunki także
wszy na Sejmie. Urząd podskarbiego niemógł być
sprawowany razem z Kanclerstwem V. II p. 676. Za
Zygmunta Augusta przy koronacyi Henryka r. 1569 u-
mieszczano tych podskarbiów Krajowych urzędnie-
natorów, jeżeli Podskarbi Koronny lub Litewski był
przeznaczony Vicethesaurarii tunc podskarbiowie
Nadworni ich wyrażali: li zaś podskarbiowie Na-
dworni byli zawsze zastępcami w rachunkowości
i Stray podskarbiów jak tego dowodzi postanowienie
za Aleksandra uczynione V. I p. 297. —

Hetmani Urząd Hetmana nazywał się po
Łacinie Supremus exercituum Capitaneus, albo Capi-
taneus Exercituum albo campi ductor generalis tak te-
go urzędu V. I p. 296. Od czasów Zygmunta I. do pier-
wo Urząd ten stał się dożywotnim, dawniej bowiem
od króla dowolnie bywał ustanawiany. Hetmani byli
najwyższymi Dowódzcami i przełożonemi nad woj-
skiem, zastępującemi samego Monarchę. Przy koronacy
Henryka Hetmanów miano za Senatorów za urzę-
dników Krajowych lecz było to tylko mniemanie

Szlach

Szlachty, była to Opinia, porządek bowiem Sejmu w Lublinie r. 1569 ustanowiony nieumieścił ich w gronie Senatu. Że zaś to była Opinia Szlachty tylko również czy Kromer p. 1154 D. pisze. Mieli Hetmani swoich pułkowników w Hetmanach polnych zwanych campidoctor bez żadnego przymiotnika lub tytułu, tam pestris. Byli oni ustanawiani przez Króla, do Hetmana należało prowadzić Wojsko na wyprawę, obierać miejsce na obóz, ustawiać Szyki do bitwy, wydawać rozkaz do boju lub odwodu ich, starać się także Hetman o żywność dla Wojska o jego potrzeby, stanowić taxę żywności gdzie przy Wojsku przebywał, czuwać nad wagami i miarami i miał władzę karania tylko w polu, Hetman zaś polny czuwał nad zwiadami. —

O Urzędy Ziemskie Magistratus vel honores terrestres.

Powiedzieliśmy uprzednio że w tej Epoce Hetmani nie byli uważani prawem za Senatorów czyli urzędników krajowych, tym mniej urzędnicy ziemscy należeli do Senatu. Jako także urzędników Ziemi Królewskiej przy końcu tej Epoki uważać za urzędników krajowych, ale prawo nic o tem nie wyrzekło, Niemieli urzędnicy Ziemscy miejsca w Radzie lub urzędnicy ziemi Królewskiej w końcu tej Epoki chcieli i pragnęli być uważanemi za krajowych jednak że prawo nie odpowiedziało ich zamiarom i życzeniom. Kromer p. 1156. —

Urzędami Ziemskiemi były godności które dla powiatowych tylko ziem nie dla całego Kraju były przeznaczone i przez nie były nazywane także officia terrestria officiales terrestres, Takiemi zaś byli podkomorzy starostowie, Miecznik, Chorąży, Podczaszy Krajowy, Stolnik Podstoli, Łowczy Sędzia Podsędek Pisarz Podpisarki, Łowczy, Krajczy.

Najpodobniejszą jest rzeczą że podział Kraju przez Bolesława III dał powód do tych ziemskich

Urzę-

Urzędów. Kanclerz bowiem Xięstwa Litewskiego chciał naśladować dwór Koronny Królewski i tworzyć sobie podobnych oddzielnych urzędników, Wiceszafarza, Pisarza Litewskiego Metrykalnego, Podkanclerzego, Referendarza Litewskiego, Podskarbiego Litewskiego, Hetmana Polnego Litewskiego, Marszałka Litewskiego, Hetmana Wielkiego

lecz w niniejszey Epoce za miast przestępstwa nad Dworem trudnili się rozprzedzeniem sprawy granicznych. Jak Sędzia Podsędek i Pisarz tak i Nadkomorzy musiał być obowiązany przysięgą, Radcom. przowie mieli swoich zastępców także przysięgłych zwani Komorniky Kamerarii których sami dowodni obierali i kassowali, ale w Lwowie nie mieszczey Epoki nie mogli brać na ten urząd tylko Szlachtę. Vide Gp. 138. Podkomorzy Królewscy byli oraz przełożeni nad Żydami czyli Kagalnikami tak Vide Gp. 138.

Urzędnicy ci których same nazwisko pokazuje iż obowiązku jako to do usług Króla stołu należą i tym podobni byli tylko w tenczas czynnemi, gdy monarcha przybywał osobiście w Ziemi w tenczas nadwornie od niego się oddalali, nie w bardzey Ziemi byli wszyscy wprawdzie wymienieni jednakowi Urzędnicy, w niektórych Ziemiach nieznayszy znaczenia. Dowali: Vide D. P. na Gp. 138 i następnych przechodzi szczegółowo i wymienia urzędników wszystkich Ziem. —

Starostowie Capitanei Prefecti Arcium albo po prostu Prefecti byli Urzędem tylko ziemskim postawionym z stronami czyli przełożonemi nie tylko zamkami ale też czuwali nad bezpieczeństwem publicznem osobliwie starostowie grodowi mający Sądownictwo nad wszelkiemi mieszkańcami. Do tych Starostów należało przywodzenie wszelkich wyroków sądowych tak Sądu Świeckiego jak duchownego, mieli także obowiązek czuwać nad dochodami Skarbu, wogóle króla jako to z ceł podatków defraudacyi i tym podobnych, byli oni zawsze poborcami czyli exekutorami podatków publicznych V. T. Gp. 269, 364 & 65

Będ

Będąc raz z stroynemi poborcami groszu publicznego
byli zarazem nowiadowcami dóbr Królewskich miast
i Włości monarszych, Starosta Krakowski lubo
miał obszerną Jurysdyktyą i był znakomitym
urzędem nie trudnił się jednakże dozorem zamku
Królewskiego ani poborem podatków w iego ter-
torium. Był na to od dawien dawna urząd nazwany
Wielkiego urzędu Zamku Krakowskiego Magnus
Procurator arcis Cracoviensis, nadto Komor
Krakowski miał nie inne przydane do swego dozo-
ru 10 ciż stroyów szlacheckich zwanych Bargra-
bjami Burgrabi zostaiących pod dozorem Wielkie
go urzędu Starosty, niemaiąc władzy ani Jurysdyk-
cyi żadney byli istotnie stróżami i kolegą straż
wytrwywali czuwaiąc noc i dzień, mieli ani kalize
swoich zastępców, gdy ci byli wolni od przypadłego
snu pieniądza wielu się więc o ten urząd starało, o Wiel-
kiego urzędzie i Burgrabiach mowi obszernie Kromer
in D. P. p. 142, 147. Każdy Starosta i ów Wielkie-
go urzędu Zamku w tey Epoce powinien był z koniecz-
nie Szlachcic, ocadły w alterągu wytworzyć się ma-
iącego Urzędu. Ani cudzoziemcowi ani pochodzą-
cym ze Stron panuiących niemogli Królowie udzie-
lać Starostw do czego zabawchpał się Ludwik a
które to zabezpieczanie potwierdził Wład Jagiello
sami więc indigene nobiles posiadać mogli
tylko byli Starostami; namienić ku należy się
w koncu niniejszey Epoki aby nie zabrakło na
zwyczaj przeszłych Szlachty wzbroniono prawem aby
iedna osoba niepowiadała dwoch Starostw, Ka-
liszkan ciągnął się mianowicie do starostw grodo-
wych, i tak teraz nie potrzeba było mieć Starostwa
grodowego razem z Podstarostwem Ludzi z
urzędem Sędziego D. Ep. Sec. 88, 90, VII p. 109. —

Pytlo

Tylko Starosta Krakowski i Poznański mogli razem
być Dygnitarzami teraz to dozwolenie przechodziło
razem przywyczaiło a niżeli prawa Kromer pp. 1144.

Mieli także Starostowie swoich wyrębywycieli
swoich zastępców we wszystkich prawie obowiązkach.
Gdy ich podstarosta czyli Burgrabia Vice capitaneus Burgrabiis był głównym zastępcą, Staro-
sty miał on we wszystkim jego władzę, namiestnic-
two, a więc i władzę Sądownicza, i wykonawcza, re-
prezentował zastępuje do Samego Sądownictwa
przeznaczonym Starosty a zatem tylko grodowego
był Sędzia Grodzki Judex Castrensis, ten zaś Sędzia
Grodzki nie mógł być razem Sędzią, Ziemskim
Tak podstarostę, jak i Sędziego Grodzkiego sami
Starostowie podług woli obierali lub odstawali z
urzędów. Podstarosta i Sędzia Grodzki powinni
byli być przysięgli i Szlachta, ośiadła w Obwodzie
Starostwa. Kromer in D. P. pp. 1144 ale tego warunku
niewymagało prawo wyraźne tylko zwyczaj.

Dalej każdy Starosta Grodowy miał także przy
sobie przysięgłego Notarius Castrensis,
Pobory wybierali Starostowie także przez za-
stępców zwanych poborcami Collectores lub Col-
lectami Thelonearii, VI pp. 84. w poźniejszym
czasie ci Egzekutorowie byli wybierani na Sejmikach Kom-
misyarze, gdy ich Rzeczpospolita wysyłała dla
rzy wybrawszy pobory oddawali je Podskarbim
Krajowym, teraz ci Kommissyarze nadzwyczajni
byli tylko w owym czasie wysyłani gdy na Sejmie uchwa-
lono nadzwyczajny nowy podatek VI. I pp. 351 i
VI. II pp. 667, 717, 740 ale ci Kommissyarze zwali
się Exactores Palatini Castellani Dispensato-
res pecunię za Zygmunta Augusta gdy Tablicy

byli

byli zwani Poborcy Szafarze. Od r. 1537 tj. od czasów
Zygmunta Augusta warowało prawo że nawet i ecl.
nicy powinni byli Szlachtą siadła, ówieczyli Chrze.
ściańce a zatem Duchowni tacy mi byli niemogli
V. 1 p. 318.

Nie wiadrem Województwie była jednakowa
liczba starostw, urząd ten był bowiem stanowiony
nie podług Województwa ale podług Grodów których
Grodów obwody zwały się ziemiami lub Powiatami dr.
Inaczej, niektóre więc Starostwa miały nawet
kilka Ziem, nie wprzód bowiem wolno sundu roplc.
gtowéj Ziemi znajdowała się stosowna liczba
Starostw, Kromer p. 144 wymienia i opisuje
szczegółowo wszystkie Starostwa Grodowe jakie się
przy końcu niniejszej Epoki znajdowały. Pomiąt
cając ten opis to tylko wspomnieć wypada że i w téj
Epoce zachowała się różnica między Starostwami
Grodowemi i niegrodowemi. Tam gdzie Grody czy
li Sądy Starostwińskie znajdowały się były Staro.
stwa Grodowe od Grodu więc czyli Sądu miały
swe nazwisko, Starostowie którzy niemieli
Grodu ani Jurysdykcyi nazywali się tylko Prostu
Starostami Tenutarii a ich Starostwa szczano
Tenuta, byli oni przełożonemi nad Dobrami od.
dawanemi od Starostw Grodowych i nad Sołtys
dami tychże Dóbr którzy to powinność czyli obo
wiązek miał wielkiego znaczenia Królowskie, wzpr
1578 Ludwik Stanowi wyraźnie różnicą pro.
między Starostwami, rozniącą istniejącą zupeł.
nie już od dawna. Oprzywileiu bowiem nomi
nia castra et libertates de quibus honores et
jurisdictiones sedes praecedunt tj grody i miasta
które miały godność i Sądownictwo i rozprzną

Salicz

talue castra et civitates inne zapewne starostwa
niegrodowe bez iurysdykcyi Sądowniczey Vol. p. 57.
Jestoc na przywileiu tey Epoki przemiany będące w tase
ciełami niczgranicznonemi dobr Królewskich, rządz
li niemi podług swego upodobania, puszczali więc do
wolnie starostwa osobliwie niegrodowe w zastaw
albo też dawali ie zasłużonym Wojownikom, lub
chętnie nadawali Hospodarom i Watazkom. Ztąd to
powstały zwyczaiowy wata się rozpnieć między la
pitaneatus Obligatorius i non obligatorius tj
Starostwami zastawnemi i niezastawnemi a na
stępnie między Starostami zastawnikami i nie
zastawnikami, Capitaneus obligatorius czyli
zastawnik był tak tedy Monarsze zatrzymywa
summę na starostwo dobrami Królewskiemi za
stawnemi zabie zaprzątnął i dochody na swoi użyt
ek obracał, Capitaneus zaś non obligatorius ten
czy pobierał dochody na rzecz Króla, a władza Ka
Królewska nad dobrami iego, prawie od przywileiu
tey Epoki zaczęta była ściśniana, Ludwik przy
obiecał że niebędzie dawał starostw grodowych ni
Duchownym ani osobom krwi Ruszącey Alexander
r. 1504 zobowiązał się że bez zwłoki dał Xięciu
niebędzie zastawiał Starostw ani ich rządowy
wod, Ludwik że niewolno pomnażać długów tj przy
pisywać Summ na starostwa zaciągnionych, ina
gdyby się wydarzyło natenczas summa zadana ma
ta przepadać a ten Król by dał summę miał by
infamis Vol. 1 p. 298. Starostwo Sandomirskie za
1478 zobowiązał się Kazimierz że niemogło będz
ani zastawionem ani alienowanem Vol. 1 p. 231.

Hos

Podobnież Władysław III przyprelud nieznasto-
wiał nigdy Wielkorządztwa Kralowalicego Ul. 142.

Wspomnieliśmy wyżéy że byli starostowie
nadzwyczajni i pastawni, podobnież i starostowie
pastawni podlegali nadmienionym obowiązkom
w ogólności tym samym wybierali oni Dochó-
dy rownież za pod pomieniem Królewskiem.
ale nie one na przewłoczę ale na swoj użytek
Stanowili takie jak tamci taxy, rożnica iednak
ze między niemi ta była najważniejsza że
za uchybienia w Urzędowaniu Starostowie nie-
zastawni byli karani utratą urzędu a zaś
starostowie zastawni utratą części summy
zł 100 grzywien płacąc ibid. Vol. 293 i 360.
Poborcy zaś wyłamywane przez Starostów wob.
wodach ich Starostw, składały się z dzie-
chodów z samych że Dóbr Królewskich, z dzie-
siątych ibid część zaś przychodów i pożytku o.
płacanego przez mieszczan i włościan mieszk.
kających w Starostwie. Gdy Starostowie inni
w niniejszy a tym wcześniey inni wspomnieni
pisze niebyli obowiązanemi do płacenia na
chanlów przeto gnębili miasta dowalnie co
ie przyprowadzało do upadku

4 Urzędy nadworne czyli dworne

zwane Officiá Curiæ.

Urzędy nadworne czyli dworne były przezna-
czone do usług codziennych dworu, urzędnicy tako-
wi byli przysięgli i zarazem wyręczaiącemi
lub dopomagaiącemi urzędnikom krajowym lub
ziemskim gdy monarcha znaydował się za granicą
ziemi. Do urzędów takowych nadwornych na-
leżeli Marszałek podskarbi podkomorzy &c.

Ferend

ferendarze Podczaszy Podstoli Stolnik, Cześnik
Koniuszy Chorąży i Przetożany Gwardyi. Dwaj ostat-
ni iako świadczy Kromer in D. P. p. 145. nastali do-
piero przy końcu tey Epoki, widzimy tedy że ni niey-
sze Urzędy i tytuły zayęte które poznaliśmy tymcz
dzy urzędami krayowemi i Ziemskiemi po większey
części, Rozróżniano te urzędy od innych przydawa-
nie wyrazu Urzędnicy dworu nadworni lub dworni

Marszałek Dworny V. II p. 778 iest iden był kiedy
ny z Litewskich, Marschalcus Curiæ. Byli oni wraz
nie obecności Marszałków koronnych lub Litewskich
zastępcami tychże i wyręczali onych we wszelkich
obowiązkach, a ieżeli Marszałkowie krayowi znay-
dowali się na miejscu pobytu króla Marszałkowie
nadworni w ważniejszych czynnościach byli ich
mocnikami krayowymi. Marszałek nadworny
zwykł był nosić przed królem berło wychodząc
publicznie, Za czyn ten przy końcu tey Epoki na
Sejmie Lubelskim dostąpili marszałkowie na
Dworni miejscu w Senacie i w Radach V. I p. 295
i V. II p. 778 Salvo Kromer D. P. p. 150.

Podskarbi nadworny Thesaurarius Curiæ
albo Vicethesaurarius Curiæ był także zwierzch-
podskarbiów krayowych w ich nieobecności a ie-
żeli by przytomnymi Podskarbiowie nadworni
byli ich pomocnikami Bachmistrzami Pisa-
rzami Podskarbiowie nadworni, Prawo wyra-
żnie co do nich wymaga biegłości w Rachunkach
V. I p. 295 i Kromer in D. P. p. 150 mogą
więc stąd wnosić ci Podskarbi krayowy nie sam
mogł nieumieć.

Podkomorzy nadworny Subcamerarius
albo Succamerarius Curiæ był przełożony nad gabinetem

Lubien-

Cubiculum Monarchy i nad Stayniami ludzi exercytującemi
niższemi odzierżemi etc. miał Falcze dozór nad ruchomościami gabinetu nad rzeczami do łoża i mieszkania
Króla służącemi: Nazwiska iego pochodzi od Stomery
Cubiculum tak iak potym Szambelani nazwani zo.
stali od chambre Stromer p. 150. —

Referendarze Referendarii byli wtaiemniczeni
przed Cyrkiem nadwornym rozstrząsali oni prozby i skargi podawane do tronu byli przeznaczeni do Referendowania innych i dawania opinii względem tychże i od tego właśnie są nazwani Referendarzami, wyprawach
miejskich i urzędników Rządzących się prawem Niemieckim co do nagan lub udawania się wprost do
Króla, byli do pomocy Chancerzom wprost przeznaczeni i przedstawiali raczej Monarsze podanie swoje podania i Chancerza, w końcu Cyrku Egzulu wrządach nadwornych Królewskich Referendarze zawsze byli tak
że Rzeźniami iak mowi Stromer p. 150 in statutis:
nuper ad eos sententias rogare consueverant in Regijs
judicijs, takowych Referendarzów było dwoch prowadzą
i wtedy za prowadzą powagą, z wyraźnej atoli woli pra-
wa iden miał być duchowny drugi świecki. —

Marszałkowie Cyrku Koronny i Litewski nadworni
z pominięciem innych urzędników r. 1569 byli umieszczeni w Senacie jako ostatni Senatorowie, w tenorze
Referendarze nie byli policzeni do grona Senatu
zastrzeżono Cyrku postanowieniem że mają moc
radzenia swoie w Senacie oświadczyć ale ich loci prawo
za członków Senatu nie czyniło to zastrzeżenie w statu
w W. II p. 776. najpierwsza wzmianka o Referenda-
rzach i obowiązku słuchania próżb i skarg od mszy S.
do obiadu a po obiedzie do wieczerzy iest pod r. 1507 za
Zygmunta I do tych obowiązków moc powołowania 2 oso-
by z których iednak iedna miała być świecka a druga
duchow

duchowna obadwa dobrze urzędnicy powinni być jarisgerichi nieważano wiec na Szlachcelwo i porządek granowano nadto warowano w lennarze obaj mają być przysięgli i zawsze obowiązani zagrzywać swiey miejsca gdyby Król abo przez swoie zdania mogli przewodniczyć co do objaśnień Monarsze V. I pp. 865. Za Zygmunta I r. 1538 warowano takie prawem że Referendarze niemaią supp dawać w sądy ale tylko odczytywać i rozstrząsać podane zwiastowania i pleargi a tylko w obecności Króla do Indzielonalium dare mieli obowiązek V. I pp. 880. —

Za Kyg Augusta Vanderzapi Referendarze byli tego ważnieni do prowadzenia Spraw Szlachty w Sądach Miemieckich toczonych i referowanych onych Królowi i obecnym radom, skąd te sprawy przychodziły iako nagorsza lub zwalenie do Monarchy V. II pp. 393 N.o 40. —

Podczaszy Podstoli Kuchmistrz Stolnikowy iakie mieli obowiązki zawsze wyliczania same, były one też same jak dla urzędników tiem pluch, ciągnęły się też do Stołu Służby Kuchni i Stainie Królewskiey, gdy monarcha znajdował się osobiście w iakiey ziemi zawieszone były ich obowiązki a co mniey się ich stawali urzędnicy tiem ziey i byli czynnemi. —

Przytym urzędy nadworne były połączone zgodnie ciągą i znaczną powagą bez dań ważane iako zaszczytne lub zaś pożądane Strażnik Kamerdyner Dzieża pacie chapelani i Gwardye byli do wygod Królewskich byli zednakie niżsi i nieważani za urzędników nadwornych Talerz odźwierni Śpiewacy Dziarze, Dalsztendey, Rzemieślnicy nadworni byli uważani za prostych ludzi służących dworu nienależy takie przypomieć

Sekretarzow Secretarii Liborzy nalezieli do Rzędu Urzędów Dworskich lubo tego tytułu prawem nie mieli przyznanego lub zwyczaiem i żadnych honorowych nie mieli obowiązków należeli oni do woli samego Króla który dawał im zlecenia powracał mieiscy i Poselstwa zadawał im do wypisowania swoie Korrespondencye, odczytywali oni Talerz pisma

Publica

publiczne albo rozlearzy Krolewskie; wprowadzali do Kro-
la lub Senatu Posłow zagranicznych lub gosci znako-
mitych, donosili o stanie i pożądaniach osób chorych które
dla swey słabości niemogły wcale się do Kancellaryi wcie-
rzenia jakowych rozporządzeń lub dziatan dobrowalnych
np. testamentu ich albo urzędowie do nich udać dla
odebrania tychże rozporządzeń, lowarzyszyli oni zwykle
Monarsze swemu przykład ze Władysław Jagiełła po
Bitwie pod Grunwaldem i Sanembergiem Zeresewicza.
Zadał Sekretarzy aby spisywali na pobojowisku po-
brangch Jeńców Wszystkich, Słow Sekretarzy zawsze
do potrzeby i woli Króla. —

Gdy Pada Cesarza Alexandra przyjeżdżał tytuł
Sekretarza Jego Krolewskiey Mości przeto r. 1504 posta-
nowiono aby ieden z Sekretarzy był Sekretarzem maior
primus ktoremu by mogły być powierzane Sekreta
Kancellaryi i zeby ten zawsze po woli miejsce Kanclerza lub
Podkanclerzego Koronnego albo im dopomagał V. Ip. 297
Ten Sekretarzis major niemiał albowiem poruczonej
sobie pieczęci lecz był mowen brać od Króla pie-
częć iego Gabinetowey aby miąc w czasie potrzeby za przy-
tomnością Króla opieczętować pisma Publiczne lub
Prywatne od Króla wychodzące lecz sam mógł być czy-
nić i inny z Sekretarzów ale tytułu za ten czas gdy przy-
prowadzał Sekretarzay nawetnego, temuż Sekretarzowi primus
temu samemu prawem pod Alexandrem ustanowionem
pierwszeństwo przysłuchał do dostępowania za trzecią po Kanc-
lerzym i Podkanclerzym. Sekretarz ten pierwszy podczas
mial tytuł miejsce przed Urzędnikami Ziemskimi
a nawet i nadwornemi albowiem za do swego Urzędu
należącego wstęp za Marszałkiem nadwornym. Ze rangę
czyli miejsce z nadania nie przysługiwało mu wyraźnie wyra-
żono ale zwyczaj tytułu Kromer p. 1149 et seqq. —

Dodać tu wypada nieliczne uwagi tyczące się urzędów
mianowicie na Wojewodów Kasztelanów i wszelkich Senatorów
czyli Dygnitarzy sam Król obierał i sam Król zobowiązy-
wał ich Sobie i Rzeczypospolitey przysięgą. Starostwa

Stanowiwał i inne urzędy uczynił sam Monarcha jednak
że urzędników krajowych koronnych i Litewskich w ni
niejszey Epoce mianował Monarchá tylko na Sejmie
V. I p. 57. Władysław Jagiello pomnożył tenż przywileie Su.
dziłaś obszerniey ie rozciągnął nawet i do duchownych
godności wzniósł się uczynił expectatiwy czyli przyrze.
nia niektórym osobom na prawne urzędy, np. przyrzeże.
nie że po zeyściu tego a tego obeymiewszego urząd V. I p. 90.
Tenże sam Wład Jagiello postanowił że władzy Pisarza
Notaryusz terrestrów ma osobiście urząd sprawować i
niebędzie się mógł wyręczać przez podpisłow ij pod pisany
chiba w takim razie gdyby tych Baronez et Judices terre
przez niego podanych przyjęli za iego zastępców, zachował
nas sobie Jagiello do tym postanowieniu prawo mianu.
wania zdatniejszych Pisarzy gdyby ich Baronez nieobrali
V. I p. 94. nadto że urzędy te dadownicze przezemnieyszą
Epokę długo zawisły od Króla, mamy dowód ze r. 1496 Al.
bracht pierwszy dopiero pozwalił Szlachcie wybierać na
Sejmie po 4 kandydatów na walniejący urząd Pisarza
Ziemskiego, i przyrzekł z tych czterech iednego mianować,
wszystkie bowiem Urzędy Sędziowie, Podsędkowie Pisarze
byli zawisłemi dawniey od woli samego Monarchy teraz
zaś Epoce iuż rzecz ta zmieniła się bardzo niepomyślnie
dla Tronu. Bo się nas dobrze Starostów i Podsędków ci ieszcze przed
nim byli obierani przez Szlachtę, teraz nieznadomo od kad
i iuż nie względem tych urzędów zaczął do Pisarzy
V. I p. 261. Tenże Jan Albracht r. 1498 przywrócił Szlach.
cie prawo obierania Sędziów i Podsędków gdyby ci niepilno
wali swego urzędowania V. I p. 276. Te wybory urzędni.
ków dawniey przez Panuiących zaciemnione zostały przez
postanowienie Alexandra który uczynił to przywilei że
Dignitates et Officia terrestria nie mogą być dawane
tylko Szlachcie miejscowey ordynacyey i prawey król ma być
uważany za gwałciciela praw i swobod a urzędnik miał
zostawać bez posłuszeństwa V. I p. 299, 306, 307. Zdarzyło
to się zapewne mimo tego nastawienia że Sędziowie

lub

lub piemiący Dóbr w Polskiem Xięstwie otrzymywał
czyli dostępował Urzędu, przeciwko Zygmuntowi I. zagrożono
infamią i konfiskatą dóbr Rudzieńcowi który by się wy-
żyd otrzymywał officium z dignitatem terrestrem a na
pomienany nieustający do tey godności A. I. p. 528. Urząd
zaś raz dostąpiony niemogł inaczey bydź utraconym
iak tylko za dobrowolnem zrzeczeniem się iego lub
dostąpieniem innego urzędu niemogącego bydź piastowa-
nym z dotychczasową godnością czyli iak teraźniejsze
wyrażono przez dostąpienie officium incompatibile
utracał ustawa urząd pierwszy utraty Szlachectwa
i cześci Kramer pg. 166. —

Starostów zaś Poborców Sprzedawców Zupełnych tych
wszystkich zawsze król miał prawo zmieniać dowol-
nie chiba ieżeli się zobowiązał dyplomatem odrzucenia
komu takowego urzędu na czas pewny lub do śmierci
zrzekaiąc się odwołania. —

Urzędników takze nadwornych mogł król po-
dług upodobania swego dodawać, znaleźć to czy-
nić, oddalenie bowiem takowe ciągało na oddalonego
niesławę. Na poborców wybieranych tych przedtem z wyżej
pomnianych obierali na rok ieden, gdy pozwey iak wżdy
na stanowione podatki tylko na Sejmach poborcy
razem przez Sejm byli wybierani a po ułożeniu
poboru urząd ich ustawał. —

Dochody czyli płaca urzędników koronnych z Dóbr
tych były bardzo małe zkładały się więcey z Dóbr i ich
przychodów a niżeli z gotowych pieniędzy i niebyła w tey
mierze prawie żadnych stałych dochodów. Dochody u-
rzędników nadwornych i Urzędników Xięstwa tych wy-
dawszy tylko Xięstwo Królewskie Bielskie urzędnicy by-
li uważani jako krajowi, zależały od łaski od szczodrobli-
wości Króla względnie osób sprawuiących też urzędy
Wojewodzkie i Kasztelanowie tylko celniejsi iako to
Królewscy Poznańscy i Sandomirscy mieli stałe oznacz-
one dochody iako to rzecz Dóbr trzy itp. Urzędy żado-
wne ze Xięstwa niema żadne żadnego dowodu aby tylko płaco-

ne

ne ze Marbu leż Lytwo strony ptaszky grzywony i opłaty
Sądowe które składano do skrzynki a pałkom swym orzeczono
między Sąsiadami Kramer p. 162. Mowiąc my dalej
o Urzędach krajowych Ziemskich i nadwornych pokrótce
my nieco następnie.

5 O Urzędach Królowey i iey Dworze.

Królowa mieniała podobnież osobny swóy Dwór i Dworzan
w tym dworze najcelnieyszy był:

Marszałek magister curiæ ten nie Marechaleus
był on przełożony nad dworzanami królowey nosił Laskę
przed nią gdy publicznie wychodziła. — Miała tak.
że Królowa Sekretarza Kanclerza Magistra curiæ który był
przełożonym nad damami dworu iey czyli Woznego
rem Królowey. —

Kanclerz Cancellarius otrzymywał korrespondencyą
królowey i iey Pieczęć

Sekretarz Secretarius Królowey był temu bliski
rzecznik do pisania ale nie miał żadney pieczęci. —

Podskarbi Podczaszy Pincerna Podstoli Stolnik
Łapacz Subdapifer, Krajczy Pincerna, Komornicy Sta-
buli magister, Drzwierni Janitores tudzież inni niżsi
służący byli przy tym dworze.

Wszyscy ci dworzanie Królowey byli utrzymywani
i płacieni ze skarbu Króla, gdy zaś Królowa została wdo-
wą otrzymała te urzędy ze swych dochodów iakie zwykle
wdowom Królewskim wyznaczały Stany. —

6 Urzędy Miejskie i Wiejskie

Prawa Niemieckiego.

Urzędy po Miastach i Wsiach prawem Niemieckim na-
danych zawsze były, poczęci od wyboru Pana lub do wy-
boru Starosty, bo gdy miasta lub wsi były dziedziczne
jakiego prywatnego. Dziedzic ustanawiał urzędników te
rzeczy zaś miały położenie w dobrach Królewskich Staroста
wybierał co ich wyboru poczęci zaś urzędy powyższe za-
leżały od wyboru samych wsi Sołtysi, Wójt Lytwa zay-
mował się do tego urzędu w Królowie gdzie Wojewoda maiąc

był

był obierać Senat lecz raz obrawszy niemógł nikogo zbawiać tey godności, sama tylko śmierć lub utrata oczu mogły tey godności przebiedz, z 24 Bajców tamtędy obieranych za roiz rzecz obierał 8 wojewoda sam dożywotnie tylorym to wybranym 8 członkom porządzenie Rządu miało zwali się ci Prezydentami Prezidentes i ci służebni Senat miasta a ich porządku trwałej za 6 tygodni bądź z nich potrzeb przedsięwzięcia obowiązkiem Burmistrza Magister Civium.

Podobnych ustaw Rządu iako w Królewcu był i w innych Miastach Królewskich tylko z tą różnicą że tam więcej wojewodowie tylko Starostowie do wyboru Bajców wpływali, w Krakowie zaś na Ratuszu w Proszowicach wielkiego rządzia Królewskiego magnus Procurator Arcis Cracoviensis miał władzę jako Starostowie wybieranych Bajców, sam wielkorządca obierał Wójta i Ławników Advocatum et Subinos przeznaczanych do Sądu najwyższego Magdeburskiego na Zamku Królewskim do jus supremum Tribunalium in Arce Cracoviensi przez Kazimierza W. ustanowionego, Ławników i Wójtów po innych miastach sami Bajcy mieli prawo obierać i zabezpieczywać przysięgą do wiernego sprawowania urzędu, obszernie o tych Rządach mówi Kromer in D. P. p. 160.

Po wsiach Sołtysem niemieckim nadanych Sołtysi Scultheti nielicznej obszerne zwani Wójtami advocati i po miasteczkach prywatnych Wójci razem obrani od Dziedzica byli dziedzicznemi Urzędnikami dożywotnie i przenośnie godność z Urządowaniem na zwłoki sądu i sporów, Wegali względem usług do dworu Dziedzica ad equestre ministerium tj powinni mu byli towarzyszyć udającemu się na pospolite ruszenie Jego urzędowania zgruntami do tych należącemi mogły być dzierżawione ale tylko za wiedzą i zezwoleniem Dziedzica. Mógł nawet Dziedzic Sołtysa lub Wójta jeżeli go uważał jako inimicum et rebellum zwróciwszy mu summę tygodnia Wójtostwa urzędu ruguować W. T. p. 59. Dozwolo

lega

tego sprawował na sam przód Jagiełło a Kromer dowodzi że Szlachta cały Panowie zamieli z tego korzystać ad augendam commoda suae pod tym bowiem pozorem wyrugowawszy przez stupienie żołnierzów mogli tak najprzednieyszy pozbywać się tych urzędników a ustanowienie innych sobie dogodniejszych, a bowiem postawiali ich grunt uprawny z tąd więksy przyszłych zysków mogła być Kromer in D. P. p. 161. Domyślać się zatym można że wyrugowawszy Sołtysa przedtym dziedzicznego drzedzic mogła takiey Osady Niemieckiey przemienić na wolnizan pod sprawem Polskiem zostającyah by mógł na turalizować Osadę. Przechodzimy teraz do nowey materyiałiey icet:

Skarb.

Liczne były dochody z dań i obowiązków dla których przy końcu poprzedniey Epoki a to za staraniem urządzenia Kazimierza, i zachowanie tychże urządzeń przez Kazimierza W. Jednakże niemało ich było ciężkich lub odstępnych wyłączeń od obowiązków rozmaitych, ale za tym były te poszczególne wyłączenia, czasu były to przywilejem lub łaską szczególną to w tey Epoce zamienia się na przywileje powszechny i Ludwik wyłączenia przemienił na prawdę, albowiem znikąd wszelkie ciężary iakie posiadania Ziemi były obowiązani panowie a następnie Królowie uroczyście potwierdzili i pomnożyli te niepotrzebną i niewczesną hojność. —

R. 1374 Ludwik wyjednuje u papieża nastąpienie kanonizowanie dla tego córki jak się wyraża ad Deum de novo specialem impetrabit uroczyście, libertates, Castra Oppida, Possessiones, Villas, incolas omnes omnium Baronum et nobilium liberamus ab omnibus datis, tributis quocunque nomine censeantur tam generalibus quam specialibus et omnibus servitiis angariis, perangariis vexationibus etc. tj uwalnia od wszystkich opłat na korzyść skarbu, tylko na dwóch granicach krajowych od kanu sprawnego pogranicznego a także 48 groszy opłaty gruntowe, wówczas to zaś dwa grosze

groma

pomienione miały bydź opłacane tylko in recognitionem Dominii et Coronę Polonię nie zaś na podrzeby narodu iako gdyby ich ten niemiał lub mieć na przyszłość niemógł opłata pomienionа miała bydź wyszrana, w dzień Sto Mar. cina tak iako wszelkie czynsze datkę do kościołow by. wonią opłacane. Zalwo Ludwik mógł czynić podobne nadania i swobody gdy Kron Polski uważał tylko za dodatkowy a Węgrami Prądzid zdolił adnosząc się Opów. skim pieczęcią. V. I p. 56, 58. —

Wtedy Jagiełło r. 1388 na nowe państwo wdrze. wszego Synow zapewnione pomnożył tym bardziey powyższe nadania i przywileie stanowiąc absol. vimus in super ele et Emolones ab omnibus solu. tionibus angariis ele liberamus, prater duos gros. sos Polonicales. Wyta, nad on dopłaty tych 2 gro. szy Sodtyrow Wtynarzow Chawrmarzow ogrodnikow czyli Komornikow tych wszystkich kłopoty nie miał tanu wdrego, grunta ani pod tanu, inni zaś kłopoty mieli więcey nad pod tanu, mieli opłacać 2 grosze z tanu, lub 2 rozpod pod tanu, a to wprzeciągu odst. Michała do S. Mikołaja. Mowi daley ow przywi. leg Jagiełły że ieśli by owego podatku 2ch groszy za. mu niezapłacono proborcа będzie mógł zabrać win. nemu wdrego kwoku, a ieśli by wsze nie wystarczył, będzie mu mógł zabrać 2ch wołow, ale wyraznie warunek iżby proborcа niebrał za elutnego zwanego wowasem Pismienne, Wieczniste na wiarach. czy dawnych czy w nowych nie są obawiązani do wy. szacowania tego rodzaiu podatku, przyszła a daley kaz. monarcha że niebędzie odbywał stanyi po dobrach Duchownych i Szlacheckich a ieśli by tego kondeż. na wymagała podrzeba o swoim kosztem to czynić będzie nieciepiąc, aby co na tego podrzebę w tym razie bezpłatnie uczynione zostało, daley wyrownywa wszyst. kie Prowincye Burskie i Szlacheckie do praw wzd. lnich, a zaś w Prowincyach Burskich ma stanąć prawo

Wybicz

wybierania avenę aż do końca życia usq; ad tempora vitę nostrę. Ziemia Dobrzynska i Chojnowska ma dawać owsem przez lat 10 po Litorych optywicie ten obowiązek ustawnie zupełnie V. L. p. 91 et 999.

Kazimierz IV ponawiał znowu postanowienia, ażeby de quo libet łanco i manso integro opłacano 2 grosze na rzecz szlachtę, choć ten 2ch groszy był nazywany różnemi Imionami iako to: Królestwo regale Podymne fumale Poradne rostrale V. L. p. 186. 261. pod czas wojny zbrojnemi na Kazimierza IV wynikłey choć ten był podwyższony do 6 groszy de quo libet łanco integro ale zdarzało się często że pobór ten był ustanawiany na 10 groszy łanco in Tabernatores i Młynarzy, Szlachta zaś i Dygnitarze umieli się od tego uchylić. Za Zygmunta I 1507 Dygnitarze to iest Wojewodowie i Kasztelanowie pragnęli być wolnemi i od tey nawet małey opłaty i znalezie temu opragnieniu nieodpowiedział Król przychylnie zostało więc tylko życzenie V. L. p. 264. wzbronił tylko r. 1511 wybierać tego podatku z pustek czyli granów pustych lub Sołtysiom opuszczonych, nadto wyrownał zalewne possessorowie Szlachcicami co do tego podatku. V. L. p. 375, 378. Gdy Prusy podały się Kazimierzowi IV i oręż ich dotknął do Polski, Kazimierz IV nastręgł dla siebie złey części Litora nieco z tata przy Krzyżakach na rzecz Szlastwu opłatey ięcznaia i Dawiny pewne na S. Marcin w Pruscach Dawane Krzyżakom, Lidzież wolne Rybołowstwo po Jeziorach jako prawo Królewskie Monarszey, Zgoła wszystko to co dla Krzyżaków wyłączywano i opłacano V. L. p. 230. teraz za Zygmunta I Szlachcie Pruskiey na ich grunta przyległe Jeziorom Lidzież innym osobom posiadaiącym podobnież grunta Dozwolonem zostało prawo wolnego Rybołowstwa, niemniey i tym którym służyło prawo wolnego Rybołowstwa lecz tylko na własne potrzeby a nie na sprzedaż mianowicie.

edem

ciami a to tylko w tenczas gdy towy przez Starostow
na rzecz Króla były usiłowane V. I. p. 344. Za
Zygmunta I przyznane było Salzce w Prowiech pro-
howanie za prawo należące do gruntu V. I. p. 344. Nie-
co wcześniey r. 1507 w bronieniu lenne Król przyznał
Szlachcie Rybołostwo i wolny użytek z połowu ryb
w rzekach rozgraniczających dobra Królewskie od Szla-
chteckich V. I. p. 262. — Lubo w tey Epoce Króle Kró-
lestwa pomnożyły się przez przybycie Litwy i Ma-
zowsza wzrosło do chody Skarbu przez to nieza-
stały powiększone albowiem r. 1413 Szlachta Li-
tewska w swoich prawach przez Jagiełłę została zró-
wnana ze Szlachtą Koronną r. zaś 1508 Zygmunt
I Szlachtę Mazowiecką uwolnił od najmowy dróg
grobli budowli od dawania miodu do Litwy z których powin-
ności była obowiązana i wyprawowała Szlachcie Ko-
ronney we wszelkich swobodach V. I. pp. 536, 539, 540.
Mały podatek z rozszerzaniu niewyżłaczał nad na polu
by Króla i Ojczyzna bezpieczna za Warowniey się
podniesiona nierównie prędzey była by ulożona
gdyby Skarb był w przykrościach stanie, gdyż zawsze
potrzeba było zwoływać Stany na wyproszenie
jakowego podatku, przy czem dokładano zawsze że
ten pobór służy tylko na ieden rok i że niema ubli-
rać swobodom Szlacheckim, i ta to przyczyna za-
powiada długą zwłokę w zarządzeniu nagłym potrze-
bom Kraiu V. I. pp. 186. i 202. Dalsze podaie przykłady
podobnych zwłoczeń i czyni o nich wzmiankę na ko-
niec wieku XV Długosz. —

Pomimo ciągłego niedostatku Skarbu i pamię-
tnych swobod niezgranicznych czynili ich Królowie Monar-
chowie następni chciwy Uszczupleń Dóbr Królewskich
i Starostw, dzielili się dochodami z duchowieństwem
i urzędami nadwornemi nadawali im zarządy na Ru-
siach Wielkiey i Białey, pamiętna tego ogólnego nie-
dostatku nie przestawali Monarchowie uważać Szlachtę

a

a jatem i ich poddanym od opłat i rozmaitych powinności. Zygmunt Kazimierz IV na sejmie w Nieszawie uwolnił Szlachtę od ceł od soli i innych towarów zmiast na potrzebę swoią sprowadzanych, dla tym zaś ważniejszego umocnienia uczynionej ustawy zagroził kara dla poborców ktoryby pobierał opłatę od Szlachty kara 40 grzywien na skarb a 5 dla poszkodowanego tym sposobem Szlachcica. Radko rozpisarz 3 razy do roku dawać ma dla szlachty szlosi ziemi i Wochni za bardzo małe, bo po 6 groszy za cetnar i to bez wozelluey dla opłaty mówi o tem Statut Lit. 120. ale nieprzystoi z przodku ley swobody i iego postanowienia które naszy dnie w ustawach Nieszawskich w Roz. 30 i 32. Jan Albrecht r. 1496 zatwierdzaiąc ustawy Nieszawskie nieuwodzi dla czego rozszerzył daley postanowienie Kazimierza IV albowiem zatwierdzaiąc wolność opłaty od cła rozciągnął leżowolność i do rzeczy przez Szlachtę ze swoich wywożonych, i ten szczegół godzi nam mocno że to zatwierdzenie niebyło prawodziwem ale iednaiącem czy per fas lub nefas sfałszowanych ustaw Nieszawskich Lit. 261. ustanowił oraz Albrecht że Szlachta duchowni i ich poddani, od bydła od produktów wychodzących od nich lub zakupywanych i przez nich sprzedawanych niemaią cła opłacać. Takim więc sposobem cła ciężkie tylko na kupcach mieszczanach i cudzoziemcach Lit. 269. Gdy atoli trudno było poznać czy przywiezione towar należał do Szlachcica lub nie i ile co on przywiózł czy było czy schowaniem przeznaczył i na iego potrzebę a przeto żeby wydarcia nie poszukiwano Aleksander więc r. 1503 wyprzątnął w tey mierze wątpliwość takowym bezwiekuiącym sposobem, nakazał bowiem aby po dachach dawnych i wodnych przestawano na sumiey przysiędze że rzeczy prowadzone non sunt emptae lucri causa tj na handel ad res de proprio collecta tj gruntowe lub na gruntowe potrzeby Lit. 298. Zygmunt I obostrzył to postanowienie

wienie karami na starostow i poborców zagrożonemi
i obowiązkiem zwrócenia 2. razy tyle ciała temu od którego to nieprawnie było wzięte. r. 1523 zniosł nawet
i largowe forale od szlachty i ich poddanych co do prz.
Dukatów na largach zbywanych lub sprowadzanych
na potrzeby miasta chciał było aby pomienione cła
gdzie ij wtaszczwie opłata mała była pobieraną
iali prawo wyraża od rzeczy mechanicznych gdyby
te jednak chłopów wyrabiane na larg były przy wo.
żone lecz r 1538 i to largowe od wyrobów mecha.
nicznych jednak chłopów wytwarzanych zostało
zniesione V. I p. 160, 400, 520.

Co się zaś dotyczy bicia pieniędzy czyli monety
R. 1422. i pozwolenie 1388 Wład Jagiełło z przekonania
dobrowolnie prawa bicia pieniędzy i zobowiązał się
niewybijać samowolnie monety lecz na wiedzą
Baronów i Prałatów V. I p. 80, 91. Kiedy lecz
go przywrócenia nie było ich Kazimierz III zaś
staraniem niektórych Miast Szlacheckich owczesnych
Żydostwa i Krzyżaków wiele bardzo znalazła się
sfałszowanej monety, tak dalece że Kazimierz III
łomać zaczął na dziurach przez co wzgląd uprawo.
dliwiał pięć on bicie było pieniądze niewiedzą i po.
zwoleniem Baronów, skutkiem więcej wypłynęła
złej niżeli dobre w owym mniejszu zobaczemy.

W poprzedniej Epoce konfiskaty majątków były
obfitym źródłem dochodów ale r. 1568 król zobowiązał
się nad dobra skonfiskowane Szlachcie rozdawać
V. II p. 621. Dochody skarbu w tej Epoce składały
się na większej części dóbr królewskich mało bowiem
znaczyły wpływy ceł i podatków, chociaż Jadwi.
ga i jego następcy pomnażania nieustannie
szafowała dobrami Koronnemi, robiąc nawet
zastawy na bardzo małe summy. Albrecht r. 1496

Zobowiązał

zobowiązał się nie zastawiać dóbr królewskich, castra et ter-
ras ani przypisywać summ zastawnych a to pod przysię-
dem summy przyzwoitey. Podobnież Alexander r. 1504
przysiągł nie zastawiać dóbr i wyliczył zastawione l. 1
f. 248. i 298. Zygmunt I wyliczywał dobra zastawne
swego rodzaiu podobnież czynił Zygmunt August lubo sła-
ta można nie chciała przywypuszczać, ubych zastawów wiele
z nich bowiem za małe przyzwane summy mieli wzgle-
dy dochody, Zygmunt August uswobodziwszy wiele podobnych
zastawnych dóbr, kilkowe testamentowo siostrom swym
i ich potomkom przeznaczył, lecz gdy testament uchylo-
ny został stanowiły zatem te dobra i starostwa znako-
mity dosyć dochód i były prawie jedynem źrzódłem docho-
dów skarbu, jednalże z wszystkich dobrach królewskich
przy koronie bez Rusi i województwie stałych dochodu
monarcha dzielił się skarbem zastępując niedostatek
skarbu dzielem własnych dochodów, albowiem r. 1563
1563 Zyg. August podczas wojny Inflandzkiey ¼ quarta zwaną
dóbr królewskich i cło dochodów wyraźnie przeznaczył
dla utrzymywania woyska stałego w czem poprzedzał
1552. przykładem Litwy gdzie to już r. 1552 uczyniono uchwa-
łą Lezneńską w V. II p. 616 i 781. Uzupełnienie to do-
chodów królewskich r. 1666 nastąpiło jakże samo prawo
wyraźnie za pilnem i usilnem solicytowaniem ziem-
skich o postanowienie na granicach obrony pokoi-
nej która by roku od roku na granicach koronnych trzymana
była, Nienależy tu prawdziwie obowiązkiem Szlachty
było bronić kraiu i granic ztąd naturalnie musiała
należeć pilnie i usilnie na monarchę aby obronę tych
granic zarządzał i utrzymywał, quarta ta przeszła
skarbowa w lat 5 rozporządzona miała być wymyślowaną
w tym sposobie iż należało odtrącać tyle dochodów ile po-
trzeba było na utrzymanie starostw i na wydatki

a

a rezpłę dzielono na 4 części i ¼ pobierano na utrzymanie Woyska, Lustratorowie zaś a mieli być wyznaczeni ze strony Króla Pana i Króla Spokoyskiego a podskarbi był obowiązany zdawać rzetelną na Sejmie złych wypłat quarti.

Pomimo zdawałoby się tak znacznych uszczerbku i strat dochod skarbu Monarszego był ieszcze dosyć znaczny albowiem prezamych dóbr i starostw po odięciu owey kwarty przy koncu niniejszey Epoki wynosił 3,000,000 złotych iak mowi Konarski. Adam Biskup Poznański w Mowie do Walezego o czem i onosi Fredro w Dyaryuszu Zygmunta I na s. 36 Piaseckiego zaś mówi że fundus Regnis był znaczny by w całey Europie ale zaraz dodaie że bardzo wiele czynił podarunków Szlachcie z tego, daiąc im ich ruin. sum fraclam dobra na dożywocia a nawet i ich sukcessorom. Piasecki iak wiadomo pisał około r. 1648 a słowa nadmienione znayduią się w kronice s. 38 mówi on tam także że Szlachta znayduiąca się była. za miała dobra Królewskie do 200 000 dochodu wynoszące Dochody te ze starostw dóbr Królewskich cło i myt były przeznaczone na stół Królów i potrzeby iego dowolne, przez Zygmunt August uczynił wielką ofiarę, oddaiąc quartam na potrzeby krayowe nie wymagaiąc tego od Sejmu. —

Jeżeli były jakowe potrzeby krayowe uchwalały się zawsze nadzwyczayne podatki; chociaż uposażony Szlachta gorącym przystąpieniem prosząc o podatki przez Króla odmawiała tychże ale to iest że rzadko się przytrafiało. Fredro w Dyaryuszu Henryka Walezego wydania Gdańskiego na s. 58 Starostwa dzierżawy i dobra Królewskie iakoby to tey Epoce nie były dobrami stołowemi albo Królewskiemi albo Jakie starostwami, oddzielne były dochodu

Skar-

skarbu krajowego a odrzucone monarchiy, za Karola IV nastała ta rożnica podczas wojny z Krzyżakami w tedy bowiem po raz pierwszy co później stało się powszechnem dekretowano: że podatek nadzwyczajny na ten mieć stanowiony był wybierany od mianowanych przez zjazdy poborców a te wypłacali wojsku tudzież inne potrzeby rządowe, podług szczególne approbowanych były w niniejszej Epoce:

1mo Cło od zbóż wolny, wyprowadzanych z krain na granicę albo gdy i całe towary zagraniczny prowadzono do krain, Szlachta i Duchowieństwo w tej Epoce zostali uwolnieni od cła gdy na swą potrzebę nie dla handlu i Spekulacyi sprzedawali lub kupowali produkta a nawet później i ich podwód został od rzeczonej opłaty uwolniony, nawet woły skupione przez Żydów kupione sprzedawane pod tem były, uważano je za produkt gruntowy a przeto były wolne od opłaty cła, tak przed tą datą, i przed Królewskich w Koronie niniejszej Epoki quarta przechodziła na rzecz skarbu publicznego, na opłatę stałego Wojska, cła zaś i starostwa stanowiły najgotowszy dochód monarchy, chociaż on znaczna część od tych powyższych dochodów na rzecz skarbu Publicznego. że zaś i przed quarta była odrażana mamy na to dowód w D. 1 p. 1611. —

Niektóre miasta w przywilejach sobie skupnych były wolne od opłaty cła, ieroze bowiem w poprzedzającej Epoce wyłączeni monarchowie miasta od cel do pewnego czasu lub nawet nazawsze. Także w tej Epoce wolności pomienione były Komunizowane co do cel dawnych, nowo zaś ustanowione dla pomienionych wolności Miasta musiały rządowym sposobem opłacać Kromer in D. P. p. 131. —

2. Oprócz pomienionych dochodów nastąpiły

nowe

nowy podatek w tey Epice nazwany Exppowe u-
stanowiony on był za Zygmunta I, Jerze bowiem
za Jana Olbrachta bez opłaty wolno było warzyć
szynkować i wyrabiać trunki rozmaite nawet
i obie V. I p. 269. Za Zygmunta I r. 1511 postano- 1511
wiono że Szlachta bez opłaty exppowego pro-
stach może warzyć piwo, a to wnagrodę za iey
ciężary i przywileje dla Rzpltey podiąte, inni
zaś nie Szlachta musieli opłacać exppowe V. I p. 276
idynie więc exppowe i iego ustanowienie zachodzi
się do mieszczan iak V. II p. 801 o tem przekonywa.
83. Pomiędzy podatkami następuie daley po-
głowne o którem wżd wzmiankowaliśmy wyżey wpo-
czątku w nowszey Epice wtaréi wie nastało, bowiem
latu Pogłowne r. 1520 pierwszy raz było pobra. 1520
nowione na Sejmie w Wyderszy będąc rozciągnię-
te na wszelkie Stany Duchowny i Świecki ina
że Szlachtę, nawet bez wzrastaiącey ilości od szczegół-
nej głowy, sama tasa nie iest umieszczona w lo-
cminach praw and w Łaskim szczegółnie tylko
w Przytuskim na s. 956 i Janusz. Plicin na s. 826
którzy tylko byli przywatnemi Kompilatorami
praw naszych. Szlachcic zdaie się wiele mat
stanu po Złotym non obstantibus quibuscun-
que libertatibus nam hoc ten ad personas non
ad bona est constituta, ale wyraznie zaszkrzega
prawo aby się Szlachta nie zwierzchowała nadanym
przywilejem Przytuskim p. 958. Niewiele mniey
opłacali wtoczianie i Mieszczanie. Vr. 1662 po-
nowiono ten podatek, lecz duma Szlachty nadała
mu inne nazwisko inny wyraz dobrodziejstwa
caritativum, to wiat ciągle ten podatek lecz ie
do tady był znoszany lub podwyższany będąc zaś

przez

przeznaczony na obronę Państwa i Granic należał do Skarbu Publicznego. — Podatek ten wyjęty nad tą rzecz niemógł być wybierany. Co pogłowne Litwie uczyniły opłacali zwykle się pogłownym Generalnem, przeto odroczniano ten podatek na zjazdach ustanawiany od pogłownego Dydowolnego i od Pogłownego wybieranego niekiedy od Tatarów. Kroloweie albowiem przy Jagielle gdy rzadzi byli pod protekcyą Monarchów Kregalnąc ustanawiali na lat opiekę dawnę pewną przeznych opłacać się powinną za to bez zezwolenia ludu radą lub Stanów Kromer in D. P. p. 122. —

4. Dalszym podatkiem było Szanowe za Zygmunta I r. 1527 nałożony był prawem wymiar Szlacheństwa wszelkich Dóbr Duchownych i Świeckich zwłaszczeniem tylko Królewskich, gdy nie dobra Królewskie były nastawne i nieruchome, prawo więc wyłączało tylko z pod wymiaru i taxy tylko dobra nieruchome. Wojewoda z Dygnitarzami miał wybierać Kasztelana lub innego z Dygnitarzy z dwóch szlachty do zgromadzenia podobnej taxy. Zygmunt I chciał przez to aby dalej przez Królewskie zmniejszony przez prawne prawo mógł otrzymać powiększenie a płaca skarb nie zależał od dowolności i Szlachcic zjazdów V. I p. 479. —

Za Kazimierza IV gdy ciągłe potrzeby Skarbu z przyczyny Wojen Klęskami i Grzywnami prowadzony wzruć się daty, ustanawiane bywało Szanowe na zjazdach często po 12 groszy złotego, czasto po 6 groszy a nawet niekiedy domu wiata Szlachta Szlacheckiego ze swej skrzyni podatku zwalając ten ciężar na Chłopstwo. groszowy w Polę Egrow po
1339. Dalej ten bywał znaczniejszy. r. 1539 ustanowiono po 18 groszy złotego. Jeżeli ten podatek był ustanowiony wypełnionej ilości złotego był Szlachcic ustanawiany

niem

niemniey podatek ten zwany Ostiale od domu
do I. f. p. 551 i Kromer p. 197. lecz ten podatkowanie
w lecie. Epoce iuż pod Kazimierzem IV. upadał maj
rzącey na włościan i mieszczan do tego obligowano
lecz Szlachtal. Tylko pogłowne generale uchwalo.
ne na sierdzie dotykało biednego, Plebeiusze opła.
cali raz w cztery pogłowne ale i ci ta kale dawne iak
nowe rozmaite Plebeiusze i Kmiecie wyłącznie płacili
sami po 2. groszy Trnowe od Ludwika zustrzeżone
zwane Poradlne Dymowe Kromer p. 121. i 122. które
tylko Kmiecie opłacali dwa razy od tego nie zwalniedey.
wad sięgnowali. —

Przez tego gdy biedny Szlachcic w swoich dobrach
czynił rozlitod podatku talwo więc tym sposobem
podatek przechodził na Kmiecia I. f. p. 309. Lyg. I
i Lyg. August zaczęli dopiero Szlachtę i Duchowień
stwo powoli nakładać do podatków przez nadzwy
czajne pogłowne stałe opłat
annatów do Skarbu iako i podciągnienie klasztor
stwo i Opatów do Stanu a ich poddanych do podwod
nastąpiło dopiero Epoka gdy obieralność przeszła do
Szlachty zmieszyła te prawidłowe urządzenia I. f.
p. 729. i 782 i Kromer p. 120. —

Z przywileiu talże Ludwika włościanie Szla.
chcy byli wolni od obowiązków stawiania i naprawy
zamków maiąc tylko powinność czynić to podczas
Wojny co ieżeli przytrafiło, byli talże obowiązani
do stawiania nowych zamków ieżeli postanowienie
względem tego na Sejmie uchwalono, Król zdocho.
dów swoich żeber i kopalni pobieranych były obowią
zany utrzymywać siebie i swoy dwór, tudzież koszta
na posełstwa i na podarki Zagranicznym posłom
na powagę tudzież na naprawę zamków do polecia
na naprawę dróg na rynsztunki wojenne i na na.

Grody

grody ustawianym Vramer p. 122. —

Poborcy nad zwyczajne na ziazdach ustanowione wybierały osoby na ziezdzie oznaczone a to od czasu Kazimierza IV tym sposobem obmyślano zarazem pewną nagrodę, obowiązek ich koniczył się z wybraniem poboru, li zaś poborcy inwolili pobór albo do Starosta albo wyprost do podskarbiego.

Duchowieństwo niekiedy na ziazdach ogolnych jak mamy przykład za Kazimierza IV zerwało na podatki na ich dobra kościelne ich poddanych oznaczone. Niekiedy wyłączało się od tychże podatków i tylko na ziazdach Synodalnych jako taksę jałmużną ofiarowało część swoich dochodów. Jeżeli duchowieństwo zerwało na siebie na poborcy wysełano zaraz pewne osoby duchowne do ułatwienia tego podatku, poborcy wyznaczeni do wybierania podatków ciągłych np. owych dla ochrony kraju ced. i kp. byli pod opieką i strażą starostów ale powinno być na biskupiej professionali Secularer et Ehrekt. ani iak to prawo wyraźnie zastrzega Starosta odbierał pobory i oddawał one do skarbu VI p. 518. 429. 1164 16. II p. 728. —

Rozchód sum poborów zebranych zależał od woli Monarchy od iego dyspozycyi a to pod rozdawnictwem Podskarbiego odbywał się rzeczony rozchód albo pod dozorem Podskarbiemu na ziezdzie dodanych Deputatów od Rad i ziazdu Szlacheckiego wybranych jak mamy tego przykład za Kazimierza IV Vramer p. 198

Skarbiec Królewski był zwyczajny i w tey Epoce w Kralowie lecz gdy Rzpolita z Szlachty złożona niemiała rzadnych zapasów skarb nie był zamożnym, dawano więc wybrane pobory do Podskarbiego lub złożano je przy Poborców lub deputowanych na ten cel oznaczonych do Radomia lub Bzowy a stamtąd wożono je zaraz Wojsku i na inne potrzeby. —

Urząd

Urządzenia Policyjne

Znayduią się w tey Epoce rozporządzenia do bezpieczeństwa i spokoyności publicznej zmierzaiące, tak naliczano kupcom aby sprowadzaiąc towary zwykłemi wiodącemi drogami przepisanemi, aby gościńce były po 10 toliż szerokie V. I p. 153, VII p. 787. Były także przepisy aby wszelkie zniewyczaiono ludzi luźnych za granicę, bramy aby przez to niedała się czasu potrzeba i nadostatek robotników V. I p. 267, 293.

Znayduiemy rownież urządzenia zaiągaiące do obyczaiów i tak w ustawach Albrachta czytamy zakaz aby tym tylko wolno było po proszonym chlebie chodzić ktoby od magistratur własciwych lub od plebana nie miał znaku zgody, tudzież aby zdrowych luźnych bez znaku podobnego zebraniu starostom oddawano a ci aby niemi zamki naprawiali, dodaie tez ustawa warunek że kaźdy maiący od Szlachcica litteras testimoniales chociażby nad niego niemiał znaku za taż fygnacyą na cały świat miał prawo żebrać po całym Królestwie które to władzy nadaie Szlachcic wyraźnie prawo V. I p. 268. —

Za Kzy Augusta zakazywano Żydom trzymać karczem pod swoim lub obcem imieniem ponawiaiąc zakazy aby Chrześcianie nie służyli u Żydów VII p. 961, 725 rownież są niektóre przepisy Policyjne co do bezpieczeństwa aby tygani czyli cale ich prawo nazywa ludzi niepotrzebnie byli zbierani wywołani i do niego niewpuszczani, tudzież aby Doktorowie Medycyny byli obowiązani co rok aptekę rewidować, dla przekonania się czy w przyszłym znayduią się materyały potrzebne lub nie zwietrzałe jak prawo wyraża. Gdyby zaś Aptekarze niechcieli dla braku materyałów stracą prawo do trzymania Apteki V. I p. 402 — VII p. 608. Doktorowie zaś mieli obowiązek donosić o złych aptekach Królowi.

Otto

O Stanie Wojskowości

Z Wojskowość w tey Rzpltey znacznie podupadła w skutku przywileiów Ludwika zatwierdzanych i pomnażanych przez Władysława Jagiełłę i iego następców kędyżto w skutku ustanowień przodków. Jur. r. 1374 nastrzegł Ludwik, że na przypadek napadu Ieraui przez nieprzyiaciela Szlachta wszelkiemi siłami powinna się stawić do iego polowania, przyobiecuiąc nagrody y Rycerskow pojmanemu zagranicą w Woynie i wynagrodzenie szkod zdrowiu wymiłych, a przeto oluyp na wolność iego opłacony miał być wracany od króla. Ludwik zobowiązuie Burgrabiów i posiadaczy zamków do naprawy tychże w czasie polu ale obiawionych zaś mieszczan ich Ieraui tylko obowiązuie przykładać się do ich naprawy teyże tylko podczas woyny. Warował także że panowie przedmiejscy w tenczas maią obowiązek przykładać się do budowy zamków ieżeli na obronę i dobro Ieraui na Radzie i z rozwaleniem Baronów zechciał król kazać to tedy zaś własnym kosztem miał król zamki budować ieżeli to czynił bez zezwolenia właściwego, przyrzekł także miejsc warownych nigdy ani do czasu pozbawić nikogo ze stanu Rycerskiego pochodzącego ale ani dzieci ani przyiaciół ani descendentów e sanguine ducali V. Ty. 36 et 99. Jagiełło r. 1388 roz. szerzył wolności swobody przez Ludwika nadane i obiaśnił te wolności Szlachty że nigdy nieprawnie ani czasowo ani dożywotnie żadnemu Xięciu lub iego familii pochodzącemu ani żadnemu cudzoziemcowi żadnego grodu lub ziemi, że w woynie za granicą Ieraui prawowitego króla wynagrodzić będzie oluypy i szkody wzięte w niewolę pochodzące, wewnątrz zaś Ieraui Szlachta własnym kosztem walczyć powinna. Gdy pospolite ruszenie uczyni będzie w Ieraui

Król

Król wynagrodzi tylko okupy, gdy nad granicą
natenczas i Szlachty wymieniając, zapewnił nadto
o tem Ludwika niewspomina że zebranych nie
szlachtę sam dowolnie będzie mogł uwalniać, Ry.
cerze czyli Szlachcic biorąc okupy dla siebie, innych
nad Jeńców nieprzyjacielskich pojmanowy znalo.
miłych miał odsłaniać królowi, którym mu za nam
szczególnem tj kupę groszy za każdego płacił, wy lu-
py zaś na swoje korzyść król obracał, przyobiecał nad.
to że podczas wojennej wyprawy za granicą Króle
stwa król quingue marcas super quamlibet hastam
tj dla każdego rycerza konnego będzie płacił a to w gotowiźnie
szem mieście każdego powiatu przed wyruszeniem na woj.
nę, dodał przytem że płaca rzeczona ma przysłana być wtym
razie jeśli by wyprzedzaiąc dwóch lat nieprzyszło do kwajny
Samo wyjście za granice chociażby niemasta jitaj walkal
ma podobnyże okupele, V. I. p. 90 et 99.

Ludwik i Władysław Jagiełło znieśli stacye i wozelnie
ostacye, V. I. p. 88. 93. Ich przyobiecanie po 8 grzywien
od kozdą kwubażliwie zdarzbu nastąpionym wolnem przy
wileiów Ludwikal było niepokrzebnem złem i szkodliwem
gdy iuż nie zgromadzania gruntu przychodziło do obrony
ale za płacą. Zniesiono rozróżnienie inter bona jure militari
insklyta i bona allodialia, przywileie bowiem były czy.
niono wszystkim w ogólności terrigenis tj posiadaiącym
grunta i dobra w iednym rozumieniu.

Kazimierz na sieradzie w Mszanowie r. 1454 wyniósł
Szlachtę Urzędników i Rycerstwo obowiązanych niegdyś
jako lennikow do służby wojskowey przez Ludwikem bez
wyiątku do powagi pewnego zwierzchnictwa, miał on bo.
iem wydać postanowienie w którym przyobiecał nie czy.
nić nowych ani was wotowych iuż wyżey przytoczonych
złem postanowieniem quod novas constitutiones non faciemus
negue terrigenis ad bellum mover i mandabimus absque
communi in singulis terris constituenda.

Ale

Ale zkąd że r. 1454 nie znayduią się o ustawach nieznaiomych ani w Bałaqiemach ani nawet w zbiorze Łaskiego znayduiące się pisane dopiero w zatwierdzeniu przez Olbrachta r. 1496 ustaw Kazimierzaw, może uiść ku tym, dowodom nie bezsłusznym te ustawy Kazimierza III nieżbyt słusznym sposobem zostały podziałane, II. 1 p. 254. Domysł ten potwierdza i to że tegoż r. 1496 Olbracht miejscowości tych, gdzie polite ruszenia się zbierały wyrozumiał aby tychże uważane gdzie miejsca przeznaczone do narad do Sejmików konwokacyonis particularis, dozwalił albowiem aby w miejscach zbierania się na pospolite ruszenie Szlachta radziła o potrzebie Króla i Rzeczypospolitey, takim więc sposobem do zdania poradników wymiaru żadnierzy, zkąd wypływa to iż gdy król należycie nad pospolite ruszenie, Szlachta wyprawiać się nie słuchała rozkazów tegoż gadała między sobą nie 10. 1 p. 270. Zygmunt I r. 1523 postanowił postanowienie to kładąc tamę dla prawnych przyczyn i powodów i dla bezpieczeństwa publicznego niemaiąc być przedzielana. Tylko odtąd Sejmie i Sejmikach ale warował zaraz tym, gdy się Szlachta zbierze na pospolite ruszenie podczas tego zbierania się żadna narada niebędzie mogła uczynić przeciwnych postanowień poprzednich. Tak Kazimierz III jak i powiadamy Długosz tak i Zygmunt I starali się na tych Sejmowaniach zabezpieczyć bezbronność [illegible] p. 47, 1479.

Zwracaiąc się do poprzedniey epoki każdy powiadamy, że za Władysława I pozwierzchnego postanowienia przez Kazimierza III. każdy Szlachcic nabył duchowny ze swoich dóbr prywatnych i ziemi jako we posiadał był obowiązany do składania na lon i w miarę posiadanych dóbr przybierania pewnego oraz pewnego. Gdy atoli ani wspomniey ani w niniejszey epoce niemamy składu co do ilości dóbr, oraz pewne i ich liczba zależała od dowolności i uczciwości każdego do którego oraz należał, zmniejszała się oraz liczba wzmiankowanej wielkości, zkąd wynikaiąca [illegible]

Pr. Polskie X.

iuz Kromer iak to wyraża in D. Pp. p. 190 podobnież i sam sposób wbrajania się iak i swego orszaku rządu nie był dawny. Ubodzy szlachta na wyprawy pieszo. Mieszczanie bodzy i woyt posiadaiący dobra ziemskie dziedzicznie nie byli walnemi i w tey epoce od służby woyennéy regularnie dochowani wzstarali sie swoich sołtysów u. walniać od woyskowości odwołuiąc się do przywileiów U. II p. 623 i U. I p. 392 a gdy nakazano złożyć powołuiane przywileie na Sey mie nie przyszło iednak do tego.

Jan Albracht wzbronił mieszczanom posiadania Dóbr ziemskich daiąc za przyczynę że wspaniałem rządzeniu między szlachtą nie mogli znaleść przyzwoitego miejsca i że ani nabywszy dóbr ziemskich uwalniali się od rzemieślników zatrudnieniu od służby woyennéy, tudzież że nieposzwalali szlachcie nabywać dóbr po miastach, dopiero teraz na mieszczeństwie postrzeżono że mieszczanie nie mogli znaleść przyzwoitego miejsca pomiędzy szlachtą, ale równie z drugą przyczyną nieobecności była ingrotowana, konfiskowano bowiem dobra nieruchomości na wyprawy można więc było to czynić z mieszczanami gdy iednak postanowienie Albrychta U. I p. 270. nie przyszło do wykonania, Alexander więc znów zabronił mieszczanom do pospolitego rządzenia dóbr swoich zachowuiąc że oni nie będą uwalniani od tego obowiązku U. I p. 295. Gdy za Zygmunta I szlachta najprzykrzała się żądaiąc aby im było wszystkim wolno było dobra ziemskie posiadać panowie więc Zygmunt I postanowienie Albrychta ustanowiąc aby mieszczanie nie nabywali dóbr wyiąwszy tylko tych którzyby na to mieli przywileie wyraźne U. I p. 327. 328. Ponieważ znów Kraków i inne miasta miały podobne przywileie, postanowienia więc wszystkie będące nie mogły przyjść do skutku według żądania szlachty.

Za Kazimierza III dozwolono za siebie obowiązanemu do pospolitego ruszenia wypełać tego w zastępstwie syna lub Brata, lecz do tego potrzeba było aby ten inne zastępujący nie posiadał dóbr z których by sam był obowiązany pospieszać na Wojnę. Zygmunt I przyobiecał uwalniać od pospolitej wyprawy chorych, starców zemłych czynnościami Rycerskiemi i od starościach grodowych lub zamkach pogranicznych trzebaby wiązać pilnienie mieć pamiętać po ziemiach Wojskich Królewskich bowiem jak wiadomo mając obowiązek czynności nad wcześniejszym porządkiem byli wolni od udawania się na pospolite ruszenie. W I. 1580 i 1629. Dozwalało Statut prawo i Zwyczaj że wdowy i niedorośli posiadający dobra niemogący sami wystąpować na pospolite ruszenie mogli i byli obowiązani dawać zastępcę. W tej Epoce Kodeks konfiskował majątek nieodprawiającego na pospolite ruszenie mającego do tego obowiązek a nawet w takich przypadkach zagrożano karą śmierci na nieodprawiających. Atoli za Kodeksu Śmierzy III często się pospolite ruszenia opóźniały, nie znajdujemy wprawdzie by on kiedy wyłomy nad zagrożone kary; o konfiskatach dóbr w podobnym razie mowi Statut z r. 1590 a o karze śmierci I. I. p. 928. —

Między uwalnianiem od służby wojskowej liczyli się duchowni ale tylko ci którzy nie posiadali dóbr dziedzicznych lub zastawnych, z posiadłości bowiem fundacyjnych nie byli obowiązani do wypraw Wojennych, ci zaś którzy chorobą będąc złożony nie stawali dla tego na wyprawę po wyzdrowieniu musieli zaprzysiąc że istotnie chorowali, lecz kiedy nawet i choroba istotna nie uwalniała od pospolitego ruszenia np. r. 1565, 1644 nawet chory Ciura wdowy niedorośli byli obowiązani dostarczać pachołków, chociaż chorych zamian słabość a duchownych stan zdolni od tej powinności. Sami zastępujący nieodprawiających na pospolite ruszenie stanowili osobną chorągiew, Sołtysi dóbr Królewskich duchownych Szlachcianki obowiązani osobiście stawać na Wojnę z pocztu i nie wierzący byli Szlachta z stanowi

Osobny

osobny szereg i znaleźli miejsce za Szlachtą V. Tyt. 584. 228
Zwyczajem więc i w tey porze było pospolite ruszenie
składało się ono z całości ziemi Szlachty lub nieszla-
chty Radlyzów itd, ale Rycerska Szlachta znayderowała się
za pierwszym rzędzie, nieszlachta zaś za niemi. —

Pospolite ruszenie zwalywał Litwo Sam monarcha
a to wolnemu Sejmowego postanowienia odalnym ciągu
tey Epoki. Monarcha pod swoią pieczęcią wydawał listy
do Woiewodztw które były oglaszane po miejscach zgroma-
dzeń tadrzież po miastach i Rynkach. Były one przy-
wieszane wścia[illegible] dawnym zwyczajem na kańcu żerdzi
i tak przez woźnych po Miastach i Misteczkach ogla-
szane, Ztąd listy te zwano Wici resles. Nazwanie wzię
Tłomaczenia Tacyta de Moribus Germanorum na str. 14
tych, Mostowskiego w 37 przypisie wywodzi te słowa
od zaliczenia Woźnego znaczącego Syna jak to zpostrzega.
mi ieszcze do dziś dnia w Języku Bohemskim i że słowie
niby wzywały młodych wyli Synów na wyprawę. Lecz
ponieważ zwyczaj zachowanie nawet tenkrotnie resles,
a przez omyłkę drukarskie wyrażone resles zdaie się
więc że po wojnie tłomaczenie iest trafniejsze niż Nara-
szewiczowe. —

Listy takowe Wici wyrzucaią ich tygodni powinny
były być wydawane nim obowiązkiem było zbierać się na
pospolite ruszenie wyjątkowy Litwa gdy nayle niebezpie-
czeństwo zagrażało w ten czas bowiem dozwalano iedne
Wici wydawać na dwoie V. Tyt. 583 i po takowych dwoch
wiciach Pospolite ruszenie było obowiązane się zbierać
jak to się stało za Zygmunta I 1544 lecz Zygmunt Au-
gust r. 1550 zobowiązał się nie wyrzekać Wici iednych na
dwoie bez uchwały Sejmowey V. II p. 896. Po wydaniu
wici trzecioy kazdy obowiązany do pospolitego ruszenia
musiał stawać na koń lub stawać gdzie na miejsce prze-
znaczenia i wszystkie gotowych dworach oznaczonym, gdzie
miejsce ziazdu Woiewodztwa pod przewodnictwem Woiewody

Lub

lub Kazimierza Szlachta pospolstwa na nieprzyiaciela
w miejsce przez Króla woliczane, porządek ten przeyścia
V. I. p. 392, 401 i inne. Kto miał dobra wróżnych Ziemiach i
Województwach ten był obowiązany stawać na wojnę w tey Ziemi
gdzie go więcej zostały ziemnych sług dóbr tylko zastępowo stawać
jak chce mieć ustawa z r. 1510, znayduiąca się w V. I. p. 378.

Pospolite ruszenie zebrane gromadzeniami czyli Ziemiami
dawało się na wyprawę V. I. p. 227. Zastępy iak uznawanie
niano nie mogły być dawane tylko wolne od służby wojennéy
np. bracia mieszkaiący z pracu albo kmy Ziemian nie
mieli za co wyprawić całe to pospolite ruszenie z woli Pana
iego i przedania Pod było czasem rozdwojone, bo daie jedno przy
znawano na nieprzyiaciela napadaiącego a 2gie czyli na groźby
iego napadem. Kromer p. 192 wychwala pospolite ruszenie
i iego groźność ale niepostuszeństwo tego pospolitego ruszenia
wystawia często Długosz Kazimierza IV mowiąc że to nie
było bardziey własny kray iak sam nieprzyiaciel. Item nawet
Kromer mowi że Pospolite ruszenie pod Obrachtem wypuszczo
to Ziemie Sandomirskie bardziey niż tatarzy, zkąd tylko rozni
ca że to nie zabierało tyle rzeczy co czyniły Tatarzy. Przez tego
wynalazek prochu strzelby ognioweyż używaney wiosprzeciw
gdzie pod Grunwaldem zmieniły sztukę wojenną wyniosły
sławę nie od samey odwagi i męztwa a przeto pospo
lite ruszenie nie było iuż tyle groźnem. Kata dela zbrayia
składała się prawie zsamey lekkoy piechoty było bardzo
mało albowiem była tylko zmiana lub zwinięcia na pole
ludu kray owego lub zagranicznego, nie groźnem było pospo
lite ruszenie ale niszczącem i z tego względu że lekkiey szla chcie
maiący choć parę pachołków mieli wozy taborowe, a zgraia
ta ze stolicy tyle wygnała ile było swego dwoyla z kła
dem bardzo kam kray zniszczyli gdzie nie co długo postali.

W wojnach groźnieyszych Mieszczanie i Włościanie
podług ustawy Sejmowey musieli dawać 10ro Włościanie
i wzbraiać kaloweg do boiu Kazimierz IV nakazuie mu
szom dwornym i Królewskim podczas wojny zbroyzy
kami dawać piechoty w kalicyi Lubrić jakia by ze Starostw

[illegible]

wyiazdu wyprawiał, kazdy z tych piechotnych miał
mieć ballistam a bombardam tj. karabin et
gladium galeamque, hiralecas alias zelazowice, scutum
et pectorale alias blachownicę tj. napiersnik. Gdzie
ib. teneatur postanowiono iz przy kazdym wozie oprocz
woznego miał bydź podobnie ieden zbrojnie idąc po
wozie zbrojony. Trzech kazdy miało sie zkładać
na zbroienie iednego podobnego piechotnika al
kazdy rzeź musiał mieć wolarnia swoią zbroią i ze
bior odpowiedny. Starostowie i kasztelanowie mieli
spisywać listę tych piechotników i całego wojska
i całowac podawać Królowi: za Zygmunta I r. 1544.
kazdy mieszczanin mający 1000 złotych majątku
musiał stawić iednego iezdzca, a mający 500 złp
musiał stawić iednego piechotnika, ubodzy zaś byli o.
bowiązani 2ch trzech z sobą zkładać się na iednego
piechotnika lub iezdzca. Wszyscy Wojewodzianie oprócz
Kgrodzkiego mieli obowiązek dostawić 20te wzbrojo
na rzemiezny siebie do boju a 15te mieszczanie Vol. 583
Wojewodowie i kasztelanowie mieli obowiązek dobrze
gardzić ażeby wojsko nieczyniło szkody w czasie prze
chodu. Gdy za Zygmunta I nastał urząd hetma
nów obowiązek ten odtąd do nich należał iednakże
dozór ten był bardzo nieodstatecznym, Hetmani bo
wiem nie byli wołani utrzymać w wojsku karno
ść. —

Najwyższym dowodzcą był pospolitego zgromadzenia
ięcy Princeps lub dux Exercituum lub od niego ma
nowany, taborowy ustanawiał taby wittuałów w
miejscach tych gdzie się znajdowało pospolite ruszenie
Vol. 112. 583. —

Tak u nas jak za granicą do 15te Wielu pospolite
ruszenie było mianowicie u nas dostateczną zbroną
i siłą zbrojną jak wyraza Chromer, nie liczne Gwar
dye były wojskiem ciągłem w naszem kraiu, ale
zawsze pułki były więcey przeznaczone do obrony

prze-

osoby samego monarchi a niżeli do obrony kraiu. Przy koń-
cu tey Xięgi tak iak w Xięgach poprzedzaiących nieustępny mo-
narchowie walczyli mieywali dosyć licznie nadworne woy-
sko ryc. Albrecht miał 1500 ludzi dobrze zbrojnych w sobie
w kraiu niniejszym Xięgi nastały przy boku polki Mo-
narchy późniey. Zapiero zwane Gwardyie, nabywano ie
w dwóch. Stipatores iak Kromer mówi, Stipatores
praesidii causa sumpti sunt penes principem quod ta-
men recens est in Polonia, sed aliquot abhinc seculis princi-
pio. Stipatores prolongis securibus more pedibus ger-
manorum armati, latera principis cingunt. Kromer
en. D. P. p. 152. Ci byli ke końcu woiny czas zaiawiane
zwieżko dla obrony kraiu opatrzone długiemi rusznicami
wzorem Niemieckiey piechoty.

Przez wynalazek prochu woyskowego zamienia się
na sztukę w którey pewnie więcey ze Abrahow aniżeli ze
samey odwagi. Za Władysława Jagiełły naypierwsza wz-
chodzi wzmianka o Armatach w Polsce używanych
w bitwie pod Grunwaldem i Tannenbergiem, na pozna-
bitwy krzyżacy strzelali z podziałów przy oblężeniu
Malborgu, iuż za Polaney mieli wielkie działa do strzelba
rzanej niemasz nigdzie wzmianki, dopiero za Kazimie-
rza IV znayduiemy o tem wzmiankę, gdzie Węgry piecho-
tnie miał mieć bombardam ij kanabin 1470. Wzpo-
mina broń palna tak działa jako i strzelby ręczne a nas na
ziemi końcu puszki które do nayważnieyszego oznacza a Rosyan do
dziś dnia Armaty i stąd pochodzi nazwisko prochowarzy
które pierwotnie oznaczało kanoniera, albo krzyżow-
Lygotnant August Lopyd wielkie koszta na opatrzenie woyska
we strzelbę palną w Norymberdze kazał kuć Armaty brz
ygrowe. Jego potomek Ludwik arma[illegible] w Wilnie, przez odpad
do Węgier między pharmonty stał kruszce z Olkuszu ptoto
rych kazał lać działa i strzelby, trzymał wielu prochow
w celu aby te ozdobne zbroie robili o tych nalitabach czyt
czenia wzmianka w Kamiątkach Warszawskich 1821. r. 181
z Miesiąca Czerwca str. 145 i nastąp.

Poiedynacze przez czasem wynalezienia prochu robion

wyprz

wyprawy czynili trudności w potrzymywaniu krajów
podbitych, buntowano tyłku i zabierano zawojowane rze-
czy. a ztąd właśnie wzięła początek zwyczajność stałego wojska
Jagiełły nad Krzyżakami odniesione jak wiadomo
znacznie piechty bez konnych, gdy przy od wynalazku
prochu wojskowości stała się stałą a wypłynęła z
tąd potrzeba trzymania stałego wojska pieszego a wiąże
cego się ztąd też wojna, która przez lat 12 z Krzyża-
kami prowadzona od Kazimierza IV toczyła się z
większą liczbą jak dawniej wojska pieszego i
dlatego też były większe i krwawsze. Leni Szlachcic
ani Mieszczanin nie umiał obchodzić się z armatą
po bitwie bowiem wracał do domowej pogody zaś
żnie zaś wojsko miało w tym interes aby jak najdłu-
żej wojnę przeciągać w leniwcu bowiem pobo pieniędzy
ich do chodzi.

Czyniono zaciągi z ludu służnego w Litwie i Żmudzi
ach, Werbunek w Prusach był trzykroć najobfitszy
tam bowiem lud po ciągłych wojnach nie jakiej zbyt
czały pragnął kołtu, ale i u nas nie były trudno za-
ciągi, ustawiczne bowiem wojny z Turcią Tatarami czy
niły lud bitnym. Mniej król węgierski zwykł był po-
mieszać do 6000 ludzi zaciężnych zwano ich porpo le-
cić czarnem wojskiem, składało ono zawsze więszej
części z zaciężnych Polaków, a które nieraz dało dowód
męstwa i odwagi nie tylko przeciw Niemcom ale na
wet i przeciw własnej Ojczyźnie. Gdy za Zygmunta I
były stałe wojska po nad granicą stoiące zwane cza
ły ponadgraniczną ztąd powstało hetmaństwo polne
wolnie V. I. p. 584.

Wszystkie te zmiany wojskowości wymagały nakła-
dów i wojsk, a dochody skarbu w niczym krajowi nie
mogły wystarczyć na podobne potrzeby
ztąd więszą Kazimierza IV przykrości były ciągłe
w wojsku zaciężnem i rabowaniu ziemi własnej na
rozpoczęcia podatku. Zygmunt I starał się ustalać
wojskowość i wprowadzić w niej porządek, usiłował

pomnożyć przodka na iey utrzymanie zdaiąc się czasto
na niedołężność pospolitego ruszenia V. L. p. 471 i 472.
Pomiędzy środkami do pomnożenia woyskowości przed
wpisanemi r. 1527 Zygmunt I. należało być dymiar
i oszacowanie Dóbr aby przeszło opłata łanowego była
wiąższa i pewnieyszą, i szlachtę należało do wyprawy
pod altowania wielu utrzymywania stałego woyska
gdyż bowiem napady Tatarów i innych narodów ludzie
zaburzenia domowe wciąż zwyczaiowały konieczność utrzymywania woyska stałego. Ustawa Sejmowa r. 1562 posta-
nowiła o porozumieniach jakie się przeciw woyskowi, wspomina
bowiem o Mnichu i innych rabusiach na szlachtę na-
padaiących i rabuiących V. Polski V. L. p. 503. Zygmunt
August ustanowił 4ro część swoich dochodów na obronę
kraiu wyraźnie znaczaiąc niedołężność pospolitego ruszenia V. L. p. 606.

Od czasu ustanowienia Hetmaństwa Dozywotniego, wła-
dzy Hetmana była znamienitszą a tem samem łatwo
wciąższa niż wypospolitem ruszeniu.

Płacą za Zygmunta I. dla iezdnego na kwartał wynosiła
złp 6 a dla piechotnika złp 4. Płaca za ten czas
szczupła była znośna bo łatwość żywności od powszedniego przy-
tem wielu służyło w nadziei że przez usługi zasłużą sobie względy Monarchy a przez to otworzy sobie drogę do u-
rzędów, ieden Kromer wciąż na grabieżce i przy-
łoże woyska przepadnane. Kromer p. 196. Tym czasem na
opłacanie pozostałego woyska była kwarta od włościan dy-
mowe od mieszczan czopowe, pogłówne generalne w czasie potrzeby na pie-
dach uchwalane. —

Co się dotyczy stósunków związków zagranicznych
i traktatów. —

Traktaty w niniejszey epoce zawierano z nami takiem sposobem
jak dawniey, dodać tylko należy iż w przymowie osób zna-
komitych sporządzano dokument a zamiast podpisu opatry-
wano ie pieczęciami przeciwnemu na przykład przysłano
nowych, tak zawarty pokuy traktat między Jagiełłą a wa-
lum Mistrzem Krzyżackim r. 1404 V. L. p. 60. wzięty
podobnych przykładów znaydzie się w dziele dyplomatyki

w pra-

w pola, ziemi Litwy z Koronā r. 1400 nastąpionym
za wymienieniem Sygnetarze, Bratacie ich. na koniec pus
Kanclerzu i Sekretarzu którzy ten dokument spisa, ze
mia zaprzysiegli V. 1 p. 50. Oprzywileiu Ludwika w
Węgrzech wydanym ukspominaiącym V. 1 p. 65 namienia
tylko o pieczęci, Milczy pus o Sekretarzu i Kanclerzu
za Jagiełły w potwierdzeniu praw i nadanionych Litt.
cie. oprócz pieczęci wyrażenia Osób znamienitych
znayduią się w Koronia dodatek per manus G. przez kogo
przez którego Kanclerza Przywileiy ten był spisany
V. 1 p. 85. Kanclerzu i Podkanclerzy za wymienieniem
późniejszych pismach publicznych. W traktacie Władysła
III r. 1436 zawartym z Turczynem nie ieden umieszczona
pieczęć tymczasowa Królewską, a oprócz tey znayduią
się takie pieczęcie braci Króla Bratatów i Baronów
Radzieiu urzędników miasta Królewa Poznania Kalisza
Sowia Płocka Warszawy i innych miast znakomitych
ieden tamże dodane iż gdy Król daytzie annos dies reku
nis Dopiero inne pieczęć nowych maiestatis czowieka
V. 1 p. 129. Inny przykład godzi nam V. 1 p. 138
pieczęcie wiąc do koniec tey Epoki zastępowały progres
i stanowiły Autentyczność aktu. Stąd przykład Kanclerz
i Podkanclerzy pieczęcie robić pancerzone zwykli byli cha
bać stroskliwościami tabarowe na szyi na łańcuchach
złotych nosili. Naocznym mamy tego dowod i przykład w
statucie Kaźmierskiego gdzie na obradach Kanclerz ieden wyo
brażony z pieczęcią na szyi, i wrazie zgubienia lub
skradzienia pieczęci tego sie wydarzył przykład za
Zygmunta Augusta, robiano pieczęć nowa od mienna
rządna do pieniędzy dla ustanowienia załatwiania. Wszy
stkie znayduią się na instrumentach
Datum per manus, scriptum per manus albo hac
relatione, albo tylko relatio, zwłaszcza na koniec
traktatów uskarżywały albo pisał dokument czytał
lub podał Królowi itp. r. 1463 za Kazimierza IV
ieden napisane dominus rex per se, słowa te mogły
znaczyć że sam Król ustnie wniosek lub że sam osno
wie przedłożony V. 1 p 202. Zdarzyło się także, iż

gdy

jéy powaga obia w chodziła do kralstatow do rzymskich, na ten czas także patrzywszy powaga, obeych exemplarzów tych r. 1466 kralstat z pieczęciami zawsze były podpisany przez Legata i Kanclerza jego podpisałego także Notaryusze wszystkie akty na bydź przedstawiony V. I. p. 219. Podpisy Kanclerza lub podkanclerzego znayduią się w 15 lub 16m wieku V. I. p. 231, — z 1497 ma pierwszy podpis Urzędnika sporządzaiącego dokument. — Najpierwszy podpis samego Króla znayduie się dopiero w końcu 16m w. Zygmunta I. V. I. p. 382, 399, 438 i rzeczy dziwnaiąca w tem czasie nie było że nastąpiło że Król V. I. p. 499 kazał sobie zdarzyć pieczęć z rzeczą Zygmunta Augusta podpisywał się Kanclerz sam pieczętuiąc ale nierzadko się wymagano tego Kanclerzowi V. I. p. 514.

O Sądownictwie

Sądownictwo podług wydzielonaloney rozności, ograniczenia stanów, zostaiąca także rozróżnienia, złego przeciwko wypływaiącego, złych winę powodów mowić należy najprzod o Sądownictwie Szlacheckiem a następnie o innych. —

1o Sądownictwo Szlacheckie

Odbywało ono się albo iako zwyczayne cywilne po Sądach Sądowych ziemskich a to z instancyi do pó więcach zjazdach Sądach w instancyi wyższey albo iako nadzwyczayne przez wyznaczone przez Króla osoby za Commissarios, którzy to Sąd nazywał się Judicium locatum albo także te sądy sam Król wykonywał. —

Sądownictwo kryminalne było albo zwyczayne albo nadzwyczayne, Zwyczayne było wykonywane przez grody, nadzwyczayne przez Króla lub przez osoby na to od niego wysłane a późniéy przez Sejmy. —

a. Sądy ziemskie iudicia terrestria w termini particulares zwały się Sądami powiatowemi albo ziemi, były one

wyżéy

wypływem z władzy Wojewodów i obwarzyły się z Orzeł z za-
strzeżeniem ten urząd zaszczytny. r 1420 za Jagiełły postano-
wiono aby raz na miesiąc Sądy w Ziemskim Prawie
się odbywały, a to niebyłło przez samego Sędziego
i Podsędka ale Ławnicznie i per camerarios judicum
et sub judicum [komornikow] et alios duos camera-
rios videlicet Latine et Subcamerarii eligendos, prze-
czem do illos adjungendos sine quibus judex et sub-
judex et camerarii eorum non habeant jurisdictionem
cultatem. Nakazano także w owrzas aby Sędzia lub
Podsędek sam osobiście przesiadował, ażeby w małych
sprawach niedochodzących 30 gr. grzywien po 2 g. groszy
a w większych po 4 grosze Sąd ten mógł pobierać
Pamiętnego czyli przysięznego memoriale U. L. p. 97
Kazimierza IV. lub Jan Albrecht że sam Judex subju-
dex et notarius [Pisarz] mają exteriora odbywać
Sądy Ziemskie pod karą 10 gr. grzywien na Skarb ogłą-
cać się winnych, ieżeli by ktory bez przyczyny prawnej
nie znajdował się na rokach takowych przyczyna była
słabość prawdziwa lub zatrudnienie w sprawach Rzeczy
Pospolitey. W skutku więc tego postanowienia Krzeczy po-
wyżsi urzędnicy nieuchylając zgromadzenia z innych
tj. judex subjudex i Notarius byli mocni sądzić a to
aby w Sądowaniu niebyło zwłoki, Postanowiono tak-
że w tenczas że gdyby judex lub subjudex niemogli być
przytomni na rokach wtedy notarius et camerarii mo-
gli przyimować czynności nieżyrone czyli dobrowolne
uznania i dawać z Akt wypisy U. L. p. 256. i 259. Sę-
dzia więc Podsędek i Pisarz składali Sąd Ziemski, Sub-
judex wznalże niebyć namiestnikiem wyrzeczyciela
lecz tylko pomocnikiem Sędziego, subjudex erat judicis
socius, non vicarius, być wprawdzie rozsądnym co do
prawa ale też same miał obowiązki. Pisarz także ró-
wnie jako Sędzia miał głos stanowczy nie zwyczajny
woli prawa ale ze zwyczaju gdy może od nich być bie-
glejszym w prawie. Pisarz zatem miał pisma wszelkie

ca

co do wyroków ich wymowie. Pisarze podług zastrzeżenia Władysława Jagiełły r. 1438 powinni byli osobiście urzędowanie w obowiązku swe pełnić, niemogąc się wyręczać przez podpisków ich prawo wyrażone chyba za zezwoleniem urzędników do stanu Rządu należących. Jeżeli by zaś pisarz był niedbały i samowolnie stawiał za siebie podpisiadowcę zachował sobie prawo mianowania na jego miejsce pisarza, V. L. p. 94. Lecz za Zygmunta I. wiec szlachta pisarzów spomiędzy siebie wybierała, nawet w ten czas kiedy pisarz był niedbałym wiec niepełnienie tego urzędu karało. V. L. p. 387. Gdy długo jeszcze w tej epoce pisali i znajomość pisma byli przy duchownych, niedziwo więc że urząd pisarzy pozostali najwięcej duchowni. Dopiero za Zygmunta Augusta zastrzeżono prawo że duchowni nie mają być pisarzami Sądów Ziemskich V. II. p. 897. Z postanowienia Obrachta wypływało że sędziowie powinni byli konieczne zamieszkali tam gdzie Sądowne Sło wykonywać mieli. Później że sędziowie sami o sobie powinni byli radzić, inaczej bowiem Szlachta juxta consuetudinem antiquitus constitutam miała prawo w roli obierać innych sędziów V. I. p. 294. —

W Sądach Ziemskich prawy i wyroki wychodziły w Imieniu i pod tytułem króla a pod pieczęcią Sądu. Gdy w Województwie Poznańskim po Sądach Ziemskich prawy i wyroki wychodziły w Imieniu Starostów Albowiem r. 1505 nakazał aby i tam taliowe w Imieniu Monarchy wydawano V. I. p. 301. —

W każdym Województwie po pewnych miejscach znajdowały się taliowe rządy Ziemskie, Przez które były mierzone wymierzone w Koronie pod nazwiskiem Województw et territoria judiciala i tali, w Województwie Kaliskim odbywały się Sądy pomienione na Zamku Kaliskim, w Brzeznowie, w Piątku Zelowie i Wieczu — w Województwie Poznańskim w Poznaniu, Kościanie i Wschowie. — w Województwie Sandomirskim, w Radomiu, Sandomierzu

Lipsk

Gnieznie, Chęcinach, Wiślicy i Pilzny, w Województwie Krakowskiem miejsca odbywania tych Sądów były: Kalisz, Gnieznó, Kowiń Rypin, Chełm. — w Województwie Sieradzkiem: Sieradz, Szadek, Piotrków, Radom, Wieluń i Ostrzeszów, — w Województwie Łęczyckiem: Łęczyca Brzeziny i Orłów — w Województwie Brzeskiem: Brześć Kruszwica, Kowal, Przedecz. — w Województwie Inowrocławskiem: Inowrocław, Bydgoszcz, Dobrzyn, Rypin i Lipno. — na Rusi Przemyśl, Lwów, Sanok, Halicz, Chełmno. — na Podolu Kamieniec i Trębowla w Lubelskiem: Lublin Lipków — w Województwie Bełzkiem: Bełz, Busk i Grodno. — w Województwie Płockiem Płock, Słońsk, Bielsk, Rawa, Mława, Szreńsk. w Województwie Mazowieckiem: Czersk, Blizna, Warszawa, Nur, Wyszogród, Zakroczym, Czechanów, Sanocin, Zembrów, Mężan i Liwa — w Województwie Rawskiem Rawa, Gostyn, Sochaczew, na Szlązku w Brzegu i Wolszey w Oświecimie i Zatorze odbywały się sądy Ziemskie, w Ziemi Siewierskiey w Siewierzu, sąd przybierał nawet szlachtę tey Ziemi do Sądowniczowania, z tego więc widoczna się nie wlicdzey Ziemi i Powiecie jednakowa była liczba Sądów, nie wszędzie także mimo wyraźnego prawa odprawiały się sądy ostatecznie też sądy przy końcu tey epoki; w innych bowiem miejscach odbywały się 3 razy w innych 6 razy do roku. Niżeli nasze Sędziego Podsędka lub Pisarza, czas Sejmu bliskie albo wyprawa wojenna były przeszkodą do uskutecznienia sądów Ziemskich. Zygmunt I r 1538 nakazał aby sądy te odbywały się ciągle aż do Sejmików przedsejmowych, skąd aby nigdy przerywane przez listy Królewskie na Sejm wzywanie, wiedzieć bowiem należy że dawniey rozróżniano zwykłe sądy Ziemskie, sądy te Ziemskie były Sądownictwem właściwem dla szlachty zamieszkałey w tey Ziemi i Powiecie gdzie się sąd znajdował.

Pod nadzieyą nagrodzenia za czasy zwyczajem

Oznacz

oznaczone w których Sądownictwo Ziemskie i inne, zwykły się odbywać, nierozpoczynały się bowiem Sądy wojewodzkie ani Królewskie które się odbywały cały rok bez przerwy. Nie wolno było za obwod Sądu Ziemskiego do innego trybunału zapozywać Szlachcica, bez którego do którego w którego obwodzie mieszkał lub miał dobra, bez których nie należało było od tego prawidła kiedy Szlachcic mimowolnie jakowyś lub przypisie dobrowolnie poddał się innemu Sądowi Ziemskiemu, i w ten czas było wolno go było do obranego sądu zapozywać. —

Wszelkie spory dzierżawy przez nas nazywane bywały gdzie nie było o ustanowienie kary za wyżej pokazane bywały w Sądach Ziemskich, spory więc o pretensye prawo granice i własność między Szlachtą samą lub między Szlachtą, a Duchowieństwem miały właściwie miejsce w Sądach Ziemskich, spory więc o pretensye prawa do granic i własność między Szlachtą w tych że Sądach były załatwiane. Jednakże spory graniczne zbliżające się do dóbr Ziemskich położonych w obwodzie Sądu Ziemskiego Sąd powinien do podkomorzego odesłać a ten albo sam albo przez Podkomorzego rzeczy rozstrzygać i granice wyznaczać, bo wprzód ich Sądownictwo ieżeli poprzedniej Szlachcie należało do sporów granicznych, ieżeli zaś spór zachodził między dobrami Szlacheckiemi a Królewskiemi takowy należał nie do Sądów Ziemskich ani do Podkomorskich ale do Kommissarzów przez Monarchę mianowanych którzy pospolicie byli wyznaczani z Senatorów, którzy na dobra Ziemskich tego Województwa gdzie spór zachodził co do której Ziemi Dobra sporne znajdowały się. Kommissarz ten Kommissarzami bywał pospolicie mianowany od Monarchy i Podkomorzy tejże Ziemi, lecz zawsze działo się w sporach granicznych pomiędzy dobrami Królewskiemi i Duchownemi, gdzie było rozpoczęcie Visitacyi Dyecezyi w której był spór wyznaczał pewną liczbę Sędziów do tych Kommissarzy od Monarchy wyznaczonych a w

wyżej

wspolnie zatargi spor uchodzący.

O sprawach sporów granicznych Kalisz i Działy Dobrzyli podziały pomiędzy braćią lub krewnemi zatargi. Kalisz Brommistrze od Monarchy mianowani co płacz pochodziło iż Stanowiący byli uważany za najwyższego zwierzchnika i najwyższego właściciela wszystkiej własności Ziemskiej V. Lyp. 3066, 965, 809. Ly. gmunt I obowiązuje się prawem na Brommistrzow wych wyznaczać nie Starostow ibo tym Szlachta niebardzo ufała, ale Szlachtę do rozpoznawania i rozstrzygania spraw granicznych V. Lyp. 880. —

O sprawach przypadłych powyżej wymienionych Król niemogł rzadnych wyznaczać Brommistrzy do innego rodzaju spraw uchodzących sporów, ale bowiem Rady Ziemskie zatargi, zdaie się Jagiełło względnego tego prawa i Jurysdykcyi przez Brommistrzy wykonywanej czytamy bowiem w Statucie wiślickim r. 1420 że w każdej Ziemi Królestwa Król niebędzie ustanawiał żadnych do rozpoznawania sporów, domyślać się można. ponieważ przeto iż do tych mocy o granicznych Brommistrzach; po czasach tych nastały wyraźne ustawy zabraniające Królom wyznaczać w każdym przypadku Brommistrzy V. Lyp. 92, 3064, 809. Kalisz Władysław Jagiełło zapewnił że Rada Ziemska ma być zawsze oddzielnym Urzędem i niema być połączony z Urzędem Starosty V. Lyp. 88. —

Mówiliśmy wyżej że Rady Ziemskie były ustawnemi Radami dla Szlachty w Obwodzie każdej mieszkającej lub mającej posiadłości, wiedzieć bowiem potrzeba że nad Szlachtą niemającą posiadłości którą Zygmunt nazywa Gatalą czyli Katalą i nad temi którzy wprawdzie podpadli pod jakowemu Radowi innemu chociaż byli osiadłemi, tudzież w stanowych zdarzeniach Starostowie mieli moc rozpoznawania sporów i w takim to razie Starostowie Rady wykonywa

nywa

nywali bliżéy się zwaty grodzkie iali o tem świadczy Kromer in D. Pp. f. 70. Rozdawano się też w zapisach i umowach pod rozpoznanie starostów, zapewne dla tego najwięcéy powodu że Rady Grodzkie odbywały się zawsze ciągle Rady zaś ziemskie tylko pewnemi kadencyami tylko w pewnym czasie, przykład do tego wczesny podała Duchowieństwo dozwalając rozdawać się Radom duchownym chociaż nie wprzeczach dziedzinnych dobytkach się

6 co do Sądownictwa Kryminalnego.

Sądownictwo kryminalne w niniejszey Epoce było wykonywane przez Starostów albo przez Rady nadzwyczajne a w pewnych przypadkach przez samego monarchę.

Starostowie Grodowi Capitanei, Prefecti czyli Rady Starościńskie Grodzkie sądziły ciągle stypram ziemdum latrocinium et vim armatam alienis ædibus illatam V. I p. 93. 257. 330. i Kromer D. Pp. 170. w Urzędowaniu ale li Starostów Grodowych zdarzały się wiele tey Epoce rozmaite bezprawia, wydarzyło się bowiem że Panowie Starostowie nie sami sądzili ale wyznaczali lada zastępce i że nie w oznaczonych zwyczajnych odbywali sądownictwo, dworzanie ich przywłaszczali sobie sądownictwo obszerniey sze. Już w tey Epoce znajdują się wzmianki prodabnego rozumu nadzwyczajnych zalecały im ustawy aby tylko quatuor articulos judicii castrensis tak jak w dawnych czasach mocno byli rozsądzać V. I p. 25 i 330, atoli pomimo tych zakazów rozsądzali Starostowie wszelkie sprawy przy końcu tey epoki rzeczy, iżeli między osobami do sądu przychodzącemi znajdowała się szlachta niewiadoma, dalszy iżeli się wydarzył przypadek iż szlachcic wyrządził krzywdę lub szkodę dachowniemu albo gdy sprawa wytaczała się o dochodzenie zbiegłego poddanego lub gdy szło o przemilczanie o wiadzenie lub o przechowywanie zbiegłych poddanych. Byli także pozwani

do

do ich sądow libory rzeliom zpławnym bieg wolny tamowali, libory wykonaniu wyroków opierali się, nalaniec sądzili i szlachtę urzędta Starostowie, jeżeli ci w tem lub zapisie dobrowolnie poddali się na przypadek sporu sądom Grodzkim Vrömer p. 1700. Do sądow Grodz. tych należało taksie czynności nad clem i defraudacyami tychże celnemi, tamże nawet prawa nadawały taksowaną moc Starostom V. I p. 1944 et segg i 3864 et seq. —

Starosta albo sam osobiście albo przez pustaycę przed judicem castrensem sędziego Grodzkiego wykonywać sądy co 6 tydzień sexta quaque septimana. Jeżeli starosta niemogł się na sądzie przysłużać dla słabości lub dla tym rządzenia w rzeczach Rzeczypospolitey prawo pozwala. trafiało urzędu należało mu wyznaczyć na tenże miesiąc szlachcica osiadłego w tym starostwie i biegłego w sprawach tych w sądownictwie, lub postanowiono czasze na tymże miejscu III V. I p. 2149 2257. Tenże pan chodzi. mienia III przykazał niedawać Starostw Wojewodom i kasztelanom wyjąwszy tylko Starostwa Krakowskie V. I p. 2185. Jużo Ludwik przywilej niedawał Starostwu Lelowskiemu ab eius. tylko terrigenis i wymienia tenże Ludwik jako Starostwa Grodowe jako castra de quibus sedes et judiciales honores procedunt w Ziemi Krakowskiey Krakowie, Wiślicy, Sandecz Wiślicę i Wojniczy w Sandomirskiey Sandomierzu, Zawichoście, Sublin Sieciechow Sulkow i Radom, w Ziemi Łęczyckiey Łęczycę w Sieradzkiey Piotrkow — w Kuiawskiey Brześć, Kruszwicę, Władysław Inowrocław — w Wielkopolsce, Poznań, Międzyrzecz, Kalisz, Wałcz, Naklo, Konin i Pyzdry. V. I p. 52. tenże sam przywilej ponowił i Władysław Jagiello że starostwa dawać będzie tylko krajowcom, V. I p. 90. —

Lubo ustawa za Kazimierza III prawo chciało aby sam starosta odbywał sądy, ale gdy prawa niewiele znaczyły w czemże zapewne w tey Epoce Starostowie mieli swoich zastępców w sądownictwach bieżących, gdzie starościch

a zaś

a zaś w do straży Grodów mieli burgrabiów et Rectores castrorum, za chodzi wiele o nich wzmianka w Statucie Ludwika A. 1. p. 57. 249 et seq. Za Zygmunta Augusta zastrzeżono prawo że Sędzia Grodzki i Podstarości mają być wiedli a więc rozumie się Szlachta, i że sądy tamże mają być oddzielnie odbywane nie przez Starostę A. VII p. 592. W czasie zaś przypewne Starostowie wyrzekali się przez przestępstw mimo woli wyraźnej prawa przeciwnie pądzącej —

Oprócz władzy Sądowniczej miał każdy starosta grodowy władzę administracyjną, czyli nadzór nad wykonaniem samych Sądów Monarszych, a poznniej zgromadzeń Sejmowych i Sejmowych. —

Mieliśmy wyż sposobność wyżej poznanej różnicy ważne ułożyć mającej się Starostów Grodowych czyli Sądowych i niegrodowych a tedy niegrodowi niemieli Sądownictwa i sprawowali tylko dobra Królewskie jako tenuty jako Dzierżawcy w Imieniu swoim będąc tylko zastawnikami albo w Imieniu Monarchy. —

Pomiędzy Starostami niektórzy mieli większą władzę i większą godność niżeli inni Starostowie grodowi wyż w A. 13 Przejrzystowie wzmiankują o Staroście Wielkopolskim zwanym niekiedy Wielkim Sędzią, pochodziło to od obszerniejszej jego jurysdykcyi później był zwanym Generałem Wielkopolskim, do niego należało 5 Grodów Poznańskie, Kaliskie, Gnieźnieńskie, Kcańskie, Wschowskie, Brzezińskie i Sypderskie i lubo przez ostatnich grodów miały swoich szczególnych Starostów, wszelako sądy w nich należały i były odnoszone do Generała Wielkopolskiego, poznniej ma stąd podobny tytuł i w Małopolsce. w 16 Wieku nazywał się tylko Starosta Krakowski albo Wielkim Generalnym Starostą lub Starostą Małopolskim, jurysdykcya zaś jego rozciągała się na Ziemia Ziemia Krakowską, Sandomierską Lubelską Sandomierskiej był pierwszym który w pismach publicznych był zwanym Generałem Małopolskim

czyli

czyli Starosta Kraiowy lubo a odtąd Starosta Kraiowski
Talowy tytuł przybierał i podobno od tego czasu te dwa
tytuły łączą się zwykle, następnie i Starosta Kamie-
niecki później przybrał tytuł Jenerała Podolskiego z
powodu że cytadela grodu Kamienieckiego należał do niego
drugi tytuł Saky czerpał. —

Starosta był przeznaczony do czuwania nad bezpie-
czeństwem wewnętrznem był więc straszny w oczach
Szlachcic jako najwięcej mający władzy, przez starostów
niebardzo lubiła Szlachta, Jagiełło r. 1400 róż-
nił władzę urzędowania Starostów mając w tem posta-
nowienie wyjąć na Szlachtę w Stowach więc wyżej
przywiedzionych ty ich przyrzekł iż żadnego szlach-
cica owdowiałego inaczej niebędzie ani karze inaczej ani ka-
rać chyba iż ten będzie prawnie przekonany a kilku
w ten czas gdy przez rękojmia swoiey oddany zosta-
nie do rąk Królewskich lub Starostów, wyjąwszy kil-
ko przypadków gdzie urząd starosty miał być zobowiązy-
ten oczywistym, ty vis poenam raptus et ignis później w
dawaniu praw wciśnięto przez pomyłkę Chomiczowi
Voluntariom, ten czyn albowiem jako winien należał
do Sądownictwa Brzeskiego, ten przywiley znaydu-
się w Ks. p. 90 a odtąd właśnie takież się owo mnie-
manie że kary dobrze urzędy Szlachcic ieszt pozbawio-
ko zastrzeżenie pomawiali i następcy które przyszłey we-
szło w pacta conventa i było zaprzysiężone od wszyst-
kich na tron wstępujących zaprzysiągł we i Stanisław
August W. VII p. 220. Steiner Profesor Gadelski w War-
szawie wydał rozprawę cielawy mającą napis, Über
das Polnische Recht Grund Gerätz niemnem czyt-
wabimus ale 1798 w Berlinie. —

Pomimo tego odnalazł pieczołowania władzy Starostów
zachowali oni władzę wyłączoną czuwszelkich wyroków
i przeglądu bezpieczeństwa wewnętrznego, kilkonaście ale
ono więc wszelkie wyrokiś i przywracali do porządku

Wdow

Wdowy dóbr posagowych ieżeli te nieprawnie wyrugowano, tudzież inne osoby wyrugowanie nieprawnie wypośażone tychże pozywali, tworzyli także burzyli sądów i prawodawstw kajmowych, także i tych ustawy nosili broń zakazującemi ustawy wiekuiste duchowney przez rok ustawali. V. L. 194. 272 et seq. Do statutow należało także czuwać aby się przeciwstawiało obce czyli celne nie wydarzenia, czuwać aby do sądu Duchownego niebyły czynione niesprawne wywoływania, tudzież pozywać do swoich sądów osoby Duchowne starające się o patronatus w Rzymie o godności kościelne znaruszeniem jawnie patronatus Monarszy służącego Kromer p. 1120. Statut stanowi winni byli czynić wymiar sprawiedliwości każdemu gdy tylko ich panowie rządzenia do niego chcieli by w biurach nieprzystąpił do sądzenia. Także o heradzie przodem rządnych lub dowinowajców obwarowanych innych, heradnych sądzeń i heraw rozmierzać należało do urzędu statuty lub Podstarościego, ieżeli należy szlachcica niemogą imprzysiąc chociażby o heradzie było, w tenczas ieżeli ten dobrze urodzony szlachcic po raz 3ci był obwarowany o heradzie bo po 2 kroć mógł się odprzysiągać, lecz samo obwarowanie gdy przeciw zastawienie do zgody. Jeżeli zaś ktorego bądź razu obwarowany szlachcic nie stawał do obrony ano nie odprzysiągł się V. L. p. 151. 600. Exhibita go konfiskata majątku V. L. p.

Sądy Grodzkie działały odmiennie od sądów Ziemskich w formie wydawania wyroków bo te wydawali nie w imieniu Monarchy ale w imieniu swego urzędu V. L. p. 681.

Zkrodnie nadzwyczajne Archyvistami Sądow Grodzkich niezbicie poruczane były, musiały Sądowi Nadzwyczajnemu od Króla wyznaczanemu do rozsądzenia. Ten sąd stanowiły dwie ze Szlachty, Władysław Jagiełło przyznało w przypadkach nadzwyczajnych wyznaczać sądy nadzwyczajne i zaiste r. 1422 przykład dwóch ruchodnich był wzorem i pobudką do owego przyrzeczenia, kiedy bowiem Nawes ludzi, mogli tylko winowajcę Rycerza sądzić. Jagiełło

przyrzekł

przyrzekł w słowach: promittimus quod ad nunc de
cetero nunquam aliquibus subditi Regni nostri bona
hereditaria accipiemus confiscabimus etc pro quibus
cunq; excessibus aut culpis et delictis, nisi prius extat
judicium tj. bez Sądu przez Monarchę wyznaczonego
złożonego z Prałatów i Baronów VI p. 83, Sąd taki
wy przez Monarchę wyznaczany nazywał się judicium
Deputatum albo judicium locatum, takiego mamy przy.
kłady w Długoszu za samego Jagiełły w oskarżeniach
wypadających przeciwko jego żonie i Dobiesławowi, Maru.
szenie polców przy ostrzeżeniu niepewne bywały powo.
dem stanowienia podobnych Sądów, słowem wyższe ju.
ra ogólne konfiskaty pociągające wymagały judicium Depu.
tati VI p. 141. Za małoletności Władysława III.
postarała się przezornie Szlachta o to iż zastrzeżono
aby do Sądów od Króla wyznaczanych tyle głów szlach.
ty mogło wchodzić ile było mianowanych do sej czyn.
ności Dygnitarzy Baronów i Prałatów V. I p. 141.
następnie za ustaleniem Sejmów gdy Szlachta nabyła
wpływu przez swych Posłów tłomaczących owe judicia
Deputata stały się niepotrzebne bo sam Sejm podobne
postanowienia rozsądzał albo wyznaczał ostatecznie wypomnę
dzenia rozsądzenia onych.

Dodać należy iż do czasów Zygmunta I skarga na
Sąd Grodzki o złe sądzenie i odmawianie sprawiedliwości
iż były zanoszone naprzód do Starosty samego lub
ze skargi nazywano Motiones, lecz Zygmunt I
pozwolił też skargi zanosić wprost do samego Sejmu
VI p. 828. Nadto należały do Sądów Grodzkich
zbrodnie w recydencyi Króla lub jego pobycie wydarzo.
ne, te bowiem zbrodnie były podług odrzielnych pra.
wideł sądzone przez odrzielne sądy, albowiem winowaj.
ca złapany na gorącym uczynku mógł być pojmany
bez przedniego ruchodu i na salach nadwornych czyli Kró.
lewskich lub przez Marszałka mógł być skarany i
sądzony. Sale nadworne zwano terminus regni a porządku

C.

O co się dotyczy zawieszania Sądownictwa zwanego Fiskalitium albo Jurisfiskium.

W czasie wojny lub pospolitego ruszenia ustawiały wszelkie Sądy tak w czasie Sejmu i Wiecóu i Bezkrólewia na wyprawie wojennéy Król sam Sądził i Marszałek wszelkie wystąpki, krzywdy wyrządzone ich w taborze przy rządzie zapogotowie wojewody lub Woiskiego wojewodzi Marszałek był winowayca rozpoznawał i Sądził. Jeżeli zaś Wojewoda lub Woiskiego niemiecki rad czyni rozsądzeniu, lub osądzony niemiecki rad czyni wyrokowanie przed niego dopiero dalsze rozpoznawanie i wyrzeczenie się do Króla Bromer p. 172 ed seq. —

Wojny Wieca czyli Rady Jeneralne i Bezkrolewia były przeszkodą Sądownictwa, Szlachta bowiem odstała swych Mieszkań i zgromadzała w miejscach oznaczonych, w czasie bezkrolewia to jeszcze gorzéy spolicie Ziemskie ich wydawały wyroki i porządy w Imieniu Panującego, tudzież że w owym czasie szlachta była gotowa do obrony kraiu, po śmierci Ludwika r. 1382 i po śmierci Zygmunta Augusta 1572 Panowie Koronnych zobowiązali się na Konfederacyi Cajetana zwaney ztąd że pospolitość kraiu i do utrzymania porządku zranionemi siłami spolitości publiczney i do powstrzymania przeciw Jéy burzycielom VII p. 38. VIII p. 830. Druga zaś Konfederacya nazwana była dopiero Kaplurem Wielkiey wsowey Koronce pochodzenie tego wyrazu wywodzą Sądownictwa w czasie bezkrólewia były przyborem zastawy czyli niejakie Kapturem lecz rzecz się że pochodzi raczey a Lupiendo że w owym czasie prawo nieumiejętnie wykonywano ale było zawieszone, i że każdego burzyciela spokoyności wolno było imać. Bezkrólewia te daty powzięły Sądom Kapturowym, Sądy tylko grodzkie były czynnemi w sprawach sobie właściwych mogły spokoyności daty ważyć się ale i w cywilnych dzieła w umowie lub zapisie podawać się Sądownictwa Grodzkiemu. W

W bezkrólewiu po śmierci Zygmunta Augusta Ordynacya
Województwa było wypowiedziane r. 1573 na Sejmie
w miejsce Sądów Ziemskich ustałych postanowić
zabie formam Sprawiedliwości i Exekucyi Speyal.
ney in Interregnum. VIIp 342. Że rozmaite przer.
wy Sądowania nastały dopiero w niniejszey Epo.
ce nie było tego w przeprzedniey gdzyż nie było zwy.
kłu Rzeczypospolitey

D. O naganach czyli Appellacyach.

Od wszelkich Sądów Grodzkich czyli Ziemskich
czy Grodzkich miały mieysce nagany czyli Appella.
cye, z tąd wzięte zwykły być do Króla. w Sądowniczwie Grz.
odzkiem od Sądów Ziemskich, zachodziły poprzednio na.
gany do Sądów Wiecowych czyli Roków Głównych a
do tych dopiero mogły być zatrzymowane do Króla, ta.
kie przeto stan rzeczy wyjaśnienia potrzebą mówienia.

E. O Sądach wiecowych czyli Rokach głównych

Sądy te nazwały Imiona Collegia Generalia, terminy
Generales, Judicia Generalia, judicia peremptoria
Epa. Polskie Wiece albo Roki główne, wiemy z wyżs.
przytoczonej Epoce samo Stanowienie obierzdrali Króla dla
wymiaru Sprawiedliwości, cokolwiek na tym względzie
było to w używaniu zwyczajowe prawem, albowiem
postanowił ten Monarcha w Statucie Wiślickiem
że w trzech Sądziowie pojawienie swe przez roman drogi ad
cuiam Regis na tego przybyciem do dalszych Ziemi
w celu odbywania Sądów. ale iak ten.
że Statut Wiślicki opieczętowany wolno było monarsze zho
dzić na obcemu na tych Sądach w sprawach ich wyto.
mić do króla należących jako to in munus hereditarius
w rzeczypospolitej swoim Cum lub przynajmniey Ach Pa.
rona wyznaczyć do rozpoznawania sprawy tego rodza.
ju, Sądy te wiece czyli Roki główne za trzymie.
sza Ld Odbywały się tylko w Kralowie i Sandomierzu

V. I. p. 617. Kazimierz IV w Nieszawie postanowił, aby
aby Wiece odbywały się w Powiatach Kaliskiem, Ka-
belskiem Sandomirskiem, Radomskiem i Wieluńskiem
raz do roku, przyjęciad na to Rolli stały termin dla o
bywania kaliskich Wieców i stali: w Kaliszu miały się
odbywać nazaiutrz po Święcie narodzenia Panny M.
ryi, w Lublinie na zaiutrz po Święcie Jana Chrzciciel.
w Radomiu nazaiutrz po Święcie obrzezania Chrystu.
w Wiślicy po Święcie Św. Marcina nazaiutrz stały
stanowi ustawa Nieszawskie w Pr. II. —

Jan za Władysława Jagiełły nieznosił był sam Mona
cha w chodzie do kaliskiego zadu, zamiast Baronowie pasty
wali go na Rolach V. I. p. 56. Lecz samo nie działo i pro
nuntiamenta iego. Za Albrachta obowiązano urzędników
Ziemskich do uważney bytności i znaydowania się na ty
rze Wiecach, czyli Rolach głównych, dopuszczono Woie
dze lub Staroście w przypadku pilnieyszey znaydowa
się wyznaczać na swoie miejsce, terminem prospicio
Leo et prudentes seu juris periculos, Zobowiązano Sędzie
Podsędka i Chorążego aby byli obecni na tychże Rolach
zastrzegaiąc oraz że Bieroć do roku Wiecu te miały się
odbywać V. I. p. 250. —

Za Zygmunta I. bywały Wiece te zamiedbywane, pla
za iego Panowania r. 1511 uchwalony był nakoniec aby Woie
wodowie nieżadnie niedbywali nadmienionych Zadów, Zdaie
się nadaremnie że zaluzy ten niebędąc obostrzany zagrożeniem
kary niedoszły skutkowad i pozostał Lyttowa na papierze
V. I. p. 377. albowiem za Zygmunta Augusta w Mazo
wszu za Lat Lilliuszu niedbywały Sięgłowca czyli rot
głowne, on przeto nakazał aby w Mazowszu i innych
Woiewodztwach wiece się odbywały w przytomności Woie
wodów Kasztelanów i Urzędników Ziemskich, a to pod
karą utraty urzędu wyiąwszy słuszna legalna, prawna, przy
szłodzy. Pozwolił tenże Monarcha obecnym Dygnitarzom

i Urzęd

i Urzędnikom na miejsce nieobecnego urzędnika, znaczyć innego nawet prostego Szlachcica dodawając ednakże przecież ten Warunek „który by prawo rozumiał i takowemu sądowi przystał, a który by znał prawo i umiał takowe zasłaniać i obchodzić ujścia tym przedsięwzięte. W Mazowszu Woiewoda lub Kasztelan winien był obwoływać czas składania list takowych VII p. 792. —

Przy końcu niniejszej Epistoły sądy wiecowe odbywały się jako sądy odprawne czyli Appellacyjne tylko raz na rok w czasie jesieni gdy się do nich znagranami zdawano od sądów ziemskich. Odbywały się zaś pod przewodnictwem Woiewody w obecności Dygnitarzy i innych Urzędników ziemskich, również przed tymże sądem mogły być rozpoczęte pactawy alienacye i inne umowy wieczyste co do dóbr ziemskich VI p. 786. —

Od wieców pomienionych dopuszczana była dalsza nagana czyli Appellacya do Króla, lecz gdy wszelkie prawa Monarsze w tey Epoce przeszły na stany, w tey mierze władze, sądownictwa przeszły Monarchał z Radami czyli stanami, dla Zygmunta Augusta był podany umysł na Sejmie aby na wzór Parlamentu francuskiego ustanowił sąd najwyższy, lecz to podanie nie przyszło do skutku, bo tylko Króla i Sejm chciano mieć za najwyższego Sędziego. Gdy zaś Sejmy były zatrudnione targami o podatki i innemi czynnościami, pieniactwo pomnożało się wówczas a sprawiedliwość cierpieć musiała, zdało wynikły powody nowe sądy w celu wymierzania sobie sprawiedliwości i inne liczne nadużycia o których mówi Kromer obszernie in D. H. p. 753. —

Appellacye były dwojakiego rodzaju a to podług sporu, bo odwoływano się Rozróżniano bowiem Appellacyą i querelą — Appellacya appellacye nagana oznaczała spory do wyższego sądu wytoczone w których zapadły

Zadania ich sprawiedliwie lub niesprawiedliwie Sędzia
wyrokowad, Mało raz była taksowa nagana gdzie zato za-
rem o kare na Sędziego za urazenie przeciwko sprawie.
Sam Sędzia w tym razie był interessowany i sam musiał
sprawę do wyższego Sądu przez Ważnego odesłać. Zygmunt
I daje za przykładem i zwyczajem w Wielkiey Polsce za-
chowywanym pozwolił panom mołiones od wyroków
wszelkich Sądów i taksowych przyjmiad pewna forma, po-
stanowił on że mołiones mogą być uczynione na wiecach
a do wieców mogą być panoszone na Sejm, warował zaś
że w czasie panoszenia onych na wieca powinna być da-
ne vadium pewne bocz gdyż ieśli by skarga wszelka
taksowe vadium przepadała. Zaskrzego taksie że przy po-
wtórnym panoszeniu ieśli by na Sejm tko panowił nagana
do wyroku wiecowego nie iest obowiązany składać powtórne
vadium, ztąd iż wiz bowiem na Wieciach. VI. p. 533, 563
574. Zapobiegaiąc nadużyciom stąd wynikaiącym mogą cyon
dodał Zygmunt że tylko w głównej sprawie nie zaś w do-
datkowych i od głównego wyroku nie zaś przedstawiczego
mogą być panoszone mołiones. Za Zygmunta 1go taksie
postanowiono że do Sądu Grodzkiego mają iść mołiones
na Sejm in causis ich proprii wprost, w sprawach Vis
Jaśmin ad ignis raptus nie zaś do starosty, w innych zaś
sprawach in causis officii mają iść mołiones do Króla
na rokit dworne o których niżey powiemy, w sprawach
dotyczących ruinę dóbr Królewskich sam bowiem
sprawy taksowe miały być bez pułtoku sądzone VI
p. 528 i 560. W Łonicu leż Epolit wyraźny mołiones ze zwy-
czaiu iak nam Kromer donosi w słowach quod tamen
iam fere exolevit. D. K. p. 174, dämyślać się można ich.
Dla tego wychodzi że zwyczaiu że sprawa była niedosta-
tecznem, tudzież że była bardzo mała liczba przypadków
oznaczaiących kare na Sędziego źle wyrokuiącego i że
strony niechciały złych bar tworzyć ani zbogacaiąc
skarb Królewski sobie iednać nieprzyiaźń. Z tych za dłu-
gich zwyczaiów sprawy wnagaiące nie przychodziły na Sejm

zaprzed

wprzod aż gdy przeszły per Collegia generalia czyli
wiece, teraz gdy taliowe nie wyprawiono przy przepisanem do-
wiały się wolano rzadzej zbierać drogę i udawać się wprost
do Wegrolina Króla na nim poprzestawiając, nadto gdy owe
wiece powszechnie jako Sądy monarchy zastępowały do-
bywały się, stąd Zygmunt I dozwolił odwoływać się
albo do Wieców albo wprost do Sejmu od Wegrolina
Sądów Ziemskich i Grodzkich. Od tego więc postanowie-
nia niebyły wzpieczeństwa przy Instancyey postawiono
bowiem wolność udawania się bezpośrednio do Sejmu
nienależycie widząc aby bezwarunkowo udawać się do wieców
które dawniej były pośrednikiem w nagannie VII p. 506, 507.
w czasach późniejszych znoydujące się przypadki wzbudziły
że były zbędnozrone nagany do Sądów wiecowych a potem
na Sejm V. I p. 564.

Król przeto był uważany za nayważniejszego Sędziego, roz-
poznawał appellacye czyli nagany teraz nie w kazdym przy-
padku odnośnie, nielubiły bowiem zatrudniać rzeczy na ro-
kach nadwornych, nielubiły na Sejmach lubo rzeczywiście in
conventu generali in Comitiis lubo rzeczywiście przy nawy Bez
stąd przeto wypada mówić o wyrobie dobywania się lege ro-
dzimi Sądów.

J. Bolii nadworne królewskie terminii regii terminii
post Curiam zwane były. stąd pozwy wydawane od jednej
strony drugiej przyzwalając iżdo tych Sądów zwały się
citatio in curiam albo citatio post curiam ~~facta~~. To jest
roliów nadwornych przed Sąd który zprawował Seim
król zprawami Nadobecnemi złożemi kalwiele, i mógł
w tym razie monarcha wzywać do Rady Consiliarios
Senatorów jakich mu się podobało i niebyło do tego wiąza-
ny żadnem prawem. Mógł się odbywać w miejscu swo-
iey ciągłey rezydencyi lub teraz gdzie kalwiele w innem miej-
scu, jednakże lubo był macen wprzódy odbywać rolis na-
dworne, atoli zwłaszcza do Malo Polskiej niewolno było to
tego przed taliowe Sądy powoływać i nawzajem Kromer p. 172.

W pewnych sprawach Bolii te były pierwsza a zarazem
nayodyszną i Ostateczną Instancyą. Zawalenia bowiem
przeciwko Starostom Sędziom czyli Senatorom

Löber

Dobr Królewskich i dochodów na gorzedniczwam Grodzkiego na Królewskiego na żądanie poborzywodzonego były zapozwane na Roliach talizących w pierwszey i ostatecznej Instancyi; le bowiem osoby były uwiezione jako Urzędnicy jako Sługy Królewscy. do Króla więc należało rozsądzenie sporow między tymi zachodzących Kramer p. 172. —

Podobnież należy i to że ieżeli strona aljatowa dobrowolnie w Lunowie lub Zapiźrie poddała się Rolom nadwornym należnym sprawa tego rodzaju mogła być wprost wniesiona do Rolów Królewskich. Kramer p. 175. Poznańskich nadworne gdzie Sam Monarcha wyliczywał Sądy z porządku rzeczy i osoby wypadające mowiąc.

O Sądach Sejmowych

Sąd Sejmowy odbywał się przez Króla z Panami Radą z Senatem inaczej tym obecnym na ziezdzie czyli Sejmie lecz nie wpływał koniecznie Stan Rycerski czyli Koło Rycerskie Szlachty do tego Sądu. Sąd ten był właściwym dla spraw wyższych przychodzących od Wieców na nagane czyli apellacyi. Od Zygmunta I czasem nagany przychodziły wprost od Sądów Ziemskich i stronna dowolniejsza się poprzyjała wiece czyli Rolu głowine i udawała się o rozsądzenie do Samego Sejmu. Tak że w sprawach o Szlachectwo zarzucane lamu należało przedmiot do tegoż Sądu Sejmowego, tudzież sprawy w których szło o ubraterstwo, konfiskaty, maiątku do tego Jurysdykcyi należały, nadto sprawy w których szło o karę śmierci na Szlachcica, oraz sprawy czyli zbrodnie nadzwyczajne w których dochodzenie czynu i wyłuczenia niemogły być wyliczywane przez Sądy grodzkie przechodzące tego zakresu Kramer in D. P. p. 171. —

O następnych Epoce wieku pod Zygmuntem III obwód Jurysdykcyi Sądów Sejmowych znacznie postąd rozszerzony i ztąd wyłączenie się poczęło Kwartetanowie stali się, tylko tylularnemi Panami nie mającemi właściwie nic do sądzenia. Szlachta sądziła chłopów poborzywodzonych lub krzywodzących. Zwłaszcza sprawy tyczące się wywłaszczenia dla rzeki i nastąpień do sądzenia należące znajdowały się w przywileiu Jagiełły r. 1388

komicid

pomiędzy voluntarium zu należące uważane do Sądów Ziemskich Grodzkich, bo to iest rzmyślnie pozwanie, by poprawnego, albowiem ten czyn dawniey należał do Woiewodów a przy boku Króla Pana Zabójstwo Szlachcica należało do rozpoznania Króla z Sejmu.

Sądy Sejmowe wyłączał Król z Senatem i Szlachtą nie tylko wiedzieć ieżeli do tegoż Sądu, dzieie bowiem się czy o wpływie do niego Szlachty porwiadczało Kramer p. 157. Z woli Zygmunta 1go czwartego i trzeciego dnia Sejmu odbywać się rzeczony Sąd Sejmowy V. Typ. 831 na koniec zaś niniejszey Epistoły po dwa lub dni na ly. czyć karzono na wyłączony wcześnie tego Sądowniczowali, jeżeli Sejm był za trudniony większemi sprawy, Król powierzał Sądownictwo w rzeczach błędzie liczbie Senatorom od siebie wyznaczonym a ci Sądzili codzienie przez cały czas Sejmowania, wysadzony świętych. Sędziowie powyższe nazywali się Assessorami. Od ich wyroków wolno było odwołać się do Króla i tutejszego Senatu i liczby nastąpiło do wydania Assessorowie zdawali sprawę Senatorowi i Królowi wraz z dołączeniem krótkiego tenoru nie dawali radzącey opinii Król, Senat tylko wydanie wyroku wad. Kramer p. 157 et segq.

Mnogość spraw i zażaleń do Sejmu i Króla przychodzących wymagała ciągłego Sejmowania i sama ta liczba stawała się powodem do przedłużenia Sejmów tak dalece że za czasów Kramera przedłużały się Sejmy do 5ciu a czasem i 6ciu miesięcy.

Zygmunt I wyniósł Sądownictwo Sejmowe wyżey nad samą godność Królewską, bo oby, poddał on sprawy do sądzone na Rokach nadwornych zwłaszcza gdzie zrzucone były pustowane dobra Królewskich pod ostatecznie rozsądzenie Sejmu VI typ. 961.

Tak na roli nadworne jak i do Sądów Sejmowych wchodziło dwoch Referendarzy ustanowionych za Zygmunta I r. 1507. Uchwalono w tedy że in curia regia mają być zawsze dwa juris periti qui quadrellos audeant, unus spiritualis alter secularis to postanowienie dawało się wziąć Referendarzom do Sądów nadwornych i Sejmowych

V. I p. 363 Zygmunt August przywiązuje porządek Sądu w Lublinie r. 1569 zostałszego że Referendarze przy Królu mogą na Sądzie zdanie swoie objawić ale tednak niemaią należeć do grona Senatu V. II p. 778. Sądzi czyto na rolu Królewskiey czyna Sądy Sejmowe czyli wzywanie do pomocy Sędziá Podsędek i Pisarzy tego ziemstwa gdzie Sądy nadworne lub Sejmowe bywały odbywane. Tedy kto lio ich nieużywania gdy Sprawa rozdawania się do wyroku tegoż Sądu Ziemskiego do rozstrzygnienia przychodziła teraz gdy ci do pomocy Kyllow byli wzywani niemaiąc razem tu być Senatorowie, dowód wiąc dla nich było gdy na koniec po ostatnym Senacie objawiali swoie zdanie V. I p. 330. Kromer in D. P. p. 175. —

Ani na roli nadworne ani na Sądy Sejmowe nie mogły być zapozywany za granice, powinne one były być odbywane zawsze w kraiu. Idzie tu o to ieżeli od tego były sprawy osób wolnych miejskich, w wiejskich Urzędnicy ich sprawiem Niemieckim, także sprawy przeciw Starostom Dzierżawcom dóbr i dochodów królewskich, które zagranicą Król z przyleraniem biskich bodźców panów Rad mogą rozsądzać. Nawet Kanclerze Referendarze owszem i Sekretarze mogli ze zlecenia Monarchy takowe sprawy rozsądzać, gdy im Kyllow ograniczeniem się dzieje sprawa była ze Szlachcicem natenczas oni rzeczy stawiali a Król wyrokował. Kromer p. 134 i 181. —

2 Sądy Włościan osiadłych na prawie Niemieckiem

Sądy tego rodzaiu polskich Włościan były zupełnie w ręku Szlachty Panów, nawet od miast Szlacheckich i miasteczek prawem Niemieckiem nadanych zwykle appellacye były kazane przez Dziedziców i Panów świeckich lub duchownych tak że wiąc dalszemu nie podlegały odsądzaniu, chyba gdy przedtem był Pozew w tenczas mogły appellować do Biskupich Arcy=biskupich lub co się podobno nigdy nie trafiło do Kapituł. Kromer in D. P. p. 179

Od wyroku Pana świeckiego nie było więc żadney appellacyi chyba

chiba do samego Boga! że zaś dziedzic niesprawiedliwość wyrządzoną przemocą włościanowi nigdy dosyć nie czyni a ten był powodem całej w tedy się sam przez swego podstarościego włodarza mógł być pozwany do sądu Ziemskiego lub grodzkiego stosownie do okoliczności sprawy.

Przestawała szlachta mieszczan i włościan na prawie niemieckiem zasadzonych na swoich poddanych na czynszach im swoje sądownictwo lub właśnie jakby to czynili nad włościanami prawem polskiem rządzącemi się Kromer p. 179. korzystała w tym względzie szlachta z dozwolenia Jagiełły Kazimierza Jagiellończyka i Wojciecha do dawnego prawa niemieckiego VI p. 374. Przeciwdziała temu szlachta oppressyi gruntowała to czyniła jak Kromer wyraźnie ad augenda commoda sua Kromer p. 167. złych nadużyć i przywłaszczeń pochodziło że niemała liczba mieszczan i włościan zapominała o swoich poddańniach prawa niemieckiego i przechodziła w poddaństwo Panów, co zaś sądownictwo dworskie nad włościanami zaczęło być w użyciu często od początku następnej epoki a w późniejszym upływie czasu zupełnie się uprowszechniło.

Tak więc tedy sprawowali po włościach bezformy sądy odbywane były, po miastach zaś sądownictwo znajdowało się wciąż w kłopotliwem miejscu niektórych mieszczan, nie ale nawet i szlachta tam mieszkająca Kromer p. 178 prócz wojtowie Sandomierz, Kazimierz, Radom, Stryków, Magistrat, po części starsi lechów po miastach wykonywali sądownictwo z tych włości które były nadane prawem niemieckiem, radzili oni bezformalnych, starsi lechów przybierali asesorów znawców cechu i mieli sądownictwo co do spraw mniejszej wagi odbywali, Bardziej we wszystkich sporach mniejszych radzili sami a w większych razem z magistratem. Sprawy o własność o posiadanie gruntu lub domu mniejszego, sprawy spadkowe i kryminalne należały do sądów wojta i Sandomierza appel.

Sandomierz

pa lych miastach szły do magistratu a od tego dzie niegdzie podług zwyczajów zachowywanych do starosty się odwoływano naliście od starosty do Króla i wtem niebyło iednostaynosci Kromer ji. 178. Sąd Woyta i Ławników nazywał się iedniem juratim albowiem Woyt i Ławnicy byli zobowiązani przysięgą temu Lalwie sądowi nadawanie imie iudicium bannitum dla tego że karzi nayruszenie sprawiedliwości, w tym Lalwie sądzie odprawuiemo przypadki za naruszenie sprawiedliwości publiczney wewnątrzney, odbywał się Sąd naznaczony zwykle w 15 dniu zwyczajnie, wyiąwszy tylko ieżeli 15 dzień był wigilienny wtenczas Sąd odbywał się dnia następuiącego. Acz ile razy potrzeba wymagała na kazde Sądanie Sądu ten winien wyliczywać Jurysdykcyą a to niebyłtko mię dzy mieszczanami wiadomemi ale i między gościami ku obcemi.

Sąd zwyczajny Woyta i Ławników nazywał się iudicium ordinarium Sąd ten odbywany dla obcych nazywał się iudicium emptum, ten że Sąd Woyta i Ławników z przybraniem Burmistrza i pod iego przezydencyą odbywaiący się raz do roku Sądził ważniejsze sprawy i wsady nosił imie iudicium magnum, od wyroków tego Sądu były appellacye do Sądów wiąd celniejszych podług rozmaitości samego prawa nadanego miastom które było wiz Chedmińskie jak np. w Mazowieckich miastach, iur. Magdeburgskie i ale w innych iest podług tey więc rozności zaraz na początku appellacye, w Mazowszu szły i były od wołania do Magistratur wiąd Warszawy lub Płocka w 1 ey Instancyi od wiąd prawem Chedmińskiem nadanych ztamtąd Sąd za Burmistrzem do Chedmina a dalszym biegiem do Torunia, a ztąd dopiero odwołanie zanoszone były na gany ostatecznie do Króla. Po innych zaś miastach Polskich gdzie prawo Magdeburgskie było nadane ta gdy tey Epoce zachodziły nagany do Sądu magdeburgskiego odbywaiącego się na Ratuszu Królewskim ustanowionego od Kazimierza IV. tym zaś Sądzie Woyt z Ławnikami pod prezydencyą Wielkorządcy Królewskiego za tamtąd nagany przychodziły a iudicium iuratis. Sam

Liwellus

Sam Wielmoznego Prasmiedawa swego zdania sam nieradzi.
z Krolewa przy dalej nagany od Judicium ad Senatum do
Sądu Grzecin miano Litory tatize od bywa sie na Zamku Krolewa
skiem, stad od on sie z Bojcow Lonsules Grzecinmiano grobler.
lich i opranowanych skarzdego po 2ch, li komissarze stano
wili Sąd ostatecny bez appellacyi oni bowiem zastąpo
wali samego Monarche Kramer 180 ed Seq. Jednalze Kra.
lów, Kanzlerzy Kleparze przy wileiu sobie skarzą
cego zanosily nagany do samego Krola, panuiący statuta
Odwoty iwania sie od Sądow miejskich i Ziemskich ozobli
wie od Wtosci Krolewskich i Miast, rozsądzed Kalize skar.
gi przeciw Starostom i Dzierzcom zanoszone, gdzie
kolwiek sie Monarcha znayd owad chociazby nawet na gra.
nicach z przybranemi Panami Rad, Brzesko udnali Pana
cay poruczał zamyin Prozdow nieboszczuke calemu Sena.
towi ale tylko kilku osobom i Referendarzom a nawet
Sekretarzom rozpornawanie sprawy, kaliże oni mu zda.
wali sprawe Pa Monarcha wyrokowad. Co zaś wyrokowana
było koniecznie iezeli ied na strona był Szlachcic na
kogo Monarcha musiał sam wszystko wydawać, Kanzlerz
Kanzlerz, Kleparz jak iuż mowiliśmy miały przywi.
leje od Senatu miano swoich wyprod do samego Krola
mogły zanosić Appellacye, niepotrzebuiąc przechodzić
przez owe dwie Instancye in Arce Cracoviensi ustanowione
Nadto panuiący w statucie przywileiu tym mieszczanom
iuż tego było w Kralowie mocen był sprawy ich rozsądzić
Kramer p. 134. 181. —

Kanclerze i Podkanclerze Koronni Referendarze jako
w prawie biegli zwykli byli to Sądowanie Krolewskie Krolestwo
Opinia i ci stanowili głownie stad Sąd Krolewski. W tym stadzie Sądu Krolewskiego rozpoznawa
nie były Appellacye miano i Wtoczi prawa Niemieckiego
w ostatniey Instancyi to zrane. Jus podobna w toy epoce Sąd
ten zwad sie Kalize Sądem asessorskim, bo Referendarze
Sekretarze i imi przez Krola wezwani do Sądu byli zwani
Asessorami; Kalize Sąd ten nazywad sie Relacyynym

zpowod

Wprowadza Referendarze za Zygmunta I dawali opis stanu rzeczy w sprawach i w herolstwie stan lepsze sprawy Kanclerzowi lub Podkanclerzemu albo Królowi podawali a zkąd a referendo utworzyło się naczelne sądu Belzeyskiego. — Zygmunt I r. 1507 zapewne dla ulgi sądowania Najwyższego które miało odbywać się dwa razy corocznie postanowił że dwóch miało będz z sprawie biegłych Duchowny i Szlachcic, których sam Monarcha wybierał, przy boku Królewskim którzy będąc obadwa przysięgli mieli obowiązek dowiedzenia zarzutów wszelkich i skargi do Króla należących zanoszonych. Przepisał zarazem i sposób dziedzinych zatrudnienia wskazując sed audeat eam ad audiendas gubrellas a mihi a nostra ad prandium et post ad tempus eadem D. I p. 360. r 1538 zastrzegł sobie Król wyraźnie prawo nakazowo mianowania Referendarzy, zwarcie że mianowicie że oni wyrażumieć mają rzeczy do Królestwa przychodzące ale nie mają być onych sędziami. D. I p. 529. Zygmunt August r. 1550 upoważnił Kanclerza i Podkanclerzego i Referendarzy do przesłuchiwania i rozpoznawania skarg zanoszonych przez strony dawało ad wyraźnie że będzie rozpoznawać sprawy które do niego przychodzące podług praw Niemieckich osadniczych chowarzyć na stronie Szlachcic. R. 1569 zastrzegł dla referendarzów władzę dawania swojej opinii w sądzie ale im nie dał władzy sądzenia D. II p. 598. i 778. —

Sądy i Appellacye w Prusach nie są odmienne odbywały od tych które się odbywały w koronie. Sąd Ziemski i ziemskie appellacyi były przepisane prawami, D. I p. 781 i 865 i Kramer p. 24 J w Warszawie sumy odmienne było nie sądowniczo D. I p. 236. Sąd w Prusach ale jak zdarzyło appellacye ostatecznie szły do samego Króla, gdy za Kazimierza IV część Prus zachodnich wcielona została do polskiej Chełmno utraciło prawo rozsądzania nagan prawa Chełmińskiego które mu służyło od r. 1233 z przywileju Krzyżackiego dla całych Prus nadanego, ponieważ Prus r. 1454 przeszło za radnie całe do Krzyżaków dało się Toruń w zachodnich a Królewiec w wschodnich Prusach uzyskały prerogatywę Chełmna służącą Hartknoch p. 375 Adler and neues Preussen. —

Za

3 Sądownictwo Duchowne

Jurz wyprzedniey Epoce sądownictwo to doszłopiło znacznego zbytnia powagi i obszerności, daleko wiącey ~~miało~~ u nas niż za krajach obcych, rozciągało się ono wprzeczach Religijnych i cokolwiek duchownych na wszystkich mieszkańców a więc i na Szlachtę, wogolności mówiąc mo. gła do niey należały do duchownego sądu urządzenia religijne rozpoznawania bezbożności, kacerstwa odszczepieństwa klątwy, lichwy, symonie, sprawy o dziesięciny o czynsze o fundusze duchowne, zabłócie znieważę lub zamienie ducho. wnego, o gwałt, krzywdę kościołom lub ich dobrom wyrzą. dzone, nadto wszelkie spory względem juris patronatus tak względem przeu beneficyalnych sprawy względem małżeństwa względem prawności rodu, względem krzy. wdy abogim cognatorum i tutora do rachunku ieżeli obszer. nay. Takie spory wynikające zwrotnów względach ducho. wnych rozwierzanych. Czuchi tutorą przeglądać zpilnością archiwa kapituł wielu, gdzie wolno nie na nie i zawiadczy że na Sudwikcu konsystorze prawie wszystkie spory między katolikami lubo bywały często sprawy wcale nie. duchowne (Czuchi T. 1 p. 316.) Kazimierzyc. chcąc urządzić sądownictwo na zjeździe wiejskie i miejskie niebyło usta. nie urządzić jurysdykcyi duchowney, opierała się ona na przywileiu przez Kenryka Kölliza Arcy-biskupa Gnie. źnieńskiego do drobnych Książąt wcale rozmaitych krajo. wych wydanym, a którego Rzym nieuznieszkał rozkwierdzić. Kazimierzyc. układał się z Wodrankiem Bis. kupie, przez pośrednictwo Karolewa Arcy-biskupa Gnier. tutorą do wydalenie jako by równy mianowicie sobie za nawet jako zwierzchnika obudwóch układających się, le. tym kompromisie zaledwo pokój monarcha uczynił ja. kie kościołu prawdą zdawały sądownictwu Biskupiu stą. nowiące i pobożnych ludzie. W wydawaniu swoich wyroków

Cenka

duchowne sądy nie cierpiały gromowy ramienia świeckiego miały one w tym względzie stósowany środek lekarstwa, a kiedy by tego opierał się bezeże, rozciągano ich na innych wielu potężnych myślał się było zgrozić że go do posłuszeństwa skłonią i do wypamiętania się np. gdy Jan zostawał co dzień przez 6 miesięcy i nie wypłacał się wyklinano ciągle dopiero dany, zaraz bicie klęski wyklinano ale ciągle dopiero dopiero nie dała niedostawiała zabijając lub nie zupełnie że mu pomocy nie dawał. w owym powołanym wyżej kompromisie o tyle tylko moc została ograniczona że pozwolono aby klątwa rzucana na bliźnich nie rozciągała się na braciów i przyjaciół. Zastrzeżono także w tem kompromisie że trybunał nie ma interdykt z powodu że wydany znajdował się majątkowem miejscu bez wyjątku i nabożeństwo miało się kontynuować dalej skarżący oddalali się na różnych tych. Statut Wiślicki rzuca nie wyraźnie że poddani mogą dowolnie opuścić pana swego gdy ten opornie przez rok zostawał pod klątwą (VI. p. 29 i dopełnienie wiadomości kiel. lit. J. 3. p. 60) przez to więc potwierdzona została. Słuszna dozgonni Opatrzności uwagę że złożowanie nadużywania o straszliwości i skuteczności klątwy powściągnęło było powagę sądów duchownych, ale Wład. Jagiełło gdzieś jako nowochrzeniec r. 1424 obawiając się rozruchów i zapobiegając rozterkom jakie były w owczas w duchach postanowił że odtrzymujący się od nauki kościoła byli infames i tracili majątki i dziedzictwo jako niedatkowcy oraz zagroził im więzieniem należytym nadto każdemu mieszczaninowi i urzędom Krzyżaków z tych przybywających i osoby obcą naukę szerzące chowanie i kacerom kościelnym po ukaraniu oddawać takim więc sposobem umocnił ich sądownictwo duchowne VI. p. 85. Nadto r. 1539 uchwalono aby osobom żyjącego kacerstwie powodu klątwie podlegającym przez rok ostrzeżeniu zabierali majątki ruchome i nieruchome nie oddawać go aż po rozgrzeszeniu. Starosta niezgromadzi tego mogł

bydź

Biskupa
będą przez starostę wydziały U. I p. 194. Kazimierz p. 18 po
nadto to postanowienie dozwoliło dotego Biskupom i ich
oficjałom urzędnikom opowiadających w wykonaniu wyro.
ków duchownych karać ekskomunikacyą
jakby właśnie świeckiey władzy zbywało na skutecznych
środkach zaradczych U. I p 176. w ustawieniu Opatowskim
r. 1424 za Kazimierza III. zaszły znaydzie się przykłado
niedokładności czyli nieuwagi prawodawcze krajowego że
mieszano obie jurysdykcye duchowną i świecką a tem za.
emem nadawano wyrazom "duchowney", w ktéy bowiem ustawie
wyznaczano duchowny podczas pospolitego ruszenia
uskrzydrzonym przez kodnierzy Rady Starozpiskie do
pozwalniania sprawiedliwości, ubogim ziem i wodle
głoszych stronach mieszkającym podobnem sposobem po.
krzywdzonym dozwala dochodzić pomyślnych krzywd
w konsystorzu, dozwala przytem puchwalych kodnierzy
przyciskać ekskomunikacyą kościelną U I p. 228, konsystorze
więc dla ubogich i w odległych stronach mieszkających
do Kiemska za pomocą kościelną dochodzić sprawiedliwości
Jeszcze nie dale rzecz się mała za Kazimierza Jagiełły bo tylko Sta.
rościńskie sądy wojskowe i magistraty miejskie mogły
rozpoznawać krzywdy przez kodnierzy wyrządzone na po.
spolitem ruszeniu czyli wymiar sprawiedliwości
w tym względzie U I p. 119. Kazimierz p. 18 także w cze
sie dozwolił duchownym dochodzić szkód wyrządzonych po.
czas pospolitego ruszenia przez nich, czy to władzę świec.
ką czy duchowną i rzucać klątwę na sędziego świec
kiego odmawiającego sprawiedliwości, przeto więc posta.
nowienie władza duchowna wymierzona na zwłokę i zarzu.
canie do wyższego to przynajmniej do rocznego stępnia
z jurysdykcyą świecką. Zaden nie przypomina się
mieniu w Zbiór Praw miey krajowych klątwy sprawy
które powątpiewały pozwanie duchowne. Opolczyk w
swem Dziele tamże Kon nata 20 str 64 przytacza stary
mi kwitami Laski wiele postrzegł stanowi Duchowne
mu do ugruntowania przywileiów, mierzący w zwoy

Lbow

Zbior Bulle Papieskie nawet decyzye Kanonicznow
osobliwie Trybunału o Klątwach i Interdyktach tak
że takowe nawet tajemnie bez napomnienia mogły
być ferowane ibo Iustotnie to uczynił Zaslu zamieścił
on w swym Zbiorze Praw traktat Trybunału o Inter
dyktach i Klątwach przyrzekł to chciał że uczynić prowadzę
czem VI p. 920. L. R. 1505 jak mówi sam Alexander
powstało powszechne narzekanie Clamor communis
przeciwko Sądownictwu Duchownemu i pociąganiu
do niego wszelkich sprawy, czyniąc więc tym narzeka
niom zadosyć zabroniono pociągania sprawy niema
jących związku rzeczami Doczesnemi do sądów Du
chownych, ale zakaz ten był mały i nieobstalczny VI p. 304.

Duchowieństwo czyli Jurysdykcya Duchowna począ
ła na Łonie poprzedniey Epoki z powodu nowości nauki
Husa w Czechach nabrała powagi, tak i teraz przy
ścieniem się nowych nauk w Niemczech w 16 Wieku
powiększała swoie znaczenie i powagę. Zygmunt I sta
nowił pozytywnie różne prawa aby Jurysdykcya nam
niona utrzymała w powadze i mocy, wilkowad ozna
czył granice i wydzielił Sądom Wiślicyzm r. 1543 nale
żące Sprawy. Sprawy o Bellgijaco Kacerstwo, od
szczepieństwo, Bluźnierstwo, Dziesięciny o Sakramenta
Beneficia, Swiętokradztwa, Cichwy, o uderzenie, napadanie
Lub Zabicie Duchownego, o prawiczne, o czary, o wyderkaty
o prawo pierwszeństwa, sprawy ubogich tudzież sprawy
bowiem tego poddania się wyżalliwem akcie od tego bytu
Sprawy Cywilnego bytu wytoczone przed tego Sądowny
Prawa co nie iest w tegoczesnym zwyczaju rządzenia Ktora
przeszła sprawy ubogich do Sądownictwa Duchownego.
Dawniejsze przy prawa z r. 1510 zakazywało poddawać
się przy zapisach Sądom Duchownym i te nie mogły sądzić
causas mocrey Seculares VI p. 920. 382. Dalej sprawy
o tych Listy do kościoła lub klasztorne za winę Lub zbro
dnia schroniłe się zwiały należą do sądu Duchownego a

Ko

za zwoli Zygmunta I, wyięło cudzoziemce od tego sądownictwa nocnych grabieżców, rozbójników złodziejów jawnych lub na rozboju o kradzieży oskarżanych ludzi od pożarów i gwałcicielów żywobój kwietnych, należały także i pozostały przy sądach duchownych rozwody i separacye sprawy o posagi iak należycie były uważane za należące do sądów świeckich. Sprawy zaś dotyczące patronatus o plebanie, o altarie o prebendy i gażdy duchowne oddawano ustawy jurysdykcyi duchownéy. — Nalezienie testamenta przez Szlachtę sporządzane przed Notaryuszem Cesarskim lub Cesarsko-Królewskim Miejskim Ludzi testamenta własnoręczne lub przy świadkach czynione i spory z tych testamentów wynikaiące o czyjeby były uznane za spory mieszane w jawnym prawie, tyże mogą być rozsądzane w sądzie Świeckim lub duchownym zastrzeżono karę 14 grzywien za wywodzenie do nie właściwego sądu, ludzi zaś zalecano sądom duchownym rozsądzanie innych przedmiotów o przeszłe wyżéj wymienionych 10 Lu. 5 Ks et seq na którym wszystkim ostatecznie zostawało sądownictwo duchowne z postanowienia Zygmunta I.

Od powziętych rządów Zygmunta Augusta Biskupi w skutku rozporządzenia Synodalnego rozpoczęli plebanów a potem i Szlachtę pociągać do swego sądu dowodzić ich na konsystarzach Kamieńcu &c. Roczn. 1552 gdy Szlachta zaniosła zażalenie na Sejmie ze strony Biskupi o wszystkie sądzić mają, bo co do pozwów i ich nieograniczoną władzę do sądów Duchownych gdy na Kamieńcu wszczynali dawniey i odbierali czesne, na prośby posłów Biskupi zawierzali sądownictwa swoie do roku ich wiecznego trzeźwiejali mówi Orzechowski w Roczniku K. 1 str. 1549. aż r. 1562 wymógł stan Rycerski wymógł na Królu że starostowie niemaią dawać Exekucyi wyrokom sądów duchownych czyli że wyroków sądów duchownych co do wymienia szlachcica Starostowie niemaią wykonywać aż do ustawy zajść maiących między stanami Rycerskim a duchownym V. II p. 621. na tymże Sejmie r. 1562 na zażalenia Poselskie, iż duchowni niebyli przypuszczani do praw a zkądinąd

Sprawiedl

sprawiedliwości rzeczony zostaje, ten zwyczaj jako mieć gruntowany na rzetelnym statucie i wylitery mógł się zasadzać bronić VII p. 625. Zwłaszcza mieszczan. w ley ma. ley ich używnie brała przygotowawczy bo on przeszłe do dawania świadectwa przez osoby takowe które były wylitery i zmocy postanowienia iego wylitery mogli świadczyć. Temu postanowieniami za Zygmunta przeciw mocne urażeni przez czas niejakie niebywale na radzie, gdy zaś ieszcze pociągali starostów do odpowiedzi w swoich sądach za niewykonywanie ich wyroków tedy na Sejmie r. 1565 stanęła ustawa broniąca duchownym wydawania zapozwów w ley mierze na starostów VIII p. 692. Herolt ze. brawszy przez dołąż tłumaczenia wyjścia ze r. 1562 zabroniono starostom cudzey czynić exekucyi bytu wedle przywileiu Władysława Jagiełły w Pedlnie zrobionego gdzie niema wzmianki aby wyroki duchowne byli mieli skutkowane, tudzież iż starostowie mają się exekucyi. Legoz r. 1562 ogłoszono zwyczaj nie przypuszczania wylitery do sądów za ustawy. a r 1565 uwolniono starostów do wspólney odpowiedzialności i zastaniano onych od zapozwów względem niewykonania wyroków sądów duchownych. Bielski w swey Kronice na s. 862 uważa, iż skutki tych postanowień mówi się na Sejmie r. 1565 powstała owa konstytucya o tym w statucie litewskim Jurys. Dyecezya duchowna się skatila. Przytym ustawa r. 1565 przyięta bardzo skutki sądownictwa duchownego. Legoz r. 1565 duchowieństwo zaniosło protestacyą przed samego monarchę na Sejmie względem postanowień nowszych (Sigismundi Augusti) tudzież gdzie indziej ogłoszonym publicznym gdzie indziej III obejmuje wzmiankę protestacyą) protestacyą ta głównie zasadza się na tem iż ustawa ustanawiająca jurysdykcyi duchowney niemogła być naruszona duchowieństwa bez iego zezwolenia, czyli zaś słusznie to albo nie przyiąć się odpowiedz wdzięcznie obszerniejszego wiadomości herolty C. III p. 98 przypis do gdzie pisze w tey materyi wypadkowi się ialum sposobem wyliczywano sądownictwo duchowe

Sądy

Sądy Duchowne sprawowali Biskupi lub ich Wikarjusze od wyroków tey władzy zaś appellowano do Arcy-biskupów, od Arcy-biskupa zaś do Swiętego Stolicy. Zwłaszcza zanoszono takowe nagany do Arcy-biskupa Gnieźnieńskiego bo ten od roku 1102 za Wielkiego był Legatus natus Sedis Apostolicæ.

Do Prowincyi Arcy-biskupa Gnieźnieńskiego należeli Biskupi, Krakowski, Płocki, Włocławski, Lubuski, w Marchii Brandeburskiey położeni, w Litwie Miedniccki na Żmudzi w Samogitii, dawniey Chełmiński w Prusiach, Kamieniecki na Podolu. Arcy-biskupowi Gnieźnieńskiemu ulegali Biskupi Przemyski, Chełmski, Kamieniecki, Sadski i Bydgowski, od wyroków Arcy-biskupa wolno było ostatecznie appellować do Rzymu. Vide Numer. pp. 165 i 166. Jednakże wprowadzone w tey Epoce ustawy ograniczyły nieco wprowadzenie będący przed miod, chciały bowiem aby sprawy ograniczone lub w ostatniey instancyi rozstrzygane były od appellacyi do Rzymu i ostatecznie w Krainie przez Prałatów rozsądzane, nawet jeżeliby takowe sprawy były załatwiane przez Trybunał Koronny w odsyłaniu onych do Sądów duchownych V. I. p. 576. —

Przy tych Sądy duchowne rządziły podług prawa Kanonów Soborów i podług postanowień Papieżów. Sądy te Sądów duchownych Urzędy Biskupie i Miejskie były obowiązanemi wykonywać a to pod Interdyktami zagrożonemi na ten urząd który by się wzbraniał w wykonaniu ich wyroków, jednakże ta straszliwość Prałatów na Sądach ta insza postała osłabiona. —

A. Sądownictwo Uniwersytetu Krakowskiego.

Sądownictwo to nastąpiło na początku niniejszey Epoki gdy one przyznane Uniwersytetom Krakow. wzięte ze wzoru obcych Krajów. Jagiełło przywodzący do

skut

słuszny zamiar Kazimierza W. przeniósł Uniwersytet z
Kazimierza do Krakowa z przywileiu udzielonym temu
Uniwersytetowi Rektora nadał prawem aby spory między
osobami do stanu Uniwersytetu należącemi sam był
mocen rozpoznawać rozsądzać do uczniów i do nau
czycieli Sądzić do trzeciego osób do Uniwersytetu
należących jakiego kolwiek bądź rodzaiu zastrzeg orac
że ani przez sąd świecki ani przed duchowny nie wolno
będzie sprzywać studenta ale ze wiadomością władzy ma być
Rektor, oraz że postanowienie jego i wyrok ma być osta
teczny wyjąwszy tylko gdyby ten był niełaskawy ciężki
czy Zgładzki Ly niesprawiedliwy niezgodny z prawami
natenczas Rada Uniwersytetu rozebrawszy rzeczy miała
o niey stanowić poprawiaiąc lub zatwierdzaiąc wyrok
Daley postanowił Król Jagiello że rektor in causis
criminalibus minoribus jako to o zaw[illegible] pięściach
o zlżywanienie byleby nie w wielkiey zwadzie uczynione
Rektor sam ma moc karania i sądzenia studentów, a
ieśli by student lub żak [illegible] bo i niższe przysługi do rektora
Uniwersytetu należały: / na kradzieże, [illegible]
ci złupro na mężobójstwie aut alio facto criminali
był pojman w tedy nie rektor ale inne sądy miały go
sądzić i karać, Ly ieśli był Klerykiem oddawano go Są
dowi duchownemu ieśli zaś świeckim tedy miał być są
dzony od deputowanych sędziów od samego monarchy.
za zdanie atoli wyleczenie i zbrodnią niewolno było wino
wniey inaczej bez sługi rektorskich Ly Woźnych. Zelezowa
ny zaś przez Rektora nigdzie nie miał znaleźć przytułku
a wszystkie i Mieszczanie obowiązani byli niezwłocznie one
go wygnać zbiroliczał i Kazimierza. Władza między
ta obowiązana odpiera władzy Rektorowi wszelkie nadpo
słuszeństwa lub upadu, o tym sądownictwie odnalazło
się przegląd sądów u nas więtsza rozstrzęsność jako w innych kra
jach zagranicznych, u nas bowiem wyłączono zbrodnie
tylko tego sądownictwa gdy Uniwersytety zagranicznie

mieć

niegrani wrona gmiały władzę nad Studentami. —

I Sądownictwo nad Żydami.

Sądownictwo to w mimieyszey Epoce doznało zmiany sta-
nu swego lubo nie tak znacznej co dalszey tymoce ciągle
Żydzi zostawali pod swemi starszemi co do spraw i Złoczy-
ńców wszelkich wszelaka mała rzeczta zmieniona r. 1580
przez postanowienie Zygmunta I i to nie powszechnie.
Dopóki ich starszych rozsądzał się i dla stosunków niezgód-
nych między Chrześcianinem a Żydem zachodzących
starsi Żydowscy utrzymywali Gdzie gdzie mieli zapisy.
wać Jarmarki na zastaw dawane Żydom przez Chrześcia.
nom przyznającego pieniędzy w lenowan to r 1580 czyg. I
postanowił Dopuszczał na żądanie Szlachty że Żydzi
zamieszkali po wsiach i miasteczkach Szlacheckich
Dziedzicznych mają należeć pod sądownictwo Szlachty
i dalej nie będą mieć przywileiów żydom służących
Ulubiony po Królewszyznach byli zamieszkali. Qui nobi-
les in Oppidis aut in Villis suis judicio habent
per nos et ad solios ecs Juratus omnes pereyptiand
wiąz iw arbitratu suo dicand, dalej zapisano Prawa
Zygmunta I że złych żydów złotych Królowie niema
czyli nie mają oni dalsze używać swobod przez
nas i poprzedników nadanych ani Krzyżowców
wać nie będziemy itd. To postanowienie bezwątpienia
było powodem że Żydzi chcieli być zawisłemi od same.
go Króla lub jego zastępców Wojewodów aniżeli od Szlach.
ty, gromadzili się tedy dalej więcey po miastach i wsiach
Królewskich VI p. 330. —

Co do sądownictwa niespornego czyli co do umów i zeznań dobrowolnych.

Wszelkie rzeczy odbywały czynności tego rodzaju a zatem
można że było zawierać przed wiecami przed Kan-
cellarya Królewską przed sądami Grodzkiemi i Ziem-
skiemi Ludzkiemi przed sądami Miejskiemi osobliwie w
czynnościach pomiędzy mieszczanami za chodzić mogącemi

Malicnes

Natenieć przed notaryuszami Cesarsko-Niemieckiem
lub Cesarsko-Rzymsko-Apostolskiem. —

Kancellarya Królewska była pod najwyższem dozorem Kanclerzal i Podkanclerzego Koronnego i Litewskiego. Oddzielne bowiem były Kancellarye Litwy oddzielne Polskie. Kancellarye nawet w Koronie i Litwie nazwane z Łacińskiego Metrykami dzieliły się na Kancellaryą wielką Cancellaria regni maior i Kancellaryą mniejszą Cancellaria regni minor y magni ducatus Lithuaniae. Kanclerze przewodniczyli Kancellaryi swoiego kraiu a to iż metryce maioribus, zaś metryce minores zostawały pod dozorem podkanclerzych, gdyż kanclerze i podkanclerze byli w tey Expedycyi znaleźli tem ich pomnieyszeto miedzy zastępcow zwanych Regentami.

Akta w Kancellaryi Królewskiey zeznane lub zapisane w tychże Kancellaryach miały moc powagę i wiarę Kancelaryi jakby gdyby w Kancellaryi Koronnej albo Litewskiey Expedycyi zapisane albo zeznane były. Statut Łaski Expedycyi 1526.

Za główną powagę pochodziła ztąd że wszelkie sądownicze wyższe po kraiu sami Kanclerze albo Podkanclerze albo ich Regenci sądzili albo zjeżdżaiąc kraie w tym celu i przewodniczyli sądowym a na tych to sądach dawnieyszych pod prezydencyą Monarchy niektóre spory załatwiano ale zwykle i ostatnie dobrowolne były odbywane osobliwie co do mieszczan Idem ibid. gdy objazdzki podobne przez Monarchów nie były i zaś w tey Expedycyi odbywane i sądownicze wieczne przeszło na sądy, została powaga Kancellaryi Królewskiey co do czynności dobrowolnych. Oprócz przeznaczonych czynności dobrowolnych obejmowały akta Kancellaryi Królewskiey wyroki i przywileie wszystkie od Króla pochodzące iego mieszczan lub wieśniaków wychodzące. Gdyż Statut Kancellaryi Królewskie pospolite a szlachty wspomnienie że nierzetelnie wydawały odpisy i wyjęcia z szlachta nawet za ustawa uchylenia metryki czyli Kancellaryi r. 1538 Statut postanowił aby tylko Kanclerze i

pod

Podkomorzy koronny zachowywali akta Cancellaryi
Grodzieńskiey, Sędziowie aby ekspedyowali iednego lub
dwoch pisarzow przysięgłych którzy by zeznania
wszelkie czynności dobrowolne wiernie i szczerze
wypisywali do Ksiąg Cancellaryi Grodzieńskiey czyli
metryki, prawo tych pisarzy nazywa notarios
seruibus ad usus fori mianuie ich Regentami. Za
strzega daley Zygmunt że ieśli by kto podawał dolu
mendo dla dawności niemogący bydź sprawdzony tym
Ksiąg mi w lenizas składaiący go ma iego wzięte nie
zaprzągnąć, bo postanowienie było potrzebnym zprzy
czyny z metryki czyli Cancellaryey bywały w tey
indeyney tylko gdzie się pomnieiszy znoy dowod nawet i
za grandem np na postrzelonem raszenie, mogło się zdać
wydarzyć że wraz z Księgi zaginęły w woyne 6 Ty. 526
Ta ustawa była skutkiem zabiegu Szlachty na rokoszu
Swoiskim. Obszernie o pułach na metryki mówi Brze.
chowski in Annalibus tego Gdańsku r. 1643 p. 12 m. 96.
że przy Cancellaryi zwały się metrykami bawdachy
lenzie na str. 1724. —

Co się dotyczy wieców, wiemy że te składały wo-
iewodowie, Koronowie i inni mocni reprezentuiący króla
na zyazdach w pięciu nych miastach i w pewnym do roku
nym czasie dla odbywania Radowmiekwa przymowań
ke rady czynności i zeznania dobrowolne zdan 6 Ty. 96.
przed temi wiecami odbywały się szczegolnie resygnacye
dóbr resignationes a Sandi i poxndeyszie wydawania
dodaią resignationes magnatum bonorum niewodzięt
dla czego tak zmieniaiące zupełne nadaiąc tak zmia.
na przez samego Króla, albowiem resignationes
gdzienumquam bonor odbywały się na wiecach w rzeź
niezgrabna poprawka wyraz bowiem resignationes
oznacza każde zbycie każda alienacya dóbr ziem-
skich i każdy akt lub czyn który ziemianin moc lub
wolność rozporządzenia niemi np zastawa, zapis, do
żywocia lub zapis oprawy posagu. —

Wszelkie

Wszelkie taliowe resignationes bonorum ziemskie i grodzkie
odprawiane na tych wiecach bywały wpisywane do Xięg
na to utrzymywania Statut W. Kazimierza r. 1420 nakazuje
aby akta oryli Xięga Sądu wiecowego były przechowywane
pod zamknięciem trzech kluczów V. L. p. 56. Jeden z tych
tych kluczów sądzia powiatowy w swym przechowaniu
Sędzie a drugi pisarz Ziemski i żaden z tych trzech urzędników
bez obecności innych dwuch nikogo moenym Xięg tych
otwierać. Sędzia miał obowiązek ogłaszać gdzie i kiedy
Xięgi będą otwarte w celu aby każdemu było wiadomo
a zaś sposobność dawania swych wypisów i wyciągi
z tychże Xięg. Za Albrachta nakazano pisarzom aby
z komarnikami, cum camerariis et ceteris officialibus veni
re non prosiendo się często zapisano wydarzało dawali
wypisy z tychże Xięg na żądanie każdego. Nieobecność
sędziego i podsędka często się zdarzała w tej epoce po
mo głosu prawa nakazującego aby byli obecnemi V. L. p. 25
jednakże i w tedy warowano się kluczem zamiast
podsędka miał utrzymywać burgrawa a po skończo
nych wiecach akta miały być otwarte dla czynienia
zeznań i robienia wypisów V. L. p. 251. Za Xięg. I r 1538
ponowiono znów postanowienie ażeby wszelkie akta ta
kowe zostawały pod trzema kluczami, ponowiono bo
aby sądy wiecowe zamiejscowe odbywano zwyczajnie
V. L. p. 534.

Sądy Ziemskie i Grodzkie przyjmowały rownież
umowy inscriptiones universas indifferenter bez roz
V. L. p. 258. Jednakże była rozmaita w sądownictwie dobr
wolnem między sądami Ziemskiemi i Grodzkiemi, bo
sądy Ziemskie tylko mogły przyjmować zeznania dobro
wolne włościan i były do tego upoważnione, tenże sądy Gro
dzkie starościńskie urzędowały ciągle i częściej zdarzało po
tem iż przed sądami Grodzkiemi można było czynić
zeznania dobrowolne, ale te nie wszędzie miały taką po
wagę jak te zawarte przed Ziemskiemi. Jan Albracht
r 1496 nakazał aby inscriptiones ex causis aut necessitatis

w grodz

w grodzie uczynione były przeniesionemu do ziemstw
kolacyi wych sprawy odradzały moc swoią V. I. p. 252.
z tego więc widocznie iż ziemstwa były urzędem wła
snowym który miał przymawiać dobrowolne zezna
nia, Alexander r. 1505 zagrożył karą 3ch grzywien
kom 3ch dla rządu opłacić się mającze na tego luboryby u
czyniwszy iakie zeznanie we dworze grodzkim, a zobo
wiązawszy się przenieść je do ziemstwa lub metryki nie
uczynieznia onegoż, a i stąd możemy powziąć dowód
że metryki miały tez powagę iak sądy i akta ziemskie
V. I. p. 226. Zygmunt I r. 1507 nakazał aby statut
Alexandra dotąd zamiedbywany był w wykonaniu
a to pod nieważnością aktu V. I. p. 339 by ci którzy się
zobowiązali do przeniesienia akt do ziemstwa a tego nieuczy
nili, wtym dziedzictwie moc swoią utracało, ednakże
dalszem postępie tey sprawy grody niektóre nabierały
powagę sądów ziemskich na rządzenie powiatów ziemskich
na sejmach aby grody w wielkiey Polsce mogły przy
mować resignationes inscriptiones et reformationes
zostały tez rządy grodzkie wielkopolskie uprzywilejowane
do przyjmowania prowizyi mbacz iak sądy ziemskie
pomienionych aktów bez potrzeby przenoszenia a.
nych do ziemstwa kolacyiego V. I. p. 265. tez samo
pozwolono na Litwie I wielkiey polsce, przywolono pó
źniey Ziemi Kuiawskiey i Sandomierskiey a pozniey i Ru
skiey Gostynskiey V. I. p. 391, 863. Że zaś starościńskie
grodzkie akta po śmierci starościów lub wojewodów onych
zwierzchnich były przechowywane po rukach prywa
tnych a ruchliwość wymagała wielkich opłat za
kupienie przeto r. 1496 Olbracht nakazał aby pośmier
ci lub oddaleniu z urzędu starosty sędzie grodzkie
były odbierane cum testimonio do natury miasta
i składane w skrzyniach, umyślnie na to sporzą
dzonych i aby te skrzynie na ratuszu zostawały pod
rękami wojewody sędziego ziemskiego i starosty.

Przyb

Przyobiecał ten Monarcha dawne Rzeczy Grodzkie porzu-
rać zewsząd gdzie się znajdowały. Każdy przeto ze tego zdarzy-
nie za zdanie Boliów Ziemskich mieć będzie dawane
i że tylko w takowym wypadku na powyższa exekucya od pier-
wszego będącego Starosty wyłamywania tego urzędu, chociaż
dawno przyjętemi były wydawanemi będą, maią. 27
P. 273. Zygmunt I. nakazał aby w Wielkiey polszcze ab
po Starostach były oddawane na Ratusz do Poznania
pod kara 100 grzywien, ieżli by ktos zubiegowie
Dzieli że ich nie mieniaią lub że o nich nie wie odpowiedzieć
na to przyszłe, wyłonał VI. p. 269. Dowiedziemy się
w niniejszym przedmiocie o wiecach ze pierwiastkow
i wprowadzaiąc. Tey Rzeczy same rzeczy Ziemskie były w
ziemie do przyimowania czynności dobrowolnych, dowo
przenaszenia albo zapisow dla Ziemstwa właściwych
przez prawa należycie odprawione zapewne wo
Ziemie w tych czasach oblaty i Roboracye. Poznania
Dzy oblaty i roborowaniu a zeznaniem była ta ze ablata
w niewłaściwym sądzie zeznane lub prywatnie prze-
ne do ablo właściwych Ziemskich nazywano oblata
potem inductio translatio. Litteras inscriptas oblata
po łacinie zwane, wyrazaiąc właściwe Ziemstwa o
znacza ta Sądowniczka Ziemskie które się rozciąga
nad temi dobrami wzgledem leżących czynności ze ich
Dzieła, ieżeli wiec przedtym sądem czynność ta została
zawarta była wczasu, ieżli zaś była zeznana w Gro
Dzie jakim obcym a nawet i zwaśnim należy ten
rolin powinna być oblatowana w sądach Ziemskich
takowe przeto oblaty wnoszenia, zwały się inducktiones
Zeznania zaś za osobistem stawieniem się stron
zapisane przez Urzędy w Rzeczy zwały się inscriptiones
recognitiones resignationes. Przyznania zaś osobiste
cessia prywatnie zpisanego nazywały się Roboracyami
np ieżeli kontrakt kupna lub zastawa dóbr był pry-

watnie

prywatnie przez strony zrobiony a pełem bezpiecz-
ny zdały się do Ziemstwa właściwego i takowy zatwier-
dzeny zwało ściśle roborandi.

Czynności dotyczące dóbr nieruchomych ziemskich
zatem alienacye, zastawy, obciążenia, summy posagowe,
ustanowienie dożywocia musiały koniecznie odbywać się
urzędownie bądź przez osobiste zeznanie, bądź przez
przyznanie albo prywatnie sporządzonego. względem
tych czynności albo prywatny nieprzyznany do ksiąg
właściwego Ziemstwa lub grodu uprawomocnionego, nie-
miał żadnego skutku i był pozbawiony swojej mocy. Dla
tego też prawo lub chciało aby wszelkie czynności dotyczące dóbr przez takowe zapisy były jawnemi, a stąd
bezpieczeństwo trzecich ambonione. Wreszcie o to grodzkie
ściągały się akta ale skutku obłat mamy tego stanowienie
prawie za Zygmunta I r. 1539 ustanowionem gdzie
powiada Zygmunt multas et magnas stepe fraudes
ocs admittit scimus, że lubo stanie z prywatnem pi-
smem sfałszowanem łacno je wciągnąć w Księgi i
one zapisać, po niejakiem czasie albo zaraz wydać
wypis. Innemu był oryginał podawany do wpisu uda-
wać że mu zaginął i dochodził należytości mocą
owej znowu takowego wypisu. VI p. 349. Stąd po-
stanowiono jeszcze r. 1538 aktem roku tego we wrześniu
że obłaty litterę inscriptę ij pisma przez obłatę
wpisane do ksiąg i dowiązki bezlytnie wyjęte o tyle
tylko mają mieć wiarę o ile oryginał obłatowa-
ny przedłożonym być może, inaczej wyciąg nie-
miał dla siebie żadnej wiary. To postanowienie po-
nowiono r. 1589 znaczącem aby nie przyjmowano
do zapisania w Księgach coby niebyło w innych księgach
ziemskich zapisane, chcianie przez to zapobiedz obła-
cie pism prywatnych i zmuszeć strony do stawie-
nia się przed sądami i czynienia zeznań swoich
osobiście VI p. 329, 349. Jednakże ten ostatni warun-

nek

nele jakiekolwiek przeszkody prawa r. 1539 niebyło wyleczany. Oblaty indirecte były i łymi prawem pozwolone Gdy postanowiono ze brygidzki złożyłem starowolty mizere i niebyło kary oznaczonej na drone godzącą, ale prywatny, takimi więc sposobem postanowienie podczyszne było bezskutecznie, tale zaś wypisanie taliowe zwano szarmym wyrazem Regentastwo libre w istocie pasadzała się na szczerem bazgraniu. Pomniema na wszelkie oparta na szlachectwie i postępowaniu dobrze miała zasadę poważ nauke, i zdolność do urzędu. ka Kygmunta I r 1528 wyrzeczono na sejmie quia iniquus lus magnos pedit homines etc VI p. 334 Gdy dla zapobieżenia owym falszerom karano falszerzów tale iak napadające damy, więc r. 1532 postanowiono aby wszelkie falszerstwo i naliczano izby bezpieczeństwa urzędowych na papierze lub pargaminie po ziemstwach przez pisarzów a po Grodach przez Starostę lub Ekspedytora Grodzkiego były podpisane VI p. 502 i 506. Za Kygmunta I dobrze urodzonym pisarzom były podane formularze kupna przedaży i innych działań przekazywania im ułatwiano wpisywanie ich urzędowe a to potwierdzenie wszystkich wpisów o tych działaniach powiedzieli. Talize do zapisywania czynszu na wiederlaz były talize formularze z przestrogą że ieżeliby duchowny czynszowy zapis na wyderlaz zamienił miał uprzednie pozwolenie od króla. Na talize formularze na zamiany commutationes darowizny donationes na zapisy dożywocia między małżonkami na zapisy zastawy inscriptio obligationis, zapisy dzierżawy inscriptio arendae wszystkie te formularze znajdują się VI p 416. do 422 na czele ich zaś znajduje się przestroga, judices diligenter observare debent ztąd iż rozmaitem contrahentium ich mocnosc działanie na stan pozwia i umysłu i ciała daley nolandum quod judicia

przez

praesidentes debent diligenter intendere czyli osoba rozsądzająca ma prawny wiek i zdolność do tych dzieł. Tak inaczej aby czynności nieprzyjmowali et observare debent si quis sanus est corpore tum potest scribi sanus mente et corpore, si autem est ager sed compos mentis scribatur non sanus corpore sed compos mentis w Arendze co do ludzi jest przestroga porządkiem abecadła zrobiona że jeżeli przedaż następuje pod odlugiem w tenczas dodać należy alias na wiedeńskich VI p. 417. Za Zygmunta I później prawo takowe alias pawyższe lekceważyć pisać, nielicznie że podług aryng podanych wyżej, byleby tylko dodano sicut talis in forma statuli descriptum est VI p. 581. Maią tabelowe aryngi abecadłowe tabelo można było tego bydź regentem jako sama rzecz dowodzi i Regentostwo nie potrzebowało nic więcej nad fizyczną możność trzy, mania pióra. —

Bezimienne osobiście potrzeba było stawać w Kancellaryi do czynienia zeznań, niemożna ich było czynić przez pełnomocników VI p. 772, VII 897. —

Dopiero r. 1543 wyszło prawo że akta w języku Łacińskim lub Polskim spisywane bydź mogą, dodaiąc bowiem sporządzano że tylko w języku łacińskim, bo pierwiastkowa forma zadowalniała była zapewne i u nas zaprowadzona przez duchowny ch VI p. 882. —

Co się dotycze Tabellionos seu notarios Apostolicos et Imperiales. —

Notaryusze tacy ustanawiani przez Cesarzów Niemieckich i Cesarzów Rzymskich lub Stolicę Rzymską, czyli Papieżów albo przez obiedwie te władze zbyt rzadko bywali, więc ciągle co do pewności w niniejszej kwestyi że zawsze ciągle ten urząd duchowni sprawowali stanowili tem większą powagę, nawet w czynnościach świeckich urząd ten bydź czynnym i prawa tej roli

Urzędowała

dozwalały im przyimować prawomocnie testamenta i że te miały być fori militi jako to iuż wyżey mowiliśmy VI p. 264, 312, 580. Dla tego zaś prawem dozwalały tym urzędom lubo właściwie obcym przyimować testamenta nawet od Szlachty że niewolno było ad exili ciągu urzędowych przenosić, ani Urzędnikom udawać się do prywatnego domu aby tam jakowąkolwiek sporządzić chory więc niemógł u siebie zrobić testamentu przed urzędnikiem właściwym bo na to potrzeba było odrzymać pozwolenie od Monarchy aby urzędnik jakowy przyszedł do chorego. Stąd za Ly. mantatu było to pozwolonem Cramer D. P. p. 149. Prawo zaś samo zastrzegające że urzędnik niemógł się udawać do domu prywatnego znajduje się w VII p. 587. Już atoli w tey epoce znajdowali się rozważni Mężowie urząd ten uważali za niedopowiadający godności Monarchy i narodu. Jan Ostrorog de reformanda Rep. mówi w tey mierze, upublicznieniem to dostojnych Królew dzieciom że w ciągu lustracyi ustanowienia wielkiego Cesarstwa lub Hospicium urzędników, strożów publicznych rzeczy, potrzeba więc aby naprzód do tego czasu brał ich mianowanie, obszerniey rzecz ta znajduje się w pamiętniku Warszawskim str 1818 Nro 12 p. 672. Po poznaniu tych wiadomości zastanowimy się nieco nad poznaniem Jakie były stósunki prawa w tey Epoce.

Stósunki prawne pamiętny Szlachta ciągle zachowywały wpływ praw obcych mniey tłomaczonych więcey zwyczajowych niemieckich przypisuje Wład. Jagiełły z 1413 wydany dla Litwy w Horodle nadawaiąc Panom Litewskim Katolickim Rzymsko-katolickiey religiey wyznawania i przez familie Katolickie byli przypuszczani do familii i herbów Katolickich nadaie rowne prawa co do cześci dóbr jakie za tłomaczenie miała Szlachta Litewska ulgę obiecuie się jakie służyły Szlachcie Koronney co do dóbr prawa w tey epoce Edymenda Jagiełło ze Szlachta Litewska może dobra swoie sprzedawać, za mienieniać alienować darować

rozmaic

rozrządzać niemi dowolnie byle by przed urzędem lub w Thuncellaryi Królewskiey podobnie jak w Koronie te czynności były sporządzane, dalay stanowi że po śmierci Szlachcica dobra te maią przechodzić na sukcessorów, że wolno na dobrach zapisywać posagi i oprawy posagowe. Tudzież że wydawać carskie siarky różne lub inne listy wone ale wydawać za tabolicyą bo że innych nieodmiennie było mogli się wypowiadać tym sposobem jak Szlachta koronna ią zapisywać powinna dobrach VI p. 68 wszelkie więc alienacye dóbr maiący się dziać cum consensu regio spisku w metrykach albo na wiecach lub przed sądami ustanowionemi.

Oprócz zeznania przed urzędem wolno zbycie dóbr lub jakowego niemi rozporządzenie oprócz przywileiów ich własnych były jeszcze potrzebne dzisiaiszego zapisanie wiązanie intromissyi intabulacyi in bona. Te wiązania były potrzebne nawet do nabywania dóbr wraz spadłych wraz sukcessyi czyli jak prawo nazywa ad. veram spadłe in casu devolutionis. Intromissye zaś te odbywali Starostowie Podstarościowie, jeżeli zaś o dobra mieyskie wiązania czynił urząd mieyski Starostowie i Podstarościowie dopuszczali się tey zmiany, że rzeźnicy, kupcy sobie wzaiemnie, stolarze opłaty przeto zalecenie do Statutu VI p. 277. dla tamo czytamy zalecenie tego rozdziału VI p. 301. Wedziemy że Szlachcic koronney służyła sukcessyą w dobrach Ziemskich, nawet i zalecanym były zapewnione sukcessye w dobrach Ojczystych, macierzystych z warunkiem że najbliżsi krewni po mieczu lub po dzieli powinni byli takowe dobra zaimować i połowę dochodów czystych mieli dawać zalecanemu a drugą połowę sobie zatrzymać i tey połowy zatrzymanéy mieli obowiązek jednemu z służby woyskowey jeżeli procent niebyt pewny w Dobry Biskup albo Ob: Marszałek Biskupi i Starosta mieli dawać to mienie a najbliżsi krewni brali maiątek i powinni byli połowę dochodu opłacać zalecanemu do tey śmierci jeżeli zaś krewny niechciał wypłacać połowy dochodu

mogł

mogł być nawet wydziedziczony, a ieżeli przez 3 miesiące brata w Statucie uparcie zatrzymana w tenerezu samaż mogła innemu krewnemu lub obcemu dobra wypuścić w dzierżawę a po iey śmierci dobra te miały spadać na najbliższych krewnych VI p 478 ed seqq

Testamentowo wolno było rozporządzać na przypadek śmierci tylko ruchomościami i wogóle kteriby umierający mogli testamentowo rozporządzać i nieruchomościami a to nie na rzecz kościołów jak postanowił Zygmunt VI p 869, 876, 890 Ostatnie rozporządzenie było dla tego aby służba wojskowa przez zapisy na kościoły nie ubiegszała jak samo prawo to wyraża.

Posiadania najdłuższe do przedawnienia nawet nieruchomości było ustalone prawem ustey epoce do lat 30. VI p 75 gdzie znajdujemy o myśli Andrzeja Zamoyskiego zamiast terris literis / Rozmaite postanowienia prawa litewskiego były iuż zmienione przez statut Jagiellończyka nakazuiący on by dzieciom zapisy od ojca wydane w dalszej zwłoce nadziemskie wchodzącego wydania połowy całego majątku chciał owszem przeciwnie aby dobra poszczególnie dziedziczne ojcu po dalszej zwłoce wchodzący dziedzictwo dożywotnie będąc obowiązany wydać byłoby dzieciom przysłuszony a respective matce iey umarłej VI p. 76. Że zaś było zwyczajem od dawna przyjętym zatrzymywać posag z przywianku lub reformacji dotalicium seu reformatio dotalitis ij summe było dwojgu wymarzano ile sam posag płony wynosił litera te słowo tolerowano na dobrach, przeto litera Jagiellończyka chciał aby te dobra obadwa żona wrazie śmierci męża wdowa zatrzymywała tak a inne aby wydawała synowi ustawom mężczyzn VI p. 72. Ustanowiło statut prawo za Jagiełły aby było dozwolone rozporządzać przez wdowę wniesione paraphernalia domestica zwane te koniec którem za życia z mężem zwykła była urządzić wdowa posiadała mogła zatrzymywać a inne zaś sukienne i koniec aby były przeznaczone i podzielone pomiędzy nią a dziećmi gospodarstemi z niebowzięciu, a połowizna zaś srebro koniec więzienne aby nadziem bez żadnego uszczerbku dla wdowy należą

do

do Dzieci VI p. 78. Wdowa wchodząca wdalsze zamążpóle małżeńskie mogła być będąc wyłączoną z dóbr obciążonych przywileiem czyli przysięgą od krewnych męża jeżeli nie stawiła poręczyciela, a ci sami poręczyciele powinni byli złachtą ubiedz. powinni byli ręczyć jako gwarancyą dotalitium po czy śmierci wróci się do krewnych pierwszego męża VI p. 209 za Zygmunta I Dobra obciążone reformacyą przysięgą niemogły być przedmiotem exekucyi, mąż w takim razie jeżeli nie miał innego majątku prócz takowych dóbr powinien był uważany jako prawo mówi pro gotola i ma ale pure gotolarum bo że możnaby było uciąż do aresztu Wosag niezapisany dos non inscripta niemogła być dana po śmierci zmarłey bezpotomnie, ni rodzice dali podług iura a nieubezpieczyli innego zapisaniem, po śmierci ich dorłu bezpotomney niemogła się mąż domagać prawa VI p. 277 i 410.

Opiekli w tych czasach były inne krajalne bo testamentowe 2° prawem ustanowiona legitima i 3° przez urzęd dana tutella datiua. Mąż miał prawo ustanawiać opiekę, nawet nad żoną jeżeli uznawał tego potrzebę, lub gdy go żona o to propitała, dalej mógł ustanawiać opiekę, nad swemi dziećmi obojey płci bo nad synami do r. 15to nad córkami do 12go. mógł wybrać z rzędu najbliższych krewnych od opieki VI p. 273. Jeżeli zaś niebyło testamentu brocza lub najbliżsi krewni prawem byli powoływani do opieki VI p 330. Jeżeli zaś niebyło ani tutelowey opieki krewnych bliskich w tedy naznaczał sąd opiekuna. Obowiązkiem zaś było opiekuna zaprzysiężić Inwentarz majątku dzieci a to do poprzytomności dwóch krewnych prócz ojca i matki bez wpływu żadnego sądu. po opiece złożonej powinien był zdawać rzetelne przed pupillem krewnie w obecnie sądu to zależało od woli pupilla VI. 692.

Niewiasty ze względu i przywileiów krajowe niemieckich zostawały ciągle w kurze wiecznie nawet i consulte przy życiu. Zwykle mówią do prawa niewiasty że majątku mniey dowcipnego i zdolności. Krabicky za

mgr

=mężne byty pod opieką swoich naybliższych krewnych, bez zezwolenia tych krewnych przynaymniey dwóch niemogły małżeństw nie stanowić bez ręki w dowodzie posagu i wyprawy czyli przyrządzaniu i tylko ze ich zezwoleniem mogły czynić działania w tey mierze, samo zezwolenie samej nie było dostateczne VL p 412. 381. =

Umowy były ale nieyprawdziwe na Zygm I znane były tylko z przedaży i wydertiat ij z przedawcz prawem odkupu. Dalej znana była umowa zapis czynszu na wieczność ij ze dawcy pieniądze zatrzymuiąc sobie część dochodów z gruntu na który pożyczył. Lubo ex natura niebrał dochodu ale tantę uprawiania pożyczonego do spieniężenia iego i do płacenia zapłaty sobie, Wszystko to było ulerytas pożyczki i ulerytas lichwy dla ochrony dobitku krzywego zamienia. Dalej znano zamiany darowizny przywileiy, dożywocia między małżonkami wyrażone czynione, zastawy, pierzeny, przepisy posagowe i onych reformy czyli wyprawy. Wszystkie te czynności iakie wyżey powiedzieliśmy miały swoie argingi VL p 416.

Herburt dodał na Zygm I argingi na Lesnyą Herburt pod słowem inscriptia f. Dalsze postępowania sądowe niebyło wolne od wpływu zwyczaiów zachodnich, były bowiem ciągle w swoim porządku przysięgi dowody świadkowie, kary pieniężne nawet na zabóystwo i mężobóystwo godzenia się o te kary. Gniewaią się Szlachcic umarłemu Książęcy wypadaiących ze iego małżonka miała złym innym miłości był pozwany na wieca do Wiślicy, tam na obronę mieszkańców królowey stanęło 12 obywateli gotowych walczyć przeciw Książęciu nieprzyszło do porządku, Gniewowie uważna Duchowieństwo i pod karą był przymuszany odprawiać. Wreszcie przez to do porządku były w używaniu. Zofia Córka Andrzeia Iwanowicza † 1. Bycia zdiego, a owdowiała Żona Jagiełły r 1425 przyięcia oświadczenia musiała z zarzutu niedołęstwa. Zygmunt I nawet dozwolił razy porządku w walnych sporach Kromer in D. Pp. p. 175, 176. Kromer Dano rzecz o tem

przestrzeg

przestrzega iż sposób ten dowodu ieo barbarzyństwa i przeciwny Religiy o Gniewoszu i Zofii mówi Długosz, nadto Kromer, iakoż się ieszcze wielka zniosła powaga przysięgaiących Dpp. 176. w tych zaraz[illegible] Kromera dowodzi, iż na szczetność dokumentu musiało przysięgać nietylko ten Heleny go oskarżyciel ale nawet trzech świadków VI p. 501. Pobora oskarżony że wybierać więzienie ma nad prawo lub przeciw prawu mógł się przysięgą oczyścić, ale prawo więzienia nie dawało przysięgi szlachcicowi niż plebeiuszowi bo pobora szlachcic mógł się sam oczyścić jeżeli zaś pobora był plebeiuszem uprzedniacie do 10 grzywien warłacigym mógł się oczyścić sam trzeci, a jeśli przeo więzienia ilość niż 10 grzywien z 6ma świadkami VI p. 541. Można zdaie się było także uważać o kary za zabójstwo wyciągnione, lecz ta zbrodnia przeciwko krajowi. Już Jagiełło r. 1425 warował w przywileiu że nie będzie nikomu na przeszkodzie jeżeli strony same zechcą się pogodzą w słowach, Item si quid circa regni pobonca committere voluerint a poenis nostris eosdem liberos faciimus et absolvimus etc. Obiecał nadto dawnicy nie szlachcic bez rozsądzonych nikomu nieodstępować VI p. 83–93.

Co do prochowatek i odpowiedzi, wyłączyły się one z opinii Mycielstwa i Szlachectwa w krajach zachodnich, przeszły wraz z wyobrażeniami o demiurgu, czarcie do nas i na nieszczęście dłużej się utrzymywały niż gdzieindziej trwały bowiem do 17 i 18 wieku bywały nayczęściey przez więzienne domy przedsiębrane jako środki dowodzenia przeciwko, Kromer. 674 mówi „ad istiusmodi hominibus et justis quoque ever. tibus eta stanza szlachta boże pomijaiąc, sądy. Cheinowe tematta niesprawie widdli, bezsilnoś za. du byłą powodem do rozmnożonych bezprawiów i do ich utrzymywania się tak długo. Nadano im uprzetalio nadawać przez sprawiedliwości skarpinii

wolno

wolna było czynić wyrzekane pochwałki czyli odpowiedzi i wtedy wolno było mścić się sposobem rzeczonym zapowiedzianym zapowiedziałd lecz za stałe a stałe występki stałemi a stałą obelgą mścić się będzie mieczem w tym razie mogą wytłumaczać pochwałkę tę ale nie czynia w żadne sposobie czynić nie mogą jeżeli zaś zapowiedział że ogniem i mieczem mścić się będzie mają obojga używać ale to tylko podług opinii prawa tego bowiem bynajmniej nie uznawały. Statut Litewski odpowiedniczowi stałemu niewiadomemu zagrożił siedzeniem wieży (Lap. I Art 26 Stat Litew.) prawo to było bardzo długotrwałe w tej mierze. Wzbroniło także Statut Litewski pod karą więzienia i surowego zakazu i prawa Hetman za uznaniem wszelkich przy czym będzie mogą zezwolić na pojedynek (Lap. S. P. L. I Art 14) zakazuje dalej czynić pochwałek na zdrowie i przysięgi (L II Art 40).

W konfederacyi panów mężniejszych w czasie bezkrólewia (np r. 1382) były zawiązywane wbrew przeciw stałowym bezprawiom i niesprawiedliwościom obowiązywali się oni walczyć przeciwko temu który by jakiemi kolwiek bądź sposobem zbierał zbrojne ludzi i czynił niesprawiedliwości. przy niedokładnych prawach i stałych zwyczajach lubo przeciwnych przechodzą niedziwne przysłowienia sądowe czyli przysłowia miały wielką powagę i znaczenie w egzekwowaniu kramer p. 176. lecz mamy dowody i wszystkich prawach nie niewzbraniano pomienionych przysłów, nie bowiem koniecznie III o niesprawiedliwie czyli obrachu nakazał aby w każdym sądzie sentencye były zapisywane w księgę osobną na to ustanowioną tym celem aby w podobnych przypadkach ewentualne wyroki były wydawane VL p 250.

Czyni byli ciągle w powiązaniu jak dawniej kramer powiada że prawa nie wymagały aby kozioby były zabite p 176. przy każdej czynności dla zwiększenia

urzędowaniu woyny winien był przybierać Szlachcica
iednego lub dwoch Kromer in Pol. p 176. —

Za odsądzenie oddalenie, powodzi iego wniosłem
lub za popieranie sprawy nie było żadnego kary ani pie-
niędzy prawa. (Kromer p 174 ed 89) Iednakże oszczerca
calumniator szlachcica winien odrzucać Szlachectwo i być
pięknawanym tak przy rozpoczęciu Kazimierza IV w Pieczu-
wie, Albrecht to zniosł i dozwolił potrzymiewać odpuszczać się i na czwarty razdopiero oszczerstwa przeciwnego przez Szlachcica zagrożił na rzeczpospolitą dziesięć
ciężkich (Kromer p 252.) —

Osądzony niebyć obowiązany powracać kosztów
powodzi (Kromer p 176) osądzony ieżeli wygrało
wi niewymiłd zadosyć być karany na grzywny
Kantowanie czyli grabienie, nastręczało rozprawie
nie na przysięgę powoda, ieżeli pozwany niemiał
prawa wyłowania Onéy, rzeczy ale mogł żądanie
powoda chcącego przysięgać co do ilości zmniejszyć, Kto-
ro też osądzony niewyłuszczywszy wyroku zostawiał
skazowany in duplum to nazywano perluerum prze-
zyte. Jeżeli pomimo tego osądzony zostawał iszcze w
sporze natenczas powod wzywał o pomoc Starostę,
ustawicznego zamieszkania osądzonego, ten zaś wydawał
wyroki na immisyą w dobra osądzonego na grazuiąc
kara na przypadek opierania się, kara zaś przez sta
rostę na wskazanie iego Immisyonem zwyczajna by-
ła kara pieniężna i nazywała się vadium która była
pomnażana podwojnie, potrojnie itd, ieżeli osądzony
opierał się, nakoniec wzięcia dobr swoich i za tenczas
to ta kara nosiła imię vadia duplicata triplicata &
podług tego iak była podwyższana, przy końcu odnalezie
ley żadney kary takowe zwyczaiu nie znayczaiu, pozwany
po pierwszem vadium ieżeli był wzwany podpadał
tym samym banicyi, ieżeli zaś i po wtórzonej
banicyi ieszcze się opierał cała Szlachta tego kraiu
wodzkwa była wzywana na ukaranie iego uporu

on

on zaś jako banit pojmany jeżeli nie miał, starosta zaś dobra jego trzymać dopuścić ani należytości i przezysku żadnego wrzekłszy pretensye zostały zatabulowemi rozechodzą. Z szlachtą niemiecką, tu rodzący bydź sposób postępowania przez Zygmunta I nazwany jus goldarum, talionowych bowiem brano prawo do więzienia (VL V 406, 410) Szlachcica zaś dziadego bez pozwania i przywołowego polecenia dal żaden urząd ani nawet sam Monarcha niemogł pojmać i więzić a to z przyczyny zeznania Jagiełły (VL V 96) Ucieczka tu nie zdała się za to, jeżeli Szlachcic po 3 tygod. z terminu bydź oskarżony (poprzednio bowiem mogł się odprzysiądz) lub gdy na gorącym uczynku złapany został gdy niechciał lub niemógł dać za siebie poręki mógł bydź uwięziony. Podobnież gdy naruszał spokojność lub bezpieczeństwo prywatnej osoby lecz gdy stan podług osobnych praw był zabrany i leczony. zabójstwo i rany śmiertelne w obwodzie miasta przez szlachcica przysądzone niemogły bydź zagrodzone ni leczone podług prawa osadniczego lecz tylko podług prawa ziemskiego a to nie przez sam urząd miejski lecz wspólnie z starostą lub podstarostą, jeżeli by zaś tak tego starosta lub podstarosta niezgadzał się względem kary szlachcica miano się w owczas zapytywać o zdanie samego monarchy. Jeżeli by zaś urząd miejski mimo oporu Starosty lub podstarosty z mieszczanami szlachcica w takowym razie prowadził i konsul miasta i Burmistrzowie Rayca miele bydź gardłem karani i gdyby zaraz nie miało rady herola a ten szlachcica uwolnił urzędy miejskie zaś go napastowały podlegały wowczas karze 60 grzywien (VL V 397, 472, § 21 do § 23) pojmany na gorącym uczynku za zabójstwo mógł bydź zmiecony (Kromer p 181 ed seq) Po cytowie 24 godzin po zbrodni chociaż zabójca był godzien śmierci gdy niebył pojmany w tym czasie, uczynek przestał bydź gorący a winowajca ulegał karze pieniężnej. —

Za głowę Plebeiusza zabitego dostawała szlachcica w części Jego Pana w części krewnym - a za głowę Szlachcica

Litera

która wyżey była taxowana lecz mało kyllio brali karę, szlachcic za zabicie szlachcica oprócz kary pieniężney miał siedzieć cztery razy w fundo w wieży, w mazowieckich prawach znajduiąc się ten szczegół że ten był wolny od siedzenia w wieży który rabę zagrzebie, tudzież, plebeusz za zabicie szlachcica zawsze był gardłem karany ieżeli nie potrafił się uyzdrić z krewnemi zabitego. —

Podobnież i za rany były rożne taxy pieniężne w czym opłaty te zwały się nawiązki lub głowczyzny a tak ia powolność prawa była powodem wszystkich zabóystw i wszystkich skaleczeń. Gwałcący żonę kogoś prosto przy publicznym był karany gardłem. Za gwałcenie czego przy plebeuszu publicznym był pocztowany ten który gwałcił solvum conductum czyli list zelazny nazwie tu takiego był uważany zabijaiący w czasie dni 8 przed sądem i po sądzie ij przed wieczami i po nocy. Również był uważany ten który się dopuszczał niegrzeczności w tak mieście na zgromadzeniu sejmikach i podobnież karze gardła ulegał (VI 372, 390, 580, 598) —

Salvus conductus czyli litterae securitatis było zapewnienie od monarchy temu który wszedł za granicę wracaiący aby mógł wrócić spokoynie i bezpiecznie się w kraiu tak mieszkaiący salvus conductus czyli list zelazny nazwie agendalia (VI p 262) sama szlachta mogła tylko podobne listy zyskiwać, plebeusz zaś tymczasowaiący mógł go tylko uzyskać od starosty w poznaniu tym czasie tey epoki prawo nabroniło starostom udzielać podobnych listow dla plebeuszów (VI p 301) Zygmunt I przyrzekł wtenczas że mieszczanom tylko nie zaś przeciwko szlachcie dawać listy zelazne i że nigdy nie udzieli tegoż listu wbrzeżanin nowi przeciwko szlachcicowi (VI p 376) —

W sprawach walnych było osobiście rzecz czynić albo przez pełnomocnika (VI p 377) bronący sądowi

prowadz

procuratores mercenarii powinno byli bydź przysięgli (VI p. 576) i mieli się wystrzegać w przełożeniach obcych i kolumii, nieconcernie na pismie byli obowiązani składać wywody sprawy, gdyż zastrzeżono że powinni za 3cia dniach złożyć pisma do sprawy po wyprowadzeniu jéy a potrzeby ieszcze nie przyjmowano (VII p. 1) Duchownych zdjęło prawo od sądów świeckich i przywileiów Królów Polskich zu Zygmunta I. było na dobrach kościelnych i rolach nadwornych mogli się zmayderować jako wypadzędzicowie i pisarze (VI p. 536) bronić niebyło mocen wydawać nakazów nieprzerzenia lub wstrzymywania sprawy, były listy oznaczone na które by wyrabiało pozwolone nakazy i na rady które by onych słuchały, było osoba zwięka sprawa Rotmistrz lub w wojsku mogła czynić wolność niebyła sądzona przez rolę iden (VI p. 522) Dobr wszystkich będących niemógł król przyimować jako dara nadanym jakim kolwiek bądź pozorem (VII p. 636)

O Prawach

Przechodząc do tey materyi namienić należy że do praw naszych dawnieyszych liczyć potrzeba

1mo Prawa krajowe do tych zdło

a Ogólne krayowne

b Prowincyonalne. Obadwa rodzaie prawa były obejmowane pod nazwiskiem prawa ziemskie czyli szlacheckie

c Synodalne — Uczynione porządkowe przy gatunku praw obejmowane za Imieniem praw krajowych

2do Prawa krajowe przyzwyczaione osadnicze które mieszkańcom przez swoy wzięty leczo zwyczay przyięte zostały do rządu tych należą

a Magdeburgskie

b Chełmińskie

c Lubeckie

Dalej

3cie Prawa obce pomocnicze do tych należą:
a Rzymskie
b. Kanonicznе
c Lenne. ——

I to do praw własnych krajowych

Prawa krajowe nasze osobliwie przy końcu tey epoki się ciągnęły się wszystkie ściśnie do panuiey szlachty, bo miasta osady wolne zwłaszcza się prawami obcemi osadnicznemi Niemieckiemi a właściwie zależeli zupełnie od woli Panów sądzieżże ieszcze wtedy stany składały się z samey szlachty Litwy nieobowiązywały nasze prawa bo za dopiero za Zygmunta Augusta połączona została z Koroną ciągnęły się ustawy do nich, Prus Mała. polskie i wielkopolskie zowią się jus polonicum jus terrestre, prawa te Polskie ciągnęło się głównie do szlachty i ich posiadłości, niewiadomo ich wyraźnie liczba była w niniejszey epoce, przydaią się na Volumen I i II przytoczonych a tem gdy odrzucony to co niebyło na zjazdach uchwalone a mianowicie gdy odrzucony postanowienia kazimierza W. Kromer r 1506 wydrukowany jurysdicatur no bitstas sicis legibus ceteris prawo sund.

Prawa tey epoki niemaią porządku ani systematu, stanowione bowiem na sejmach bez przygotowania bez wyrwania prawodawców i za bardzo stronne, szlachta bowiem o sobie tylko myślała. za dawnego panowania 12te letniego Ludwika poprostu tylko przywileiy nadawniaiący od podatków od opłaty od ziemi, niebyło zaś żadnych praw innych uchwalonych. za Jagiełły na stały nowe przywileie potwierdzaiące ustanowienia Ludwika, Kazimierza tego o Monarchy zaczęto tworzyć nowe, niewiele za niego było ustaw a i te znacznie się różniły od ustaw Kazimierza W. były bowiem ciężkie przepisy dla chłopów i kmiotków wolnych. pod Olbrachtem i Alexandrem mnożyły się zwłaszcza ustawy bez wszystkie w sprzeczności pisane duchu. Nie wszystkie prawa które w tey epoce były ustanowione

dacha

dochowały się do nas w zbiorach autentycznych. Długosz, Lubie i inni wzmiankują o nich. Nadto ustawy trzeciego IV Kazimierza Wielkiego szczególnego i całowego losu tak in rzecz Albrachta innym postać przybrały. W dawniejszych wydaniach bowiem przed Statutem wiele się znajduje różne od tych które są w potwierdzeniu Jana Albrachta można się domniemywać że tu zła wola i głupstwo wmieszały się. Same nawet potwierdzenie Albrachta upoważnia nas do podobnego mniemania, niebyło bowiem w tej epoce nigdy przykładu aby ustawy jednego panującego były potwierdzane od drugiego. Za Zygmuntów pomnażała się liczba a bardziej obfitość praw godniejszy albowiem odstąpiono od dawnej prostoty. Wyjąwszy ustawy Jagiełły pisane a bardziej krótkie ustawy Kazimierza W. Za tych głos prawa dość się wdzięcznie rozwinęły obszerny mniej poważny, gdyż znajdują się nagromadzone w ustawach powody całkowite uprawiedliwienia, czasem dłuższe od samych postanowień. Kromer wzdała się na całkowite pomnożenie ustaw (Kromer p 122. 123) lecz jeżeli bysmy uznali te żale za słuszne można by się uciekać tym więcej na prawodawstwo późniejszych epok.

Na zjazdach uchwalone ustawy zwały się statutami lub konstytucyami w tej jednak epoce była różnica między wyrazami Statuta i Konstytucye, statuta bowiem nazywały się te które po Kazimierzu były pisane do Zygmunta I. konstytucyami mianowano całkowite ustawy które od Zygmunta Augusta od r 1550 aż do końca Rzpltej pisano w języku Polskim Kromer p 126 i 127 świadczy że były te wyrazy za niego używane ustawy powszechne były nazywane czasem recessem lecz to niekiedy tylko postanowienia. Długosz na przemierzył IV i VII p 645 podaje na to dowód za Kazimierza I, wyraz ten Recessus przeniósł zapewne z Niemiec bo tam tak uchwały na zjazdach nazywano. Utrzymywano ciągle księgę, gdzie wpisywano ustawy uchwalone pod powagą i wolą monarchy, ztąd to zwała się liber juris terrestris. Wład Jag. r 14

Dalej

zaleciał troskliwie zachowywanie libri terrestris Casimiri magni. Tenże Jagiełło nakazuje edyta dwóch miejsc tych, który ogłosił ustanowienia tyczące tych ustawy mogłyby wrazie pożytecznego rozszerzenia szkody wyrządzały wpisać in libr. Juris terrestris (VI p. 114) Kazimierz III nakazał urzędnikom sądom aby zachowywały i miały przed oczyma wszystkie statutum Casimiri et Vladislai (VI p. 250) Kazimierz IV r 1447 nakazał aby ustawy względem zakład i listowny wciągnąć do libram juris terrestris de verbo ad verbum propter eternam rei memoriam (VI p 192) za wynalezieniem druku może już za Kazimierza III a najpóźniey za Jana Olbrachta około r 1470 wyszedł zbiór praw liber juris terrestris bez dołączenia innych druku i nazwiska drukarzy a to dowodnie wydanie różni się między sobą. Zdanie uczonych nie iest w tym iednostajne, niewiadomo czy w Krakowie także Gruchi się domyślał a Lelewel uczował dowieść że w Lipsku nastąpiło drukowanie wmawić będą. iego Kłoczowo, bo tylko iest pewna że zeszło za staraniem prywatnej osoby bez przyłożenia się Monarchy. Przedtem za nadeń druku pierwsze ale iestze rzadsze dawne rękopisma tychże praw. Biblioteka Kulawska po Ossolińskiem dawniey Korycka biblioteka Załuskich i Publiczna przy Uniwersytecie Warszawskim mają takowe rękopisma, porównawszy ie z drukami i z Łaskim znaczną między niemi znaydziemy różnicę, gdyż więcey obejmuią Statutow Kazimierzowych. W. X. W. Wszelkie ma trzy rękopisma zlikonych mianowicie ieden bardzo się różni od wszelkich. Drukow Polskich przekłady na łacinę w rękopismach i znayduią się ogłoszone r 1824 przez Lelewela w Wilnie który to tłumaczenie nie z rękopismow łacińskich będących teraz w publicznych, w Metryce Litewskiey koronney dawney nazywanej znayduie się także przekład Polskich mających to nazwisko Królicia.

Od czasów Alexandra stanowione prawa mieszczany miały obowiązywać aż dopiero przez proclamatiem po ogłoszeniu (VI p. 300) na każdym Sejmie ustawy

uchwał

uchwalone zwykle lubo nierównie były używane i
patrzone przywileia Króla Ludzkie ogłaszane jako na
porządku Woy spólu lubo nie odnoszący nie zawsze zwy
czaiowane in libris iuris terrestris (VI p 499) zła
Dziwny że nawet w dalszey epoce gdy ustawy ciągle
drukowano na exemplarzach przesełanych do ziem dom
ta wyciskana pieczęć koronna nawet statut Kaźmierza
z przywileiami na pargaminie wyciśnięta, aż do Stanisława
Augusta był deponowany w gabinecie Archivum Królew
skiego, stamtąd przeniesiony przez Stanisława Augusta
do Metryki Koronnej a stąd do Petersburga gdzie ie
dotąd. Używanie pieczęci tem było potrzebniejsze gdy
Monarchowie niepodpisywali, dopiero bowiem Zygmunt
zaczął podpisywać lecz i do niego zawsze Zygmunt August
zażywał ten przykład. — Oprócz praw na ziemskich
stanowionych miały ziemie Woiewództwa constytucye
Zwyczaie ziemi Królewskiey za Alexandra były zebrane
i umieszczone w Statucie Kaźmierza przy rządzie Alexan
dra sam uczynił innym Woiewodztwom były by tak
taliowe zebrały i spisawszy podały taliowe pod za
twierdzenie Króla i w tym to celu w Królestwie
zbiorze Kaźmierza postanowiono kilka dni próżnych
(VI p 344) Zygmunt I stanął się usilnie o ułat
prawa porządny zalecał Woiewodom kilka terminów
zbierać Zwyczaie Woiewodztw ale widać że bezskutecz
nie gdy tak często ponawiano nakazy (VI p 392, 499, 50
także za iego staraniem w Koronie mianowicie Spolu
stanęły ułatwy Warburta Thaschiewicza ale nay
zupełniey przez Macieja de Miechow Klonowicza
Kanonika Gnieznieńskiego nadesłano w rękopismie
który został znaleziony a który był wezwany nie
go po Kaźmierza zbiorze aby zebrał prawa Woiewodzkie i
które to uczynił co do porządku i treści od Kaźmierza o
bjaśniaiąc przepisy prawa Rzymskich miał Klono
wic a może i sam Zygmunt I to wielka myśl, aby
ten zbiór obowiązywał wszystkich mieszkańców ca
mowi upomnienie, iż chciał by aby zbiór powyższy nazy
wał się Kaźmierzowskim Zygmuntowskim aby prawa

Niem

Niemcalie były wszystkie zatrzymane tylko należy że ten
wiellu razmysł nieprzyszedł do skutku. —

Najpierwszy Druk praw naszych najpoprawniey r 1491
albo 1492 wyszły dwa razy był Drukowany, o tym dru-
ku pisał o przedmiocie nadzwyczayney wspomnienia Druk
i ma gdzie się rozprawia Joan. Carol. Hann Debrodzki bibl.
veterum Statutorum Constitutionum et Statutorum
regni Poloniæ in bibliotheca sua extantium prodromus re-
censio patens Stetini 1768 in 4to. Debrodzki nie znał
drugiego wydania prawie wyprzedzonego przytoczonemu
obadwa one razy Drukowane głoskami Gockiemi
Niemaszpadnego tytułu, znayduie się tytuł wyrycia dre-
wiana przedstawiaiąca wyobrażaiąca króla ukoronowanego zbertem w
ręku trzymaiącym i mieczem siedzącego na tronie
a przed nim stoią dwie osoby z zapewne Kanclerzy podkanc-
lerzy z podaiącymi mu otwartą na dole po lewey ręce jest
herb Polski a na odwrotney stronie tey karty rzeczy da-
ie się napis: Constitutiones et Statuta y synodalia
ta prowincialia inclyti Regni Poloniæ per Serenissi-
mum principem et Dnum Dnum Casimirum 1mum
(przez omyłkę zamiast IIIcim) Poloniæ regem, magnum
Ducem Lithuaniæ Russiæ plurisque Dominorum et
hæredem etc edita et promulgata etc. wtym razie tych
dwoch wydań które by można nazwać dla krolla sze
bez obrazowe nie znayduiemy ryciny ale iest tenże sam
tytuł. Jeżeli na samym napisie Casimiri 1mi nie
wezmiemy za Kazimierza III. musielibyśmy przyiąć
że Statut ten wydawca przez pochlebstwo albo niewia-
domość przypisał Kazimierzowi III pierwszemu rzą-
dzącemu Domu, musielibyśmy więc przyiąć że druku
te były odbyte za Kazimierza II. wtenczas powtorzyć
należy że Ustawy mieszczące się Kazimierza III w
tym zbiorze umieszczane różnią się bardzo od ustaw
tychże będących w zbiorze Szarfego, o którym to zbiorze
mowa następnie wypada. —

Zlecił Janowi Laskiemu Joanni de Lasco Kanclerzo
wi a następnie Arcy-biskupowi Gnieznieńskiemu
Alexander Król aby zebrał wszelkie prawa w kraiu

obowią

obowiązuiące, dopiedniż tego Zaslu zasięgaiąc zupełne materyałow zwłaszcza Zamku bralawskiego i Bychowskich tamecznych, z których zupełnych rebrat wszystko to nawet wnioskowaniem znaczeniu mogło się prawo nazywać, umieiąc niebyłlo prawo Kazimierza prawa Magdeburgskie i Zaslue ale nawet upieścić bralaty polskie i rozprawe Duchowna czyli dyzpute o Swiecza o Kłątwach i Interdytatach, podał to wszystko Alexandrowi do paluierzenia i zwatkiego ogłosić Kraków w Krakowie u Jana Hallera r 1506. Sam przywilej wzywaiący Zasluego i paluierzaiący ten zbiór znayduie się w VI p 352 do 358 iednalize opuszczono w bramach Summam Raymundi Parthenopei i prawa Niemieckie ostawuie. —

Zbiór Zasluego iest zbiorem praw krayowych bardzo rzadkich, porządkiem Chronologicznym ułożony, w tych znaczne waryanty spostrzegaią się daią. Nie masz w tym zbiorze niektorych ustaw Kazimierza które się w dawnych rękopismach Zaslu znayduią, niema także niektorych ustanowień Kazimierza a Mieszawskie znayduią się podestrowane, za czym rozpoczęte przywileie w tym zbiorze nie Kazimierza W. ustanowiaiące sądy wyższey instancyi na zamku bracławskim co do prawa Niemieckiego, zawiera także kratkaty prawa Magdeburgskiego Ubezpieczonego Summam Raymundi Parthenopei (Oczolinski wiad. Hist. krytyczne T III, str 333, 341) całe to dzieło opisane iest w Matkowskiego Literaturze T II str. 130 zbiór w mowie będący ma napis „Commune indicium Poloniae regni Privilegium, Constitutionum et indultum publicatus Decretorum approbatorumque, bonorum bullis juribus tam divinis quam humanis per Serenissimum Principem et Dominum, dominum Alexandrum dei gratia Regem Poloniae etc. — Na ostatniey karcie znayduie się rok Pawłow, nazwisko drukarzow i miejsce druku ale ta ostatnia karta nie iest iednakowa we wszystkich exemplarzach bo

na

na papierowych edycyach iest prawy Wallera iako
by J. M. Ks. Wrzeszczem u góry, wpargami
nowych zaś znayduie się miejsce drukiem i imię dru-
karza we Słowach, impressum Cracoviæ in ædibus
Joannis Wallerr 1506. w papierowych i pargo-
minowych iest iednakowe zakończenie 2 Januarii
lecz iako iuż nadmieniliśmy w papierowych obok
tego znayduie się cyfra Jana Wallera, w całym
zbiorze, w którym mowa iest drukiem godnie in folio.
Dziwić donosi się miało być tylko 10 exemplarzy
na pargaminie wybitych, nieświadomo nadal.
że ztąd wyszedł ten wiadomość. Dziś exempla-
rzy pargaminowych myślą by nabyć do 9-u
a ztąd mogłby wypaść wniosek iż ich musiało
być więcey iako dziesięć. Bentkowski iwmalem
pisme o nayrzadszych drukach w Polsce na
str. 41 zniecierpliwiony małych druków w nosi
że zbiór Łaskiego był kilka razy drukowanym
ale to nieda się uprawdopodobnić gdyż zarazem wdra-
ża omyłki i zmiany przydybać się mogą, takie-
goż dy drukarnie niebyły uskutecznione. —

Zbiór powyższy był zapewne surowym materyałem przygotowawczym aby następni mogli z niego korzystać do systematycznego zbioru. Zygmunt I i inni Monarchowie chcieli systematycznie prawo zebrać i ten zbiór iest pomnikowym do historyi prawa polskiego. Rok następny po wydaniu tego zbioru 1507 był początkiem panowania Zygmunta I, ten rownie iak poprzedzy Zygmunt August rozmyślał zrobić zbiór systematyczny praw dla Korony iakim Litwa się ciesz wówczas Statuta i to właśnie wynosi Statuty Zygmunta nadanie roku wyraz. Rozmian. VI p 3559 poprawiona o prawdzie wydrukowaney, gdzie się znayduie nakaz Zygmunta aby prawniey ułożyli porządek postępowania sporzego z niesporzego co zostało do podniesienia (VI p 1403). Zygmunt I r 1520 zalecił

Lubin

także Woiewodom aby zebrali zwyczaie swoich woiewodzt
twa swego i przyobiecał na Sejmie następnym ich
zyć zbiór praw pisanych prawnikiem koronnych per
sis peritos regni Salicatorów prawa Rzymskiego i te
pomienionego. Dodał nadto że nie będzie wolno
dawać się z miejsca Sejmowego azby prawa ulożo
przyobiecał prawnikiem tych swoim kosztem ukrzy
wać, zastrzegł nadto że Szlachta maiąc wysłać bo
mistrzy swoich do grona owych prawników tako
ych by się temu podobało i tych ubrzy myeucé będzie
(Vt pag. 392 390) — r 1532 znaydniemy wzmiankę w
prawach naszych że dzieło wzpomione było rozpo
częte lecz monarcha wyraźnie że mnóstwo woźnych
prawowników przeszkadzało ułożeniu dzieła
dzieło zpary — Medulnie więc brał te osoby do tego
dzieła domyślać się bowiem można że Szlachta wy
ta zapewne wiele wzgląd prawników i że ci mogli
niemiernie znać najbardziey przeszkadzali. Mianu
król Correctorem tych owemi pracownikami z woiewo
stwa Stanisławą Niemojewskiego 2dego Prawnickie
skiego, 2re Maciejа Borzymianowskiego Podsądka
znańskiego — z Małey Polski 1o Jana Pieniążka
dzkiego Krakowskiego, 2o Bernarda Maciejowskiego
dzkiego Sandomierskiego a ci byli zgromadzeni Szlachty
Dodał nadto Referendarzowi swoich spiritualem par
peritos: Mikołaja Zamoyskiego Scholastyka Kam
skiego i Jerzego Myszkowskiego Kanonika Krakow
skiego Sekretarzy swoich. Naliczył im kontynuacy
Dzieło i przebrać zięgnia dzień 1 Maja do Krakowa i a
Dzieło prawa i postępowania wszystkich było wy
łowane i rozesłane po Sejmikach aby tam przej
gnąc przez Szlachtę było odczytywane, w skutku cz
potem na Sejmie można by ten zbiór przyjąć ze
sownemi zmianami jakieby uznano za potrzebne
lecz i to postanowienie nie wzięło pomyślnego skutku ma
no bowiem znów pomowić nakaz aby Woiewodowie zebrali

zwyczaie

wszystkie swoich Wojewodztwa i Kalowe nadesłali XVI. 1499.
Tym Korrelitorom czyli ułożonym prawa polecono aby a
ściśle odznaczyli sądownictwo duchowne od świeckiego (VI
p. 806) Ci korrelitorowie wygotowali dzieło i ułożyli
Ksiąg. pod tytułem statuta in dili regni polonię racem
recognita et emendata, pod tym tytułem znajduie się
przed Polskie przypisany litterą S zapewne cyfrą
panuiącego Zigismundus a na końcu te same wyrazy
Cracovie apud Hieronymum Vietorem 1532 in folio
Opis tego dzieła znayduie się w litteraturze Bandtkie
ego Tom II, str 181. Drukuiąc iest Łacińskie niektóre
tytuły napisy i sam tytuł Ten drugi pieczęć Boga rodzica
na przodzie iest godłem litterami Mistrz Bystre
małgorzaty skrocony porządkowy, na bokach znayduią
się cytowane miejsca skąd rzeczy wzięte a toli widać
że nie ci dokonali pomienionego dzieła Ustawy na Sey.
mie zostali wybranemi, lecz przypisuy między redakto.
rami wyraźa jako pracowników Mikołaja Pszyrembskiego
Sędziego Ziemskiego Cracowskiego i zbiór pomie.
niony dla krotkości nosi imię zbioru Pszyrembskiego, dalej
jako pracowników nad tem zbiorem znayduiemy Ber.
nardyn Maciejowskiego Jerzego Myszkowskiego Doktora
obojga prawa, Benedykta Trzebińskiego kanonika Gnie.
znieńskiego i Cracowskiego, Wojciecha Kolickiego Pisa.
rza Ziemskiego poznańskiego, Mikołaja Krocznawskie.
go Mieczników ale przeto inne osoby od wyznaczonych
na Sejmie. Przedmowa w tem dziele dołowana iest
w Cracowie 1532 o Korpusie, prawa więc te za bar.
dzo prędko bo w 4 miesiące cała rzecz wygotowana zo.
stała, dzieło to bardzo rzadkie znayduie się w Bibliote
ce publicznej przy Lubeyskim Uniwersytecie, wzmiankow
ku iego stąd pochodzi że Piotr Kmita możnowładzca
owczesny starał się całe dzieło zniszczyć i on to się przy
czynił najwięcey że nie zostało przyięte na Sejmie. –
Piotr Kmita przez samego Patrycyuszego swego adherenta
starał się nabywać exemplarze rzadkiego dzieła

i talowe nie czyt podobnież robili i inne mogą nowe Radzey
o tem ochydnem działaniu mówi Cappehaiusplii czyli bez
imienny pisarz tegoż Krmsky przy Sigesera wydaniu
Lipsiae p. 1, 614. Sozerbier in prompluario Statutor
Dl. 15 tak literalnie ważny przytoczył obok prawa r. 1532
Correctura, istnieje extant diligenter exemplaria Typis excusa
sed suscepta non erd. Podobnież in Stanowiska w T. II str.
268 znajduje się wyraźnie: Collectio statutorum omnium
rarissima, ipsis ipsis polonis literatissimis prorsus incog-
nita, ubolewać należy przeto to nieprzestało uprzewrzechnie-
nie, bo lubo znajdowało się wiele omyłek i niedokładności
takowey wszelkie poznieyey mogło być udoskonalone. —

Gdy Zygmunt I niemógł nadać prawa ogólnego wycho-
dzący ustawy za iego panowania wroznych wydaniach
i często były dublowane, czy przemysł czy inny iakiś powod
był przyczyną że druki te znacznie się między sobą różnią
(Czacki o Litew. i pol. prawach T I str. 32). —

Do tych ustaw należy dzieło szadkie mianego Sli-
wnickiego (Swidnickiego) Ukazanie Śmiertelnego
Zygmunt August bowiem nieodstąpił od zamiaru Sejm
r. 1562 na Sejmie wyrzekł "Widząc potrzebę, aby Statuta
polskie i prawa były w Języku Polskiem nie Łacińskim
przeto przeznaczamy pewne osoby do zebrania tychże
praw" — Ukazał on więc mnie i dawne polskie ustawy
w Języku Łacińskim pisane wydto mianowane jako Lwo-
wickie Języku polskiego (VII p. 643) Wyznaczone więc
były do tego pewne Osoby Lecz poznieyey bo r. 1565 upowa-
żniony rodak Jan Herburt z Fulsztyna podkomorzy
Przemyski upoleceniem aby on sam wden jak nayprędzey
Statuta nowe podiętą pracą, i na przyszły Sejm wygotował
VII p. 693. O tym mowiąc należy wspomnieć o dziele w
tym przedmiocie Jakubka Przyłuskiego. —

Lecz dogodzić życzeniom Króla i potrzebie braku
postanowił sam wygotować zbiór praw Polskich Przy-
łuski: one uporządkować jakoż Jolowski bez prawy ręko-
pisma rzeczowo przany wprzod swoy zamiar i co rozumie

należy

należy pod zbiorem prawa, prospekt ten i zbiór wy- P. Polskie
szły z Drukiem. Był przytułku plebanem w Mości- XIII
skach a potem został pisarzem Ziemskim w Ziemi
Wrocławskiej i po tamże Stronie prospekt pomienionego
dzieła był drukowany w Wrocławiu u wdowy Hoer.
Wiekora pod tytułem: Statuta regni Poloniæ methodica
dispositione primum per Jacobum omnium causarum ex
jure antiquo tot novo definitionem peroerinta etc. gruby
na dwa palce in fol. (Stiebs Litt. Bendlewskiego T. II.
p. 136.) Jakoż podał rzeczony prospekt na sejm i dołożył nad
wspomnioney pracy, długą bo sama praca była sporządzona
Systematycznie wydał on tejże Ligę, pod napisem: Leges
seu statuta ac privilegia regni Poloniæ omnia hactenus
magna ex parte vaga confusa tot sibi pugnantia: jam
ab illo in gratiam D. Sigismundi Augusti Regis Po-
loniæ et in usum Nobilis ab Jacobo Wilusio etc. collecta
digesta et expedita, Ita ut una lex sit de uno quovis
negotio in hoc nostra in provera ac lime Nobis forma
omnibus suis partibus descripta appareat etc. na końcu
Ligi znajduje się zalecenie: quod labore ac sumptibus
ea partim Lyczycin partim sub arce Cracoviensi in di-
bus meis ad antrum draconis scripsum, et loco bicimio
est evulsum, absolutum vero eneunte anno 1559 Januario
nam przeto ze druku wynowie [illegible] dzieła trwało przez
lat dwa. — Lo się dało z tego układu znaydować się
w nim ustawy krajowe, lecz obszerne wstępy do każdey
materyi, rozmaite przestrogi od samego dzieła rozmaite
uwagi a nadewszystko zapuszczania się w dysputy teolo-
giczne przy wszelkiey prawie okazyi na ówi wydanemu
przeciwko duchowieństwu katolickiemu iż nieumiał
postarać się przeciwko temuż swego zapału i chciał był
razem i prowodawcą i reformatorem religijnym sprawić
iż zbiór prawitelskiego został nieprawidzony i nie-
czytelny prawa jako nieodpowiadający ani celowi
ani nadziejom. Dzieło zatem przytułkiego uchilone,
duchowieństwo nieszyło starannie i to jest przyczyną
jego zgadzenia. Mylnie Janiszewski poczytuje tom.
Spillator praw krajowych wprzód mowi do swego zbioru

ułoży

utrzymuje że dzieło Przyłuskiego było niegdy decretu damnatum, o niebytności zaś tego wyroku i zmylności powyższego zdania przekonywa nas Braun i nigdzie śladu tego nie odszedemy.

Pomimo wszelakich tych wad i nagan zbiór ten zagranicznem był wzięty a Herburt i inni Krajowcy pozwoleniem praw korzystać się umieli z niego korzystać gdy wszystkie tego Przypisy (Braun p. 8) to poprzedzające przechodzieny do Jana Herburta.

Był Herbart pierwiastkowo Sekretarzem króla potem Podkomorzym Przemyskim a później Kasztelanem Sanockim, ma on ten rozum że nie tylko wielkiem ale i Komunerem praw krajowych się po trzykroć. Przytacza bowiem pisarz tego Statuta Herbart zarówno statuta i konstytucye z Łaskiego i Przyłuskiego tamtejsze po łacinie z trzymania się porządku po tamtejszym pisanego dzieła Przyłuskiego i wydał ten wielkiego drukiem w Krakowie 1553 r. W tem dziele pierwszem Herburta w Łacińskim języku porządkiem Systematycznym pisanem dzisiaj Prawem w dziele: De recepto ribus Statutis lib. 9 i 10. Wiedzieć należy że Braun wszystkie dzieła takowe które miał pod ręką nie mógł na oczy tak tedy tamtych z tych oglądać, chociaż żaden Autor o wspomnionem dziele niemianowicie w Bibliotece żadnej datę niewiemy czy się dziesznaj dzie.

Drugą pracą Herburta było w tymże języku dzieło zwyż pozwolenie Nowszym i Najwygodniejszym układ się dzieło Abecadłowym prawa po łacinie i wydrukowało ten układ r 1563 w Krakowie dzieło to było w użyciu i przypadło celowi swemu nie tak dla zastosowania jak dla swej dogodności dla nieumiejętnych, zatem najnowszych czasów drukowano że często np. r 1567, 1570, 1600 nadto r 1597 przedrukowano go w Krakowie i ten druk jest najrzadszy, tamże r 1620 w Gdańsku u Bartłomieja Andrzeja, podobnież w Frankfurcie u Wagnera, ta Kampania ta wydanie jest najmniejsze i uszczuplone r 1691 w Gdańsku znów przedrukowane, a w Lublinie

r. 1756 u Jezuitow, tey ostatniey edycyi iest Lykus Statu.
ta Regni Poloniæ in ordinem alphabeti digesta a Jo.
anne Herburto de Fulstin (Bentkowskiego T. II p. 139).

Przez ostatnią prawa Herburta było przetłumaczenie na Język Polski praw krajowych Ulorannych.
dalonad tego czyniąc zadosyć postanowieniom Sejmo.
wym r. 1562 i 1565 a Braun na str. 10 mówi, że ten
przekład Jest tłomaczeniem z pierwszego wydania Sa.
mistkiego Herburta drukowanego w Krakowie r. 1567
przekład rzeczony ma napis: Statuta i Przywileie
Koronne z łacińskiego Języka na Polski przełożone
nowym porządkiem zebrane i spisane. Wyszedł w
Krakowie 1570 in fol. (Bentkiego T. II str. 138.)

Ostatni prywatny układ praw krajowych sięga.
iący tey epoki wyszedł bez imienia wydrukiem pod Tyta.
łem: Statuty Prawa Polskiego dla pamięci krótkie
wypisane r. 1561 in fol. bez wymienienia miejsca
drukiem i drukarza, ale zapewne wyszło to dzieło w
Krakowie, ma tytuł Capitulariorum nieliczbowanych Go.
tkim drukiem, a co do układu 38 rozdziałów zawiesnym
rzymskim Kapitułą zwanych zawiera porządkiem Sy.
stematycznym ogólnym treść rozmaitych ustaw pod
oddzielnemi tabrykułami a przytoczeniem pism, z których
ta była i pod którym tytułem zapadła rzecz to wydanie
i bardzo ważne dzieło znayduie się w naszey Biblio.
tece (Bandtkiego str. 140).

Z tych wszystkich wymienionych układów Tytko
zbiór Łaskiego był od Monarchy zatwierdzony, inne
zaś były dziełem prywatnej pracy bez zaufania pra.
wnego. — Herburt Alfabetyczny tytko raz drukowany
wnet wyrzucił i wymówkę w powadze Łaskiego, zamie.
rzano Abecadło i Przymuszano się go rzetelnie i do wła.
snie przyczynić się do Łaskiego wydania i że
od Zygmunta I do końca niniejszey epoki prawno.
ściy te prawa nadebdące umieszczone u Łaskiego
między prawami własnemi krajowemi idą dalej

b. Prawa Prowincyonalne.

Z tych praw najznakomitsze są Litewskie i Mazowieckie

o pierwszych zatem następuje mowa.

& Litwa mniey wolności zabatamucona podlegała
na więcey swoiem Xiążętom wynosiła owoc których
bacznie Pałacy gardziła. Systematyczny zbiór pra-
wa który dotąd zwany iest Statutem Litewskim.
Pisma ważniejsze do historyi tego statutu służące zaj-
rzałem o Litewskich i polskich prawach w Warszawie
w tomy in 4to. Dalej o Statucie Litewskim Ruskim
Języczuiem i druiem wydanym wiadomość przez Sa-
muela Bogumiła Lindego w Warszawie r. 1816 in 4to
iest ona niezbędnie i bardzo uważna. Recenzya i Uzu-
pełnienie Lindego znayduie się w Bibliotece Warszaw.
za 1817 Mca VIII p. 216 do 240.

Co do samego Statutu Litewskiego
Doznawał ten Statut potrzebney redakcyi bowiem niezrzey
epoce r. 1529 roztaż woli Zygmunta I wydany.
Zbiór ten zwyczaiowy Statutem Litewskim zwany po
raz pierwszy ułożony iakto o tem mowi sam Statut w
Rozd. 7, Art. 13, p. 4. Niewiadomo kogo Zygmunt do
ułożenia powołał, niewątpliwie ale rzecz iest rzeczą że
musiał do tego wpływać praca nicy, i to także iest
niemylną, że nie Gastold lubo innemi mianowano
czasow Lindego był układaczem i redaktorem tego pra-
wa lecz może albo go przetłomaczył z Ruskiego na
Polski ięzyk albo go kazał przetłomaczyć. Pierwszy
oryginalny układ był bowiem pisany w ięzyku Rus-
kim, i dopiero poźniey nastąpiło tłomaczenie na
ięzyk Polski. Gastold był wtedy Kanclerzem W. X. L.
i ten pierwszy układ r. 1529 iest przełożony na ięzyk
Zmudzki pod Imieniem Gastolda. Czasu wzięte o
Litew. i Pol. prawach kazią za zasadę dzieła przełożo
ten Zmudzki i z niego treść wyimował czyniąc ważne
przypisy i pewne sprawdzenia. W tem wyciąganiu
treści niektóre przy swoiey zwyczainości niechcący wła-
swey myśli i poczynił omyłki stąd też wątpliwości
Jgnacy Potocki w uwagach Przyiaciel Ludu (Vamuś T. III
str. 333 in Lindego str. 31) zatem rzecz Gastolda nieprzyrzuca się
ostat

ostatniego artykułu trzeciego lub słownie nie pomieścił całego prawa pomiędzy swoją treścią wcześniej mylnej.

Drugi artykuł czyli nowej drugiej redakcyi Statutu Litewskiego nastąpił 1564 albo nowej poprawie i przyjęciu przez Zygmunta Augusta, i ten artykuł pierwszy tłomaczono bez porządku ale się znacznie tłomaczenia jego Polskie i Łacińskie w rękopismach, we wszystkich bowiem w żadnym z tych trzech exemplarzów data z druku a przynajmniej o tem niewiemy.

Gdyż Statutu 3ia redakcyja r 1569 została poprawiona bez mieszania na to wyznaczonym i to że tak prędko brano się do jego poprawy być może że był przy czynie drugi artykuł niewyszedł z druku. Za mąszy Redaktorami celował Augustinus Rolandus Rektor Urbis Vilnensis Sekretarz Królewski Kolegium prawa, wraz z tym Rummistrzem Wileńskim było wyznaczonych Ludzi Szlachty nie prawnych (Volumina T II p 490) mniey mu oddanie sprawiedliwości T II p 973 artykuł nie czyste Szlachcie a na koniec pomienionego prawnika chociaż on przewrotne głowie pracował, ten trzeci artykuł był dopiero dokończony za Stefana Batorego a ogłoszony r 1588 przy wstąpieniu Zygmunta III na tron.

3. Co do Mazowsza.

Mazowsze miało także swoie oddzielne prawa i zwyczaie (Kromer p 176) Prawo Sejmowe r 1538 o sprawach dziedzicznych stanowiące że kiedy lub dwóch albo trzech dziedzicznych zwyczajów, mają być użytemi i dodanemi do rozsądzenia spraw z Mazowsza w odwołaniu się na sejm przychodzących (VI p 839). Naturalna rzecz że Mazowsze musiało mieć oddzielne prawa bo do r 1526 było udzielnem lubo koronie Polskiej uległem, pod Zygmuntem I prawa Mazowieckie dawnych Książąt Mazowieckich i pozwyższych były drukiem ogłoszone, tytuł dzieła tego iest następujący: Statuta Ducatus Mazoviæ quæcunque vel more antiquo a Ducum consiliariis prolata publico consensu approbata servantur bona fide collecta et in unum volumen comportata

opera

BIBLIOTEKA UNIW. JAGELLONICAE

opera atq; diligentia magnifici Dñi Petri Goryńskiego Ejusdem quondam haeredis Palatini et Vicegerentis Ducatus Masovię auctoritate Serenissimi Principis et Domini Domini Sigismundi dei gratia etc confirmata atq; publicata. Papiero na którym znayduie się napis wyrażaiący czas i miesce druku: Crocowię per Hier. Vietorem Regii Cancellarii Cathographum D. R. S. T. (1571) Druk iest Gocki – dzieło to dzis nierownie rzadsze od Zbioru Statutow przez druk ianym dedykowano Biskupowi Gamratowi Prymasowi Królestwa Biskupowi Kralowskiemu. Zbior ten wyszedł z powagi bo w 1577 ustanowiono ze Mazowsze przyłączone prawa koronne gdyż dotąd oddzielnemi się rządziło. Wyta, czenia tylko niektóre zastrzega Stefan król zatwierdził w d. 10 Czerwca 1577 zatwierdzenie to abi były tylko tymczasowe do dalszego rozporządzenia do dalszey rewizyi których nigdy nie nastąpiło. Te wyłączenia zastąpione Constitutia datum Masovię znayduie się w VII 930. przewyższy Zbior Goryńskiego iest nader rzadki i ciekawy ale nierównie rzadszy i mniey zupełny niżeli zbior Paszyckiego zarowno jak wszystkie druki Hier. Wietora. Cruciusnapisał osobną rozprawę o tych ustawach Książąt Mazowieckich, gdzie pomieszczył sobie opisać zbiór Goryńskiego ale przebił tylko wycią, gi to nieodstawszy zapomniał nawet opisać ilu iest tylu tego zbioru Znowu Cruciu w dziele maią, cym tytuł "Opracowań Mazowieckich Rozprawa czytana w Towarzystwie na posiedzeniu roku Styczniego 1811, 14 Lipca przez Tadeusza Cruciego w drukarni Gymnazyum Wołyńskiego in 8vo.

§. 6 Co do Prus Królewskich

Kazimierz IV wyjednał Prusy do korony roku 1454 Prowincyi tey każdemu mieszczaninowi zapewnił wolne używanie praw jakiemi się rządził lub jakiemi się chciał rządzić zostawił nawet mieszczanom tamecznym wybór prawa jakiemu chcą podlegać, ponadto

Roz

poprzedzy po nastąpionym potwierdzeniu gdy w Brusiech
wszelka była miedzy mieszczanina Braniewskiemi tego
obcych, a chilid wszelkie sprawa i nalezad ze samo
prawo Chełmińskie ma moc obowiązującą we Bru-
siech, tam wsze Szlachta Mieszczanie i Włościanie
rządzili się prawem Chełmińskim wypływającem
z przywileju Krzyżackiego r 1233 nadanego Brusom
Elbingowi i potem postanowieniu Kazimierza IV niżby
to bynajmniej uchylone prawo Lubeckie po niektó-
rych miastach obowiązujące (VI p 229, 231) Mia-
ły też Brusy niektóre odrębne odmienne usta-
wy od Korony pochodzące z Statutów Zygmunta I mia-
ły tak nazwane Ordinationem Ducatus Prussiæ
r. 1526 dana przez Zygmunta I znajdującą się w
VI p 463 miały także nadane r. 1538 Constitu-
tiones terrarum Prussiæ (VI p 541) jako też prze-
pisany sposób stopniowania czyli stopnia Appel-
lacyi dzieł sprawach. ta ustawa r 1512 Privilegiu
de Instantiis quas vocant in judiciis terrarum Pru-
siæ obserwandis iest w VI p 463. Samo miasto
Gdańsk miało swoie Ordynacye i Konstytucye da-
ne od Zygmunta Augusta i Zygmunta I jakoto:
Ordynacya r 1526 i Constitutiones libertatis Ge-
danensis prescripta r 1570 (VII p 809, VI p 454)
wszystkie podobnie ordynacye znayduią się także w
Dogiela in codice diplomatico regni Poloniæ (Vno.
Tmer in D. P. p 204).

Inne Prusy tak inne Ziemie i Prowincye na-
leżące do Polski miały swoie szczególne przywileie
przywileie. Wszystkie takowe przywileie Ziemia
Podlaskiego Zygmunta Augusta r 1569 które się
znayduią w VII p 745 ed seq. Także miały swoie wy-
tazne prawa Ziemia Dobrzyńska r 1569 sobie przyzna-
ne (VII. 753). Także R. Kujawskie 1569 miało na-
dane niektóre wytazne prawa (VII p 759) te nada-
nia porownawszy z prowincyonalnemi przed przechodzily za Ly-
gmunt Augusta w Lymczasie przedrukowane ostatnie

polacz

potą, czenie Litwy z Polską, a przez to miało na
stałe zastanowienie stosunków publicznych między pro-
wincyami.

c. Prawa Synodalne.

Przez duchowieństwo krajowe stanowione należą do pra-
wa krajowych stanowych, lubo stanowienie ich i spo-
sób wykonania [illegible] zwykłego przykładu a porządku
podobno dzisiaj.

Zbierała się czyli zjazdy zwołał kapłana wyższego
w wskazanych od niego miejscach dla otaczania ustaw
zwały się Synodami, ustawy zaś na tych zjazdach uchwa-
lane zwały się leges synodales — bowiem w naszej
Epoce aniżeli poniejszej starano się zgromadzenia
innych wyznań nienazywać Synodami ale zborami
konwentykula, konwentus lubo ich cel i zamiar był wła-
śnie ceden i ten sam. Arcy-biskup Lwowski lubo miał
od dziesięciu swoich Dyecezyach wyznawców wszakże we
mi Biskupami zwierzchność Arcy-biskupa Gnie-
źnieńskiego i prawa Synodalne równie go obowiązy-
wały i zdawał się do Synodów pomienionych wpływał.
Odbywały się te zjazdy zwołał Arcy-biskupa Gnieźnień-
skiego zwykle w Piotrkowie Łęczycy lub Łowiczu
a to za roli krzeki chyba że nadzwyczajne zdarzenie
wymagało wcześniejszego zgromadzenia.

Opływało do tych zjazdów Duchownych nie tylko
Arcybiskupi Biskupi ale nawet Opaci i przełożeni
klasztorów znakomitszych, także po dobrach lub cu-
dzych legacie z kapitułą katedralnych należało do rzeczonych
zjazdów, obszernie o tych zjazdach mówi Kromer p. 189.
między temi zjazdami zachodziła wszakże różnica bo ie-
dne były powszechne na cały kraj a niektóre tylko oraz
bowiem z jednej południowej Dyecezyi, czyli jaśniej rozró-
żniano te zgromadzenia na Synody prowincyonalne,
Dyecezyalne. — Prowincyonalne były te gdy na wezwa-
nie Arcybiskupa opływało duchowieństwo całej Prowincyi.

czyli

i tam stanowiono uchwały cały kraj obowiązujące Synody rzec dyecezalne odbywać miewszy w swoiey dyecezyi i stanowić dla niey prawa.

Rozliczne były w tey epoce ustawy Synodalne tak dyecezalne jak i prowincyonalne, znayduią się one po rękopismach a częścią są odrukowane drukiem. Ustawy te są pewnym nader ważnem dla historyi prawa tym bardziey że one stanowią ieszcze w tey epoce wyrażały głos prawodawstwa krajowego. Wszystkie te ustawy i rozporządzenia są opisane w dziele czyli planie wydanym pod tytułem: Conspectus novae collectionis legum Ecclesiasticarum Poloniae etc. Warsaviae 1744 in 4° 79 stron zawierającym, autorem tego iest uczony Józef Andrzey Załuski, chciał on podług tego planu wydać wszystkie ustawy drukiem lecz nieszczęśliwa nad swoiego zamysłu, ie. Dnadto nie wszystkie ustawy o których mowa znaydują się Załuskiego, wiele z nich znayduie się opisanych w dziełach Zanoskiego (Bentkowskiego T. II p. 182) ustawy te synodalne są bardzo rzadkie, niewiele bowiem ustaw drukowano i te rozchodziły się tylko między duchownemi, sukcessorowie zaś ich niewiele zważali uwagi i niewielkiey wartości przywiązywali do tey papierowey puścizny, tym prędko sposobem ulegały zniszczeniu. Wypadało by pomówić o ustawach a statutach krajowych ale te pomijam odsełaiąc do Bentkowskiego Litt. T. II str. 192. przechodzimy do oddziału drugiego.

2. O Prawach krajowych przysposobionych osadniczych to iest: Magdeburgskiem Chełmińskiem i Lubeckiem.

a. co do praw Magdeburgskich.

Przywiley Kazimierza III czyli to ustanawiaiący sąd wyższe na Zamku krakowskim co do prawa Niemieckiego zabezpieczaiący wątpienia nagdyby za granicą zaginął niewiadomo jakim sposobem do tey epoce i to prawa

prawie na ich powrocie. Jagiełło 1421 odnowiłem przywileiy zebranemy i zatwierdzonego maiąc podanego sobie onego kopią przez Majora Królewa Woiwodzie nadeiałem nowy przywileiy. Władysław Warneńczyk 1444 potwierdził po raz 2ie lenze przywileiy odnowiony przeszłego Boia i ciągle odbywało sądownictwo nemi wyższe prawa Magdeburgskiego na zamku Krakowskim (Vol. p. 143 i zbiór Rozprawa o przywileiach Prawa pol. s. 1281)

Doznawało pr. Saskie Niemieckie coraz szczęście w Europie a bardziey w nastąpiwszy wiąc względów i przekonania i ulepszenia cenia Prawa aniżeli cokolwiek Ojczystym Saxonii. Pierwsze praw tych przedsięwzięte to było wydanie to przedsięwzięte to było wydanie miało miejsce w zbiorze Jana Saskiego ustawodawcy on iż podobno przełożonemu znajdującym się na zamku Krakowskim złożonego przez Kazimierza Władysława Pana Sądy Sąd odbywania się zwykły się na tenże znajdują się te prawa w zbiorze Saskiego na str. 173 a mowa na chodzi o nich w Vol. p. 165. Odmalezie upewnione były prawa Saskie Magdeburgskie w wydaniu Saskiego gdzie prawa wyżey namienione następujący mają tytuł: Libro duo juris civilis Magdeburgensis et provincialis Saxoniæ cum tertio libro juris Saxonici quibus registrum ante ponitur infra scriptum. i pod tym tytułem znajdują się umieszczone dwanaście będące prawa, znajdują się tam też ich register alfabetyczny dla ułatwienia. Biblioteka Załuskich posiadała te pisma prawa Niemieckich Saskich ale Akademia Krakowska niedawno ieden exemplarz otrzymała. Lubo Saskie zniewolenia, staramy się zbierać prawa bez porównania z tekstami i herbytami i tytułami drukowane z wyjątkiem iakie to wszystkie i względem prawa Saskie Magdeburgskich, odnalezienie to iego wydanie ust pamiętne

Za

dla tego że było pierwszem i zkąd powziąć mogliśmy przekonanie że za Kazimierza W. i za czasów Alexandra było nierównie mniey praw pomienionych niżeli w późniey ich poprawie.

Drugie wydanie praw Magdeburgskich daleko lepsze, krytyczne i znajomością rzeczy nastąpiło przez Mikołaja Jaskier Sekretarza Miasta Krakowa przedsiębrawszy on wydanie tych praw porównał najdawniejsze rękopisma z samego nawet Magdeburga zaciągane, ale sam o tem świadczy, uporządkował na nowo prawo niemieckie Jaskier, był sam podobno Sędzią Klonowicz tłumaczem tamtejszym z niemieckiego, przey- rzał onegoż glossy i uporządkował w których wzięte za odwołania do prawa Rzymskich, ułożył salutarny regestr i wydał tuty zbiór w Krakowie u Hier. Wietora r. 1595 pod tytułem: Juris provincialis quod speculum Saxonicum vulgo nuncupatur liber, tres opera Vigilanti ex correctionem ridiculi, materiam, adjecimus. Iis simul glossis aliisq. additionibus nonnullis recidendis, pro interpretatione textus magis necessariis — annotata in Super ex marginibus habentur loca legum juxta Municipalis Magdemburgenses ex Salvy ty. tuli znajdujące się w Bandtkowskim T. II n. 212.

W tym że niniejszey Grodzie Bartłomiey Grojcki wydał porządek sądów i prawa miejskich czyli ialiżon nazywa tytuły do tego prawa. Wszystko to dołączonem zostało do tych tu spolskim tego dzieła za bardzo w winne dla tego iż tam znajdują się liczne plebiscita rozciągające się do miasta Krakowa (Bandtkow. T II n 264)

6. Ło do prawa Ketmińskiego.

Najdawniejszy tego prawa układ znany jest pod tytułem: Der alte culmen. znayduie się ieszcze drugiey połowie 15 wieku w różnych Archiwach Pruskich Miast w Rękopismach zawiera ono prawo Magde-

burg

burgskie w tey scrypturze w jakiey ie umieścił Laski to tyle razy wspomnianym zbiorze swoim, lecz znayduią się niektóre dodatki i zmiana niektórych wyrażeń miasta Chełmna pochodzące. układ ten nayliczniey mowy zapewne nastąpił około roku 1394 a zapewne zalecony w pomienionych Brześciech, zkąd raz podstawę tego układu czy z Szlązka czy z Polski czyli z sąsiednego Magdeburga wyciągnięto niewiadomo nayprawdopodobniey zdaie się że iak Kazimierzowi W. iakiś potem Jaślicz tak zapewne i Krzyżacy z wielu innych zapewne z Magdeburga samego wyciągnęli wypis i zkąd układ ten zrobiono (Rozprawa wojewod historyczny prawa Brzeskich na rzecz prawa Chełmińskiego po raźnie wydanego w Warszawie umieszczona) Franciszek Roden pierwszy drukarz Gdańskiey nayprzod wydał układ prawa Chełmińskiego w 3ch xięgach i wydał ie około roku 1538 z pod prassy, druk całey tey pierwszey iest nadzwyczaynie rzadki, nawet badaczom dziejow dawnych praw Brzeskich nieznany, nie mieli go zdaiący Dziadow tylko zapisku historycznego i wiadomości po rozmaitych dziełach umieszczonych.

Melchior Neryssa Typograf Toruński przedrukował na nowo kosztem Henryka Strobanda r 1584 Burmistrza miasta Torunia wydanie Rhodego uważaiąc że dzieło to poczytania za Autentyczne powszechnie w Brześciech przyięte. Tytuł przedrukowania tego in fol. ozdobnego czerwonemi literami wybity iest: Das alte Culmische recht zuuiera 2 Alphabety i 6 artikuszy in fol. na końcu iest doniesienie starannie czynne wyrażane: Das Culmische Recht ist aus einem alten Buche, welches im J. Chr. 1394 geschrieben ist, gedruckt zu Thorun im 1584 Jahre durch Melchior Nering. Strobandt nie wdaiąc się w szczegóły przyczyn tego wydania, obadwa te druki nam dostarczyły powagi prawa były bowiem rozmaite poprawy poczynione przedsiębrane i że każde miasto miało swoie zmiany Plebiszytow tak zwanych Willkinów obowiązuiących tego miasta a tak zmieniano prawo Magdeburgskie, nadto że druki były w języku starey Niemczyzny mniey potem zrozumiałey jak to niepodobało się czytaiącym

wnosić to mądrze rozważaiąc że prawo Chełmińskie nie
wiadomo kiedy i przez kogo zostało przełożone na języ-
ki Łacińsko-Niemieckie nowszy iak dotąd tego języka z tego
tłomaczenia dodano Lytery to tłomaczenie nosi imie der
Glossierte Culmen dla rozróżnienia od innych wydań. Ten
przykład był podobno drukiem ogłoszony. Stanąd rzadkie
powstaią że nie widzieli tego druku.

Kazimierz IV przyznawszy Prusy poddawszy się r
1454 zapewnił Mieszczanom Prus w Przywileiu in-
corporacyi że każdy ma mieć zachowane swoie prawa
i że każdy będzie się mógł nadzieć tem prawem jakie sobie
obierze, niezawodnie przeto mieszkańcy prawa (VI p 178
et Dogiel Codex Diplomaticus T IV p 148 tamże Długosz
pod r 1454 w T II) z tey rozmaitości prawa zwyczaiowego
i nieznanego, rownie z rozmaitości niepewney że kiedyś
mógł sobie prawo obierać obiazały się zamieszania i nie-
dogodności, przeto Kazimierz IV r 1476 po nadanym
Polonii Prusom na żądanie Stanów uchylił ten roz-
maitość praw i nakazał aby aby w całych Prusach obo-
wiązywało prawo Chełmińskie (i prawo zachowywane
w Chełmie, w Prusach więc Królewskich tym sposobem
prawo rzeczone nabyło nowey zasługi (VI p 239 i Dogiel
T IV p 180 et seq.). ciągle dozwalało prawo Chełmińskie do Prus
kich i w Polsce po niektórych miastach zmian i wzrastu
iące to przez Ordynacye i Translatacye Królewskie które
prawnie zawsze nadawali miastom publicznym niektórym iuż
i przez Plebiscita które sobie same miasta zdabne były
stanowić i ztąd to niepewność bo kiedyś przeszło inne mia-
ta szczególne postanowienia, o tatich Ordynacyach mowi
VI p 460 i 541 obszernie o Lychze mowi Cromerus p. 201
et seq. Można tatże znaleść stosowne obwieszczenia w roz-
prawie, wpływ praw Pruskich na pozwalu prawa Chełm.
mińskiego przez §. 10. Bandkie wspomnianych. Prawie
do pozwolenia wcześnieia Prus do Korony zachodzily usilowa-
nia o ustanowienie ogulnie tylko prawa Chełmińskiego, mie-
szczańskiego i Nasi Królowie nawet zyczyli mocno tego to
życzenie tym większe być powinno i powszechnieysze
gdy prawo Chełmińskie nie tylko Plebejuszów Mieszcza
ale i Szlachtę w Prusiech obowiązywało. Już Kazimierz
IV r 1476 wyznaczył był osoby na ten cel które by ułożyły

zbiór

zbior prawa Chełmińskiego stały (Brauen de scriptoribus prov. p. 286) Zygmunt I. wyznaczył rownie naprzeciw do tego Warmińskiey r. 1526 gdyż tamoć nie mieszkali, tez rownie i ci bez studiu rozstawili mieszkaniu (VI p. 1063 Dogiel. tom. pol. I p. 242) czynione były i przez Zygmunta Augusta to samo starania, ale nadremnie (Dogiel t. IV p. 400, 401, 431 i w innych). Zygmunt August r. 1552 zlecił z zezwaleniem i wpływem Alberta X. Pruskiego Stanisławowi Hozyuszowi Biskupowi Warmińskiemu i Achacyuszowi Jerzemu Brocmanskiemu miasta Gdańska i Krzysztofowi Janaszowi Doktorowi obojga prawa Królewca ab przeyrzeli prawa Chełmińskie zebrali swoie w Stelbergu r. 1553 ze nalazie ci trzey nie mogli sie w wielu punktach zgodzić i zostawili te rzecz do rozsądzenia sobych panom Zgromadzeniu powtornie r. 1556 zkoń czyli na tem zgromadzeniu walnie wszystkich stron i nie tłumaczyli żadnego prawa Chełmińskiego zbioru, następnie Jan Jerzy Kuniglu wydał redakcyą Stelbergską na przekładzie 18 wielu znalazłszy ią w Archivum Biskupim w Stelbergu iest ona edukacyą ale niemiała mocy obowiązującey pomimo tłumaczenia Kuniglua, Kromer in D. Hozyuszu wzmiankę o prawie Chełmińskiem f. 201 słusznie wyraża: utuntur autem omnes fere Prussia jure municipali quod culmense vocatur, quod tamen non satis certum est usque ad hanc diem, mowi daley że zatwierdzenia swiętego wydaniem ale cesize niewydany. dodaie nadzieie do tey mowy, że w roku 1553 chciano mieć podług statutu w Stelbergu przetłomaczony zbiór prawa Chełmińskiego ale zdaie się że to cesize wtedy nie nastąpiło. Przekład dobry Łacina prawa Chełmińskiego ustawy tłumaczony bez imiennie co miało mieć obowiązującą Edycyą Warszawie zdaie się podobnem do prawdy że przekładu tego istotcznie Krayner Schultz Sekretarz miasta Gdańska uczony znaiący i dzieie i prawa Albowiem w Gdańsku i innych miastach wymagano aby nawet Sekretarze byli nauczeni w Prawie i uczonych Akademie, a tak więcey tam potrzeba było umieć na niższy urząd niżeli nas na wyższy lub innego znakomitego urzędnika, przetłomaczył on ów zbiór statutu Stelbergskiego. Obszerniey o tem znaleść może w Rozprawie wydanej Praw Pruskich na czele wydania prawa Chełmińskiego umieszczonej które ma napis: Jus culmense

cum

cum appendice privilegiorum et juriam selectorum Muni.
cipalium et Dissertatio Historico-juridica etc 1814. —

c. Co do prawa Lubeckiego

Kazimierz IV r 1476 po polsku z Krzyżakami w chilu
w Brusiech rozmaite prawa używane a Chełmińskie
miało powszechnie obowiązywać, nierządy uznalize
rozumieć, aże by przez to w chilu prawo Lubeckie, niemal
o niem żadney wzmiankie. Kazimierz IV niezmocnił przy.
wilejów zadnych, gdy zaś przypomnieny robi że Elbing
Frauenburg ich miały robić nadane przywileie od Krzyża.
ków w skutku których rządziły się prawem Lubeckiem
to wie trwało w swey mocy urzędowey potychnie ma.
ztach (Cromerus p 201 i wywod praw Bruskich. Kazi.
mierz IV uchylił tylko ustawnice omnia jura Magde.
burgensia, Pomeranica, Prutheniealia et Revaliæ tylorem
nie brał rządzić za Krzyżaków, a w miejsce tych wyzna.
czył jus Culmense tamo to wie wyrażenie polecaiąc
że przy wyliczeniu praw samo tylko prawo Magdeburgskie
lubo tylko z małemi odmianami obowiązywało niemiey
Lubeckie z przywileiu Krzyżackiego r 1233. —

Władysław IV r 1639 i Jan Kazimierz r 1649 zacha.
wali wolne na poźniejsze czasy używanie prawa Lubec.
kiego tym miastom które się niem rządziły i to dowodzi
że Kazimierz IV nierozkazał go zupełnie (Dogiel Cod. dipl.
950). Niezostało nigdy to prawo Lubeckich rzeczowych
miast Prus Królewskich ogłoszone. w Polsce zaś samey to prawo
w szczupłey kresie zamieszkane zostało w zbiorze Łaskiego
w Niemczech wszędzie prawo Lubeckie ale miasta
które obowiązywało po niektórych miastach Pruskich
lecz tylko to które w Lubece miało mieć obowiązujące
a które było zupełnie inne. —

d. Co do praw Ormiańskich.

Ormianom we Lwowie i na Ruskiem zamieszkałym
Kazimierz W. zapewnił być tez same prawa i wolno.
ści iakie mieli sobie nadane w swoim kraiu przez Kupcat
własnych Królów. Odnawiaiąc Kazimierz miastu Lwo.
wu 1356 prawem Magdeburgskim pozwala używać tego
prawa i Ormianom gdyby tego chcieli, zapewnia wol.
no ść obywania obrządków Religiy Chrześciańskiey

wich

w ich języku a r 1368 oznaczył Lwów na stolicę ich Biskupa zkąd osady ich pomnażały się coraz dalej. Gdy ledwie kasy na ratusz Krakowskim odbywające się nie rzadko zamieszkę języka Ormian sprawy ich zadawolenia przychodzące zaraz prawa Magdeburgskiego zkąd Ormianie domagali się od Królów potwierdzenia nowego swych praw. Jadwiga i jej następcy uroczyście im zatwierdzali nadane prawa. Stat r. 1519 Jadwiga wydała przywilej aby ich zachowane przy prawach zaręczonym im przez Kazimierza W. Łokzerę r. 1370 Ludwik r 1380 a Władysław Warn. 1440. Kazimierz IV r 1461, Aleksander 1503 nie wiele się Lwowie od Kazimierza [illegible] mogli radzący, jeden Ormianin drugi Niemiec lub Polak.

W dalszym postępie czasu Zygmunt I r 1508 zatwierdził uczynione prawa Ormiańskie wydany Lyttio 4 artykuły tyczące dobra nieruchome, o gwałty w mieście ludzie miastem czynione o zranienie i zabójstwo Ludzkie o heredzie, chcąc aby te 4 artykuły były rozstrzygane podług praw Magdeburgskich inne zaś podług praw własnych Ormiańskich r. 1519 prawa ich uzupełnione i przelożone na ręce Ormiańskiego zatwierdził Zygmunt I w Piotrkowie Zygmunt August 1549 uwalnia Ormian do wszelkich zasłon warując że kazdy Ormianin niema być do sądu prowadzony chiba do sądu naszego Królewskiego a r 1562 uwalnia Ormian do wszelkich myt do całem Królestwie.

Gdy zaś inne o nich poprzedy mówić nie będziemy dla tego wypada się nieco zastanowić nad prawem tego ludu do końca całego rozbioru.

Za Zygmunta III r 1601 zwoli Panowie Ormiańskich ich prawa własne zostały przełożone z języka Kamieńskiego na Polski, prawa te zawierają 125 artykułów zmazdzą się w nich obszerniejsze dowody i ustawy o sługach ich poddanych, o uwolnieniu sług, o wypuszczaniu ich na wolność o posagach które uwieczniają się [illegible] o małżeństwach, Władzy Ojcowskiej, o spadkach warunkują przy dzieci bez kobiety kobiecie przy braty zgrodzi stanowiąc o Kubójstwach które miały być opisane z towarzyszami. Co do innych przestępstw odwołują się te zbiory do praw Majdeburgowych i est to bowiem oświadczają że prawo Majdeburgowe było takie wzięte za pomocnicze. Szymon Lemorowicz Ormianin Sekretarz miasta Lwowa przebrał

prawo

prawa i przywileie ~~tego miasta~~ Ormiańskie i podaie się
pod natchnienie tytułu IV. rękopismo tego prawa Bielskie
Bielskie Butowskie pochodzi, Działyńskich i podobno Chan.
stanęły Kwidzińskich. z tego to przyczyny długo dowieść jakowieś
było mięszanina prawa. bowiem mieszkaniec prawie po.
dług swych zwyczyiów i Polacy mogą się prządzić swoimi
prawami w swoich stawać radach, ta mięszanina
pochodziła z nayodwieczystych czasów. Za.
chodnich gdzie każdemu dość na tym obierać sobie prawa
(Kromer pg 182 krótko rzecz tą i dobitnie wyraził quo quis.
que jure judicatur) że u nas teraz i w miastach niektórych
Polskich dozwolono sobie pewne prawo obierać mamy zro.
gólnieyszy dowod w Kluczu inkorporacyi Prus r 1454
za Kazimierza IV. on albowiem wielkiej Prusy do
korony zachował dla nich wszelką ostatnie mięszaniny
prawa jako to jus Magdeburgicum Culmense, Polonica,
le, Hereditarium et Bruchenicum i dodał ea licentia
exhibita ut liceat uniemique de uno jure in alium sine
tamen prejudicio (bez polerzywdzenia) aliorum quo vo
luerit transmigrare. (Długosz T II pg 139) po czym stało
się Kazimierz r 1454 w Toruniu i Nieszawie rozpo.
rządzenia różne ordynacyami zwane, rozmaitych obyczaiów
uchylił rozmaitość praw i dowolne wybory prawa (VI
pg 229) stali się o tem mowiliśmy przy prawie Chełmn.
skiem. w tey stali Epoce powziął kiedy zmyślony na.
szych wielkich myśl którą niby stało nowe odkrycie zaszczy.
ca innych K. Zygmunt I którego albo pierwszy albo inny
przed nim król Polski powziął zamiar aby jedno prawo
obowiązywało ogólnie w tych miastach mieszkaniców. potrzeby
więc układ tego prawa Maciejowi Stiwiańskiemu dalito.
rowi obojga praw Kanonickiego Gnieznieńskiemu Archy.
dyakonowi Chalcedońskiemu odpisać mu rozkaz ten przez
Laskiego Arcy-biskupa Gnieznieńskiego przez tego samego
który zbiór za Aleksandra wydać kazał ażeby ten nay.
więcej z praw Rzymskich czerpał i chciał aby to prawo
obowiązujące wszystkich mieszkańców nazywało się
Jus Zigmuntinum które ogłoszone stosunkiem że
po wsiach i osadnych miastach prawa te miały
być jedynie obowiązującemi a po miastach Niemieckich
czyli po Niemczyznach aby prawo to było subsidiarne
jak i militari czyli Terrestri, chciał wiec zupełnie

uchy

uchylił wszelkie prawa Niemieckie osadnicze. Gorzliwo rożnych miejsc wziął się Zygmunt na prawa Niemieckie i na wynalezienie złego sposobu, bez myśl tak wielka nie przystoi do stanu, mojna wnosić że my zaszły powiedzieli ze Piotr Kmita, i inni mianowicie ty sprzeciwili; co większa zamysł ten znakomity Zygmunta niebyt nawet wiadomy, dopiero przed śmiercią lata, Piotr Kmita odmienił pewien rachunek w Radomiu, w rachunku prywatnym który nam trzeba to objaśnić.—

Została przeto mieszczanin od prawa a co optymie ustawy czyniono odmiany ścieśniające prawa osadnicze a rozszerzone korzystne dla Szlachty. Jurysdykcja Kazimierza III gdy zgasły Ruskich Ludzi w Krakowie pozostała zabójstwo na Andrzeju Wrzynskim mieszczaninie, i ludzie byli podług prawa Polskiego sądzeni, pomimo odwołania się Leonwalda do nadanego sobie prawa (Długosz T II pod r. 1461) do takich ścieśnień należy takie, że urzędy miejskie same bez wpływu Starosty niemogły sądzić i więzić Szlachcica choć zabójcę, a to zaliczano podobiznę urzędnikom miejskim (V I p. 397, 414, 521 ed sec) nadto Szlachcic zabijający w obwodzie miejskim miał być sądzony podług prawa Niemieckiego (Polskiego (V I p. 513) należy tu także i ten przypadek, że chłop zbiegły choć prawem Niemieckim nadany odmawiający innych włościan do osiadzenia na gruncie przez niego opuszczonym miał być sądzonym jure Polonico ale to uchylił Jagiełło postanowił (V I p. 79) nadto postanowiono o tym przypadku że gdyby mieszczanin lub włościanin prawa Niemieckiego rozpalał lasy gdzie były zapuszczone miał być sądzony jure Polonico ale i Szlachcic podobnie zapalający lasy zapuszczone miał być również sądzony (V I p. 86)

3 O prawach obcych pomocniczych

Do tego rodzaju należą prawo Rzymskie, kanoniczne i Lenne.

a co do prawa Rzymskiego

Prawo Rzymskie było w poważaniu przez przeciąg tej epoki więcej niż wnastępnej, powaga braci jego większa była na dworach osobliwie zamożnych angielskim, gdyby zamysł Zygmunta I przyszedł do skutku prawo Rzymskie było by zapewne nabrało zupełnej powagi w

Stąd

zaś duch i prawach ziemskich że więcey po miastach za-
patrywano się na prawo Brzymskie przyczyna tego
była naturalna bo w rządowieniu ziemskim obieralnosa
tegrocu była przeszłego do rozwiązania zpewnego pra-
wa nie potrzeba było żadney nauki dosyć gdy tylko był zwyk-
ie dobrze osadzony. Ustanowienie uniwersytetu Krakow-
skiego zwiedzanie go nawet przez uboższe szlachtę z prze-
mysłu zwiedzanie Krakowa zwłaszcza przez młodzież
nych nayistaw nayzacnych ustawiały mozna a dawały
sposobność obcowania się z prawem Brzymskim, że
nietylko możni ale i ubożsi z szlachty mogliśmy
uniach ewiczyć w Krakowie i że tak czynili zeznaje
czy Kromer p. 85. w słowach: qui nobiles his praesidiis
bonarum literarum et humilitate et sordibus conditio-
nibus emergunt ij ze młodzieży szlacheckiej bratarzy do
nauki aby doszli z niższego stanu do wyższego. Jakim to
sposobem rozchodziła się u nas znajomość prawa czyn-
stanowieniach praw i uchwałach ley ejroli i rozpatrywa-
no się u nas na prawo Brzymskie mamy na to dowod
ex r 1420 Jagiełło w iedney uchwale odwołuje się wyra-
znie do prawa Brzymskiego wyrażając: ex lege Impe-
rali continetur, że Niewalnoścy i niewolnicze nie mogą
być zniewoleni Panow tylko za ich przyzwoleniem i ten przy-
pis prawa zastosowano niezgrabnie do włościan Polskich
(v Ejp. 81) nadto władz Jagiełło za uczynieniem wydom pozwole-
na procentu za rewersami zapisami, i chciał aby żydzi byli
lio na ruchomości oraz Panty Chrześcianom pożyczali wy-
raża się: quod dare non debeant pecuniam tamen in pigno-
ra illi autem ea fauere non cessant contra jura et bonitia
et Imperialia v. si iudicia (v 1 p 78) innyj przykład rozpa-
nia się nasi rozpatrywali się na prawo Brzymskie iako
w tem że Alexander jak sam się wyraża dla nauki duchow-
nych i świeckich nieznajomych prawa Rzymskiego zla-
zad umieścił w Zbiorze przez Jarlugo rozciatanym trak-
tat przez Mikołaja Krolewica Kan. Gnezn. Pol. Obj. pra-
ulażony o Interdyktach nagrabienych dobra i osoby ducho-
wne, który to traktat zebrany został z praw Brzymskiego
i kanonicznego teorjach widzimy i łatwo domyślać
się może w tym traktacie Krolewica za wyprawdzie

przyda

przyłożenia prawa Brzymskiego ale to tylko analogicznie i przez naśladowanie.

O układach prawa krajowego zwykle zawsze obacz. w tey epoce Doctores juris Konkluzye et legem juramentos ze strony króla jak nam godzien dowody VII, 293 i 300 o prozoz wyżey przytoczonych. O układzie praw wspomina tamże prawnicy iak tego godzien przykład Gozerbuz, Bolundus Milesius i Bajzilus, statut nawet Litewski r 1529 za Zygmunta I ustrony dowodzą wyraźnie w niedostatku jakowego przepisu zapatrywano się na inne przepisy praw chrześciańskich, uważano że we wszy inne narody niemiały iesze dźwięki prawa, nie można więc wątpić iż w tem prawie chciano aby się zapatrywać na prawo Brzymskie. Niepogadniono w tey epoce tak grubego błędu jak w naszey pryncy Klemm nowszy który powiada że prawo Justyniana iest prawem pogańskiem. Wiedzieli w tey epoce że iesze prawo Justynianem jak i on sam Cesarze wyznawali religiyą Chrześciańską (Stat. Litew. I 4, § 54). Różne na to postanowienia nie dadzą się wywieść inaczey tylko z zapatrywania się na prawo Brzymskie, jako to: o prawo reformy posagowe, posagi zapewne miały swe źrodło w prawie Brzymskiem a osobliwie w Novellach Justyniana. Ceraxyn Hüpstein prawnik pruski w tey epoce podaie nam świadectwo o stanie prawa Brzymskiego pomiędzy Liemianami mowiąc: nie lubieią nasi prawa Brzymskiego trzeba go się bowiem długo uczyć i błądzić się jak we lesie a inaczey ruś tak chcą radzić jak bardzo z źródeł lub prawdziwych powiedzieć. W miastach atoli inaczey myślano o prawie Brzymskim i wymagano nawet Kramer p 201 powiada o miastach Pruskich że tam prawo Brzymskie miało powagę, zapewne prawa prawiłowego, uznaymuią że stanowi prawa Lubeckie i Chełmińskie mało przepisow wogóle obeymuią, odsyłaią się więc do prawa Magdeburskiego Saskiego a stąd znowu do prawa Brzymskiego. To samo powtarzaią Bartłomiey Groicki o naszych miastach

wszech

w dziele: Porządku sądów i sprawy miejskich prawa Magdeburgskiego w Królewcu wydanym r 1862 na stronicy 64 mówi on tam "a wszakże gdy na co niemasz prawa pisanego lub rozstrzygnienia sprawy o które spór iest i gdzie nie stawa przywilejów, uciekania się do prawa Cesarskiego, tak sam donosi w dziele: Tytuły prawa Magdeburgskiego drukowanem r 1872 i Artykuły prawa Magdeburgskiego z r 1863 na str. 40 i Powiat. iż nie było głosowania przy uznaniu dla czego za Zygmunta I. uznano że były pobrzebne do sądów nadwornych Królewskich Dwóy prawniczy pod tytułem, Referendarzy ustanowieni. —

6. co do prawa kanonicznego

Praw kanonicznych ciągła powaga, obyczaiów przytoczenia powszechne i zwyczaiowe wyraźne Corbinera p. 166. omnes autem judices ecclesiastici judicant autem judicare autem debent ex praeceptis ecclesiasticorum canonum et Constitutionibus Pontificum i chociażby. my tego dowodu niemieli takowo by nam było poznać co nam układ rzeczy i Hierarchii kościelnéy przyczynia wpływ powyższy. —

W tey epoce nastała ważna i znana ustawa w Rosie. le mianuie nazwisko Concilii Trydentini, iest mniemanie dosyć powszechne, że to obowiązywało w Polsce, że to było przyjęte powszechnie Albertrandy pod r 1560 w historyi swoiéy powiada, że przyczynie Concilium Trydenckiego nastąpiło za silnym staraniem się Kardynała Komendoniego lubo swiedomu Kanclerzu Arey bisiup zwazu pro. ona sprzeciwiał. Ostrowski niby prawnie w dziele Prerogatywa Kościoła Polskiego T III d 200 d nadzyn. opowiada obszernie że ustawy tego soboru przez Króla i Stany na Sejmie w Parczowie były przyjęte i na dowod tego odwołuie się nie do prawa ale na zdania, Reynal. da Graveina Alexandra na zdanie obeych niekorzyścych pisarzy, dwa pismo wyżej r 1818 w Warszawie po. wtarzaia to mniemanie. Wszyscy Autorowie którzy podobnego za zdania odwołuią się do Komendoniego który był wysłany do Króla i podał dzieło soboru Trydenckiego.

liego. Gracyan opisał rzeczone poselstwo Kardynała i on te błędy rozszerzył. dzieło iego zostało także przetłomaczone na języki Francuzki przez Teschier w Paryżu 1671 i o tem przyczynie znayduie się wzmianka w 168 i nasz Gracyan Kanclerz włoski Kawanrzyszący Kamendoniemu oppowiada tak prawie rzecz iak Ostrowski ale Gracyan nie mowi nic o Rzymie w Rarezowie tylko o Senatorach. nadto niema żadney ustawy w Volumenach praw naszych przyymuiącey Sobor Trydenckiego ani ustaw uchwalonych w Rarezowie podczas gdy nasz był Kamendoni: że zaś ustawy które miały być obowiązuiącemi wymagały ogłoszenia i ustanowienia publicznego ważność niemi zyna więc o fałszywości takowego przyięcia. Zastanowia gdy sobie przypomnimy że Alexander Bulle. Papiesiąc wydaiąc 12 Artykułów praw Kościoła Niemieckich nadzwyczaiu umieścił w prawach. Wazne mamy także świadectwo względem uchwały soboru Trydenckiego w liście Andrzeia Ostrowskiego pisanego r 1575 w którym pisze że ten Arcy=biskup do Kardynała przeszłego wyraża Concilium Tridentinum nihil ea praejudicii habet contra primates et legatos natos, dalej wzmiana ubliżenia swey godności prymasowskiey wyrażaiąc na koniec: an non etiam periculosum sit disputare utrum Rex et ordines polonię seculares ecclesiasticos concilium Tridentinum velit. wazne te słowa niezgodne zdaniem Albertrandego znayduiącemu się listach Zaluskiego T. 1 p. 665

O do prawa Lennego

Że państwa Lennością znaydowały w naszym kraiu miejsce wiemy o tem zbytnio bonorum iure militari inistitutorum i rzeczach wojskowości, można się także tego domyślać i że przyczyną służowania mieszczan przy mężczyzny, w tey epoce ustanowiono wielkie lenna publiczne i tak Litwa po Witoldzie do Władysława była dawana innym Książętom pod mianowem pod lennością podobnież Ziemia Wielkopolska Sobrzyńska była przez Ludwika dawana. Podole było dane w państwa od Jagiełły Spytkowowi z Melsztyna. K. Mazowieckie

ciąg

ciągle w tey epoce zostawało pod lennością Polskiey. Za
za Kazimierza IV Prusy Krzyżackie dostały się pod hołd.
amictwo Polskie ale te lenności były tylko publicznemi
bo się doty cze lenności prywatnych co do dobr dawanych
od Panujących z zwarunkiem Wojskowey służby w papie.
Dnéy epoce używaney za od początku niniejszey zupełna
ustała i stoc nawet onéy zatarły a wszelkie dobra nazy.
wały się już dobra szlacheckie gdyż już Rycerstwo i
Szlachectwo były uważane za Jedno a za mianowicie za.
wego przywileiu Ludwikowi w Budzie udzielonego i na.
stępnie poźniey wydanego gdzie swobody równe wszyst.
kim posiadaczom tkiemi panującowad. Ten przywiley był
podobem do ustanowienia stanów i Rządu Monarchicz.
ny zmienił na Rzeczpospolita Szlachecka.

Dopoki lenności do Państwa utrzymywały się za
czasów Ludwika zwykły sam i następowanie Zachodu
przewodniczył w tey mierze, nie znane zwyczaje prawa lenne
pisane, bliższe kraiu dawały nam tego wzory niż Longo.
bardzkie Zwyczaie ale Niemiecko-Saskie lenne były
u nas zupełne zachowywane bo Saskie nawet umieszczo
ne w swoim zbiorze, musiały więc u nas mieć jakowąś
powagę prawa (VI p. 355) w Prusiech uchylił był Kazi.
mierz IV prawidły czynem prawami także i prawa
lenne jako Feodalia (VI p. 249) w Prusiech więc nie inne
zwyczaie lenne jak Niemiecko-Saskie zupełne były za.
chowywane i nawet w Inflantach miały swoie pogotowanie
Sam bowiem obowiązywały prawa lenne zebrane przez Bp.
Wincenta Wojciecha wyjęte po wcześniey części ze ruskiego na
Niemiecko-Saskich, wyszły te prawa Inflanckie
lenne pod rokiem 1539 r. w Rostocku za Ludwika Dilsza
starey Niemczyznie pod tytułem: Die gemeine Liwische
Recht o tem wydaniu ieden wzmiankuie wydziele Arndt
mającem napis: Liwische Chronik na str. 23. powtór.
ne wydanie przyznaie dodatkami przysłuchał Col.
richs Gebhard pod tytułem Das Liwische recht
etc. w Premie 1777 in 8vo maj. Tego prawa lennego
Inflandzkiego zdrzech Kiąg pisarzących iego stosunkach
z Kr. Polskim i ten ma tytuł: jus Livonicum Feodale etc. było
więc zatwierdzone przez przyięcie tego kraiu przez Krzyżaków.

Prawa

O Prawnikach znakomitszych tey Epoki. —

1° Co do zbieraczów czyli układaczów praw krajowych.

Paweł Chrostka mieszczanin miasta Wayn: ozrzebrał statuta z dem: krakowskiey Pęczyckiey. I Mazowieckie i prawa Saskie, ułożył ie r 1463, miebyć iednakże tego nigdy drukowanym znaydowad się w bibliotece Jagiellońskiey, a Janosik murarum Cammalicarium specimen I Lib 65 opisuie ten wazny i rzadki rękopism. —

Jan Laski za czasow Alexandra, Maurycy Stanisław Zygmunta I iuż nam zaszłemi. Jerzy Myszkowski Kalisz wczyl od pisarzowad z Szczyglicem nad dwoma ustawami o kt rych wyżey mowa byta. Jakub Przyłuski, Jan Herburt za Zygmunta Augusta, tacże iuż byli wspomniani.

2° Co do układaczów praw Prowincyonalnych, iakowe

a Litewskich

Augustinus Rotundus Silesius prator Livitalis Vilnę Secretarius regni doctor utriusque juris

b. Mazowieckich

Piotr Górzyński.

c. Pruskie Hebrai Stanisław Kronarskie jak nam nosi Kromer in D. Pl. p 202. —

d. Wydawcy praw Niemiecko-Saskich.

Jan Laski mowił o tych prawach wszystkim ogalnym zbiorze, Mikołay Jaskier za Zygmunta I. Bartłomiey Groicki był pierwiastkiem pod Kojcem Krakowskim, potem sam ze celnym komasy krakowskiey stamaczył na ięzyk Polski i skreował prawa Saskie. Jan Kiersztein Kr raszer wydał małe dziełko pod tytułem Enchiridion aliquod locorum communium juris Magdeburgensis per Joannem Kierstein Cracovinum ejusdem juris in Urbe Cracoviensi advocatum obiter exploratorum 1629 in 12° (Bern Litt. T II p 265) Jan Cracus Suchodolczyk z Suchodoła rodem tacże Epitomatorem praw Niemiecko-Saskich. —

3. Pisarze o prawie Rzymskiem.

Miebyło wszakże między niemi takowych kturzy by wyłącznie i cudkiem rozbierali prawa Rzymskie. ale prawo do końca niniejszey Epoki uczono prawa Rzym: w Krakowie

by tu

Pol. Polskie
XIV

tylko jako naukę pomocniczą do poznania prawa
Kanonicznego. Wezmę przeto rozbiorać jako bey przed-
miot uważali go tłómacz prawa Kanonicznych
Odaiąc i prawo Rzymskie, teren tylko prawnie z niey:
Owie się Autory niemieszaiąc nauki prawa Rzymskiego i
ten lubo zagraniczny iednak u nas zamieszkały i u-
rzędniący. Jakim zaś był Piotr Bayzius był on ra-
dem Hrzyan sprowadzony przez Gamrata Biskupa
był dziedzicem tak profesorem w Krakowie i zdaie się
że on pierwszy tłómacz odnicelnie prawa Rzymskiego
podobnie używany był do wykładu na profesora, ale
gdy Zygmunt August sprowadził nowe nauki, zatrzymał
go i zrobił Referendarzem Litewskim który sprawo-
tego urzędu napisał dzieło bardzo gruntowne i ważne
Decisiones Lithuanicę, tu uważa rzeczy podług prawa
Rzymskiego a maiąc bardzo żywy pisał bardzo
śmiało skutem, stąd niedziw że miał nieprzyiaciół
z ludzi niestałych jakim był Orzechowski. Drugim pi-
sarzem względem przedmiotu prawa Rzymskiego był
Jan Kamaycki napisał on dzieło: De senatu Romano.
Iuan historyki obranowski stąd sie prawodem pogłosku do-
wyć uprzemysłnionej po Niemczech że nie Kamaycki
ale bieg nazwany Lotarius był autorem po-
mienionego dzieła, ale mylnie tego dowiedzieć
wywodzi a iest w dziełku: Obwarcie dzieły prawa
Carskiego w Radzie Państwowej i w Sądach sta-
nych Kolalion Ludzież w Stomaszewie dworzanin
Górnickiego na ciągłe Niemieckie przez Cyceronego gdzie
w przedmowie iest wzmianka że widział dzieło Kata-
nore ręcznie pisane przez Kamayckiego, przypuść można
że bygonicus mógł mu nieco pomagać, mógł mu pod-
dybnie niektóre myśli podawać ale tego przypuścić
niepodobna aby Kamaycki cudzą pracę miał sobie przy-
właszczyć i za swoią powszechnie.

A co do pisarzów w przedmiotach prawa Kanonicznego
Jacobus de Paradiso. Benedykt Herrel do tego rzędu nale-
żą (Augsb. Typogr. Wolin. T. I. p. 174.) Obadwa ci pisali
ale ich dzieła niezostały dotąd w całości ogłoszone, pisali oni
o wyższości Soborów nad Papieżami. Mikołay Cholwar

o Jurysdykcyach i Ekzaltacyach Duchownych. Jan z Głogowy
pisał de causis matrimonii r 1509 o którym wzmia-
nia Czacki o Sejm. i pol. prawach T II str 82.) Tu także na-
leży Stanisław Zaborowski Sztowicki Kwietki arzędnik
Królewski. Biskupa Gleaba, pisał de celibatu podług praw
Kanonicznych a gdzie niegdzie przytaczał prawo Rzymskie
Grzegorz Samolski napisał de impedimentis matrimonii
o czem czytaj Bentkowskiego T II str 251. Tu także wspomnieć
należy że Jan Sworowski napisał de Matrimonio negli-
cito neg. valido inter catholicos et haereticos i wydał to
pismo we r 1549 przytacza to dzieło Czacki o Sejm.
i pol. prawach T II str 36. —

5. Pisarze prawa publicznego czyli Politycznego Polskiego

Stanisław Zaborowski napisał Dzieło mające za nabycie
Króla mądrze napisał: Tractatus de natura juriam et
bonorum Regis et de reformatione Regni ac ejus Rei
Publicæ regiminis, dzieło to jest zwierciadłem erudycyi, wy-
pracowane wyszło r 1607 w Królewcu u Hallera
Kromer Marcin pisał z rozsądkiem i dobrą łaciną, wy-
dał dzieło Deskrypcyi Polonii którego za różne wydania,
znany dużo pisze o tem w zbiorze wydanym przez Ekzawiro.
Andrzey Fryderyk Modrzewski wyliczywał szczegółowo aż
wa postanowienia z r 1496 które zakazywało Plebeu-
szom nabywać dobra Ziemskie, drukowane w Bazylei
u Jana Oborynat. —

6. Pisarze prawa prywatnego i kryminalnego

Nie wielka liczba głosowanie zajmujących się mianowicie tym zakresie
Andrzey Fryderyk Modrzewski pisząc po odym ze rozprawy
do Króla narodu Senatu o potrzebie ustanowienia kary
śmierci za zabójstwo rozmyślne, ale nadaremnie,
Bartłomiey Groicki wytłomaczył na ówczas Polskie i
nieco słowiańskie ustawy Karola V kryminalną, dając
powód tłomaczenia swego, że stąd się może uczyć Szlach-
cic która ma jurysdykcyą w swoich dobrach gdyż wie-
dzieć powinniśmy że ustawa ta Karola V w Polsce

mog

nigdy niebyła prawem obowiązującem.

Znajdujemy różne wzmianki także o prawnikach naszych. Długosz wspomina za Kazimierza IV. o Janie z Brzezia kanoniku Gnieźnieńskim, który był wysłany do Papieża i Cesarza do Mantyzbony względem wojny z Krzyżakami i dodaje że to był initiatus doctor juris. Znajdujemy że Kazimierz IV używał doctores juris w interesach większej wagi jako poradców lub nadzwyczajnych sędziów (Długosz T. II. p. 300. i 493.) Łoziemo czyniło Zygmunt I. jak to możemy spostrzedz w ustanowieniu Referendarzy dwóch juris periti. Że za Aleksandra i Zygmuntów prawnicy byli używani. mui jest i to dowodem że ich używano do układania praw. I swoimi przykładami zachęcali także do nauki prawa, i byli doktorami praw i układali len Lytu w pismach np. Jan Ostroróg obok innych Lytatorów. Zyw. ad talize Doktora Objęga prawa (T. I. p. 218. i 220).

Rozdział IV.

Obejmuje czas od Henryka Walezyusza do Stanisława Augusta

I O Rządzie

Od r. 1573 jako od czasu wyboru Walezyusza do 1795. do Abdykacyi Stanisława Augusta, cały ten przeciąg czasu wystawia nam smutny obraz bezsilności Rządu i Królów a zuchwałości Arystokratów i wygórowania Szlachty. W całej tej epoce Królowie byli wybierani niby wolno z różnych domów, z pominięciem Królewskiego potomstwa jak się to stało po rzejściu Jana III.

Z tych elekcyi wolnych powstała anarchia i niechęć panujących do tronu, jak widzieliśmy z Walezyusza. Jakoż z tronu z 1574 a Jan Kazimierz 1663 złożył koronę, odrowalnie i przywrócił prawie dostawnie podziały Kraju jako było w 100 lat poźniej ustanowione, zuszty, nadto co tym stanie rzeczy, losy bardzo były ciągle przeciwne, panujący nieznosili tego

miele

mieli co do kraiu zamysły a panuiąc długo nieuczynili
kraiu do ley wypoloszeń na tyluiey mogł by stanąć upadły
gmunt III. August II i III. Zygmunt panuiąc lat 46
zbliżu zatem ród wielu, August II 36 a August III 30.
li więc jako dwudziesty lat długi przeciąg czasu panował
Dobrzy zaś Monarchowie ledwo tylko przeminęli. Jeden
tylko Stefan Batory w całym szeregu panuiących nie
uczynił Egzulu był zupełnie panuiącym i on miał
ten wielki zamiar bijąc Szlachtę w właściwe luboy.
ale przeszkodzenie kroku, zrządzenie 12 lat panowania
niedopełniwszy do osiągnienia tego tak zbawiennego
celu. Ta prawda pięlna zdania jako to za Zygmun.
ta III i Jana III. Za Zygmunta zdawało się zbliżać po.
ta, zienie Prus, nie Polski a za panowa. Jana nieta.
jne to oswobodzenie Inflanc. Wszystko to oświecie tylko
czem naród mógł by być. Szlachectwo samo w sobie
widziało dostateczne siły, niby na wszelkie niebez.
pieczeństwa dla kraiu wydobyć się, mogące bo wszelki
widziało siły Rząd i naród. Zasmakowawszy raz w
swey tak zwanej wolności płatey i dzielnych wolnych,
chciwi utrzymania i rozszerzenia swobod swoich:
Szlachta rozumiała że przez wolny wybór Królow
kraiu tylko na ich cnoty i męstwo bez wyjątku na rod
potrafiąc zabezpieczyć Polskę od niebezpieczeństwa a
siebie od uszczuplenia swobodach i od wydarcia się mogą
cych nadwiąć. Pięlne te ale mylne i przyczyniły były tylko
teoryą a złudzeń teoryi w zastosowaniu nie odpowiedzia
wszy rzeczywistości, mianowicie w Rządach. Porównywa
no wszystkie stan kraiu i sposób rządu onego z Rządem
Rzymian nieporównanie iak rożne było nasze położenie
od onego Państwa. Miedzy groźnych zazdrosnych, bez
stwo Prus, Moskwy, Dom Austryacki i Brandy bar
dzo otoczony na wszystkie strony. To wszystko powo
dzenie przez niedoszacowany wybór Zygmunta III, Szwecya bo
gata, odalona krainą stawiła się niezgrzytaiącem na
szych granic. Kozaky wprowadzone przez Zyg. III

odstręczyły koronalów, zjawiały się przedsięwzięcia zne-
wyty zniewzdrady gdy najuboższy Szlachcic był Ekwiwa-
rem króla i był równy Wojewodzie a zkąd stare Pol-
skie niezwyczaje znoty, przez wolne elekcye zaczęli wpły-
wać cudzoziemcy, kupowano na sampzod Koronę palem
kray od szlachty biorących tak wiano oświadczeniami
i pieniędzmy. Michał Korpodar Multan za Zygmun-
ta III podawał przykład rozebrania Polski, był podobny
przykład za Jana Kazimierza Ukraińcy do
skutku niedoszły. Dwor Wredenski uwodził Jana III
Piotr W. Augusta II obietnicami zapewnienia tronu
ich życiom a zkąd owe pieniężne okupy Sobieskiego zrzu-
cyło na dobro i korzyść obcych. Lecz więc wtedy Ley
epoce naród Ly Szlachta opuszczała monarchowie bezpie-
czyło o swobodę swobody! Monarchowie nie dali naro-
dowi zkąd więc wzajemna niechęć zrodziła pole-
ganie na obcym wpływie. przy końcu Panstwa po
przednym osłabieniu kraiu przez podziały nie
podobna było wydobyć się orężem i stawić przeciw
politycznie sile i nauce sąsiadów, w Ley epoce do naj wyż-
szego stopnia doszła owa zwana złota wolność Szlach-
cia, która nad naród Króla Zygmunta III i Jana Kazimie-
rza potęgę, za Michała i Jana III wzięła Króla za Augusta
II i III znaczenie i stanowisko a za Stanisława Augusta u-
kraiu był swoy polityczny.

II Rozległość Kraiu.

W Ley Epoce składał się kraiu z trzech prowincyi i trzech
niejako narodów z Wielkiey Polski małopolski i Litwy
Zygmunt August bowiem dopiero wcielił Litwę do tro-
ny, która zdawna miała osobny skarb wojsko, mi-
nistrów sądy nawet osobne i prawa zkąd drugi poli-
tyczny przykład na koronę do Wielkiey Księstwo Litewskie
każdo tych prowincyi i przyłączonych drobniejszych zło-
żonej wielorakiey miała podział i tak we względzie
duchownym trwał podział na Archy-Dyecezye i Dy-
ecezye w politycznym na Województwa Ziemie i
powiaty. Wielkopolska najdawniejsze nadziału Pol-

które miały wsobie stolicę swoią Gnieźno i Uniejów obejmowała wsobie właściwie dwa Województwa Poznańskie i Kaliskie wzrzekło we względzie polityczym zawierała wsobie następuiące Województwa które podług porządku przedkładania umieszczano bodźcem do Wielkiey Polski

1° Województwo Poznańskie z Ziemią Wschowskią
2° do Kaliskie. —
3° do Sieradzkie z Ziemią Wieluńską
4° do Łęczyckie. —
5° do Brzesko-Kuiawskie z ziemią Dobrzyńską
6° do Inowrocławskie
7° do Płockie
8° do Mazowieckie
9° do Prawskie
10° do Gnieznieńskie które dopiero od r. 1768 ustawa Sejmowa z powiatu na Województwo zamienione została.
11 do Chełmińskie
12 do Malborskie
13 do Pomorskie

Te trzy ostatnie Województwa składały Prusy Królewskie czyli Pomerania Pruska. —

Mała Polska. Ta obejmowała właściwie tylko 3 Województwa Krakowskie Sandomierskie i Lubelskie ednakże tak jak w Wielkiey Polsce inne różne ziemia zostały do niey wcielone, we względzie przeto politycznym do małey Polski należała Ruś Czerwona, Wołyń Podola, Ukraina z Kijowskiem Bracławskiem i Podlasie porządek zaś Sejmowania w małey Polsce był następuiący:

1° Województwo Krakowskie
2° — Sandomierskie
3° — Kijowskie
4° — Ruskie
5° — Wołyńskie
6° — Podolskie
7° — Lubelskie

8°

8° Województwo Bełzkie
9° — Podlaskie
10° — Bracławskie
11° — Czerniechowskie

Litwa od czasu ostatecznego położenia płciorona r. 1569 niemające województw osobnych Xięstat składające nam cało płciorona dzieliła się rownież na następuiące Województwa

1° Województwo Wileńskie
2 — Trockie
3 Xięstwo Żmudzkie
4 Województwo Smoleńskie
5° — Połockie
6° — Nowogrodzkie
7° — Witebskie
8° — Brzeskie
9° — Mścisławskie
10° — Mińskie
11° — Inflanckie

Co ostatnie należało rocznie lat do trzech aż do Unii. Lwy. r 1583 podzielano Inflanty na 3 Województwa Wileńskie, Dorpackie, Parnawskie. Gotharo Kettler ostatni Mistrz Inflanckich r. 1561 oddał Inflanty Zygmuntowi Augustowi warunkuiąc dla siebie i swoich następców Xięstwo Kurlandzkie z tytułem Xięcia Inflanckich potwierdzono to r 1569 w Lublinie na Sejmie a r 1580 coronad przysięgę Valoremu na wiernego. —

Postanowiono r 1583 ze Xięstwo Kurlandzkie po wygaśnieniu familii Kettlerow ma należeć do rozporządzenia Króla i Stanów, gdy atoli po zejściu bezpotomnem Ferdynanda Kurlandzkiego tytułem abrali sobie Xięcia Magnusa Xięcia Saskiego, r 1726 Stany na Sejmie uważały ten wybór za niewazny przeto r. 1726 za wstępowem Anny Carowey postanowiono na Sejmie ze Elegendi III ma ten tytuł kiedy raz ma dać w hołdownictwo tę prowincyą Ernestowi Janowi Arabi Byronowi i iego potomstwu lubo podowo czas był Sekretarzem Rzeczypospolitey

a ten r. 1739 przyjął inwestyturę przez posła. do r 1758
podczas jego wygnania rządzona była Kurlandyą przez bra-
żyliarzy, jakiem Augusta III uczynił Księcem kurlandzkim
Karola Królewicza adopt. następnie za zgodą Rossyi
przywrócony został Byron.

Pod Stanisławem Augustem zgromadziły się przyczyny
nia Jana Kazimierza. Fryderyk II Król Prus. pierwszy
podał myśl rozbioru Polski. 13 Stycznia r 1772 wyszedł
pierwszy manifest podziału Polski, zawarty Sejm 19 Kwietnia
t. r. a ułożony r 1773 potwierdził traktat z dn. 18 Lu-
tego r. 1772 zawarte. W skutku tych traktatów odrazu
ta Polska blizka 4,000 mil kwadratowych, Król Prus.
zyskał województwa: Malborgskie Pomorskie Chełmin-
skie i Warmią czyli prawie całe prawy brzeg Wisły zacho-
dnie, wyjąwszy bowiem były miasta Gdańsk i Toruń z ob-
wodami, nadto dostała się Prusom część Wielkopolski aż
do rzeki Noteci. Za Jana Kazimierza część Księstwa Prus-
kiego w Wojnie Szwedzkiey potrafiło się wymieść część
Księstwa nieodległe, powiat Bytomski i Lembarski by-
ły dodane jako lemmata ale te już nigdy do korony nie
powróciły.

Z tym rozbiorze Austrya zyskała starostwo Spiskie
które Polska jako zastaw posiadała, także część Woiewodz-
twa Sandomierskiego o Kralickiego przyparło saltemu ro-
wnież Księstwo Oświęcimskie i Zatorskie, Woiewodztwo
Ruskie prócz ziemi Chełmińskiey całe Woiewodz. Podlas-
kie prócz małey iego cząstki. Nadała temu nabytkom Ima
Galicyą i Lodomeryą nazwaniem Starostwa Spiskiego.

Rossyi dostała się reszta Inflant pozostała jeszcze przy
Polsce zdawnych zaborów, Woiewodztwo Mścisławskie
część Mińskiego, całe Witebskie i Połockie oprócz małych
cząstek za lewym Dnieprem, dawniey Zygmunta III zawojowane
Inflanty, przez Karola IX i Gustawa Adolfa pod Janem
Kazimierzem r 1660 przez Traktat Oliwski zostały od-
stąpione Szwecyi zwyczajnem małey innych części.
Augustowi II r 1704 Piotr zaboworządzał się traktatem
Karłowskim zdobyte Inflanty na Szwecyi oddał Polsce
bez żadnej nagrody, lecz zdobyte nie zostały prawrócone.

Smal

Smolensk r. 1611 zdobyty za Zygmunta III krolestatami
r. 1618 i 1636 z Księstwem Siewierskiem i Czernichow-
skim zdobyty za Jana Kazimierza w pokoju krolestatu
Andruszowskiego 1667 r. odpadł. Kraj ten od r. 1686 przez
Krzysztofa Grzymułtowskiego Wojewodę Poznańskiego
potwierdzid to i odstąpid Rzpltej nazawsze, na Sejmach
r. 1764 i 1768 za panowania Stanisława
Augusta zabory te wszystkie zostały na zawsze potwier-
dzone. Wołochy i Multany za Zygmunta III przyszły pod panowa-
nie Tureckie albowiem Kozaczyzna r. 1711 bez przytom-
nienia się Stanów jako Hetman ustąpił onych zawsze
prawem Turcy; napróżno Jan III i August II starali
się o ich odzyskanie.

Po tem pierwszem podziale krain miała Polska szerok
obszar 10,000 mil □ a mieszkańców około 8,000,000
r. 1793 dnia 9 Kwietnia nastąpiło oświadczenie powto-
rnego podziału Polski. Sejm Grodzieński ustąpił zawarte
Traktaty d. 17 Czerwca 1793. po tym podziale miała szerok
Polska 4,000 mil □ i przeszło 3 miliony mieszkańców
potym tedy podziale nastąpił nowy układ Województw,
a w Koronie ustanowiono Województwa:

1. Krakowskie
2. Sandomirskie
3. Wołyńskie
4. Chełmskie
5. Włodzimierskie
6. Lubelskie
7. Mazowieckie
8. Warszawskie
9. Cichanowskie
10 Podlaskie.

w Litwie

1. Wileńskie
2. Brzeskie
3. Trockie
4. Żmudzkie
5. Mozyrskie
6. Grodzieńskie
7. Brzeskie
8. Nowogrodzkie

Naliboki r. 1795 d. 25 Listopada złożył Stanisław August

Koronę

koronacyi, w tymże r. w Grodnie reszta Litwy wcielona, zo-
stała do Rossyi a r. 1796 5 Stycznia zaięli Austryacy Bra-
ców a 9 Stycznia t. r. Prusacy Warszawę. —

o różności mieszkańców i stanów

Rozność mieszkańców a szczególniey stanów zachowywana
wiązła trwale, powiększane zwłaszcza szlachty wydały
owoce którego żałujemy zarysy dopiero widzieli. Szlachta nazwa
wzięła ziemian, nadaniem gruntów ziemianami
Panowie dominikalni wyłącznie w tey epoce nazywała się Obywa-
telami, układała z Senatem stan wyłącznie rządzący
Ko lubo naród był w potrójney postaci tj złożony z Króla
Senatu i Szlachty ale w istotney rzeczy sama Szlach-
ta Rządziła, Senat bowiem uzupełniany był przez Szlach-
tę, Izba poselska przeważała zdanie Senatu i Króla
tym tedy sposobem jeden był tylko stan co do rzeczy. —

Szlachectwo nabywało się ciągle w tey epoce przez uro-
dzenie się z Ojca Szlachcica Polskiego. Szlachectwo matki
było tylko potrzebne do niektórych kanonikatów i prebend.
Jan Albert bowiem w Epoce poprzedniey r 1496 uznał
za wojny lubiąc Szlachcica ponakłi i Ojca zupełnie
do dostąpienia godności prelatur i przedniejszych prebend
(VI f 262) Alexander oglosił za dostatecznie warunek
Szlachectwo samego Ojca tylko by rodzice trybem Szla-
chectwem żyli i nie trudnili się zabawami niższemi
(VI f 302) Za Zygmunta I r 1510 a 1532 były prawa
te urozumienie planowane — r 1607 w mianowanej ich
Epoce Szlachectwo z Ojca i przynależ było uważane za
potrzebne w przypadku ieśli by ialowy Szlachcic chciał
dostąpić godności czy to w hierarchij duchownej czego
więcej nie po kapitułach trzymano. (Statuta Litt. f.)
r. 1633 rozciągnięto to postanowienie i na Litwę. r. 1764
przypomniało prawo znaczne nierzetelność plebejuszów
do otrzymania powyższych godności a co Litwie jakoby
dla nagrody opóźnienia zastrzeżono że i dobrze urodzony
plebejusz nieboże może otrzymać tych godności wymaga
iąc po Szlachcie żeby Ojciec i matka Kandydata byli z
rodu Szlacheckiego. —

Nabywało się stanu Szlachectwo Polskie przez
inny

Indygenat udzielany dla Szlachty sobie i przez Nobilitacye Plebeiuszom czy to krajowym czy obcym ale te Indygenaty i Nobilitacye niemogły być za nie udzielane jako tylko na Sejmie i za zgodą wszystkich Sejmujących dawniéj udzielenie Szlachcie zagranicznym gdy osiadł w Polsce był Szlachcicem polskim Szlachcic krajowy mógł przypuszczony nie szlachcica do swojego herbu. Na jedno z Balthazarze Batorych synowcach Króla mamy pewnego przykład udzielonego Indygenatu, co r. 1583 byli na sejmie przypuszczeni do Szlachectwa Polskiego pod obowiązkiem wypełniania przysięgi wiernością Lenalow i Przewyższyć Polskiej Drugiey prawa należały aby na Sejmie Indygenaty udzielane a r. 1662 i 1673 Szlachectwo przyjęło nie jako za Artykuł wiary, Konstytucye bowiem tego Sejmu warowały aby otrzymujący Indygenat był religii Rzymsko-Katolickiey lub niby do przyjął ale pomimo tego udzielano Indygenat obcey Szlachcie niebędącey Katolikami. Gdy Kuliowy zagraniczny chciał otrzymać Indygenat musiał zrobić wywód swego rodu Szlacheckiego za granicą Autentyczne i dowiedzieć przysięgą na wierność. —

Konstytucya r 1768 ustanawiając materyały: Ij przedmioty w których ubogi szlachcic musiała uchodzić na Sejmach postrzegła że Indygenat lub nobilitacye do urzędów tych działań należą w których potrzebna jest ubogiemu szlachcie, postrzegła także że otrzymując się Indygenat ma wywieść swoich Szlachectwo od dziada a ieżeli by miał zamiar starać się jako wy urząd powinien mieć dobra w kraiu, Konstytucya z r 1775 dodała warunek aby przyjęty do indygenatu aby Szlachcic niemógł mieć wydanego sobie Patentu z Kancellaryi dopóki by nienabył dóbr ziemskich w polsce dziedzicznych za 200,000 złp. a to pod nie. ważnością udzielonego Indygenatu. Aby zaś to nabycie było tem pewniejsze i statecznieysze dodano że tak niebędzie mógł przez 20 lat sprzedać lub wynieść tych dóbr pod utratą udzielonego Indygenatu.

cdy. 18

wyjęto w należe ypod tego prawidła zaszłemych w Lewizie
y nobilitowany talize z mocy tey uchwały był obowiązan
nabyć dobra przynaymniey na 30000 złp polsk. ieśli by zaś
niedowiodł nabycia taliowego miał wszystkie Szlachectwo
utracać. Do taliży zaś tey godności Indygenat y Nobilitacya
wymieniano że ie tylko na Sejmie udzielać dozwalano.
Lecz atoli wreszcie w 16 wieku bo od r 1578 stały się u-
dzielane Indygenaty i Nobilitacye prawem Sejmowem,
postanowiono w tenczas że nie tylko ale Sejm miał mieć
do tego prawo atoli r 1768 w oznaczeniu materyi i stanu
zastrzeżono że może być udzielane pomnieszonym glo-
szenie nobilitowań tego bez dołożenia ciężaru tem Sejmu
jakoże r 1774 pozwolił Sejm Stanisławowi Auguście
nobilitować 10 osobistow Seleretnie a r 1775 pozwalano
temuż Auguście podobnymże sposobem nobilitować 20
familij, konstytucye te r 1604, 1610, 1611 warowały przy-
rzecznie aby poddany niemógł otrzymywać nobilitacyi bez
tego za pozwoleniem własnowego dziedzica z Nobilitowany
Plebeiusz oprócz dopełnienia powyższych warunków
miał dodane w dyplomatach salvo jure et salvis statu-
tis Regni: do szartabelli zaś że dopiero ich prawo ustawa
będą, oczyszczeni z plamy Plebeiuszostwa, szczególniey przy
tym było kasus gdy od kogo udzielono Szlachectwo a w
tenczas wyrażano rzecz szartabellata w znaczeniu że on
zaraz y następne ich potomstwo mogło wszelkie do-
stojności piastować, Skrzetuski w prawie polskim Nadol-
ski Wolickiego w T. 4 f. 73 i inni pisarze mylnie rzecz de
szartabellata wyciągaią. Ustawy statutu Litewskiego
a mianowicie ustaw 3 w tey epoce zrobiony r 1588 o-
głoszony za Zygmunta III opisuie w Rozdz 12 Art 5 że
ieżeliby który żyd lub Żydowka do wiary Katolickiey przy-
stąpili oni i ich potomstwo mają być Szlachtą Polską
ustawa ta nabyła w części konstytucyi przymem, bo
tylko płci męzkiey przenosiła Szlachectwo na potomków
i że szlachectwo niezależy od Religiy ani ie niema z
nią wzgledu. Nadto konstytucya z r 1578 expressis
verbis ieden temu, nobilitacya bowiem należała do Sejmu
dopiero r 1764 postrzeżono że niestosownie ale gwałt-
nie

mu

niono bardzo brzydko tłacz bo znoszące Nobilitacye
które Neofici wyslugiwali nieroprożniano między niemi
iuż Nobilitowanych a między temi którzy mieli dopiero
otrzymać nobilitacya przeto Legacyą r 1764 od zaruchnio
no wszelkie takowe Nobilitacye i maiątki szyr-
lum Neofitom Zebra Ziemskie posiadane sprzedawać
a w państwie bydące do grodowe w przeciągu lat dwóch
i aby porzucili stan Szlacheckii udali się do stanu
mieszczańskiego lub innego. Konstytucya druga Legacyi roku
pozwoliła Królowi Nobilitować 10 u neofitów wyprze
ciągu iednego roku. dopiero r 1768 poprawiona owa ogra-
ta, pomyłkę i postanowiano że wszystkie nadbrzeżne
ceni przed r 1764 maią pozywać Szlachectwa w
Sile ale późniejsi niemaią bydź Szlachcicami. —

Prerogatywy Szlacheckie iesze z poprzedzaiącey epo-
ki trwaiące były te: że mogli posiadać dobra i tytuł
familije Szlacheckie mogły pozostawać wszelkii dostoj-
ności Lade duchowne iako Świeckie. Nieczułno było
więzić Szlachcica oziadłego ani mu urzędow odbierać
ani konfiskować dóbr bez przekonania prawnego i za-
dawego złamania, Szlachta nieptacita żadnych podat-
kow chiby które sama nadzwyczaynie na Sejmach usta-
nowiła. Do urzędow sądowniczych sama Szlachta
wybierała intonkow, podobnież w do woyny ibyt. i sama
na Sejmach przez swoich posłow wszystko w mie-
szey epoce stanowiła. od Kwartnierza 10 do pierwsze-
go Polskiego podziału pobierała Szlachta sól zwana
zwyczaynie podatku zwana nieszczególnie cenę Szlize
ze wmiastach mogli nabywać płacąc tecz w tem iuż
musieli podlegać ciężarom miejskim iako prawom i
iurysdykcyi Legacyi miasta. Nadto prezydencyi Szlachec-
kiey chociaż bardzo wszelko poderzyć tytko słomą swobod-
no było wino swoiey gwałtem pojmać bez rozwolenia
pana domu. dobra Szlacheckie wolne były od leżenia stanu
wiskiego Wojska, wszystkie te swobody przeszły w szelkie
miarę w mieszczańskiey epoce. —

Za Stefana Batorego postanowiono prawem że
krzywe lub bezprawnie zaiętego dobra Szlachcic bez rozpraw

od

Odkryte w dobrach szlacheckich miały należeć do prywatnego szlachcica, jako jego własność i przepadanie to do prawa wyjątkowione przez szlachtę, choć nie na siedzach niemożeby nagabany lub pociągany skarżący oprzeć, jeśli by zaś kto osobliwie sprotiwdrzał, sam był powołany do sądu ten który by nagabował szlachcica miał będzie uwięziony jako gwałciciel pokoju obywatela wolnego i jako burzyciel spokojności miał będzie zapozwany na sejm i dany za to 2000 zł. i więzieniem woli i sam w niedzielę in fundo Lf w wieży, Konstytucye z r. 1775 i 1776 o tem stanowiące. Po śmierci Zygmunta Augusta gusta uchwalono w Lublinie zwane pacta conventa że król przyszły niemoże dla swego dochodu starać się o koronę Polskę a r. 1573 w bezkrólewiu po śmierci Zygmunta Augusta Jan Zamojski przydał że każdy szlachcic był elektorem króla bo gdy było zapytanie czy każdy szlachcic osobiście miał dawać swoje zdanie lub było przez posłów Zamojski nieprzezwiódz złej nieszczęść wymówiła, czyli powiedział że każdy ma do tego prawo. To zdanie Zamojskiego na nieszczęście przyjęto. Nadto r. 1775 obecna wola przeszła wyraźnie wyniosła każdego szlachcica na kandydata tronu przez uchwalenie ustawy warującej że nikt niemoże być na króla obrany który nie był szlachcicem Polskim jednakże ustawa czteroletniego sejmu zniosła to postanowienie.

Do praw i prerogatyw szlachty w tej epoce należą: kolizje mojej równości szlacheckiej czyli braterstwa, były te: nie zaszczepiona przez przywileje Ludwikowe r. 1633 postanowiono iż prawem aby urzędy dobra ziemskie starostwa królewszyzny itd. porządane były przez zasługi tych, co równość szlacheckiej, w tym celu r. 1638 zakazano prawo wiązać lub przyjmować tytuły zagraniczne wyjąwszy te które przy unii Litwy z Koroną Litwinom lub polskim były przyznane i tytuły urzędu które jeszcze od Jagiełły pozostały nadane i utrzymane przy unii Litwy, powodem do tej ustawy było wymienienie pierwszego

Orzechu

Wspólnego na dostojność Książęcą przez herbami VIII
Papieża i Ferdynanda III Cesarza. Jaż bowiem o
zachowanie równości była powodem doznienia bro-
ni ustanowionego przez Władysława IV Niepokala-
nego poczęcia Panny Maryi, chociaż herbom VIII
r 1648 jako łatwo domyśleć się można rangę go po-
dwyższenie. Jan Kamojski nieprzyjaciel ordera złotego ru-
na i Lytwy Książęcą od Króla Rzpltej sobie
ofiarowanego aby przez to zachować sobie względy u
braci Szlachty. Jan Stanisław Zapieha nieprzyjaciel
takiż Lytwy Książęcą Rzpltej Niemcewiczy ofiarowanego
mu przez Ferdynanda Cesarza tegoż samego powodu
prawa z r 1641 i 1673 zagrożony karaniem cały stan
stawy za czym koliwiek doniesieniem na Trybunale
ustanowić się mogący dla tego który by Lytwy Książę-
cą i herbów równość braterską naruszających u-
czynił. Wszczęło pod Zygmuntem III nastąpiło po-
dwyższenie Ordynacyi Litewskiej Książąt na Nieświe-
rzu Radziwiłłów która była najpierwsza w Polsce.
pod nimi także potwierdzona Ordynacya Zamojskich
dla potomstwa Jana Zamojskiego, w pacta conventa
Augusta III i Stanisława Augusta przemieszczono za-
strzeżenie utrzymywania równości Szlacheckiej i
zachowania jej jako prawo Kardynalne najprzedniej-
sze Rzeczypospolitej i nayprzelimitowe osobę z maltą
wolnego stanu Rycerskiego, Tytuły Arabów, Margra-
biów Książąt itd. niemogą ubliżać i jey Klenotu Szla-
chectwo bowiem przenosi takowe lub im przynajmniey
równe także za słowa prawa, prawo r 1768 uznało
równość Szlachecką za jedno z praw Kardynalnych y
z praw które wiecznie trwać miały i nigdy się nie
zmieniać.

Chociaż Władysław IV niemogł orderu swego utrzy-
mać, istniały wszakże pozniey ustanowione ordery w
Polsce i niemi razem lub za ubliżaniem i szkodliwe
równości Szlacheckiey za poniewaz bydź, istnieć

bowiem

bowiem Order Orła białego r 1705 w Sylwicinie przez
Augusta II ustanowiony jako godło dla Monarchi i Kra
iu wierności. i Order S. Stanisława ustanowiony 1765
jako godło zasług oprócz tego iż nad Order w Polsce zagra
niczny Maltański ma ieży ci religijny rożnice iako i
w innych krajach. Co zastrzeżeniu że Panuiący ma ią
być Katolikami że Nacja ma tem samem cześć
prowadź Szlacheckiwa że Indygenaty Nobilitacye były i
Dyne dla Katolików ile wyniesiono Szlacheckwo nie ja
ko do równości samey rze Religij.

Utraciła się Szlacheckwo przez Panią za zbrodnią
nastąpioną, 2do przez przyięcie sposobu niey słuszego życia
i bawienia się Kupiectwem niey słuszem, ed-nalezie r 1775
przypomniano sobie że za Kazimierza IV. Wierzynek Szla
chcic trudnił się handlem Radzin że Burmistrz Lucy = bur
ski Gnieznieński prowadził handel na morzu, ustano
wiono acz t. r. że kupiectwo niema ustawnie Szlachec
twu. Dalsze miało się utracić Szlacheckwa gdy Szla chcic
przyiął do herby nieszlachcica adopcyą syna swego
Kupionego i zwalniaiąc o iego Szlacheckwie Lata panu
powe r 1602 i 1623 a to z przyczyny że wowczas nobi
litacye były prawem Sejmowem rozdawane. 4to mia
ło się utracić Szlacheckwo przez nieodpłacenie wara
tów Indygenatów lub Nobilitacyi np przez nieuiszczenie
dóbr przypisanej wartości ile 5te przez odebranie pra
wem pośmiertnym ieżeli Szlacheckwo źle było otrzyma
ne, zdarzyło się to za Jana III gdy bowiem r 1679
na Sejmie Grodzieńskim nobilitowano niektórych
znowu r 1678 odebrano im Kalisowe prawa jako nieprza
wnie nobilitowanym (V V s. 594) surowe były rozpo
rządzenia dla tych którzyby się nieprawnie dodawali
za Szlachcica r 1589 postanowiono że dodaiący się za
Szlachcica ieżeli był niepospolicie miał siedzieć w wię
zy 6 miesięcy a ieżeli pospolicie i miał Kalisowe dobra
utracać ia jako nieprawnie porządane płatowych

Obrad

brat skarb a polowy donosiciel.

Komu zadowonie był uwyniony zarzut nie szlachectwa ten niemogł używać prerogatyw szlacheckich dopoki się zarzutu nie oczyścił, oczyszczenie się zaś następowało przez okazanie dokumentów ważnych lub przez świadectwa krewnych na sejmiku właściwej ziemi, cały wywód w Trybunale miał składać a krewni powinni go byli zaprzysiąc, niemogący dowieść zarzutu nieszlachectwa opłacał kary do grzywien 30 stronie a reszte sądowi. Jeżeli jaki był nieszlachcic w koronie był bity batogami a mieszczanin, a w Litwie smagany pod pręgierzem i wygnawiany. Jednakże oskarżony o nieszlachectwo niemógł uczynić zarzutu szlacheckiego przeciwnikowi na odwrot o nieszlachectwo dopóki się sam nieoczyścił. Konstytucya z r 1717 zakazywała nieprawnych i podejrzanych szlachcic miał i wsi od swych nazwisk mianować, lubo ci przezkopzumierzali sobie na przyszłość zapewnić szlachectwo i dowody swej rodowitości, nakoniec Trybunałom zachować ostrożność w nadawaniu patentów na podobne sądy.

1 Plebeiusze

W niniejszej Epoce głód ten nowiejszym był obejmowany tych bez wyjątku na ich starożytności lecz ale stanowiła Konstytucya z r 1768 (VIII p 557) wypada więc najprzód mówić o Mieszczanach, 2de o włościach, 3de o Żydach. —

a Mieszczanie

W miastach Królewskich wiedli mieszczanie zachowywali i w tej epoce prerogatywy im właściwe ale wspomnienie zmniejszone, prerogatywy te wzgardzie niemiały miejsca po miastach Szlacheckich które zostawały pod władzą dziedziców. Przestawowania o równość wiary gwałtownie naprowadzania po wzięcie od Zygmunta III, wojny Szwedzkie, zmuszają się po mia.

Szlach

stach żydostwo, gnębienie drapieżnych starostów, wszystko to było powodem do upadku miast. Wojna tylko 30 letnia w Niemczech za Władysława IV toczona utrzymywała jako tako miasta nasze i wstrzymywała ich upadek, zato żona r 1632 miastowiec Bawiérza r 1636 Duninowa powstrowały oraz i inne miastowiec Sulicimicy bowiem i inni rzemieślnicy z Niemiec uchodzili do Polski. Miasta zadrżeniem ono Mieszczaninów uwolniły od swego prawa przez ustawy mocy które sobie same stanowiły. Jak Warszawa uchwaliła podobny plebiscyt który natwierdził Batorego który to bardzo był przychylny w Batorze tylko Katolicki Przymusu moje było do prawa przywrócony Mieszczańskiego ty może bydź obywatelem tego miasta; czynsty podobnież i pod Zygmuntem III i inne miasta pomieszane. Za Jana Kazimierza wypędzone Arjanów czyli Socinianów. Za Władysława IV zprawo Duszawali zamknięcia szkoły i Instytuta w Kralowiu zprzyczyny Religijy. za Augusta II r 1724 rozruchu wszczętego w Toruniu przez Studentów Jezuickich przypisał Prezydent i Dziewięciu Bajcowi Gardłem w sterdzie wyroku. Labo Abbentrandy uważa ten wyrok za surowy podobnież w Wilnie w Kralowie stłumieni Jezuicy burzyli kościoły Akatolików gdzie niegdzie mieszało się do tego pospólstwo, szanowano tylko bożnice żydowskie. O mieszkańcach iest rozprawa pod tytułem: O upadku przemysłu i Miast w Polsce r 1810 w Warszawie. W tem dziele są wymienione przyczyny upadku miast ale nie wszystkie dosyć obwarcie wyrażone. Wymienia Autor tępienstwo starostów, mnożenie się żydostwa po miastach ale niedość jawnie wyrażenia przeciwdziałania Religijne tylko na wiarowo. Ukaz r. 1768 prawo przeciwdziałania te uchyliło a to za wpływem obcym w tenczas niekatolików Mieszczan wyrównano mieszanom wyznania Katolicko-Przymuszego.

Miasta główne wpływały do niektórych czynności publicznych i tak na czele Konfederacyi Jeneralney Warszawskiey

ratu

r. 1573 uczynioney, po Senatorach i Stanie Rycerskim za, wymienione miasta głównieysze Korony przez wiadomą ołtarnioszie prawdą lego swoią na mieniali. Po pejściu Ste. Jana 1586 Kapitur w Kraliowie uchwalony przyznaie się miasto Królów w przywilejach swoich mu zawsze dozwo. lony dawania głosu na ziazdach Szlachty. Stąd miasta znacznieysze wypełały posłow swoich na sejmy koronacyine Elekcyine konwokacyine. Zwyczay podpisywania obecnych na Sejmie Koronacyinym zaczął dopiero r 1562, ale posłowie między dopiero zaczęli podpisywać r. 1668 abdykacya bowiem Jana Kazimierza ieszcze podpisana przez posłow miasta Krakowa, Poznania i Lwowa, na którym Konf. federacyi były miasta wezwane na elekcyą Króla ale tylko te miasta którym się to zdawnieyszego prawa i przywi. leiow należało, innym bowiem miastom naliczano przy. wilejami dowodzącego zobie prawa elekcyi Królow. podpisywali także posłowie między pacta conventa ob. ca. ru Wtodysława IV a za Michała znayduie się na pakta nowy podpis Warszawy. Na pakcie Stanisławowi Au. gustowi podanych znayduią się podpisy oprócz dawniejszych delegowanych z miast Lublina i Kamieńca podolskiego Na umowach Augusta II posłowie miast zwali się delegata. mi ad pacta conventa albo deputati i r 1724 aden z kla. mieńcu tuli nie podpisał.

Od czasów Jana Kazimierza na wszystkich natuierdze niach i przywilejach wyrażali Królowie obecnych delega. tow miast wolnych. Innem prawem miastom służącym było że dnia następnego po koronacyi zwykli byli Króle wie prawować equites Curules przeciwko plebeiuszom sta wali Szlachtą a to właśnie drzewo kościeyskie dla mie. szczan chociaż nobilitacya należała do Sejmów, takie na Sejmach koronacyinych przypuszczani byli delegaci miejscy do ustawowania rządu krolewskiey ktora i posłowie ziemscy mieli zawsze wprzod ustawać, ta ceremonia nastała od cza. sów Jana Kazimierza odbywała się zwykle tylko na Sejmach koronacyinych (Klerzetuli p 86 prawo tego narodu pol.

Deleg

Delegaci miejscy na te sejmy nadzwyczajne do Thorn
Federacyi wchodzący niemieli żadnéy władzy stanowienia lu
opierania się byli tylko honorata causa. Tylko Gdańsk Toruń
Elbląg, miasta pruskie miały miejsce w Senacie swoiey
prowincyi i tak że bez ich Deputatów nic na ziazdzie pruskim
niemogły inne stany ustanowić. Miasta te wyliczywały
przywileje królom na wieczność nie na sejmach koronacyi
nych jak to czynyły miasta polskie ale osobno przed Thorn
mi starszymi królewskiemi na ten cel od tronu wyznaczo
nemi, wchodziły także i miejskie miasta pruskie do ziazdow
ziemi pruskiey, miały atoli miejsce iuznie w Senacie iak
prowincyalne, ale w kole Rycerskim między Szlachtą Gdańsk
ta atoli ieyziemi za przykładem koronny zapewniała miastom
miejskim należenia do obrad, zapewnienia te wszelkie sie z
strod Rzplitey, powstał atoli dawniejszy zwyczaj że mia
sta mniejsze były używane przez Uniwersały Królewskie
do obrad, miały więc prawo wpływania do nich. —

Wiadoma iest za Jana Albrachta r 1496 postanowie
nie odnowiona za Zygmunta I prawo zabraniaiące ple
benejom nabywania i mienia dóbr ziemskich, atoli owe
zakazy niemogły się stać zupełnie wykonanemi, bo Kra
ków i inne miasta miały przywileie dozwalaiące nabywa
nia praw Ziemskich. Szlachta niemogła się naruszać
takowych przywilejów gdyż ich prerogatywy mogły by być
także nadwerężone, przywileie takowe służyły dla mia
sta Królewskie i miast pruskich a przeto r 1611 Sygmu
miastom przyznano możność nabywania dóbr ziemskich
Chwalkowski in jure publico regni Polonia przyznaie że
i poznań miał służące sobie podobne prawo atoli na te
miejscu dowodu. Lengnich in jure publ. reg Pol
rozumie także prawo do miasta Lublina i opiera swe zda
nie na konstytucyi r 1703 która stanowi Magistrat
Lublina ad jura et ad coëquationem juriam Królewsk
et privilegia przyznaiemy i aby tychże swobod używa
ć miasto Królewskie dozwalamy, zapewnić niemożna że
prawo iest wyraźne atoli zostało tylko na papierze

Tenże

leczyć nie wzbraniano podobnież i Konstytucya z r. 1648 złożyła to do Lwowa i r 1678 to do Wilna z wyrównywa lóż miasta ubraliowem, ale Wilno przywilejem z r 1563 przez Zygmunta Augusta nadanym uzyskało zupełnienie iż Radni miasta Wilna zgromadzeniem mają być wszelkiemi prerogatywy szlacheckich Oficerowie de politia hominum societate str. 189, jest to prawo Natury w naszym narodzie być on professorem w Wilnie a dzieło to drukowano pilnie w Gdańsku r 1651. Konstytucya koronna z r 1775 pozwoliła niektórym osobom stanu miejskiego nabywać dobra Ziemskie Konstytucya Litewska z r 1775 także pozwoliła wszelkim mieszczanom nabywać i posiadać dobra w Litwie wyjąwszy Żydowi poddanych, bowiem te Konstytucye lubo poddały miejskich posiadaczów dóbr ziemskich w przypadkach Sądowniczych Cywilnego sądom Ziemskim a w przypadkach Kryminalnych Grodowym zastrzegły jednakże że ani tytułu ani prerogatyw szlacheckich używać nie mogą. W ostatnich czasach Rzeczypospolita zaczęła niektórych mieszczan przypuszczać do patronizacyi i tak r 1726 warowano to do patronów stanowiących w Trybunale koronnym i Litewskim że burmistrzowie prawimi byli szlachtą, wyłączono więc ieszcze plebejuszów, r 1764 na Sejmie koronacyjnym Stanisława Augusta zastrzeżono na nowo że w Litwie wprzódy jurysdykcya w koronie w Kommissyi Skarbowej sądzie stanu miejskiego nie mogą patronizować. r 1768 wyłączono Trybunały Sądy Ziemskie i Grodzkie a w innych dykasteryach koronnych i Litewskich dozwolono mieszczanom stawać i ich patronom Skarżetuski pisząc r 1784 swoie prawo polityczne wyraźnie młodzieży Szlacheckiej nieumiejętność i nierządność prawa słowami bramerad dzieje się jakoby ubliżając że młodzież Szlachecka nie trzymała się przy prawie wyłączonej Patronizacyi (T II p 93).

Prawa dawniejsze obowiązywały miasta do czynienia

nia liczby przed Starostami dochodów miejskich r 1768
zapobiegaiąc upadkowi miast zalecono Commissionibus bo-
rdinis Woiewodztw dobrego porządku uważać się ma-
iącym aby wszelkie dochody miejskie zpisali i rozmiarkowa-
nie onych uczyniły, przełożonania się bocznem że one uczynio-
liczby przed Starostami wyszło ze zwyczaiu i że u wszystkich
robiły podług upodobania.

Za ustanowieniem Rady nieustaiącey Departamenta Po-
licyi rozciągaią dochody miejskie i rozporządzanie nad onemi podług
potrzeby, dochody te składały się z prowentów miejskich, z dobr
gdzie niegdzie im należących przed aptad rozmaitych ppm
stowego ibid a od r 1764 na sprzedanie placów pustych ka-
mienic i szynkowni po Miastach miejskich które to
propinacye pospolicie od r 1776 były wypuszczane iednemu
szmelcuan na lat trzy, ieśli by zaś niebyło takowego mie-
szczanina na czasu possessorowi w koronie, Żydów umia-
stach większych wyłączono od wymawiania propinacyi
w Miastach stołecznych większych r 1775 zostawiono
wolność wyrabiania i szynkowania trunków.

Szlachta troskliwa o różnice nawet w ubiorze z mie-
szczanami postarała się o rozmaite postanowienia pozbie-
rania z przepisów w ubiorze mieszczan i tak r 1613 posta-
nowiono aby żaden plebeiusz wyiąwszy tytuł magistratu
nieużywał sukien iedwabnych ani kalichów pod grzywnę sza-
futer kontuszowych wyiąwszy liście i podług grzywien i utraty
szlachcianów pod utratą 10 grzywien i utratą tych rzeczy
przez przysądzenie onych donosicielowi, forum rzeczy tych
czynów były sądy ordynaryjne. r 1620 rozciągnęło to posta-
nowienie na obie płci, wyięło tytuł Burmistrzów Wój-
tów i Landwoytów po większych miastach a to pod kary
100 grzywien. Sprawy te przeciw tym formowane
były rozstrzygane przez Woytami miast a przeciw mie-
szczanom podniesione w Grodzie, skąd zdanie się z tych u-
stawy nieruchomywano. Podczas wojny Gustawa Adolfa
r 1629 postanowiono że mieszczanie dobr Królewskich

a

a nawet i Szlacheckich ubiorzy by chciel nosić bogate są.
linie miele opłacać na role po złotemu od osoby stale od
siebie jak od żony i dzieci po opłaceniu kilowey złoży miele
ley dz na ten raz wolnemi od kary, urząd miejski miał
odbierać te opłaty i wnosić do skarbu ale r 1655 za
ustaniem potrzeby pieniędzy ustała talesz i odnowiona
taxa, powtorzono postanowienia r 1620 i 1613 dodaią
daiąc aby nikt z plebeiuszow nie ważył się używać kilej.
notow sukien drogich, szat i pasow iedwabnych ka.
rzież futer kosztownych pod karą 1000 grzywien na
maiętnieyszych a 200 na uboższych. forum wtedy
do mnieyszych spraw postanowiono przeciw mieszcza.
nom przed sądem królewskich przed sądem miejskim z ap.
pellacyą do króla zaś przeciw mieszczanom dobr rzą.
dzkich miał bydz sąd w grodzie bez appellacyi. r 1683
potwierdzona i nawiesze ogłoszono taż postanowienie
nie uważaiąc dla czego ony ze zbytniey krzywdliwości czy
tez że nie zachowywano postanowień przytoczonych,
ponowiono powyższe ustawy i zabroniono mieszczanom,
nowi szabel i szpad kudrzeżmych zakazany ch ubio.
rów używaiąc magistraty miejskie, ponowiono raz
iesze r 1766 te ustawy i zakazano plebeiuszom obojey
płci używać płota srebra, kilejnotow, koronek, futer dro.
gich kudrzeż szpad szabel. wyłączono tylko magistratus
i mieszczan w podróży, karę zaś w tym względzie na
przestępców postanowiono 300 grzywien kturą sąd miej.
skie bez appellacyi miał egzekwować. —

Obowiązuiem także było miał królewskich sa mie.
sze rezydencyi króla dawać dworzanom i osobom na dwo.
rze przybywaiącym lub należącym do Trybunału bez płatnie
lwowskiey, dopiero za Stanisława Augusta uchylono ten ob.
wiązek względem miał ale nieruchomie aktem r 1764
dawanie mieszkanie bezpłatne dla króla kudrzeż dla
zjazdowych na Trybunały dla Senatorów panow i Depu.

Lekow

taloú została zniesione, Mieszkania te bezpłatnie da-
wane nazywały się ex officia, naliczano wtenczas, aby
panowie nadal rozrzyli sobie najmowáć pomieszkania
zalecono tylko Dziedzicom domóc aby brali pomiernemu czyn-
sz i naznaczono sądy marszałkowskie w miastach gdzie były
ziáro a Grodzkie w innych, i te tedy sądy miały rozpozna-
wáć o do pomienionego najmu domów. W szczególności do pro-
sedum Trybunalskiego i Marszałkowskiego zachowano.
owe ex officia wyłączając tylko pałace dworskie Szlachec-
kie i Duchowne w których to stanowanie było zabronio-
ne —

R. 1768 wzbroniono szlachcie nowych miast ex-
blizéy iak tylko o mil 2 iedno od drugiego aby przez prze-
lewne pogorszenie się miast one drugich niepozbawiały
zarobku. Jeśli by zaś jakowa szlachta pośredniczyła jakie-
dzy miastami w takowi razie można było zakazáć ma-
ia wodległości iednéy tylko mili. —

Za Stanisława Augusta pomyślność miast zaczęła
ta zimnieco dźwigáć, osobliwie zaś stolica zaczęła wzra-
stáć za iego Kowiem panowania. Collegium nauczy-
cielskie, Król zdatnych Przemysłowców i Rzemieślników
przyprowadzał nieboy do Prus dla swoich dworzan aby tym spo-
sobem chociaż nie tak tak obfitey w stolicy się utrzymywali
przytem urządzenia swoich dominiów dobrego porząd-
ku wydały skutki pomyślne po rożnych miastach, ma-
my zbiór tak wielu ustaw nieboszczym miastom służą-
cych mianowicie: Prawa ustaw dla miasta Jego Kro-
lewskiéy Mości Poznań przez Commissyą J. K. M.
dobrego porządku Woiewodztwa Poznańskiego r 1780
ustanowionych. Dziełko to drukowane w Warszawie w Ba-
four 1781 wiele ma w tym względzie dobrych wskazań.

Ustawy Czteroletniego Sejmu zamierzały polepszyć
położenie mieszczan w tenczas starano się zachęcać na ten
cel ułożoną i mianowicie pewną odrazą ustawami uchyla-

ałoli

Pr. Polskie
XV.

ażali szlachta w tych postanowieniach wiele przeszkód czyniła. Rozciągnięto prawo kardynalne nemini derogabimus ale szlachcie przykładem służące i do mieszczan własność jaką ową mających wyjaśniony tylko bankrutów podszłych nie mających liczyć i pojmanych na gorącym uczynku, także nie mogących stawić poręki. Miasta królewskie uwolniono od jurysdykcyi hetmańskiej Sądów Starościńskich Wojewodzińskich itd. przyczyniono plenipotentów miast Akcelorum do rozmaitych ciężarów i zapewniono im w kommissyach nabicia ty. ye bezpłatnie, podobnież do przydatków liczonych z godnych duchownych mieszczan przyczyniono, mogli także nie szczanie wbrew tym postanowieniom legacyi Sejmu służyć w wojsku i posiadłości wyższe stopnie wojskowy tylko zaś tworzą przyli krawaleryą narodową. Mieszczanin o krzyżowy stopień szlachectwa pitanal miał bydź nobilitowany bezpłatnie, mieli mieszczanie przystęp do liczby dykasterya i palestry w której jeżeli starszy nad stopień Regenta miał bydź, bezpłatnie nobilitowanym dozwolono mieszczanom nabywać grunta i posiadłości ziemskie i przyrzeczono nobilitacyą temu który by 200 złp. rocznego podatku opłacał. Na liczbę Sejmie miano nobilitować 80 mieszczan przeciwko by wąs narad się mieszczaństwo przeszłości, przyjęła wiedza ja handel rękodzieła i inne miejskie zarobki nie zrywały szlachectwa, szlachta mająca posiadłości w mieście i bam mieszkająca miała udział jurysdykcyi miejskiej. Je. nakże Sejm Grodzieński r 1793 uchylił te ustanowienia czteroletniego Sejmu jak Art II część 2 tego sejmu dotyczące tylko „zdatności" do honorów i godności duchownych i świeckich samej szlachcie przyznał, a ustawą znamienitemu cuplivabimus ale nastąpiło tak tylko do mieszczan i cudzoziemców osiadłych, ale to nie nie było pomiędzy prawem kardynalnem lecz tylko między ustawami mieszczanami służącemi, od Sejmu 4letniego nastał tylko używalność szlachcie i mieszczanom. Konstytucya tak r 1793 Grodzieńska usunęła mieszczan od tego tytułu i przywróciła dawne szlachectwo.

la

Co do włościan

Dziedzictwa w poprzedniey epoce jako wolności były klassy były prawami ucieśnione, niemogli włościanie opuszczać pana swego ani swoiey siedziby. W tey epoce wolniey jeszcze te ucieśnienia umocniono a najwięcey przez przywłaszczenia. Panowie chowali bezalienacyi gruntu mogli włościanina rugować wypędzać darować sprzedać ile niemieli włościanie na prawie polskiem żadnych właściwie praw sobie służących, niebyli panami nawet swoich osób, niewalnemi byli pod własnem imieniem nie działali zadowanie niemieli nawet miejsca wymieniania się a herezyjady sobie wyprawiano bo niemieli dla siebie żadne. To do śmierci Zygmunta Augusta wypływało z przywileiów i nadań szczególnych to teraz stało się prawem powszechnem w wszystkich dziedzicach, by służyło zwierzchnictwo zupełne panom względem ich włościan niewyłączaiąc nawet życia i śmierci. W konfederacyi Jeneralney r 1573 po śmierci Zyg. Augusta szlachta sobie przyznała zwierzchność zupełną nad poddanemi, zastrzegaiąc bowiem sądzenie nowe i polowy między różnowiercami mówi że zwierzchności żadney nad poddanemi tak panów świeckich jak duchownych prawo nieubliża i posłuszeństwa ich niepszkodzi owszem ieśli by iaka licencya pod pozorem Religiyi się trafiła tedy i teraz tak zawsze bywało Pan swego poddanego podług rozumienia będzie miał karać tam in spiritualibus quam in secularibus (V II p 842) do uniknienia tego ogólnego postanowienia przyczyniło się cały stan rzeczy w czasie bezkrólewia wyrównanie bogactw, szlachty i wszystkich prawa posiadaczów ziemi przez Ludwika potwierdzone zawsze utworzyło stany i dymiono szlachcica na prawodawców. — w skutku tego mogła szlachta różne postanowienia wydawać przez całey niniejszey epoce, zaczęto bowiem od dawnych wolności dziedziców, niezastąpiła żadna ustawa właściwie dla polepszenia ich losu owszem przyczyniły się liczne prawa stan ich pogorszaiące, jakoto dozwalaiące ucieczki zbiegłych poddanych. uniesiono r 1768 między innemi prawami że całość pomocy ustawa i władzy i wolności stanu szlacheckiego nad dobrami ziemskiemi

i ich poddanemi podług statutów nigdy odbierana, ani
zmieyszona, nie będzie, prawo edmalej życia i śmierci wło-
ściánina niema zostawáć wrędzie Pana ale gdyby ten po-
jedniá krzywnie ma być oddany do sądu Grodzkiego
lub miejskiego w miastach wielkich. Prawo dotąd to
niemogło dostatecznie skutkować bo zabójstwo na chło-
pie przez Szlachcica popełnione niebyło karane śmier-
cią, ale tylko głowczyzną, to prawo naznaczało wyprawi-
dziu karęy śmierci za zabójstwo, Szlachcica ale nieważna
czyło sądu do skargi do pozwalniwania zabójstwa włościá-
nina, przez to więc nadawało szlachcie środku do wy-
biegnie. —

W tey więc Epoce ściśle poddaństwo prawami zostało
umocnione, włościanina żadna dzieu pod żadnym pozo-
rem niemogły opuszczáć swego Pana i odchodzić nie lecz
bez jego pozwolenia, a ten mogł bez przedawnienia
prawne i zlicz kolwiek odbierać, zbiegłego, żaden na-
wet syn chociażby ich miał kilku włościanin niemogł
opuszczáć gruntu i zagrody ojczystey bez pozwolenia Pa-
ná chociażby nawet chciał wstąpić w stan duchowny
ani dla srogości ani gwałtów żaden włościanin niemogł o-
puszczáć woli Pana swego. Sposób dochodzenia zbiegłych
niebyło wprzódzie ieden i nie jednakowo wszędy prawem
określony. Sejm czteroletni tyle względny dla mieszcz-
dla włościan nie wiadomość niezdziałał, zachęcał tylko Pa-
nów do wchodzenia w układy z włościanami nadawał
wolność wszystkim nowo zagranicy przybywającym
i tym którzy uciekli z granic a chcieli by do nich powró-
cić bez przykładem poddanemi, zapewniano zatem wol-
ność tym którzy nie byli wolnemi, lecz w kraiu po-
stanowiły ale jak dawniey ci Gmi poddaństwu. Konstytu-
cya z r. 1793 Grodzieńska o Kontrybucyi postanowienia
Czteroletniego Sejmu w części II. Art. 13 przeciw hard-
walnych na d. 2 Maia mówi: całość zwierzchności stanu
Szlacheckiego nad dobrami i poddanemi podług praw
statutowych nigdy odbierana ani zmienia na bydź nie-
ma, nie wspomina nic przeto o wolności zbiegłych pod-

danych

Danych za granicą zgnastrzega. Jednakże dalej że ustawa prawo
zdawała bili, że nieco wcześniej przed bytnością niemal ale gospodarza
jego brzmiała do grzywnowskiego zaś oddany i za dowodami i
dowodami zadzony bydź winien. Za zabicie zaś zranionego albo
chłopa lica śmierci miała bydź surowierzana na czyja
kolwiek delacyą nawet na przeciwnika szlachcica. —

Podług rozmaitości dóbr w różnych epoce otrzymywania się różnice i równości między włościanami, jakie to włościanie królewscy duchowni i szlachecki od dóbr nazwiska swe otrzymywali, można mówić że włościanie królewscy byli najmniej uciążeni, albowiem dzierżawcy starostowie lub dzierżawcy chcieli gromadzić prędko lub robocizny na ten czas włościanie mogli tego dochodzić w sądach Referendarskich w Koronie a w Litwie w sądach asesorskich. Jednakże włościanie po królewszyznach oprócz prądymnego zwyczajnego płacili pół podymne, mieli oraz obowiązek utrzymywania kapłana i dawania kwatery onemuż co nie dosyć włościan do duchownych i szlachty należących. Oddawali po dobrach duchownych byli obowiązani do państwszyzn i robocizn wielkich w tej epoce aniżeli dawniej dla tego winności byli mniejsze niżeli od tych jakie wyłożywali włościanie szlacheccy (Statut. prawa pol. i II. 1591) Poddani panów duchownych byli uczęszczali do zamku dawna zubożałym kapitałowym zmieszani, jakie duchowieństwo na pomoc krajowi niosło. Włościanie szlacheccy zupełnie należeli od woli swego pana, ani państwszyzny ani powinności nie były prawem opisane, oprócz wałki stróżu dzienne, nocne, podróże pewne były obowiązani dawać pewną liczbę kapłonów, jaj, orzechów, grzybów i tym podobnych drabiać państwszyzny wszelkie podług upodobania pana swego. Marcin Bielski zmarły r 1575 opisuje że za jego czasów chłop dalecko więcej niż przedtem musiał odrabiać dla dworu. Powinności rozpisane prądymnego wykonywali sami panowie po włościach swoich i sami podatki od włościan odebrane wynosili do skarbu. —

Włościanie dóbr szlacheckich mieli pewną liczbę uważniejszą rzeczy względem reszty byli bardziej wolni od gwał-

Łowmyd

Łowanych werbunkiów od kto i stanowisk wojska, dla przy-
du opłacali tylko poddymne, którego poddatki nie we
wszystkich Województwach był równomierny. Znayduie
się w niniejszey epoce przykład Księstwa w Łanie Ko-
pnickim Szlacheckim Sandomirskim który zupełnie po-
wiat summę dosyć znaczną opuszczania od nie-
procent na poddatki poddymnego w zeszłym stuleciu bie-
żących włościan Sandomierskiego powiatu. Będąc 1647
w V IV p. 111 potwierdził ten zapis uchwalone Statutu
r. III z 1791 Donosi że niemogąc Dacie gdzie ten fundusz
na siebie czasów podział. Zarządza Statut że dziedzic wy-
nikłe kompozycje duchownemu i dziesięcinę płacić im
pieniężny a snopowe od swoich poddanych wybierać.
o tem nadmienia Donosi Statutu III p 172 a więc
dziać należy że i on był również duchownym, Jenerałem
opisuje włościan r 1784 był tego zdania że włościanie
polscy niebyli zdolni i usposobieni do pracowania le-
pszego stanu.

Niemógł włościanin dostąpić wolności tylko za
pozwoleniem pana na piśmie danem, albo przez pismo
własnoręczne zapodpisem pana i pieczęcią lub przez ze-
znanie w aktach.

Sołtysi czyli starsi wsi dzierżawcy znaczniejszych gruntów
wiejskich zmieniali swoie pierwiastkowe przeznacze-
nie, po dobrach szlacheckich byli prawie wszędzie wy-
rugowani a po dobrach Królewskich część ich była w cie-
żkiey do starostw teraz lub miast ich wieś włod Jagiełło
iako wdzięczny dozwalał Panom dziedzicom służą-
cych Sołtysa skoro ten był in auditis et rebellis, powiada-
ją mi ruś owych sołtystwo mogła bydź nawet i Szlachta
ale przez przywileg tey epoki sołtystwo niemogło bydź na-
bywane tylko z pozwoleniem Szlachcica do którego dobra
należały.

Co do Tatarów.

Klassa ta ludu miała u nas prerogatywy równe prawie
szlacheckim przywilejom, stanowiąc od Jagiełły i Witol.
Da część miejscowości leśnie. Konstytucya r 1768 przyznała
im pomiędzy te prawa, postanawiając że Tatarzy zgrun-
tow posiadanych niebędą mogli bydź pozbawieni do

wieku

większych podatków było do takich jakie Szlachta opłacała postanowienia r. 1775 i 1778 tak samo potwierdziły.

Co do Żydów

Prawa złey egzekucji zakazywały żydom bawić się handlem po miastach gdzieby przez pacta przyjętemi nie byli. r 1768 zapewniona została wolność żydom handlowania w miastach w których mieli dozwolone przywileie, zastrzeżono zaraz że aby po innych miastach nie przywłaszczali sobie większych wolności nad te które pactami zabezpieczone mieli. Tegoż r. 1768 zlecono Kommissarzom od Sejmu wyznaczonym aby tam gdzie miasta niechciały umów zawierać z żydami spory w tym przedmiocie po wysłuchaniu stron załatwiali, i zastrzeżono iżby bez tabelowych paktów żydzi niemogli po miastach wyłonywać ani rzemiosłami handlu ani szynku ich Warszawa do naypóźniejszych czasów Polley niechciała nawet żadney umowy z żydami było w czasie jarmarków, Sejmów mogli handlować w miastach. Prawa rr. 1768 i 1775 powtorzyły przywileie Warszawie służące w tym przedmiocie, dla tego zaś podczas Sejmów i Kiermaszów dozwolono przybywać żydom aby przez to zarobiwszy drogą rzeczy potrzebnych. Podczas Sejmu Czteroletniego iako w czasie dozwolonym żydzi osiadły w Warszawie chowając niemieli paktów w tym względzie zamieszkiwali i cały prowadzili handel.

Mowiliśmy wyżey o Statucie Litewskim który dla niektórych Kobiet Klauzule zapewniał i dla ich dzieci trwało to do r. 1764 w którym zmiana w tym względzie nastąpiła, wszystko to dowodzi że klassa ta mieszkańców doznawała wielkich względów aniżeli cudzoziemcy albo włościanie którzy przez plebiscita byli od prawa miejskiego wyłączeni. Za Stefana Batorego albowiem iako wiemy za staraniem pewnego zakonu plebiscit niektórych niektórych przyjmował do Warszawy za Obywateli, prawo r. 1775 chcąc żydów odwieść od wielkich zarobków a nałożnie do rolnictwa nakazało Rabinom pod karą 1000 grzywien aby nakłaniali mądrzeńszych płatnemi którzyby bawili się zakazanym handlem i którzyby nie trudnili się

ani

ani rzemiosłem ani służbą, słowem liberzyby nie mieli sposobu utrzymania siebie i familii ludzi na opłacanie podatków. —

Klassa ta mieszkańców utrzymywała się ciągle przez czas tey epoki nieuszczuplona w swoich prawach ani sejm 4ro letni 1788 zniosły ani sejm Grodzieński r 1793 nie przyniósł żadney zmiany względem żydów. Za Augusta III spory między żydami o Talmud i zrozumienie niektórych jego miejsc zrządziły że znaczna liczba Antitalmudystów z polskiey Europy Węgier i Multan przyjęła wiarę Rzymsko-katolicką i przeniosła się wtedy do polski a przez to pomnożyła się klassa mieszkańców o których mowa. —

O oświeceniu w tey epoce. —

Za wolnością stali zawsze złotą nastała prawdziwie niewola sumienia. Już na pierwszym bezkrólewiu były spory religijne, na sejmie r 1573 powstała konfederacya warunkująca prawa wiecznymi między różnowiercami zgody w religii inter dissidentes de religione obiecującą zachowywać polskiey wiecznymi w tym względzie nieprzelewania ani krwi, ani konfiskaty dóbr ani więzienia i wygnania. pod tem imieniem dissidentes obejmowała konfederacya nietylko Antikatolików ale i wyznawców Rzymsko-katolickich. — Jan Karnkowski Biskup Kujawski gorliwy katolicyzmu obrońca pierwszy ułożył ten warunek, warował aby na urzędy kościelne dla samych tylko katolików miały być dostępnemi. Wszyscy Biskupi oprócz Krakowskiego Biskupa Kralickowskiego odmówili swoich podpisów, ten sam warunek był podany in pacta conventa Walezyuszowi który wachał się w Paryżu zaprzysiądz rzeczonego artykułu, zawołała że Biskup Krakowski Maciejowski, Sasin i inni byli przeciw temu, mówiąc że nie uczyni na to ślubu, odpisał. Śmiałe było oświadczenie Jana Zborowskiego że cnotliwy niebyłby obrany królem sprawiło że król zaprzysiądz w mowie będącey artykuł. przy koronacyi w Krakowie Walezyusz niechciał zaprzysiądz tego punktu ten zniewolony groźbą Marszałka koronacyi że wyjedzie złotona zbro-

ściola i przepisdzi Koronacyi, przyszedł z dodatkiem ednak że salvis juribus Regni. —

Wielka część wowczas Szlachty a mianowicie Małopol. Sluzy wyznawała Konfessyą Helwecką a Wielkopolscy Konfessyą Augsburgską do tey należeli mieszanie z Niemiec przybyli i u nas osiedli, Prusy, Inflanty, o Litwie ledwie była 9a część katolickich innie wyznawali Konfessyą Helwecką, na Zmudzi zaś ledwo było co mu Ojcy katolickich, atoli gdy przez niezgody Akatolików oddano zwierzchnictwo w czasie Bezkrólewia Ukraińskiemu, Religia katolicka wzięła przewagę, chcieli bowiem Akatolicy aby zwierzchnik niebył żadny przeciwnéy. Krotkie panowanie Iwalego i swiatłe Stefana Batorego niedopuszczały rożnych religijnych przeciwności, mawiał ten król filozof, iż wojuiąca że jakiu Król, nad ludem nie nad zdaniami panuie, że bog zobie tylko rzeczy zostawił, zniszczyć co stworzyć, przyszłość przewidywać i zamierzami władać. Z Litwy były jego odpowiedzi na dorady przeciwności. Po śmierci Stefana Elany Swieckie żądały podpisu na zachowanie zgody między Dyssydentami, duchowieństwo oprzerało się temu mocno, iż den tylko Biskup Kamieniecki zdodatkiem ieden należe na koniec pro bono pacis, inni zaś wyszli z izby obrad. Jezuici wprowadzeni w koniec poprzednicy gdy rozszerzali swe zasady, Zakon ten obejmował szkoły i nauczanie Młodzieży, chciał odstarać się przywrócić iedność w wierze, za Zygmunta III nieda się pomiarkowania w zdaniach Religijnych, za niego inie dyssydentow znaczą tych tylko którzy niewyznawali Religij Rzymsko-katolickiey, za niego burzono kościoły dyssydenckie w Brześciu i Wilnie, król obiecywał karać ten gwałt ale nigdy do skutku nieprzyszło. Obejmowano pod Imieniem Dyssydentow i Greckich Dyzunitow, Unia w Brześciu Litewskiem r 1595 i 1596 zawarta zaszczepiła tylko wielką rozerwanie umysłów. O tem przekonać może list Lwa Sapiehy Kanclerza Litewskiego r 1622 do Biskupa Połockiego pisany, w którym żali się ciężko na ucisk Greckich nieunitom wyrządzane (Linde o Statucie Litewskim w

Litorym

w którym wzd pomieniony list na ad 1589 i nast. długie
panowanie Zygmunta III przyszło ten skutek że po
jego śmierci dwóch tylko było dyssydentow w Senacie
Zygmunt Gradzieński Wojewoda Kaliski wyznawca Hel.
wedii i Maxad Leszczyński Wojewoda Bełzki Aryanin.
za Zygmunta III Jan Tyszkiewicz Mieszczanin Wileński
został wpalony za to że na żądanie Królowey jakia Aryanin
niechciał przysięgać na krzyż Św. Na sejmie Koronacyi.
cznym po śmierci Zygmunta III Krzysztof Radziwiłł
starał się o zgodę i otrzymanie swobod Dyssydentów. za
Władysława IV były uchwalane rozmaite prawa o na.
bożeństwach kościołach Dyssydenckich i kara na gwał.
cicieli i burzycieli onych. Duchowieństwo podpisywało
się na te ustawy ale zdodatkiem salvis juribus Roma.
næ Ecclesiæ. Władysław IV pragnął uzdrowić w wierze
lecz się chciał otrzymać bez gwałtu, łagodnemi środkami
przeto r 1645 nakazał w Toruniu odbyć przy zawołaniu
Rozmowę colloquium charitativum odbyć się mającą
między katolikami i Dyssydentami którzy postanowili
menuj się mieli się podawać do dwóch ciał, na których rozmo.
wie prezydowali imieniem Króla Kanclerz Jerzy Ossoliń.
ski i Jan Leszczyński Kasztelan Gnieźnieński za kato.
lickiem zaś obstawał Jerzy Tyszkiewicz Biskup Żmudzki
za wyznaniem Helwedzkim Zbigniew Gorajski a za
Lutrzkim Gürzdenberg Aryanie zaś niebyli do tego przy.
puszczeni. Skutek tey dysputy niedopowiedział oczeki.
wania, rozjątrzyły się tylko bardziej umysły i zapaliły
nienawiścią, pobudzoną za Zygmunta III chęć przestado.
wania i mała władza postawiona Królowi sprawiły
rozmaite zradki gwałtowne za Władysława IV wzięte
gdy r. 1638 w Brzeziu Kacy Aryańscy czyli zprzypadku
czy przezzwyczaiwole bawiąc się rzucili na figurę Chrystusa
kamień, uważano ten czyn zamknięciem szkoły wzno.
szeniem zakładu naukowego i odebraniem kościoła
ciągle atoli za pacta konwenta podawano Królom aby ie.
dność między dyssydentami zachować zdodatkiem uznali
że kłamali swoyznajnej. Za Jana Kazimierza skutku zle
prześladowań Religijnych najwięcej się uczuć dały i

rozpo.

się dworow zagranicznych jako to Moskwy, Anglii, Holandyi Danii Szwecyi &c. a r. 1726 Rzym za to obdarzył Królewicza mieczem i czapką poświęconą. R. 1736 za Augusta III na Sejmie Pacyfikacyjnym zrzucono nowe prawa nie zgody, odjęto bowiem Dyssydentów od urzędów i pułaza no, znulicie przelewy i majątku zagranicznych. —

Nieroznaczone Dyssydenta gdy się rzeczy nie odmieniały szukali pomocy u obcych dworów iuż i tak wielki wpływ mających, zebrawszy koronacyi Stanisława Augusta dwa mocarstwa wstawiały się za protestantami za danem miejscu w Kenacie dla Wołyńców a Stolica Rzymska inne w tym względzie czyniła propozycye. r. 1766 we dwa lata poźniey ponawiane były u wnioski od dworu Nayp potężnieyszego, ale Nuncyusz Wielonty przeciw nie czynił. Konstytucya r. 1766 zgodna była prawom Wielkiego, złudnem tey ustawy było zlanie Federowanie się Dyssydentów r. 1767 w Koronie i Litwie zawarte, nareszcie Konfederacya Generalna w Radomiu r. 1767 Sejm Nadzwyczajny w Warszawie przywrócił Dyssydentom pewne swobody. Traktat z Rossyą r. 1768 zawarty powściągnęły je, lecz traktaty r. 1720 i 1775 znów stałowe dawnieyy przywrócone swobody zamieszały wszędzie prawie po krayach były jednakowe stanęły nie tolleranccyi Religijney. Niemcy były krayiane 30 letnią wojną. Francya utraciła wiele Rzemieślników i Kunsztmistrzów przez prześladowanie, którzy wyszli do Prus i Austryi; Austrya zaś utraciła Szlązk potężna nabawiła się wojen z Turkami utraciła Inflanty i wystawiona była na wewnętrzne rozruchy to poprzedzieszy postarzmy się do przedmiotu. —

Ustanie Religii i prawach ieyw tey epoce służących. —

1 Co do Religii Rzymsko-katolickiey

W tey Epoce Religia Rzymsko-katolicka wyraźnym głosem prawa była wymieniona za panuiącą, Konstytucya r. 1768 uznała to za prawo Kardynalne

pod

podobnież ustawa 4-letniego Sejmu przejście zwiary panuiącey na innąchowaiąc Chrześciaństwa zabroni. Ta pod karą Apostazyi; lecz zapewniła wolność wyzn. ich Religii i ich obrzędów, konstytucya r. 1791 Grodzieńska zachowała tęż, samą w do Religii Katolickiey wypuszczyła zaś za przejście do innéy wiary i polecia to do Trybunałom do rozpoznawania ante omnes causas, kara na Apostazyą oznaczona była wygnanie z Państwa (Konst. Grodz. część II. str 2 Art 3 i 4) przed wyborem na Króla Michała r. 1669 pierwszy raz zastrzeżono prawem że nikt niebędzie mógł być obrany Królem jak tylko wyznaiący Religiią Katolicką bądź to z wyrzeczenia się bądź z przyięcia że Królowa dopóki niebędzie koronowana dopóki nieprzyimie Religii Katolickiey. Konstytucye r. 1768 i 1793 uznały to za prawo Kardynalne. —

Religiia Rzymsko-Katolicka od r. 1595 od czasów Zygmunta III stała się dwojakiego obrzędu, czyli albowiem Greków w tenczas złączyła się z Kościołem Rzymskim zaś powstał dwojaki przyrządek Łacińsko i Grecko-Unicki i ci Grecy-Unici uznawali Rzym. Papieża za głowę widzialną Kościoła. Duchowieństwo Rzymsko-Katolickie utrzymywało swoie zgoła w Senacie przez Arcy-biskupów i Biskupów zlota. Dając tą drogą ziemcom Stan Senatorski, niemogli wszakże oddzielnéy władzy ani nieszlachcie oddzielnego stanu lubo rozróżnienie na Rady duchowne i świeckie naprowadzić by mogło na ten wniosek.

Duchowni obrzędu Łacińskiego zwykli byli i w tey Epoce piastować Urzędy świeckie jakowe. Sekretaryey Referendarstwa, Podskarbstwa wielkie Księstwa r. 1776 postanowiło aby tu nie szło umieszczony także w grono Urzędników Koronnych niemogł być ktoby inny Kościoła duchowny. Część Deputatów w Trybunale składała się także ze stanu duchownego.

Ducha

Duchowni odbywali często w mięszych i większych godnościach poselstwa za granicę dopiero za Jana III prawo uzyskało posłać duchownych do Rzymu. Jużto za Zygmunta I w skutku Konkordatu z Klemensem VII zawartego r 1525 należało mianowanie Biskupów, Nominacye Prałatur w Kapitułach i Kollegiatach do króla. i w tey Epoce wiele już było praw ustanowionych na Kwarterze nowo Litery w prost w Rzymie starali się o Dostoyności, oznaczaiąc na to rozmaite kary. Statut r 1641 rozciągnięto prawa i statuty o Kwarteranach statucie do Xięstwa Litewskiego potwierdzaiąc wszystkie dawniey sze ustawy o tym przedmiocie. —

Wiemy z poprzedzaiących wiadomości że już w poprzedniey epoce przystęp do prałatur w koronie był tylko wolny szlachcie, w niejszey epoce r 1633 rozciągnięto to i do Xięstwa Litewskiego. Jeszcze r 1764 nie zaniedbano pomawiać prawa dawniejszego o nieprzyjmowanie do katedr i Kollegiat tylko szlachty, nie mogło się podług ustawy r 1607 więcey znaydować nad pewną liczbę doktoryzowanych plebeiuszów po katedrach lub kapitułach, nadto kwarcowemu zagrożono wywołaniem statutu i konfiskatą dóbr w Litwie nie przymuszano nawet plebeiuszów doktoryzowanych do kapituł. —

Zakładanie klasztorów i nadawanie onych funduszami podlegało w tey epoce potwierdzeniu Sejmowego r 1611 lubo zaniedbano wiecznemu czasy oddawania dóbr ziemskich na rzecz fundusze kościoła pozwolono jednakże Duchownym i Świeckim z dóbr szlacheckich czynić nowe fundacye czyniąc tylko warunek że ustanawiaiący fundusz miał wyraźnie się całego Sądu ziemskiego wyrzec słowa które w takiey rezygnacyi powinny być zapisane. "sub fide honore et conscientia deum testor że tę fundacyą czynię de nova radice z dóbr moich własnych, czudnych pieniędzy

niemia

niewpadaiących ani zmomy ale tylko z pobożności i bojaźni moiey nie czyniąc in fraudem tey nowey konstytucyi nie i prawa pospolitego r 1669 zakazuiąc prawem zapisywać dobra duchowne na nowe fundacye tylko za pozwoleniem Stanów i zagrożono zapisom podobnym nie wzmacniania, rozciągaiąc tę konstytucyą do Litwy r 1726 i 1768. przy końcu niniejszey sessyi ograniczono także dowolne przyimowanie do klasztorów i wydawanie ślubów zakonnych r 1768 zabroniano przyimować do klasztoru mężczyzn niemaiących lat 24 a panien 16 skończonych i zagrożono kary na rodziców i opiekunów łoże prawa przekraczaiących. — Klasztor przyimuiący poddanego bez pozwolenia dziedzica miał zapowiedziana karę 1000 grzywien r 1775 gdy powyższa ustawa była zbyt ogólna poczyniono rożne wyiątki, dozwolono bowiem prawa zgromadzeniom Jezuitów Karów a szczególniey Bazyliianów przyimować osoby młodsze, albowiem potrzeba było wcześnie usposabiać ludzi do nauczania innych. —

Wybory na opactwa przeiżonych klasztornych dziedziczni mówi Kromer podług woli króla, co key prawa przeciwnego mianowicie r 1588 i 1607 że wybory te mowie bydź miały podług woli Monarchy nastąpiwać, lecz rownie iż nowszy ich poprzedzaiący często zdarzały się częste wyiątkowania i odbiegania klasztorów od tey reguły. Jan III starał się poprawy o walne wybory w klasztorach i opactwach zatrzymać, ale starania iego u nas i w Rzymie czynione niebyły pomyślne. Za Władysława IV Jerzy Ossolinski zawarł konkordat z papieżem mocą którego 12 opactw miało należeć do dziedzictwa króla Władysława IV należały wszystkie Wielkopolskie. Za Augusta II r 1699 stany obrażone że klasztory mianowanych od króla opatów nie przyimowały, chciały aby dobra,

mi

mi opactw Rządzili Kommissarze Królewscy dopoki
by Papież opatów mianowanych przez Króla nie
potwierdził r 1726 Sejm wyznał Jana Karlo do Rzy-
mu w celu aby można uzyskać zalecony przecie odpo-
rania się do Opactw osób od Króla niemianowanych
postąpiono ostrzegawszy aby nikt bez prezenty i nominacyi
Króla nieważył się Opactw przyjmować i benefiiów
należących do rozdawnictwa monarchy. Rozerwało ado
to nieprzyszło do skutku, dopiero za Augusta III 1736
nastąpiła ugoda między Karlem a Nuncyuszem Kle-
mensa XII Pauliey, a ugoda ta r 1738 na radzie Sena
tu w Warszawie została zatwierdzona (Krasicki) Ko
skutku tey ugody zostawiono Królowi prawo Nomina
do Opactw Tynieckiego, Lubieńskiego, Sieciechow
skiego, Wachoc
kiego, Mochilowskiego, Sulejowskiego, Wągrowieckie
go Jędrzejowskiego, Paradyskiego, Czerwińskiego, Inne
mieszyńskiego, Webdowskiego, i do probostwa Miechow
skiego. Do innych zaś wszelkich Opactw wolna mie
li Elekcya, zatwierdzeniem przez Papieża
r 1776 przybyły do Egzekucyi Króla Opactwa Bene
dict i Glezejowskie. —

Co do Religii Grecko = Unickiey

Nastała ona i wynikła w niniejszey epoce z Unii 1595
zaszłey za Zygmunta III w ten czas bowiem część Gre
ków z Metropolitą Kryiowskim Arey = biskupem Pole
skim, Biskupami Pińskim Chełmińskim, Lwowskim
mieńskim Sudum przyięta unia, na synodzie w Lucie
Unia ta została odnowiona r 1720 na Synodzie w
Zamościu, Duchowieństwa Unitów niebyło wszelakie
pomimo tego uczestnictwem Senatu ani przyzwyczaiono
do Rad, żaden ich Biskup nieziaiował w Senacie.
Po obejściu się tak owa Unia pobudzała tem więcey Dy
sydentów do większey nienawiści gdy r 1649 nastąpi
ta ugoda z Chmielnickim Hetmanem Kozaków wol
iono tam i ten warunek że Król postara się a zniesie

nie

nie Unii i że Władysława niektóre mamy bydź zdanie
nie Unitom a Metropolita Kyiowskiemu będzie miało miej-
sce w Senacie po Biskupie Chełmskim, że Jezuitom nie
będzie wolno na Ukrayńcu i w Kyiowie mieć szkoły i tam
przemieszkiwać, Duchowieństwo Łacińskie tem obruszone
wraz z Nuncyuszem zaniosło protestacyą, ale czytania
ciosu temu i niechciało przyjąć Kelwestra Bisku-
pa Metropolitę Kijowskiego do Senatu, oświadcza
ąc się Królowi że jeżeli on do Senatu przybędzie oni z
obrad ustąpią, a tak aż w tedy Nayczęsi Kapłani
Obrządku Greckiego niedostąpili miejsca w Senacie
Biskupstwa i Bractwa znaczniejsze miały bydź da-
wane Unitom Szlachcie Ruskiey tegoż wyznania
Przym iż za Panowania IV jak mówi Długosz przy-
kładem starania o położenie Greków zbrodniczem Przym-
słem ale nadaremnie, dopiero więc w tey epoce za
staraniem Jezuitów i Zygmunta III w części to uskut-
kowanie przyszło do skutku lubo nie zupełnie. —

B co do Ormian

Ormianie r 1666 za Jana Kazimierza połączyli się
z Kościołem Rzymskim którzy w Polsce mieszkali
za staraniem Mikołaja Torosowicza którzy pierwszy
znawrócony ch Ormian był Biskupem i za staraniem
Kapłana pod Imieniem Kachan którzy z Rzymu był wysłany
z kongregacyi de propaganda fide. Arcy-biskup Or-
mian mieszkał we Lwowie którzy był uważany za
ich stolicę. Konstytucya r 1738 przyznała Arcy-
Biskupowi pierwsze zwalczaiących ich Ojcom Obrządku
Grecko-Unickiego. —

A co do Dyssydentów.

Uważać należy wyrażenie w znaczeniu całkiego nabyć
od Zygmunta III naprzeciwko bowiem niniejszej
epoki obejmowano wszystkich pod tem imieniem
różniących się w Religii, za Zygmunta III nuż i
od jego czasów mianowano tem nazwiskiem wy-

znawców

znawców konfessyi Augsburgskiey Reformowaney
Grekow Dissunitow. Wszystkim tym szczegolne prawa i swobody rożnemi ustawami, szczegolne wolnosć odbywania nabożeństwa publicznie, chciano aby
się odbywało prywatnie bez licznych zgromadzeń, r 1632 zakazano budowy nowych kościołów: r 1717 traktat Warszawski ponowił i cenzurę wszczęty te szczegolności pomnożył stanowiąc że kościoły po tym czasie stawiane maią być obalone, zabroniono nawet prywatnie modły odprawiać i pastorow pod karą wygnania przyimować, r 1733 i 1736 odsunięto Ewangelików i Reformowanych nadal od wszelkiego urzędowania. Dopiero r 1767 przez traktat wówczas zawarty wszyscy Dyssydenci wyrównali prawie zostali we wszystkich prawach katolikami i mogli odbywać obrzędy swoie, wszelako zwolniono ten traktat, lubo zostal potwierdzony 1768 i osobnym aktem ustanowionym 1775 przez który postanowiono
sie w Senacie i Ministeryach Dyssydenci nieuniknie
mieścić się nie będą mogli, że w Stanie Rycerskim
mogą wszelako wszelkie Urzędy cywilne i wojskowe
piastować, że prawie swobod Szlachty używać będą
lecz postanowiono że na Sejmie nie maią być zniesiona większa liczba wybieranaf iak trzech zkażdey prowincyi po iednym, tudzież że umarłych albo z rana
w wieczor albo też dopiero po skończonym nabożeństwie grzebać będą obowiązani, często bowiem zdarzało to się przy podobnych pogrzebach zdarzały zwięzki, Warowano nareszcie że w kościołach nadal wystawionych Dyssydenckich po wsiach nie będzie wolno używać dzwonow, tudzież że Reparacye i rozwody maią należeć do konsystorzow katolickich skoro iedno z Małżonkow iest wyznania katolickiego chociaż by drugie było Dyssydenckiego.

Podobnież i Tatarow wyznawaiących Mahometańską Religią w tey Epoce zewnątrz prawami zabezpie-

i Bygrani czaú, paliczano im od Zygmunta III stawiáć nowych Meczetów i paliczano Katolikom przyymowáć służbę u Tatarów.

Pod r 1668 Aryanow przestano prześladowáć za Jana Kazimierza bo ich całkiem zdrayá wygubowano a tak temi wszystkiemi sposobami i ustawami starano sie o to aby wszystkich do iednoy wiary, bo można powiedzieć że nayprzód za Zygmunta III i prześladowania Rozpoczęły.

Co się dotycze samego Oświecenia.

Panowanie Zygmuntow tak miało wpływ dobroczynny na naukę ze Języki Starożytne, osobliwie Łacińskie Ludzie Niemieccy i Cetowie byli wzywane po miastach Szlachtac, tak dalece że zaledwie 100 było dwoch nie umiejących dostatecznie iednego z tych Języków, wzrosło ich po szkołach i uprzywileiowano pomiędzy wyższą Szlachtą a nawet i niższą, Niebyło tak licznej woiny Austeryi gdzieby niebyło Kadzi mowiących temi trzema Językami, w każdey teraz znayduie się szlachta iak list 1578 pisany przez Francuza poświadcza list ten iest przełożony przez Turskiego na Język Polski i iest w pamiętnikach Chodzki w Selecyi Wałbrzego przedrukowany 1818 w Wilnie, że list ten był przekładan z Francuskiego na to Słowian ojczystą powszechną polszczyznę do Walerego i szczęśliwa się nad biegłość Polaków w Językach Łacińskim Francuskim i Cetowskim, przyznawaiąc im wielką biegłość w Łacińskim Języku iak Francuzom. —

Wychowanie młodzieży od Kazimierza W. wzięły od Zygmuntow do początku panowania Zygmunta III było u nas iak nayleprze. Kadzy był sam wzorem znayduiąc rozrzywkę po trudach wojennych i warsztatowych obrzędach wczytaniu Autorów Klassycznych, od czego przypisy uczniów zachęcał młodzież piękną swemi słowy Dixce puer latine ego te faciam Mości Panie. Wtenczas

wojny

wojny założył Akademią Wileńską przeciwny woryi zakonowi Jezuitów który dla nauki wznowiał. Długie panowanie Zygmunta III zasiewało przeciwdowania rozbrat i nienawiść w umysłach z dniem wypadek świata i nauk musiało wyniszczać. Przez ciągłe wojny Szwedzkie, Kozackie, wypędzenie Arjanów, pozbawienia znaczenia politycznego Akatolików. Uczono się lepiej za Zygmunta III ale więcej dla nauczania zwątpionego lub odsiecy Duchowney, stygnął duch wolnego i rozsądnego pisania a namiętności nad rozumem brały górę, i za Władysława IV nierbywało na uczonych, tych Jan Kamajski przyjaciel Zygomirza i Mureta, założył Akademią w Kamońcu, Wielscy, Skrzetuscki, Sulkowscy Górnicki Chodkowicz Krzymowski, Warszewicki Wedenstein mianowicie ci dwaj ostatni pisali wyborną łacinę i polszczyznę. —

Wzorem Zygmunta III wkradał się zwyczaj przyplatania polszczyzny Łacinie tak zwane Makaronizmy ale później i rzadziej czyniono za Augustow. Niemczyznę zwyczaj ten można datować od Jezuitów którzy pierwsi pisane na prawach łacińskich, od Zygmunta III zaczęto nawet i ustawy Sejmowe łacinie przypłacać. Dawniey za Zygmuntów i wcześniey było zwyczajem zwiedzać lwów dla nauki jak tego pod ten przykład Jan Kamajski i Sew Rzpolecha sławny Kanclerz Litewski. W epoce zaś tey po Zygmuncie III zwiedzano lwów dla zabawy i przyjemności wbrew pomiętrzu, zaniedbywano wyższey doznanie i gruntowności nauk. Nad Grecki i Łacińskie języki Autorów Klassycznych dawano pierwszeństwo ciemnym Scholastycznym dysputom opisom cudów i żywotów świętych za miast wybornej łaciny za czasów Kamajskiego na stała scholastyczność nadęta i napuszona naliczała

wiek

wielkich wzrednich. Jezuici starali się wszelkich zdatny
obiąć i odbiorowe wychowanie sobie zapewnić. Byli
i pomiędzy niemi za Zygmunta III i Władysława IV ludzie
stawni naukami, do nich należy Barbiewski Liborego
Nugo Grocyusz przekładał nad Horacego a Liborego żyd
za Władysława IV. krakierzyduj; Okolski Piaseckiego
i inni pisarze najlepsi należeli do stanu duchownego
w owym czasie albowiem wstanie świeckim na wszystko wystarczyło szlacheckiego i ozdobne, począwszy od
Zygmunta III wzięty się długiem pocznem wojny
Szwedzkie i inne, za Jana Kazimierza wojny domowe z kozakami zprowadzone Polskie. Za Jana III woj-
ny świetne wprawdzie bezrodnych korzyści Polskie
tylko ościennym krajom przynoszące. Wojny za Au-
gusta II ile wszystko to przyczyniało się znacznie
do upadku nauk, rozpusta i niewymowne za Augusta
III reszty złego dokonała. —

Przez te wojny i zamieszanie od Zygmunta III
ucierpiały i upadały miasta siedliska nauk oprócz War-
szawy którą Zygmunt III zamienił na stolicę niepo-
dnosiło się żadne miasto owszem upadały częścią że
zniszczano akademików od obywatelstwa miejskiego
a przyczyniano przez granta żydów częścią przez usta-
wiczne wojny. Już za Augusta II nie było innych
szkół tylko zakonne, zakon Jezuicki i Piarski były
tylko wrażemi, zakon Piarów pod Augustem III przez 1750
Stanisława Konarskiego dopiero Reformy i stąd się
najwięcej nieznym we względzie naukowym. Od
Zygmunta III ani kto był gorliwszy wprzestrzeganiu
lub wprowadzaniu wdzięczny dym był na wzór niego
przykładowany. Nie czytano się nie prawie w Łacinie oprócz
teologii prawa nie wykładano ani w Krakowie ani
w Wilnie poczytując je za niepotrzebne w Kościele

ziemia

niemiało być dawane prawnego urządzenia Stefana
bo to miejsce było przeznaczone dla innych nauk. Za
Zygmunta III Jezuici starali się o królewskim Uniwer-
sytet mieć pod swoją zwierzchnością. Dzieło Boyzia
sza pod tytułem Gratii wyjawia i opisuje usiłowanie
ich i intrygi w tey mierze, lecz Autor tego dzieła musiał
wyjść z bibliotheki Drukarzy talizc i dzieło doznali niepomy
nego losu. (Pamiętnik Warsz. Wendlow. z r. 1815 N.o 12 & 4
i Wendlow. T. I p. 669 i T. II p. 320) Za Jana III niebyło
żadney konkurrencyi nauk, młodzież nieuczęszczała na
Uniwersytet, w królewskie uczono prawa Rzymskiego
ale tylko jako środek pomocniczy do prawa kanonicz-
nego, Młodzież wychowana była pod dozorem Jezuitów
nikow Francuskich lub Włoskich i przebiegała obce
kraie lub wprowadzała na urzędy. Za Zygmunta III były
prawo ze Professorowie Teologii Filozofii prawa świec-
nych szkół w królewskie koniecznie musieli być Duchow-
ni tylko professorowie medycyny mogli być świeccy
i żonatemi (Jacion o uczonych polakach w Języku Niemie-
ckiem przez Janockiego 1758 we Wrocławiu wydany str. 44 i 45
sam był stanu duchownym) Za Augustów II i III wychodzi
ły tylko Xiążki nabożne lecz i te były złażone pole-
kan przeciw Roznowiercom, wszystkie drukarnie były w
ręku duchownych ani pozwalali na druk i rozdrzą-
nie pism bez ich dozorem. Broniono wydawania
nowych dzieł a nie dozwalano sprowadzać zagranicy
pod pozorem że są heretyckiem zawarzone.

August II mając nadzieię rozpowszechnienia Unii na
swoiey familii polecał tym zdrożnościom sam się o-
szem przyczyniał do rozpuszczonosci szlachty radząc ze
ich tym lepiey nią postradzi. Od czasów gdy królowie
polscy brali w małżeństwa damy Domu Francuskiey
od czasów Jana Kazimierza i Maryi Ludwiki ięzy
Hony, od Jana III i Kazimiery roda Francuskiego

wiele

wielu Panów polskich miało pokrewieństwo z Francuzkiemi. Wzgledy Królów Francuzkich rozciągały się na cały rod polskiey szlachty więcey podobno z polityki aniżeli z przyciągania, albowiem w Gwarbyi i Muszkieteryi niewolno było przyimować cudzoziemców oprócz tylko polaków. Od Ludwika 14 dwór Francuzki stąd się wzorem dobrego tonu przeto młodzież polska odtąd aż gdy odwiedzała Paryż dla zabawy i mody tem, nie dla nauki, podobne potem z odbycia Paryża i Francyi nieprzynosiły korzyści ale owszem wprowadzały tey krainy wady. Za Augusta III były wprawdzie czasy nieco spokoyniey sze, konfederacye i rozruchy wewnętrzne nie dały ocucić się długiego letargu i światło nauki za cześć to przez grube ich mury przebijać, ustawały gwałtowne prześladowania, Jezuici wprędce ubiegali się o nawracanie: Kalwin ten miał wielu mężów uczonych do nich należy Kochanowicz Narusziewicz Wijnowicz Minasowicz, Bohomolec zbijał zabobony. Minasowicz wprowadzał lepszy gust w poezyi ny. Minasowicz i Wynowicz przysługę czynili Historyi Ks. Dzięcy Stanisław Katurla Biskup Kralowolski i Jerzy Ks. Lipski Kijowski r 1757 założeniem Bibliotheki staraliśmy radzili od zagłady Literatury naszey niemożna atoli było tak prędko zaradzić złemu które lat długo wprowadzało. Nietolerancya i zabobony trwały w Narodzie, nie dozwalano Akatolikom osiadać po miastach, zaprzano zawarcia i czyniono gdzie niegdzie opór swiatłu przeniknąć niemu.

Do rozpędzenia zabobonów i błędów politycznych najwięcej się przyczyniły pisma i Reforma Stanisława Konarskiego. Ta Reforma utworzyła dla narodu szkoły użyteczne. Wiśniowiecki Anioł przyiaciel Konarskiego i Walezy filozofa przyczynił się do tych zbawiennych zamiarów, Konarski w tych widokach chciał osobliwie szlachtę oświecić założył Collegium Nobilium Varsaviense.

Dow

Dawniejszy tey epoki stan nieruchomy, konkurrencya ob
ych do tronu Polskiego a zawiedzionych była przyczyna
że cudzoziemcy na ogół naród ostawiwszy, Polacy sami swo
dzące gdzie indziey więcey pomysłowości i przezorności ieli w
polsce zaczęli naśladować zagraniczne usiłowania i lepie
ie cenić i wynosić, Lepsi pisarze francuzcy i Niemieccy
czemili nauki nasze bez względu na los kraiu, zadzia
że przez to potrudzia, usprawiedliwić daremne starania s
ych panów o tron nasz lub pogardzić zasługi Augusta
II i III dla Polaków. —

Pod Stanisławem Augustem zdarzały się wypadki
przyczyniające się do oświecenia, zniesiono za niego Jezuito
a fundusze ich przeznaczono na wychowanie młodzieży p
woli Stanisława Augusta. r. 1773 postanowiono na Sej
mie w Warszawie Kommissyą i tey oddano nad edukacyą
narodową dozór najwyższy, powierzaiąc iey fundusze Jezu
ickie. Był to w Europie pierwszy przykład do zwracania
uwagi na edukacyą młodzieży, prawa tłumaczyła się
ta Kommissya rozmaite osób z Senatu i stanu Rycerskiego
wybranych, r. 1776 przydano rzeczne cztery osoby, a tedy
członkowie mieli lat sześć na Sejmie obieranemi
lub dawniejsze zatwierdzonemi, jeżeli by zaś w owym cza
mienionych lat 6cio wydarzyć się walono król mógł
dopełnić miejsce walniaiące. Tey więc Kommissyi r 177
ustanowionej a r 1778 zatwierdzonej oddano fundusze
Jezuickie i wszelkie szkoły. pierwsi obywatele zgroma
iący tey Kommissyą, pełnili urzędowanie bezpłatnie
zobowiązali się chwalebnem przykładem iż żaden
członek ani summ na opłatę procentu ani innych fun
duszów brać nie będzie, r 1775 wyjednali legazy postano
wienia zatwierdzenia na Sejmie. Składały tę Kommis
syą najzwiedlejsze osoby jakoto: X. Adam Czartoryski ksiądz
Chrepłowicze i inni (prawo ustanawiaiące tey Kommissyi
znayduie się w V. S. p 266). Stan rzeczy składał ów uczone
Rządu nie dopuszczały dostępowie do Kalachectwa, prawa
sama stanowiące Kommissyą Edukacyjną, miało na

celu

celu głównie wychowanie młodzieży szlacheckiej narodowéy (Commentatio ad professores Univers. Varsavien. 1817 p. 35) mieli wprawdzie wolny przystęp do szkół i pułków: ale nie mieli żadnych dobrych wiadomości, na wojskowe bowiem urząd chcący postąpować nie mógł się obejść bez szlacheckiego, przeciwnie szlacheckie bez nauki było do wszystkiego wydostarczające. Wiemy iuż że Konstytucya 1768 Sejmu zamierzała powołać cały naród przez szlachectwo, to iuż było za późno a Sejm w Grodnie 1793 dobyły to wszystko unicestwił. —

Stanisław August Najuczeńszy i Najświatlejszy z Monarchów naszych był zdaniem najmieszańszym, stąd rad on się ich mury ciemnoty rozpędzić, pierwszy z Monarchów założył szkoły, nauczenie Rycerskie, wyższe co zaraz wszystkie Królewskie in gracias konwentu przyjęciał on to uczucie nie dał mu kolwiek mniéy miał fundatorów od innych Królów poprzednikow. Dobierał i sprowadzał nauczycieli najbiegłeyszych, Adam Czartoryskiego sprowadził w ley szkole. Otworzył w Krakowie katedrę prawa krajowego. Założył towarzystwo mające się zajmować rozszerzaniem praw i pod iego okiem w pewne dni rozprawy w przedmiotach prawnych czytano. Zamierzenie pomienionego towarzystwa nastąpiło r. 1773 a Zbiór tych rozpraw po Sejmie czytanych wyszedł pod tytułem Pamiętnik pierwszy tylko r. 1778, złożyło się na to 13 ksiąg bez szczęścia między Prawu i Autorów rozegał. nych przedmiotów, mało to ale cenione pismo okazuje wielkie zamiary i rozumy królewskie, niewiadomo czy wiązcy Łomów wyszła, gromadzenie najwięcznego badania w tey mierze niemożna było dojść prawdy. Zygmunt August król do siebie w Krakowie zwanych na posiedzenia naukowe i prywatne, wzorował równie jak Zygmuntowi nadać Narodowi zbiór praw systematyczny. Andrzey Zamoyski wypracował projekt ale ten został bez skutku. Nagradzał chętnie chcącego nadał rozmyte dochody, dzieła Mateusza i Konarskiego które najwięcey się przyczyniły do oświecenia szlachty kleru, najświetniey zbawiego

króla

Króla Pomiłami. powracaiąc on wiele Zygmuntów ale na
tych miał niemożna było zbierać owoców usiłowań w tym
względzie. Największa do tego przeszkoda była w samym
Rządzie a osobliwie Szlachectwo nayimocniey na stawiało
przeszkodę. ztąd wypływało bezprawie w którym naród posta
wiał z pośród tylu ościennych narodów. Stan ówczesny i przyczy
ny, upatrzone wyiawia Król Stanisław polskie w dziele ma
iącem napis: Zbiór pochwał i Rozprawa w T. II str 185 "Zgięć
liśmy kolanem Oświecenia gasnącego u nas w miarę wzra
stania iego u ościennych narodów. Oświecenie moie nas
wyniesie do tey chwały, z którey ciemnota strąciła!" —

O Składzie Rządu

Skład Rządu od początku tey epoki stawiał się coraz rozwiązłey
szym, zawisł on był od Sejmu ad poiedynczego Szlachcica a
tem czasem stawał się prawie żadnym i słabym obcemu
wpływowi, śmierć bezpotomna Zygmunta Augusta usta
liła władzę stanów przeto naywięcey się zabeyeh familii
obierano na tron a królów koronowano pacta conventa
nastały te pacta conventa z przykładu Henryka Walezyusza. Treść przepisanych
warunków dawano do zaprzysiągania królom, że król za życia
następcy na tron mianowani, elekcyi składać i nikomu pod
żadnym bądź pozorem do osiągnienia tronu pomagać niebędzie
mocen. lecz po śmierci króla stany mianowicie wolność no
wey elekcyi, oraz urzędy samym tylko krajowcom oddawane
będą, że król ani sukcesyi ani dziedzictwa nie może bez wo
li stanów, żadzieże król tytułu pana i dziedzica używać
niebędzie (wiemy bowiem że Zygmunt August ieszcze go używał)
że król w radach Senatu o przypadku nieiednostki zdań
powzięci za zdaniem zgodnem z prawem i przykładem Rzpltey
że Sejmy co dwa lata lub częściey będą składane, mające trwać
przez 6 tygodni, żadzieże król ani wojny nie rozpocznie
ani pospolitego ruszenia nakaże ani podatków nowych
ustanowi bez woli Sejmu. Ostatni artykuł zaś rzeczał
iżeli by król przeciw powinności pacta conventa należycie podda
nemu od posłuszeństwa i wierności wolnemi bydź mogli.

Nasze

następnym królom dodawano znowu nowe warunki
i nowe punkta ucieśniające co raz bardziej władzę mo-
narszą, tak dalece że wreszcie król nie nierządnym był, nie da-
wniejsi pisarze np. Górowski przypisują Senatu o poprze-
dzającej epoce było zdania że rząd ten podobny był demo-
kratycznemu. Można mu przebaczyć gdyż czerpał za Ży-
gmunta Augusta pisał. ale dziwić się należy że Skrzetus-
ki za Stanisława Augusta pisząc 1784 śmiesznie to po-
kazuje (pr. polit. Narod pol. T. I. d. 41), mówi on że rząd
wosobie króla był monarchiczny w Senacie Arystokracyą,
w Izbie zaś Poselskiej Demokracyą, ale mówiąc szczerze była
to Arystokracya Szlachecka sylatrowana Imieniem Rzpltej
gdyż szlachta i w Senacie i w Izbie Poselskiej dowolnie
rządziła. Nadto la Rolla w swawolach swoich na przy-
wilejach oparłych żadnem prawem rozsądnem nie były
la ograniczona, szlachta uczyniła w swych rękach dzier-
żyła, konstytucya 1768 ogłosiła króla Senat i Szlachtę
czyli Stan Rycerski za trzy i chciały oddzielne stany
gdyby nigdzie prawa wyraźnie do stanowień mających
tem powaśpiewać i że król i Senat nie są stanem sył.
lko sama szlachta, ale konstytucya wyraźnie stanowi
że te trzy stany stanowią Rząd radkowiky na Sejmach
wypada więc onich wszystkich wspólności pomówić. —

I o Królu.

Po wygaśnieniu familij Jagiellońskiey królowie byli
przezemych familii obcych wybieranemi tem smutniey.
szy był dla nas ten wypadek gdy inne rządy Europy wcho.
dziły w układy dziedziczne i samowładne. prawda panowa-
nia od Walezyusza i prawa różne warowały że król no.
wy dopiero po śmierci poprzednika może być obrany
ale od tego zdarzyły się trzy lub cztery wyjątki które
przełamać były powinny o szkodliwości podobnych elek.
cyi. Walezyusz porzucił tron dobrowolnie. Jan Kazimierz
podobnież złożył koronę. August II był uniewolony od
Karóla XII do abdykacyi korony dla Stanisława Leszczyń-
skiego, lecz samo z trudnością wydarzyło się Stanisła-
wa Augusta. Sejm 4o letni przerwał ład familijny

Karlia

Jagiellonów za familii Królewskiej dziedzicznie, Sejm wtym roku zniósł to postanowienie a król sam w tedy zamyślał o złożeniu korony z rozpaczy. r 1669 po abdykacyi Jana Kazimierza stanęło prawo aby król niemógł składać dowolnie berła, co sama postanowienie konstytucyi z r 1700 pokazuje, Mógł król pierwszy ten warunek zaprzysiądz in pacta conventa.

Na powstałą niniejszy epoki prawa niewystarczały nikogo do starania się o tron polski. Tak po śmierci Króla Augusta i po ustąpieniu Walezyusza byli tacy którzy rządzili państwa jakiemi byli Michał, Jan III i Monarchowie pierwszych. Dopiero r 1696 po śmierci Jana III przezpiekrzyż za mey królowey wdowy niechętney dla synów postanowiono prawem że za nieprzyjaciela Ojczyzny poczytany będzie który by przodaliów kusił się o tron lub rodakom dopomagał. przeciwnie 1703 na Sejmie konwokacyjnym uchwalono aby nikt inny był obrany królem tylko pułki rozwiązały stany wyłączały na to przysięgę ale przecz wpłynęło aby nie przyszło do skutku. r 1775 dla interessów i spokojności obywatelów postanowiono wieczystem prawem aby na dalej ziaz tylko mógł posiadać berła, wzięciano i to w tym warunku że obca powaga i siła mogła by zaprowadzić i ustalić w krolestwie porządek.

Prawo głosowania na króla miał w tey epoce nie tylko że narodowie ale wszystka Szlachta koronna Litwy i prowincyi przed wyborem Walezego chciał Senat aby tylko sami posłowie Ziemscy do elekcyi należeli, lecz Jan Zamoyski wawrzyn posel Bełzki przezwarzył swem zdaniem utrzymując że gdy wszystka Szlachta bronila pierśiami swemi Ojczyzny sy wiedliwą jest rzeczą aby wszystka była tey prerogatywy uczestniczką — wojsko w elekcyi niemiało głosu Szlachta albo będąc wojskowo i łącząc się do swego Województwa mogła głosować, to postanowienie uchwalily prawa r 1632, 1648 1668, 1764 pozostało to do ostatnich czasów niniejszey epoki ze miasta znaczniejsze wchodziły do elekcyi królów, Szczalow Poznań Wilno Lwów Warszawa Lublin Gdańsk Toruń

miasta

miasta te miały przywiley udzielony dawania głosu przez posłow. Na wyborze Stanisława Augusta głosowało Kalisze i Bramienice podobnie tym sposobem.

Miejsce elekcyi nagle było pod Warszawą lubo Lelewa r 1573 zalecała na to miejsce Parczów lecz było to nadaremnie wyznaczono wówczas pole pod Warszawą pod Wolą Bramień. oprocz Augusta III wszyscy Królowie byli obrani w polu pomiędzy Warszawą i Wolą i prawami określono aby tam zawsze odbywały się elekcye. Niepieczeństwo miejsca elekcyinego ściśle prawami obwarowano, zjeżdżającym na elekcyę zabronione zbroi nosić przez drogach i w miejscu elekcyi. Potrzeba zaś sam elekcyi żeby był żadnem prawem przepisany, spuszczano się w tem na los lub dawny zwyczaj, skąd wypływało niepotrzebo razem dwóch Królów wybrano razem. Przeciw Zygo Auguście rozmyślano w tym względzie ustanowić pewien porządek, ziarno jednak rozsiewało na poparcie elekcyi Stefana powierzyło to uporządkowanie pierwszemu Sejmowi po koronacyi Stefana, lecz gdy ten nadszedł nawet nie wiemy nie wspomniano. Potomy chciał ustalić albo dziedziczne następstwo albo prawną pewność elekcyi, ale poddajności szlachty przeszkadzała tym zbawiennym zamiarom, która rozumiała że elekcya prawem zabezpieczona nie iest wolna. r 1588 po śmierci Stefana usiłowali elektorowie zapobiedz usunąć od tronu dom Austryacki naraz inni starali się aby nikt niebył wyjęty lecz by tylko sposób elekcyi został przepisany (Piaseczni i Zebrzydowski) Gdy przy końcu panowania Zygmunta III na Sejmach te rzeczy wnoszono odkładano ią znowu do dalszego czasu z powodu podejrzliwości lub bezdzielnych wysłów i obłudnych prawych. (Robierzycki) w czasie elekcyi Michała Korybuta prawnowolni zachcieli stany aby w tej wolnej mayestatu ustanowiły iakie stałe prawidła bezpieczeństwa ten czas ani w następnych czasach nic nie postanowiono w tym względzie. —

Wybór Królów odbywał się na polu otwartem przez Sejm Elekcyiny sami Senatorowie i posłowie należeli

ele

do obiora zarządzaią w szopie, reszta zaś szlachty pod namiotami porządkiem woiewodztw ozdiatka na głosowanie za znakiem Marszałkow. Senatorowie gromadzili się w budynku zwanym Szopa, posłowie zaś byli szeregowanych bliżkowie i mieli swe loco w którym zwykle obierali Marszałkow i łączyli się z Senatorami. Uskuteczy wszy plac Elekcyi słuchano nastepnie posłow obcych Dworów kandydatow sami niemogli bydź obecnemi w miejscu elekcyi zalecano to na uwiadomienie Jana Zamoyskiego. Wysłuchanym posłom dawał odpowiedz Prymas imieniem Senatu a Marszałek imieniem loca elekcyinego, posłowie obcych Dworów lub kandydatow musieli tytułowac w nowach i listach swoich Rzpą Rzeczpospolita i Stany tytułem nayiaśnieyszy Rzeczpospolita Rzeczypospolitej. Gdyby zaś innego tytułu mieli poważnego zażyto niedozwalano nawet konferencyi nowey np gdyby użyto Rzeczpospolita in celita zamiast Rzeczypospolita Prymas wdzięczny oznaczony wymieniał kandydatow i zachęcał do zgodnej elekcyi wymianey nowic protem senat i posłowie udawali się do szlachty po swoich woiewodztwach, kazdy pierwszy Senator w swoim Woiewodztwie zbierał głosy wymieniaiąc kandydatow dla dowiedzenia się ktogo woiewodztwo chciało mieć Królem. Zebrane głosy po woiewodztwach znosili Senatorowie na miejsce obrad Seymowych, po przeczytaniu w przytomności całego Rzeczypospolitej głosow Prymas obierał woiewodztwa i tych które pytał się czy tego a tego chcą mieć Królem, gdy zaś niesprzeciwiano ogłaszał kandydata Królem a pożniey Marszałek Wielki koronny kazał otworzyć. W wszystkich trzech bram około placu Elekcyinego, iedna tylko wiem brama była na przechod dla Wielkopolanow, 2ga na południe dla Małopolanow 3ga na wschod dla Litwy. Ułożono pacta conventa podpisywali one i odbierali dyplema od Prymasa i Marszałka, naznaczono zaraz Seym koronacyiny a tym samym elekcyi ukończono. Długich, Gwagnicz Kromer opisali koronacye.

Koronacye działy się przeszłego miesiąca, opisze w Królowie, tylko Stanisław August był koronowany w Lwar.

Szawie

rzawie ustanowienia sejmu koronacyjnego, bezterówłocznie trwało do czasu samej koronacyi, koronacya nowego monarchy poprzedzała uroczysty pogrzeb poprzednika. Król na koronacyi znów zaprzysięgał pacta conventa. sobiście a po koronacyi dopiero rozpoczynał się Sejm drugi nadzwyczajny koronacyjny zwany. i odtąd dopiero Monarcha rozpoczynał swe panowanie, Janowi III ów. nie dla wojny Sureduńy pozwolono wyłączywać rzeczy przed odbytą koronacyą.

Prawa stwierdzające Królom były dwojakiego rodzaju. One służyły tylko samemu Królowi, drugie które mogą wykonywać wspólnie ze stanami, dopiero z nadania.

1o Ma prawo zwoływania Sejmów przez Uniwersały 2 Prowadzenie Sejmu przed sejmowych pokłonach lecz w przód musi obowiązek zdawać się w tem Radzie Senatu a od r 1775 zastąpieniem zdania Rady nieustającej, tej względzie materyi mającej być przedmiotem Sejmu. 3o poprzedzającej epoce Dzierżgowski Arcy-biskup Gnieźnieński grozi Zygmuntowi że zwoła Sejm, i rzeczywiście tego uczynić nie pozwolił że zwołaszcza gdy mu Monarcha oświadczył iż tego nie ścierpi aby mu kto jego władzę Sejmu sobie przywłaszczał. Dopiero pod Zygmuntem III. Arcy-biskup Karnkowski zwołał Sejm w Brześciu i tam powtórzył uchwalenie ustawy prawego Sejmu (Niemcewicz Panowanie Zyg. III, T. I 210 i 317). Za Zygmunta III krzyżały się różne zdania. Rady małoważnych. Za Augusta II przymus Radziejowskiego zwołał bezprawnie Radę Senatu a potem i Sejm, gdzie no te powołanie uważano że za zwołanie i zakończenie nie onych, lecz nie wymierzano żadnej kary. —

2. Wszelkie Uniwersały, Ustawy Sejmowe, przywilej dekreta, Akta publiczne a od r. 1775 od tej czasu Rady nieustającej były ogłaszane w imieniu samego Króla

3 Król był uważany za głowę, za naczelnika narodu był więc pierwszym w obradach Senatu i pierwszym w Radzie nieustającej ustanowionej r 1775 podpisywał uchwały rozkazy nie mógł wszakże odmowić podpisu

uchwały

względem tego co wiłazowe Rady nieustaiącey postanowiła.

K. Król sam miał prawo dawać audyencye Posłom Zagranicznym ale z niemi niemogł nic zawierać bez Rady Nieustaiącey Senatu lub Sejmu, o materyach które zeby czyły dobra publicznego i wymagały woli Rzpltey. A. mniey postowie byli słuchani za zdaniem i przytomnością Senatorów iakoteż wobec Ministrów, co się w owym dziale to czytano to na następnym Sejmie. r 1775 odpowiadał król za zdaniem Rady nieustaiącey Posłom zagranicznym, a rada czyniąc sprawę na Sejmie ze swoich czynności uwiadamiała Sejm o zawartych konwencyach. Jeżeli zaś poselstwa były do całych stanów wyprawione że miały posłuchanie na Sejmach i odpowiedz odbierały od króla przez Kanclerza od Senatu przez Prymasa od Stanu Rycerskiego przez Marszałka. Do traktowania z tak ważnemi poselstwami na Sejmie byli wybierani Delegowani od każdego Stanu. Do dwóch Stanów zaś tylko pomiiaiąc Króla Posłowie zagraniczni niemogli bydź przyjęci chiba w czasie bezkrólewia. Mogły zaś bydź wyprawiane poselstwa do samego króla ale to tylko w interessach nieczyniących się Rzpltey. Bez wiedzy króla niewolno było z posłami cudzoziemskiemi traktować i bez szczególnego w tem zlecenia. r 1593 gdy Zygmunt III odchodząc do Szwecyi Konsyliarza wyprawnika Prymasa z Senatem do przyimowania poselstw zagranicznych gdyby się wydarzyły, Walezyusz iuż zaprzysiągł in pactis conventis nieprzyimować poselstw zagranicznych bez zdania Maiestatu Narodu. Następcy tego samego postanowienie zdołali zdołattiem że poselstwa wielkie mogły tylko bydź wyprawiane z woli Sejmu. Jeżeli Sejm wyznaczał poselstwo Instrukcyą tego ułożoną osoby z Króla Rycerskiego i Senatu wyznaczone. Jeżeli król od siebie posłów wyprawiał takowym tylko Rada Królewska a od r 1775 Rada Nieustaiąca a osobliwie Departament zagranicznych Interessów udzielała instrukcyą czytano ią w pełnej Radzie a po powrocie posłowie zdawali sprawę na grzecznie

i przysięgę wykonywali iakie się wiernie sprawili. —

5. Zwołanie pospolitego ruszenia ale ko tylko powołaną Rzeczy, pozwney w tey expedycie tylko na nadzwyczaynosc stanowi będących będzie mocen król to uczynić. Gdy r. 1676 Krzysztof Arciszewski za naleganiem Królowey i Rady Senatu nazwanych pospolite ruszenie na obronę Jana III przez tatarow oblężonego, pozwytał to król za odzieranie się wszystkiey Monarszey i przywłaszczenie sobie prerogatyw królewskich. Podczas pospolitego ruszenia naywyższa władza była przy królu woiewodzie ieżeli sam był przytomny na woynie, iakie nam tego przykład podaią Rządy Batorego, Jana III. ale mogł się równie król wyręczyć przez walecznych Hetmanow. —

6. Mógł udzielać nadzwyczaynem tytułow Baronaw Arabiego ale tego niemógł udzielać szlachcie krayowey która od Ludwika była wrownaną Braterskiey bez wyiątku uważaią się za równą Baronom Arabom.

7. Należało do Monarchy udzielanie przywileiow miastom, kompaniom, cechom byle te niesprzeciwiały się prawom krzywdy i interessowi Rzeczy. —

8. Wydawał Król Glejty czyli listy żelazne tyiuż ma zarazem zawiadomić towarzyszom że mogą stanąć wolno przed sądem dla umieszczenia się, ale te listy nie mogły bydź udzielane ani przeciw delictom ani na dłuższy czas iak 6 miesięcy, obowiązywali się względem tego Królowi przysięgą iak in actis conventus. —

9. Dawnieyszy rozdawał król podług swey woli Ministerstwa Urzędy Świeckie i Duchowne, Starostwa, Królewszyzny, Krzesła Senatorskie i inne godności iednakże ta prerogatywa została ścieśniona r. 1775, a wcześniey ieszcze pod Zygmuntem III nie bowiem za tego Monarchy dobra i dochody pewne odzielono i przeznaczono część ich na potrzeby stołu królewskiego, na potrzeby wyłącznie samego Monarchy resztę zaś przeznaczono na ofiarnosc dla Rzeczy, abolicyi miast

przez

przeznaczania tych dóbr na potrzeby Krainy i skarbu przeznaczono i nobowiązano Króla aby za nagrodą zasłużonéy rozdawał Szlachcie i od czasow Zygmunta III. zwały się te dobra panis bene merentium. Ten podział mięszany dobrami Królewszczyzny przyczynił się znacznie do zniszczenia miast przemysłu, bogactwa i rzetelności Starostków, ta drugie dał powod do chciwości i niechęci przeciwko Królom, skoro bowiem ieden otrzymał starostwo inni ubiegaiący się o to musieli bydź w niechęci. 1775 r postanowiono aby wszystkie Starostwa i Królewszczyzny przez licytacyą na lat 50 więcey daiącym puszczano w dzierżawy, ustanowiono zatem ale Kommissyą Em. przeliczenia ale ta zaraz r 1776 uchylono, a taksowana Kommissyą Skarbowa miała zastąpić. zaraz r 1775 rozdano rożnym osobom Szlachcicom rożnemi Królewszczyzny. od r 1775 do zniesionego godności Senatorskiey lub Ministeryi Rada Nieustaiąca obierała trzech Kandydatow a Król z nich iednego mianował. W tey dwie Epoce Król miał bytnie rozdawnictwa Starostw, do r 1775, od tego bowiem czasu postawiono Królami prawa mianowania tego nie z tych Kandydatow. wszakże i po r 1775 rozdawnictwo urzędow podskarbiego Nadwornego koronnego i Litewskiego które w tedy za Ministeryum uznane były, tudzież rozdawnictwo urzędow świeckich i duchownych jakie do Prelatury, bogactwa prowentowe do nominacyi Króla należące, zostały cały pod rozdawnictwem Królewskim.

10. Królowie nasi mogli podawać osoby do Kardynalskiey Stolicy Rzymskiey, które prawo równie służyło wszystkim Królom Chrześciańskim, naliczywały pacta conventa Królowi polskiemu ażeby ten miał iednego Kardynała w Rzymie protektora Interesow polskich osobnym listem do tego Mianowanego.

11 Król był Orderu S.to Stanisława i Orderu Orła białego wielkim Mistrzem i rozdawcą.

12

12. Do wszystkich stopni Wojskowych mianował Król a. rządników niewyłączając nawet najniższych officierów w chorągwiach kowarzyszów złożonych ze Szlachty obieranych przez Marszałków palentowali rownież Królowie.

13. Służyło także Królom prawo bicia monety. Jagiello radował się biciu pieniędzy tylko za radą rad, strofował go Zbigniew Olesnicki i groził Letawą za to że poruszał Nieprzyjaciołom bicie pieniędzy tudzież inne przekroczenia w teraz Sędzi fałszowali monetę. Zygmunt III. odstąpił prawa bicia pieniędzy r 1602 Stanom w celu aby sprawić lepszą monetę iak mówi Piaseckiego w Granice, ale ani ten czyn nie odpowiedział zamiarowi wydarzały się fałszowania i w tych czasach puszczano mennicę w dzierżawę teraz i złe prawa wynikły stały najwięcej szkodę, złego względu panował Król za Jana Kazimierza przez sprzedanie monety. po tych zdarzeniach Stany odstąpiły Stanisławowi Augustowi prawa bicia monety i pod nim niedogodnościom prawy nie pobieżono.

14. Król ustanawiał Kuratorye dla osób nie mogących się rządzić ale tylko dla Szlachty, Konstytucya r 1638 nakazywała aby naprzód miała miejsce inkluzyczy alternez delegatów od Króla wyznaczonych odbyć się mających dla przekonania się czyli Szlachcic istotnie tak ubrania z myśly iż niemogą samiąc swoim majątkiem rządzić Dopiero po tem przekonaniu się Król może kuratora ustanawiał. Kancellarya Koronna wydawała ustanowienie Kuratoryi z warunkiem że najdalej w tym wy mógł być Kuratorem.

Z tego wszystkiego przekonywamy się że władza Królewska w niniejszey epoce była bardzo ograniczoną ale szczególnie nie tylko przez prawa stanów, ale iak gdyby na tem niedosyć nieczyniąc jeszcze Monarchom ustanowiono w niniejszey epoce ciągłych nad niemi stróżów, za Walorego postanowiono aby 16 Senatorów było zawsze przy Królu do rady z Wych Województw, Wojewodów i Ziem Kasztelanów, którzy na pół roku mieli się odmieniać i bydź zawsze przy Królu. Tych zaś

Zejmy

Sejmy zwyczajne za tego dwa odbywania się miały wyznaczał, później pamiętano tych strzóżów. r 1775 obcy wyłączono po pierwszym podziale Kraiu ustanowił Rada Nieustająca, cey zaraz gwarantowana przez trzy Mocarstwa, r 1776 wiecey ieszcze rozciągniona. Ta Rada zawierała w sobie Króla 18 Senatorów i 18 Szlachty Litewy z Wielkopolski, Małopolski i Litwy byli na Sejmach obierani. Ta Rada miała za cel pilnować Monarchę, aby nie bez cey wiedzy rzeczy ważnych nie mógł działać wiadomości głosów wszystko rozwiązywała Ta Rada i Sejmy bardzo do r 1789 Rząd Kraiu stanowiły. r 1789 d. 19 Stycznia Rada ta została uchylona, przywrócono za nowu d. 21 Kwietnia 1793 po drugim podziale Kraiu (opis obszerny Sejmy Rady znaydzie się w Kluzeliuszu t. IV s 278.) i nastąpiła podzielona na 5 Departamentów czyli oddziałów. 1° Departament Interesów Cudzoziemskich, 2° Departament policyi czyli dobrego porządku 3° Departament Wojskowy 4° Departament Sprawiedliwości 5° Departament Skarbowy. Władza prawodawcza zostawała zawsze jak wyżrzód przy Sejmie, lecz władza wykonawcza dozór czuwanie nad wyrokami i objaśnianie praw Cudzoziemskie porucznono Radzie Nieustającey. r 1778 uniesiono wątpliwość czy rezolucye Rady nieustającey jeżeli na Sejmie nie są uchylone mają być uważane jako prawo lub czy tylko iako objaśnienie do indywidualnego przypadku, postrzeżono iż bowiem że ta władza która ma moc stanowienia praw ma władzę ich stanowienia Jak wiele to pytanie było ważnem zostawiono je ostatecznie bez rozwiązania. (Kluzeliusz T. IV p. 329) Król tedy był uciemiężony w niedzyczy spos prawami nowo wynalezionemi iuż to przez pacta conventa iuż przez tych strzóżów. Bacta Wolności ustawy podane zawierały w sobie warunek iż naród wolnym będzie do powstania gdyby Król poważył się naruszać pacta conventa, gdy zaś niepowiedziano kto miał w tey mierze sądzić, bardzo więc był zostawiony zastanowienie w tak ważnym przedmiocie. Henryk i Jan Sobieski sprzeciwiali się mocno takowemu warunkowemu panowaniu dopiero r 1576 objaśniono pomieniony warunek w ten sposób że nieustanowi tedy rozmyślne łamanie

nie

nie pactáo na uwalniáć naród od posłuszeństwa, obá-
wiáć nie więcey od warunku iáine. Zygmunt III 1592
naypierwszy na sejmie tak zwanym Inkwizycyynym
dopiero stanęło o mocy będącego warunku jako leż i
w roku 1632 Zebrzydowskiego którema potem przebaczył (Ba-
nowanie Zyg III przez Niemcewicza T I str 211) ten rokosz
mianowicie stał się przyczyną przepisania iakiebolwiek
porządku uwypuklowienia postanowienia Królowi zachowáć
się maiący wynoszące 1607 prymasa głosem prawa
nad samego Króla, przepisano: że cuiekolwiek przeciw króla
lub dostrzegaiący łamania praw conventorum miał
się przeciw senatorem ziemi swoiey ten pan był obowiązany
prymasa o tem uwiadomić który miał się naradzić z se-
natorami i sam lub z senatorami Króla upomináć.
ieśli by nas król na to iego ofiarowanie nie
ważał w tedy tamecznie w obec senatorów miał prymas
napomienie swoie powtorzyć, a gdyby król i w tedy nie chciał
chciał w tamecznie prymas miał obowiązek stanom na Sej-
mie rzeczpltey przełożyć. Jeśli by nas król i potem do nie-
pienia nie chciał się usprawiedliwić i dopiednie przełożeń
stanów natenczas dopiero stany mogły posłuszeństwo wy-
powiedzieć królowi. r 1609 przepisano że dostrzegaiący
gwałcenia swobód i wolności przez Monarchę, ieśli na
podstępowáć to do stopni i odmawiaiąc tegoż miał on domieść
to senatorom swego lub obcego województwa aby temu prze-
strzegał króla w tym więc razie odsunięto prymasa od
tamecznego niby obowiązku, ieśli to nie niepomagało
szlachcic lub senator mógł na sejmikach przed sejmo-
wych zalecać postom aby oni ponowili przestrogę, ugro-
mienie senatu i króla Bycer długo ieśli by i ta przestroga
była bezskuteczna natenczas stany sejmuiące po raz
trzeci miały przestrzegaiąc króla. Gdyby królowa dowiedziano
potem iż całość Rzpltey i wolnościom zagraża natenczas
mieszano było dopiero wypowiadać posłuszeństwo. Zastrze-
żono także że nie zachowuiący postanowień stopniowań
nieprzestrzegania króla i nieprzestrzegaiący społeczności miał być
pozywany na sejm i sądzony przez stany co nie przy-
mnożki królewskiey. podług tego prawa i podług tych rzeczy
były układane pacta conventa dla późniejszych panowiązych

rolu

r. 1768 przy ustanowieniu praw kardynalnych potwierdzony był temże sam sposób w odwrocie że gdyby król Jmć jakowe kardynalne prawo lub nareszcie pacta conventa miał mieć będzie wypowiedziane postanowienie, podług przepisów iakie podaie Konstytucya z r. 1609. Z porządku rzeczy wypada mówić

o Królowéy

Po śmierci Kazimierza Augusta ustanowiono prawem aby się król nie ożenił ani poślubił ani rozwodzić bez przezwolenia Senatorów tak ustawnie iak gdyby Monarcha rozkazował pod kwalifikacją złości postanowienie to poprzestało tylko na grzywnie iak przykład wszelkie prawa przysądzone ku Kazimierza III. po dawnie leśne i Michał pamiętna przezwolenia Senatu prawie rad, mądrzeństwa a od r. 1775 wiadomość o tem przedmiocie rady nieustającej miała być przy koronacyi do przemienia się lub rozwodu Króla. Stanisław August przyprzysiągł in pacta conventa przysiągł dać pierwszeństwo Polce nad cudzoziemką gdyby się kiedy miał żenić, królowa rownie iak król powinna być przy wyznania Rzymsko-katolickiego inaczéy bowiem niebyłaby koronowana. —

Koronacya królowéy odbywała się albo razem z królem jeżeli obrany na króla polskiego miał żonę albo później wiec jako król polski zawarł małżeństwo, nie nieprzyjaciół gdy chociaż by królowa wdowa żyła jeszcze. Koronacya królowéy odbywała się w Krakowie lub przy szczególnem przywileiem innem miejscu. Królowa przez to koronacyą nabierała tytułu wyższości ozdobiony nie miała żadnego wpływu do Rządu jak to postanowiło prawo r. 1669. Michał król i jego następcy przysięgali in pacta conventis że Królowa nie wcale do Interessów Polski mieszać się nie będzie.

Dwor królowéy wyjąwszy dworzanek niższego rzędu powinien się był składać koniecznie ze Szlachty, i w tey ilości również byli jéy urzędnikami Marszałek Komendy Koniuszy, Podskarbi, Podczaszy Krajczy itp. naznaczonemi. Przy tym zaś był Marszałek na którego zwykle bywał obrany jakowy Senator miał on porządek nad sobie dozór nad jéy urzędnikami i nosił laskę przed publicznie wychodzącą Królowa, jeżeli zaś wychodziła razem z królem Marszałkowa

koronny i Litewski poprzedzał nadworny Królowey
Marszałkiem Królowey bywał zwykle jéden z Radzicow
Pan od Królowey i od niey dawał odpowiedzi prawa dawał
Kanclerzy i pieczęć Królowey u siebie chował, pieczęć
ta była podobna do pieczęci polskiey Króla ma wyrażała
herby Korony i Litwy, tudzież herby Króla i Królowey
Krawczmer Królowey powinien był szlachcic z pobel no-
dowitych, Cześnikowy zwykle bywała matrona jako-
wego Senatora, odpnie bardzo ziemscy Królowe mogły krzy-
mać, Kilka lubiéd radzoziemskie ale to tylko do usług po-
dajowych, lecz te miały zakaz nieingerowania do spraw
Stolicy
Marszałek Koronny, podkomorzy Koronny i podkomorzy
sy powinni byli czuwać nad temi radzoziemkami wojsk
Dnie tego punktu, zastrzeżono to r 1669 prawem i zamie-
szono in pacibus Conventa Michałowi Wiszniowieckiemu.
Dochodów oddzielnych zwykle Królowa niemiała, mo-
narcha bowiem na ten dwór niebyło czy wolno nawet
posiadać Królewszyzn ani nabywać dóbr ziemskich pry-
watnych; szlachta bowiem obawiała się, aby nie zrobiła
narzuconą, wszystkich swobodach. późniéy wieńcowe
Królowe pobierały 2000 z podarunku ślubnego
Danum nuptiale corocznie z dóbr Królewskich. Czasem sta-
ny przyznawały im starostwa lub nabycie dóbr pry-
watnych np za Zygmunta III i Jana III.
Od Zygmunta III nastał zwyczaj zapisywania tych u-
bezpieczenia wianku i przyczynku na dobrach Króla
powszechnie 500000 złp na Litwie i tylko na przyczynek
zostawiano, jednak dla Ludwiki Maryi Jana Kazimierza
pomnożono to summy aż raz na zawsze Królowe
już tego prawa używały, zachowano tylko podarunek ślu-
bny, dobrami zprowentemi tych dobrami na których były u-
bezpieczone summy królowey powagowe mogły tylko przy-
dać szlachcic zwykły wsporzenia, prócz dóbrami w Litwie
położonemi w Litwie zwykły używała Królowa dożyw-
szelnie dochodów z oprawy swoiey chiba że przeciwko woli
stanow kraj opuściła lub powtórne prawa ślubu nad-
ziemskie. Postanowiemy nie teraz

Co do potomstwa Królewskiego

Lubo tron w tey epoce nie był dziedziczny potomstwo Króla bodź jako zamemu Monarsze służył bydź najiaśniejszy. Od czasów Zygmunta III ubezpieczały potomstwo podług swey woli Stany, odprawiano temuż potomstwu dzierżawy Starostwa Królewszczyzny i nabywanie dobra prywatne ale za rozwolnieniem Stanów, potomstwo nie miało żadnego wpływu do obrad rządu i dostoieństw, ieżeli zaś Stany pozwoliły wpływać do Rady lub piastować jakowe dostoieństwo potomek Walezy winien był poprzednio przysiądz na wierność, co zgromadzeniu Stanów potomstwo Króla odpowiadało bydź w Radach Rzeczypospolitey, tak przy tym Króla Konwenta pod Augusta II podane co Kalikst za 1717 względem Królewiczów po śmierci Jana III pozostałych najprzód postanowił, w sprawach zaś Dóbr Królewskich lub dziedzicznych jakowe potomstwo Królewskie posiadało a które to dobra bydź przez Szlachtę Polską mogły bydź zerpnięte, co do tych tedy dóbr odpowiadało potomstwo Królewskie w Radach Ziemskich.

Potomstwo Królewskie mogło używać herbów linii jakowych obadwu swych familijnych równie iak Król i Królowa pomimo iednak tego równie iak i inni Krewni Króla powinni byli postawieć się Kapitule przy Szlachcie zwołanej ieżeli sami Królowie byli Nadawcy. Michał Jan III i Stanisław August za przyczyną ten warunek atoli r 1764 po koronacyi Stanisława przyznano iego familiey bydź przy zwarunkowaniu atoli że to niema nic szkodzić sprawnosci Szlacheckiey i swobodom.

2 Stan drugi Senat czyli Senatorowie

Ale ley epoce stad iuż Senat magnatym i nieodstępnym stanie Strażem Monarchy, chciano wprawdzie r 1453 iak mowi Długosz aby Ich Senatorów nagłe rozstawiano przy Królu, i aby w ważnieyszych rzeczach bez ich zdania Król niemógł nic czynić, nie przyszedł iednak w skutek czas zamiar ten do skutku za Króla Stefana Batorego 1577 postanowiono aby oprócz Ministrów wchodzili do Rady

Królowa

Prezydentowie ciągle wyznaczani na każdym Sejmie 16
Senatorów z których 4ch co pod rządu przy Królu przemien-
iać byli obowiązani, i zagrożono karami tym Senato-
rom którzy by bez słusznej przyczyny w czasie swey kolei
nie zjeżdżali się przy Królu. r 1641 postanowiono licz-
bę tych rezydentów do 28, wyznaczono 4ch z Biskupów
4ch Wojewodów i 16 Kasztelanów, składaiąc na tych 28
Senatorów obowiązek iż by Biskupi co pod rządu dwóch
woda paś i Kasztelanow po dwóch co 3 miesiące zmie-
niali się. Bez rozsądku mienia zdania i woli tych Sena-
torów król niemógł nic nie przedsięwziąć. Zbroniono
im prawem wdawać się w te sprawy które by należa-
ły do uchwały wszystkich Stanów. r 1717 potwier-
dzono prawo zwyczay dawniejszy, że uchwały rad tych
tylko Senatorskich mają się odbywać większością głosów, ma-
iąc wchodzić do tychże rad i inni Senatorowie wmiey-
scu obcemi nie tylko na ten obowiązek wyznaczeni po-
dług kolei przypadłey: obowiązuiąc tych prawa wszyst-
kich Senatorow aby zdania swoie oddawali do Kancellar-
ryi własnemi podpisami opatrzone. Podobne uchwały
rad były czytane na każdym Sejmie, co przy rozlicz-
waniu ważnych gwałtownego naradzenia się potrzebuią, gdy
by przypadła zerwania Sejmu lub Sejmu nadzwy-
czaynego Konfederacyi, składali Senatorowie Rady Sena-
tu zwane, Rady walne albo wielkie, przechodziło to imie-
nia z tąd że na te rady wzywani byli nie tylko Ministrowie
i Senatorowie obecni ale nawet Senatorowie będący na
prowincyi lub swoich dobrach niemniey ozwały na-
szemiejsze ze Stanu Rycerskiego, lecz i Palatowie rady col-
legialne mieli iuż władzy od rad wyżey wymienio-
nych i te miały nie stanowienie czynienie tego co na-
leżało do Sejmu. Za pierwszym podziałem Litwy r 1775 za
ustanowieniem Rady nieustaiącey ustały przynależ-
ności dawniejsze Rady Senatu. —

Do prezydentów Wielkich 18 za staraniem pewnego palatyna
niemogł być Senatorem nikt tylko z Szlachcic krajowych
urzędy i Majątki mający — dwóch z godności Senatorskich
dwóch Ministerskich a inszych Kasztelanów Senatorskich z Mi-
nisterstwem tą ranę nikomu nie wolno było przestawać

wyiąć

wyjąwszy Biskupów którzy oprócz Królewskiego i Sędziowskiego mogli bydź pierwszemi Świeckimi chociaż jako Biskupi byli Senatorami, dwa Ministerstwa także nie mogły bydź dawane przez Króla wtedy dom w którym Familiach od r 1775 Rada Nieustająca obierała kandydatów do walencyi ich godności a Król. od niego znich mianowani Senatorami, Ministrom, Urzędnikom Świeckim i Starostom grodowym niewolno było wyjeżdżać za granicę bez zezwolenia Sejmu, jednak poleciała r 1775 obca, potrafiła uchylić to rozporządzenie —

Stan Senatorów podług ich różnicy był różny, Senatorowie duchowni byli tytułowani w stylu urzędowym wielkim przewielebny, Prymas Najprzewielebniejszy, Kasztelanowie Wojewodowie Starostami, Ministrowie, mieli tytuł wielmożnych, tylko Kasztelan Krakowski i Wojewoda Wileński byli tytułowani Jaśnie Wielmożni. —

r. 1768 ustanowiony potem nowy porządek sprawowania i prezydencyi dodano Kanclerza i Ministerstwa do nieodstąpienia w gronie Senatu r 1775 przydano do Senatu podskarbich Nadwornych Obj. Narodów lubo w dokazie nienależeli do Rzędu Senatorów, dodano także w nowe kasztelanie dla nagrodzenia ubytku, Senatorów z podziału wynikłego. po pierwszym podziale Kraiu liczba osób zasiadających w Senacie dochodziła 159. Podług praw r 1768, 1775 dostąpili miejsca między Wojewodami i Kasztelanami jako Senatorowie Marszałkowi Wielkiemu obojga Narodów, Hetmanom W. & N. Kanclerzu O.N. Podkanclerzu Obj. Nar. Podskarbiowi W. O.N. Marszałkowi nadwornemu O.N. Kanclerzu Hetmanu polnemu O.N. i podskarbiowi nadwornemu O.N. po drugim podziale Kraiu liczba Senatorów podług Urządzenia Sejmu 1793 wynosiła duchownych 10, Wojewodów 21 Ministrów 16, Kasztelanów 15 tak ustanowi Sejm Grodzieński Część II str. 44. —

W tey epoce ciągle Prymas był pierwszym Senatorem przed wszystkiemi, zaymował ciągle pierwsze po Królu miejsce tedy nawet kiedy duchowieństwo nie trzymało pierwszeństwa nawet chociaż Kanclerz W. Koronny Obj. Kanclerz Narodowy znajdował się Prymas najpierwszy z porządku od r 1775 w radzie Nieustającey Prymas rządził rządy

dał

Dał: co dwa lata. W czasie bezkrolewia po oraźnéy ley epo.
lii miał sobie przyznana prawo władzę królewską
albowiem dopiero r 1736 przyznano głosem prawa że
Nominacye Króla obranego i koronowanie onegoż na.
leżeć tylko do Prymasa. Jako Najwyższy Senator miał
swego Marszałka, którym zwykle bywał ieden z Kasztelanow
i ten nosił laskę przed wyżredzającym publicznie prymas.
em miał także Krancyza iednego z Kanonikow swoy
przed nim krzyż nosił, zdarzały się w tey epoce przypad.
ki że Prymasi ci Gwałtownicy i Madrzejowscy odbey ewali
Sejmy iesze za życia Monarchow, pierwszy za Zygmunta III
Lizwołał ziazd aby znieść podatki uchwalone na Sejmie wal.
nym na Sejmie prawym poprzedzającym. Madrzejowscy
za Augusta II za wpływem Szwedow w zamian za tron
rowania Augusta a koronacyi na tron Leszczyńskiego.

Wojewodowie nie liczny w tey epoce zwali się Jenerałami
ziemskiemi, nosili ten tytuł bo niegdyś dowodzili całemi spro.
wincyami jako to Pomorscy Mazowieccy, Mazowieccy, Mew.
scy Czernichowscy, podobnież Starosta Żmudzki miał
podobny tytuł.

Kasztelanowie ciągle rozróżniani byli na między
dzielnych czyli iako ich żartobliwie zwano Krzesłowi
Drążkowi dlatego że tylko na ławach siedzieli, różnica
taka r 1775 zniesiona została po pierwszym rozbio.
rze i wszyscy Kasztelanowie wyrównani. —

Stan Trzeci po Królu i Senacie składali Posłowie Ziemscy. —

Szlachta czyli rycerzy posłowie ziemscy dostawali w tey epo.
ce zadnéy i niczem nieograniczonéy władzy, prócz sym.
ko tylko że na Sejmie wolney rzeczy od króla od Se.
natu i od wszystkich stanów razem, bo w tey epoce otwa.
rzyło się ono liberum veto, przez Szlachtę zrwane zniesz
nia złotey wolności, tylko posłowie ziemscy mogli kanować
obrady i przywoli Sejmy a to zniszczonego zaprowadzenia
przez Trybunały Ziemskie. Po śmierci Zygmunta Au.
gusta z prowadzy Jana Zamoyskiego tylko Szlachcic był wy.
bierany do godności Królewskiego elektora, gdy zaś Krolow

BIBLIOTHECA UNIV. IAGELLONICAE

chuda

chciana mieć obieranych za powszechnego w nomyślnaczu
skład powagę i wpływ do Rządu Ludzkiego Szlachtę wymien
Ludwik i Jagiełło nadali swobody wszelkiey szlachcie oraz
kardy zniosły posiadaiący dobra były uporządkowane
i wolności iego niebyły naruszone. Panowanie Zygmunta
wzmocniło powagę Szlachty do obrad wszelkich zbyt przyklad
r 1590 dany Statuta gdzie się najmniey spodziewać można
było i najmniey się godziło, uchylanie postanowień Sejmo
prawego na pierwszie niepraweni, tudzież r 1596 zgromadze
nie Szlachty Wielkopolskiey aby czynić Królowi zarzuty
bez poprzedniey iego woli i zezwolenia stanowi że ustawo
dzenie Rzeczypospolitey do Wotowszczyzny (Niemcewicz Panowanie
Zyg III T I pp 810, 817.) odkładać więc coraz rzadsze bywały
Sejmy zajścia się i zjazdy nieprawne. Sejm r 1597 stale zwan
Inflantczyczyny dał dowod upadłey powagi Senatu kiedy tam kowno
wyniono pod tyranie odre wypraty i groźby Królowi (Niem
cewicz Panowanie Zyg III T I pp 241) r 1598 Szlachta pow
ziała się panowie manifesta przeciw Żydatkom na Sejmach
uchwalonym (Niemcewicz Lampe pp 864) r 1598 Rzeczny
Herburt w mowie Sejmowey zapewniał iżby prawo na Sej
mie nie mogło bydź stanowione większością głosów lecz zdał
dzieć że w tem potrzeba prawo przeciwnego pewnością, że kazdy
poseł ma mieć liberum veto i władzę tę porównywał
władzy Trybunów plebis u Rzymian, śmiesznie to lecz
szkodliwe porównanie przydało się w Niemcewicza str 262.
Tudzież niektóre przykłady i powody podawały u nas myśl
o ustanowieniu Sejmowego uchwalenia" nie koniecznie
potrzebna i do ustanowienia liberum veto. Commendon
po śmierci Zygmunta Augusta rozpisywał zdanie że prawo
niedostatecznie postanowione nie dziwnego, co Herburt do
siebie i wspomógł słowami. Lubo do r 1536 czyli do Zygmun
ta I były wypadki że niedokończone Sejmy ale to nigdy nie
nastąpiło za poiedynczem niedopuszczeniem; że Commendon
pierwszy myśl tego podał co potwierdzone nie dowodami w Zbiorze
pamiętników Niemcewicza T I pp 227. Za Zygmunta Augusta
dopiero życzenia Commendonego i Herburta zaczęły się spełniać

Liczu

Sieradzu przed Wyślin r 1662 uraziony o wyrok lero.
lewski w sprawie Ekonomii Krawelskiey rzecz, by Rejm sam
iden rozbrzad a lubo wówczas Panowie Rady i zamu Grba
poselska gania talowe ruchwalstwo na niezerzenie uznano
ten postępek za prawny chociaż na to indebyta zadnego prawa
Confederacya r 1696 nazwała talowe liberum veto uni.
cum et specialissimum jus cardinale, nazwano talże
le swawola przeciw złotey wolności. Po śmierci Jana III
r 1696 zerwany był Rejm Koniuchowy nawet przez
Chorodynskiego posła Czernichowskiego który był w lem ce.
lu przekupiony i który za przysługę otrzymał 600 Sala.
rów; Stanisław Leszczyński pisał dzieło wyliczając szko.
liwość liberum veto w swych dziełach filozoficznych zna.
dując się ten przedmiot przekroczono po polsku pod tytułem:
Głos wolny, bez miejsca druku, w dziełach Leszczyńskiego w
t. 2 do 182. Poźniejszy lecz rownie uczony pisarz był Sta.
nisław Staszyc Augusta pisarz wydał on dzieło o Stan.
lech nem Nad publicznych utrzymania sposobie. Albertran.
dy i inni zwierzchnie dzieło to wiele przekładow o liberum ve.
to przytoczyło r 1764 i 1766 liberum veto określono
tytuł co do samey materyi. Status inne zaś przedmioty aby
były wyliczone głosowi stanowione, 1768 r potwierdzono
toż samo postanowienie jako prawo kardynalne pod ma.
teryami zaś status rozumiano powiększenie podatków, woj.
ska, zawarcie traktatów i wypowiedzenie wojen i lubo 1764
zastrzeżono, aby rzeczy wojskowe Ekonomiczne Sprawiedliwo.
ści jako nienależące do materyi Status wojskowych głosow
były rozstrzygane. Niepodobało się to jednak ówczesnym Mo.
narchom i r. 1766 zerwano Urządzenie aby przywrócić
liberum veto zwyczajnie w rzeczach wojskowych w czem bo
i przywrócono. Na Rejmie 4ro letnim zniesiono zupełnie
liberum veto warując że wszystko na Rejmach wyliczone
tylko ma będzie stanowione, ale Rejm Grodzieński r 1793 przy.
wrócił znów liberum veto. Lecz Rejm ten wyznał zarazem że w
tym stanie pod wpływem nieprzyjaciół na rzeczonym Rejmie
Motta dnia 24 Lipca Szlachecka Ustawa Grodzieńska II p 28. 98)

opisuiąc ieem wzwana Nobla obiaśnia znaczenie tego
wyrazu mówiąc, że pod imyony Szlachcic przynależał ieden
albo wymienione lub do nich należące więcey miał znacze
niżeli król i wszystkie stany. –

O Liazdach

Na Liazdach w tey opowieści stany zgromadzone zwykły
najwyższy czyli to wszystkie razem czy sam tylko stan Rycerski
w pierwszym razie przed się Sejm lub Konfederacya za
ieden raz Sejmikiem.

Co do Sejmów

Podług prawa r. 1573 po śmierci Zygmunta Augusta zachowanego Sejm miał być trwały i odbywany zwyczajnie co
dwa, ale pozwolono Królowi za radą Senatu zwołać i uczynić
dla ważnych potrzeb roznica Sejmów zwyczajnych i nadzwyczajnych.
Dzień rozpoczęcia Sejmów zwyczajnych bywał dawniey Elekcyalami Królewskiemi ogłaszany, r. 1717 postanowiono
iżby się te Sejmy zawsze zwykły odprawować we Poniedziałek tego S. Mi
le, 1768 przeniesiony był ten dzień na poniedziałek po S.
Bartłomieiu, a 1776 przywrócono znowu na poniedziałek
S. Michała. czas trwania Sejmu prawo r. 1573 przepisało
sześć tygodni dla Sejmów zwyczajnych, lubo raz niemiało być
wolno tego czasu zerwać lub przedłużać do naloże wyraźnie
potem zaraz Sejmy albo dłuższy albo krótszy trwały, mogły bo
wiem być Sejm zerwany zaraz po rozpoczęciu. r. 1681 był zer
wany w 5m tygodniu a r. 1717 w siedmiu godzinach, Kra
kład r. 1768 zamieścił między prawami kardynalnemi
iżby czas 6 tygodni na Sejmy zwyczajne a 2 tygodniowy na
nadzwyczajne niemogł być przedłużany, ta dzień aby ilość
Sejmu niemogła nastręczować kłótnie za jednomyślnością,
lubo r. 1569 za Zyg. Augusta na Sejmie w Lublinie to było
przeznaczono na miejsce Sejmowania nasze Warszawę
jednakże r. 1673 uchwalono przeciwnie aby kazdy Sejm trzy
odbywał się w Grodnie czyli, czuiąc zkąd nachyliły Sejmy koronacyjne Elekcyjne jako nadzwyczajne te raz miały się
wszędy odbywać w Warszawie, wyjąwszy kaliże Sejm koro
cyjny zawsze w Krakowie odbywać się miałby, uważano
jako wygodnie dla Litwy, bez kalusiu wielkich 4 Tyg. 200

wyia

wyiawia że była do tego mniey godna przyczyna, albo
wiem Krzysztof Pac Hanclerz W. Litewski trzymaiący
woiewstwo Eleonomia Grodzińska pragnąc dochody sprzyi-
nacyi powiększyć podał projekt aby Trzeci sejm wgrodnie
się odbywał i ieśli by iego projekt przyiętym niebyło zagra-
ził zerwaniem Sejmu.

Za czasów tedy Jana Kazimierza weszło w zwyczay że
na iedynym prawie mogł zrywać Sejm i obrady Stanowe, roz-
przestrzegał się przeto coraz bardziey Rząd i potym r. 1688 był
zerwany Sejm w Grodnie nawet przed obraniem Marszał-
ka a zatem przed swym rozpoczęciem. Dombrowski chorąży
powiat Oświeński był sprawcą tego czynu, układano wpraw-
dzie i przepisywano porządek Sejmowania, chcąc aby na przy-
szłość był zachowany, podawano przepisy r. 1699 i 1699 ale
wydawana zawsze trwałego zrzeszenia ustawy, r. 1696
po śmierci Jana III zerwano Sejm konwokacyiny pierwszy
za, za Augusta III nie odbył się ani iden sejm szczęśliwie ko-
ńczący tylko Sejm Pacyfikacyiny innym przezwany, wszystkie
Sejmy prawie były zrywane dla powodów najmniey mniey-
szych a czas obrad przepędzano na sporach. r. 1746 na Sej-
mie zaszła iuż prawie zgoda na wszystkie projekta, i ka-
nowe iuż tylko miały być odczytane i podpisane, gdy atoli
niemogły być odczytanemi i podpisanemi bez zwłoki dla
zmroku gdy przyniesiono zbiorek mimo woli niektórych
Sejmuiących całkowita powstała rozprawa że Sejm upadł.—
Za Michała Króla r. 1669 Olszewski podkanclerzy wo-
niósł ażeby przed Sejm bez przyczyny zrywaiący był obowią-
zany na to odpowiadać w Trybunale lub Sądzie Poselskiey
bowiem projekt ten nieroztrząsły przyięty, a mowiąc prawdę,
zrzechciałby przyięcie onego nastąpiło niebyłby przymiot
wszystkich bo niezaznaczał sprawiedliwey przyczyny zerwania
Sejmu. r. 1764 na Sejmie konwokacyinym uchwalono
że rzeczy Woyskowe, Ekonomiczne sprawiedliwości aby były
bez wątpienia rozstrzygane, atoli przy niey na obcym wpływem
wywrócono ad manus[cript] note i ale iuż o tem wyrzey mowi.
Dosyć tego. —

Koniec

O tey Kalizie zjawiły się Limity Sejmowe r 1712 za Augusta II po raz pierwszy obiawiła się limita Sejmu Kalizkiego bowiem Sejm w tedy zniesieniem zrzeby to teraz uchwaloném zostało miało moc prawa i zeby Sejm następnym roku podług mianowania Marszałkowskiem i Posłami z Ziemi Kaliskiego który tylko przy limicie odnowionym zostać miał dla Kontynuacyi rzeczonego Sejmu został zerwany, zatém to co na pierwszym tym Sejmie postanowiono utrzymało swoią moc prawną. —

Mówiliśmy iuż wyżey o porządku Sejmowania bywało przypisywany, r 1603, 1673 i 1690 i potym iakoż r 1699, 1736, 1764 przypisywano sposób odbywania Sejmu ale wszystkie te przypisy były niedostatecznemi gdy istniało owe liberum Veto, r 1768 znowu porządek Sejmu przepisano który nigdy nie zniesiony, lecz i ten porządek dotąd zmian a to przez ustawienie Rady Nieustaiącey, rozbiory teraźnieysze i przez to znoszenie i powracanie liberum Veto.

Sejmy zwyczayne czyli Ordynaryine co dwa miesiące odbywać, nadzwyczayne zaś podług potrzeby, dawniey Rada Senatu dawała o tem Monarsze swoie zdanie a od r. 1775 dla zwołania Sejmu nadzwyczaynego potrzeba było zdania Rady nieustaiącey, przed rokiem przeszłego 1790 odbyte Sejmy były nadzwyczayniemi, do tych należały Sejmy konwokacyine, Elekcyine które zawsze walnego tronu koniecznie musiały być odbywane. —

Oprócz tego podzielano Sejmy na takie zwane walne gdzie materyą stanowi ogólnemu głosowi decydowanie Sejmy zwano konfederackiemi czyli konfederacyami gdzie większością głosów rzecz stanowiona. —

O sposobie odbywania Sejmów zwyczaynych i onych porządku. —

Król wydawał Uniwersały uwiadamiaiące Szlachtę po Woiewodztwach o Sejmie wychodziły takie listy od Kanclerzy i Króla do Urzędników i Senatorów donoszące o Sejmikach Sejm poprzedzaiących r 1717 prawo

Stanisław

należało aby przynajmniey na 6 miesięcy listy
Uniwersały przed rozpoczęciem Sejmu były wydawane.

Posłowie obrani na Sejmikach przed Sejmowych mo-
gli być wyłączani z Izby poselskiey. Skargi przeciw
tym postom czynić się miały w sposób że Manifesta
o nieprawnych ich wyborach były do Akt zamierzone lub kon-
demnatą na Sejmie pozwolona będzie składana na pismie
przynajmniey na dwa dni przed rozpoczęciem Sej-
mu Marszałkowi Starey Laski gdzie by poselskiey a ieśli by ten
będąc przeciwko mierny dowód żadny na tym Sejmie
zarzuty o których mowa oddawano pierwszemu posłow
tey ziemi złożony był Marszałek starey Laski.

Skargi przeciwne mogą na tym tylko zasadzić się osobiście lub
za szczególną plenipotencyą, podobnież Cessyonaryusz
takowy nabyć od kogo pretensye do posła lub kondemnaty
mogł zarzuty podobnym sposobem czynić przeciwko
posłowi. J. Senatorowie takimże sposobem mogli być
od Sejmu wyłączani z tą tylko różnicą że zarzuty przeciw
ko Senatorowi lub Ministrowi miały być do Marszał-
ka Wielkiego składane.

Otwarcie Sejmu zaczynało się od mszy od prawiany
przez iednego z Biskupów i kazania potem udawał się
król do izby Senatorskiey i puszczał się na tronie, tam
przyprowadzał Marszałek Starey Laski którego uprzed
tak zezwolenia udania się do Izby poselskiey stanem
Rycerskim będący dla odbycia tamże rugów i obrania
nowego marszałka, król dawszy do pozwolenie rządzą-
cemu Marszałkowi odchodził do pokoiów, Marszałek
wstawszy do izby poselskiey lub gdy on niebył przyto-
mny pierwszy poseł z pozwolenia zebrał się przy-
dnio tylko i usłuchawszy rugi: Wszyscy którzy nie
byli postami Ziemskiemi ustępować izby, a ieśli któ-
rzy podali na posła jakowego zarzuty mogli zawsze
przestać, niedopuszczano pod żadnym pozorem
żadnych głosów do czasu odbywania rugów. Je-
żeli kogo przed był przekonany że nieprawnie oraz

Wybo-

wybór nastąpił był oddalany czyli rugowany. Tym rugom
legali nawet i w postowie przeciw którym nanieśiano zarzu
chociaż oni nie byli obecnemi w Izbie, pomienione rugi czyli
wyrzucenia odbywały się dawniey po obraniu marszałka Sej
mowego, nie zapisywało prawo bywaiących dawniey lub i jakim
sposobem na Sejm rugować w Izbie Poselskiey gdy mar
szałka starey laski niebyło a zkąd wydawały się wreszcie wy
wy. Powyższe rugi drugiego dnia nayczęściey powtarzały się, był
konieczny, po tych zaś miało zaraz nastąpić obranie mar
szałka jeżeli nie jednomyślnie to większością głosów.
Gdy często wybór ten Marszałka przez spory opóźniano, co
1628 naliczano odbywać wybór marszałka zaraz wyżey
wzrzym dniu Sejmu, ten naliczy poźniey różnemi prawami
postąd powtarzany ale pomimo tego nieraz cały czas scho
dził na kłótniach i sporach bez obrania marszałka.

Już w poprzedniey epoce za Kazimierza IV zdarzało się,
że postowie wybierali braciorów zgrona izby poselskiey kilko
ciey Imieniem przemawiać do Króla lub Senatu mieli obo
wiązek. Na Sejmie konwokacyjnem 1573 roku, kilku
nastoletniey epoce przed liczbego wojewodztwa kilkoją miał
sprawować urząd Dyrektora izby, niebyło więc marszał
kowskiego dopiero od koronacyi Henryka izba poselska
ciągle obierała Marszałka Sejmowego, bywały obierane ca
by kolejno marszałkami z Wielkopolski Małopolski i Li
twy zgrona Samychże posłów. r 1670 zatwierdzono ko
lejny wybory wyraźnem prawem jeżeli marszałek jednomyśl
nością niebyło obrany zbierano głosy dla otrzymania więk
szości. Głosowało najprzód kilkoją wojewodztwo na które przy
padała kolej do Laski inne zaś podług precedencyi pra
wem przepisanej, ten sposób obierania marszałka na
zywano obieraniem per turnum. przed r 1669 marszałkowie
niebyli obowiązani wykonywać przysięgi kilko na Sejmie
elekcyjnym, r 1628 artykuł przysięgi dla marszałka była
przepisana i wprawo zamieniona r 1768 postanowiono
że role zmalała kilko zmiana.

Obrok marszałka izby poselskiey był kalizie obierany na
Sejmach Kolaretarz Sejmowy, wyznaczał go marszałek zkąd

rycer

Rycerskiego. po wylosowaney przysiędze po odebraniu Laski i po podziękowaniu za wybór. Ten Sekretarz pewnie miał bydź rodowity Szlachcic. r 1764 przepisano takze dla Sekretarza przysięgę co do wiernego zachowania praw i wiernego ich przepisywania i Protokułowania.

O Sejmach Nadzwyczaynych

z florystku rzeczy wypada nayprzod poznać Sejmy

Nadzwyczayne zwyczayne.

Sejmy te miały czas wyznaczony dwutygodniowy co do czasu swoiego trwania odbywały się podobnymże sposobem co do rugów wybora marszałka i innych obrządków co do trwania materyi iak Sejmy zwyczayne. Za tym była różnica że od r 1775 na tych Sejmach nie obierano Deputatów do rady nieustaiącey ani Deputatów ani Kommissarzow do rozważania czynności rady nieustaiącey bo to należało do Sejmów zwyczaynych.

Sejmy nadzwyczayne Konwokacyjne

Te Sejmy rownie iak Koronacyyne i Elekcyyne rachowały tym co w bezkrólewiach. Sejm Konwokacyyny odbywał się, w następuiącym sposobie. Prymas ogłasza śmierć Króla i rozwalnianie tronu i wydawał Listy do r 1775 za radą Rady Nieustaiącey: Uniwersały na Sejm Konwokacyyny i na Sejmiki przed Sejmowe naznaczaiąc tymże dzień stały. Prymas na tym Sejmie przewodził postawie Pieczęci obierali Marszałka zwyczayny sposobem, naradzali się wspólnie z Senatem o wyborze przyszłego Króla, o oppatrzeniu Państwa w czasie bezkrólewia i o innych potrzebach iakie czas i okoliczność wskazywały. r 1768. chciało prawo aby materye stanu na Sejmie Konwokacyynym niemogły bydź decydowane dla uniknienia głosów ten tylko ze jednomyślnością: Postanowienia Sejmu Konwokacyynego nazywały się Konfederacya Generalna Stanów, były też podpisywane przez Prymasa i Stany obecne, czas trwania tego Sejmu nie był określony. r 1573 złożono że dwadzieścia 1696 przedłużony do dwóch tygodni a nareszcie zerwany.

Sejmy elekcyyne.

Tego rodzaiu Sejmy zwyczayney woli prawa nie miały prawá

Oliw

służy iako Sejmy zwyczajne bydź zgodne. Do obrad izby
pozostałey należeli bydź sami posłowie Ziemscy, alobi na
elekcyi Augusta II pozwalano wszystkiey obecney szlachcie
na marszałka głosować. Obrany marszałek przysięgał z
listów elekcyinych niewydrzeć iako bydź prawnie i zgodnie o
branemu Monarsze. Ale gdy się zdarzyły rozdwojone elek
cye np za Zyg III i Augu III tenda partya miała swego
marszałka liborą godobną przysięgę wyłomywać i łacno
uważała się za prawą. Na Sejmach elekcyinych wnoszo
ne i rozbierane były tak zwane exorbitancye czyli wy
stki względem wydarzonych bezprawiów i na takowe ob
myślano stósowne środki nadal zapobiegaiące. wraźie
wyznaczonej exorbitancyi wyznaczał Sejm Senatorów i
posłów dla ułożenia dzieła poprawy. Jedynie bydź na
elekcyi Michała dzieło to niebyło bezskutecznie. —

Sejmy koronacyine

Nazaiutrzeo odbytey Koronacyi rozpuszczał się Sejm koro
nacyiny, oraz koronacyiny i dzień tudzież miejsce wyzna
czały Stany zaraz na Sejmie elekcyinym a Prymas wyda
wał Uniwersały na Sejmiki przed Sejmowe. Sejmy koro
nacyine zwykle trwały dwa tygodnie chyba że stany chcia
ły takowy przedłużyć. Porządek co nich powinien będzie ten
sam co w innych Sejmach wyiąwszy że marszałek z posłami
w Izbie Senatorskiey winszował Królowi dostąpionego tro
nu. Na tychże Sejmach były przeglądane postanowienia Sejmu
elekcyinego co do exorbitancyi i co do postanowień wzglę
dem bezprawia na Sejmie elekcyinym wydarzonego
potwierdzano takie akta interregni pierwszy tego przy
kład wydarzył się na Koronacyi Stefana Batorego, niemo
lego potwierdzenia w ustawach Sejmu Koronacyi Zygmun
da III i Augusta II. Na Michała Króla dopiero na Sej
mie trzecim zatwierdzono akta interregni, poprzednie
bowiem Sejmy były zerwanemi. r 1736 za Augusta III
niektóre takie akta interregni były potwierdzone inne
opuszczono. Na Koronacyi Stanisława Augusta akta
interregni tudzież i te takie co na Sejmie Koronacyinym i Elekcyinym postanowione było zatwierdzone.

o Konfederacyi.

Wyraz ten Konfederacya znaczył związek świętym na Boga i poczciwość zaprzysiężony ratunku na obronę wiary Szlachty Kraiu lub Króla złączony. Wydawały się Konfederacye albo o bezkrólewiach zwyczajnie gdy Sejmy Ustanowienia Konwokacyjne nosiły to imię i gdy od czasu Śmierci Zyg. Augusta pomienione Sejmy to imię nosiły. — albo uchodziły konfederacye przeciw łamiących i te chociaż zaprzysiężone na Boga i poczciwość na obronę króla lub niby kraiu mey częściey bywały związkami niepraweemi i buntowniczemi a częstokroć bywały zakazywane a postanowienia ich na Sejmie uchylane. Konfederacye w czasie bezkrólewia czyli jak ie później nazywano Konwokacyjne były zwyczajnemi ale zaś które za bytności monarchi były zawiązywane zwały się nadzwyczajne Gdy zaś Konfederacya ze 2go rodzaju nie były żadnem prawem opisane bezprzestannie zakazywane rożnemi prawami, gdy zwykle były związkami niepraweemi różniły się przeto Konfederacye że od siebie prawie wszystkie i w to celu i to do porządku.

Nadzwyczajne konfederacye zwykle nosiły imiona od miejsc gdzie się pierwiastkowo związały powstawały po części z nagłego powstania. pierwszy związek mey częściey ieden Szlachcic rozpoczynał lub ieden Województwo a do tego i inne się przystawały lub związane konfederacye zwykle wymagały aby im do niey przystępował pod zagrożeniem uważania niepryiaciół za niepryiaciół Oyczyzny gdy się tym sposobem wszystkie prowincye powstawały przybierała imię Konfederacyi Jeneralney. Później zdarzało się że choć nie wszystkie prowincye przystąpiły się ten iednak lub ów był używany i dla niepraweych związków które się zwłaszcza rozszerzyły lub zmienił w Konfederacya Jeneralna Senatorowie i Ministrowa obowiązani byli przystąpić do tey konfederacyi i oney jak ich wiary inny złożenie przysięgać.

Sam

Sam nawet król niekiedy przystępował do kalorowych związków a przeto zamienić się nie prawo w miał niż sie gdy król Konfederacyą uważał za prawą.

Marszałek w Konfederacyi był obierany z miedzy wodzów Konsyliarzów przydanych mu przez Konfederatów. Jeżeli Konfederacya nieudała się i żeli niezwyciężeni stany gadzyły się w ten związek, co tedy uważana była za rokosz za związek niepraway. W dalszym postępie niniejszey epoki osobliwie pod Stanisławem Augustem wydawały się, rzadko podobne Konfederacye i rokosze wydawały się, one zwłaszcza w czasie trzy za Zygmunta III głosnym ciężkim rokosz Zebrzydowskiego. Głosowanie i tem się Konfederacye od sejmów różniły że obrady Konfederacyi nie wymagały jednomyślności lecz tylko większe ilości głosów. Traktat r. 1768 przeciwnie że Konfederacye mogły by zmienić stan rzeczy zastrzegł: zastrzegł że prawa kardynalne niemogą, być zmieniane nawet na Konfederacyi większością głosów postanowił on to zupełne prawo to niezmienne czyli za prawo kardynalne. —

Częstokroć Konfederacya jeżeli wszystkie stany i król do niey przystąpili zamieniała się na Sejm, równie często dla zajęcia celu zamieniane były Sejmy na Konfederacye, przytrafiło się to r. 1673. 1714. 1734 i podczas Sejmu pamiętnego r. 1788. Jeżeli Sejm zwrócił Konfederacyą do której wszystkie stany nieprzystąpiły za rokosz odrzucał wszystkie iey postanowienia, ale zwykle ogłaszał amnestyą przebaczenie gwałtom i niesprawiedliwościom w niey wydarzonym. —

O Sejmikach

Sejmiki były to zgromadzenia szlachty odbywane po województwach w miejscach i czasie oznaczonym bywały Sejmiki rozmaite w tey epoce.

Sejmiki przedsejmowe

Te odbywały się przed każdym Sejmem w celu obierania posłów ziemskich do Izby poselskiey na Sejm przez na

la

to ustalita się wolność albo równy swawola Szlachty
i wytrwała się owa Rzplta Szlachecka. Tylko
sam król miał prawo zwoływania Sejmików przy-
najmniey na 6 tygodni przed Sejmem zwyczajnym
a na trzy przed nadzwyczajnym powinny były zwo-
ływane przez Uniwersały. Jeżeli tego czasu zwoły-wać
Sejmiki lub ieżeli ten zebrał się przed dojściem do
niego Uniwersału Sejmiki były uważane za nieprawe.
we. Zkądgdy r 1668 Uniwersał Królewski względem
obrodze lubo Województwa Kaliskiego i Poznańskiego bę-
dące pewne o ich wydaniu odbywały Sejmiki, po-
słowie ich niebyli przyjęci na Sejmie z powodu że
niebyło Uniwersałow Królewskich, podobnież się stało
r 1717, 1733, zmieniła się ta rzeczy zwyczay usta-
niem Rady Nieustaiącey mogły były odbywane Sej-
miki i bez tey formalności lecz z wolny listy ofiol-
ne i Uniwersały na Sejmiki kazdy król rozsyłał.
Odpowiedzi na listy ofiolne od Senatorów miały być
tylko kommunikowane Radzie Nieustaiącey ieżeli
by król na Sejmiki zwyczajne król niechciał wydać
Uniwersałow Rada Nieustaiąca miała się tem zaiąć
a gdyby i ta tego zaniedbała Szlachta pomimo tego
że niebyło ofiolnych listow mogła się zieżdżać na
miejscu Sejmikowania zwykłym sposobem a przeto
mogły się Sejmiki na ten czas prawnie odbywać i bez
Uniwersałow. —

Senatorowie mieli obowiązek znayd owania się na
Sejmikach swego Województwa, za Zygmunta I przepi-
sano te powinność i karami zagrożono, a roku r 1768
Biskupow od tego obowiązku uwolniono Senatorow świe-
ckich Wojewodow i Kasztelanow. Na Sejmikach sama
Szlachta miała głos i była przytomna bo sama Szlach-
ta uważała się za Obywatelki. Nowo mobilitowany ie-
żeli w wieniad Szlachectwa przeszło 2 artykuły nie
mogł być na Sejmikach. Konstytucya r. 1611 z dn.

wniejsze inne prawa lubo niepowszechnie przyięte
ale tylko po niektórych ziemiach przepisywały aby
tylko Szlachcina vziadłego głos miał wagę na Sejmiku
przeto po innych ziemiach nieosiadli mogli voiewodzi
r 1768 przepisano prawem powszechnie że głos na Sej-
miku miec maią Szlachta tego woiewodztwa lub ziem
w którym lub których Szlachcic był zamieszkały ma
iący dobra czyli to własne czy zastawne lub prawem em-
fiteutycznym dzierżawne. Podobnież Synowie Szlach
tańskiey braciá zbiia pospolicie nata i dawni familiyam
chociażby nie vsiedli byleby vznawani przez Szlachtę
woiewodztwa za iminiemiłoio wszystkiey na sto kroczonym
rolu 18 mieli głos na Sejmikach. Jeżeliby który z
nich miał być obrany na vrząd np na posła ziemskie
go powinien mieć skroczonych tad 20 z pospadłow ziem
skich dziedzicznych woiskowi niepospolitowi niemogli
nadzieć do Sejmików chociażby w woiewodztwie pod
Sejmików znaydowali.

Miejsca Sejmików w vrzędzie obradmiały być vol-
ne od stanowisk woiskich zwyiąwszy miejsce rezydencyi
króla, forteczy kamienicy podolskiey i prezydia Trybunałow.

Po nagodzeniu Sejmików przez Senatora lub vrzę-
dnika znalezionego, co konieczne powinno nastąpować
przed południem obierano Marszałka i Assessorow ie
przysięgali że wiernie zapisywać będą kreski ludzi co
do projektów do instrukcyi i Landów. W Litwie nie
bierano Marszałkow ani Assessorow na Sejmikach ten
w każdem woiewodztwie pierwszy Senator albo Urzęd-
nik po powiatach Marszałek powiatowy dyrygowali tym
małżeniem, ktorych znów vrzędnikow znalezionych
sprawowali obowiązek assessorow i przysięgę wylonywali.

Lubo prawo r 1790 chciało aby Królowie przez po-
słow uwiadamiali Sejmiki o abradach przyszłego
Sejmu przynaymniey iednak było to tylko czczym obrzędem
nayczęściey był tym uwiadomieniom a Sejmikowi
ludzie młodzi bardziey tylko dla formy do wysłucha-

nia

nie tego posła marszałek odczytywać kazał kandydatów tych którzy chcieli być posłami na Sejm. Jeżeli niebyło zgody na nich ogólnie, nadepsowało kreślowanie a większość rozstrzygała. r 1764 zagrożono kupującym i przedającym kreski oprócz kar osobistych pieniężnych chcąc unikać przekupstwo niezdatności do rozrządzeń urzędowań i godności. —

Tegoż r 1764 warowano że przychodzący Sejmik, od. dzielający się od większości głosów miał być karany według zdania w wieży przez pod rotmistrza i zapłaceniem 1000 grzywien. Pomimo tego wszelkie bywały Sejmiki do ostatnich prawie czasów widowiskiem gwałtów i zabójstw. Także r 1764 zabezpieczając spokojność miejsc obrad Sejmowych i Sejmujących postanowiono Statut — zł 150 który karę śmierci przypisywał bez względu na osobę gwałcącego miejsce Sejmików lub osoby Sejmujące. r 1768 przydano że wchodzący się na Sejmikach robić kabat, ranić a dopiero zabić żałował prawo miał być zapisany i karany na pierwszych sądach Grodzkich, warowało zatem prawo Sejmikom bezpieczeństwo jako dla sądów. Statutem Litewskim Sejmiki i Sejmujący w Litwie być wyrównani co do bezpieczeństwa sądu. r 1764 konstytucya dla Litwy ustanowiona naliczała karać gwałcących Sejmiki i wznieciających zakłócenia na nich na zapisanych grodzkich sądach. Tegoż r 1764 na Sejmie koronacyjnym ponowiono prawo przeciwko aby nikt w czasie Sejmiku gdzieindziej bądź nie chodził się bił lub szabel dobywał pod karą 6 niedziel więzienia w wieży, aby nikt na prowincyi nie wyzywał pod karą 12 niedziel w fundo za sądy Grodzkie sądzity. Za nadaniem Sejmików wiec od Kazimierza IV zwykła była Szlachta dawać posłom moc zupełną do zgromadzenia z rzeczy Uniwersałami obwiązkowych lub w instrukcyi danych. później poczęła Władza określać lub karano się posłom stosować do większej części głosów ziemskich województwa. O całem zdaniu.

nie czyni wzmiankę w Wielkiej pod r 1525.

Podobne zlecenia były przed tem tak zwanych Instrukcyi. r 1768 gdy już było zwyczajem ułożone Instrukcye na Sejmikach dla posłów naliczano prawem aby nie nie chodziło w Instrukcye tylko to na co się wszyscy iednomyślnie lub większą częścią zgodzili aby zaraz na Sejmiku Instrukcya była uwarowana napisana głośno odczytana i podpisana od Marszałka i Asesorów. — były tym razem i te przed tego Sejmiki jako te:

Sejmiki generalne lub prowincyonalne:

Tego Gatunku Sejmiki odbywały się w Wiślicy przed w Lublinie a Radzyniu przed Koronacyą. W tych zjeżdzach rzeczy działy się pisarzowie obrani po Województwach i ziemiach Radzyń Szlachta znaczniejsza lubo nie wszystka a to dla zniesienia się rozprzężone i uczynienia przygotowań na Sejm. Gdy Sejmik nazywał się generalnym albo prowincyonalnym na Kyz 1 i Kyz Augusta były naliczane prawem za potrzebne ale w tey epoce ustały zupełnie. Warszawskie Sejmiki odbywało w Warszawie, Litwa po zawarciu Unii w Wołkowyszkach a potem Słonimie. Gdy już expedycyą tam tey epoki zniesione Sejmiki za zwyczaiu wychodziły prawo na r 1673 naliczało aby się te Sejmiki odbywały teraz na próżno, ostatni raz odbył się Sejmik w Litwie w Słonimie r 1685, tem bardziey musiały się stać te Sejmiki niepotrzebnemi gdy późniey sama Szlachta bywała na Sejmach ogólnych prowincyami. —

Sejmiki Relacyine

Bywały Sejmiki takie w celu zdania sprawy przez posłów Ziemskich po odbytym Sejmie, powróciwszy dnia z Sejmu na tych Sejmikach donosili o Sejmie o swoich głosach i o uchwałach Sejmowych te raz odbywały się po Sejmie stąd często zowią się poreyimowemi. r 1589 naliczało prawo zachowując dawny zwyczaj aby prosto więc po ukończonym Sejmie przed bramą zwoławszy na Sejmikach relacyinych zdawali sprawę ze swych czynności.

Czas

Czas takich Sejmików był oznaczony w tem prawie r. 1589 na dzień wolnym był obierane Deputacie na Try-
bunał, ale ten czas częstokroć bywał dla nie-
albo żądania posłów dopraszających się o przedłużenie
bo gdy krótszy czas naznaczył. Zamiedbane były te
Sejmiki a dalszym czasie niniejszy spolu z powodu
że Sejmy często zrywano. prawo r 1764 i 1778 wzbra-
niło podobne Sejmiki. Owe zaś relacye dziatyni w ten
sposób że ieden z posłów Ziemskich pewnego Woiewodztwa
z powiatów uchwały Sejmowe zdania i głosy swoie Ko-
leżeńskie swoich Woiewodztwa. Nieprzepisywały prawa kary
na zdradzaiącego zlecenia swego Woiewodztwa i Sejmi-
niemogły uchylać uchwał Sejmu, aboli r 1590 prowadzą.
Te są Woiewodztwa Wielkopolskie na zjazdach poprzed-
nich za poduszczeniem Warmińskiego Prymasa i Górki
uchylać uchwały Sejmowe, podobne z przeciwieństwa by-
wały dawniey od Kazimierza IV. —

Sejmiki Deputackie

Na tych Sejmikach obierano deputatów czyli Sędziów na
Trybunały, nakazały te Sejmiku dopiero po nastaniem
Samych Trybunałów, czas odbywania ich był oznaczony
prawem. r 1778 w Koronie na pewne dni Lipca Trybuna-
ły były przy Walnego ustanowione / porządku na tych Sej-
mikach był ten sam iak na Sejmikach przedsejmowych,
tylko był obrany Deputatem niemógł być posłem i wza-
iemnie. Miejsca tych Sejmików i liczba Deputatów a-
znaczały prawa różne naypoźniey sze r 1768, 1775, 1776.
Obrani Deputaci przysięgali na wierne i sumienne a-
gitowanie, decyzyi przy zagaieniu Trybunałów wyko-
nywali. Te przysięgę poźniey zaś w miejscu obrania swego
" jako kresek na Sejmiku niebędzie wymowiał, jako spra-
wiedliwie i podług prawa będzie odbywać urzędowanie swo-
ie, jako sądzić będzie bez żadnych względów, jako sprawy
pilnie słuchać będzie, jako żadnemi pogróżkami, upom-
nieniami promocyami ani obietnicami niebędzie się uwodzić
jako niebędzie brać podarunków ani wziąć ani kiedy

ani

ani po iey ślubowaniu, Ludzie/ jako tranzakcyi niebędą
rozwierać ani sami ani przez osoby podstawione, jako że
derelu nie wypada, prawdy tylko niebędzie wynieść, niebędzie mi
mu podlegać w obieraniu Marszałka Trybunału jakoż
wie o żadney kondemnacie na siebie / bo to przeszłoby
byłby deputatem jeżeli kto był o przeszłe złe notowany
naliczywały różne prawa obierać na deputatów ludzi go
dnych, biegłych w prawie i aby mieli posesyą dziedziczną
lub rustykalną bądź dzierżawną bez przynajmniey od
roku, Widzimy przeto że przepisywano nam ale nie
przepisywano stopnia i sposobu prowadzenia się o nich.

Sejmiki Gospodarskie.

Jako samo nazwisko rodzaiu w sobie, odbywały się zaraz
po Sejmikach deputackich, umawiano się na nich o po
rządku wewnętrznym, o gospodarstwie powiatu lub ziem.

Sejmiki elekcyine urzędów Ziemskich.

Sejmiki tego rodzaiu były te na których obierano urzę
dników Ziemskich, podkomorzego, sędziego, podsędka i
pisarza Ziemskiego. Od r 1775 był obieralnym i Sta
rosta Grodzki iako to się obiaruie że prawo r 1775 na
zało wszystkie Starostwa prócz dzierżawnych Emphi
teutyczne a Starostów Grodzkich obierać. w Litwie o
prócz wymienionych urzędników obierany był jeszcze
Liban miejski i Marszałek. Odbywały się te Sejmiki
po śmierci urzędnika lub zawakowaniu urzędu przez
jakowy inny sposób np. gdy woyski urzędnik postąpił.
Woiewoda lub Kasztelan najdaley w 6ciu tygodniach
wydawać winien Uniwersał który w Grodzie gdzie urząd
zawakował powinien się obwołować na przeszłe dwa
przynajmniey przed Sejmikiem. Porządek na tych
Sejmikach był podobny iak na Sejmikach przed Se
mowych. Do koronie obierano tych kandydatów na u
rząd walniący a król z tego mianował. w Litwie zaś
obierano oprócz urzędników aktualnych. Z porządku
materyi mówić wypada.

O Urzędach Rzeczypospolitey

Przechodząc w tym przedmiocie zachowuię naturę porządku 1mo o urzędach Wielkich Koronnych i Litewskich, potem o Ziemskich Koronnych i Litewskich

2o Co do Ministerstw.

Z przytoczonego obcego Ministrami Polskiey prozaicznie nazywano wyższych Urzędników Grayowych i wyższe urzędy. co dawnych czasach nosili imię, podobni urzędnicy Senatorskiego rzędu, bo mieli miejsce w gronie Senatu lecz poza Kasztelanach ztąd r 1768 umieszczono tychże urzędników po Wojewodach a zatem przed Kasztelanami: r 1775 wymieniono podprzarbich nadwornych obu narodów na godność Senatorską Ministeryalną. Urzędy Ministrów iako wszelkie inne były dożywotne i lubo często wkrótce czyniono wnioski aby podobne urzędy były czasowe. mi lecz wniosków tych prawem nie przyięto. za Jana Kazimierza chciano nieć batawe i Ministerya przestawane do lat 3ech. za Michała w do Ministrów i Hetmanów postanowiono aby na każdym Sejmie rzeczywistym sprawowali się z urzędowania swego i onez składali. ale te składania nigdy nie przychodziły do skutku. r 1673 ponowiono tożsame postanowienie. Jan III chciał aby wytrwanie tego prawa nastąpiło, pomimo tego wszelako pozostały ministerstwa iako dawniey dożywotnemi, nie sprawiali się z urzędowania swego Ministrowie, wyiąwszy tylko podskarbich koronnych na Sejmie rzeczywistym sprawce, bo tych prawo imiennie obowiązywało, ale najwięcey podskarbiowie byli wolnemi z do prawowania sprawy przez przywanie Sejmów.

Prawa i obowiązki Ministrów były te same co każdego innego Senatora, mieli zaś urzędnicy ci którzy uchodzili za Ministrów osobne miejsce w Senacie i zasiadali naprzeciwko samego tronu, od r 1775 iako to od nastania Rady nieustaiącey wybierani do

Stila

stałego Dworu Rady Ziemskiej w swoim departamencie miał prawo przedkładania. Wyliczał tutaj urzędowemi Ministrami Ks. Marszałkowie Wielcy Obój. narodów. K. Hetmani wielcy Oby. narodów, Kanclerze Obój. Nard. Podkanclerze O. P. Podskarbiowie Wielcy Obój. Narod. Marszałkowie nadworni O. N. Hetmani polni O. N. podskarbiowie nadworni O. N.

O Sądach do marszałków wielkich i nadwornych. —

W rzędzie Ministrów marszałkowie Wielcy trzymali pierwsze miejsce. W tworzeniu urzędu ten był ustanowiony od czasów Kazimierza W. a w Sukcesji od Władysława Jagiełły. Znakiem tego urzędu była laska imieniem berła ziemskiego nazwana w rozrządzie przy porządku urzędów przez jednego z pieczętarzów. Wyliczywali Marszałkowie przysięgą przed obięciem urzędu swego. Lubo zgromadzenia ich ustanowienia rządzenie dworem była ich obowiązkiem ale r 1766 uwolniono ich od tego rozrządzenia, ale nad dworzanami królewskiemi Kuchnierz czuwanie nad bezpieczeństwem dworu królewskiego, w miejscu rezydencyi króla. Sąd ich mile, wolnością radzili Marszałkowie, sądy ich lacwały, śmiercią nawet i niesławą występki przeciw berłowi poprzedzone. Marszałkowie wyliczyli ale to sądownictwo bez żadnej appellacyi, które władzy wyrzekli się Marszałkowie dobrowolnie r 1766 i w tedy postanowiono rzeby do sprawy kryminalnych pod bolem króla wydarzonych przybierali sobie Asesorów z Senatu Rycerstwa, potwierdzono to r 1776, nastawiono ale Marszałkom prawo i moc aresztowania winowajców.

Nazywano artykułami Marszałkowskiemi te przypisy które podawały do wiadomości rzeczy się trzeba wystrzegać w miejscu rezydencyi Króla i kary na to wyznaczały. Te przepisy na każdym Sejmie bywały odnawiane i stanom zadane, gdy ale r 1678 artykuły zniszczone rozdały wypisane zbiór prawa przeko approbowane powagą prawa i Sejmu niepotrzebowały na Sejmach poźniejszych być zadanemi. —

Sądowe

Sądownictwo o Marszałkowskie miało takie swoich officyalistów płatnych ze skarbu koronnego a w Litwie ze skarbu Litewskiego, mieli także marszałkowie pod swemi regestrami sługa, chorągiew piechoty a drugą w Litwie na ustanowieniem Rady nieustającéy i rozdzieleniem w niéy departamentu Wojskowego od r 1768 ieżeli departament dodawał dwie chorągwi tamtejsze marszałkom dla zaberpieczenia rezydencyi królewskiéy

Marszałkowie także wraz z Assessorami przysłanemi w miejsce rezydencyi królewskiéy ustanowionéy ne, towarów kruszców i żywności tam do działanie należącego się na prowizyą Salarowe, mieli oni także baczenie na sprawiedliwość miar i wag ludzkie czystość ulic, bruków, kanałów na bezpieczeństwo od ognia, na osoby przybywające tamtem na to wszystko co się tyczy do społeczności i porządku w rezydencyi królewskiéy i zkąd to z uwagą niemi należało doglądać. Marszałkowscy uwiadamiali o przybyciu swoim i składali temu prośby wiernyteltne, marszałkowie zaś wprowadzali ich na audyencyą do króla, również starali się o porządek przy uroczystościach dworu i na ziazdach. prawo r 1768 zalecało marszałkom napisywać w osobno na to przeznaczone akta wszystkie czynności tyczące się ich urzędowania i składać je do publicznego archiwum, Marszałek nosił laskę marszałkowską przed publicznie wychodzącym królem, między Marszałkiem a królem nikt niemógł się znajdować prócz niego gdy król publicznie wychodził królowa nawet i dzieci niemogli się znajdować obok króla lecz za królem iż byli powinni, żądanie Maryi Kazimiery aby królewiczowie szli zaraz po Marszałku przed Ojcem za Augusta II Lubomirskiego Stanisław Marszałek powstał zaniesławne i niedopuścił tego (Załuski epist. T. 2 epist. 71). —

Po śmierci Zygm. Augusta Firley marszałek W. Koronny chciał mieć prawo przyznane sobie wyłącznie mianowania króla i zwoływania Sejmu i Sejmików. W czasie elekcyi do marszałka należało staranie o miejsce elekcyjne, o zamknięcie szlachty stanowem staranie o porządku i bezpieczeństwie Sędziowie aby postawić zagranicznymi nieprzyjaciół tak zwanej wolnej elekcyi intrygami. Takie jednak żądanie przeciwne dygnitarzów nie przyszło do skutku przyznano to prawo Sejmowi.

Po uchyleniu sądów kapturowych r 1768 przeciwano Marszałkowi wyprzysiężonemi Asesorami sądzenie winowajców, oberwania elekcyi i pogrzebu króla poruszony był na zdrajców, dopóki czas nie był ukończony urzędy pogrzebu zmarłego króla, dopóty Marszałkowie przed wyborem publicznie nowo obranym królem nosili laski im dotąd obrócone. r 1569 wyznaczano Marszałkom ostatnie miejsce między Ministrami w Senacie a toli Marszałkowie Nadworni nie chcieli ustępować przeciwieństwo brane [illegible] Litewskim, aż dopiero r 1635 spór ten rozstrzygnięto zatwierdzając porządek r 1569 przepisany w tym względzie na nowo.

Przepisało prawo 1775 r aby Marszałkowie przez 6 Miesięcy mieszkali przy królu skoro by ich pensya była wyznaczona ze skarbu r 1776 pensya została oznaczona, 60,000 Złp. dla Marszałka W. K. – 30,000 dla Marszałka W. L. a 10,000 dla Marszałków Nadwornych Obój: Narod.

Powinności wyżej wspomniane przy królu w Koronie dopełniali Wielcy Marszałkowie Koronni: gdyby ten nie był obecny to Marszałek W. L. wtedy raz i ten był przysłany sprawował te obowiązki Marszałek Nadworny Koronny a gdy i tego nie było to Marszałek nadworny Litewski, oderwalnie takie wypełniane były te obowiązki gdy Król bawił w Litwie. W szystkich razach Marszałkowie razem sprawował pogrzeb Królewski.

Hetmaństwo Wielkie i polne.

Już w Epoce poprzedniej za Zygmuntów I. i II a w Litwie przez r 1496 stały się hetmaństwa dożywotnemi. Hetmaństwo polne w Koronie zostało zwoje pozostałe r 1509 a w Litwie wielkie

Laba

latami woźnieńcy. Subo za Stefana po śmierci Sieniawskiego Hetmana polnego buława miejsca nikomu nie była. Ta poruczana zostawała od Króla III urzędnikom koronnym.

Powinności hetmanow polnych pierwiastkowo było pilnować granic od napadow a zatym nieluccy zwali się hetmanami granicznemi; Przed wojskiem pod nieby hetmanow Wielkich był przy polnych, hetmanstwo dopiero z 1768 było wyniesione do godności senatorskiey w tym dopiero rzędzie hetmanstwo położono po między Ministerya stanu i hetmani W.W. zaraz po Marszałkach W.W. a po Marszałkach nadwornych hetmani polni W.X. Narod zamyślano pod Janem Kazimierzem ulerzyć władzę hetmanow podobnie za mierzano po iego abdykacyi za Michała i podczas koronacyi Jana III ale dopiero r 1717 ugrano i zdawna prawem nadano władzę hetmanow, więcey r 1764 za ustanowieniem Komissyi Wojskowey a Rzeczypospolitey 1775 za ustanowieniem Rady Nieustaiącey i zamknieniem w niey departamentu Wojskowego, hetmani W.W. pobierali pensyi po 60,000 a polni po 40,000 złp. rocznie. ——

Kanclerze i Podkanclerze.

Kanclerze w koronie byli nayprzedniejszemi urzędnikami w Litwie dopiero za Alexandra nastali, zwani byli tamże pieczętarzami od pieczęci którą em król dawał przy porozumieniu urzędu. Gdy kanclerz miał pieczęć iakiey używał w korespondencyi i na pismach iako publicznych wyciskał. pieczęci swoie mieli kanclerze koronny i Litewski a mniejsze podkanclerzowie. Powaga kanclerzow i podkanclerzow była równa iedynie tylko kanclerze mieli prerogatywa w siedzeniu w Senacie. Kanclerze koronni w koronie a Litewscy w Litwie byli zajmemi. —

Subo Statut Alexandra przepisywał aby pieczęci tylko na sejmach były dawane, zdarzało się iednakże nie tegodnie Król na radach Senatu parowiał pewnym osobom w razie wydarzonego walentyi. od r 1775 roczęty ministerya sposobem innych kancerzy należy do obioru Rady nieustaiącey, odtąd woię król udzielał tylko swego pokwitowania. Przemiana pomnożyło prawo r 1717 kanclerzom dawania nad prawami, zwyczaiami narodowemi aby ich król nie nadużywał. Dawniey kanclerze traktowali z posłami ludzi.

Ziem

ziemskiemi i odpowiadaiącemi za zdaniem króla i Senatu
aktoli r 1775 ustanowiono Departament Interessów wszystkich
stanów Państwa Wielkiego Xięstwa Litewskiego, do którego
obszernego, dla tam bowiem przynależą wszystkie Starostwa. Tutaj
Kanclerze mogli tylko czynić swoie uwagi i przełożenia, które
chociaż tamta za nie zdawała przeciwnemi prawu i przywile-
jom, ale iż niemogli odmawiać pieczętowania instrumentów
które Rada pomimo przedstawień w swem zdaniu trwała.

Odbywali także Kanclerze w imieniu Monarchy Sądy asesor-
skie, o których niżej. Mieli również Kanclerze i Podkanclerzy
osobnych swoich Sekretarzów i Kancellarye, w tych Kancel-
laryach zapisywane były wszelkie przywileye, dekreta i ty-
ma publikowane wszelkie wychodzące do króla lub od należała
do Urzędu Kanclerskiego, zatrudniały się tedy te kancellary
zaopatrywaniem wiara publiczna aktów prywatnych. —

Kanclerze i Podkanclerze wewnątrz byli znosić się, z sobą,
i uwiadamiać się nawzajem o wychodzących ze swoich kancella-
ryi pismach publicznych, dyplomatach listach króla, aby
we wszystkich kancellaryach czyli Metrykach pisma te
były wiadome i zapisywane. Skutki takowych pism publicz-
nych i czynności prywatnych wniesionych lub zdziałanych
w tych urzędach nazwały Leges Metryki Koronnych i Litewskich
były one pod dozorem urzędników zwanych Metrykantami
tymi zaś byli Szlachta i przysięgli. Li metrykanci jakoto
i pisarze Radowi Rzeczypospolitych r 1776 mieli wyznaczoną
sobie pensyą po 6000 Złpolu. —

Regentom Kancellaryi Obcych narod. miejsce było wyzna-
czone pomiędzy urzędnikami po obcych państwach prawem
r 1776. Tegoż roku udzielanie przywilejów na ten urząd
zostawiono królowi. Kanclerze w czasach najnowszych byli
obowiązani 6 mieszczy przy królu mieszkali i naznaczoną
mieli pensyą, Kanclerze po 60,000 a Podkanclerze po 40,000 Złp.
pieczętarze duchowny pobierał tyleż co Kanclerz pensyą i żeby
niemiał zaopatrzenia duchownego. Kancellarye czyli metryki
pobierały od przywilejów, wpisów, wypisów aktów takie prawo
opłaty, tabo Zyg I i Zyg August r. 1511 i 1550 ustanowili taxę na
takowe opłaty aktoli wniędzyszéy epoce nietrzymano się przepisu
tych przepisów i brano ie podług zwyczaiu przyiętego. —

5. Podskarbiowie wielcy i nadworni.

Zawiadowali podskarbiowie wielcy dochodami koronnemi za Aleksandra i Zygmunta Augusta ze Litwą zwykli miejsca w Senacie. Podskarbiowie nadworni byli zastępcami wielkich i zawiadowcami dóbr i stołu królewskiego. Ci podskarbiowie nadworni dopiero byli urzędnikami Stanu Rycerskiego otrzymali miejsce po podkomorzych a później po pisarzach wielkich, prawo stali r 1775 wymiastych urzędników na ministeryą i ustanowiło im miejsca w Senacie po hetmanach polnych. Stanowienie czyli udzielanie przywilejów na ten urząd w tedy warowano królowi Stanisławowi Augustowi przeciw bez wpływu Rady Nieustającej. Dlego wnd. mieszczy epoce urząd podskarbiego niebyło płatny za pana dopiero r 1736 po raz pierwszy Janowi Mosznie. Szlicemu podskarbiemu kor. koronnemu wyznaczono pen. syą 120,000 z. pol. gdy potem urzędy następowały przywileju nie nic postanowiono w do pensyi i tego urzędu. r. 1764 zabezpieczono tej pensyą dla szyrących podskarbich a dla następnych zredukowano ią do 80,000 z. pol. stali r 1775, i 1776 zmieszono tej pensyą do 60,000 z. pol.

Podskarbiowie nadworni jako urzędnicy dworu królewskiego byli i dawniej płatnemi ale pensyą królewskiej gdy zaś od r 1776 stali się senatorami brali wypłatę ze skarbu W. Ks. Litew. a ten podskarbi nadworny koronny w ilości 82,000 z. pol. a litewski 40,000. —

2. O urzędach wielkich nadwornych zwanych Urzędami Stanu Rycerskiego

Urzędy te zrazu miały swoie nazwisko urzędy stanu Rycerskiego iż miemiały miejsca w Senacie takowe urzędy dzieliły się na wielkie i nadworne tak koronne iak i litewskie. porządek między niemi nieznaczne był jedno stajny równie jak i liczba która nieznaczne była zdana i zostawiona. r 1768 ustanowiło prawo ich porządek i przodowanie na dworze w czasie uroczystości zachować się maiące. Późniejsze ustawy urzędnikowo potem przybywaiących porządkowały zawsze porządek dawniejszemi i ustanawiały im miejsca stałe. Wymieniamy te

Urzędy

urzędy podług porządku prowadzonia — 1° Marszałek Rady nieustającey — 2° Sekretarze Duchowni — 3° Sekretarze Świeccy — 4° Referendarze duchowni, 5° Referendarze świeccy — 6° Podskarbiowie — 7° pisarze wielcy, tych pisarzy było 4ch w koronie a 4ch w Litwie acden był koniecznie duchownym inni trzey mogli bydź świeckiemi — 8 Chorążowie 9° Miecznikowie — 10° Koniuszowie, 11° Cuchmistrzowie 12° Stolnikowie — 13° Podczaszowie — 14° Krajczowie — 15° Podstolowie — 16° Cześnikowie — 17° Łowczowie 18° pisarze polni — 19° Stolnikowie 20° Obozni — 21° Jenerałowie Artyllerii — 22° Jenerałowie Inszpektorowie 23° Instygatorowie — 24° chorążowie nadworni — 25° Koniuszowie — 26° Łowczowie nadworni, 27° Stolnikowie polni — 28° Obozni polni — 29° Custosz koronny — 30° Regent Kancellaryi wielkiey — 31° Regent Kancellaryi mniejszey, o tych urzędach wypada nieco pomowić w szczególności. —

a Co do marszałkow Rady nieustającey. —

Marszałkowie ci ustanowieni r 1775 razem z samą Radą i zaraz prawo nazwawszy im miejsce pierwsze pomiędzy urzędnikami wielkiemi Stanu Rzeczypospolitego. —

b. Sekretarze wielcy

Juz r. 1504 w koronie za Alexandra za wspomnianem w Litwie zaś za Zygmunta Augusta zostali ustanowieni, zawsze sami duchowni pełnili te urzędy tak w koronie iak i Litwie. r. 1764 dodano Sekretarzów świeckich w koronie i Litwie, byli Sekretarze wszystkiemi tajemnicami Rzpltey bo oni wszystkie pisma tajemne expediowali, trzymali na Rejmach Stanowych pisma publiczne ugody i umowy z Cudzoziemcami — W radach Senatorskich mieli miejsce pyłosem stanowczym — Do Deputamentu Ich Kor. Mci należało mianowanie wybieranie tylko pisarza Sekretarzów wielkich tudzież z Referendarzów i pisarzów wielkich iak prawo r. 1775 gwarantowało. —

c Referendarze. —

Wiemy iuż z poprzedzających wiadomości że Zygmunt I ustan-

wił

wiu Referendarzy. za Zygmunta III mianowicie stali się
Sędziami spraw niektórych, w dalszym czasie stali się
Prezesami Sądów Referendarskich o których niżej po-
wiemy. Zasiadali zgłosem stanowczym w Sądach Asses-
sorskich, głosowali w Sądach Relacyjnych zaraz po
Senatorach i Ministrach. w Radzie Nieustającey w
Departamencie Interessów Zagranicznych mogli być
obierani na Sekretarzów, w sprawowaniu jurysdykcyi
len z referendarzów miał pierwszeństwo który był przy-
wiejem Starszy czyli Obserwacyjny. —

Co do podkomorzych wielkich.

Podkomorzowie Wielcy byli gabinetu Królewskiego zwierzch-
nimi najwyższemi. Byli oni dozorcami nad Szambelana-
mi czyli podkomorzemi innemi czuwającemi nad zachowa-
niem porządku i przystojności dworu Królewskiego
przyjmowali i wprowadzali na audyencyą posłów za-
granicznych. wprowadzali także wracających się prymasa
podczas Sejmu na przywitanie Króla przyjeżdżających
wprowadzali na audyencyą do Króla prywatne osoby.
Przyjmowali prośby przez Obywatelów do Króla podawane.
Znakiem tego dostojeństwa był Laska złocisty ozdobiony
przy pomnożeniu Urzędu. Dawna przysięga tego urzędu
obejmowała także obowiązek strzeżenia granic Ziemi
Lecz warunek ten i obowiązek wyszedł ze zwyczaju gdy
stany na Sejmie zwykły mianować do interessów granicz-
nych z Mocarstwami innemi pewne osoby. —

Pisarze Wielcy. —

Byli dawniej w Koronie w liczbie 4ch a w Litwie r 1764
dodano do pisarzów ich istniejących dwie osoby świeckie
i odtąd tak w Koronie jak i Litwie było po 4ch pisarzów
wielkich, jeden z tych 4ch powinien był być duchowny
a trzy świeccy w Koronie i Litwie. Tak jak Sekretarze
i Referendarze tak i oni wykonywali przed Królem przy-
sięgę. w sądach Asessorskich byli Asessorami zgłosem
stanowczym w Radzie Nieustającey w Departamencie
Interessów Zagranicznych mogli być obierani Se-
kretarzami. —

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA W GDAŃSKU

f. Chorążowie wielcy i nadworni. —
Na koronacyach i pogrzebach królów, na pospolitem ruszeniu przy Inwestyturach lenników czyli nadawaniu hołdowniком lenności i winnych uroczystościach nosili chorągwie chorągiew koronną koronna ze Litewską Litewska. Chorążowie zaś nadworni byli zastępcami wielkich gdy ci niemogli sami wypełniać obowiązków dla jakowychś innych przeszkód. —

g. Miecznikowie
Nosili na uroczystościach miecze koronny i Litewski w podobnych sposób jak chorążowie chorągwie, takowym mieczem zwykł był król po koronacyi na Rycerstwo koronne pasować na Rycerzy. —

h. Koniuszowie i podkoniuszowie.
Urząd ten w koronie był iuż dawnym zachodzi o nim wzmianka za Kazimierza W. w Litwie powstał za Zygmunta I utrzymywał się ten urząd i w niniejszej epoce.

i Kuchmistrzowie, Stolnikowie, Podczaszowie, krajczowie, Podstolowie byli do usług stołu królewskiego, znajdowali przy koronacyach i innych uroczystościach gdzie król w obszernosci wystąpował podnosili swe obowiązki. —

k. Łowczowie wielcy i nadworni
Czuwali nad polowaniem królewskiem. —

l. Pisarze polni
Mieli obowiązek przeglądania lustrowania wojska i powinni byli odbywać ten przegląd pierwszego wojska w miesiącu a jazdy w 3 miesiące. — Obowiązek ten powinni byli dopełniać sami w swej osobie lub przez swych namiestników. — Na wyprawach wojennych i pospolitem ruszeniu musieli bydź obecnemi ilyp. to też powinni byli skarbowi Koronnemu podawać listę wojska za ustanowieniem Rady Nieustającej i utworzeniem wtey Departamentu wojskowego i potwierdzaniem przez przemianie porządku wojskowego mogli zasiadać w tymże Departamencie. — Pisarze polny koronny pobiera

Oppen

pensyi 20,000 złp. a Litewskiej 15,000 tłr. —

Straznicy i obozni wielcy i polni

Straznicy i Obozni za ustanowieniem Rady nieustaiącey na zasadach Departamentu Wojskowego mogli pasierzytow. Straznik i Obozny wielcy koronni niegrodzierali rządney pensyi, Straznik wielki Litewski r 1776 miał 14,000 pensyi naznaczone a Straznik polny koronny 8000 złp. Litewski zaś 6,000. — Obozny polny koronny 6,000 — Obozny polny Litewski 4,000. — Straznicy polni i Obozni polni Obojga Narodow dopiero r 1768 byli umieszczeni pomiędzy urzędnikami, mianowanie i przysiężowanie ich wtedy dopiero postawiono helmbanom, lecz w teraźnieyszym dawano Królowi.

Jenerałowie Artyllerye

Urząd ten nadał dopiero r 1667 na Władysława IV dawnieyszy królowi zwykle jednemu z Jenerałow obowiązku Artyllerye parowali — Obejmuiąc urząd wyłączonych przysięgę złożyć wyznaczonych na Artyllerya do chodzą nieobrócą na inny użytek, mieli oni pod swoim dozorem prochownia, zbrojownia, ludwisarnia, wszelkie sprzęty wojenne. Zostawali dawnieyszy prawodawcą Hetmanow, od r. 1725 za ustanowieniem Rady nieustaiącey podlegali Departamentowi Wojennemu mogli trzymać liczesta i urzędy cywilne tak iak dawniey Jenerałowie atoli r 1766 umieszczeni zostali pomiędzy urzędnikami stanu Rycerskiego a stąd wyłączeni do urzędowań krzesłowych, w tymże rzędzie naznaczono Jenerałowi Koronnemu 30,000 a Litewskiemu 20,000 pensyi. —

Jenerałowie Inspektorowie

w koronie był jeden Kawaleryi a drugi Infanteryi wtenczas zaś był jeden do Jazdy i do piechoty razem. r 1776 przydali pod ich dozory między urzędnikow stanu Rycerskiego z pensyą 20000 dla koronnych a 12,000 dla Litewskiego na zasadach Departamentu Wojskowego rownie iak Jenerałowie Artyllerye mieli prawo pasierzytowania.

o. Instygatorowie

Najpierwsze prawo o tem urzędzie iest z r 1565 za Zygm. Augusta uchwalone były Instygatorowie oskarzycielami publicznemi, trzymaiącemi Królowi, Mości Pey lub prywatnym Szlachcicowi wyrządzonych, w ostatnim przypadku gdy nikt nie chciał uiarzmiać trzymaiący Szlachcica ani byli donosicielami, mieli oni wiec instygatorów czyli pasterzów swoich ale r 1775 ustanowiono po dwóch Instygatorów w Koronie i Litwie przy Nadwornej Sprawie z równemi prerogatywami, odtąd przeto przestali być owi wiec=instygatorowie, zasiadali Instygatorowie w Radach assessorskich zgłosem doradczym a w Referendarskich ze stanowczym, pensya zwyczaynia na tego urzędu wynosiła 6000 złp. —

p. Kustosz koronny

Urząd ten piastował ciągle i zawsze kapłan duchowny został on dopiero w wieku 17 ustanowiony a r 1776 umieszczony między urzędnikami Stanu Rycerskiego był on członkiem Rad assessorskich zgłosem doradczym a w Referendarskich zgłosem stanowczym. —

v. Regenci Kancellaryi wielcy i mniejszy, ci urzędnicy byli dawniey mianowani przez Kanclerzów i podkanclerzów do r 1776, a do tego czasu. Nominowanie i przywileiowanie ich zostało oddane Królowi na tych regentów był wtenczas obowiązek pilnowania w zastępstwie Kanclerza i podkanclerzego aby nie przeciwnego prawom nieważnych zapisu kancellaryi, mieli oni w Radach Referendarskich głos stanowczy a w assessorskich doradczy. za przeniesieniem stolicy do Warszawy za Zygmunta III nadaiącem wiele zbytków urzędów dopiero wymienionych stało się oddzielnemi urzędami będące poprzednio urzędami Ziemskiemi czyli urzędami Ziemi Krakowskiey. Kromer ubrzymuie że ieszcze dawniey Expos (D. pr. 136) urzędnicy Ziemi Krak. pragnęli za czasu aby byli za urzędników swoich swoiemi głosami kto ich

Czy ozł

rzyczenie dozrało dopiero w niniejszey epoce. —

3. O Urzędach Ziemskich

Urzędy te po Województwach i Ziemiach w Koronie i Litwie utrzymywały się nagłe w tey epoce, rozpoczął się król na przywileiami wyiaśnieniu odmalize będzie podsęd. lia Pisarza Radowego i podkomorzego. Na te bowiem urzędy Szlachta wybierała na Sejmikach Ich Landy. Datów a zkąd król onego mianował ad urzędnikem. wszystkie Urzędnicy Ziemscy tak te w których Szlachta o. bierała iako i te w których król mianował powinni byli Szlachtą w swoiey ziemi osiadłą. z 1538 zabroniło prawo Dygnitarzom piastowali urzędy Grodzkie i Ziemskie aż roku 1768 i 1775 uchylono powyższe postanowienie.

Z tych urzędów Ziemskich były niektóre były czynnemi inne zaś honorowemi tylko, wszystkie atoli nadawały na Sejmikach pierwszeństwo iako też i na ziazdach, wszyscy zaś ci urzędnicy nawet honorowi w tenczas tylko byli czynnemi ieżeli urzędnicy wieley i nadworni byli przeszkodzeni a król był obecny w którey ziemi — porządek ich przodkowania vstanowiło prawo r. 1615 a r. 1635 przydano cisze w tym porządku do liczby urzędników Ziemskich Koronnych, w Litwie w do liczby przeznaczenia i porządku w tey mierze osobne były odmienne postanowienia mówić więc o nich oddzielnie wypada.

a Porządek urzędników ziemskich w Koronie był następuiący

1° Podkomorzy, 2° Starosta Radowy — 3° Chorąży — 4° Sędzia Ziemski, 5° Stolnik — 6° Podczaszy — 7° Podpędek — 8° Podstoli — 9° Cześnik — 10° Łowczy, 11° Wojski wielki — 12° Miecznik — 13° Miecznik 14° Wojski mniejszy — 15° Skarbnik

a

a Podkomorzowie — w tey epoce byli kolwiek pierwsze znaczeni do sądzenia ejdorów granicznych. r 1588 przepisano im przysięgę, podług której obejmuiąc podkomorzy urząd obowiązywał się wypełniać prawidłowości — ustanawiali terminowie komorników granicznych szlachtę oradlac, i podobnież wytaczywali przysięgę albowiem sami lub z podkomorzym rozsądzali spory graniczne.

b Starostowie sądowi. — Ii do r 1775 jako i starostowie niegrodowi i nieradowi byli mianowani od samego Króla, roku zaś 1775 postanowiło prawo aby po śmierci Starostow Grodowych ówczesnych szlachta obierała po Województwach i Ziemiach w czasie walnego na Starostę po tych kandydatów z tych jednego król miał mianować starostę Grodowego. Tylko Starostowie grodowi byli w rzędzie urzędników Ziemskich, starosta niegrodowy niemiał za urzędnika Ziemskiego uważany. Sądy do starosty należące grodzkie odprawowali w tey epoce jego zastępcy mianowani przez starostę, podstarosta Sędzia i pisarze grodzkie stanowili skład sądu grodzkiego, warzyscy powinni będą szlachta oradlac i przysięgą zobowiązani. Urzędy grodzkie mogły były będą piastowane razem z urzędami Ziemskiemi a nawet duchownemi czyli godności Senatorskiemi. — w niektórych Województwach sędzia był razem i podstarosta á w ten czas sąd składał się tylko z dwóch osób — w Województwach wielkopolskich urząd zastępcy starosty zwał się Surrogator. — w Warszawie pisarze ziemscy bywali razem pisarzami grodzkiemi do czego także officyalistowie sądu grodzkiego należeli. Regenci, Wicegerenci i Vicegerenci, Burgrabiowie grodzcy w niektórych Województwach zwani Subdelegatami należeli także do składu sądu Grodzkiego, lecz Burgrabiowie pomienieni mieli tylko obowiązek wytaczywania wyroków, odbywania kondescendencyi i kradzieży. Regenci i

ich

ich na tey Wiecgerenia przypinowali w Rięgi swe
pewnania dobrowolne. —

c. Chorążowie — obowiązkiem tego urzędu było
noszenie chorągwi swey ziemi na publicznych uro-
ściach pogrzebach Królów i na pospolitem ruszeniu
przy woźnicy Szlachcie swey ziemi: Wojewodztwa
Sieradzkie i Łęczyckie miały po 2ch chorążych. Powia-
towe zaś urzędy ieżeli były wyższey ziemi lub Woje-
wodztwie bywały na swoim czele chorążego. —

d. Pisarze, Sędzia i podsędek ziemski.
Byli ważne uważani jako urzędnicy ziemscy w Woje-
wodztwie Wołyńskiem i iego powiatach, Lowczy miał prze-
przed podsędkiem — Komornicy Ziemscy byli offi-
cjalistami Sądu Ziemskiego, Pisarz Ziemski niemiał
bydź razem i Pisarzem Grodzkiem ale w Mazowszu
było to inaczey.

e Wojski. — Pomijaiąc inne urzędy których znacze-
nie iest jasne przyszło samo imie Wojskiego w tey epoce przy-
służyło przeciwko powszechnego ruszenia
był on wolny od siadania na koń i pozostawał w gro-
dzie aby tam czuwał nad spokoyną wewnętrzną
gdy wojny wąskie i miejscowe, dawnieyszych mary-
wano Ziemskiemi a miejszych, zamkowemi albo
grodzkiemi, Wojski większy był przełożony nad cała
Ziemią miejszy zaś nad iednym kasztelem zamkiem
lub grodem.

Burgrabiowie zamku Królewskiego utrzymywa-
li się w tey epoce w powiększonej liczbie Komerowys.
mowa była o 9ciu Burgrabiach w tey zaś epoce
liczono ich do 12tu, powinnością ich było w pokoiu
i w wojnie pilnować aby zamek Królowskiemu niepod-
padał uszkodzeniu — Burgrabia Dworzey nad 6 mieszcz
w roku niemógł się oddalać, gdy się oddalał musiał
dosadzonych zastępca, Szlachcica, zostawali Burgra-
biowie pod zwierzchnictwem Starosty Królowskiego
niedbałego wzywano na Sejm i tam mu odbierano urząd

za przemierzaniem stolicy do Warszawy z Grabowa utrzymywały się urzędy Burgrabstwa w Grabowie przy pensyach swoich nawet urzędy za Stanisława Augusta, lubo prawa im nie wszystkie między urzędami ziemskiemi miejsca zdaje się jednak że byli urzędami ziemskiemi Grabowskiemi bo byli mierzeni po starościach leżących ziemie i na elekcyach Królow podpisywali się zaraz po ziemskich starościach.

B. Porządek urzędników ziemskich w X. Litewskim

bez nadzwyczajnych.

1o Libun – 2o Marszałek, 3o Podkomorzy – 4o Starosta sądowy – 5o Chorąży – 6o Sędzia ziemskich ostrych 7o Woyski – 8o Skarbnik – 9o podstoli – 10 pisarz ziemski, 11. podwojewodzy sądowy albo podstarosta 12 Sędziowie Grodzkich – 13 pisarze Grodzcy, 14 podczaszy – 15 Łowczy – 16 narodniczy – 17 Skarbnik 18 Dworzy – 19 miecznik – 20 Konicszy – 21 Obozny 22 Strażnik, 23 Czajczy – 24 Mostowniczy – 25 Budowniczy. —

a Libun. li obierani byli na Sejmikach a podwier. Dzani przez Króla w Województwach Wileńskim i Grodzkim, na Żmudzi było ich wprawdzie 14o ale ich król sam bezpośrednio mianował. Libunowie mieli praecedencyą przed urzędnikami ziemskiemi a w Województwach Wileńskim i Grodzkim zagaiali Kalizie Sejmiki, r 1764 pozwalało prawo Libunom na Żmudzi krzątać się sprawami granicznemi i odkazowaniem, ale przysięgali podług roty podkomorzych i mieli swoich komorników, appellacya od nich szła do Starosty lub Kasztelana Żmudzkiego. Libunowie na Żmudzi mieszali będą razem sędziami Grodzkiemi lub Ziemskiemi.

b Marszałek w każdym powiecie w Litwie był Marszałek Litwy przewodniczył na Sejmikach najpierwszemu nowiemu porządkowi, tak iak Kasztelanowie w koronie w rzeczach pierwszey wyprawy. —

c

c. Starosta Sądowy — w mieście Wojewodztwie
był mu zwykle Wojewoda przed nastąpieniu Wojewody
zabrał się od Wojewody Sądowym. —

d. Sędziowie ziemscy. Tych dawniey w Sieradzu było
wało po kroku a posłedzi 47 w trwało do r 1768, od te-
go zaś roku zniesiono tytuł podsędka i ustanowiono
Tych Sędziów chcąc aby pierwszy approximatu prezydował
Komisyi Lat sama nakazała aby Marszałek pod-
Komorzy, Chorąży, Sędziowie i Pisarz Ziemski byli
obierani na Sejmikach wielkiego głosów, w tym
więc przedmiocie odmienić się rzeczy odbywała tak
w Koronie, w niey bowiem Ich kandydatow podawa-
no Królowi do potwierdzenia zniekąd nego, w Litwie
zaś tym sposobem obieranemu urzędnikowi tytuł
udzielał przywileiu na urząd. —

e. Horodniczy miał porucznona straż nad grodem
czyli Zamkiem i tytuł od horodu inne nosi. —

f. Mostownicy miał staranie około mostow

g. Budowniczy miał porucznona pieczę około bu-
dowli publicznych. —

Leśniczy czuwał około Lasow ale te wszystkie urzę-
dy były tytuł powiatowey części tytułami honorowemi
bez żadnych obowiązków.

Postępuiąc zwyczaynym drogą wyglądda wnętrzney
epoce poznać

o Skarbie

Za Tyg III punkta ważna zmiana we urządzeniu Skar-
bowym przez postanowienia r 1589, 1590 wkrótce
albowiem wzięto w dobra królewskie pod-
przeznaczania, o czym tychże na potrzeby stołu królew-
skiego a przymuszaiąc monarchę aby resztę rozdawał
zasłużonym, a tenczas na potrzeby stołu króla prze-
znaczono nadchodzące do skarbu dobra — Tzy Polskie kra-
kowskie, Gruszczyńskie, Ziemskie na Rusi
Ekonomiją Sandomierską, Kamborską rządzeniami

Ozd

oprimina i Mednenia prowadzeni, Ekonomia Malborg-
ska, Brogozno, Przerowo, Wielkopolskie Kra-
lewskie, Gdańskie, Elblążskie, Ptockie i Mygskie. w Litwie zaś
odzielono na potrzeby stołu Króla Ekonomia Grodzieńska
Szawelska, Brzeska i Mogilowska
i Otyńska, zaleconie rzeczy Mennicey i podwod. reszta
dochodów stały się nie własnością Królewską które za-
miast przeznaczenia na potrzeby publiczne chciano aby
ta, porządała, reszty nagrodzaiąc Król zastrzeżonych. Stąd
zwały się Kalize ke dobra dzieie pani bene meritam
nosiły wszakże i potem ke dobra inne Królewszczyzn cha-
ciaż król niemiał z nich żadney korzyści. Złego rozdziału
wynikło nie jedno zle, niedostatek Monarchi i chciwość
Szlachty na którą teraz na Jagiellty Długosz odzywa się.
Miasta po rozdawanych dobrach upadały gdyż gospodarz
był tylko obdarowany czasowo, dopiero wczasie pierwsze
go podziału Ekonomii postrzeżono się na tem dopiero 1775
postanowiono aby wszystkie Królewszczyzny iakiego bądź
nazwiska nawet dzierżawy mieszczane przyłączone do
Expens Senatorskich aby były puszczane w dzierżawę
prawem Emphiteutycznym na lat 30. To zaś puszcza-
nie miało się odbywać przez publiczną licytacyą a
ten dzierżawa zawalowane starostwo lichey by najwięcey
dochodu skarbowi przynosiło. Aby zaś to postanowienie
przywiesz do skutku postanowiono w Koronie i Litwie
Kommissye Emphiteutyczne które miały obowiązek
wypełniania lustratorów do Królewszczyzn zawalowanych
i aby puszczały je in emphiteusim, lecz zamiast r 1776
uchylono te Kommissya a Komissye Skarbowe zwolniły
ich obowiązku, nie wyłączono nawet zpod tego urządzenia
i Starostw grodowych i te po śmierci Starosty grodowego
miały należeć do skarbu. Województwa zaś lub ziemie
i powiaty, miały obierać 4ch kandydatów ze Szlachty o
wiadley na urząd Starosty grodowego a zpodanych 4ch kan-
dydatów do króla, ieden był mianowany Starosta Gro-
dowym. —

Tym

Tym tedy sposobem skarb króla od Zygmunta III zkład
sięo odrzielny od skarbu Rzpltey, ktoryż na wojsko i fundusz
na wojny płacenie urzędników i inne potrzeby publiczne
należały zkąd iuż do Narodu nie do króla. a przeto podskar-
biowie wielcy tym samym przeszedniikow królewskich prze-
mienili się na urzędników Narodowych Rzpltey. Dozoro-
wi ich były poruczone ozdoby godności królewskiey, papie-
ry publiczne kleynoty i inne bogactwa Rzpltey, i podskar-
biowie do r 1717 płacili zkąd wojsku, odtąd bowiem czasu
wojsko samo odbierało płace w koronie z powiatów i
dziem w Litwie zaś i później iesze powszechnie od podskar-
biich zkąd swoy odbierało. Gdy zaś podskarbiowie zkąd się
urzędnikami narodu, Rada więc Senatu lub Sejm przy-
pisywały onym co i jak mieli zrafować. — Jeżeli by więc
wiącey wydali nad przepis sobie dany, byli obowiązani ze
swego powrócić — Musieli oni liczbę szlachectwa
przed osobami ze stanu Rycerskiego i Senatorskiego
na ten cel od Sejmu wyznaczonemi. Gdy ci uznali ra-
chunki za sprawiedliwe i słuszne, donosili to Sejmowi
a ten podskarbim udzielał kwit kitory nazwał bywał
drukowany i pomiędzy prawa zamieszczany. Jeżeli Sejm
zerwany rozkazał oczyszczenie na drugim najbliższym
odbywano, jeżeli przed zdaniem rachunku zamarł podskar-
bi kaliscy rownie iego byli obowiązani zdawać w nowie
bądź liczbę. Gdy później zrywano Sejmy podskarbio-
wie uwalniali się od zdawania liczby zkąd powstało wąt-
pliwe ich znaczenie a zamieszanie w Administracyi
Skarbowey. —

— Skarbiec nagle w tey epoce w koronie zaney dowiadł się
na zamku w Krakowie nawet po przeniesieniu stolicy
do Warszawy, chowano tam uznali królewskiey godności
i klejnoty a nawet do r 1764 kalicie i papiery publiczne
obchodzące całą Rzplitą, r. zaś 1764 papiery owe były do
Warszawy przeniesione gdzie dotąd na czasy dnia tu.
rzędzego panowania po obranciu króla wyznaczane razem
bywały osoby do przejrzenia skarbu i spisania co było zna-
leziono. Niedziwna podobna rzeczy była dotąd nad i za.

mienna

mienmay. Za Jana III odbyła starannie rewizyą a dzieie
Litwy exemplarz posiada Jan Kanc. Bandlic gdzie nawod
Treti trybunał papierów Archiwii iest umieszczona. Pieniędzy
w skarbu wtz nigdy niechowano wtanie, gdyż dochod niemy
starczał na potrzebne wydatki Króla. Oprócz K Senatorow
maiących do skarbu osobne listy potrzeba było jeszcze
kwestarza koronnego i zgody stanów ile razy skarbiec ma
będzie otwarty. —

W Litwie skarbiec był na zamku Wileńskiem i tam
znaydowały się niektóre klejnoty i papiery. Sam tytuł
podskarbi W. Litewskiej miał klucz od niego. Tytuł wcza.
sie bezkrólewia stany wyznaczały deputatów z Wileńskie
polskie, Małopolskie i Litwy do przejrzenia onegoż. —

Za Zygmunta III r 1613 zaszła w do skarbu wa.
żna odmiana tego bowiem roku pierwszy raz ustanowio.
no Trybunał skarbowy któremu polecono pobór zaległych
podatków, był on wprzódy przy wzięciu częściey ustanawia
ny akoli nazwane na ochwałach Sejmowych; później pleco
nemu Trybunałowi każdy kazano od woyska we czasie
woyny wynaydowane ku czemu inne sprawy ciągnące się
do służby woyskowey, odprawiał się ten Trybunał w Pa.
dniu w roku przez 6 tygodni, odbywał się raz pod
prezydencyą Wilnego i pod laskiem Marszałka obranego z
pomiędzy deputatów Legacyi Trybunału. Podskarbi albo
sam osobiście znaydował się na tym trybunale skarbowym
albo przysłał innego urzędnika dla exhibendi mu za.
ległych podatków. Czuwał także ten Trybunał nad liczbą
kompletem i nad rachunkami woyska, każdy woyska
o trzymiesięczny prowent, a każdy ciężary. w Litwie
lecie Trybunał odbywał się w 2 tygodnie, w Wilnie Ho.
wogrodku lub Mińsku a to po każdey kadencyi Trybuna
łu głównego. — r. 1764 zmieniono ten porządek ustano.
wiono bowiem Kommissye skarbowe koronną i Litewską
podskarbiowie wielcy i nadworni zawsze byli prezesami
tychże Magistratur. Co 2 lata na Sejmie obierano kommis
sye w wielkiey liczbie ze stanu Rycerskiego a mniejszey
Senatorskiego, do tych kommissyi należał spisanie i sprawy gałęzi

Pod

Podskarbiowie wielcy mianowali wszelkich Officyalistów skarbowych, którzemi powinna będzie szlachta rządzona mowę pisma i rachunkow owéj posiadaiąca maiąca oraz dostateczną rękojmią, sąsiedzkie a bliskie o rzetelności, ręczności i niezdolności kontynuowania na urzędowania należała do Samey Kommissyi, równie iako i oddalenia wymienionych urzędników. —

Urzędnicy urządzenia skarbowe wychodziły pod imieniem Kommissyi z podpisem samych podskarbich, na pieczęciach zaś tey Kommissyi były umieszczone herby narodowe a pod niemi herby podskarbich wielkich, Kommissarze tey Kommissyi dzierżący lat 4 jako Ekonomowie zasiadać niemogli; ponadto pochodzących, a mogła być potwierdzona na dalszy czas urzędowania. Ekonomowie tey Kommissyi nie była dozwolona bydź w koncesyi będąc na Sejm z jakowéy ziemi, brali pensyi w koronie 10,000 a w Litwie 8000 złp. Ekonomowie równie iako i podskarbiowie mieli obowiązek mieszkać przez 4 miesiące w miejscu urzędowania Kommissyi tj. w koronie w Warszawie a w Litwie w Grodnie. w przypadku śmierci Kommissarza Król z Rady Nieustaiącey mianował jednego z tegoż samey ziemi i stanu wybrała Sejmowa czyli z Województwa tego tylko samego stanu którego był zmarły. —

Kommissye skarbowe powinnowały wydatkami i dochodami, stanowiły miary i wagi, czyniły projekta do rządzenia, mostów stawiania, szpitalów, szkół, robienia kanałów, ludzi zdatnych do handlu i przemysłu dążących. Lubo r 1775 urzędy tych obowiązków przeszła w Radzie nieustaiącey do Departamentu Skarbowego jednakże pozostały przy niéy niektóre działania przez tego Kommissya Skarbowa czuwała nad mennicą i wypuszczała Królewskiemu dzierżawcy prawem Emphiteutycznym. za nastawieniem Rady nieustaiącey w miesiącu obowiązanego była zdawać do niey Rapport, miała także obowiązek znosić się ciągle z Departamentem Skarbowym, zdawać sprawę z dochodów i wydatków na Sejmie wcelu uczynienia kwitku odnoszącego

Urzędy

W rzeczach tyczących się skarbu jako to podatków i poborów w sporach z nich wynikających Magistratury Commissyi skarbowey sądzone jako nayważnieysze instancyą.

Podatki i dochody Skarbu.

Ciągłe i w tey epoce krwawe wojny dochody skarbu z dnia na dzień zależały od uchwał i postanowień Sejmu. żaden podatek nie mógł być ani powiększonym ani na nowa postanowionym bez wyraźnego na to rozwolenia Sejmu P. 1768 powiększenie lub odmianę podatków poczęto pomiędzy przedmiotami tak zwane materyą status zatem jednomyślność Sejmu potrzebna była dla ustanowienia podatku, równie w tey jak i wypadkach epoce podatki niebyły jednakowe i stale ale się stosowały do potrzeb i okoliczności podług potrzeby mniejszey lub większey. r 1719 Teodor Lubomirski Starosta Sądecki obiecał podnieść podatki i dochody skarbu bez uciemiężenia Obywateli, w pierwszym roku samym przemysłem do 1,000,000 a w drugim do 2,000,000 gdyby mu na to były puszczone dochody publiczne na 2 lata w jego zarządy, albowiem r 1719 w koronie wynosił dochód 500,000 a w Litwie 200,000. To równowarzenie było powodem że na pacta conventa Augustowi III podanych zaprowadzono aby skarb publiczny był puszczany więcey dwóm ziemu. przed r. 1768 było dochodu do skarbu rocznie w koronie 10,000,000 a w Litwie 3,000,000 — r 1767 uchwalono podatków w koronie 17,000,000 a w Litwie 6,000,000 akoli postanowienie to nie przyszło do wykonania r 1775. po pierwszym podziale kraiu pozwolono dochody skarbowe obojga Narodów zostanowić do 33,000,000 zachowano raz mocą tymczasowego tych podatków przeciwnym Sejmom i gdyby podatki postanowione nie były starczały na wydatki w ten czas Sejmy mogą bez podatki podwyższyć większością głosów bez zniesienia ich. Dnia 24 nadal prawa r. 1768 podczas tego podatków nie mogły maleryi Statutu, teraz zaś po r 1775 cudzoziemskie dochody skarbowe nie dochodziły do 33,000,000, bo r 1776 Stanisław Kostka Potocki Hetman Polny Koronny wydatków i obciążenia za dany z miesięczny tych tabelle wydatków i

pod

podatkowania, niemożny tu więc żadnej różnicy co do ogólnej ilości podatków. zpotrzebie materyi należy rozebrać w szczególności rzeczy te składały dochody Skarbu.

Dochody koronne składały się z różnych przedmiotów do tych należały.

1 Podymne

Podatek tego rodzaju był ustanowiony r 1629 podczas wojny Szwedzkiej, nierównie trwał jednakowo bez różnicy opłacany aż trzymywał się do r 1768. Wszystkie strony rozdał 1775 zwarantowem aby był opłacany od wszelkich miast i miasteczek, wsiów Królewskich Duchownych Ziemskich Miejskich wyjąwszy jednakże Klasztory kapucynów Bernardynów Reformatów i Bonifratrów czyli wogóle zakony mendykantium i wyjąwszy po miastach browary, karczmy regestrowe także i po wsiach kapłanowie. r 1776 uwolniono od podymne. go budynki po wsiach i miastach których reparacya tyle by kosztowała ile stawianie nowych, które więc mieniały zdatne do naprawy. Wrazie pogorzeli lub pomoru w większej części wsi lub miasta komissya Skarbowa miała władzę ulgę w podatkowaniu do lat trzech.

Podatek ten był wnoszony do skarbu publicznego w dwóch radach po Marcu i w Wrześniu podług regestru pamiętającego dymy zapisanego. a jeżeli by kto niezkorzystnie uczynił podanie w terminach za przekroczeniem był karany siedzeniem pod kluczem wieży i opłatą 6000 grzywien.

2 Półpodymne.

Ten podatek opłacały włościanie dobra stołowe króla oprócz nowo uczynionego podymnego, był on postanowiony 1775 w miejsce hiberny i innych powinności o których niżej mowa. r 1776 tenże podatek rozdał na nowo potwierdzony.

3 Dochód ze starostw i królewszczyzn

Dochód ten w niniejszej epoce był rozmaity i podlegał raz

rozmaitym zmianam. Od alikwatnych i wyrzucanych pasiadaczów dzierżących starostwa i Królewszyzny do r 1775 opłacana była corocznie podług lustracyi pewna ilość pieniężna która miała wynosić z czego dochodu czystego, a to przy ciągłem przyrastaniu opłaty na ostatnie zaś wynosiła potrzeby kwarty ta opłata przez pasiadaczów Starostwa. Kwarta z Oryginalnej lustracyi r 1765 i r 1771 wynosiła tylko zliczony i przez 310.871 gr 18 i fenig 1 ale się o tem można przekonać z Dzietlika: opłata Wojska i chleb zaciężnych wyszła oraz bez miejsca z rulu zapewne w Warszawie r 1771 obejmi taryfy kwart, hibernów, proporcyonego tanowego itd. ustawa to wiadome bo zawiera w sobie opis wszystkich Starostw i Królewszyzn w Koronie, zmiennie zdaje przekonać się można że nie było w żadnym narodzie tyle ustaw narodowych ile u nas. —

Od wypuszczonych prawem Emphiteutycznym Królewszyzn procent po 8 od sta był opłacany od rocznego czynszu z starostw zaś i Królewszyzn prawem Emphiteutycznym bez licytacyi nadanych w nagrodę usług, różnym osobom podług prawa r 1775 miano opłacić po 4 kwarty rocznie na rzecz Skarbu. —

Tanowe.

Podatek ten powstał z tanów wybranieckich po dobrach Królewskich miejsce znajdujących, albowiem przed tem ustanowieniem wybierano po dobrach Królewskich złamu, ludzi do Wojska, i tych zwano wybrańcami, wojskiem tanowem, wybranieckiem. później ten wybór ludzi był zamieniony na opłaty pieniężne, przed r 1729 złiczego tanu po dobrach Królewskich płacono 100 złp w 2ch ratach, co wynosiło z Królewszyzn w Koronie i Prusach 149,725 złp podług tabelli wyżej przytoczonej. Płata ta r. 1729 przywrócono znów wybieranie ludzi z tanów czyli wybrańców i z tąd wojsko uformowane zwano pieszcholą tanową, ale prawo roku 1776 przywróciło na nowo podatek tanowego po 100 złp złiczego tanu.

5 Czopowe i Szelężne

Podatek ten bywał niekiedy i wprzędniey epoce ustana-
wiany nosząc nazwisko Cisa lub ciszu po Łacinie, Zło-
stał ponowiany i ograniczony r 1775 w tabelowy sposób
że wszystkie miasta i miasteczka, wyłączaiąc Lwie
od wyrobu piwa, wodek i miodu czopowe i szelężne na
ieden podatek złożone miały wynosić do skarbu. Mógł
bydź ten podatek po miastach Królewskich pierzany
w Urzędzie nadwornym Szlacheckie, po miastach Szlacheckich
dzierżawianych sami dzierżawce lub arendarze opłacali
ten podatek. Opłacały także wina przy wejściu do
karczm czopowe które to opłata od win była osobnym
podatkiem od dat i stałowego i wodzierżnego regestru
zapisywanego.

6. Papier stęplowy

Po raz pierwszy r 1775 zjawił się nam ten podatek
który r 1776 objaśnionym został, opłacony był papier
stęplowy od wszelkich czynności sądowych po jednym
groszu srebrnym do czynności spornych, od niesporn-
ych zaś jako od przywilejów, Dyplomatów, Paszportów
o więszey ilości od kalendarzy od stępla opłacano iden
grosz srebrny. Całkowicie opłacie ulegały Ziemiańskie
skie, Miejskie Francuskie, Szarły Cerajowe były zwa-
czone stęplem po złp 2. Gdyby czynność podobna nie
na papierze stęplowym była sporządzona zastrzegało
prawo iżnidemu będzie ważna. Fałszuiący papier
stęplowy miał będzie karany śmiercią, przedaiący
zaś drożey nad prawną cenę miał opłacić 1000 złp
na kwoty arkusz lub gdyby niemiał czem tey kary
opłacić więzieniem odpowiadał.

7. Podatek i opłata od tabaki.

R. 1661 najprzod w Litwie przyięto ten podatek i prze-
znaczono na opłacanie Wojska. r 1674 znów ten podatek
podał przyięty i ustanowiony w Koronie, ale zaraz r.
1678 zniesiony, przywrócono go wzaraz w Koronie r
1775 napowrod.

8° Pogłowne żydowskie

W tey epoce istniał podatek ten maiący swoy początek z dawnieyszych. r 1624 uchwalono aby po 1m złotym od każdey głowy żydowskiey było opłacane. Gdy zaś nieładu była kontrolla co do liczby głow. r 1661 nałożono na ten lud ogół na summę rowną 210000 która to ilość r 1717 podniesiono do 220000. R. 1764 zniesiono tę ogólną opłatę naliczaniu aby od każdey głowy obojey płci opłacano po złp 2. r 1775 podwyższono tę opłatę naznaczaiąc od każdey głowy złp 3, zobowiązano przytem kommissyą skarbową aby co 3 lata lustracye czyli spisy tego ludu tego były sporządzane. pogłowne to żydowskie wymarło podług konstytucyi 1764 fol 858. 862 iak mamy podanie wodniesieniu nas wymienionem „płata woyska i chleb pustkowych v ——

9° Cła kupieckie.

Były opłacane na granicach podwyższano one i stanowiono nowe w tey epoce, w koronie i Litwie a to lat od wprowadzonych towarow wodą, iak i lądem. Konstytucye celne przytaczano drukowane do konstytucyi kilkomowych wiele od iakiego towaru ma być opłacane opłaty aby przez to zapobieżone nadużyciom, szlachta tylko i duchowni byli wolni od ceł za produkta własne wywożone i za wprowadzane rzeczy na swoie tylko użytkowanie nie zaś na spekulacyą. niekiedy ustanawiane było cło generalne np r 1661 i 1670 które opłacali wszyscy bez wyiątku lub szlachta jako też i ziemianie nawet a ztąd właśnie pochodzi iego nazwisko. r 1764 było taliowe cło generalne uznowione. r 1766 zniesione a r 1775 przywrócono napowrod. kommissya skarbowa wybierała uznowione cła przez swoich officyalistow od czasu tey ustanowienia. —

Gdy za Jana III szydłowiecki komory celne trzymali przeto in pactis conventis iego nastąpiło zamieszanie, które był Zygmunt I ustanowił aby żydzi komór celnych nie trzymali. Zniesiono w tey epoce różnice ceł prowincyalnych od ceł R. Rzeczy. —

10. Sprowadzanie soli zagranicznéy

Było to tylko prawem dozwolone samemu Monarsze. — Gdy po pierwszym podziale kraiu Wschnia i Wietrznia zostały zabrane r. 1775 dozwolono każdemu wprowadzanie soli za opłatą pewnego opłatą, rozmaitego podług rozmaitości gatunku zamcyżnéy soli. —

11. Loterya

W końcu niniejszey epoki stała się tutaiże niejakim dochodem. r. 1768 została u nas przyięta, była puszczona, za leworas kontraktem kompanii Genueńskiéy na pewny przeciąg czasu z warunkiem aby Kommissya Skarbowa rządziła sprawę, na Sejmiey potrzebney zdawała sprawę, obiła Administracya Loteryi. —

12 Donum gratuitum czyli Subsidium charitativum.

Podatek tego rodzaiu opłacało duchowieństwo wynosił on r. 1717 złp 846,666 gr 22. r. 1775 przynosił 600,000 złp. Ieżeli subsidium charitativum było na Sejmie uchwalone i od Biskupów przyięte Biskupi wynieśli ięgo rozkład na całe Duchowieństwo maiąc wzgląd na stósunkowe dochody szczególnych osób duchownych. r. 1775 plebanów Obojga obrządku tak Łacińskiego iako Greckiego wystawiono do tego podatku dwa tylko talarki litórzy niemieli podanych.

13 Dochod z Dóbr Ostrogskich. —

Ten należał tutaiże do dochodów. Janusz bowiem K. Ostrogskii Kasztelan Krakowskii wyiednał r. 1609 na Sejmie zezwolenie do zatożenia Ordynacyi dla swego Imienia gdy atolienie Janusz przeciw upoważnieniu Sejmowemu zrzekł się Matkańskii mianował Sukcessorem wynikły stąd spory rozpoczęte r. 1627 które długo natrudniały Sejmy bliskie 100 lat bo dopiero r. 1776 za skończone zostały, w których uchylono ke Ordynacyi a maiątek przyznano Sukcessorom Januszа. Założyciel ów ordynacyi zostawił swoim zapewnił utrzymywać 600 Żołnierzy na woyny prowadzenie Turkom. Z tych to przyczyny donatarjusze K. Zangusztia jako posiadacze ich odstąpić przyięli obowiązek płacenia

600000

300,000 Złp. w równie który to dochód miał być w miejsce owych 600 Złotnierzy. To postanowienie potwierdzono na Sejmie r. 1768 lecz 1775 nastała w Rzeczy Rzpltej nowa postać rzeczy za Stanisława Augusta, odezwał się z pretensyami do Ordynacyi. Dwory ościenne popierały jego żądania w skutku czego zatrzymano dla Szlachty koronnej i Litewskiej Prezydyum Wielkie i 6 Komenderyi Orderu Maltańskiego i naliczano dla nich wypłacać 120000 Złp. rocznej summy 300,000 do skarbu z Ordynacyi Ostrogskiej wypływającej. r. 1776 potwierdzono to postanowienie i zalecano Kommissyi Skarbowej wybierać cało roczną summę z dóbr a 120000 z niej wypłacać na rzecz pod. skarbiego Maltańskiego w Polsce. —

14. Pogłowne generalne

Tak iak w poprzedniej Epoce bywało ten podatek uchwalany na Sejmie uchwalony Konstytucya z r. 1717 wynosił 3,940 477 gr. 14 (płata woj. i chleb zaciężnych.)

15. Hiberny

Tylko po Królewszyznach po dobrach Rzpltej miały mieć Wojska swoie stanowiska, gdy w Wielu 18 roku Wojsko postało z mieszczone znacznie, w miejsce tej powinności postanowiono podatek zwany hiberna, podatek ten był opłacany z dóbr Królewskich i z dóbr Rzpltej r. 1716 razem z hiberna z dóbr duchownych rebus latim stat grodzi wynosił 1,060 064 gr. 26 (płata woj. i chleb zaciężnych.)

Należy teraz mówić o ilości Pogłowej i ogólnej podatków w koronie przed pierwszym podziałem.

1 Pogłowne, podług Konstytucyi r. 1717 uchwalone, wynosiło 3,940,477 gr. 14

2. Kwarta r. 1768 podług ustanowienia wynosiła 2,310,871 gr. 15 Fenig 1. —

3 Hiberna z dóbr Królewskich i Duchownych pomnożona r. 1716 wynosiła summę 1,060,064 gro. 26.

4. Pogłowne Żydowskie podług ustawy r. 1765 wyno-

zito summey 898.862 Złp. gr. —

S Danowe przynosiło 149.726 Złp.

Ogólnie przeto powyższe ilości wynoszą 8,328.000 Złp. gr. 26 i fenig 1. —

Dochod z Prowadzenia Administracyi Starostw, ceł, mostowego, od przewozów ile podług uczynionej rachuby r. 1776 przez Kommissyą Skarbu Koronnego wynosił złoto 2,500000 rocznie, dałaby rzeczywiście za powyższych summ całkowity dochod całego Państwa wynosił 10.828,000 (gdzie wojska i chleb zastawionych). —

Dochody Skarbu W. X. Litewskiego

Czynszowizna i Silwa na Sejmach podług okoliczności i potrzeby różne podatki, zwykle ½ części przynosi. Mniey względem podatków koronnych z tey części leżącey składanych, po 1m podziale leżą w Litwie byty następujące podatki:

1o Cło generalne z pod którego nikt nigdy wyjęty.

2o Pogłowne Żydowskie. Płacili z tych dawniey w Litwie 60.000 Złp summę ogólną r. 1764 rozumiano do Litwy Konstytucyą koronną co do pogłownego Żydowskiego wydaną r. 1775 ustanowiono 2½ Złp od każdey żydowskiey głowy.

3o Subsidium charitativum w Litwie rocznie wynosiło 100.000.

4o Podymne generalne było opłacane wrazmaiających się ilościach, to Litwa na wyniszczenie zastygnie dwór Szlachecki zrzutem rozbudowaniem opłacał byle gdzie chata chłopska. —

5o Dochody z Starostw i Królewszczyzn ulegały tym samym rozporządzeniom jakie w koronie poznaliśmy.

6o Czopowe i Szelężne było opłacane w 10m groszu z tych czystego z propinacyi Arendowanej lub Dworskiey po wszystkich miastach lub wsiach dóbr stołowych Królewskich i po miastach Szlacheckich i Duchownych, po miastach też stołecznych Pięciu Województw i po wiatach

wiatków po których starostom i Wojewodom nieszły
Dochod z Arendy Browarney wybierane było rzeczone
podług Instrukcyi ułożonego przez Kommissyą
Skarbową.

7mo Podatek od Stępla wynosił od kart 30 gry w Si-
lwie od kwoty talii francuskich po 12 gr 2 a kart pol-
skich po 120 1.—

8vo Od wiatraków i młynów zbożowych i wodnych
szła taksa do Skarbu opłata.—

9no Czynsze był wybierany do Skarbu w Silwie z
tych miast które gdzie Magdeburgii czyli magistraty rzą-
dzą i radzą podług prawa Magdeburgskiego były
zniesione r. 1776.

10mo Należy taksa opłata iako podatek procentowy
od kapitałów ustanowiony r 1776, zniesiono go atoli
r 1780 iako uciążliwy, a w miejsce iego był postano-
wiony t. r. dochod od tabaki który był w ten czas mo-
nopolium rządowem.

Po pierwszem więc podziale polski 1780 r w którem
wynosiły dochody nieruchomej iako 14000000 a w Silwie
co kolwiek więcey nad 5,000000, wybierane one były
przez officyalistów zawisłych od Kommissyi Skarbowey
te bowiem zapowiadały dochodami podług postanowień
Seymowych ze assygnacyami rady nieustającey, które
te assygnacye były tonacznie potrzebne tylko do wy-
datków nadzwyczajnych. r 1776 nabiezało prawo
puszczać dochody publiczne w arendę wyięto dochody
zpod tego taksacyi i czopowe,

Wypłaty ze Skarbu usiłowe zniane wojsku czy-
niono antycypative a wypłaty cywilne decursive.

Dochody samego Króla

Dochody królewskie iako ich wyżey mówiliśmy stały się
oddzielnemi od dochodów Rzpltey a to właśnie od czasów
Zygmunta III, składały się zaś

1mo

1o z Dochodu dóbr Stołowych które były oddzielone na potrzeby stołu dworu Królewskiego od tych Królewszyzn które miały być dawane zastawnym

2o Summa 4,000000 Złp. należała także do dochodów Króla po 1m albowiem podziale Rzpta zobowiązała się płacić Królowi tę summę jako wynagrodzenia nie jako za zmniejszenie dochodów przez odpadnięcie dóbr, Korona w 2/3 a Litwa w 1/3 miały się zleta dać na te 4000000.

3o Oprócz stałe dochody nie przeznaczono nie dochody stołu Królewskiego, zleta dając 3ci grosz od ceł Królowi a 2 dla Rzpltey.

4o Dochod zapewne należał dawniey na wzgledzie Jeneratów po rozmaitych aktach in pacis conventis za stały tego rodzaju dochody oddane Stani: Augustowi dla pomnożenia dochodów iego stołu. —

5o K menniey. Zygmunt III r 1632 ustąpił prawa bicia pieniędzy Rzpltey. upadała się moneta coraz więcey a osobliwie gdy r 1660 chcąc zaradzić buntom przez wojsko podniesione przez ustawienie należnej wypłaty podano wynalazek nader szkodliwy aby podleysze bić pieniądze, upadała się jeszcze więcey moneta przez co Jerzy na ten menniey w Gdańsku iako też Sykstusowi Siwiuszowi Boratyńskiemu który bił szelągi miedziane i Janowi Tymfowi który wybijał tymfy i podał stołowi, zamknięto wię menniee r 1677 otworzono ią 1678, zamknięto znowu 1685 i dopiero otworzył tęż Sta: August gdy mu stany koronne nadesłały menniey oddały i to prawo które dawniey Królowie mieli sobie zastrzegli zawsze wzięc od Jana Kazimierza do początku panowania Stanisława Augusta ciągle trwało upodlenie menniey. Zawsze wiele wybijali monety miedzianey pod staplem Jana Kazimierza Fryderyka III król Prus. upatrzył i napełnił polskie fałszywemi pieniędzmi.

Sah

tale zwane bankami przez swoiego Minczarza żyda
Efrajima, czynowad rożne szpezyty na wojnę i Pruś belnią
z honorem przez siebie prowadzoną, wymienial tamże
monetą polską i Saską, która w Berlinie i Wrocławiu
przebijano, przyznaymniey około 400,000,000 za ciężar
szkody wyniałey w mennicy od Jana Kazimierza do
Stanu Augusta.

O nabytkach pewnych skarbu zwoli prawa
przeznaczonych, na zasilenie skarbu i potrzeb
krainy.

Z tak tanie zrodła stały się prywatnych rzeczy od
czasu Zygm III, do takowych należą, pozostałości po
zmarłych bezsukcesorów i testamentu, król brać
takie spadki lecz niemógł ich zatrzymywać na swoią
własność był bowiem obowiązany przeznaczać onezą na ro-
dawnictwo, rożne były w tym względzie ustanowione pra-
prawo podobne nadane do spadku bezsukcesorów nazywa
no technicznem szczególnie nazwiskiem bona vacantia (mie-
dzem w pospolitym zwyczaiu dobrem leżącem. Nazwisko to po
chodzi z łacinskiego wyrazu caducum scilicet jus, wyraża
no te kadzidła na dobra nieprzyjemców w tym kraiu za
mieszkałych bezdzietnie umierających, czasem nawet
ieszcze i za ich życia, r 1768 pomiędzy prawami kardynal
nemi przestrzeżono że po zmarłym cudzoziemcu bezpotom-
spadku ku temu kraiu pozostałe maią obrać iego krewni cho
ciażby dzieci niebyło tylko procent 10 od sta ma bydź po
krzany Fijus Gabella ma bydź zachowywane które inż
dawano na zachodzie tylko za wiyścia, co do optat od spadków
za granicę dających a to dla tego miasta lub dla pana ziem
miejsca gdzie przemieszkiwał cudzoziemiec umierają
Jeżeli by cudzoziemiec ten umarł w miesiącu królewskiem
w takowym razie owa 10 % brało to miasto dla siebie
Jeżeli zaś po trzech latach po trzykrotnym obwieszczeniu ża
dni sukcesorowie nieznaleźliśmy i niczyiwiedzy swoiego p
wa do owey sukcesyi natenczas dopiero puścizna ta

zniata

miata przechodzić na skarb Królewski. r 1778 postanowio-
no że żadna posiadłość gruntu, żadna nieruchomość
niema podlegać Cadukowi ieżeli od długo przez lat 30
spokojnie była posiadana. bgranicznało tez prawo ka-
duku (r 1778) przez swój głos że tylko w tenczas mo-
ga nastąpować Caduki ieżeli niezgłosi się żaden sukces-
sor zmarłego aż do ostatniego stopnia.

Annaty zaliczano płacić do Rzymu ieszcze za Zyg. Au-
gusta r. 1567 w Koronie znowu bo r 1569 powtorzono to i
obostrzono karą zapłacenia podwoyney summy na skarb
terazniejszego. nastały te zaliczy gdy rozróżnienia religijne
brały górę w Senacie. — Z tey epoce postanowiono po-
wyższe ustawy lecz wcale w innym sposobie i duchu bo
annaty zaś te do Rzymu albowiem 1578 za Stefana i r
1607 za Zyg. III powtorzono zaliczy przytoczone bardzo
nieznacznie a mianowicie odatnie. za Zygmunta III
bowiem przywodzą prawo do stanu postanowienia de-
cretu że otrzymuiący w Koronie i Litwie
Biskupstwa coroku po odbytey sakrze mają zapłacić do
skarbu podwoyney summy tyle ile opłacali
annat do Rzymu. To więc postanowienie przewróciło
zupełnie dawniejsze zaliczy, te „opocznow" uważ. iuż
Skrzetuski chociaż osoba dubtowna wowrem prawie
politycznym narodu Polskiego t. 2 s. 21 i 22. dodaie że
niepowinna uważać że podobne przykłady ulegli zer pra-
wa za cześć w zbiorach praw naszych. dodaie nadto Skrz.
tuski że postanowienie 1607 nie było nawet wykonanem
i mówi że dopiero r 1775 za wprowadzeniem papieru
stemplowego duchowni płacili Rządowi za papier stęplo-
wy od przywileiów i prezent, lecz nigdy annaty przeno-
szono Rzymowi.

o Policyi.

Do czasów panowania Stanisława Augusta nie było za-
dney ogólney magistratury do tego oddziału Rządowego
dopiero r 1775 za ustanowieniem Rady nieustaiącey
utworzony woniey był Departament policyi czyli dobrego

porządku

porządku, władzy tego tylko do miast Grodowskich rozciągała
się. Wyjątkowane przywileie szlachty przez władzy roz-
ciągnięcie tey władzy do wszystkich. r 1780 porucono by
Kommissyom dozór nad lecznicami i Szpitalami, te zaś
miały obowiązek znoszenia się z Departamentem policyi
w Radzie nieustaiącey. — Na Sejmie 4ro letnim ustano-
wiono oddzielna Kommissyą policyi i tępiciel, urząd
nie był poprzednio ustanowiony, lecz i to nie było ieszcze
wolania zniesienia przywileiów i prerogatyw Szlachty
i w tedy więc ley zakres tylko do miast Królew-
skich rozciągał
się. To się zaś datuie ieszcze i miast Szlacheckich Kommis-
sya policyi niemoże mieć innej władzy tylko nadzienie
ostrzeganie i że nie będzie mocna nic przedsiębrać ia-
wyraźna prawo coby naruszało przyrodzone prawa wolności
i wolności Szlacheckiey, chociaż to prawo było tylko przy-
wilejami nabyte nieprzyrodzone. —

O Woyskowości

Pospolite ruszenie i woysko stałe czyli liniowe stanowią
obronę kraiu, lecz to obrona tylko w ost. w. działała się
na koniuszéy obcego mocarstwa w znaleznieniu ówiełle
poznieiszy ieżeli upadła bardziey przez obcą politykę,
pospolite ruszenie za zgodą powszechną z Sejmu czyli
i poprzednią naradą Woyerstwa na Sejmikach mogło
tylko mieć miejsce, widoczna więc iest stąd że nad niem
tem nie prędko zamienić się w ley epoce na doraźne mogąc
mowaé pospolite ruszenie a stąd wiele radzono a mało
czyniono. Tylko król a za bezkrólewiu przymus ze stro-
ny mógł maliczywać pospolite ruszenie i podobne we
prawy za zgodą Sejmu. Gdy zgoda Sejmu nastąpiła
poprzednie piowienny byty i w ley epoce wici czyli li-
wersały do bycia wicią przywiązane opieczęcią na-
rodowemi Korony lub Litwy obnoszono po Woiewodz-
A tygodnie iedne po drugich po Woiewodztwach, dawnie w
ne iedne bez zezwolenia Sejmu niemożna było wydawać
Za wydaniem krzewiey wici wciadało na lion ny ierstwa

przed

przed kasztelanem a potem Wojewodą czyniło popis
a następnie udawało się na miejsce przeznaczone. Po
rządzie popisu ciągnienia Wojska i sądy na przestępców
w czasie przechodu iest obszernie opisane wyprawierz 1621
do którego wszystkie późniejsze ustawy odwołyczały się we
tey materyi. —

Nikt w tey epoce niebył wolnym od pospolitego ru-
szenia choroba i prawo prawne tylko osoby uwalniało od tego.
Handerize, Senatorowie, rezydenci przy boku Króla Mi-
nistrowie i Urzędnicy niektórzy byli wolni od pospoli-
tego ruszenia. Dawniey kara śmierci i utraty czci i
maiątku groziły niestaiącemu na wyprawę. Późniey
zdało utrata tylko dóbr na wynagrodzenie Wojska za-
grażała dla niestaiącego. Szczegółniey epoki panowa-
nia postanowienia tali dla korony iako i Litwy że
szlachtę na wyprawy swoim kosztem za granicę wy-
chodzić niebędzie obowiązana. Jż w tych czasach za-
mi królowie byli na pospolitem ruszeniu obecni. Czy-
niż to Waleczny Stefan szczególnym słuszbie kor
czyniż Zygmunt III teszcze więcey przeszkadzał bydź ni-
żeli pomocą czyniż to i Michał. Wzywano do tego Sta-
nisława Augusta teszcze wiadomo niepotrzeba to do
słuszbie. Po r. 1621 a odaleznie 1672 nienastąpiło
żadne zwołanie pospolitego ruszenia. Brak ewi-
dencji niekiedy "hetmanów" wyprawy i służby a nade-
wszystko upadek ducha Rycerskiego przez zbytki i
przywileie, ze strony Kazimierza dobry wzaz stałe i wypra-
wane Wojsko czyniły nazwę pospolite ruszenia iuż niety-
le straszną mi co dawniey a więcey niebezpieczną i
szkodliwemi dla kraiu. Od Zyg III niemasz wcale tey
a rozległości i niebezpieczeństwa. Stanisław Lubienski
Kasztelan Trocki współczesny Zygmunta III wydziela
wym w Antwerpii drukowanem r 1648 maią-
cym napis Opera posthuma, na chwałę smutne zwiastuiące
stanie owczesney Wojskowości. Temże Lubienskiemu
czytaiże ruskie gens hominem conditionis plebeiae od

mowa

niewoli służby Wojenney za przeciwko wolnemu i winnemu miejscu mowi "mężnieyszemu szlachcie ponaby walcz i owoc dobra odmiejszey i niewalczyć się ią" na wyprawę bezo orężu, teraz albo 10 na roli albo len co ma z wiosny prawnym orężem idą do boiu. Gnuśne to Rycerstwo w zbytkach zakopane niepowstawaiąc nawet się na Rycerzy. Rozpadstwo idąc za przykładem Siedzieniów oddawała się pijaństwu pod panowanie Kasztów. August II umyślnie po wszystkich przyczynił się do tego, upadała coraz bardziey sława waleczności narodu. przez wpływ obcy woyska stałe krainowe z stały przemienione do liczby prawie nie niezmiernej

Co do woyska stałego zaciężnego

Utrzymywało się to woysko nagle od 1362 r. czyli od postanowienia Ludw. Augusta nienagle atoli była iedna stała iego liczba, podług potrzeby wybierano na ziemie zaciężnego woyska z Rycerstwa pospolite ruszenie albo wojnę albo pokoy, albo wojnę zwarte, a za to wiecey utrzymywano woyska niełubiła iak nie wdzięczny szlachta ią" na pospolite ruszenie lecz obawiała się aby Król za pomocą stałego woyska nie wprowadził stałego Rządu, przeto od Władysława IV aż do Augusta III nagle znuszano Królowie do przysięgania że nie będą powiększać woyska zaciężnego czyli kwarcianego i to in pactis conventis Królowie zaprzysięgali. r 1717 dla polityki przyczyniła się się prawem stałą liczbę zaciężnego woyska przeznaczono dla obrony granic. —

Woysko to składało się z wozów z jazdy z wozów z piechoty. Jazda miała huzarów pancernych pułki Kozaków Majorów czyli dragonów sposobem Niemieckim ubranych i zbrojonych. W Litwie podnieśli szlachcicom pod swemi rotmistrzami Tatarzy Litewscy Lamia liczba za osiedli, Stefan dla polepszenia piechoty naucz[ał] z[ię] zwyczaiów Niemców i Węgrów. r 1578 postanowił aby [illegible]

i miastecka Ludzie wie ale wszystkie Królewskie za pewnéy liczby Panów dostawiały przedtym jednego człowieka i pług do wojska Panowe ieżd nazwane, a piechotnicy służda. li piechotę Panową, za Zyg. III r 1590 gdy gwałtowne po. trzeby wymagały wiele woyska uchwalono aby do 20 tysięcy z pośród tychże Królewskich był wyprawiany jeden piechotnik. Ale którego przymiały prawo Sołtysowskie aby był do. bry sposobny, serdeczny uzbrojony i dobrze odziany. r 1620 podobna piechota była ustanowiona przeciw Turkom w Litwie po raz pierwszy w tym kraiu, za Jana Kazimierza postanowiono aby kazdy poszczególny dóbr Królewskich za miast owych wybranych Panowych opłacał 60 złp. na jednego. Za tegoż Króla na strawę dla tychże naliczano dawać pewną opłatę którą potem pod. niesiono do 20 złp. od włoki wszystko to po dobrach tychże Królewskich. Do ustanowienie dała pozwolenie po. datków Sztuki. Stefan Batory nieprzestał uważać zbyt zasłużone wiernie krajowi służących, nadał on im wiele swobody dozwolił im obierać sobie hetmana i urzędników miliczych stałych używanie ich na wy. prawy przeciwko Tatarom Turkom i Moskalom. Za Zyg. III mądre to urządzenie poszło w zamieszanie wszelkie gdy chciano do cudzey wiary koniecznie nawró. cić. Za Jana Kazimierza Chmielnicki poddał się pod hołd Moskwie unikając przestawowań religijnych. Za nadała mu prawem hetmanowniczem Ukraine a on pod jey moc przyprowadził wszystkich swych rzemieślników

Za Batorego nadeszli podobno pierwszy raz hultaje stawali się tam zadnie pozwolenie z Tatarów stanęli tylko jazdę pod dowodztwem zwanym po Tatarsku hula. nem jak widzi Albertrandy pod r 1580 w swey historyi Tabellaryczney i Linde pod słowem hultay. —

Fortece grody i warownie przy niedostatku skarbu i ciągłym nieprzyjacielu musiały upadać, chciano ie z gruzów odnowiać ale to tylko samem prawem. r 1618 za Jana Kazimierza aby fortece odtrzymywano należy-

tym

tym stanie ale nieobmyślono żadnych na to środków
W tedy tylko Grafów, Warszawa, Poznań Sowie bramie
nie i Subowicia byty prowizyowane na fortece pojmiey
ta nieznaczna liczba szredniowana przestała na dwie tylko
tj Gdańsk i Kamieniec podolskiy. Jaka bywała liczba
Wojska w tey epoce na to niema dat zupełnie pewnych
a nieznowicie niewiadomo iżby jakaś była liczba wo-
sk pierwszych niniejszey epoki wnosi tylko mojna
że za wiadectwa Dubenskiego ze liczba pospolitego ru-
szenia była mniejsza niż dawniey gdyż właściciel lu-
dzie włosi szedł czasem sam zadnem tylko pochodzeniem
Liczba zaciężnych także niepewna bo ustawy sejmowe
rzadko niedochodziły niemieszano ich przeto wprawa
zlitowano tylko do archiwów. Za Zyg III na wojna prze
ciw Moskwy zaciężnych było do 30,000 na wojnie Pare-
luey 38,000 nieraachuiąc w to Legatów i Chorążych pry-
watnych panów. Za Jana III przeciw Turkom były
uchwalone podatki na zaciąg wojska z 100,000 głow
złożonego. r 1699 określono wojsko w Koronie do 16,000
a w Litwie do 8000 głow. Za Augusta II w wojnie prze
ciw Karolowi XII podniesiono liczbę wojska zaciężnego
do 38000. Za Legaz Augusta II po skończonej wojnie
Szwedzkiey, zniesiono dawne wojsko ustanowiono nowe
zaciężne trybem cudzoziemskim po wojskiey części
a to r. 1717, tak zaraz wojsko niemogło wystarczać
na obronę kraiu nastąpiło to poczęciu z potrzeby bo
gdy Sejmy zrywano niebyło uchwalonych podatków
poczęciu z polskich pieniędzy za Augusta III radzono o
pomnożeniu wojska dotrzymywane Sejmy niedozwoliły
tey rady uskutecznić. r 1764 ustanowione zostały Kom-
misye wojskowe a r 1775 ustanowiony został Deputa-
ment wojenny zastępujący owe Kommisye Wojskowe
do magistratury wzupełniony liczbę głow przeznaczoną pra-
wem z r 1776 tak że w koronie było zaciężnego wojska
12,439 a w Litwie 4770. —

Stefan

Stefan Batory utworzył kalne gwardye w koronie i Litwie ale 1646 prawo i w tem określiło królów nie pozwalaiąc im mieć więcey gwardyi nad 1200 głów, a r 1776 podwyższono gwardye do 2000. r 1778 r. r 1776 postanowiono że na wojsko Polskie r 1788 stosowaiąc się do wolnych ówczesnych mocarstw powinno to wojsko rzeczywiste do 18,000. ustawa 4° sejmu chciała mieć całego wojska w czasie 100,000 głow ale to postanowienie nie przyszło do skutku nie było bowiem i 70,000. R 1794, 18 Listo. pada pod nadzorcami rewizy powiaty wrazyplicy dalsze iego losy i czyny we wtorzech przechodzą zaliczone nie nieznaczy epoki i kazdemu za wiadome. —

Co do szlachty Rycerskiey

Szlachta Rycerska czyniła dacha waleczności i równie ze szlachtą pijarskiemi przyczyniła się do zmiennia ciemnoty, wszystko to było poczęciem Stanisława Augusta nadaremnie poprzedniczy iego obowiązywali się do tego co on przerwawszy przy swoich szczupłych dochodach wyłonił. Jan Henryk in pactis conventis przyobiecał 100 młodzieży szlacheckiey swoim kosztem edukować, 50 w cywilnych a 50 w wojskowych naukach ale ego przyrzeczenie rownie iak i panowanie było przemijaiącem. Jan III przy pactis conventis zatopił szkołę Rycerską w Warszawie dla szlachty. Za niego Krzysztof Mirosławski Kuyawa. del Królewski przeznaczył zapatrzenie ze swoiego majątku na założenie szkoły Rycerskiey przy Kleniewskiey ulicy a Polska zadowniona tą czynnością r 1676. August II i III ponawiali ten obiecnice i zaprzysięgali rownie iak i Stanisław August ten sam tylko zaraz po koronacyi dopełnił swoiey obiecnicy utworzył szkołę tak zwaną Korpus Kadetów i oddał go pod komendę Adama K. Czartoryskiego. Ten odpowiedział życzeniom Króla i potrzebom narodu. r 1776 stany przez uchwałę nowe nakazały prawem aby po wieczne czasy na

wzrost

wszelkich wynagrodzeniach kadetow cyfra Stanislawa Augusta była wyrażona. wyznaczono 60000 rocznie na utrzymanie tego Instytutu ale r 1776 zmniejszono tę summę do połowy, gdyż do tey summy w krzcie cey należy Litwa nie przyłączała dała r 1778 warowała sobie aby kadzie z ogułu kadetow była ze Szlachty Litewskiey. r 1780 uchwalono aby z woiewodztwach trzech prowincyi była iednakowa liczba kadetow z młodzieży Szlacheckiey i bogatszey familii. Na zalecenie tey Ustawy dano przypomnienie że Biskupstwo było wyjęte wszem. Rube i Buttner byli nauczycielami wybranemi od samego Monarchy. —

Co do rządu woyska.

Widzimy z poprzedniey epoki że dawniey Rząd najwyższy woyska należał do samego Monarchy i że wprowadzoney woyskowe Rządy i Sądownictwo nad woyskiem przeszło do Hetmanow dożywotnich. Tytuł ten bez mie mogły być dawane hetmaństwa czyli bulawy. r 1676 był praktykowany by te godności tytuł do lat 3ch były udzielane gdy za Augusta II. r 1726 do 1736 żaden bez im niedoszedł i gdy król po śmierci hetmanow Regimenta rozdawał. Ustawa porządek stany r 1736 postrzegły swoie niebezpieczeństwo i postanowiły aby król sam był mocen bulawy hetmanskie rozdawać, na woynach i ieżeli sam król niebyłby obecny hetmani zprzypadku od Sejmu rada wszystkie działali; lecz zaprowadzone r 1764 Kommissye woyskowe a potem Departamenta w Radzie nieustaiącey Dozorowały naywyższą władzę nad woyskiem klórey i sami hetmani byli ulegtemi. —

O Sądownictwie

W tatum stanie rzeczy i okoliczności dotąd poznali niebyło rozroznienia wobec prawa i sądow i ale iey niebyło zgromadzy stanami lubo tytułami zemi obrazemi, zarządy wszystkiem samego Rządu zaprowadzono przywileiami i nadaniami, tudzież mnożono rozmaite sądownictwo.

Lyg

Zygmunt I jako wiemy chciał dla wszystkich ziem Sądy ustanowić. W teraźniejszey zaś epoce nie było to nawet pomysłem Sejmów i królów a tenże sami nie wiadomie niemogli. Przechodząc ten przedmiot wyjaśnić przystępujemy w następującym porządku. —

I. O Sądach niższych do których należą
a. Sądy Szlacheckie lub mieszane do tych liczą się
1. Sądy Ziemskie
2. Sądy Grodzkie
3 Sądy potoczne
4. Sądy ziemskie czyli Kondycyonacye
5 Sądy podkomorskie
6 Sądy Marszałkowskie
7 do Duchowne
8 do Kommissyi Skarbowey
9 do Kommissyi Edukacyjney
10 do Wojskowe
11 do pogranicznie.
b. Zatym Sądy nieszlacheckie niższe jakiemi są
1 Sądy Miejskie
2 do Kodyjskie
3 do Żydowskie

II. następnie mowić będziemy o Sądach wyższych.
do których liczą się
a Sądy Relacyjne
b. do Assessorskie
c. do Referendarskie

III. o Sądach najwyższych w tym przedmiocie będziemy
wać.
a O Sądach Sejmowych —
b. o Trybunałach —
c. o Kommissyach —
d. o Kapitułach —
e o Wiecach. —

Zatym tedy sposobem rozporządziwszy porządek niniejszego przedmiotu przystąpimy do samey rzeczy

I. Sądy niższe.

A. Że były dla szlachty mianowicie lub wyłącznie i dla innych osób do tych należą.

1mo. Sądy ziemskie ciągle były ustanowione rzędzącego grodzkiego i pisarza przemawiane będące do sporów cywilnych pomiędzy szlachtą. Osoby do sądu tego należące bywały ciągle obierane na sejmikach przez szlachtę w liczbie 4ch, których król w czasie walnego nadawał przywileiem swoim warantu do tego były potrzebne szlacheckie; posiadłość w tey ziemi i województwie i wyłonienie przysięgi na pierwszych roliach wobec starosty lub wojewody lub wobec urzędników ziemskich i obywatelstwa. —

Trzy razy do roku odbywały się te sądy w miejscach i czasie prawem wskazanych. Żaden urzędników do składu tego sądu należących niemógł opuścić żadney kadencyi. Niemógł się absentować chiba dla innej funkcyi lub przykrej choroby przez co musiał się następney kadencyi wytłumaczyć i przysięgę wyłonić. Kto 4 razy opuścił kadencyą odpadał od urzędu ten to prawo było rzyczeniem i niebyło wyłonywanem ściśle. aby takie kadencye nieupadały r 1776 pozwolono o tym oświadczające niby dowcipsze prawa co do tego przydało aby w przypadku nieobecności jednego lub dwóch do sądu należących urzędników szlachta na rolach zebrana, władna była wybierać z pośród siebie subdelegata jednego lub więcey którzy ten sam powszechny miecz przy mieli co i sędziowie, wyjęto tylko z pod tey reguły województwa podolskie Bracławskie i Wołyńskie.

W Litwie 4ch sędziów ziemskich i pisarz odbywali sądownictwo ziemskie pierwszy sędzia przewodniczył przysłuchał, pisarz przysięgę swoią głosy rozpoczął przysięgi. nieniężnemi do trzech razy na kadencyą. kraiał urząd a wzniesienie ich o sędziowie ze szlachty na ten cel przybyła, w nieobecności ostatniego sądu wybierali

lub

Subdelegatów.

Do tych sądow należały wszystkie sprawy tywilne i te które niebyły przerwane i niemogły być ztąd odroczone w Grodzie. Wielkie bowiem sprawy z przyczyn wiadomych mogły być sądzone w sądach ziemskich a nie Grodzkich. Ponowy w tworonie do tego sądu wychodzi by y pieczęć Województwa w Imieniu Króla na 2 tygodnie przynajmniey przed Sadzeniem a w Litwie zaś na 4 lub 6 tygodni przed Sadzeniem pod pieczęcią W. X. Litewskiego na oboie zaś herbu było wypisane nazwisko powiatu. Appellacye do tych sądow szły do Trybunałow tem, co nie wcześniey sprawie byłby przynajmniey 300 zł przechodzącey. —

2do Sądy Grodzkie zwane Latrie starożytnie były Latrie rozdawane od woli Króla za przywilejami iak inne starostwa niegrodowe wraz z Starostwami Grodowemi tem, od r 1775 gdy Starostwa Emphiteu. tyczne miały być puszczane niewyłączaiąc nawet i Starostw Grodowych, po przypadku zatem choroby Starosty Grodowy dotychczasowy przez dzierżawy miejsca przez śmierć lub innym sposobem w tym razie mianowano w miejsce ubytego obierali 4ch kandydatów iak na Sędziow Ziemskich a Król iednego z nich miał powierzać do sądownictwa Grodzkiego. —

Urzędnicy stałe sądzący sąd Grodzki byli: Starosta Grodowy albo przez niego ustanawiany pod starosta Sędzia pisarz i Mejent. woźny ci iak i inni do exekucyi przeznaczeni iakoto: Burgrabiowie, subdelegaci woźni musieli być Szlachta osiadła w Litwie gdzie Wojewoda był razem Starosta, tego namiestnik prawdziwie pod wojewodzkim w innych Województwach i powiatach w Litwie gdzie był oddzielny starostowie zastępcy ich zwali się podstarostami, tych mianowali Wojewodowie jeżeli byli razem i Starostami lub też Starościowie. Ponowy do tych sądow wychodziły w Imieniu i pod pieczęcią Starosty na 2 tygodnie w sprawach

Tym

kryminalnych a na 1 tydzień w sprawach cywilnych tylko w marcowym i w tych zadach wychodziły prowizye w Imieniu Króla, miejscu odbywania tego zadu były grodzkie albo ziemskie miasta powiatow lub też zamki ludzkich zamkow których jak widzieliśmy wprzódy epoce niewiele więcej było. Dodać należy że sądy grodzkie odbywały się 4 razy do roku, przed którego każdego czynione ich było obwołanie na 2 tygodnie wprzod. w sprawach zaś kryminalnych większej wagi niecierpiących zwłoki przed Grodzki musiał sąd zjechać i zadzwić, przed którym można ten sąd uważać za ciągle trwający i odbywający się. Sąd o którym mowa niekiedy kryminalne wypadki rozsądzał ale należało i dalej sądu rozpoznawanie rozlicznych sporów cywilnych tak że tylko spory z tranzakcyi wypisane do tego sądu nie należały. Appellacye od sądu Grodzkiego szły do Trybunału a w Województwie Pomorskim podług prawa z r 1775 wprzod iżeby przechodziły appellacye do Ziemskiego. W sprawach długu wzywanie było niedopuszczano żadnej appellacyi od sądu Grodzkiego. —

W województwach Poznańskiem Kaliskiem i Gnieźnieńskiem namiestnicy Starostow Grodowych nazywali się Surrogatorami a w innych województwach zastępcy a byli zwani podstarostami. w sądzie Grodzkim czy Starosta czy Surrogator czy podstarosta czy Sędzia zasiadał sam sam jeden i wydawał Sentencyą. przy sądzie Grodzkim albo regent jak zwykle było w marcowym ustawodawstwie przed wyrok. Urząd Grodzki miał mieć wykonanie wszelkich wyrokow sądow krajowych i w tym celu mógł wzywać pomocy wojskowej odbywał lecznie urzędowe intromissye wizye, obdukty, wykonywał testamenta spisywał inwentarze, nazna-czał opiekunow sierotom i Kuratorow wdowom pełnił te obowiązki właściwie do cywilnych sądow należące zarowno jak i sąd Ziemski. —

Sąd

3. Sądy połowne. dawniey Grod Grabowskii odbywał
le sądy na przeniesieniem stolicy do Warszawy sądy
połowne r 1668 poruszone zostały grodowi War-
szawskiemu. Sprawy tym sądom właściwe były ge-
ściinych, szlachty zwłaszcza tey która nie miała po-
siadłości, także mieszczan niemających posiadłości
miejskiey a mieszkających po miastach lub prze-
mieszczach rezydencyi. w sprawach przeniesionych z
grzywien od wyroku sądu Grodzkiego odbywanych sądy
sądy połowne wolno było Szlachcicowi odwołać się
do Trybunału a mieszczanin mógł appellować od
wyroku Sądu połownego do sądów ziemskich kró-
lewskich tj do Monarchy. —

Załatwiane były także wszelkie połownym sprawy
zdobrowalnego na ten sąd zapisu uczynionego pomiędzy
osobami także wiecznie które właściwie sądowi temu u-
legały. np Szlachcic dobrze wiadomy mógł się zapisać
pod rozpoznanie tego sądu. Należały także do tego
sądu sprawy kryminalne i policyjne w przypad-
ku jeżeli król wyjechał z rezydencyi swoiey a tem
samem jurisdictia marszałkowska wraz z nim
oddalała się z rezydencyi. r 1775 prawo podała
to sprawy o polowanie co wielkich stolicy królow-
skich należące rozpoznaniu sądów połownych wyłączonych
nych przez Grod stolicy. —

4. Sądy Ziemskie czyli Kondescendencyi. —

Sądy ziemskie czyli kondescendencye właściwie nie były
odrębnym sądem wyższym chiba sąd podkomor-
ski. Urząd bowiem Ziemski lub Grodzki a w spra-
wach Granicznych przywłaszczonych urząd podkomor-
ski był rozdzielił na grunt przysłany gdy spór wy-
magał naocznego obejrzenia przedmiotu sporu
także wyżej na grunt zwano sądem ziemskim
czyli kondescendencyą, w rozgraniczeniach działach mia-
ły one miejsce nadto w rozbiorach czyli także zwanych
exdywizyach. —

Graz

Czas pagajenia i sposob postępowania Londesceneyi
nauczaiąc ten sąd który uznał za potrzebny rozsądzenie
na grunt. Appellacye od tego sądu idzie do Trybunału gro-
dzkiego należącego przepisuiące porządek aby na tych sądach
mieli pierwszeństwo w przysądzaniu urzędnicy ziemscy
a po nich urzędnicy grodzcy. Najprzód sami strony ze-
mianie maią wolność na grunt, sąd bowiem
zwykle wyrokuiąc ze ma być rozsądzeniem odbytem, a strony
same odbywały sobie urzędników do takowych rozsądów.

5 Sądy podkomorskie. Były z szczególnym gatun-
kiem Londesceneyi czyli sądów rozjazdowych. Sądy bowiem
Ziemskie odsyłały wszelkie sprawy prywatne graniczne
do podkomorzego pod jego rozpoznanie i sądy w Litwie
odsyłały podobnież sprawy graniczne do podkomorzego
nadto i sprawy działowe i inne które jakimi kolwiek
bądź sposobem wymagały wymiaru ziemi. Po takowem
odesłaniu sprawy, podkomorzy zwykle sam działał w
sprawach ważniejszych, a w mniejszej wadze działał
przez zastępców swoich przez komorników, pozywał
na grunicie przed swoy urząd strony i sąsiadów gruntu
lub dóbr spornych, sądził podług dowodów znaków gra-
nicznych lub inkwizycyi i poznań ludzi starych. Po
rozpoznaniu tym sposobem odbytem, oznaczał granicę
kopcami, podpisywał mappę na gruncie sporządzoną
trzymaiąc w tey sprawie dubl (grunt) w kolorowanie wyko-
nywał przyszłego na koniec ostatnich kopców, wraz
z obu szlachcicami sąsiednich nie stronnie przeciwnemi niemi
przy dziedziny nieszpravedliwie. Appellacye jeżeli ko-
mornik sądy odbywał do samego sądu podkomorzego
lub też wprost mogły być zanoszone do Trybunału
jeżeli sam podkomorzy wyrokował appellacye od
niego wprost do Trybunału szła, rownież gdy pod ko-
morzy rozpoznawał wyroki komornika swego mo
żna było appellacye zanosić do Trybunału, jeżeli znaj
Trybunał londesceneyą na grunt nakazywał wyzna
czał do tego swoy urząd a gdy i ten urząd pokwitował

Sąsiedzi

wyroki pierwszey Instancyi pierwszego przed
wyroki przeda ten stawać się niemogły i nieprzerzo-
ny r 1768 prawo nagrodzić Liarą na gwałtowne
zabory granic sporney chcieli bydź sądzeniem
wieży i opłatą 1000 grzywien. podkomorzowie Liardy
miał z woich komorników a ras mieli bydź Szlach-
ta, osiadła wymagane po nich aby znali mierniczo
i przysięgę wykonali, liczba tych komorników niemoby
ła nawyżej i wyżey nie znaczona. —

Umiejętnych Wojewodztwach były pisane granicz-
ni tych równie jak komorników mianowali podko-
morzowie, że ras na tym sądzi ieden był podkomorzy
pozwolono prawo tam rozpoznawać spory granicz-
ne takie Libunom i dozwalało każdemu Libunow-
skie mianować i trzymać iednego komornika.
ieżeli sam podkomorzy zostawał w tajakowym sporze
granicznym w takim razie podkomorzy lub komor-
nik innego Ziemstwa powinien był spor ten granicz-
ny rozpoznać. —

6. Sądy Marszałkowskie. wykluczywał w
miejscu rezydencyi Monarchy i w czasie iego po bytu
w Koronie Marszałek koronny a pod nieobecność tego
w Koronie Marszałek W. Litewski gdyby ras i ten był przeszko-
dzonym Marszałkowie Nadwornie, ieżeli ras Król znaj-
dował się w Litwie był pierwszym Marszałek W
Litewski, wszelkie spory Kryminalne policyjne ky-
wilne dotyczące się pospolitu i bezpieczeństwa i tyc-
kojności rezydencyi Króla należały do sądu marszał-
kowskiego. —

porządek tych sądów i postępowanie opisywały ar-
tykuły od Marszałków ułożone i odczytywane sta-
nom na Liardym Sejmie ale ustało to odczytywanie
Artykułów Marszałkowskich gdy r 1678 umieszczono
Artykuły Sądów Marszałkowskich w zbiór prawa
i gdy r 1699 zostały potwierdzone znalazłem dla mar-
szałków aby ie wykonywali pod utratą urzędu. —

Rolin

R. 1766 uwolnite prawo Marszałków od Urzędu dworzan Królewskim postawiło ich wszelako przy Sądowniczkie ich wonym.—

Wielki Marszałkowi Sędziego i Pisarza przysięgłych Sądów odprawiali Sąd w 1ey Instancyi Sądów marszałkowskich Leży tylko w sprawach mieyszey wagi zastępowali Sędziá i Pisarz samego Marszałka. Sąd właściwy przy Marszałkowskiey odalnieyszey Instancyi w sprawach ważnieyszych składał się z Marszałków Boga Narodowego a pierwszy z nich wyprzedzał prezydował. Prezydencyi miał konieczny obowiązek przybierania Assessorów z Senatu i Stanu Rycerskiego porozdzielnie po 4ch a zaś Assessorowie powinni wyliczony wać przysięgę, jeżeli zmienych Urzędników Sądowych niebyli do summiernego Sądu jeżeli zaś sprawowali całkowy urząd Sądowy nie byli obowiązani przysięgać.

Kompletd do Sądzenia miał Marszałkowskim zawierał się 8mu osobach atoli w razie niezebrania się Assessorów i drugich Marszałków wolno było samemu Marszałkowi rozpisać nawet sprawy kryminalne. Wyroki tego Sądu przy wszystkom nosci Assessorów przy przytomności Marszałka wyliczony wane nieposiadały żadney appellacyi, jednak Marszałkowi w sprawach kryminalnych osobliwie ważnieyszych zasięgali zdania Monarchy i do tego się stosowali.—

Z Sądy duchowne. Jurysdykcyi w pierwszey epoce a nawet i dawniey widzieliśmy całkiem były rozległe do tego Sądownictwa podobnież i niniejszey epoce trwały spory między świeckiemi a duchownemi Duchowny o dziesięciny do tych Sądów należały. Kompozycyi czyli ugody o dziesięciny w skutku których miano składać opłaty pieniężne zamiast dziesięciny in natura były naznaczane rożnemi prawami Sejmowemi ale nawet napróżno a zkąd pochodziły tułtnia i nieporozumienia, przytych kompozycyi prawa zr. 1573, 1576, 1578, 1581, 1587, 1588, 1606, 1607

618

1618, 1631, 1633, 1635, 1764. Już za Władysława IV Jerzy Ossoliński r 1635 wyjednał bullę od Urbana VIII pisaną w słuszbie której stanęło prawo by duchowych kompozycyi ze świeckimi o granice wszystkie dziesięcina wytyczona raz na zawsze dobr Szlacheckich ugody z plebanami przez dziesięcioro prawdziwe potwierdzi Biskupi każdy w swojej Dyecezyi, ieżliby zaś pleban niechciał na ugodzie stanąć Biskup z Prawa pospolitego mógł dziesięcinę na pieniądze ocenioną na żądanie Szlach. dać lecz pomimo bey Bulli i tego prawa r 1635 gdy Biskupów uwyniono wydawaniem dzierżaw w tey tabeli warzey rzeczy ustanowiono ieżeli przy wchodzeniu do służbu o bydło w tey mierze zostały zyczenia tak prawo faram o płacenie dziesięcin na pieniądze ułożonych odprawiało w Grodach bez Appellacyi inne zaś spory o dziesięcinach wynikające od dawna tym słowem zwalnia Appellacye do Trybunałów wyjęło wzięć że przed sądami duchownymi uchylono dziesięcinę w Zbanniu czyli Madgraby i Mszarne gdzie dawne były w zwyczaiu a osobliwie gdzie niebyło dowodu że na przywileiu należały, r 1648 naliczano tak prawo na nowo wyliczywszy a r 1768 zagrożono karą 1000 grzywien wszystkim w tey mierze do sądu duchownego naznaczaiąc o dziesięciny foram w Ziemskich i Trybunałach r 1775 naliczenie ieszcze raz wyliczeniu prawa r 1635. Po czym sie powtarzanie przelicznych kompozycyi były bydłu życzeniem i że na zgle duchowieństwo chciało to wszystko na siebie ocenionych rozszerzać. —

Za dowodnictwo duchowne i wodniejszy epoce nietylko w sprawach duchownych ale nawet i w sprawach świeckich pragnęło wyliczonych, ustały sądy Biskupie r 1535 stanowiące o prawie wosek względem wiary a to wolnie przydano

Święcia

wiémia za Zyg. Augusta. r. 1559. i 1565 zabraniano Starostom
wszelkiey iurisdikcyi duchownych lubiące stanowiących ordy-
nacyi, od sądzących do izci: z tych zabronów zpory trwaiące oddalano
od czasu do czasu do kompromisy czyli dobrowolnego ugodzenia
między duchownemi a świeckiemi które to ugody i wspo-
mnych czasach Polacy nigdy nienawidzili. r. 1635. i 1768
postanowiono ieszcze aby duchowni pobor swoich będące za
prawnemi odpowiadali w Ziemstwie lub Grodzie nie zasta-
wiali się stanem swoim w dowodzie zagłych sporów o sądo-
wnictwo. Owa bulla r. 1635 od Urbana VIII papieża wy-
iednana zakazała aby sprawy kryminalne duchownych ze
świeckiemi w Królestwie się konczyły maiąc bydź rozpozna-
wane przez Biskupiów w 1mey instancyi przez Arcybiskupiów
w IIdey a przez Nuncyusza w IIIcey i ostatniey. Dodała ta
bulla że Commissye Apostolskie miały bydź powierzane Bi-
skupom krajowym z Rzymu i to zostało zatwierdzone
prawem r. 1635.

Sądownictwo duchowne miało ten sam sposób odbywa-
nia się, iak wyprzedniey epoce. Sądownictwo duchowne
dyssydentow ewangelickiey Religii i Greków nieunitow w
sporach między sobą opisało prawo r. 1768 w następuiącym
sposobie. Miały bydź spory podobnego rodzaiu rozpozna-
wane przez sądy złożony, zawsze z połowy dyssy-
dentow lub Greków nieunitow a przez połowę osoby religii
Rzymsko-Katolickiey. Takowy sąd zwany był pod ciężkim mi-
ctem, rozpoznawał spory zwiera lub prawami dziedzicznemi
mi związek maiące, atoli sprawy te miały bydź wprzód
w ziemstwie lub grodzie odsądzone a dopiero przez appel-
lacyą lub przez dostanie do tego sądu przychodziły i były
ostatecznie rozsądzane, sprawy te były o znieważenie religii
o przymuszowanie kościołów, znieważenie duchownych o prze-
szkodzenie Iurysdykcyi duchowney o zniszczenie fundusu dla
szkół szpitalów, o mianowanie na duchownych, o dziesięciny
zgoła sprawy z Religiią lub obrzędami związek iakowy ma-
iące lub uszczuplenie sprzeciwienie Dyssydentow. Tenże sąd

Sąd

do zwolito prawo sprawy od r 1717 leyże natury nieukoń-
czone lub wiązkowie zakończone na nowo rozpoczynaiące.
sprawy zaś graniczne co do dóbr kwestyalnych i fundu-
szów Bysy dentów miały przychodzić wprost do tego sądu nie-
szanego. r 1773 na nowo lożi za kwiedzono i jednali w
Grodnie potem bo r 1775 zniesiono judicium mixtum i
postanowiono w kaby ze wmiejące tego sądu Assessorią ko-
ronna i Litewska sprawy wyżey wymieniane rozsądzać
miała. —

8. Kommissya Skarbowa. po rozpierwszy r.
1764 została ustanowiona. Sprawy podskarbich wielkich
i nadwornych litewy były prezesami tey Kommissyi
należeli do niey Kommissarze w dwa lata od Sejmu wyzna-
czani tak z Senatu jak z stanu Rycerskiego. należeli ró-
wnież do tego stanu pisarze. —

W obywały Kommissye Skarbowe ordynowanie swoie
w Koronie w Warszawie a w Litwie w Grodnie. Koronna
przez 4 miesiące Litewska przez 2 co rocznie. Do
Kommissyi Skarbowey należały wszelkie sprawy tyczące
się dochodów Mitey i handlu krayowego. sprawy wes
o zaległe podatki, defraudacye cłupców, o kontrabandy han-
dlowe szlachcica z kupcem o wesołe, o miary i wagi; nie
ubliżaiąc iednakże w tym przedmiocie sądom Marszał-
kowskim w rezydencyi króla, sprawy o zdzierstwa na mo-
stach, grobelach, przewozach o wszelkie krzywdy tyczące
się Skarbu, niemiey sprawy nadobrawalnego zapisu gdzie
się poddano sądom Kommissyi Skarbowey, sprawy zbie-
chabami o wytamanie się z szpitali należały do tey ju-
rysdykcyi. Świeccy i duchowni kaligchta mieszkaiące
wszystkie bez różnicy stanu odpowiadali w tych sądach.
niektóre sprawy mogły bydź nawet sądzone extra ca-
dentiam tj nie w complecie całey Kommissyi ale przy-
najmniey w Komplecie 4ch członków np szczegół niesprawy
wy wesołowe. itd —

Patronami w tych sądach mogły bydź osoby plebejskie kon-
dicyia w koronie w kabie 15 a w Litwie 12. —

odbywały się czynności tey Magistratury w Imieniu samey Kommissyi, pieczęć miały herb Xięstwa tey i podskarbiego Wielkiego. Wyroki tey były ostateczne, kommissye do duchownych względem za tary gorzelanych odsełały po alleviowanie do jurisdykcyi duchowney a gubernatorów do własnych przełożonych, ieżeli wypadała potrzeba zdania na grunt do Kommissye poruszały condescendencyą Urzędowi Ziemskiemu lub Grodzkiemu. —

9. Kommissya Edukacyina. Magistratura ta ważna na sam przód u nas w Polsce nie wcześniey ieszcze r. 1773 postała ustanowieniem: miała bowiem magistratura r. 1775 i zadowniczo co do funduszów edukacyinych. Warszawa była miejscem urzędowania tey Kommissyi dla Litwy i Korony. Urządzenie tey Kommissyi 13 Grudnia 1783 podała przez Króla przypisane. Taż Kommissya ordynacyą swoią tez i prawa stanowiły względem Kommissyi co liczby, że ta miała się składać z 12 członków obieranych co lat 6 na sejmie: miała sądzić sprawy co do funduszów edukacyinych, co do starości i porządku nauczycieli i uczniów, sprawy graniczne sprawy o wydanie poddanych ludzi, sprawy kryminalne jako przechodzące starości miały należeć do sądów zwyczaynych ustawicznych. W czasie miesięcznych kadencyach dorocznie była czynna ta Kommissya, wprodzie ieszcze pieczęć był herb Króla a pod balach herby krajowe z napisem w około: collegium præfectorum publicæ institutionis. —

Pozwy tey Kommissyi były wydawane w Imieniu Króla — patronowie winnych sądach wyroków przysiągli mogli stawić w sądach tey Kommissyi ale mogli być osobno. Wyroki ieszcze były ostateczne i bez appellacyi. Tey Kommissyi i Skarbowey z powodu nowo znalezionych dokumentów można było zdać nowego rozpoznania sprawę dawniey iuż rozsądzonego. —

10. Sądy Graniczne. r. 1676 między Litwą a Polską zostały ustanowione te sądy odbywać się miały przez osoby

na

na Sejmikach tam pogranicznych obieranych po 2-ch
szlachty zkażdey ziemi pogranicznéy. ci wybrani są
Dziwowie mieli obowiązek umawiać się z Sąsiadami
od mostowy wyznaczonemi o miejsce zjazdu a niekiedy
oni sami mieli rozsądzać spory między mieszkańcami
krajów obudwu Narodów i karać wszelkie przestępstwa
bez względu na stan bez appellacyi. Podobnych sądziów wyznaczano też na samych sejmach
Lubarty dwa razy do roku mieli te sądy odbywać. pono-
wiano te sądy rozmaitemi prawami np. r. 1732, 1764
i 1768. bo r 1726 sądziowie o których mowa proble-
rali płace ze skarbu 30,000 złp i byli ostatni mia-
nowani przez ś. pamięci króla Stanisława Augusta pro-
ponowad zdanowienie podobnych sądziów od stanów
Austryi i Prus bez skutku tego wszystkiego nie przyjęty.

W Sądy Wojskowe Sprawy tyczące się karności
i służby były sądzone naprzód w oddziałach wojsko-
wych przez sądy zwany z Naśladowania Kriegsrecht
od tych sądy appellacye te znów były zanoszone albo do
Wojskowego lub do obywatela do hetmanów a od r 1764
do Kommissyi Wojskowych. hetmani albowiem wypo-
nie z Kommissyami wojennemi sądownictwo wyłączy-
wali r 1726 nowa nastała w tym względzie zmia-
na. uchylono bowiem Kommissya a ustanowiono de-
partament Wojskowy w radzie nieustającey od 1726
wzięte stąd appellacye od Kriegsrechtu do tegoż Departa-
mentu. Sprawy cywilne niedobrze zaś karności nie
należały do sądów Wojskowych do Kommissyi Woj-
skowey lub Departamentu Wojennego też do włas-
nych sądów zwyczajnych.

Oprócz konsyliarzów radnych złożonych z de-
partament Wojskowy i oprócz pisarzów zasiadali na
sądach także pisarze polni, strażniczy i obozni wiel-
cy, Jenerałowie Artyllerys strażniczy i obozni polni
obojga Narodów Jenerałowie Inspektorowie. Komplet

wde

w Departamencie Woyskowym stolad zaś 6 osób do tego Departamenta należało udzielanie pomocy woyskowey do wykonania wyroków po innych sądach zapadłych. Niepotrzebnie zdanie Departament Woyskowy rozpatrzał się udawać czy wyrok był słusznie lub niesłusznie wydany. lubo do tego żadnego prawa nie miał. Za czym pewnem że Król z Radą Senatorską r. 1782 wydał Uniwersał uchylający kalwowe przywłaszczenie władzy przez Departament Woyskowy i polecił urzędom starościńskim i Grodzkim aby w przypadku potrzeby pomocy woyskowey wypraszały na wyroku exsecutaker a potem napisie bez żadnego rozpatrywania się Departament Woyskowy miał pomocy na wezwanie do starosty. —

b. O sądach niższych nieszlacheckich nie mieszanych.

1. Sądy miejskie zwane inaczey Sądy Radzieckie Burmistrze lub prezydent po miastach wraz z radzcami lub bez woyt z ławnikami odbywali to sądowanie albo Jeżeli woyt z ławnikami odbywał sądy kalwowe zwane sądami miejskiemi lub bez woyskowskiemi Do Burmistrza lub woyta i rad iego należały pewne sprawy których Burmistrz niemógł sam rozsądzać sprawa osadnicze magdeburgskie i Chełmińskie wolnizna wieńszey różnicy tych sądów. Sądy potoczne czyli sprawy mniejszey wagi sam Burmistrz z pisarzem mógł rozsądzać a to nietylko na Ratuszu ale i w domu swoiem, w niektórych miastach sprawy przez iednego urzędników mieyskich niedbałym bywały przez starostę lub iego surrogatora z prawem odwołaniem się do sądów królewskich a od sądów mieyskich wolne było również odwołanie. R 1611 postanowiono a później też ubezwładniono, że

mieszk

mieszkanie przed swemi Magistratami a te przez
Królem ze swego urzędowania będą odpowiadać.
Uchwalono zatem to co wiz lacde ordy miały w
statucie szczególnie nadany ab sobie przywileiów.
Sednakże r 1768 bez względu na przywileie wyż.
wyższe prawo uchwalono przeciwnie że mieszka.
nie przed Magistratem a ten zarówno iak przeszka.
nie wszystkich szeregach in libris libris przed ata.
rosta, a w miastach skotowych przed administra.
torem maią odpowiadać przez appellacyą do są.
dów Assessorskich. Postanowiono więc starostów
Grodzkich Sądem pośrednim nad magistrata.
mi mieszczańskiemi. R 1764 uchilono jurysdykcye
osobne przy miastach będące lub swiecku iak i du.
chowne. Zamierzało to wiz prawo r 1639, ale
sednakże nie przyszło do wykonania, prawo wypo.
mniane r 1764 przywraca owe jurysdykcye osobne
zachowało takie które szczególnemi przywilejami
Sejmowemi były nadane. Sejm Grodzieński dopiero
uchylił bezwarunkowo wszelkie jurysdykcye obce
po miastach bez względu na przywileie.

W przypadku zamiany dóbr Królewskich na do.
bra Ziemskie prawo o r. 1768 zastrzegło miesz.
kom Królewskim zachowanie swobód i wolności ap.
pellacyi do sądów Assessorskich. Podobnież przy
przy wypuszczaniu dóbr Królewskich w Emphiteuzy
zastrzeżono że przywileie miast zostaną bez zamiany
i prawo wyższey instancyi przez appellacyą do są.
dów Assessorskich ma im służyć nieodmiennie,
ani więc w zamianach ani w wypuszczaniu miast
Królewskich nie zmieniano praw miastom służących
w tym względzie. Duchowni i Szlachta rozkazali
sądzeni sądom Mieyskim tylko przez swoie

pozwad

posiadłości lub grunta ieżli łanowe mieli w mieście
w sprawach innych nawet kryminalnych urzędnicy
ich niebyć mogęn mieszać się w sądownictwa i kary
ustanawiać i łanowe wymierzać na szlachcica
A. 1538 objaśniając statut Toruński r. 1520 u
chwalono aby szlachcic pojmany na gwałt poprzednio
w obrębie miasta, zostawał pod strażą mieszczan
ieżeli go sąd Grodzki wydrze godnym kary, zwracił
zaś przeciwnym ieżli sąd grodzki wyrok go na nie
rozłączającego na karę, szlachcic ów miał zostawać
pod strażą sądu grodzkiego aż do rozpoznania i
rozstrzygnięcia króla, atoli pomimo tego postano
wienia r. 1650 odmieniono to wprowadzając
zaczym, z naruszeniem praw miejskich że poprzednicy
cy gwałt w miastach miał się sprawować w Grodzie
szlachcic zaś, szlachcic ma mieć wolną appellacyą
na Trybunał przebijając się bez appellacyi. r. 1776
uchwalono w Sejmie w dobrach stołowych królewskich
iako też w duchownych i świeckich ziemie Magdeburgic
kiej sądy miejskie służące wyroku miastom z nadań
i przywilejów szczególnych przez co miasta zmienio
no prawie na wsie a owe Magdeburgie oddano
administratorom po dobrach stołowych a zaś po do
brach prywatnych duchownych i szlachty oddano
iż tak we Prusiech zostawiono jednak iż zwalenia
się w przyszłości podatków mogą być zmuszane od
tych kommissyi skarbowych a wzajemnych sporach
do Assessoryi ale to tylko w dobrach stołu królew
skiego a do dóbr prywatnych nie dodano tego zo
strzeżenia. wobec tego postanowienia zachowa
no wsie Magdeburgie w Olsztynie, Lidzbarku, Frołowach
Lowmie, nowogrodzie, w Wodnowyślach, Pieniężnie

Mrn

Mińsku, w Mozyrzu w Grodnie i Brześciu Litew-
skim wprawić Polskiej T. II. s. 112. Zdaie się wspra-
wiedliwić to postanowienie, uchylaiąc w Sklowi
Magdeburgię, mowiąc że w leczeniu tego mieiscowa-
lona choć we dwu bytach te same powody. Zdaie się że 150
Magdeburgii gdzie te bity zniesione i gdzie 150
miast zamienione na woie, na jednaż szczególna
ustawa Sejmu, tam stan leczeni wiedzieć iest lu-
dnaczym. Sejm ta delni urząd Sądowniczego
miastach Królewskich wszystkich iednostaynie
w sprawach 300 fl. lub 6 dni więzienia przecho-
dzących naznaczył miasta głowniejsze na pew-
go obwodu miast Mniejszych na Appellacyą as.
sessorom oddał dozór i wykonanie postanowień
tego Sejmu co do mniejszego względu r 1793
Sejm Grodzieński przywrócił znowu wszystko
do dawnego nieładu. —

Długo się widać nie w tey epoce starostowie
niemieli nad miastami sądowniczego prawa za
1527, 1538, 1557, i późniejsze Sejmowe uchwały
potwierdzały tylko statut Toruński z 1520 sta-
nowiący że urząd Starościński wypada nie zarzą-
dem miejskim miast sądzić Radzieckiemu pozos-
taiącego gwałt w terroriom miasta dopiero
1607 poddano sądowi starostow miasta swoie.
Woiewodztwa Bracławskiego podolskiego a to mianowi-
cie z powodu gwałtow i buntow w tedy tamże wy-
darzaiących się. Woiewodztwo Bracławskie ale
niepewny iest to tey konstytucyi tylko miasta Brachy-
kowan, Bandelow, Kobiele i Bracławiu wyłuczy-
wszy to postanowienie a skutkiem tego wnio-
skuiąc się upadek tych miast z przywileiu Starostowi

Zagan

zagarniali iedne po drugich prawa miejskie i fundusze
[illegible] paporem Sądów, same stany ziemskie przyczyną
wyiadu tego i r. 1609 wyznaczoną kommissyą, ktoraby
miasta owe od pozwolenia starostów uwolniła i czynsz na
ktoby przyzwoite tychże starostów, ale pomimo tego
zerwała się wielkie wtedy starościńskie ustanowiona na r
1607 w owych Województwach Bracławskiem, Kijowskiem
i Podolskiem. upadały miasta tylko bawiniec Pogo-
ski, Latyczew, Zytomierz, Ostrog i Winnica wyiąte
wyroiami Assessorij utrzymywały się przy swoich przy-
wilejach. W 1611 i 1633 prawa iakie maią wyraźniey powta-
rzaią że mieszczanie maią będą ulegleemi magistratom
a Magistrat Starostwi nie wyłamiaiąc nic staroście
powrednim, a tak te prawa poprzy w zapomnienie.
r 1764 konstytucya tegoż samego uchwaliła co prawa
1611 i 1633 to brew wszelkie tym prawom i przywile-
szczególnym. r 1768 uchwalono aby mieszczanie przed
Magistratem a Magistrat i mieszczanie ani ich dobra
średnio staroście a ratione assessorij ulegali. Iako więc
rozszerzono to w ogólności co wprzod tylko do 3ch owych
Województw było rozciągnięte. r 1776 ustawa przeciw
130 miast zamienita na wsie, od praw tych przeciwnych
przywilejom i prawom przeszło przeszło lat 100 dopiero
się mieszczanie o sprawiedliwe przywrócenie owych przy-
wilejów bez to rownie iak ich starozi na uszczerbek sta-
rostów były bezskutecznemi; bo starosta tatwo znalazł
obrońcę, i przyiaciela w kole Rycerskiem, ktoryby bez
niego nie było ratunku, mógł seym zerwać. r 1776 i 1788
uchwalono owe pozwolenie sądownictwo powszechne starostow
po miastach nie dbamyślaiąc srodka tatwego na zalatwie-
nie zażaleń. Drobniey mieszczanie niemieli innego
srodka iak tylko zyć w uprzedzeniu i poniżeniu lub zagra-
niczaiąc sposobu życia. obszernie o tem mowi pismo zbio-
rowe dowodów i uwag zakresu tychże wymiatających dla

obja

objaśnienia paragrafów stanowi między służącymi.
wychodziło to dzieło r 1790 w Warszawie wczasie 4o-
letniego Seymu, o tych naruszeniach iest mowa wczasie
Vey od r. 19 do 23. pismo to iest bez imienne lecz udaie
się że iego wydawcami byli Franciszek Baro, Adam
Madrzecki i podobno Kopiniarski. —

2 Sądy Wieyskie. Niebyło w miastach
dymow ale całe territoria bywały nadawane prawem
Niemieckiem iak tego mamy wiele przykładów w Ma-
zowszu, iezeli wieś miała takowe nadanie Sołtys ob-
bywał Sądownictwo. przytym w tym względzie wy-
raźnie stanowiony w statutach: officium multeli est inu
inter iuges dicere et plebi obedire: tym wyraźnie wymian
prawa dla współmieszkańców i bydzegotowym wyko-
nuych usługach dla pana i woyny. W tych mieyscach
szey wszędzie podobno owe włoście i sołtystwa zostały
wcielone na dworskie lub chłopskie, nawet po dobrach
królewskich sołtystwa przytaszczano starostwom lub
do miast. Władysławowi dawniey ze Jagiełło
dozwalił stłumować sołtysa inutilem et rebellem na
mocy tego dozwolenia drzednie po dobrach prywatnych
wyrugowali sołtysów i zamienili włoście z prawa
Niemieckiego na włoście prawa polskiego a mieszcza-
nów na poddanych obowiązanych do pańszczyzny. Wło-
ściaństwo po królewszczyznach dopuszczało dalekie lepsze
go stanu mogli oni dochodzić sprawiedliwości sobie
należnej tj. wiedli po dobrach skarbowych u administra-
torów po dobrach zaś narodowych czyli starostwach doch.
dzili sprawiedliwości w koronie u urzędach Referendarskich
a w Litwie w Aszesorskich. przeciwnie włościanie po
dobrach swieckich lub duchownych zostawali pod pra-
wem i sądem panów swoich których wola w tym wzglę-
dzie nigdzie niebyła ograniczona. dopiero 1768 uchwa-
no pomiędzy prawami kardynalnemi ten warunek że
prawo życia i śmierci poddanego niema rozdawać w
ręku drugiego lecz iesli by poddany poprzednio krzywdząc

ma

ma bydź oddanym do sądu grodzkiego lub ziemskiego albo też i do sądu miejskiego w wielkich miastach tak postanowiono w Koranie, podobnąż właśnie ustawa ucho-
lona, była i w Litwie co do poddanych Litewskich r 1726 i na tę ustawę Litewską powołuje się prawa pr 1768 ale ustawy te były tylko tylko życzenia medalizne wyra-
ne głosem prawa niemogące bydź wykonanemi. Gdy Konstytucya Litewska pr 1726 wymaga zbyt kradnego dowodu bo zadza bardzo licznej liczby świadków i Sta-
ty dozwalaią wolnego odprzysiężenia się zabójcy przez i Konstytucya pr 1768 niewzrusza ważnością-
ny w sądownictwie panów nad włościanami. —

3 Sądy Żydowskie Były wykonywane ciągle przez wojewodów a na Wołyniu przez Starostów. Mogli atoli Żydzi zanosić appellacye do sądów rządowych w pewnych przypadkach sporów dochodnych Skarbowe były sądem właściwym. Żydzi piastowali lub wsiach szlachty prywatnej mieszkaią, należą-
rzędnie od czasów Zygmunta I do swojego dziedzica, spo-
pomiędzy samem Żydostwem nieodmiennie w tey spra-
ce zatrudniali się sami stanu Żydowskiego. Spory zaś między Chrześcianinem a Żydem sądy kroiowy rozsądzał. —

II O sądach wyższych.

Do liczby tych sądów należą sądy asesorskie i Referendarskie, utworzyły zwykłe wszystkie z sądów czyli z roli nadwornych które dawniey były przez samego króla sprawowane, a w tey epoce na rozmaite oddzielne gre-
mia Magistratury, zastąpowały te sądy wtedy króla sa-
mego i roli nadworne w czasie czynności niepotrzebnemi lub mniey czynnemi sądy wyższe bywaiące, pod imie-
sądów wyższych można także obiąć sądy Wojskowe wyższe i Kommissye Skarbowe Ludzkie, Kommissya Edukacyjna które były pod, i ostatecznie instancyami. można by do tey grupy liczyć tu sądy Marszałkowskie Ludzkie, sądy przy Arcy-biskupa i sam Rzym w rzeczach Religijnych przedmiono-

Grudno

Pr. Polskie
XX.

Trudno iest uporządkować materyą, woiewodztwie
Prawem Polskiem gdyżto niemiało ustawicznego porządku,
sięgałe się do pewnych tylko osób mianowicie w tem od-
działe zasły assessorskie do mdeszan, Referendarskich
ustawian po Inflantach. Relacyine do spraw
Kurlandzkich i Multańskich, szlacheckwo więc wtem
razie niestanowiło żadnego rozbratu. pomijaiąc te
które iuż wyżey poznaliśmy wymieniemy następne
sądy.

I Sądy Relacyine były sprawowane przez Kan-
clerza i Referendarzów, którym iuż Król Augusti po-
ruczył przesłuchiwanie spraw do Króla na Rolu czyli
sądy nadworne przychodzących. lubo Kanclerze i Refe-
rendarze pierwiastkowo mieli obowiązek rzeczy rozpo-
znać a te Królowi z radami iego referować czyli dawać
opis i zdanie wszelako w tey sprawie te osoby stały się
ex officio. Kanclerze i referendarze iuż w zastępstwie
monarchy rozsądzali spory volutarnie bez zdania
sprawy i relacyi Królowi; iednakże ku tym wskazom
miało mieysce ieżeli sami kanclerze dozwolili od
swego wyroku appellacyi, ta zmiana zdawania spra-
wy na ostatni sąd nastąpiła na początku ninieyszey
epoki. Boy Królowie zapewne ieluto Henryk
i Stefan zdawali rozpoznanie spraw na kanclerzów, wiadomo nam z dziejów iż Henryk zrulił się,
na to iż go Polacy odprawić mieli chcieli chcąc on do
tego nie czuł powołania ani zdatności. Lipsius ob-
serwuie 92 tenturia 1 dowodzi że naypierwszy to nada-
ł za Zygmunta III, obrona którą by się sądzita był
polubownie ponad przez wyrok kanclerski nie miała
środka do odwołania się gdyż sąd ten był w zastępstwie
samego Króla, ieżeli zaś miała strona obronie
appellacyą powtórną była wprawiać kanclerza o ode-
słanie sprawy przed monarchę gdy na to zezwolił kanc-
lerz powstępowała daley, lecz to zupełnie zależało od ięgo woli

r. 1764 uznano to prawidło za prawo. —

Do sądów relacyinych przeto należały sprawy nayprzód te które kanclerzom po dobiciu się od wyroku swego odesłać do całego składu sądu Relacyynego. 2° podług prawa r. 1778 sprawy Dygnitarzów i mieszczan sądzone przez Starostów w Assessoryi te w których się obiecała równość kresek przy Sentencyi. 3° sprawy o korrupcyą przeciw Sędziom Trybunalskim za postanowieniu prawa r. 1768. ale poźniey sprawy Lokowe zostawione zostały za należące do Sejmowych sądów. — 4° sprawy kurlandzkie za pochodziło przedłużenia za Króla Augusta przy odesłaniu Ley prowincyi Köllerowi aby tameczni mieszczanie y mieli dowolną appellacyą do sądu nadwornego Króla. z których sprawy rozpoznawał miał sąd Relacyiny. r. 1697 za Zygmunta III kommissya wyznaczona do kurlandyi potwierdziła ten warunek i przedłużyła "wolność" appellacyi na sądy Relacyine w sprawach złd 600 przechodzących lub w sprawach do tyczących się pocztowości, od tąd zaś można" appellowania w tych materiach chcąc żeby przeleroczne ma być były w kurlandyi sądzone i ilarang. Sprawy między Xięciem kurlandyi a mieszczanami Szlachtą tameczną należały prosto do sądów Relacyynych w pierwszey i ostatniey Instancyi (v. 16. p. 683). r. 1764 potwierdzone ley zakwierdzenia. r. 1768 pozwolono tylko Szlachcie kurlandzkiey wolney appellacyi do sądów Relacyinych, a innym mieszczanom zabroniono tego prawa, nastąpiła więc w tym względzie zmiana, jednakże r. 1775 znowu zastrzeżono że K. kurlandzkie może dozwolić miastom appellacyi do sądów Relacyinych. —

Widzieliśmy więc że sąd ten był dla wszelkich sprawo ostatecznym arbitrem i najwyższem. do zupełnych tego pleni zasiadał na tych sądach król sam z Senatorami

i Ministrami. Referendarze iden z dwóch sądzą na
laboreńie nie na krzesle pomiędzy Ministrami po-
dawad sprawę; patronowie wprowadzili swoi obrony
a potem dopiero dawali swe zdania Senatorowie i
Ministrowie, pappytywani respective przez swego
marszałka Ty koronny przez koronnego Litewscy
przez Litewskiego. Po wszystkich zdaniach otwierał
dopiero swoie zdanie referendarz który powinien
był być biegły w sprawie. Po takowem naradzeniu
się Referendarze mieli układać i czytawać wyroki.
W sprawach kurlandzkich bywały dwie kadencye
w sprawach zaś przychodzących do sądów asesorskich
zwykł był król kardego czasu takowy sąd naznaczać.
Patronowie czyli adwokaci zwani cokolwiek
Palestra którzy mieli prawo stawać we wszystkich asesor-
skich mogli stawać i w pelagycznych, wyższość
głosów w tym sądzie stanowiła. Król obowiązany
był przychylać się do większości zdań a przeto nie
przeważał swym zdaniem innych głosów. —

2do Sądy sprawowane przez kanclerzów, od
czasów Tyb. Augusta zniesienia i pod powagą króla
nowe były inne sądów radwornych, miały zaś to nazwis-
ko, iż się na dworze króla czyli jego rezydencyi
się odbywały a to z przyczyny dawnych rodów czy-
li sądów nadwornych lub Przedwornych. Nowe były tak-
że inne sądy królewskich z powodu iż były istotnie
Namiestniczym zastępującym króla sądem. Lecz
nazywały się inaczej sesye sądami asesorskiemi
albo asesoryi które to nazwisko pochodziło że z
kanclerzami jako prezesami zasiadali także asse-
rendarze. Regent kancellaryi, jeden lub dwóch
sekretarzów królewskich i pisarze delegowy że wiel-
kim gronem kancelarii odbywało te sądy. Jan III za-
kwierdził ordynacyą dla tych sądów ułożoną przez
Wielkopolskiego kanclerza i Wielkiego podkanclerzego
Koronn.

koronnego a to r 1680. wkrotce potem ka brodynacya r 1683 została za prawo przyjęta (V. L. p. 661) Za Sta. nisława Augusta ułożono nowa brodynacya dla Assesoryi koronnéy. r 1764 a r 1766 dla Litewskiéy. podług tych brodynacyi grono Assessorów zostało powiększone dodano albowiem dwóch assessorów z Senatu a 4ch ziemian Wyerskiego. Wolno było Kanclerzom delikwenta więcéy sobie osób do składu sądu, ieno ci przybrani mieli tylko zdanie doradcze niemaiące głosu stanowczego. Gdy Judicium mixtum r 1776 zostało zniesione i gdy sprawy aktatoliców odtąd przeniesiono do Assessoryi w kędy król był wprowadzony w takich sprawach dodawać było wolno Stanowi duchownemu lub nieruchomemu na Assessorów ile było katolików w Assessoryi. Miejsce ozdaczone tych sądów było oznaczone w rezydencyi króla. ostatnia ordynacya za Sta. Augusta przyporządkowała do Assessoryi koronnéy Warszawę dla Litwy Grodno Brześć i Mińsk, zostawiaiąc jednakże do woli króla gdyby w innem miejscu bawił i kam mogły być odbywane te sądy.

Wyroki sądów Assessorskich były bez appellacyi niedozwalały nawet odwołania się ani na Sądy Koronne ani do Sejmu, jeden tylko od takowych wyroków był środek którym była restitucya in integrum ku czemu miała miejsce jedynie wprzypadkach ieżeli nowo wynalezione dokumenta zostały po wyroku. potrzeba było aby takowe były zrewidowane przez osoby deputowane, i powód musiał przysiądz że nie wiedział o nich podczas processu z tychże dokumentach. W Litwie nawet tego powodu zwykłego nie przypuszczano (Klonowicz T II s. 351).

W sądach Assessorskich decydowano większością głosów, wyiąwszy od tego był ze sprawy od sądów między stanowe do Assessoryi i sprawy o prawa i przywileia Miejskie mogły kanclerz sam lub podkanclerzy rozsądzać

gdzie dwa

Smutny tego przykład mamy r. 1794 w sprawie rzeczonej powszechnie Toruńskiey. r. 1766 pozwalano wszystkim pieczętarzom y Kanclerzom wszelkie sprawy rozpoznawać, ieżeli by się assessorowi do składu sądu należący mianowali, chciano bowiem aby przez to tak ważne wiele nie ucierpiała. Assessor nawet pierwszy w Senacie mógł zastępować w tym względzie pieczętarzy zatrudnionych, ale sprawy mieyskie tylko nie pieczętarze sądzić mogli, takowe zastępstwa nie były w używaniu ani w tolerancie ale są kassowane Statutem Statutu (Statut f. 2 s. 350) R. 1766 postanowiono takowe aby referendarz pisarz Senator Sekretarz lub pisarz Kancelaryi Koronney zastępował pieczętarza gdy tegoż sprawa własna przychodziła do sądów assessorskich. —

Do assessoryi należały nagany od sądów miast królewskich i sprawy miast przeciw Magistratom, sprawy o wrzanie przywilejów na dobra walense i o wyłamanie tychże przywilejów, o granice między dobrami królewskiemi a prywatnemi, o nieważanie dzierżeń z dóbr królewskich prawem osadniczem mieyskiem nadanych, sprawy miast przeciw Starostom, sprawy o expulsie, o zgwałcenie przywilejów mieyskich, o wywołanie do mieszczańskich sądów i nałożenie sprawy Dyssydenckie. —

Patronów czyli obrońców przy tych sądach do stawania w obronie wypowiadali sami stykliwi Kanclerze i podkanclerze, mogli w tym sądzie stawać i plebeiusze jako obrońcy gdyż tu potrzeba była znajomości praw mieyskich i że sprawy do tego sądu przychodzące nayczęściey tyczyły się plebeiuszów. Za Sta: Augusta było patronów przy assessoryi 16 iden był płatny oddziała i przeznaczony do obrony bezpłatney w sprawach ubogich. w ostatnich czasach Rzeczy w gronie palestry tych sądów były znaleziono tłomaczenia wstawienia pismami Historyczno-krytycznemi. —

Co

co się dotyczy appellacyi od sądow miast do Assessoryi. w tey epoce ustały Sądy przez Kazimierza W ustanowione na ramku Królewskim, ustały rownież Sądy średnicy Instancyi tamże od niego ustanowione: Sądy Cu miast niemieckiey i ich Sądy prowincyonalne poznańskie i Kaiserlickie a miejsce tych Sądow Assessorie zastąpiły nienastało to od razu lecz przez różne przypadki i okoliczności, gdy r 1578 za Batorego ustanowiono Trybunał główny do robienia sprzedaż nad Sądow mieyskich i Szlacheckich i odtąd te dwa stany nieschodzily się razem przed sądem Królewskim. przeniesieniu stolicy do Warszawy sprawiło się interessa miast Królewskich wzięły inny kierunek za nowa rozrządzenia Króla Miasta Inflanckie i Pruskie zdawały się do sądu Królewskiego przez Kancelaryą ruskiego za władze, w tym względzie sprawowały, albowiem przy wielkiey Kazimierza Sądy owe na ramku stanowiący dozwalały miastom odwołanie się do Króla. W skutku tego i miasta polskie rzadko tylko nagany swoie do Assessoryi i oddalały się nieznacznie co rozpowszechnieć do zwyczaynych sądow swoich prowincyonalnych, mogło zajść to tym więcey uprawdopodobnić w polskie gdy Rzeczy August r 1580 przywilieiem nad te appellacye szlachty od sądow mieyskich do siebie zamieszane będzie sam z Radami rozpatrzenie nad i że przesłuchiwanie takowych spraw będzie powierzone Referendarzowi Kancellaryi, i ednakże pomimo tego dobrego sądu Kommissarskiego Cu miast w Królewie do r 1646 blisko więc do końca panowania Władysława IV którego umarł r 1648, tak do tey doby ciągnął się powyższy zakaz pozostawszy tylko tego sądu pozostałe z Królewca do Warszawy wozami Pe belnego Geymu przemieszczone bliższe do tey doby sięgaiąc. od r 1646 wskrzesiła się to miejsce assessorya, a panowanie Jana Kazimierza i Michała pełne niepokoiu i przygod dokonało tey zamiany.—

r 1680 wbrdynacyi za Jana III do assessoryi nadaney
na Sejmie r 1683 przyięley, sprawy miedz wyraźnie
za oddane pupędnie kandelerom iakoby to od wielkich by-
wało. Gdzie nadawała kandelerom wielkiey mocy nie
nie wspomniała o Assessorach mieszczańskich, ednakże
do ostatniego właśnie czasu krolowie dodawali assesso-
ra mieyskiego który to zwyczay dopiero za Aug: Augusta
ustał. W tey kalizie epoce woyskowa nawet miedz
wielkich pozwania krolewa, Sandomierza późniey
wrożnych katach nadały wielkie do terrikoriam mies-
skiego. Seym Pte letni naliczaiąc aby wszystkie akta
każdego sądu Nayuyższego tyły poodawane szczegól-
nym mianem pod własne ich zachowanie, wszczegól-
nością zaś akta krakowskie porozrzucane po ró-
żnych mieyscach aby tyły zebrane i zachowane w oso-
bnem Archiwum pod dozorem ustanowionego pisarza.
ustawa ta wspomnia szczegulnie o aktach miasta
Krakowa wspomina ednie akta Superiorum juris
teutonici prowincionalis in Arce Cracoviensi Sądu
II-ey Instancyi założonego do Kazimierza W. — 2ie akta
Sądu krolewskiego plenipotencyarny 6cio miedz założonego
3cia ucka magni procuratorii nic arcis Cracoviensis Cy
akta wielkorządcy krakowskiego, co prostu nowienie nie
przyszło do wykonania bo rzecz akt była w Warsza-
wie w czasie Pte letniego Seymu a nawet i w aktach
prywatnych znaydowały cię w winie szczegoły za K. Kar-
szewskiego, rzecz znaczna od prywatney osoby została dar-
owana Bibliotece krakowskiey, wiele kalizie musiało
tych akt zaginąć.

O Sądy Referendarskie. Zdaie się że dopiero
za Zygmunta III sądy te nasłały za kaliey mocy wyjaśn-
ią otrzymywały do konca Rzpltey. Pierwsi asstkowie bo-
wiem Referendarze przysięgę wykonali tylko sprawy
ale nigdy sędziami nie byli, za Zygmunta III za skazyć

bey

tey władzy. Podpisał starostw na dobra stołowe i na dobra Prałaty sądy bliższe wezwanie sądowe płebeuszowskich, przy tem podsąd sądowi Wyższ byty powodami głównemi do tey zmiany. r 1764 zniesiono Sądy Referendarskie a sprawy do nich należące oddano Assessoryi, wkrotce atoli bo r 1766 przywrócono na nowo sądy powyższe i przepisano dla nich ordynacyą. r 1768. i 1776 przydano iesze niektóre prawne objaśnienia. —

Referendarzo przywilej ten dawnieyszy iako starszy a więc nieobecność drugi wytłomywał i sprawował sądownictwo sądów Referendarskich. Lecz do składu tego sądu należeli oprócz Assessorowie takiemi rzeć byli pytwem stanowiącem Instygatorowie koronni i ci ieszcze nieznaiomi ordynacyi Magistratuszne. Instygator koronny Regent Kancellaryi, Metrykanci koronni, pisarze Assessorskiego i Referendarskiego sądu. Komplet sądów Referendarskich zamykał się w 6ciu osobach a w nieobecności Assessorów sam Referendarz mogł sądzić sprawy. Sądy te były bez Appellacyi, raz na rok przez Maj i Październik odbywały się, pierwsze miesiąc Wielkiey nocy nazwie pod ordem: pierwszy Referendarzy koronnego. —

Należały do tego sądu wszelkie spory jurys Kukonarii i włościan królewskich przeciwko starostom lub dzierżawcom wyprzywilejowanym. i ogólnie a to tak osobiste spory iako też i gruntowe. —

III Sądy Naywyższe

Do tego rodzaiu sądów należą sądy Sejmowe Trybunały i Komissye, wszystkie te sądy wyłącznie były przeznaczone dla Szlachty. Do tych sądów należały także kapturowe czyli sądy kapturowe i wszystkie sprawy osobiste Księcia o tych wiec Najprzód pomówimy. —

1. Sądy kapturowe w niniejszey epoce miały miejsce wtenczas kiedy bezkrólewiu Szlachta na Sejmikach obierała przed Sejmem sędziów kapturowych, którzy

mogli

mogli sądzić wszelkie sprawy kryminalne naraza-
ce zgromadzenia jako to: o rabunki najazdy, gwałty
itd, gdyż w bezkrolewiu ustawały wszelkie inne sądy
a mieysce tych zastępowały umowie będące tak a li-
bera captiuitate zwane. W 1768 ustały i zniesione
zostały te sądy na przyszłość lecz nie były potrzebne
bo nie się nie wydarzyło bezkrolewie. prawo pr 1768
polecił radzie Nieustającey utrzymywać w bezkrole-
wiu wszelkie sądy we wszech departamentach, tak wąz
sądy kapturowe zdały się niepotrzebnemi. —

W Lwiecu wyli ralii walne, tak te na których król
zasiadał iako też te które na prowincyi były odbywa-
ne pod prezydencyą dygnitarzy i urzędników ziemskich
w niektórych epoce nie niebyły w zwyczaiu. ponieważ
pierwsze wyprzedzały epoce sejmu, przeszły na sejmy
a drugie ustały, gdy prawa za Kazi I lub Kazi Augusta
naliczniły i wyparzenia zgromadzenia swoie aby się odbywały
ale bez nieustanowią, poznajmy przeto właściwe sądy
Najwyższe.

1. Trybunały.

w bezkrolewiu po śmierci Kazi Augusta niektóre woje-
wodztwa postanowiły sobie sądy Najwyższe bez żadney
appellacyi, uprzątnąwszy sobie drogi prawotamiejszych
sądach sejmowych, niechciał bowiem Kazi August odstą-
pić sądownictwa stanom, lub przelać owe na iakąś
Magistraturę lubo o to ruchodzity zgromadzenia. Zastrze-
żone Walnemu in pactis conventis Artykuł aby sądo-
wnictwo od króla przeszło na Szlachtę, ale on tego we-
szłu nie dopełnił. Ustawy potwierdził sądy najwyż-
sze postanowione sobie przez niektóre woje'ewodztwa
i przyrzekł dozwolić aby był sąd najwyższy na cały kraj
W. 1578 dobrzymski swoiey obietnicy i ustanowił ich
roczne Trybunał za radą Jana Zamoyskiego. Nayważniey
ustanowieniu Trybunału opierał się i przeciwiał Kan
Duchowny, starano się pogodzić te rzeczy przeto

aby

aby w sprawach duchownych równa była liczba Deputatow z Stanu duchownego a urzędu rownowáżnych. Zdarzáło się aby sprawa z Trybunału odesłana była do Seymu po rozstrzenie Lekarzmysł podał Kamyélii. Deydentem zwáżáczy że nieuwiedzenie sprawy mieyscu w Appellacyi przychodzą, że chciano oddáć Trybunałowi, lecz to nie nastąpiło i oddano Lutowe za dom radcownym, zwáżáczy Lutéranin zadano aby Senatorowie nie należeli do tego Trybunału. To ednakże zadanie nie zostało przyięte. w Litwie r 1581 dopiero podobny Trybunał ustanowiono. Woiewodztwa Bycowskie, Wołyńskie Brasławskie miały osobny Trybunał w Lucku, ale r 1589 przyszedł piąty do Trybunału koronnego. r 1635 przydane zostało do tego Trybunału koronnego z Woiewodztwo Pierneschowskie. od r 1585 Woiewodztwa prus Lutéranskich zaczęty się zá dzieć w Trybunale koronnym. —

Tego przekonáć bardzo rozmaite były zrzucone zarzuty Dzienia z sprawy i odmiany. Na tym tedy stanęło. Dáł się ten Trybunał utworzyć z 9ciu Deputatow stanu Duchownego corocznie obieranych przez kapituły i z 21 świeckich Deputatow ktorzy byli obierani przez Szlachtę na Seymikach tak zwanych Deputackich Deputatami nazywáły się same oraz aby wybrane od tych imię powzięły Seymiki. w Litwie było Deputatow świeckich 16. ktorych po 2ch z kazdey z Woiewodztwa z powiatu obierały a z miast 4ch. w prawach tych czterech Woiewodztwach w Trybunale Litewskim było 8mi Deputatow duchownych obieranych przez kapituły. Z tych kapituła Wileńska obierała z miast dwa 2ch a Smoleńska 1ego. w Piotrkowie dla Wielkopolski a w Lublinie dla Małopolski odbywały się Trybunały. w Litwie przeznaczone były Wilno z Grodno na te sądy ktore dawniey odbywáły się w Nowogrodku i Mińsku. Statkie tego zadawnienia ktorego cel powszechny był dobry prawa same zniżeyszey

tego

ogolu niebardzo chlubne dało świadectwa za Augusta III r. 1749 wspólnikowie niesłychanym przykładem po raz pierwszy zerwany rozd od Trybunału i różny ale porządek wewnątrz sądowey magistratury ze wzgorzeniem. Prawo r. 1768 nakazuje aby Deputaci nie wchodzili się wcześnie powtarzania mowy kupców i rzemieślników zapobiegło. Tym razem przed limitą czyli przed ukończeniem sądów na 2 tygodnie dozwolono izby się mogły o swoie należytości upomnąć. Prawo r. 1726 zakazuje aby w miejscu odbywanego Trybunału nieprzemieszkiwały damy iakie się prawo wyraża nierzynnych praktyk. Prawa r. 1669, 1726, 1768 powinowactwa nakazały swoie aby im przeznaczone na sądowanie nie trwonione na próżne, aby wezwanie stronie nie przynoszono do sali wina ani innych lekarstw, ludzieszy aby Im Deputaci ani mecenasi (którzy salwo musieli być z Szlachty) ani pewnemu nie przynosili. chodzili w miejsca sądowe nie krzewnowi. Konstytucya r. 1726 nakazała aby Deputaci przy koncu urzędowania swego przysięgali iako sumiennie sądzili, nie przyjmowali od stron, nie brali nagród ani wezmą przyobiecanych. Prawa r. 1627, 1638, i 1726 warowały izby te sądy nieprzyjaciołom swoim władzy prawodawczey, stanowiąc że iżli by sądu wyrok był oparty na tey władzy ma być uważany za nieważny i za nie bywały. Bardzo wiele powtarzały ustawy że sądzić ma sądzić podług prawa nie zaś podług mniemanej słuszności czyli podług swego widzimy się (VIII d. 542. 985 Ludwik V. XI str. 487.) a stąd wnosić można że niewiele skutkowały te postanowienia. Najsmutniejsze świadectwo zachowało prawo r. 1693 (V. V p. 191) słowa tego prawa przytaczam „Trybunał iako exorbitancie nayteyszy ksiąg tes widzan, że prawa, Mejestra pro libitu mieszania ordynacyi nieruchomości faleye robią, corruptye biorą

wolney

wiązący się banicjami bawiąc ich. podobne zdanie i zaraz
ty znayduiemy w dziełach pośmiertnych Lubieniskiego wy
działych w Antwerpii r 1643 na stro. 194 i 195.

Sprawy należące do Trybunału były wszelkie te które
rozwodzą się od sądów ziemskich Grodzkich podkomorskich
przychodziły. Daley sprawy przeciwko powadze bezpieczeń-
stwa będących wykroczenia zawierające, sprawy o exekucye
wyroków. w koronie należały także sprawy na Radzie
Lubelskiey tych czasów się Ordynacyi Zamoyskiey, do Trybunału
Litewskiego duchownego należały sprawy osób świeckich
z duchownemi, o dziesięciny o summy zapisowe, o te-
stamenta ludzkie sprawy graniczne między temi
duchownemi, daley sprawy od kapitułowych odesłane
lub sprawy gdzie strony forum judicii compromisu
dobrowolnie przyięły. Sprawy wzaimne między
świeckim a duchownym, sprawy o aryanizm o apo-
stazyą, sprawy o obrażenie bezpieczeństwa dóbr lub
osób samych będących i o naruszenie wolności swobo
dnościelnych, we wszystkich tych sprawach sądziły
Trybunały ostatecznie sprzeciwiaiąc się ich wy-
rokom lub targaiąc się na zdanie ich wyroku
wyłuszczaiących kary były 2000 grzywien i się-
dzeniem 12 tygodni in fundo, ostrzeżenie iesze nie-
winie była kara kłóby ranił lub zabił tego który wy-
roku Trybunalskiey przywodził do wykonania.

2 Rady Sejmowe.

W niniejszey epoce doznały ważney zmiany wewnę
trzne składzie i przybrały nowa postać bo zawsze iuż
wchodzili do ich składu i będą rocznie czynili zkład
ta. gdy w 1585 w sprawie Zborowskich porozwiedzie
ta. gdy wyprosili króla aby bez nich nie radził o tey sprawy,
odpowiedziano im od króla że lubo nie należą do sądów
Sejmowych bo te do króla i Senatu należą, wolno im
jednakże będą i maią wyznaczyć deputatów którzyby

[illegible]

w tey sprawie byli obecni, Wyciągnęło wtedy kilkoro
bióro w tey mierze i tylko byli obecnemi wyznaczeni
ale niewchodzili do składu sądu. atoli r 1588 uryś-
lud Stan Rycerski prawo aby ośm osób było wyzna-
czonych ziemi poselskiey do sądzenia wspólnie z Sena-
torami w sprawach dóbr majestatu i perduellionis
później po r 1588 wyznaczani byli z izby poselskiey
nieliczby po 12 — nieliczby po 24 a niekiedy i po 64
szlachty do odbywania sądów Sejmowych Za Jana
III należała Izba poselska tj Szlachta bez dania na
Sejmie do sądzenia wszelkich spraw niektórych od
czynienia dóbr majestatu et perduellionis.

Odprawiały zatem te sądy na początku Sejmu po
złożonem wotowaniu Senatorów na propozycyę
od króla i po odejściu Szlachty do izby poselskiey
konkludy zatem te sądy rozpoczęciem obrad Sejmowych
ustawały kaźdą wypadku zerwania Sejmu. —

Do sądów Sejmowych należały sprawy kryminalne
nie osoby króla, składu Rządu i poniewywodzenia
osoby Monarchi lub Rządu i przeciw tego rozmaite
zbrodnie kryminalne cywilne lub ~~cywilne~~ ~~lub~~ przy-
watne lub publiczne po części sprawa po części
ze zwyczaiu zadawnionego. Szereg niemały tych
spraw niemały wyraźa prawo r 1611 obejmujące
postępowanie sądowe, które mianowicie
w V. III na str. 68. —

R. 1775 i 1776 nowa ważna zaszła zmiana w
do tych sądów co w tedy ustanowione zostały sądy
Sejmowe ciągłe mające trwać przez dwa lata od
Sejmu zwyczajnego do drugiego a to bez żadnej zmia-
ny osób do składu tych sądów należących. miały
one odbywać ciągle w miejscu rezydencyi króla,
przeznaczało na nich oprócz Senatorów i Ministrów
30 osób ze Stanu Rycerskiego na Sejmie większością
głosów obranych i ich zastępców wliczbie 30 byli obierani

na Sejmach pierwszey prawnieyszy po 10cio ustanowieniu Rady
nieustaiącey niemiały prawa rozsądzania na tych sądach.
Komplet tychże sądow składał się z 24 osób, kadencyą do
roku było 3 Szlachty od nich wyboh. do spraw tych. J. K. M.
Jego Perduellionis mogł król na zdaniem rady nieustaią-
cey i extra cadentiam zwołać sądy Sejmowe. Prawo pr.
1775 i 1776 wmały następuiące sprawy za należące
do owych sądow iagle Sejmowych, crimen laesae ma-
iestatis regis, sprawy o bunty przeciwko Woley, o znoszenie się
z nieprzyiacielem kraiu, o wyiawianie tayemnic Woley
o wydanie zdrad wielkie Zamku fortecy lub wsi kraiu
nieprzyiacielowi, o brzydkie pensye od dworów obcych dla
zdrady, o zaciąganiu długu obcego na pogorszenie obcych
dobr, o werbowanie i przedawanie ludzi dla obcych mo
carstw ten punkt ostatni r 1780 chciano mieć zro-
mianym tylko względem Szlachty osiadłey innych bowie-
podobnych przestępców bądź plebeuszów bądź szlachty
nieosiadłey należały prawa Grodom nierotowanie są-
dzić chociaż extra cadentiam i śmiercią karać. Należały
nadto sprawy o uwięzienie wolnego Obywatela czyli o osła-
pienie Szlachcica rzeczy wolno wyiaśniany przez niego
w Materyach politycznych. Szlachcic bowiem nie tylko
na Sejmie ale wszędzie mieysce mógł takowe porze-
micky rozstrząsać. Daley sprawy przeciwko Ministrom o
boiga narodowi i przeciw konsyliarzom Rady nieustaiącey
takoż sprawy o sprzeniewierstwa przeciw Jedrom ostatecznie
sądzącym, inni bowiem sędziowie nie wostatecznej instan-
cyi i wyrokuiącey mogli być zasiadaiący w krym
kunsalach. Nieuolno było sądom Sejmowym wdawać się
pod niewarem ścia w rozpoznanie innych spraw. We wszy
kich sprawach do tego sądu należących powinny były poprze
dzić rezolucye Rady nieustaiącey. Podczas 4cio letniego Sejmu
ustanowiono nowy porządek tego sądu, przepisano aby się zło
dał z Senatorów i szlachty na Sejmikach zwyczaynych obrany
oddano temu sądowi sprawy tyczące się gwałtu publicznego, zo
dy publiczney, lub też szkody publiczney. —

B Comm

3 Kommissye. Pod tym wyrazem rozumiano
Naypryzod osoby reskryptem króla wyznaczone celem roz-
grańczenia dóbr królewskich od dóbr ziemskich lub
duchownych. 2re osoby wyznaczane od sądow do rozpo-
znania i rozstrzygnienia jakowey sprawy a w tem zna-
czeniu nazywano takie sąd kondescendencyalny albo rzadem
3e nazywały się także kommissya osoby przez stany
bey mianowane wyznaczane albo do rozpoznania tylko spra-
wy a potem odesłania iey pod wyrok stanowy albo też i do
ostatecznego bez appellacyi. —

Co się dotyczy zeznań i czynności dobrowolnych

Że w dawniejszey epoce odbywały się iak dawniey po Ziemstwach
Grodach Metrykach czyli kancellaryach królewskich
mówiliśmy wyżey że zeznań czynionych do metrykach
niepotrzeba było przenosić do akt właściwych (VI p. 326
i VII p. 854) Zatym i grody wielkopolskie były zamienio-
ne in acta perpetua i iak ziemstwa miały perpetuitatem
tak że zeznania czynione w tych grodach chociaż się dóbr
tyczyły niepotrzebowały przenoszenia do akt właściwych
ziemstwa i po innych stronach Polski grody wyrownane
były ziemstwami i przed aktami grodzkiemi można
było ważnie zeznawać w takiey mocy iak przed ziem-
stwami; także iaden skutek był czynności czyta była
we właściwem Ziemstwie lub grodzie zeznana co pozostało
do ksiąg grodow tylko wszystko r. 1775, nakazało prawo
wszelkie zapisy rewersa dokumenta ieżeli słowem które
by wogóle opiewały iakowy dług prywatne lub urzędo-
we prawo nakazało zapisywać do właściwey Księgi w
grodzie umyślnie na to utrzymywanej, przez ten na-
kaz akta Grodzkie co do długo stały się powszechnie wia-
rygodne i wszystkie propriam perpetuitatem. —

Notarye także Cesarscy i Apostolscy utrzymywali
się w wielkiey powadze w wiekiey epoce tak iż do czynności ko-
chownych iak nawet i świeckich dowody na to są w Statu-
cie Litew. Warsz. r. 1615 fol. 421 przez Benillowskiego wydawa-
nym, chociaż brakuie w niektórych aktach ruskich

Rola

Notaryuszow osobliwie dla tych prowincyy które były za-
mierzchałe przez cudzoziemców i które leżą nad morzem
wymagały ciągłego uważowania, mianowali ciągle pana-
iących, którzy to Notaryusze byli albo innego niż Cesarskiego
Apostolskiego tacy byli w Prusach Królewskich w Inflantach
i Kurlandyi, przy dwu zaś cesarz Nominacye przez Sta-
nisława Augusta Xdzielone, znali oni języki polski
Niemiecki Francuzki aby czynności handlowe radzieckie
mogli dla wiary publiczney (Pamiętn. Lwow. tom 1775 r. 1788)

Co do niektórych stósunków prawnych.

Stósunki prawne wmyślonej epoce bez znacznej zmiany
utrzymywały się tak dawniey w Rzymie zamem stanie
wolne i nieograniczone dla Szlachty, ścieśnione, rzadsze,
uciążliwe lub niekorzystne dla innych stanów. Szlachta
była nieograniczonemi Panami nad dobrami swemi i
włościanami, co prawdzie prawo roku 1768 rozstrzegło w
koronie między ustawami kardynalnemi że własność
Szlachty nad dobrami i poddanemi nigdy zmieniona
ani odbieraną być nie może podług praw stałych;
atoli prawo życia i śmierci nad poddanym niema za-
leżeć od dowolności Pana jego lecz ieżeli poddany pańszczy-
zbrodnia ma być oddany do Grodu lub Trybunału lub do
Sądu Kaliskiego miasta po kilkaset, ale to prawo właściwie nie
twierdzało na nowo prerogatywy szlachty bo warowało
nienaruszenie powagę praw Szlacheckich i zastrzega-
ło nadto iż dobra Szlacheckie niemogły być pod zarząd
nele Królewskie oddane bez przewodzenia prawnego, cho-
ciaż takowe boż prawo zagrażało karą śmierci za rabu-
stwo rozwiązłe chłopa przez Szlachcica popełnione, lecz
gdy według przepisów Litewskich które przyjęto, sposób
dochodzenia był utrudniony przeto prawo było niepew-
nem do wykonania i tak poddani byli przypadnie zawsze
od dowolności swych Panów, taż sama ustawa roku 1768
ranienia, kalectwa lub okrucieństwa poddanych poddań-
Ta okrutności Sędziów, chciało prawo aby takowe potrzy-

Sądy

wrzenia sąd rozwazod i liarad, ale zapomiano wyraźić
który sąd i jednowładze miely bydź właściwemi, którzy
nim znów niemiał prawa obieranią sobie sądu, przeto nie
było śradłowo do wylomania ustawy. —

R. 1585 uznała Ławsłyłuya łaxdulu iomiastecz-
łach i wsiach tak duchownych jak świeckich, ponadate
po zmarłych bezpotomnie odwiecznych godznych, za
należące do panów dziedzicow, zastrzegając zwłaszcza za-
chowanie prawa zastępstwa dla bliskich krewnych, sal-
vo jure provinciarum ale nieuznawszy tak ustawa iżby
sa bliscy krewni i ci mieli mieć prawo do owego spadku
prawo kardynalne 1768 wzięło w tym zmianę, tyl-
ko co do tych dobrów po zmarłych odziedzicach bezpo-
mnie po miastach lub wsiach duchownych albo
świeckich chcąc aby niedziedzice krewni zmarłego
brali spadek, aby gdy go się wotydzili za życia, wotydzi
wszy się i po śmierci brać jego majątku. Zachowało wszakże
prawo 10-ty grosz panu lub gdyby w mieście królewskim
zmarł to w miasta należeć do miasta. —

Względem zdowanków prawnych prywatnych ważnem
jest i to że ani królowi ani duchowieństwu niewolno bey-
to nabywać dóbr ziemskich bez poprzedniey uchwały sej-
mu. R. 1635 postanowiono aby dobra ziemskie najpierw
od szlachty do duchownych ani darowizną ani przez sprze-
daż niebyły oddalane a to pod nieważnością aktu i pod
karami przepisanemi na tenże dwiekroć który by ta-
kiey takowe akta przyjmował. Wstępującym zaś do
zakonów należało przed uczynieniem profesyi dobra
ziemskie sprzedać w celu aby ten w nastąpionym czasie
nie zbogacał zakonu przez wniesienie dóbr. R. 1676 zakaz
zano i dobra miejskie przenosić i oddalać od stanu du-
chownego. Te ustawy często były powtarzane. R 1764 i
1768 nastąpiło podobne ponowienie zakazu, znajdujemy
r. 1775 pozwolenie szczególne udzielone pijarom dozwala-
jące im nabywać dobr wiosowniczych na 800,000 złp a w Litwie
na 300,000 — R. 1768 zakazano czynić zapisy i legata

Test

Testamentowe na rzecz kościołów i zakonów pod niewa-
żną a r 1776 zaliczano nawet rezerwy legatów i zapisów
na rzecz duchownych i kościołów po wypełnionym ich testa-
mencie. W 1635 dobra Widerlaszowe ex do duchowieństwa
lub do kościołów należące a przez szlachtę sprzedawane wy-
derlaszu dziedziczne uchwalono aby nadal zostały w dzie-
dzictwie szlachty zbiegłe aby od summy po kodzie płacili na
rzecz kościołów, dziedzicom zaś nieduchownym szlachcie
dozwolono każdego czasu wyderlaszy wykupywać i zastawę
uwalniać przez zapłacenie summy zastawnej lub wyder-
laszowej. W 1768 postanowiono ten ostatni punkt, dodano
że reparacye gruntowe niemogą być nadane a duchowni
podwinni byli najprzyściężej na dziedzinie nie nad summę
wyderlaszową lub zastawną pod żadnem pozorem nie
mieć przypisać ani zapisać. W 1776 zmieniono czynsze
od summ wszelkich dóbr czynszowych kościelnych tak i cer-
kiewnych po 3½ od sta a w Litwie do 6 od sta.—

Brania spadku czyli dobrego winnego czyste ustali
ły sejmy koronne szlachty płci męskiej zupełnie niewiadomi, za Zygmunta III upoważniono się znowu ich
będący w Litwie a przeciwko złożycielom przeznaczono ½ maciźnu a ½ przechodziły do synów a to ze
spadków bezdzietnych. W 1588 postanowiono naznaczenie po-
sagu dla ciastr zdania i zamężnie braci, obwarowane
zaś to naznaczenie miało z zdaniem bliższych krewnych
jednakże do niebytu kontraktowanym i uchybienie tej formal-
ności nie unieważniało czynności. (VIII p 1212.) Znay-
duje się rozprawa o tym przedmiocie w statucie Wal-
ter 1815 z miesiąca Maja maciźnia napisz: rzecz o czuwa-
łym grosze ciotkom sprzedatowi ojczystej przez braci
odzielanym. Tak tedy prawem r 1588 przemieniono
władzę statutem braci mierzą LL. wprzód mieć wydziela-
nia porządku ojcom tylko nadanych na bracie a nie szlachcie
bytnich. r 1764 zabezpieczano szlachtę zaliczonnikom aby nie
po Moskwicynie zniechali wszelkiego maciźnu na rzecz

Ireneusz

krewnych i przestawali na 1/10 substancyi ialiby na
nich podług prawa natury i ustaw krajowych przypada-
ła (tak się prawo wyraża). R 1768 rozciągnięto to prawo
i do zaiomnie zostrzeżeniem iż wyprawa na bydź im
dawana w poprzednich niewypłacalnych, ludziom iż wcześ
do życia zaiomnie służąca przeważnie bydź wyjęta pośmier-
ci iey ma się krewnym dostawać. R 1768 uznawano
sukcessye bez testamentowe po duchownych zmarłych
w tak sposób, aby wszystkich po xiędzach świeckich i
opatach klasztornych należeli do wszelkich ruchomo-
ści i dochodów krewni. Cześć i opata w tym odniosło: że
po opacie 2/3 krewni a 1/3 mają brać klasztor też i po
świeckich, iednakże długi wprzód pogrzebowe były bydź po-
trącone, kwarta pogrzebu i uszczerbek zrobiony przez zmar-
łego w Inwentarzu Kościoła, wszystko to przekonywa
że stanowisko rozszerzało swoie prawa nieograniczając na
powiązku krwi na Monarchę, a włościan i na duchowieństwo.

O postępowaniu Sądowém

Pole Sprawiedliwości niedorzadzone w tey epoce pewnie y zmiany
gdy za Augusta III r 1736 iedyn tylko Seym odszedł za in-
ne były przywarte, niebyło w Lenezas ani sądów stałych
Najwyższych ani porządku Sprawiedliwości, za tego także
Lorata r 1749 pokazuje pierwszy Trybunał w Piotrkowie
postęp zerwany wzorem przywarych Seymów. Znalazł
się Familie Kwyty między Sobą Wojny należycie po-
chwalebi i odpowiedzi Wielu 11 i 12. stanowi rozumiano
w Europie że Polska postać na tym stopniu oświecenia
na iakim postawała Europa w wiekach Krzyżac-
gi i odprzysięgi zachowywały się w swey powadze i ia-
nie zaprzeczone dowody. Krzyżowania nadanej przez
wyłonione zgwałcona, liczba świadków przekonywały do
stateczne i mogły pociągać za sobą utratę godności ma-
iątku a nawet i życia i tak r 1664 za Jana Kazimierza
Jerzy Lubomirski Marszałek koronny i hetman polny
koronny, znienawidzony od dworu iż się opierał zdaniu

nastę

następcy tronu za rządu króla był poprawiony na Seym
(podobno zdopuszczenia dworu) Hieronim Dunin oświadczył
go iakoby on wojnę domową gotował i wpadł koronnego
chciał zmienić. Skazano Lubomirskiego na ubratę godności
majątku i życia. Dunin tylko p[rzy]z świadkami zaprzysiągł
oświadczenie a to iuż było dostatecznem na tak ważne
przekonanie. Zapiero r 1768 zniesiono taksowe zapisy
sięgi z 6[ci] świadkami używane. Pod świątym Stanisł:
Augustem r 1776 zniesiono także torturę czyli męczar
nie wybornywane na posądzonych dla odkrycia prawdy
co[d]ziś kto[ry]by ich używał surowo[ś]ci miał karę. —

W postępowaniu sądowem zasługuią na uwagę sądy
polubowne które zapiero w ostatnim Wieku Rzeczy
pospolitey prawa znane były. W 1726 i 1776 prawa dozwo
liły zapisywać się z wyrzeczeniem się wszystkich sądów na
sądy polubowne. Dozwolony nawet ustawy i wspra[wa]
Ziemiańskich czyli tych których się dotkn[ą]ł rzemieślników zapisywać się
bez appellacyi na jednego pospolitego człowieka lub kilku i tego
jeżeli się tak stronom podobało. Jeżeli się strony zgodzą
na sąd o którym mowa i ustanowiony przysięgą swoią
zgodnie między tem iuż zaszło różnice zdań, natenczas
prawo mieć chciało aby spór taksowy przed porozumieniem
do Trybunału. —

Wolno było taksie stronom wraz[ie] nastąpionej zgody
wnieść przed Magistrat sądu polubownie lub przed
emilicie zwyczajnych aby tam ugodę sądową zaopatrzyć pieczęcią
i formą wyroku, za podwoyną summą wpisywana była
owa ugoda w Konterfeyanarzu potem wydawana iako
wyrok. Nazywano taksowe ugody delictami kontyktowe
mi czyli kwantytatami. r 1764 w Sukwie taksowe de
licta potaty wzbronione, atoli wkrótce przez prawo
pr 1768 wyraźnie dozwolonemi były. —

Z tego wszystkiego okazuie się że empiryzm prawy
w Zagadnieniu a nawet i wprawodarstwie panował.
Terminowanie rzemieślnicze było dostatecznie

Na

dla uformowania patronatu, a dla sędziów Szlachetków i Doświadczonych. Brasidas dowcipnie wyraża się o tym wyjątkowie że Sędziowie nieprzestali się urodzić w Roku 10 Doświadczyńskiego godzien abrahamowego Sądownictwa Garnicha który r. 1594 wydał ulotny prawa systematyczny prywatny powszechnie przeciw prawnikowi naszemu codziennych miejscach nazywającej prawnikiem swych Abecadłowemi i Lewitami stanowiącej do ulubionego wówczas Herburta ułożonego porządkiem abecadła lewitami zaś dalszego ich mianowicie że nieumiejętnie lubnie. chciał robić należy prawa. Jeżeli Garnichel na wstępie mówi że młodzieńcy poprawę lorbeą długą za przemysłem uczyta się prawa, wspiele maiącem napis Czarownica powołana zawierającem opis całej posługowań z Czarownicami r. 1680 w Poznaniu wydanem str. 80 obejmuje wyrazy: Włóczenie się po Frybunałach stanowi lucrą prawa. Zabłocki wspiele swoim Kabalionnicie w 1781 wydanym niechlubnie mowi o tym wyjątkowie malując stan dependentów uważających się prawa. Pomiędzy inne prawne zdania dosyć przystać na ubiadectwie Orzeszkiego (T. II str 84 prawo Szlachtowo) o stawach "kiedy za długo. Str II wydany naukę o prawnictwie Przemienczewa za trudniały Reymy jedna nauka prawnikowa dawała opinią mocnego. przypisanie tytułu summaryuszów czytaniu strony tytułowa Sentencyami Sentencyami ledwo stawce stanowiło naukę. Stąd to pochyda dla prawników lubo niesłusznie nawet do dziś dnia utrzymuje się. —

Prawa tey Epoki

postępuiąc zwyczajnym sposobem w tym przedmiocie zachowamy porządek dawniey podany rozważmy przeto należy. —

Prawa krajowe własnego tworu, ogólne, prowincyonalne i Synodalne. Prawa ogólne

Prawa ogólne i wtey epoce ciągle były stanowione na Sey-

mach

mach, mnożyły się coraz bardziey niektóre ustawy iakie po-
yżne słowa im bardziey dawią Prawo rozprzężad. Stąd
ustaw co raz gorszy, wolny oborzenie niegrzeczne nada-
ny i zaliczy uprawiedliwienia powierzchowne i lo-
ny uczciwey z Sykstu Szlachectwa a to wszystko prze-
konywa o słabieiącym wówczas rządzie. Od Batorego,
Zygmunta III stąd stawad się coraz bardziey niecnoty
napędniany malowaniżmami, li bowiem Monarcha
dzie ponieważ był biegłem w Języku łacińskim ieżyk
prekło ten stąd się ieżykiem dworu, ale przy czym leg
powiększey uczęci przypisywać można złemu gustow-
spodywaniu do szkół Jezuitów, oznamne bowiem pa-
negirykl Jezuickie podobnie są malowaniżmami pi-
sane i podobno niebyło perycada gdzieby niemieszano
Języka Łacińskiego i Polskiego. Stąd sposob pisania
ustaw zachowywad się aż do nayspóźnieyszych prawo-
Polskey znaczno, a nierzadko przekroczyć wypływają
urodzenie i powiadłość, brali naukę do urzędowania
wolnym wątpliwy postęp prawnictwa. Prawa na Sey-
uchwalane ciągle prawne były komolykacyami lubo
lemi niebyły. Bywały drukowane przez prywatnych dru-
karzów zaraz po ukończeniu Seymu. Wspomniemy
o zbiorach całkowitego prawa które niepodobnych
Seymów ale znaczny szereg ustanowień obeymuią

Pierwszym zbiorem tabelarnym iest dzieło:
Ustawy prawa niemieckiego polskiego dla pamięci ie
prozey Grodzkie i porządnie z statutów i konstytucyi z
brane od przez Jana Tarnowskiego w drukarni Łaza
rowey r 1574 in 4o wydane w Krakowie na początku
więc niewielkiey objętości. Jest to uporządkowany wyciąg
praw i ustaw Seymowych, na wiele bardzo wyjęsu
iest wdzięczne źródło zbiorów być czerpany, zbiór ten iest
rzadki ale niebardzo ważny i użyteczny. —

Ważniejszym kompilatorem praw Kiemieńskich był
Stanisław Sarnicki który w 60 wieku życia swego dokon

wskutek tego ten układ porządkowany prawa, stanowiący się już
zwyczajem znanym przez swoią ciągłość służył tylko tak dal-
ko krótkie przedrukowywane, zbiór ten mocą woli
pod powagą publiczney lubo na krótki przekładzany
na Seymach podobał się Stanom i około 1000 złp
przyobiecanem nastał wynagrodzony, bo ieśt to
bory i to dzieło należy do lepszych układów, wyemie-
wa się on nowoczesnych prawnikow abecadłowych ich
ciągnęło układu Herburta i czyni te uwagę, że
w zbieraniu myśli oględnili bardzo się iako stracony w
kamilucie to i owo ieśt, sylabus tego dzieła ieśt podwoyny
obszerniejszy zaś ieśt. Statuta i metryka przywi-
lejow koronnych i przy tem polskie im pisanych i pa-
pierzu dziem prawnie przynależnym a bardzo znacznym
nowo zebrany przez Stanisława Karnickiego
Szlachcica i obywatela Chełmińskiey ziemi i do wydru-
wie wydrukowany Poznańskiey r 1594 in fol. cały ten
zbiór ieśt podzielony na dwie części pierwsza zawiera
prawa uporządkowane w 12 Księgach, druga zawiera
metrykę czyli dokumenta publiczne krajowe Polskich
ty czasie są dalej formularze do czynności dobrey woli
i przykłady ze zwyczajów historyi i praw czerpane
do tego można dodać Benkowskiego str. 1172.)

Dalej zasługuie na uwagę uniwersalny sejm Jana
szowski R. 1589 na żądanie korony uznany 4 ty olany
90 osób do komisyi i układu praw, nayistotniejszy sam
Dzy temi układzarzami był Mikołay Firley kasztelan
krakowski, mieli za nadzieią wygotować układ
na Seym następny, ale wydarzona morowa zaraza
stanęła na przeszkodzie nawet rozpoczęciu tego dzieła
O tenczas Firley zachęcił Januszowskiego do zaradze-
nia powszechney potrzebie i życzeniu stanów, udaiąc
on i wygotował prawa krajowe alfabetycznie i prze-
dał do Trybunału koronnego dla rozważenia tego
zdania, polegaiąc na opinii iako mowi wielu osób
przerobił ten układ alfabetyczny uzupełnił go i podał
na Seym r 1596, iednakże Seym ten dla zatrudnień
niemógł przeyrzeć zbioru Januszowskiego, miał ten

prawdę

prawdy czas wydoskonaliło swoią pracą. Co uczyniwszy
r. 1599 ztożył ten układ Kirlejowi, lecz ten zasłowiony
śmiercią przed ukończeniem dzieła poruczył bratu
swemu pamięć o dziele i o układzie. Tytuł tego zbio
ru iest: Statuta, prawa i konstytucye koronne Ko
ronlue i Polskie z Statutow Xięstwa Litewskiego i Herbarz
(tak iest wyraźnie:) i z konstytucyi koronnych zebrane
i na Sejm dziewięćioro, na Czesć, tytuły prawa i paragra
fy opisane sporządzone i wydane przez Jana Januszowskiego Kralowca
Krolewca
Warszawie w Architypografii Krola
J. M. Lazarzowey r. 1600 cum gratia et privil. S. R.
in fol. Zbiór Januszowskiego to do materyału i dzieła
iest rownie dobry i pięknym iako Samickiego, gdy autor
wprzod mowie nieporządek prawodawstwa, i edycye i
ten zbiór nieuzyskał sankcyi prawa (Bentkowski p. 8
Paweł Szczerbicz Był sędzią ziemskim miasta Sa
wa potym Sekretarzem Stefana Batorego i przez lat
26 Ostatniem sądow nadwornych, w tych urzędowa
niach dostąpiwszy szlachectwa, został nastąpnie Ka
nonikiem i roku 1609 umarł iako kanonik Warszawski
będąc w sądach nadwornych dla swoiey własney potrzeb
i wygody aby iak wyraźniej wprzedstawicielem sumien
niey mogł odpowiadać obowiązkom, zebrał porządkuiąc
systematycznym prawa krajowe, była to tylko kres
krótkie i uporządkowanie. Zbiór ten po łacinie pi
sany iest nayporządnieyszy i kresciwy, tytuł tego dzie
ła iest: Promptuarium statutorum omnium et Co
stitutionum Regni Poloniæ per Paulum Szczerbic
Secretarium S. R. M. conscriptum cum indice re
rum et verborum copiosissimo singulari ejusde
Pauli Szczerbicz studio et diligentia confecto et
Brunoberga Typis Georgii Schoenfelsii a. d. 160
in fol. (pamięt. Warsz. Bentkie s. 151) —

Kawad

Prawodzie o życiu i pismach iego podaie wiadomość Pr. Polskie
Warowalski tytuł dzieła Kawad[illegible]iego ieśd. Compen. XXI
dium ty krotkie zebranie wszystkich a wszystkich
praw, Statutów i konstytucyy koronnych az do r.
1612 inclusive, na 6 rozdziałów rozporządzone i
wydane przez Teodora Kawadzkiego z Kawad z Sy-
chcica Polskiego, herbu Rogala w Kralowie w dru-
karni Symona Kempinskiego r 1614 in fol. Tak tytuł
sam powtrzega ale dzieło całe niewiele
ieśd warte. (Bentkowski str. 153).

Poiedynczych lub kilku seymow ustawy, wychodzi
ły w różnych miejscach i różnych wydaniach w Kra-
kowie u Lazarza, Schedla, Piotrkowczyka a stamtąd po-
zniey wychodziły w Zamościu u Macieja Leszkiego
Lubary przedrukowad Statuta Zygmunta I r 1603.
Podruk ten dziś ieśd rzadkim bo znaczne stosy zbutwia-
ły w Zamościu zostawione niewiedzieć dla czego, takież po-
zniey gdy stolica przeniesiono do Warszawy drukowane
u Ehlerta u X.X. Piarow u Grepplinskiego, wycho-
dziły rownież podrukiu w Lublinie u Jezuitow np
r. 1700. Ustawy r 1734 były przedrukowane wraz
z tłumaczeniem z niemieckiem w Langforcie pod Gdań-
skiem. Z tych wszystkich nayuboższey obeymuiącym zbio-
rem było wydanie ważne Piotrkowczyka Andrze-
ia który był Doktorem Obojga Praw a Typografem
w Kralowie. Wydawał on mniey prawie rozpoczynaiąc
od Zygmunta Augusta Ustawy zwane konstytucyami,
pomiiaiąc Łacinskie za przywilejem Kralow po
2. kroć raz za przywilejem Zygmunta III a 2ci raz
Władysława IV pierwszy zbiór obeymuie ustawy
od r 1550 do 1625. drugie wydanie zawiera ustawy
od r 1550 do 1632 zawsze in fol. —

Stanisław Kozuchowski dalszym zbiorem
był praw ogolnych krayowych, poczęł on za prakty czem
przechowaniem i zebrał iak sam mówi ordinc practica
to ty abecadłowym sposobem iako ułatwionym prawa kra-
iowe od r 1550 do r 1726, pominął przeto statuta

czyli

czyli prawa piemskie przed r. 1580 po Łacinie stanowione
wydał ten zbiór w Moskwie w dworskiey drukarni r. 1732
in fol. Tytuł dzieła hoziuchowskiego znayduie się w Bentkowskim w T. II s. 153. Konstytucye Statuta i Przywileie
koronne i W. X. L. na walnych Seymach od R. P. 1550
aż do 1726 uchwalone ad ideam Herburta zebrane etc.
Długi komentarz tytułu pomiia się, gdyż dzieło iego nie ukończone wiele z santuya katowego nienastąpiła
(Bentkowski p. 150)

Józef Załuski i Stanisław Konarski
nayważnieyszy zbiór przedsięwzięli, oba znani w uczonym świecie, postanowili Chronologicznie wydać zbiór ogólny wszelkich praw a to czerpaiąc z dawnych wydań, iednak nieczyedrowali tak pracy odpowiedział zamiarom, takowo albowiem te prawa mogły być poprawione z rękopismów metrykalnych a powszechnie z Długosza, dawne wydania z 14 i 15 wieku, w tym tomie iest umieszczona rozprawa bez imienia napisane wydawcy i zdaie się że Załuski był iey autorem nieiest ona bardzo prawnicza. Naruszewicz w T. 6 na s. 224 gani ią, także Serguiusz w 2m wydaniu T. 1 s. 6 in Jure publico Polonico przygania wydawcom iż pewne niektóre opuszczenia w tym zbiorze i że skutek nieodpowiedział tytułowi, po śmierci Konarskiego drukarnia XX. Piiarów w Warszawie, kontynuowała to wydanie, ten zbiór obeymuie w sobie osm Voluminów Legum czyli onych tomów in fol. niektórych nieważnych tylko, ieden obięszości Volumina Legum iest to pospolite imię tego zbioru i pod tem iest znane pospolicie, niektóre zaś ośmiu tomów były na nowo drukowane gdy pierwsze opuszczano, zbiór ten iest nayważnieyszy i nayteyszy pomimo swoich wad i opuszczeń pierwszy tom ma tytuł. Leges, Statuta, Constitutiones, Privilegia Regni Poloniæ M. D. Lithuaniæ omniumq. Provinciarum annexarum et Comitiis Varsiciis 1347 celebratis usq. ad ultima regni comitia in Typographia S. R. M. et R. P. Collegii Varsaviensis Scholarum Piarum in unum opus absolutissimum Collegii ejusdem Opera primum collecta et sumptibus publicis re impressa Cum salubri humanæ 1732 in fol. Ten 1 tom iest bardzo rzadki pierwszego wydania

i zawierał pisma publikowane prawa krajowe w ciągu
Sessyi od r 1347 do końca panowania Zygm I
go do r. 1547 pisane. Dalsze 5 tomów w ciągu
Polskim do r 1780 wychodziły w Warszawie, a 1780
wyszedł ostatni tom czyli Volumen. —

Ustawy dalszych Seymów w latach 1782, 1784.
1786 wydawała Drukarnia W.W. Piarów w Warszawie, mając zamiar wydać 9 Volumen gdyby się do
stałego dzieła ustaw należały ale ten tom nigdy
nie wyszedł. —

Do kompletu tych 8 tomów czyli zbioru praw
krajowych należą poniedyncze wydania ustawy Sejmu
4 letniego r. 1778 razem tego ale tego wszystkiego nie
wydrukowano. Do tegoż uzupełnienia należą
ustawy Seymu Grodzieńskiego r. 1790. —

Do tey pracy Antoni Trembicki niewiedzieć
dlaczego podjął nową pracę, dowiedziony m porządkiem
Abecadłowym Herbarzowym zrobił układ praw
i uporządkował prawa krajowe, które obeymują
prawa od Kazimierza W. do ustaw pozostających
Seym 4 letni; tylko 2 tomy in fol. wyszły on zaś
zamierzał całe dzieło wydać w 4ch tomach dalszy
ciąg miał obeymować ustawy Seymu 4 letniego i
następnego oraz prawa Litewskie, z Seymu zebrane
i nalezione Inwentarz czyli Regestr. Tytuł 4ch
tomów wydanych jest: Prawo Polityczne i Cywilne
Korony Polskiey i W.X. Litewskiego z nowy zbiór (ale
niepotrzebny można by dodać) praw obojga narodów,
od r 1347 aż do teraźniejszych czasów w Warszawie
u Piotra Dufour ild. tom 1 4 był drukowany r 1789
2 r 1791. Cały zbiór niebardzo użyteczny gdyż niedokładnie
zrobiony, ale obszerna rzecz ostatnio [illegible] tego dzieła
prawo wniey bowiem autor szczegółowo o niedostatkach praw
krajowych zasługuje na uwagę i przeczytanie. —

Seymu 4 letniego ustawy niedokończony uzupełnienie
go wydania, nie uzupełnością razem w druku mają
napis: Zbiór Konstytucyi i uchwał Seymu pod związ-
kiem

liem Konfederacyi w Warszawie agitują, tego się od d. 7 Kwietnia r. 1788 do 16 Grudnia 1790 podług dat oblaty wydrukowany w Warszawie 1791 w drukarni J. K. M. i Rzpltey i AA. Piiarów in fol. Urządzenie y skład rzeczy przepisane Sowym 4-letnim Seymie obeymuie Kalendarzyk na rok 1792 wydany w 3ch tomikach u Piotra Kawczyńskiego in 8vo minori w Warszawie. Także Dziełko pod tytułem Prawo polityczne narodu Polskiego czyli ustawa Rządowa d. 3 Maja r. 1791 uchwalona, to dziełko ma 2 tomiki iest drukowane w Lublinie u AA. Trynitarzy in 8vo

Seymu Grodzieńskiego zbiór ustaw należy do uzupełnienia Volumin. legum iako i ustaw 4-letniego Seymu lubo ustawy tego Seymu uchylił. Zbiór Seymu Grodzieńskiego który był okazałem Targowickiey Konfederacyi na tytuł: Zbiór Konfederacyi teraźnieyszey r. 1792 Generalney Koronney w Targowicy, Generalney Litewskiey w Wilnie iako i Woiewodztw przem. i powiatów skonfederowanych we wszystkich drukach czyli exemplarzach w Warszawie w drukarni na Krakowskiem przedmieściu in 8vo Kandlice na 9 tomików rozmaitych częściami, Kwarta zaś część zawiera Statuta. Po wydaniu rozchodziło przez prywatne starania, i iest ciekawe. Ustawy tegoż Seymu wyszły także podobno u Piiarów bez mieysca druku, tytułu ogólnego, bez imienia drukarza podzielone na 3 części, druk przyzwoicie niedokładny, 1a bowiem części niema tytułu żadnego a ostatnia nie iest dokończona, tego zbioru mało było iescze dostać niedawno u AA. Piiarów w Biegarni, za Den iednak z tych zbiorów niemiał Rządowey ustawy.

Rzeczy Rady nieustaiącey, należą także do ustaw prawnych, Rada ta została ustanowiona r. 1776 a ustawa r. 1776 nadała moc czyli władzę stanowienia praw ważnych, Ta władza ustanowiona zbiorowey Rady nieustaiącey przez które prawa stanowiła i objaśniała wydany ich był zbiór po dwa lata raz

raz w 2ch Częściach in fol. r 1750 był wydany, 1784
i nawiera Rezolucye do r 1782 zaszłe, 2gi raz wy-
szedł w 3ch tomach in fol. w latach 1785, 1786, 1788
i obeymuie Rezolucye do r. 1786 do chodzące. 1789
uchilona została cała Massa Niewstawiaca a zatem i icy
Rezolucye utraciły dawną swoią powagę, stały się
tylko zdaniem prawnem i opinią niebezpieczne uwz obo-
wiązuiącemi. — Przy tak ruttowizna tey epoki znany
dano o ułożeniu Systematycznym praw Krayowych, a l.
bowiem r 1776 Szlachta Kamieniecka odebrała
zlecenie od Seymu do wygotowania zbioru pogodnego
praw krayowych ziemskich, ułożyła dzieło Andrzey
Zamoyski r 1778 lecz praca ta została się bezskuteczną
bo na Seymie r 1780 została odrzucona; Tytuł tey pra-
cy iest: Zbiór praw Sądowych na mocy Konstytucyi
r 1776 przez JW. Andrzeja Zamoyskiego ex decisio-
nibus Trybunału ułożony i na Seym 1788 podany, w Warsz.
szawie r 1778 w drukarni Grelowskiey in fol.

Bogumił Nikisz Ksiądz Ewangelicki Wołynski przetłomaczył ten zbiór na ięzyk niemiecki
przekładaiąc tego iest tytuł: Auszug vernichtlicher
Ordnungen Zum Gebrauch Königlicher Polnischer und Chur
Sächsischer Lithauischer Tribunalien Gerichte 1780 Ta tłu-
maczenie iest ważniejsze od samego textu pod tym
względem że Tłumacz dodał obiaśnienia przy-
kłady Ustaw a Przywileiów uchwalonych w czasie 4ro letniego
Seymu wyrzekł w Art: 8, Nowy kodex Cywilnych
Praw i Kryminalnych przez wyznaczone do Seymu
osoby spisać rozpoczęty "Wysłuchawszy przeto tey ze-
stawy tytuły wyznaczone Kommissye do zbioru do dzie-
nych dla korony i Litwy — Józef Szymanowski podał
projekt do prawa Kryminalnego, Czaduiąc dowcipnym
dziele wydał Kodex Karolinski i pol. prawach T. I. c. 42) iest.
Ii to pismo znayduiące się w edycyi Mostowskiego
iest tożsame o którem mowa Czacki nieprzestaie
na tak wielkie pochwały, gdyż tam są tylko myśli zgru-
zone. Hugon Grotius tay spisał z kompendium Haynel
cyusza i innych projekt do kodexu Cywilnego bez roku

i mieyscu drukuie bezimiennie. Wyprzedz ten nabawny proiekt
Xięta pagina[l] aby maiąca takowey uczynić poprawy i dopisy.
Dzieło to iest podziałone na 4 Części i ma tytuł: Krotkie
zebranie regut prawa powszechnego, lecz za to wypisy by tu
rzuscm niedobrze przysłuchiwane naywięcey z Nayneliczyszał.

Seym Grodzinski lubo ustawy Seymu 4ro letniego kasso
wał miał iednakże wzgledz nowe i iuznał potrzebą tak iak
Seym 4ro letni powszechnego prawa układu, ale zapoźno
o tem zaczęto myśleć i niebyło iuż godnych do tego pracowni
ków. Sama więc potrzeba i dogodność nadały powagę Vo
luminibus legum, tak dalece iż nawet same stany pó
źniey odwołuiąc się w postanowieniach do tego zbioru
a tak go prawem iakym sposobem Sankcyonowały. Wza
sach Rządu Pruskiego niewiadomo, iak zbiór Antoni
ego Trembickiego uzyskał przez postanowienia Rządowe
powagę Xięgi Jme zaś wydania były wyraźnie po
zbawione zaufania publicznego niewyłączaiąc nawet
i Voluminów legum, a lubo się na nie odwołuiąc musiał
dowodzić że ustawa ta miała moc obowiązuiącą w Galicyi
Gdzie był Rząd Austryacki zachowały się przy swey mocy
Volumina legum. Za K. Warszawskiego przywrocono
wreszcie powagę Voluminów a Trembickiego odsunięto
był bowiem niedokładny i niedokładny, iak też i teraz
Volumina legum przez postanowienie za uważane za
zbiór Autentyczny. —

Dyaryusze Seymowe.

Dziennikiw Seymów, mało czynności, opisy co się na tych o
bradach działo nowym u nas imię Dyaryuszów zpowodu
że postanowienia obrazyliby do dziennego działania. Już na
wet w poprzedniey epoce za panowania Seymów nieliczi
nnych które późniey dopiero zostały drukowane. Nayważnie
iszy drukowanych pod panowaniem Stanisława Augusta
i ile o ile były znanemi znayduią się wpisane w Literaturze
Bentkowskiego T 2. s. 166 za one ważne co do historyi prawa
i stanu samego.

Summaryusze i Inwentarze.

Każdy Seym nowe mnożył prawa i zbiory onych niebyło bo
wiem porządkowego układu potrzeba zwięzłego było gromadzenia
spuścizn poprzednich ustaw, bey niedogodności ulatwiono się zaś

Dzieła

Dziś przez Summaryusze czyli inwentarze były to regestra alfabetycznym sposobem zrobione z odbiorzy wad y gdzie strudzać ustawy wiadomy pbiorze i na liczney bardzie, są one wpisane w Lit. Wentk. T. II-o 171 i następ.

Naypierwszym był Rey ley epoce zbiór tamtejszy Grzegorz Czarodzkie poprzedziem Seymow od r. 1580 wydał po łacinie summaryusz ustaw prawa, był on drukowany w Sło. prania r. 1620 in 12o a Walerian Szarzyna się w tych sło. wach forticia novella.

Wojciech Nadalinski był 2gim Summaryusta tego Inwentarza obeymuie wyłącz praw talize od r 1550, wychodzi en 2 liczę pzdrukiu: w Wydaniu pierwszem we Lwowie przez Drukarza Schöllingen r 1600 wiąża ten wyłącz praw aż do r 1628 wpowtornem wydaniu w Warszawie a Jana Bo. sowolskiego ustawicznionym. wiąża ten Inwentarz aż do r. 1632 w tym właśnie roku wyszedł z pras prasy, a dwa wydania są in fol. porządek nowych y alfabetyczny pisa. ny iest po polsku. —

Jan Dzięciołowski był kontynuatorem Nadalin. skiego i wydał dalszy ciąg tegoż do r 1643 doprowadzony w Warszawie r 1644 u Piotra Ehlerta in fol. —

Warnieńczykiem od poprzedzających stał się Maciey Mar. cyan Sadowski ułożył on na nowo inwentarz praw od r 1550 do 1688 wydał te prawa w Warszawie r 1685 po polsku in fol. Inwentarz ten Sadowskiego znalazł potem różnych ułożzy go doskonalili i poprzedzowali z tego wia. onego go do zbioru Voluminów. Józef Andrzey Chalu. bin naypierwszy podiął poprawę Sadowskiego i wypro. wadził ten Inwentarz do r 1726, dwyeta te prawa Chałubińskiego w Lipsku u Weignana r 1733 in fol. major.

Arnold Kazimierz Zeglicki uzupełnił i prze. robił powtornie zbiór Sadowskiego prawa te wydał w Warszawie r 1754. —

Następnie uzupełniał poprzednie swoich Sadowskiego Chałubińskiego, Zeglickiego Teodor Waga i wydał dzieło w Warsza. wie 1782 dwoma tomie te zbiory są in fol. Zeglicki i Waga sło. sowali swe Inwentarze do Voluminow legum i ustaw cywil. ich jest to tylko wyłącz praw stanowy do pierwszych 6 Voluminów i jest prawie niezbędnie potrzebny do ich użycia. —

Hugolyn Kołłątaj był talize summaryusta, uzupełnienia Jana III ułożył wyłącz praw systematycznym porządkiem

i wydał go r. 1797 bez miejsca druku po śmierci króla Jana I pod tytułem Promptuarium legum et Constitutionum Regni et M. D. Lithuaniæ etc. iest to dzieło pospolicie pomiędzy zbiorem prawa ustawicznym a Inwentarzem lub Summaryuszem podaie deroliusz treść prawa z wskazaniem ksiąg iest szeregowana Maciey Olszyński zasługuie na uwagę. Ten alfabetycznym porządkiem r. 1726 obiął nie wszystkie prawa ale tylko te które się do Sądownictwa odciągały, wydał pomieniony wybór po łacinie pod tytułem. Compendium legum ex Statuto et Constitutionibus Regni Poloniæ quæ videlicet tantum ad continuum usum judicantium etc excerptum w Kaliszu r 1734 in 4° (Bentk. T II p. 174). —

Michał Stoiski podobnym iest tytułem wydał Summaryusz, który wydał także podobne dzieło do poprzedniego, obiął także formularze umów i zeznań dobrowolnych prawa te drukowane były we Lwowie r 1760 in 8° pod tytułem Accessoria Statut: Lithuanicæ z Ordynacyi Sejmowych i Suplementu JW. Pięcia Kalinskiego etc. dzieło to było uważnem powszechnie u prawników praktykowanych chociaż niektórzy zalecaią że się nie dało

Xawery Jasiński wydał Inwentarz Praw Polskich, Litewskich Statutu i ustaw Sejmowych od r 1764 dnia 7 Marca do ostatniego Sejmu Ordynaryinego 1780 d. 2 Października poprawionego. wyszło to dzieło w Lwowie u Grela 1781 in 8° podzielone w tym dziele zachowano chronologiczny porządek.

Michał Bernowicz zebrał także prawa rozmaite Stanisława Augusta od r 1764 do 1780 tyczące się materyi Skarbowych i wydał te prace 1782 w Grodnie in 8° w Drukarni Królewskiey.

Obok Jadwigskiego, Nagi, Zeglickiego należy także wspomnieć o Andrzeiu Teodorze Ostrowskim Piarze, który zbiór wyiętych z osobne prawa 7° i 8° Voluminu prawa ułożył obeymuiące ustawy od r 1764 do 1780. napisał on także prawo Cywilne narodu Polskiego, porządkiem abecadlarzem prawa rzeczy dotyczące, nie w Voluminach prawa lub innych pojedynczych drukach. Wydał ten Inwentarz w Warszawie 1782 u XX. Piarów in fol. iest on niejako kontynuacyą prac Nagi i Zeglickiego uzupełniaiących Jadwigskiego Jemu Ostrowski podobno iest Autorem suplementu drukiem ogłoszonego, bez imienia do powyższego Inwentarza należącego.

raiącego prawa z Seymu r. 1782. i 1784. praca tabyła dra-
kowana w 2ch fol. tiliach kartek r. 1786 w koy bowiem for-
mie wychodziły wszystkie prawa nasze iakoby dla naby-
cia większey powagi. —

Osobliwszy rachował układ Piekarskiego Pedzia Krym-
kralowskiego którego za P. Warszawskiego prawował ten u-
rząd, zamierzył on wydać dzieło wszystkie ten zamiar te-
go wygotował tylko Regestr niedokładny niby porządkiem
Heineckyusza i Höpfnera – Wiadomo o tem że Höpfner
kommentował Heineckyusza i był to wielki mieszaniec
rzeczy niezgodnych. Wyszedł ten zbiór w Kralowcu r. 1818
in 8vo w drukarni Akademii. Tytuł tego dzieła iest: zbiór
praw Polskich i LL. P. Litewskiego od r. 1347 Seymu
Wiślickiego do 1786 podług Heineckyusza i Höpfnera
porządku ułożone. Porządkiem więc tych autorow miał
wskazywać ustawy praw krajowych ciemnych ale iak
mało się tym porządkiem przeciął dowye uważyć nie iuż
przeto rzeczywiście: polowacz w polskie niewolna tytuł do tego
do swego zasadku. iest ciekawy dla swey niedokładności. —

Prawa Prowincyonalne

Warnieńskie, za koy epoce tego rodzaiu prawa

Litewskie

Po różnych dodatkach postanowieniach Seymowych 1569
poruszono po raz 3ci układ Statutu Litewskiego kromsza.
rzom na to wyznaczonym, pomiędzy temi był nauczonikiem
Augustinus Rotundus nazywany niekiedy Mielecius
albo Mieleszius, był on Woytem Wilna, Sekretarzem króla
Doktorem obiga praw, należał także do układu Pawła
Szczerbica, przemilczała o tem Nikt orya, ale nagrobek w
kościele S. Zofii w Kralowcu o tem przekonywa, chociaż go
pr. Seymowe iako współredaktora nie wyznaczyły, to daie
się także że Piotr Roysius nayblegleyszy wprawie za tym
Augustem należał do układu tego. r. 1573 rozdrzewiano się
LL. P. Litewskie, Województwa Wołyńskie Kijowskie Bracław-
skie mieli tę wprawę, Statutu podać do zatwierdzenia
Walorem na Seym koronacyiny (VII p. 973 et 900) gdy
atoli Reedukcya 3cia nazowsze niebyła ukończona, Pany Li-
tewskie r. 1578 nayewnitey przynieśli Reedukcyą na Seym
przyszły: tym czasem rad uchwalono był y niektóre pun-
kta w dodatku do praw Litewskich zmieniaiące wyżey
opisane Statuty (VII p. 999 seq.) R. 1581 z postanowień nowych

Sczegel

szczegółów dla Litwy zastrzeżono że Bedaleya i poprawa Statutu Litewskiego na Seym najpierwszy ma być przyniesiona (VII p. 1020). Wygotowana była nareszcie 3cia poprawa Statutu Litewskiego tak długo wzruszana i naddarzywana prawami zdrady r 1588 d. 20 Stycz. była podana do zachowania zaprzysiężeniem tylko Zygmunta III bez żadnego poluzowania ani zmian lub Seymu i bez uchwały Seymowey. Widać może że dlatego tylko sam Król przysięgł wydał wolą swoją na tran aby nie uważano nowey statutu i nie podawał prawy bez dania nieznających się na tém, po tym 3cim statucie zamyślano o nowych poprawach ale te nigdy nie przyszły do skutku (wiadomy rozwiera Pamiętnik Warsz. r 1815 p 224) Czasu i wszelkie o Litewskiej i Polskiej prawach wydał mądrze Lwa Sapiecha Kanclerza Litewskiego ale tłumaczenie tey 3cia Bedaleyi przyczyniło Rusiniego na Polskie (T I p 118. 119) Bröcker Dr ustawy z roku Polnisch Kiesl po - wydał Lwa Sapiecha na Lwórze i ulatwiona tey 3cia Bedaleyi nieznających się na tém, po tym 3cim statucie zamyślano o nowych poprawach ale te nigdy nie przyszły do skutku (wiadomy rozwiera Pamiętnik Warsz. r 1815 p 224) Czasu i wszelkie o Litewskiem Statucie druk owanym po Rusku wydanie Lan tłum Czackiego, wyszło to dzieło w Warsz r 1816 i wnowo Linde ze nowey Statutu Litewskiego tłumaczem tegoż. Sapiecha zaś tekst na druk statutu i jego przekład dał. Ta Bedaleya przez Zygmunta III ogłoszona panowanie pierwsze dwa znajdowały się tylko w egzemplarzach była druk owana najprzód po Rusku potym w wydaniach po Polsku razem na należytem Sapiechy. Czasu nie znać razem druku Rusiniego a Linde opisał po - bieżne przypadki w Polsce pracowany i podał tekst tego w Rysunku po Rusku. Statut ten po Rusku 3cie wydanie wyszedł w Wilnie r 1588 w Drukarni u Mamonicza Tłumaczenie Polskie przyczyniło Rusiniego i wydanie tegoż spółczesne prawie nayprzód wyszło i rozlicznie było powtarzane i drukowane ale te tłumaczenia i one są później szego tem gorsze i mniey na wierze zasługują, bo są rozpoczęte omyłkami drukarskiemi i nieznajomemi poprawkami. 1588 r nayprzód wyszło tłomaczenie Polskie przedrukowane nie zdodaniem praw krajowych zgodnych lub nie zgodnych z Statutu Litewskiem w Wilnie u Mamonicza r 1619, 3cie wydanie nastąpiło 1648 w Warszawie Piotra Elerta razem in fol. 4te Edycya wyszła w Wilnie w drukarni Akademii Soc. Jesu

r 1698 in fol. 5ty raz wydata przez Jab. Pol. tam Drukar. nial r 1744 w Wilnie po raz 6ty a może 7my także tamże Drukarnia wydała Tłomaczenie 39ciu artykułów Statu Litew. służącego wyrazy bowiem w tym wydaniu na tytule umieszczone „powołanie wydrukowany“ robią „ważności“ czy przed r. 1786 za Sta: Augusta nienastąpił iakie drukowane tegoż Statutu. Tytuły Praw Swobody wydanie r. 1786 ogłoszone (Tytuły Prawnych Polskiego edycya Moskwa. Str 182) wszystkie Królestwa uskutecznione nowe wydanie w Wilnie ale zachowano dawne pomyłki drukarskie bez poprawy, niezasługuje przeto na uwagę. Wprzód ieszcze Anastazewicz w Petersburgu w Drukarni Cesarskiego Woyskowego r 1811 wydrukował wprzekładzie Pol. słowiańskim obok z Tłomaczeniem Rossyiskim Statut rzeczony w 2ch Tomach in 4to. —

Dotąd więc Statut Litewski rozlicznych wydań w Polskim przekładzie lecz niemasz dotąd wydawcy godnego który by go krytycznie wydał. Niedosyć bowiem iest słowanym do dzisiejszych czasów iakie to sam Litwini wyznaią: przekonanie o tem pozwiąże można z dziennika Wileńskiego r. 1815 Nro 9 s. 24, 25 gdzie są wyrażone życzenia poprawy tego Statutu. Pamiętny Warszawski r. 1817 Nro 6 s. 231 woła: nie być czynić należało z tym Statutem, ale nie marnie uważać nadaliczą nowa w Litwie wiadomości czyli to wiadomości prawodawczym czy praktycznym czyli naukowym słusznie wiele wypadało by różnicy we czytaniu naukowym wypadało by go oczyścić z błędów, uważając że nie czytanie się do Pamiętnika Warszawskiego krytyki na dzieło Surdego, zdaie się że sam Autor przekonał się o staranności drukarza nowego gdy nic na to nie odpowiedział. Stanisław Gedroyć prawny prałat Kanonik Wileński iakoż się sam tytułuie ułożył Alfabetyczny rejestr do Statutu Litewskiego i ten w tłomaczeniu Polskiem r. 1619 wydanym iuż cieszył się umieszczony, znalazł się i 2gi summariusz do Statutu Litewskiego który obeymuie Statut Litewski i Konstytucye Seymowe do Litwy odnoszące się i Latowe r. 1783 w Warszawie in 8vo bez imienia wydał. —

Mazowieckie

R. 1576 przyięto Mazowsze prawa Koronne zastrzegło tylko niektóre wyiątki excerpta Statutu Mazowieckiego zwane

inny &c

innych puć swoich szczegolnych praw dawniey szych odstąpiło.
Stefan zatwierdził to wydanie warował tylko że przyszła
rewizya ma to exemplarz uzupełnić i poprawić (VII. 930. 930)
ta atoli rewizya warowana przez Stefana r. 1577 nigdy nie
przyszła do skutku a przeto przystąpienie Warowa do
praw koronnych z prawdziwie ze Zbiór Gorzyńskiego okazuje powagę
obowiązującą i należy tylko do historycznych wiadomości, o
którem już mowiliśmy na końcu poprzedniey epoki (Bentkowski
p. 180 T. II przytacza ważne uwagi).

Prawo Prowincyonalne Pruskie

W tey epoce Prusy Królewskie dostąpiły zbioru i układu prawa
osobliwszem zdarzeniem. Prawa bowiem Magdeburgskie i
Chełmińskie od r. 1233 przez Krzyżaków nadane były ogólnie obowiązującem we całych prusiech, atoli szlachta Pruska
ta zawsze pragnąc równości szlachty Polskiey, zazdrościła
im bydź powabnemi wyłączenie Corelli i Dlugosz odnoszą
wypowiadania dozy wolnie itd. Zawsze szlachta Pruska
oddzieliła się od innych mieszczanów i r. 1598 ułożyła sobie za pomocą Reinalda, Heidensteyna i Miłkowskiego Niewiarzyńskiego którzy byli Referendarzami Króla
nowy zbiór i ułożyła sobie oddzielne prawo niby poprawę pra
Magdeburgskiego Chełmińskiego i ztąd to nazwana Land u
kład: jus terrestre nobilitatis Prussiæ correctum, niebyła to
wszakże poprawa prawa Magdeburgskiego Chełmińskiego
lecz owszem było to nowy twór naśladujący prawa Szlachty
koronnéy. Zegrzor. 1598 wszedł rzeczony zbiór Sanctya
gmunta III swieżo na tron wstępującego (VII. p. 1466) nowy
wa się ten układ zawsze Konstytucyą Prus[illegible] uważano bo
wiem za poprawę praw Magdeburg i Chełmińskich, wydany
17 razy drukiem po łacinie pod tytułem: jus terrestre nobilitatis
Prussiæ correctum A. D. 1598 in 4to w Toruniu u Andrzeja
Cotenius drukowany 1599. — W 1622 nastąpiło powtorne tamże
wydanie. To dzieło przetłomaczone przez Daniela Hekerona
Gdańszczanina na język Niemiecki i Polski wydrukowane
zostało pod tytułem samym łacińskim ale powyższe u Andrzeja
Niefelda w Gdańsku 1625, nastąpiło wydanie takie
1647, 1686. 37 razy więc Hekeron wskutek miał to wydanie
poźniejsze wydania nastąpiły w Pelsie r. 1728, 1736 w Gdańsku tudzież 1739 w Lublinie u Jezuit i podobno raz jeszcze tamże
1754. Prawo to Drukarnia Warszawska K. K. pisarzów umie

Sądy

Statut w zbiorze Volumin[ów] legiem Tom VI. fol. 549. 572 a to
stało się powodem że empiryczny nasi powzięli ustawy te
za pr. ogólne czyli prawo zwyczajne nawet Polsko-Szlacheckie
lubo nigdzie i nigdy tey powagi prawodawcy wyraźney
nie dostąpiło, stwarza od początku i nieuważa samey tylko Szla-
chcie Pruskiey, mylność tego zdania iest wyłuszczona w wyw[odzie]
Dyzii historycznym prawa Pruskich na czele wydania Warsz[awskiego]
Statutu Culmenskiego r. 1817 na s. 36. —

Prawy Xiążęce w tey epoce zwyczajowe, zostały nowym
układem praw niemogąc gruntownie liczne[m] ostatecznie otrzymać
wspólnego zbioru z Prusami Królewskiemi i wydały u.
siebie prawa oddzielny i ogłoszony przez Jana Zygmunta
ich Xięcia pod tytułem: Jus provinciale ducatus Prussiæ
publicatum a. 1620 Brodnicæ in Officina Typog. Augusti-
ni Herberi, wydrukowany r. 1623 in fol. Niewiadomość praw[ni]
ków naszych niektórych powzięła za prawo na ten tytuł pra-
wo Chełmińskie i przez czas od Pruskich pytani o zdanie
ze względu prawa Chełmińskiego podług tego zbioru dopa-
trywali, odmiennego od prawa Chełmińskiego i niemającego
tego nigdy w Polsce powagi. —

O prawach Synodalnych Rzymsko-Katolickich

Obojga obrządków wychodziły w tey epoce rożne prawa[ch]
prowincyonalne najwięcey zaś w Ld. XVII i 18 stanowione
i drukowane i w Ld 18 nie drukowane, o ile były znane
są wymienione w t. II Litt: Bentkiego na str. 188 i następ[nych]
więcey iest tych ustaw. —

Ustawy Synodalne Katolickie.

W r. 1586 1592 i 1596 wychodziły w Polsce i Prusach Kró-
lewskich te ustawy r. zaś 1704 w Frankfurcie nad Odrą
za staraniem Doktora Samuela Krzymeńskiego a r.
1731 wydrukowane w Berlinie za staraniem Ernesta Daniela
Jabłońskiego uczonego Polaka drukiem z Sekretar. Scheide-
mantel Xięcia tu w Warsz. Ewangelickiego r. 1776 wydał w
Wrocławiu wyliczone ustawy Synodalnych Katolickich
wyrażnie, mieysce kreśli znów tychże ustaw za Sta: Augusta
pozwoliły wydania u Gyrela w Warsz. Litt Bent T. II s. 192 i nast.
gdy po 1m podziale kraiu obey wpływ zapewnił dysydentom
wolność sumienia i wyznawania, Henryk Bogumił
Scheidemantel Professor Akademii w Jenie podał przekład
prawa Kościelnego i ułożył go dla Ewangelików obojga wy-
znania w Polsce i Litwie wygotował to na żądanie Augusta

Stanisława Baranowskiego Golbę z Gołczewa Golczańskiego
owozas Jenerała Lieutnanta Woysk Koronnych Listy to pro-
ieict wydrukowane r 1780 in 4to bez imienia miejsca
miejsca (Wentle T. II pp. 189) pod tymiż datami i pod
wach r 1780 Dymon Generalny w Węgrowie przyiął ten pro
iekt Scheidemantla za prawo i wydał drukiem z przywile-
Króla po Niemiecku, po Francuzku i po Polsku. To prawo
po Niemiecku ułożone wydało drukiem r 1780 u Dufour
pod tytułem Klymmrimms Versuch Kneist bey Jan Lewis
y Gliesen Comby Piouan etc. r 1781 wydało także po Fran-
cuzku miasto Cayiée i po Polsku ale go Wendlicie niewiadomo
zdaie się, że rzeczone wydało współcześnie z poprzedzaiącemi
drukami — W 1783 i 1784 w Lesznie (Lissae) miały
wyiść nowe odmieniane i poprawne wydania tegoż Prawa
Królewskiego — ale cały ten zbiór iest Dworem przez odpowiedzialnego
podług tego zbioru wydania wymienione miały nieiako
oddzielnie dworzyć Statutom in Statu. Zupełnie oddzielne
są Dowodztwo i zwierzchność była w nim dla ale tak ściśle
zapewniana. Jest w tedy ten zbiór niepodobał się niebyt
więc prawem powszechnem w Polsce a osobliwie przez
gdy iey zniemiły przepisy dla swey niedorzeczności
Brak w Bracie. —

Prawa krajowe przysposobione osadnicze.

Tu należy prawo Magdeburgsko-Saskie i Chełmińskie —
Co do prawa Magdeburgsko-Saskiego — z polecenia Ty-
gmunta III podług wydanie poprawne Saskiego Adam Bur-
szowny prawnika Polaka rodem z Brzezin zwany także Brzezin
i w tey nowey poprawie prawa Magdeburgsko-Saskiego czyli na
poprawce wydanie Saskiego. Urzędował on się we Lwowie a po-
tym w Krakowie, był profesorem w Zamościu, gdzie pod
gdzie między czasy od wspomnionych i wydał w Zamościu 160[illegible]
in fol. ozdobnym drukiem i na pięknym papierze (Wentl
znalazły prawa te w niemieckiey epoce tłumaczał, albowiem
przełożył i na czysty polski Paweł Szczerbicz i wydał r
1581 we Lwowie swym kosztem i nakładem, potym były te
tłomaczenie przedrukowane w Poznaniu 1610 a 3ci raz
w Warszawie r 1646 u Piotra Ehlenta in fol. —
Co do prawa Chełmińskiego — Miało i to prawo w tey
epoce rozmaitych wydawców też ciągle wychodziło w rozmaitych
poprawach z prywatney chęci, Kiedy się przystąpiło do Ty-
gmunta III odrębnie chciało prawem Plebejuszów i po osadach

w Pol

w Polsce nadanych prawem Chełmińskiem Szlachta
bowiem Prus Królewskiej nowy sobie ułożyła prawa i ab wi-
dzielony zrobiła. Melchior Nering Typograf Toruński
wydał r 1584 kwartem Hennyka Sztrabanda Burmi-
strza Torunia i przedrukował na nowo pierwszy tłowy
układ znany pod tytułem: Ius alias Culm poznany
przez nas w poprzedniey epoce. Jan Jerzy Kurtzfleisch Doktór
Obojga Praw Kanonikę i Administrator Biskupstwa
Chełmińskiego wydał w tey Epoce rewizyą Prawa Chełm.
mińskiego iakie w Archiwum Heilsbergskiem było prze-
chowane iakie r 1533 i 1566 w Prusiech odbyta, zostało
wydanie to i Redakcya nastąpiła po Niemiecku a ty-
lko dzieła iest łacińskie, wyszło to Dzieło r 1776 w Bruns-
berga in fol. Były przedtem zbierane usiłowania do po-
prawy układu pr. Chełmińskiego ale bezskutecznie
r 1580 i 1694 w nowem mieście i w Toruniu zwołi Mo-
narchów zachodziły starania o nowy układ i poprawę
praw Chełmińskich ale te rewizye nie dawszy swoiego skut-
ku, zostawały w prawdzie w Rękopismach tey Prus
ich niepotwierdzone ani też nigdy Drukowane, miasta
Prus kilka dzisiay trzymały się tey Redakcyi inne Toruń-
skiey lub swoiey. w Sądach Wyższych prowadzono re-
wizyą Nowomiejską bo tu r 1580. Ta rewizya nie była
drukowana a będąc w Rękopiśmie znalazła tłumacza
na Język Polski w Osobie Pawła Kruszewicza Radcy
była po Łacinie która ieszcze wydał Drukiem 1628 in 4to nay-
wydał w Poznaniu potem to tłomaczenie nie wyszło aż
r 1676 u Piotra Ehlerta in fol. zdaie się że Kruszewicz z
niemiał wyobrażenia o prawie i że nie mógł do rzeczy sobie
w całe obcy a swem tłomaczeniem dostatecznem nie zaspakaiał
nyi tłomaczy ze acquirendo rerum Dominio o nabyciu Państwa
albo mowy rzeczy. De familia herciscunda o rzeczach familii
wtórego Dziedzictwa. J. H. Hawenstein wydał repertorium
we zbiorze układów i poprawy praw Chełmińskiego i kilku
po różnych miastach Prus obowiązywały alfabetycznym
sposobem pracowicie i starannie, R 1700 to dzieło było
drukowane w Gdańsku in 4to po łacinie, łacina iest iak
naygorzey, redakcyi praca ciężka. To repertorium
było nawet usprawiedliwiane i u prawników Polskich kto-
rzy niemieli wcześniey pism Redakcyi Nowomiejskiey
Autorów przedzierających ułożyć pr. Chełmińskie systematycznie.

nym porządkiem i wydał podobny układ po Niemiecku, a więc
Ska Assessorya nieustająca r 1744 w Gdańsku, powtornie tak
że r 1767 w Gdańsku obadwa wydania in fol. na porządku
umieścił Historyą jur. Chełmińskiego prawa wicie i staraniu
zebraną. Redactya Nowomiejskiego r 1580, miała powagę w
Assessorya Koronnéy ale niebyła drukowaną i to było powo-
dem że na żądanie prawników wydrukowaną tę Nowomiej-
skiego Redactyą Chełmińskiego prawa dodatkami i o-
pisaniem tego się w tłomaczeniu Łuszewicza znalazło
a co umyślnie było opuszczone w Redactyi nowomiejskiéy
To dzieło wyszło po łacinie r 1814 w Warszawie i Wilnie
w Zawadzkiego i Węckiego.

Prawa obce posiłkowe pomocnicze. Szereg ich w téy
Epoce przeszło ubomnożony przybyło bowiem pr. nowe wealowe
przy koniec niniejszéy epoki. Wszyscy pisarze teraźsi w do
prawa Rzymskiego i kanonicznego zgadzają że te prawo
Rzymskie było u nas w poważaniu wyprzedniéy epoce a
poniekąd i w teraźniejszéy Np Drezner wydziele Jurisdictionis
juris Polonici libri quatuor r 1611 w Zamościu wydanym.
tak sądzi, podobnież Załuski w dziele Jus regni Poloniæ
w T I K. I Syl. 2. Zgodnie z tem wyrazem Lubienski Wisłuy
płodni libry znad i wiedział rzeczy dokładnie w dziełach swoich
opera posthuma w Antwerpii drukowanych r 1670 o 222.
Ksiądz Teodor Ostrowski lubo nieprawnie rozpowiadał w pra-
gabilyanem T I v. 219 przyznanie prawu Rzymskiemu prawa
go w Polsce, obacz pisarze gdzie w tym zdaniu za tym głosem
Np Therason Ancloire de la jurisprudence humaine, Statu Li-
tewskie w Roz. 4m art. 54 z Bey redactyi r r 1588 dozwala wyra
źnie wbrew przepisów praw iść za przykładem praw Chrze
ściańskich aże wowym czasie żadne panstwo Chrześciańskie
z tego nie miało zbiaru praw wyjątkowy Rzymskie, chciał wy
statut wyraźnie aby się zastępowano na prawa Rzymskie
r. 1786 gdy Beym polecił sporządzenie nowego układu praw
ciągnął się zapatrywać i wolnano za źródła prawa czerpać należało
Statut Litewski, Korrektury Prusiey Powszechne Cywilne
Prawo Rzymskie Zdrowego prawa innych Narodów (VII p. 220
nadto wróżnych wywodach Zdrowych niniejszéy epoki z nayd
ciemy powoływania się cenionych prawników na pr. Rzymskie
za Ks: Augustat wstawnéy sprawie rozstrzygniętéy na Seymie
powszechnie znanéy i drukiem ogłoszonéy za powoływania się
wagle na prawa Rzymskie i niemieckie Lwowskie Lyllu za dzieło
była powodem że niebyło tak poważane iak w innych narodach

na

na Zachodzie, była Lex mniey powaźną u nas iak dawniey za Zygmunta Augusta, gdy od prawa Obracht[a] wymaga-
no tytułu Szlachectwa i urodzenia do urzędu Sędziego
pr. to uległe było mieyscu mu powaźaniu, w miastach ob
ale i osobliwie Lwowskich powaźane było i ieszcze
w miastach Ruskich na mieyscu nawet urzędy potrzeba
było znać nadane prawo i słuchować go w języku ruskim
wersyi i tam Lex prawo Chełmińskie substituowano
na wzór Rzymskiego uważaiąc ie raczey na pomocnicze
miasta w koronie ieżeli pod imieniem Starozakonnych niemo-
gły tak dobrze substytuować prawo Lex i u nas zaprowadzano
się w miastach na pr. Rzymskie NPP pro. Magdeburgskie
przez Burmistrza bydgoskie wiele obeyszcie głosu ma pr. Polskiego
Czasu mieniał wdzięcznie o Litt. i pol. prawach się u nas pr. Polskie
niemiało powaźania, wyszła Rozprawa z bieżącego zdania
Czackiego w Wrocławiu 1808 in 8vo pod tytułem: Vindiciae
juris Justinianei. Gdy Czacki brobicie swego zdania odpo
wiedział w piśmie, by prawo Polskie było zasadą prawa Li-
tewskich i Polskich? zmienił właściwie punkt kontrower-
syi, natenczas wyszła nowa rozprawa bo da za rozbiorze roz-
praw o przedmiotach pr. polskiego / które odczytał należy /
o tem test T. II s. 206 Litt. Ossolin. et
wiadomości historyczno krytyczne T. II s. 326, 347. Oso-
linski iako rozjemca tych 2ch stron utrzymywał że pr. Polskie
było używanie w Xięstwie Mieyskiem mianowicie
gdzie używano prawa Magdeburgskiego rozumiał zaś że po za-
tych ziemiach iak mieniał Czacki niemiało tyleż powagi
to zdanie ieżeli warunkowem i lubo może być prawdziwem
co do poźnieyszych czasów używania atoli dawniey
a nawet i teraźnieyszey epoki trudno ieżeli zaprzeczyć
powagi pr. Polskiego w tych ziemiach, różne na to dowo-
dy z tego wywodzi sprawy Brzezyńskiego przeciw Zborowskim itp.

Prawo kanoniczne. — Pr. kanoniczne w dawney po-
wadze zachowywało się ciągle owszem wprowadzało przez powa-
gę Duchowney i przez Xięstwo Mieyskie bronieyszemu, wspo-
rach małżeńskich dotyczących się. Duchowieństwo iak teraźnieyszy
utrzymywało prawa pr. Polskiego bo to było nieźbędnie po-
trzebne do urzędów i do zrozumienia samego pr. Polskiego.

Prawa lenne. — Pr. lenne w tey epoce dawniey u
nas odmiany, powaga bowiem iego zniknęła zupełnie w Polsce
zaniedbany się śladu i różnie między lennościami prywatnemi
a Prawem od czasu przywileiów Ludwika wprowadzonemi

wszystkich posiadaczy ziemi a zatwierdzonych przez Jagiellę
Upadała naturalnie powszechny ich lennowści tem bardziey że wali-
enacya ich dóbr niepotrzeba iuż było zerwaleniá króla. r 1504.
iuż Alexander zniosł ze prawa nadawaniá ziemi lennowáia
a w ll. 16 i 17 lennowá gdzie niegdzie pozostałe głosem pr. zamie-
niono na proste dziedzictwa i tak r. 1588 na Rusi i Podolu
zniesiono prawem lennowści, na Podlasiu 1607, w Wojewo-
Brzeskiem 1609 przez wyraźne postanowienia (VII
p 1090, 1612. i 1677) Nadto Henryka wyraźniey Valory
r 1576 warowało że prawa obce lenne niemogą bydź stoso-
wane do przypadków wynikaiących ze spraw Dóbr lennych
ze Skarbem. Lecz że przywileiy nadawcy lennowści ma bydź
iedynem prawidłem do podobnych sporów, przez to więc zwyczaie
lenne z Zachodu brane bez wątpienia Szlachcie były wzbro-
nione wyraźnie a listy nadawcze dały się sprawiedliwem sprze-
ciwu lennicych w do Urzędu i Skarbu i ślubowaniu prosta-
powania w tychże sporach (VII p 900) od tych więc czasów
do Valorego niebyło iuż z podobno nigdy niebędzie u nas po-
trzeby odwoływania się do praw lennych obcych. —

Prawo wexlowe. — Pomnożyła się liczba praw
pomocniczych na końcu téy epoki; r 1775 gdyż w ten czas
zrobiono ulgę prawa wexlowego przez wypis wielu rze-
czy z Kompendyum Jana Bogumiła Heinecciusza przy-
mnażaiąc iedynie nadto na prawo pomocnicze dzieło nauczowe
Heineccyusza Elementa Juris Cambialis aby obiaśnienia
i rozsądy zmuliać w tey Księdze gdzieby ustawa przepisana
niebyła wyotarczaiącą (V VIII p 191) Ustawa ta oświadcza
siebie iako bardzo niedostateczne dzieło nauczowe o-
brała na dzieło prawodawcze ale i iako ze nieznaiomością
tego wydanie pierwszego rzutu ma bydź pomocniczem, a
dotąd wydań tego dzieła było bardzo wiele. —

o Autorach prawnych z tey epoki.

Pomiemy w tym spisie ułożonych czyli zbieraczów i kom-
pilatorów prawa boćmy to iuż rozważyli i zgotowaniu nas
tylko będą prawnicy pisarze w takim porządku. —
1° Pisarze Pr. Publicznego Polskiego — 2° Pisarze Pr.
Prywatnego Polskiego — 3° Pisarze pr. kryminalnego lu-
dowego lub obcego — 4° Pisarze pr. Ruskiego — 5° Pisarze pr.
Kanonicznego — 6° Pisarze pr. Sądowniczych Magdeburgskich
i Chełmińskich. 7° Pisarze Statutowych postępowanie Sądowe. —

Ayuka

Autorowie pr. Publicznego Polskiego.

Niebędziemy wszystkich tu wymieniać którzy iakolwiek ex professo przedmiot pr. publicznego opisywali, znaczą ich oni w Stis Ventilowanego l. II p. 221 wspomniemy tylko o tych którzy całe pr. publiczne opisali. i którym go pod tytułem dla wiadomości i uzupełnienia przełożyć dobrze. Do tych należy.

Andrzey Fedrzey Wróblewicki Biskup inflancki rozwinął opis pod tytułem wygotowany poddania, ey obiad o stanu Rzpltey to dzieło było drukowane r 1600 w Brzymie u Wilhelma Facioła in fol. zamierzał on wydać w Polsce opaw. ne wyobrażenia Cudzoziemców, to pismo iest zamierzone w Zbiorze prawa Krajowego Jana Zamoyskiego i tam zamieszczać miał, nie wiemy co się z nim stało może że to tytuł ozdobny był ma mieć; lub że tam tytuł zbiór był ma mieć; czyli wydania;

Stanisław Krzysztanowicz iest ważnieyszym opisad on obszerniey Rząd Polski i dzieło iego ma tytuł: Stanislai Krzystanowicz Jurisconsulti Status Regni Poloniæ compendiosa descriptio w Moguncy r 1606 in 8vo drukowane, było ono umieszczone także in Respica Polonal w piśmie maiącem różne opisy państw wydanem przez Elzewirów w Hollandyi, kilkakroć razy było to dzieło drukowane, Tłomaczenie Niemieckie dziełka Krzystanowicza wyszło roku 1697 podobno w Lipsku a wymyślono że w Królewcu. —

Bartłomiey Nichiermann opisuje rząd Rządu pra. wa Publicznego Polskiego, dopiero po śmierci autora wydał go wraz z innemi pismami Daniel Brester Gdańszcza. nin r. 1614 w Genewie in fol. Tomie II s. 1289. —

Mikołay Chwalkowski iest dalekim od przedmiotu swoich wiadomości, był rodem z Wołoch wychowali, uczył się w Frankfurcie nad Odrą, sprawował interessa Rząd Elekt. Sandyckiego na dworze Polskim i był rehabilitowanym w szlacheństwo swoim na Sejmie III. wydał dzieło pod tytułem: Regni Poloniæ jus Publicum po raz pierwszy r 1676 drukowane in 12mo w Królewcu, potem z nowa nie pomnożone i ozdobione przez Autora r 1684 tamże. przeciwko Chwalkowskiemu napisał anonymo bez miejsca druku po tajnie uwagi Warszawskie r 1685 in 4to pod tytułem: Exercitatio ad Generosum Dominum Chwalkowski jus publicum regni Polonici.

Gen

Ten vam Ktory uwagi te napisał Kryzostof Hartknoch
nierównie uważniey od wszystkich swoich poprzednikow po-
diął się pracy dla prawa Publicznego Polskiego w całey iego obsze-
rności, to dzieło przewyższa nawet Chwalebnowolskiego było
w tenczas czytane powszechnie i dosyć licznie drukowanego przedru-
kowania. Było drukowane w Frankfurcie, Lipsku, Jenie
in 8vo razowe pod tytułem: Res publica Polonica: znane-
mi są wydania mianowicie lat 1668, 1687, 1697, 1699. Hart-
knoch czynił poprawy i nayuporczywsze iego edycye są nayleprze.
Po Hartknochu nastąpił Hauteville czyli Jałowi-
wski Hoppnius, pod tym zmyślonym Imieniem kapłan de
Tende wydał: Relation historique de la Pologne con-
tenant le pouvoir de ses rois &c ta praca wyszła w Paryżu
r. 1686 in 8vo, przetłomaczona była na języki Niemiecki i dru-
kowana pod tytułem: Polnischer Staat oder Beschrei-
bung des Königreichs Polen &c w Kolonii 1697
in 4to nieprzewyższył de Tende bynaymniey Hartknocha.
Mikołay Chałaszowski Doktor Obojga Praw pro-
fessor Uniwersytetu Królewskiego a potym Archidiakon
poznańskiego wydał w 2ch tomach in fol. Jus Regni Poloniæ
w 1mo Tomie iest wyłożone prawa Publiczne a w 2m pr.
Prywatne Cywilne Polskie wszelkiego rodzaiu, wyszło
dzieło to zdrukiem nayuprzod w Poznaniu r 1702, nastąpnie
przedrukowane w Warszawie na lepszym papierze i le-
pszym druciem r 1741 in fol. nie iest chałaszowskiemu ber
zgłet iest on lepszym od Hartknochowskiego a późniey-
szych czasów ale we wszystkiem go nieprzewyższył a w
niektórych szczegułach okazał się nader okrutnym mianow.
icie gdzie mówi o Dziesięcinach &c. —
Bogumił Lengnich iest nayleprzy wszystkich
ludzi i następców swoich tytuł dzieła iego dwukrotnie dru-
kowanego iest: Godofredi Lengnich jus publicum Regni
Poloniæ, dzieło to wychodziło zdrukiem naprzod r 1742
w Gdańsku in 8vo w 2ch tomach, 1746 a po raz 2gi
przedrukowane i wszystkie w Gdańsku r 1765, 1766
Drugie to wydanie iest lepszem od 1go. Kazdy Mayey Mo-
szczyźnie przetłomaczył 1sze wydanie pod tytułem: pr. powszech-
ney Polit. i wydał ie 1761 w Królewcu w 2ch tomach in 8vo
Lengnich przewyższa Hartknocha nauką i logicznym porząd-
kiem głomimo tego ważnego i dobrego dzieła. —

Jan

Jan Bielski Jezuita podiał prawa i wygotował pr. publicz. ne w innym duchu pod tytułem: Widok tró: Pol: ze wszyst. ich Woiewodztwami etc wyszło to dzieło w Poznaniu w 2ch tomach r 1760 in 8vo, posługuie także na wzmiankę.

Władysław Lubieński tenże napisał traktat, Status Reipu. Polonae a w tey znayduie się traktat opis Rządu i Urzą. dow Polski iest zatem cząstką pr. publicznego, nieco wiadomo kiedy 1sze wyd. tego dzieła nastąpiło, przedrukowano ie tytł. tko w Wilnie r 1760 in 8vo. —

Wincenty Skrzetuski Pisarz koronny szereg pi. sarzów całego prawa publicznego, tytuł iego dzieła iest: Prawo Politykuiące Narodu Polskiego wyszło po raz pierwszy przedru. r 1784 w Warszawie, także 1787. obadwa razy in 8vo 2ch T. Skrzetuski mówi w tym dziele zmiało o ponionemu i nędznym mie. szczaninie i pogrąbieniu wieśniaków ale mięy iest gorliwy i owszem ozan i pogrąbieniu wieśniaków ale mięy iest gorliwy i owszem razey otwarty gdy mowi o liberum ie Kołacheństwach. Wiele ze statutu tytułu dworzanin mieszczanie dzieło, to iest pozniey szym od Lengnicha, przeto wrazie z Lengnichem iest warunek i domieszki potrzebnem do poważenia obrazu o składzie Rządu Polski. —

Pisarze Pr. Prywatne Polskie całe obeymuiący Wspomnimy tu także o tych tytułu tenże cały pr. prywatne przechodzi.

Tomasz Drezner naucelne trzyma tu mięyce, do tenże Drezner Woiska prawa Profesor w Zamościu rodem ze Lwowszczyzna więc Polski chociaż nieco wiadomo dla czego go Czachi niemcem głoszą wydał on dzieło: Jus Politicum Regni Poloniae libri IIdi ex Statutis et Constitutionibus collecti, dzieło to rzadkie iest to dzieło chociaż nayważnieysze z dzieł Drezner a wyszło 1613 w Zamościu in 4to, w tem dziele przechodzi iak nadto w wiel. kiey krotkości całe pr. Ziemskie Polskie. —

Załuski o tenże tym mowiliśmy iego tom 2gi tu należy. —

Xiądz Teodor Ostrowski Pisarz wydał prawo cywilne naro. du Polskiego z Statutów i Konstytucyi koronnych i Litewskich zebrane itd to pr. Cywilne wyszło w Warszawie r. 1757 a po. wtornie 1784 r zawsze in 8vo w 2ch tomach. Ostrowski obrad tuie poszczególnie w każdym tomie przechodzi najprzod i wtur. dym rozdziale zasady praw Rzymskich, wypisuie pospolicie Heineccyusza, czego go nierozumieiąc, dopiero wytłuszczywszy z nauczonym opisowaniem bez krytyki i historyi rozprawia o nieg pos. dług praw Polskich Ziemskich a czasem i miejskich iest pobytu wszym wyrobadzie, tenże niemasz lepszego dobry.

Przed

Przełożył to dzieło na język Polskiego na Niemiecku Fryderyk Bröcker lubo iako prawnik mógł poprawić omyłki Ostrowskiego przynaymniey we czytaniu pr. Polskiego, wyszło więc dzieło to w Berlinie r. 1797 a T. 2ci w Lipsku r. 1802. in 8vo pod tytułem: Civilrecht Jus Polnisch Nation etc. Widzimy więc że prawo prywatne nieznalazło tyle pisarzy w publiczne a i w tey małey liczbie niemasz dokładnych gdyż i Załuskowski ieden stromy i mierna pr. Rzymskie do prawa Polskiego. —

Pisarze Pr. Kryminalnego Cywilnego lub obcego.

Oprócz Załuskowskiego i Ostrowskiego literary na tonieć swych dzieł zamieścili prawo kryminalne Polskie należy tu:

Jakób Czechowicz Radca i Sędzia miasta Chełmna autor dał się widzieć dla swoiey dogodności zbierania przypadków kryminalnych porządkiem systematycznym z pracą wielką i pilnością z różnych autorów pod tytułem: Praktyka kryminalna ktey wzor rozważnego porządnego sprawy kryminalnych sądzenia ktey ten mieniany wzór w którym się znayduie dał Czechowicz sądzić wydrukował dopiero po szczęśliwey śmierci autora w Chełmnie in 4to (Bentkowski T. II str. 244). —

Xiądz Teodor Ostrowski Pisarz przetłomaczył Praktykę pr. kryminalne Angielskie i wydał ie ze swemi uwagami niebardzo trafnemi r. 1786 in 8vo w 2ch tomach ale te uwagi chociaż niegruntowne odwodzą do prawa Polskiego — Prawo kryminalne nasze niebyło wyłuszczone niemamy prawdziwie żadnego w tey mierze autora. —

Pisarze pr. Rzymskie przechodzący w całości

Oniedawney epoce mamy szczególniey dwóch tłumaczy:

Wszymon Starowolski Autor rozlicznych pism ułożył także Commentarze nad Instytucyami Justyniana, ale wiadomość iest to dzieło Commentarzem swoiemy tytułe zaś iż to rzeczy Królluw wypisaniem Instytucyi, dzieło to ma tytuł: Commentarius in quatuor libros Institutionum juris civilis etc. wydało drukiem w Krakowie r. 1608 in 8vo Czytaiąc iednak same Instytucye Justyniana znainą się obeyść bez tego Commentarza.

Kaspar Męciszewski wydał pismo pod tytułem: ustanowienie prawa Cywilnego wogrodzie tłumaczone etc. na Język ociczysty przełożone przez Kaspra Męciszewskiego, było to dzieło drukowane r. 1786 w Krakowie in 2ch tomach in 8vo. Męciszewski mniey ieszcze znał pr. Rzymskie iak Starowolski iak to sam tytuł obiaruie. —

Pisarze

Pisarze Pr. Kanoniczne obcy mianey

Pomiiaiąc szczegułowych co do oddzielnych przedmiotów

Marianus Costenus wydał dzieło maiące tytuł Jozef Jaumny: Aequilibrium justitiæ etc w Poznaniu 1641 r. in 4°.

Andrzey Sipski należy do rzędu tych pisarzy. — Jego dzieło ma napis: De casu quæstionum publicarum in quibus Ecclesiasticæ jura et immunitates status ecclesiastici statuis claudantur. Wyszło to dzieło ściągaiące się do przegl. nicy do prawa kościelnego Polskiego r 1616. w Królewcu przedrukowane r 1626 do Poznania przeniesione w Królewcu r 1632 i w Gdańsku 1646, 1647. —

Szymon Starowolski napisał także Breviarium juris Pontificii wyszło to dzieło w Brzegu r 1653. —

Pisarze praw Saskich i Chełmińskich

Co do praw Saskich

Jan Wirotejn Cerasin (Cerasin iest tłomaczenie wyrazu Wirotejn) napisał dzieło Enchiridion aliquot locorum Communium juris Magdeburgensis. To pismo wyszło r 1619 przedrukowane 1629 i 1660 w Królewcu, r 1760 w Przemyślu zawsze in 4°.

Benedykt Zelechowski wydał pismo pod tytułem: Digestum juris Saxonici Provincialis które wyszło w Zamościu r. 1643 in 4° iest to dzieło zrzadłu tego gdy w wydaniu Jasliera iako i Warszawskiem iest dokładny rejestr prawa Saskiego przeto dzieło to niebyło potrzebnem i użytecznem.

Co do praw Chełmińskich

Jan Henryk de Hawenstein iest podobnym względnie prawa tego pisarzem iak Zelechowski do prawa Saskiego teraz ważniejszym nierównie i użyteczniejszym gdyż ze. Dalsze prawa Chełmińskiego niebyły drukowane a w Prusiech każde prawie miasto miało swobodne Rebisiata, które prawo poprawiaiąc, ze, Ossobiat wszystkie te różne dzieła maiącem tytuł: Repertorium juris Prutheni, praca iest wielka i użyteczna dla tego tylko słaba wyszło to pismo z druku w Gdańsku r. 1730 in 4°. —

Pisarze

Pisarze tomaczący Postępowanie Sądowe.

Tomasz Drezner ze Lwowa ułożył to kralkowéi processus fugitivarius czyli Opis postępowania Sądowego o Zamościu Drukowany r 1604. przedrukowany w Poznaniu 1620 a r 1636 w Warszawie. —

Jakób Janiglowski Jacobus Janiglovius Wazanlinus, opisał klassyczne processo duchowny drukowany w kralkowie 1606 in 4° następnie r 1619. i 1643. —

Grzegorz Czarodzki Warmięgorzym ieśd od swoich poprzedników, opisał processo polskie nie tylko ziemskie ale i mięzskie po polsku nastąpnie zaś i po łacinie wychodziło iego dzieło zrukowane r 1614. 1620 w Poznaniu a r 1636 w Warszawie, w łacinie zaś czyli ułożył processu iego wyszedł r 1612 w kralkowie. 1618 in 8°. —

Jan Nadorff wydał opis processu w Gdańsku r 1654 tudzy tamże przedrukowanym został r 1656. 1665. —

Następnie Stanisław Lochowski wydał opis postępowania Sądowego granicznego pod tytułem: Processus Granicialis w kralkowie r 1641 in 4° szyciało to dzieło zeszyt, albowiem Marcin Pacierkowski nastąpiwszy mu wielu po 3 latach ten proces za łacinie szy podobnie jemu autora na swoie dzieło wydawał, nastąpowało drukowanie iego r. 1749 w Czechochowie, 1760 w Lublinie i 1776 znów w Czechochowie. —

Gdy czasy późniejsze przechodzą, zdaleko przyszłości Historyi Prawa Polskiego przeto udajemy się do samego prawa Polskiego.
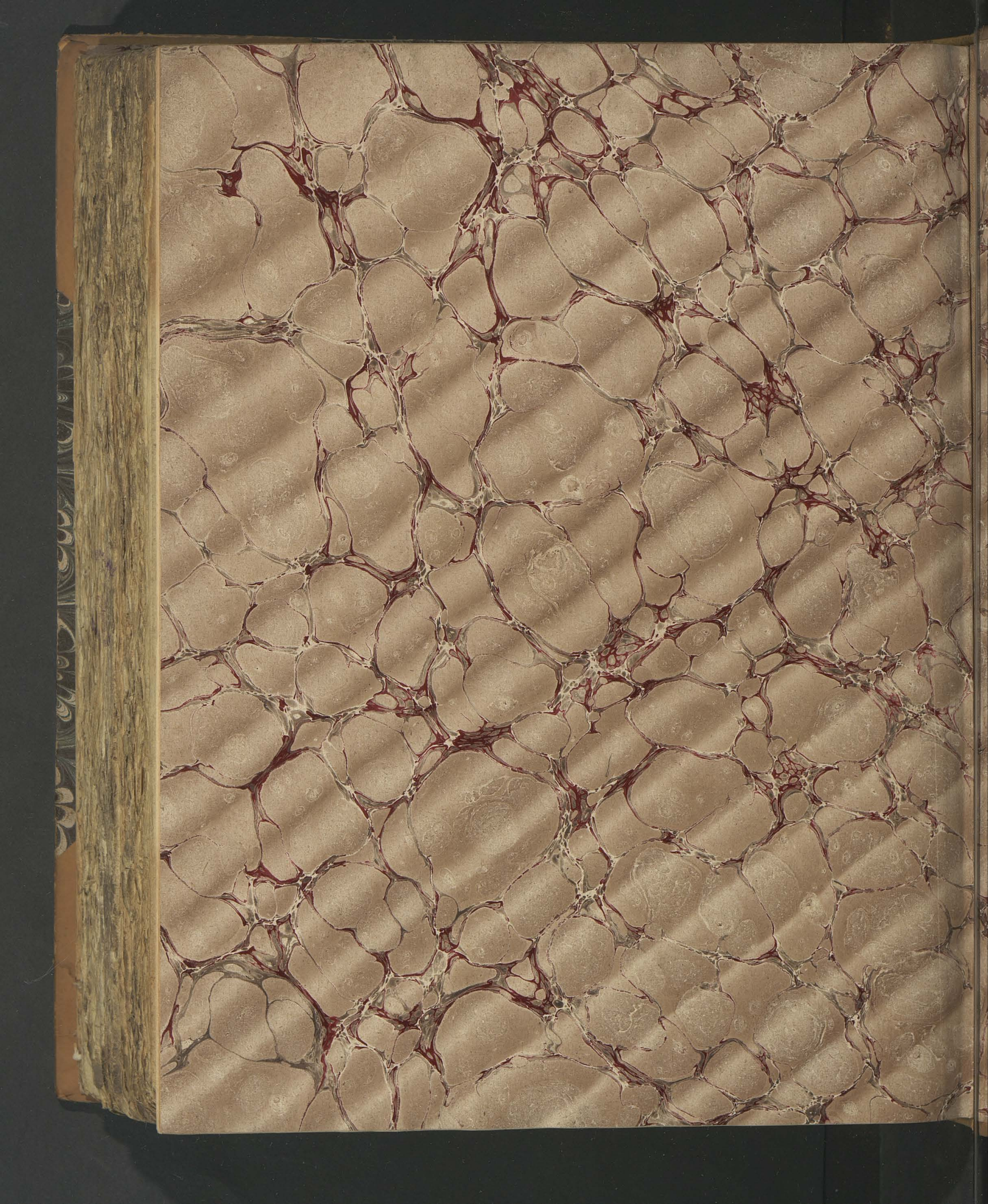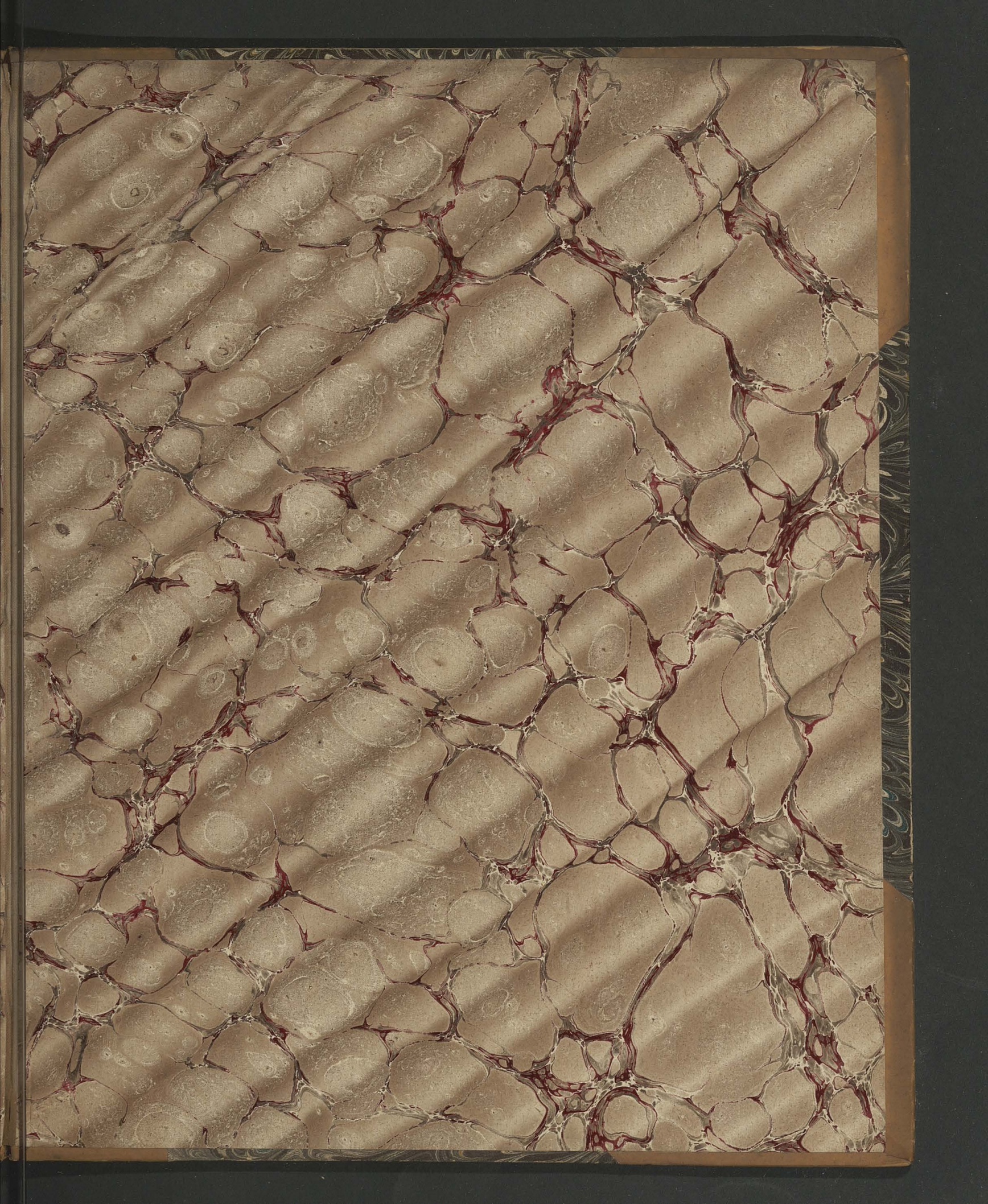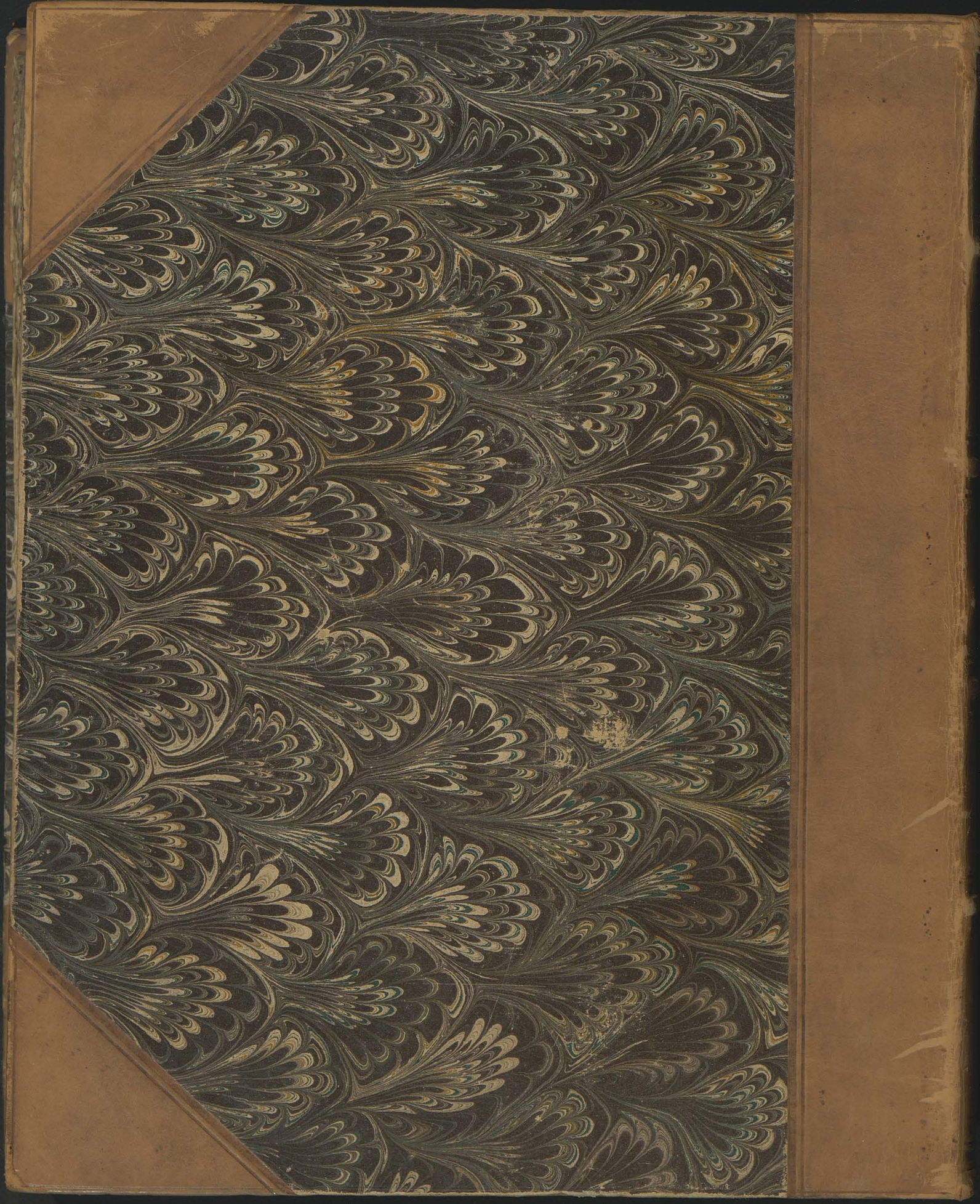
BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA